

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

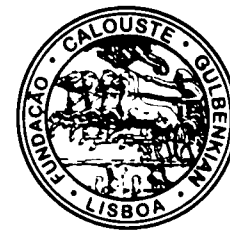
Էլ. փոստ՝ info@armin.am

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ
ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ
ԲԱՌԱՐԱՆ

Ե. ՀԱՏՈՐ

Վ - Ֆ

Գ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱԼԷՊ 2006

ՅԻՍՆԱՄԵԱԿ
ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻԻԼՊԷՆԿԵԱՆ
ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

FUNDAÇÃO
CALOUSTE GULBENKIAN

ՎԱԴՈՒԱԴ, ար. ժագումն անհայտ:

— Վադուադ, դավադիթ, ուզում էր սպանել Հոովմայեցոց Կար-
րուրն զորավարին (59 թ.)—Ս. Դուրեան, Ազգ. պատմ. 133:

ՎԱԶԱՐԻԱ, ար. նախնական անուն Բագրատունեան՝ ըստ Խոր.
Բ. կգ (որ և Վազարեայ)՝ ըստ Մխ. անեց. իա). հետո դարձավ Վա-
րագ:

* ՎԱԶԳԷՆ, ար. <բրան. eñ մասնիկով կազմված փաղաքըա-
կան անուն (Հիւրշ. 90). ըստ իս վնդ. VAZAĞA «գորտ» բառից (տե՛ս
իմ Հայկականք Ծ, № 28):

— Վազգէն, բղեշխ Վրաց, ամուսնացավ Քաշ Վարդանի դուստր
Շուշանի հետ. ուրացավ քրիստոնեությունը և շարշարելով նահա-
տակեց իր կնոջ.—Յայսմ. դեկտ. 25.—սեռ. Վազգենայ՝ Յայսմ.
դեկտ. 25. մրտ. 30.—սեռ. Վասկեայ՝ Սիմ. ապար. 58 և Վազգենի՝
Սիմ- ապար. 58:—Տե՛ս և Վկ. Շուշ.—լ. Մելիքսեթ-Բեկ, Վրաց
աղբյուրները, Ա. 11 (վրացերեն կոչվում է Վարսեն), 21, 193—194
(այս վերջինում գրված է Վասեն. «Սոմխեթում կար մի իշխանաց
որդի Վասքեն անուն, որն ամուսնացած էր իշխանազն Շուշանիկ
կոչեցյալի՝ Վարդանի դստեր հետ»): Վրաց. Բակուր թագավորը
զորթով զնաց նրա վրա, հաղթեց և սպանեց նրան, ըստ Վրաց աղբ.
Ա. 194, իսկ ըստ Սիմ. ապար. վրաց Վախթանգ թագավորն է սպա-
նել նրան:

* ՎԱԶԻՐ, ար. <արար. وازیر vazir «եպարքոս» բառից.
իրրե անձնանուն գործածվում է նաև մահմեդականների մոտ. մեր
մեջ հիշված է 1715—1725 թվականներին (Ջամբո 260). այլուր չեմ
պատահած, այժմ էլ մեր մեջ անգործածական:

* ՎԱՂԱԹ, ար. <արար. والاد valad «որդի» բառից. հիշված
եմ պտնում մի անգամ 1553 թ. (Ջեռ. Վենետ. Ա. 578):

— Վալաթ, որդի Դանիելի. Ականց գեղաքաղաքում (Արճէշ)
Յովսէփ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1453 թ.—Քորոս Աղբ. Բ.
365:

ՎԱՂԱՆԴԻՋ, ար. ժագումն անհայտ. մի անդամ հիշված եմ
գտնում 1655 թ. (Ջեռ. Վենետ. Ա. 48).—Թերևս ուկտր է կարդալ
Վալանդէ:

* ՎԱԼԱՆՔԻՆ, ար. <Ֆրանս. Valentin անունից, որի իգա-
կանն է Valentine, գարձած Վալենտինո: Մարում են լա. Valen-
tinus ար. և Valentina իգ. անուններից, որոնց բուն նշանակու-
թյունն է *ուժեղ, կայտառ, առողջ, հաստատուն*, valeo *ուժեղ, առողջ լինել*» բայից. հմմտ. valens *ուժեղ, կայտառ, առողջ*, va-
lentia *ուժ, կորույն*: Այս անունով հայտնի են Valentinus նշանա-
վոր հերետիկայետ Բ դարի, որ հնարեց Գնոստիկեան մի աղանդ
(+ 161 թ.), Valentinus նահատակ (+ 270 թ.), Valentinus պապ
Հռոմի (827 թ.), նաև Valentinianus I կայսր Հռովմայեցոց 366—
375 թթ., Valentinianus II կայսր Հռովմայեցոց 425—455 թթ.,
Valens արեւելյան կայսր Հռովմայեցոց 364—378 թթ.: Հին առ-
ադարձությամբ Վաղենտինոս, Վաղես, Վաղենտիոս, Վաղեն-
տինոս, իգականը՝ Վաղենտիա (վկայուհի), որոնք զործածված չեն
մեր մեջ: Ունենք միայն նոր ժամանակներում մտած Վալենթին
(ար.) Գոլիս, Վալենտինա (իգ.) Կովկաս:

* ՎԱԼԵՆՏԻՆԱ, տե՛ս ՎԱԼԱՆՔԻՆ:

* ՎԱԼԻԴԱ, իգ. <արաբ. والدا valida «մայր» բառից, հիշ-
ված է 1749 թ. (Բանասէր 1890, 318) և 1765 թ. (Այրարատ 224):

* ՎԱԼԻԶԱՆ, ար. <արաբ. والي vali անունից, որ բուն նշ.
«սուրբ, տէր, պաշտպան» + պրս. جان Jan «հոգի, հոգյակ»: Հիշված
է ժժ—ժՂ դարից անթվական մի ձեռագրում (Տաշեան, Ցուց. 544):
Կա նաև Վէլի՝ ժՂ դարի (Ձեռ. Սանաս. 7բ). Վէլիճան՝ ժՂ դարի
(Ձեռ. Սանաս. 7բ). Վէլիչան 1608 թ. (Manus. brit. mus. 43բ). Վալ-
ճան (Յիվն անհայտ) Ձեռ. Քար. 76: Տե՛ս նաև Եարվելի:

— Վէլիճան կամ Վալիճան, որդի Ախիշանի. մեռավ մատաղ
հասակում. հայրը կանգնեցրեց մի խաչար նրա անունով՝ 1478 թ. —
Քարխուդ. Արցախ 67:

ՎԱԼՐԷ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված է՝

— Վալրէ, կին Պիզայի հայ վաճառական Պետրոսի (+ 1366 թ.).
որ տե՛ս:

ՎԱԽԱՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ:

— 1. Վախախ, կին Հասան իշխանի, մայր Իւանէ իշխանի «
Մարգիս արքեպիսկոպոսի: Յովհան Որոտնեցու տատն է (ժԲ
դար).—Ազգապ. 1957:

— 2. Վախախ, մայր Մամախաթունի, որ շինեց Տեղեղի եկե-
ղեցին, 1232 թ.—ZAPh 2, 46:

— 3. Վախախ, կին Ազիզբէգ Եղվարդեցու. միասին ջուր բե-
րճցին Եղվարդ գյուղը (1280 թ. կամ քիչ առաջ). շինեցին գյուղ:

ձկնղեցին (1301 թ.), ներսն քահանային գրել տվեցին մի Աւետա-
րան (1318 թ.)—Ձեռ. Կարին 17, Այրարատ 197:

— 4. Վախախ, ա՛ր. հիշված է 1486 թվից հետո գրված ան-
թվական մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Նոր-Քայազ. 11 բ (ժԸ դար):

— 5. Վախախ Սուլքան, իգ. հիշված է անհայտ թվականով
մի ձեռագրում. Bodleian, 148:

ՎԱԽԱՍ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է մի անգամ
1661 թ. (Քորգոմեան, Ստամբուլյ պատմ. 159):

ՎԱԽՔԱՆԿ կամ նաև ՎԱԽՏԱՆԿ կամ ՎԱԽՏԱՆՔ, ՎԱՂՔԱՆԿ.
ար. իրանական անուն է. հմմտ. Վախտանգ զորավար Խոսրով Բ
Յազավորի Պարսից. ալիլի սովորական է Վրաց մեջ Վախտանգ
ձեռվ. ծագումն անհայտ է (տե՛ս Justi 343):

— 1. Վախտանկ ի Վարազմանեան, որդի Վարազմանի, իշ-
խան Աղուանից, Միհրական տոհմից (706 թ.).—Կղկնտ. Գ. քժ.—
սեռ. Վախտանգայ՝ Կղկնտ. Գ. ժգ:

— 2. Վախտանգ Ա, հայր Հասանի և պապ Վախտանգ (Բ)
Տոնկիկի. նախահայր Զալալեան տոհմի.—Շողակաթ 198:

— 3. Վաղթանկ իշխան, որ Արուճի և Քալինի ազատների հետ
մասնակցեց Մարմաշէնի և Յովհաննավանքի սահմանային վեճերը
Կարգադրող ժողովին (1033 թ.).—Ջրբ. սարկ. Գ. 10:

— 4. Վախտանգ իշխան Խաչենի. հայրն է Հասան իշխանի և
Գրիգորիսի, որ Դատիվանից առաջնորդն էր, 1182 թ. (Մ 194):

— 5. Վախթանկ Խաչենեցի, ավագ որդի և հաջորդ Հասան իշ-
խանի, իշխան Հաթերթի. կինն է Արղուխաթուն. եղբայրներն են Սըմ-
բատ, Վասակ, Խոյդան, Գրիգոր և Գրիգորիս. մի ժամանակ Մխիթար
Գօշր բնակվեց սրա մոտ. իր եղբայրների հետ օգնեց Մխիթար Գօշին
շինելու համար Նոր-Գետիկը (1191 թ.). Աղուանից Ստեփաննոս Գ
կաթողիկոսի հետ խնդրեց Գօշից՝ գրելու Դատաստանագիրքը
(1184 թ.). մեռավ 1214 թվին և Հաթերթը անցավ Իւանէ աթապե-
կին:—Իր որդիներն են Հասան և Գրիգոր (Մ 239):—Վախթանկ՝
Կիր. ժա.—Վաղթանգ՝ Վրդ. ձգ (հրտոր. էմինի՝ Վախթանկ).—սեռ.
Վախթանկայ՝ Կիր. ժբ.—Վախտանգայ՝ Մխ. դտ. նխդր. ժա.—Justi
343, Մ 6. Վրաց աղբ. Բ. 15. Արձ. (Սմբատեանց, Գեղարք. 173).
Քարխ. Պատմ. Աղուանից, 141:

— 6. Վախտանգ Բ Տոնկիկ, իշխան Ներքին Խաչենի. որդի
Մեծն Հասանի, որդույ Վախթանգայ Ա. ամուսնացավ Խորիշահի
հետ (այլուր Քամթա Մ 1, որ տե՛ս), որ էր դուստր մեծ սպարապետ
Յարգսի և քույր Զաքարէի և Իւանէի. իր որդիներն են՝ Հասան-Զա-

լալ-Դօլա, Զաքարէ և Իւանէ: Քորոս գրչին գրել է տվել մի նկարա-
զարդ Աւետարան՝ 1212 թ.: Մեռել է 1214 թ. (նախորդի մահվան
տարին):—Վաղթանգ Սակոնանց՝ Վրդ. ձգ (հրտր. էմինի՝ Վախ-
թանկ).—սեռ. Վախթանկայ՝ Կիր. իր.—Այրարատ 262, Շողակաթ
198. հիշված է Գանձասարի 1240 թվի մեծ արձանագրութեան մեջ.
Շահխաթ. Բ 371—372 և Արցախ 173.

— 7. Վախթանկ, իշխան Տփղիսեցի, կրտսեր որդի Պարոն
Ունէկի, մոր կողմից թոռն Զալալ իշխանի և եղբայր Ճարի և Քարի-
մատինի. ըստ Նաղրակեանք 214 կա այս Վախտանգ իշխանի նկարը
էջմիածնի № 155 ձեռագրում: Սրա խնդրով Երզնկացին գրեց իր
«Ցաղագս երկնային զարդուց» գրվածքը՝ «1284 թ.»—մեռել է 1344 թ.
և թաղվել Վայոց Ձորի Եղեգիս ավանում, ուր մնում է իր տասանա-
քարը ՉղԳ թվից (Գ. արք. Հովս. Նիւթեր և ուս. հայ. ար. Ա 7). իր
պատվերով են գրված մի Աւետարան և մի Քուղթթ՝ 1279—1280 թթ.
(Ձեռ. էջմ. 215 և 980).—սեռ. Վաղթանկայ՝ Երզն. Երկն. յոչ:

— 8. Վաղթանկ, որդի Մմբատ թագավորացիի և հայր Հասանի.
կինն է Նանա. այս Հասանը՝ իր կնոջ Ռուզուբանի հետ միասին Ս.
Գրքեր է նվիրել Գեղարդայ վանքին.—Արձ. անթվ. (Այրարատ
340):

ՎԱՀԱԲ, ՎԱՀԱՊ. իր եղբոր Գավթի հետ միասին ներել են Զալ-
գյուղի Գետարգել վանքի հարկերը 1325 թ.—Արձ. Այրարատ 292:

* ՎԱՀԱԳՆ, ար. <արշակունեան պհլ. * Vari raγn անունից,
այն է զնդ. Vərəθraγna (վեդ. Vřtrahan), որ բուն նշանակում է
«Vřtra-ի սպանողը» և ծագում է vərəθra «արգելիչ, խափանարար»
բառից. հմմտ. նաև զնդ. vāreθraγna «հաղթական» (Bartholomae
1421—1422) և սոցդ. vašagn (FSL 35, № 105, էջ 32—34): Հա-
լիքների հնագույն ձևը պիտի լիներ * Վարիագն: Բառիս ավելի նոր
ձևերն են՝ սասան. պհլ. Vazahrān, Varhrān, նոր պհլ. Vahrām և
վերջապես պրս. 𐭠𐭣𐭥 Bahām: Այս անունների օտար տարադար-
ձություններն են՝ սսոր. Vari θrān, հուն. Οὐραράνης (կրճատ Οὐ-
ράνης), Βαραράνης, Τοραράνης. մանդ. Bahrān, հուս. Βαρράνης.
Barāp, լատ. Varanes. հմմտ. Bahām Ա, որդի Ումվղդի. Թա-
գավոր Սասանեան (Շահն. հտ. 5, էջ 324), Bahrām Բ, որդի Նուր-
նի, Թագավոր Սասանեան (անդ. էջ 328), Bahrām Գ, որդի Նուր-
նի, Թագավոր Սասանեան (անդ. էջ 331), Bahrām Դ, որդի Շա-
պուհի, Թագավոր Սասանեան (անդ. էջ 391), Bahrām Ե, Թագա-
վոր Սասանեան (անդ. էջ 442), կոչված Գուր և այլն, և այլն

(Justi, 361—5): Նոր պահլավական ձևերից են հլ. Վահրամ.
Վաամ (տե՛ս և Վահագն).— Հյուբշ. 75—78:

— 1. Վահագն. հին Հայոց աստվածներից մին, որին համա-
պատասխանում էր հունական Ηρακλης, լատ. Hercules, իբրև «արև
աստուած». հիշված է Փիլ. ժ բան 237. «ոմանք զԱրեգակն պաշ-
տեցին և Վահագն կոչեցին, և այլք զԼուսին Արտեմիս ձայնեցին»,
Տօնակ. «նախնին Հայոց», որ գողացել է Ասորոց նախնւոյն յարդը և
Թափելով օդի մեջ՝ առաջացել է «Միր կաթինը» (յարդագող) Շիր.
48=Շիր. տիեղ. 37. արձանը բերվելով Ասիայից Արտաշես Ա-ի
ձեռքով՝ կանգնեցրել են Աշտիշատում՝ Նոր. Բ. ժր.—սեռ. Վահագ-
նի՝ Բուզ. Գ ժր. բ, Մակ. դ. 19.—Վիշապաբազն Վահագնի՝ Ագաթ.
§ 809.—սեռեակ Վահագնի՝ Ագաթ. § 809.—Վահագնեան մեհեան
(Վահագնի) յերկրին Տարօնոյ՝ Ագաթ. § 809.—Ի քաջէն Վահագնէ՝
Ագաթ. § 127.—հիշված է իբր համաստեղութուն 53 աստղով՝
էֆիմ. 35.—Սարգիսեան, Ագաթ. և իր բազմ. 139. Արեղեան, Հայ.
ժող. առասպ. էջ 96—175, ուր Վահագնը ցույց է տրված իբրև
«ամպրոպի աստված»: Վահագնի նկարը տպված է ըստ Ասպետ
Petrowiez-ի Վաղարշակի և Մեծն Տիգրանի դրամների վրա (Տա-
շեան, Արշակունի դրամներ, Վիեննա, 1919, էջ 164, 174—175):

— 2. Վահագն, կրտսեր որդի և հաջորդ Տիգրան Ա-ի, Ն. Ք.
520 թ. (Չամբ. Ա. 120). սրանից սերվեցին Վահնունիք և Վաղար-
շակի ձեռքով կարգվեցին թրմապետ՝ իբրև առանձին նախարարու-
թյուն.—Նոր. Ա. լա, Բ. ժր. 35. Կթ. գ. Մադ. թղ. ժթ. Սամ. անեց.
46. Մխ. անեց. գ. Մխ. այրիվ. 18, 55. Մին. համդ. 12. Վրդ. է.—
սեռ. Վահագնի՝ Նոր. Բ. ը. Սամ. անեց. 49:—զՎահագնէ՝ 35. Կթ.
գ.—Վահանկ շինել է Ունիկը և Վաղարշակեբտը ըստ «Այս են քա-
ղաք» ZAPH 1, 190 (ըստ իս՝ կարդալ [զԱրշար]ունիք):

— 3. Վահագն Հայկազնեայ, նիզակակից Ասուդ Արծրունոյ՝
ի պատերազմի ընդդէմ Աղէքսանդր Մակեդոնացւոյ.—Արծր. Ա. գ
(այլ օր. Վահան):

* ՎԱՀԱՆ, ար. <Վահագն անունից կրճատված (ըստ Andreas և
Marquart) կամ հլ. վահան բառից (Հյուբշ. 509): Տե՛ս և Վահա-
նիկ:—Բառիս մեկնությունը տե՛ս և ՀԱ 1911, 526: Շատ գործածա-
կան անուն էր հին Հայոց մեջ մինչև 15-րդ դարը, այնուհետև դադա-
րում է. վերակենդանացավ անցյալ դարում և այժմ էլ շատ գործա-
ծական է:

— 1. Վահան Արծրունի, հաջորդ Վարգէնի (Ն. Ք. Ա դար).—
Արծր. Ա. գ:

— 2. Վահան, որդի Խոսրովի և Թոռն Շար իշխանի Գողթան (Ա դար)։—Օրբ. Ե։

— 3. Վահան եպիսկոպոս, առաջնորդ Կեսարիոյ. 151—161 թթ. հաջորդ Վլասիոսի։—Արքտ. 1868, 58 ա։

— 4. Վահան Արծրունի, հաջորդ Մուշեղի (Գ դար)։—Արծր. Ա. Թ։

— 5. Վահան Ամատունի, նահապետ. Տրդատի շորս զորավարներից մեկն էր՝ Շապուհի դեմ պատերազմի մեջ. Խոսրով Բ-ի ժամանակ զորավար արևելյան բանակի. վանեց Կովկասեան բարբարոսների արշավանքը, որի համար պարգև ստացավ Օշականը։ (Ըստ Բուզ. լոկ նիզակակից Վաշէի՝ սպարապետի Խոսրով Բ-ի, որ նստել է գահը «330—339 թթ.»)։—Խոր. Բ. ձե. Գ. զ. Բուզ. Գ. է (ձեռ. Վահրան, Վահրվան), ը, Կղկնտ. Ա. ժբ, Վրդ. իբ.—սեռ. Վաճանայ՝ Խոր. Գ. Թ, ժը. Արծր. Ա. ժ. Ասող. Բ. ա.—գրծ. Վահանաւ՝ Խոր. Գ. Թ։

— 6. Վահան Արծրունի, հաջորդ Մուշեղի, ժամանակակից Խոսրով Բ («330—339») Թագավորի։—Արծր. Ա. ժ։

— 7. Վահան Մամիկոնեան, եղբայր Վասակ սպարապետի, ազգական Մերուժան Արծրունու, որի հետ միացած ապստամբեց Արշակ Բ-ի («350—368») դեմ, ուրացավ հավատը, փեսայացավ Պարսից Թագավորին և Պարսից զորքով քարուքանդ արավ Հայաստանը։ Իր որդին՝ Սամուէլը սպանեց նրան։—Բուզ. Գ. ծ, ժը, ժթ. Խոր. Գ. լե, խը (այստեղ սխալմամբ ասված է Վարդան). Արծր. Ա. ժ, ժա. Մեսր. եր. 17.—սեռ. Վահանայ՝ Բուզ. Գ. ծ, ժը, ժթ. Ե, խգ. Խոր. Գ, իթ. լե. Արծր. Ա. ժ։

— 8. Վահան Ամատունի, ուղարկվեց Արշակ Բ-ի կողմից՝ կանչելու համար Արծրունեաց, Ռշտունեաց և Մամիկոնեանց փախստական նախարարներին. Պապի ժամանակ հուղարկավոր էր Մեծն Ներսէսի Թաղման «373 թ.»։—Արծր. Ա. ժա.—սեռ. Վահանայ՝ Արծր. Ա. ժ։

— 9. Վահան Առաւելեան, նախարար, ժամանակակից Արշակ Գ («379—386 թթ.») Թագավորի։—Խոր. Գ. խգ, խե.—սեռ. Վահանայ՝ Խոր. Գ. խե։

— 10. Վահան, արբանյակ Ս. Մեսրոպի. մասնակցեց նրա հուղարկավորութեան հանդեսին դեպի Օշական «437 թ.»։—Խոր. Գ. 4է։

— 11. Վահան Ամատունի, հաղարապետ Հայոց աշխարհի. ստացավ Ս. Մեսրոպի մարմինը և տարավ Ռաղնց իր սեփական

Փշտկան գյուղում «437 թ.»։ Պաշտոնեակ արվեց Դենշապուհի ձեռքով. տեղում Արտաշատի ժողովի («449 թ.»). Կոր. 27. Փ. 32, Կոր. 35. Խոր. Գ. 4է. Պամ. սահ. 36. Ցայսմ. փետր. 19.—սեռ. Վահանայ՝ Կոր. էջ 27, 28. Փարպ. ժթ. Կանոն. 59. Արծր. Ա. ժա. Փ. Կոր. 33—34. Այրարատ 191։

— 12. Վահան Ամատունի, անդամ Արտաշատի ժողովի «449 թ.» մին այն նախարարներից, որոնք Ցազկերտի Դուռը կանչվեցին և առ երեսու ուրանալով՝ արձակվեցին։ Ուղարկվեց Հունաստան օգնութիւն խնդրելու։ Մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին («451 թ.»)։ Բանտարկվեց այլ նախարարների հետ Պարսկաստանում 12 տարի և հետո արձակվելով Հայաստան դարձավ «462 թ.»։—Փարպ. իգ, իե, լա, լգ, խբ, խե, խէ. Նղիշ. 33, 77, 150. Ցայսմ. օգ. 7։

— 13. Վահան, Թագավորացն Աղուանից, որին քաջն Վարդան Նշանակեց Ճորայ պահակի պահապան «450 թ.»։—Փարպ. լե.—սեռ. Վահանայ՝ Նղիշ. 59։

— 14. Վահան Արծրունի, որին հայիրը ուզեցին Թագավոր գնել. իր հրամանով էր, որ Մամբրէ Վերծանողը, եղբայրը Մովսէս և Քէղոդրոս Քերթոզ գրեցին իրենց Պատմութիւնները։ Մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին, ուր և մեռավ («451 թ.»)։—Արծր. Ա. զ. Բ. ա, բ.—սեռ. Վահանայ՝ անդ։ (Իր մասին իբր Թե գրած է եղել Նղիշէն, բայց Բարծումա ասորին շնչել է ու հանել. այս առասպելի հերքումը տե՛ս Դուրեան, Ուսումն. և քնն. Եմ. 1935, էջ 37—46). Ե. Տ.—Մինասեան, աշխ. Նղիշէ, էջ 12—13։

— 15. Վահան Գնունի. մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին, ուր և նահատակվեց («451 թ.»)։—Փարպ. լթ. Նղիշ. 93. Շար. դր. Ցայսմ. օգ. 7։

— 16. Վահան Կամսարական, որդի Արշալիր Կամսարականի. կուսակից Վահան Մամիկոնեանի. մասնակցեց Ներսեհապատի պատերազմին («489 թ.»)։—գրծ. Վահանաւ, Փարպ. հա։—Ըստ հաջող սրբագրութեան Կոզեանի, Կմսրկնները 105=107 վրիպակ է, որ պետք է կարդալ Սահակ և միացնել Արշալիրի երեց որդի Սահակ Կամսարականի հետ։

— 17. Վահան Մամիկոնեան, երեց որդի Հմայեակի՝ եղբոր Քաջն Վարդանի. հոր մահից հետո, իր եղբայրների հետ պատանդ գնաց Պարսկաստան. Վրաց Աշուշայ բղջիւր ազատեց նրանց և մեծարեց իր պալատում։ Հայաստան դառնալով՝ ապստամբութեան գորշը բարձրացրեց Պարսից դեմ։ Երկար տարիներ հաջողապես մա-

բառերուց հետո՝ Պարսից Վաղարշ թագաւորը ընդունեց նրա բոլոր պայմանները և նրան էլ հայոց մարզպան նշանակեց «485 թ.», մեռաւ «505 թ.»—Փարսպ. դ, կր—կգ, կր, հ, հա, հդ—ձա, ձգ, ձդ, ձր—դա, դգ—դէ, դթ, էջ (185). Սեր. ա. 35. կթ. ժլ, Արծր. Բ. ր. Ասող. Բ ր. Մխ. այրիվ. 19, 63. Մխ. անհց. դ. Սամ. անհց. 72, 74. Կիր. 21 23, Կրդ. իթ, լ. Նհպտք. 92. Սիմ. ապար. 8, 56, 57, 60, 66. Զուղ 46, Օրբ. ժգ, ժէ.—սեռ. Վահանայ՝ Փարսպ. ա, կգ, կե, կզ, կր—հե հէ—ձգ, ձր—դր, էջ (186). Սեր. ա. Գիւտ. նշ. Թաղ. 96. Դաւ. անյ. էջ 102 (Կոչում է «որդի Մագնէսի»). 35. կթ. ժգ. Արծր. Բ. ր. Ասող. Բ. ր. Միխ. աս. իթ (=իր). Պտե. Բրծր. 30, 31. Կրդ. իթ, լ. Նհպտք. 93. Օրբ. ժէ—ժթ, իա: Սիմ. ապար. 59, 60, 63, 65, 68, 73 ЗАРІИ 1 207. Զուղ. 46.—Վահանի՝ Սիմ. ապար. 58, 59, 72.—Վահանու Սիմ. ապար. 68, 70.—Վրաց աղբ. 31:

— 18. Վահան եպիսկոպոս, առաջնորդ Արուսդի. հաջորդեց Գրիգորին (2 դարի Ա քառորդում).—Զրբ. եպս. 281. Այրարատ 1868 զեկտ. էջ 103 ր:

— 19. Վահան Սիւնի, որ խոսքով նուշիրլանի (590—628 թթ.) յնամանակ ապստամբեց ի Հայոց և Սիւնիքը միացրեց Պարսից Ատրպատականի մարզպանութեան (շուրջ «564»-ից հետո). Հիրշ. Հին հյ. տեղ. ան. 36 դնում է 571 թ.—Սեր. ա:

— 20. Վահան Արշակունի, որդի Յովհաննէսի, եղբայր Արտաւանի, զորավար հայ բանակի՝ Յուստինիանոսի, Հրամանատար Areobindus-ի ձեռքի տակ. նրա հետ արշավեց Ափրիկէ՝ Գոնթար զորավարի ապստամբութեանը մեղելու համար. բայց Արեորինզոսը նազթիլեց և Վահանը սպանվեց (545 թ.).—Զամչ. Բ. 249:

— 21. Կայլ Վահան Մամիկոնեան, իշխան Տարսնի, հաջորդեց Մուշեղին. խարեութեամբ կոտորեց Պարսից Միհրան զորավարի բանակը. հաղթեց Վախտանգին. մեռաւ 606 թ. գերեզմանը ցույց են տալիս Մշոյ Ս. Կարապետի վանքում (տե՛ս Տրվըլէ, Ուղեորութիւն ի Փ. Ասիա, Վիեննա, 1892, էջ 54, Հնոց և նորոց 15).—Մամիկ. ր, դ.—սեռ. Վահանայ՝ Մամիկ. ր—ե. Յայսմ. սեպտ. 30:

— 22. Վահան, որդի իշխանին Հաշտենից, մասնակցեց Գայլ Վահանի որդի Սմբատի պատերազմներին՝ Պարսից դեմ. հիշված է 607 թ.—Զամչ. Բ. 322:

— 23. Վահան Պալունի, որդի Վարազի. եղաւ գործակից Սրմբատի՝ որդւոյ Գայլ Վահանի, Պարսից դեմ պատերազմներում շինել է (606 թվից ուշ) Վահանովիտը.—Մամիկ. դ, դ:

— 24. Վահան իշխան, Կամսարակա՛ն. հիշված է Բագարանի արձանագրութեան մեջ 628 թ.—Կոզեան, Կմսրկնները, 137:

— 25. Վահան արքեպիսկոպոս Հաղբատի, անդամ Կարնոյ ժողովի (632 թ.).—Տաշեան, Յուց. 114:

— 26. Վահան (Baanes, Mahan) իշխան հայ, որ Հունաց բանակի սպարապետն էր արարների դեմ պատերազմում Յերմուկ գետի մոտ 636 թ. Երուսաղէմ.—Lebeau, Hist. du Bas-Empire. XI, էջ 240—242, հրտր. Ղե. էջ 173 ծան.:

— 27. Վահան, մայրենեօք Կամսարական, որդի Սմբատի՝ որդւոյ Գայլ Վահանի, Մամիկոնեան տոհմից. գործակից եղաւ հորը՝ Պարսից դեմ պատերազմներում. հոր մահից հետո կառավարեց Տարսնը՝ հետ մղելով Պարսից արշավանքները: Գնաց Կեսարիա, ուր գնեց Ս. Խաչի մասը: Արարների արշավանքի ժամանակ, 3000 զորքով ուղարկեց նրանց դեմ իր եղբորը՝ Տիրանին, որ քաջութեամբ կռվեց նրանց 18 000-անոց բանակի դեմ, բայց Սահուռ Անձևացու դավաճանութեամբ հաղթվեց և սպանվեց «639 թ.»—Մամիկ. գ, դ, ե, էջ 54—56.—սեռ. Վահանայ՝ Մամիկ. գ, դ, ե, էջ 55, 56, 59.—Զամչ. Բ. 342—343:—Նույն անձն է՝

— 28. Վահան Մամիկոնեան, սպարապետ Հայոց. սրա օրով Մուհամմէդ մարդարեն նվաճեց և հարկատու դարձրեց Հայաստանը.—Սուտ-Շապհ. 17:

— 29. Վահան Մամիկոնեան, որին Անաստաս վարդապետը (?) գրեց թուղթ Երուսաղէմից (թիվը անհայտ).—Վղկնտ. Բ. ծր (հրտր. Շահն. Վահրամ):

— 30. Վահան Մամիկոնեան, «մարզպան և սպարապետ Հայոց» (723 թվին!).—սեռ. Վահանայ՝ Յայսմ. մայ. 30:

— 31. Վահան Խոռխոռունի, հայ իշխան Պոլսում. միացաւ հույների հետ՝ սպանելու համար Հերակլ կայսեր և գահ բարձրացնելու Աթալարիկոս որդուն. արստրվեց և վերադարձաւ 643 թվին.—Սեր. իթ, լր:

— 32. Վահան ի Վարազյունեանեան, իշխան աղուն, Կամրիճան գավառից, Մադիանացոց ցեղից, յակորիկ դավանութեամբ (706 թ.).—Վղկնտ. Գ. ր, ժ.—Նույն է Վահան ի Վարազվահանեան՝ հրտր. Սամ. անհց. 286:

— 33. Վահան Կամսարական պատրիկ, հայր Ներսէս պատրիկի և Գաղիկի. բաշվեց Վաղարշակերտի Ս. Աստուածածին վանքը և ձգտութեամբ էր ապրում. իր խնդրով Գրիգոր եպիսկոպոս Արշալույսնեաց գրեց Մեկնութիւն բնութաբանութեան: Սրա դուստրն է Շուշան

Կամսարական խոստովանող (706 թ.)— Չամչ. Բ. 373—374, Տաշեան, Ցուց. 338, 656, 927, Այրարատ 56. Կոգեան. Կմարկենները, 147—150, 157—159:

— 34. Վահան, կուսակալ Չորրորդ Հայոց. ձանձրանալով արարների արշավանքներից և հույներից անօգնական մնալով՝ ընդունեց արարների գերիշխանութունը. հույները նախասական անուսով կոչեցին նրան նփթադէմոն «յոթնադև» (707 թ.)—Չամչ. Բ. 382:

— 35. Վահան Գողթնացի, որդի Խոսրով (№ 15) իշխանի Գողթան. 4 տարեկան հասակում գերի տարին Դամասկոս «707 թ.» և մահմեդական դարձնելով՝ կոչեցին Վահապ. մեծանալուց հետո վերադարձավ Հայաստան «719 թ.» և տիրացավ իր իշխանության: նորից ընդունելով քրիստոնեությունը, ման եկավ շատ վանքեր և անալով արարների մոտ՝ խոստովանեց իր քրիստոնեությունը: նահատակվեց Դամասկոսում «737 թ.»: Իր կինը կոչվում էր Սիսակուհի, որ տե՛ս: Իր վկայաբանությունը գրել է Արսավազդ վարդապետ. տպված է Սոփերք ԺԳ (Վենետ. 1854 թ.). ավելի ընդարձակը տե՛ս Չեռ. Վենետ. Բ. 489. իր շարականը իբր եղերերգ, ավանդում են, լի իր քույրը (Խոսրովի դուստր № 2) է երգել (Ազգապ. 862).—36. Վ. թղ. Խա. Շար. դր. Արծր. Գ. Իթ. Մխ. այրիվ. 67. Յայսմ. մրտ. 28. Վկ. Գողթ. 10—95 (ստեպ). Կիր. 37. Վրդ. լէ. Ջուղ. 60. Ջրբ. սարկ. Բ. 122. Ասող. Բ դ. (սխալմամբ գրում է Վարդան).—սեռ. Վահանայ՝ Շար. դր. Արծր. Գ. Իթ. Ճշ. 50. Յայսմ. մրտ. 28. Սամ. անեց. 87. Վկ. գողթ. 10, 54, 57, 58, 61, 71, 89—91. Ջրբ. սարկ. Գ. 29. Ազգեր. կիակ. վրք. սրբ. Ա. 188—217. Յուշիկր Բ. 129—200:

— 36. Վահան Արծրունի, հայր Սահակի և Համազասպի, որոնք նահատակվեցին Սուլէյման ոստիկանի դեմ պատերազմի մեջ (Եգիպտոսում, շուրջ 758—764 թվերին).—սեռ. Վահանայ՝ Ղև. լ. Ասող. Բ դ.

— 37. Վահան, տէր Վանանդայ, անդամ Պարտալի ժողովի, որ գումարեց Սիոն կաթողիկոսը՝ «768 թ.»—Կանոն. 166. Տաշեան, Ցուց. էջ 653. Չամչ. Բ. 411:

— 38. Վահան Գնունի, կոչված «ղաշնակ». մասնակցեց Մուշեղ Մամիկոնեանի ապստամբության՝ Հասան ոստիկանի դեմ և նահատակվեց Բագրևանդի պատերազմում «775 թ.»—Ղև. լր:

— 39. Վահան վանահայր, անդամ Նիկիոյ ժողովի՝ 787 թ.—Չամչ. Բ. 423:

— 40. Վահան, աղանդապետ Թոնդրակեցիների մի կուսակցության, որ իր անունով կոչվում էր Վահանեան կամ Կիւնախօրիտ

(շնաւանցիք կամ շնակեացք): Լևոն Ծ՝ հայ կայսր Հունաց (813—820 թթ.) Նէոկեսարիոյ կախկոպոս Քովմասին և Փոքր Հայոց կառավարիչ Պարակոնդակէսին հանձնեց հարցաքննել նրանց: Աղանդավորները սպանեցին քննիչներին և փախան Մելիտինէ, ուր արարներից լավ ընդունելով լույսն զտան և ստացան Արգաս աւանն ի բնակութիւն: Այստեղ ամրացած աղանդավորները շարունակ հարձակվում էին բյուզանդացոց վրա.—Չամչ. Բ. 895. Սարգիսեան, Ուս. Թոնդրակեց. աղանդին, 43, 45:

— 41. Վահան Սիւնի՞, հայր Արշակի՞ որ իբր վկա հիշվում է Տաթևի 839 թվի արձանագրության մեջ (ուրեմն հայրը Վահան՝ պետք է դրվի Ը դար).—սեռ. Վահանայ՝ Օրբ. լր.—Նույն պետք է լինի Վահան Սիւնի, հայր Աշնակի (ուղղել Արշակ. տե՛ս Աշնակ անվան տակ), որ հիշված է Տաթևի 844 թվականի կալվածագրում.—Օրբ. լր:

— 42. Վահան Սիւնի՞, հայր Ջագիկի Ա, որ հիշված է Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—Օրբ. լր, Սիսական 273:—Նո՛ւյն է նախորդի և հաջորդի հետ:

— 43. Վահան Սիւնի՞, որդի Վարդանի. այս Վահանը իբրև վկա հիշված է Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—Օրբ. լր:—Քիրևա նույն է նախորդ երկուսի հետ, որով Վահան Սիւնի, որդի Վարդանի, լինում է հայր Արշակի և Ջագիկի:

— 44. Վահան, որդի Մխիթարի. իբրև վկա հիշվում է Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—Օրբ. լր:

— 45. Վահան, որդի Բարկէնի՞ որդւոյ Փրիլպպէի Ա. իբրև վկա հիշվում է Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—Օրբ. լր, ծր:

— 46. Վահան Հանունի, նիզակակից իշխանաց Արծրունեաց՝ ընդդեմ Հազարացոց՝ 850 թ.—Այրարատ 27:

— 47. Վահան Հանունի, մասնակցեց Մուսէի պատերազմին «851 թ.»—Արծր. Բ զ.—սեռ. Վահանայ՝ անդ:

— 48. Վահան Արծրունի, մասնակցեց Մուսէի պատերազմին «851 թ.»—Արծր. Բ. զ: Այլ է՝

— 49. Վահան Արծրունի, մասնակցեց Մուսէի պատերազմին «851 թ.»—Աշոտի հետ նկան բերդումն էր՝ Բուղայի պատերազմին. նրա հետ գերի թշվեց Բաղդադ՝ Բուղայի ձեռքով՝ «852 թ.»: Գագիկ Ապուստոսանի հայրն է.—Արծր. Բ. զ. Գ. բ, գ. ժր.—սեռ. Վահանայ՝ Արծր. Գ. գ, ժր. Գ. բ:—Տե՛ս և Համգա Մ 1 և 2:

— 50. Վահան Գնունի, մասնակցեց Գուրգէնի պատերազմին ընդդեմ Բուղայի «852 թ.»—Արծր. Գ. գ:

— 51. Վահան Գազրիկ, յասնակցեց Գուրգէնի պատերազմին, ընդդէմ Բուղայի «852 թ.».—Արծր. Գ. Դ:

— 52. Վահան Արծրունի, որդի Աշոտի իշխանաց իշխանի Բուղայի ձեռքով հոր հետ միասին գերի էր քշված Բաղդադ. գերու-թյունից վերադառնալով՝ ուզեց խել Վասպուրականը Գուրգէնի ձեռքից, բայց հաղթվեց.—Արծր. Գ. Ժզ, Ժզ, Ժէ.—սեռ. Վահանայ՝ Արծր. Գ. Ժզ, Ժզ.—գրծ. Վահանալ՝ Արծր. Գ. Ժզ:

— 53. Վահան պատրիկ, Հունաց Միքայել Գ կայսեր ժամանակ (842—867 թթ.) Փոտ պատրիարքի (858—867 թթ.) կողմից պատգամավոր ուղարկվեց Իզնուստիոս պատրիարքի մոտ (861 թ.)—Չամչ. Բ. 680:

— 54. Վահան կամ Յոհան (Ἰωάννης) արքեպիսկոպոս նիկիոյ. Կոստանդնուպոլսի Փոտ պատրիարքի (858—867 թթ.) կողմից. առանձին թղթերով ուղարկվեց հայոց Ջաքարիա Ջաղեցի (855—876 թթ.) կաթողիկոսի և Աշոտ (ապա Աշոտ Ա թաղավոր) իշխանի մոտ՝ կրոնական խնդրի առթիվ: Սրա համար Ջաղեցիի դումարեց Շիրակականի ժողովք 862 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1069, Չամչ. Ա. 527, Բ. 685, Ըստկարեան՝ Եկեղ. պտմ. 195. Չարք. Հին դպր. 501. Ակինեան, Մատեն. հետազ. 131:—Ըստ Չամչ. հայ-հոռոմ է, իսկ ըստ Ազգապ. 975 հայ-հոռոմ համարելը մտացածին ենթադրութիւն է:—Վրդ. էջ 82 կոչում է պարզապես «Յոհան մետրապոլիտ նիկիոյ»:

— 55. Վահան, եպիսկոպոս Տարօնի, ժամանակակից Աշոտ Ա-ի (+890 թ.). Հունաց Վասիլ կայսեր ծաղումը կապեց Արշակունիների հետ.—Վրդ. խե, Ազգապ. 986:

— 56. Վահան Ամատունի, իշխան՝ Բուղայի օրով (880 թ.)—Արծր. Գ. բ: Անշուշտ նույն է Վահան Ամատունի՝ եղբայր Սարայի և Շապուհի, որոնք սպանեցին Գազիկ Ապումրուանին 895 թ.—Արծր. Գ. իդ: նույնը գիտև նաև Սուտ-Շապուհ. 69, 74, որ տե՛ս Յազդ. № 2 Ամատունի:

— 57. Վահան Բագրատունի, որդի Դաւիթ Բագրատունույ կյուրապաղատի Տարօնոյ և փեսա Շապուհի՝ եղբոր Սմբատ Ա-ի նրբ Միջագետքի Ահմատ ոստիկանը սպանեց Տարօնի Գուրգէն իշխանին (894 կամ 895 թ.), Վահանը ժառանգեց երկիրը և իսկույն խնդրեց Սմբատի օգնութիւնը. մեռել է 898 թ., ըստ Չամչ. Բ. 719, 725:

— 58. Վահան Արծրունի, եղբայր Վասակ Կովակերի (Թ դար).—սեռ. Վահանայ՝ Արծր. Գ. Ժզ:

— 59. Վահան Բաղացի, հայր Վասակի (Թ դար).—սեռ. Վահանայ՝ Օրբ. ծթ:

— 60. Վահան, որդի Չագիկի և եղբայր Ջևանշիրի՝ իշխանի Բաղաց. դիվահարվելով վանք քաշվեց, ուր ճգնելով «բժշկվեց», որի փոխարեն շինեց Վահանու վանքը՝ 911 թ.—Օրբ. լէ, խդ.—բց. ի Վահանայ՝ Օրբ. խդ:

— 61. Վահան, առաջնորդ «Բարձրաքաղիս Ս. ուխտին և սքանչելագործ ս. Գրիգորին», 966 թ.—Ձեռ. Սևան. 2 (Թվական չի դրված. բայց Չարք. Թրգմ. 158 ղնում է 966 թ. և կոչում է առաջնորդ Սևանի):

— 62. Վահան Մամիկոնեան, ի գիւղն որ կոչի Վարժի. որդի Մեսրոպ երեց պատմագրի «967 թ.».—Մևսր. եր. 139:

— 63. Վահան Սիւնեցի, կաթողիկոս Հայոց՝ «968—969 թթ.» Բաղաց գավառից էր և նույն գավառի Ջևանշիր իշխանի որդին. կրթութիւնը ստացավ Վահանու վանքում, ուր հետո առաջնորդ դառնալով՝ նորոգեց. ընտրվեց եպիսկոպոս Սիւնեաց՝ իբր հաջորդ հակաթոռ և ապստամբ Յակոբի («959 թ.») և ձեռնադրվեց Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի ձեռքով «961/2 թ.»: Այս առթիվ Վահանը տվել է հնազանդութեան խոստմնագիր, որ տպված է Արրտ. 1897, էջ 141. վեց տարի հետո եղավ կաթողիկոս Հայոց «968 թ.» իբր հաջորդ Անանիայի: Հարեց քաղկեդոնութեան, ուստի վտարվեց կաթողիկոսական աթոռից «969 թ.»: Փախավ Վան և նստավ Ձորոյ վանքը, ուր և մեռավ «972 թ.»—Անան. ապստ. 141 աբ. Օրբ. Ժմ. 11, 12. Սամ. անեց. 100. Մխ. անեց. դ. Տարօն. Բ § 3. Մխ. այրիվ 21. Ուհ. 33, 34. Միխ. սս. իթ (=իբ). լմբ. ոսկ. 27. Յայսմ. մայ. 27. Կիր. 49. Վրդ. խէ. Սմբ. պտմ. 39, 40, Օրբ. խդ, ծա—ծզ, կր. հա. Օրբ. Հիճո, ծբ. Մին. համդ. 33:—Վահանիկ՝ Ասող. Գ. ը. Սամ. անեց. 101. Քհնպ. 272. Կիր. 49. Վրդ. կզ.—սեռ. Վահանայ, բց. ի Վահանայ՝ Անան. ապստ. 141 ա. Ասող. Գ. ը, Թ. Մեսր. եր. 138. լմբ. 158. Ուհ. 18, 34. Յայսմ. մայ. 27. Օրբ. ծա—ծզ, ծզ. Մին. համդ. 111.—Չարք. Թրգմ. 158. Սեդրակեան, Հայ եկեղ. պատկերյարգութիւնը, էջ 117—123:

— 64. Վահան Բագրատունի, որդի Ապուղանի, եղբայր Թոռնիկի և Սմբատի. իրենց հոր մահից հետո ժառանգեցին Տարօնը (Թ դար).—Չամչ. Բ. 726, 818:

— 65. Վահան քահանա, դժող Բաղարանի 1034 թվականի արձանագրութեան.—Այրարատ 66:

— 66. Վահան, եղբայր Մատթէոս կրօնավորի. երկուսով մի Աւետարան են գրել տվել Քէոզորոս գրչին՝ շուրջ 1082 թ.—Գարե-գին կթղ. Կեանք և գիր, Կահիրէ, 1948, էջ ա—դ:

— 67. Վահան, եպիսկոպոս Ս. Խաչի (Աղթամար). Տեր Ստե-փանոսին գրել տվեց մի Աւետարան, 1161 թ. այս Ստեփանոսը Ար-զրլմսեհ կյուրապաղատի որդին և Աղթամարի Դաւիթ Ա կաթողի-կոսի եղբայրն էր.—Ձեռ. Դադեան, Բ 28 ք (մագաղաթը ծակու-ված է. լրացումը կատարել է Ակինեան, Գաւազանագիրք 36):

— 68. Վահան, նորոգեց Բջնիի Ս. Աստուածածին վանքը, որ շինել էր Գրիգոր Մագիստրոսը 1031 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքու-նի 137:

— 69. Վահան, շինել է Իշխանավանից մեծ եկեղեցին և նո-րոգել է Բջնիի Ս. Աստուածածին եկեղեցին, 1209 թ.—Արձ. Այրա-րատ 272:

— 70. Վահան, սպասավոր Երզնկայի Ս. Կիրակոս վանքի, 1304 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 421:

— 71. Վահան, գրիչ. Դրագարկում օրինակեց Կիրակոս Արե-վելցու Յայսմաւուրը 1316 թ., որ ապա լեռն Դ թագավորը նվիրեց Քարաքոյ գյուղի (Ասորիքի ծովակողմում) եկեղեցուն, 1330 թ.—Սիսուան 234 ա, Շողակաթ 212:

— 72. Վահան քահանա, գրիչ. օրինակեց Ճառնտիրը Դրա-գարկում 1321 թ.—Ջարբ. Քրգմ. 728:

— 73. Վահան գրիչ, օրինակել է Գրիգոր Սկևռացու ներքո-ղեան Ս. Կուսին, հեղինակի կենդանության ժամանակ՝ 92=1321 թ.—Ջարբ. Հին դպր. 716:

— 74. Վահան արեղա, եղբայր Գրիգոր արեղայի, որ Սուր-խաթում (Խրիմ), Նադիր գրչին գրել տվեց մի Աստուածաշունչ 1346 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 426:

— 75. Վահան գրիչ, օրինակել է Աստուածաշունչը Սարկաւա-գեան օրինակից (ԺԴ դա՛ր).—Տաշեան, Ցուց. 632 ք:

— 76. Վահան երեց, Սսոյ մեծ գաղթականության առաջնորդ-ներից՝ դեպի Կիպրոս կամ Իտալիա (1404 թ.).—Ազգապ. 2007, Սիսուան 542 ք:

— 77. Վահան երեց, հայրն է Աւետիք արեղա գրչի, որ օրինա-կեց Սաղմոսը՝ Պայախօրի վանքում 1495 թ.—Ձեռ. Սանաս. 24 ա:

— 78. Վահան Մամիկոնեան, նորահայտ մատենագիր, որի անունով կա երկու ճառ. 1) «Ի սուրբ յարմաւենիսն և ի գալուստ-Տեանն», 2) «Ի մեծի աւուր շորեքշարաթին», որոնք գտնվում են Վե-

նետիկի ԼԳ Ճառնտրում (տե՛ս Ձեռ. Վենետ. Բ. 499—500): Ջրա-տարակիրը (Չ. Բ. Սարգիսյան) կարծում է, թե այս Վահանը կամ Հովհ. Արշարունու Մեկնությունը խնդրող Կամսարական իշխանն է և կամ Յովհաննէս-Վահան կաթողիկոսը (տե՛ս և Ջարբ. Հին դպր. 790):

ՎԱՀԱՆԱԴՐԷ, ար. անշուշտ Վահան անունից. բայց ի՛նչ է -դրէ: Մի անգամ հիշատակված է՝

— Վահանադրէ, որդի Յովհաննէս քահանայի. օգնեց Պետրոս երեցին՝ արտագրելու համար Աւետարանը՝ նիկոպոլսի Խամ քա-ղաքում, 1223 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 422:

*ՎԱՀԱՆԻԿ, ար. <Վահան անունից -իկ մասնիկով (իբր փա-զաքշական ձև գործածվում է նաև այժմ, որ և Վահիկ):

— Վահանիկ, որի որդուց Փիլիպպէ Սիւնիս գնեց Աղուերց գյուղը և նվիրեց Տաթևի վանքին՝ 943 թ.—բց. ի Վահանկայ՝ Օրբ. ծ: + ՎԱՀԱՆՈՅՇ, իգ. կազմված է Վահան + աճույ թառերից, իբր «Վահանի դուստրը». հիշատակված է միայն մի անգամ 1494 թ. իբր կին Աբուղամբ (№ 8) Արծկեցու, որի կենսագրությունը տե՛ս վերը (Անահիտ, 1931 սեպտ. 152).—Այժմ դարձել է Վեհանոյշ, որ տե՛ս:

* ՎԱՀԷ, ար. <հպ. vahya, զնդ. vahyah «լավագույն» բառից: Հիշատակված է միայն մի անգամ մեր պատմության մեջ և այլևս չի գործածված: Վերանորոգվեց մեր դարում և այժմ բավական հա-ճախ լսվում է:

— 1. Վահե, որդի Վանի. Ն. Ք. 351 թ. (Չամչ. Ա. 121). վեր-ջին թագավոր Հայկազանց. մեռավ պատերազմելով Ալեքսանդր Մակեդոնացու դեմ, Ն. Ք. 328 թ. (Չամչ. Ա. 125).—Խոր. Ա. լս. 35. կթ. գ. Մխ. անեց. գ. Մագ. թղ. ժթ (Վահէ վեհէն և վախճանեայ). Սամ. անեց. 46. Միխ. աս. գ. Ե. Վրդ. է. Մխ. այրիվ. 18, 55. Մին. համդ. 12.—Վախէ՛ Սիմ. ապար. 20.—նույնի փոխարեն Ուխտ. Ա. ին դնում է Տիգրան:

— 2. Վահէ, համարվում է հայր Այի ոստիկանի, որ Աշոտ Ա-ին բերեց իշխանաց իշխանի տիտղոսը (862 թ.): Արարների մոտ կոչված է Ալի-Իրն-Սահեա-ալ-Արմանի, որ Վրդ. էջ 82 դրում է «որդույ Վահէի», որին հետևում է նաև Չամչ. Բ. 676: Սակայն Ասող. Բ. ք, Ե կոչում է «որդի Յահէի»: Ըստ այսմ Վահէ անճիշտ ենթա-դրություն է միայն, որովհետև Հայոց պատմության մեջ բացի վերոին Հայկազանց Վահէից, ուրիշ համանուն անձ չէ հիշատակված (տե՛ս վերը Ալի № 1), Ազգապ. Ա. 962 նույնիսկ արմանի կոչումը բավա-կան չի համարում Ալին հայ ընդունելու:

ՎԱՀԻՏ, ար. գործածական է այժմ Հալէպում (տե՛ս Սիւրմէեան, Պատմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. 52 ա):

* ՎԱՀՐԱՄ, ար. ծագումը տե՛ս Վահագն:—Պոլսում գործածվում է ոմկ. աղավաղեալ ձևով՝ Վահրան: (Յայսմ. յուլ. 30 մեկնում է «անձրև», բնականաբար հանելով պհլ. várān > պրս. باران bārān «անձրև», բառից. «Վահրամ, որ է անձրև... Սուրբն անձրև՝ այլ է Վահրամ»):—Հմմտ. Բեհրամ:

— 1. Վահրամ (Οὐρανης), զորավար հետեակ զորաց, սարա-տելատ՝ Քէոզոս Բ կայսեր օրով (408 թ.): —Հա՛յ է. —Justi 362ա:

— 2. Վահրամ, իշխան Հունահայաստանի. երբ Խոսրով Բ Պարսից թագավորը Մորիկի սպանման վրա զայրացած, արշավում էր Հունաց երկիրը, գրեթե առանց դիմադրության, այս Վահրամը Արարատեան հունական բաժնի հայոց զուխն անցած՝ ասպատակում էր սահմանակից վրացական գավառները և մեծ վնասներ հասցնում Վրաստանին և Արեաց արքային (606/7 թ.):—սեռ. Վահրամայ՝ Գիրք թղ. էջ 171—173 (ըստ Ակինեան, Կիրիոն կթղ. էջ 33—34 և 208—209):

— 3. Վահրամ Խոռխոռունի, անդամ Պարտաւի ժողովի, որ գումարեց Սիրոն կաթողիկոսը՝ «768 թ.».—Կանոն. 166. Տաշեան. Ցուց. 653 բ. Զամշ. Բ. 411:

— 4. Վահրամ Տրունի, Աշոտ Արծրունու իշխաններից. նրա հետ քաշվեց նկան բերդը՝ փախուստ տալով Բուղայից «852 թ.».—Արծր. Գ. բ, դ 2:

— 5. Վահրամ սեպուհ, թիկնապահ Աշոտ Արծրունի իշխանի. նրա հետ քաշվեց նկան բերդը՝ Բուղայից փախչելով «852 թ.».—Արծր. Գ. բ:

— 6. Վառամ, հայր Գրիգորի, որ Սմբատ սպարապետի հրա մանով գնաց դադարեցրեց Կոշ և Արուհ գլխաւորի ջրի կռիվը 867 թ.—Արծ. Այրարատ 144=Շողակաթ 177:

— 7. Վահրամ, հայր Արտակի (Ք դար). նախնին Գրիգոր Մագիստրոսի (Արծ. Բագնայրի).—Justi 363 բ:

— 8. Վահրամ (Վրախամիա), հայազգի ղուքս Կիպրոս կղզու, 965 թ.—Բակուրան, Կիպրոս 115:

— 9. Վահրամ Գուրճեորգի, գնեց և ընծայեց Մաղարդի վանքին՝ էջմիածնի Փղոսկրյա Աւետարանը՝ 989 թ.—Ձեռ. Կարին 16:

— 10. Վահրամ, որի որդին Իսահակ, զորավար Հունաց, Անտիոքի հաղթականներից էր (Ժ դար).—Գուրջան. Ազգ. պտմ. 353:

— 11. Վահրամ, իշխանաց իշխան, որդի Աշոտ իշխանաց իշխանի (+ 1002 թ.). թռն Գէորգ Պահլավունի՝ իշխանի, ամուսնացած Գրիգոր Մագիստրոսի քրոջ՝ Սեդայի հետ.—Ալիշան, Շնորհ. 13:

— 12. Վահրամ Պահլավունի, որդի Գրիգոր Համզայի, անթիպատ պատրիկ, իշխանաց իշխան և սպարապետ. ծնվել է 967 թ. հորեղբայրն է Գրիգոր Մագիստրոսի. շինեց Մարմաշէնը (սկսելով նլծ=986 թ. և ավարտելով նձԼ=1029 թ.). ըստ Արծ. Շիրակ 148. ներել է Մաստարայի հարկերը 1015 թ.: Գագիկ Ա ուղարկեց նրան օգնական Դաւիթ կյուրապաղատի ընդդեմ Ատրպատականի Մամլան ամիրայի «998 թ.»: Յովհաննէս-Սմբատի մահից հետո՝ գլուխ էր կանգնել այն կուսակցության, որ հակառակ Վեստ-Սարգսի՝ գահ էր ուզում բարձրացնել Գագիկ Բ-ին, որ և կատարեց: Վահեց Հունաց արշավանքները Անիի գրավման համար: Գագիկի հրաժարումից հետո, մեռավ Հունաց պատերազմում ընդդեմ Գուրգենի ամիրային, 80 տարեկան հասակում՝ «1045 թ.»: Իր որդին էլ կոչվում է Գրիգոր, որին Հեսսէ բժիշկը մի դեղագիր ունի գրած.—Լաստ. ժ. Ուռհ. 85, 86, 98. Մագ. Քղ. (կա). Մխ. այրիվ. 71. Սմբ. պտմ. 57, 64.—սեռ. Վահրամայ՝ Լաստ. ժ. Մագ. թղ. ժա. Սամ. անեց. 103. Կիր. 50. Օրբ. ժմ. 11. Ասող. Գ. խա:—Վարհամ՝ Վրդ. ծղ. (հրտր. էմիինի՝ Վահրամ).—Տաշեան, Ցուց. 601, 1154, Յովնանեան՝ Հետազօտ. նախն. ոմկ. Ա, 136. Շիրակ 148 (մեծ. Արծ. Այրարատ 136, Արծ. 1015 թ.):

— 13. Վահրամ Պահլավունի, վեսր, որդի Գրիգոր Մագիստրոսի, նույն է Գրիգոր Բ Վկայասէր, կաթողիկոս Հայոց «1066—1105 թթ.» (տե՛ս անդ):—Վահրամ՝ Սամ. անեց. 113, 117—118, 120, 122. Գիրք թղ. ծղ (Յիշատ.), Շնորհ. Վիպ. 1139, 1153, 1218. Շնորհ. թղ. 298. Վրք. Շնորհ. 15, 18. Ուռհ. 154—155, 190, 207, 229, 267. Գր. եր. 374. Մագ. թղ. ձղ (նաև նույնի ծայրանունը), Լմբ. մատ. 535. Միխ. աս. իթ (=իր). Երզն. Պտճճ. 87. Մ. Մաշտ. 336 ա. Կիր. 57. Վրդ. 4, 4գ. Օրբ. ողբ. 59. Սմբ. պտմ. 78, 85.—«Վահրամ, որ է անձրև... Սուրբն Անձրև՝ այս է Վահրամ». Յայսմ. յուլ. 30.—Վարհամ՝ Մխ. անեց. դ. Կիր. 54. Վրդ. ծր (հրտ. էմիինի՝ Վահրամ).—սեռ. Վահրամայ՝ Մագ. Քղ. ձե. Կրպտ. սարկ. յոչ. Միխ. աս. իթ (=իր). Ուռհ. 257, 300, 329. Սամ. անեց. 139. Վրդ. 4.—Վահրամի՝ Ուռհ. 298:

— 14. Վահրամ. դուքս Քեսունի (1137 թվին):—Հա՛յ է.—Պր. Եր. 370:

— 15. Վահրամ Պահլաունի, հորեղբայր Շնորհալու և եղբայր Գրիգոր եպիսկոպոսի՝ առաջնորդի եզրկատահայոց, որի շնորհիվ կանչվեց Եզրկատու և եղավ քաջ զորավար, հետո վեզիր՝ Ալ-Իմամ Հաֆրզ խալիֆային Եզրկատուի. կոչվեց Քաշ-ադ-դաւա, որ է «Քազ պետութեան»: Իր օրով Հաֆրզի որդին՝ Ալ-Հաշէմ ապրստամբելով՝ Վահրամը զորքով նրա վրա գնաց և փախցրեց: Հակառակորդ իսլամները իր դեմ ելան՝ իշխանութունը խլելու համար: Վահրամը զիջեց և կրոնավոր գառնալով՝ վանք քաշվեց (1137 թ.): Խալիֆան մեծ աղաչանքով ստիպեց նրան դառնալ իր արքունիքը, ուր և ապրեց իբրև կրոնավոր մինչև իր մահը.—Արուսահլ պատմիչ, էջ 33, 45—49. Շնորհ. Վիպ. 1275. Ալիշան, Շնորհալի և պրզյ. էջ 163—167. Տաթև 1927 թ. էջ 196:

- 16. Վահրամ, նվիրատու Արտավազայ վանից 1161 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 365:
- 17. Վահրամ, Մխիթարի հետ շինեցին Պղնձահանքի Աստվածածին վանքը 1161 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 138:
- 18. Վահրամ իշխան, որդի Պատրոնկան, օգնություն է արել շինելու համար Քեղեկեանց վանքի գավիթը, 1167 թ.—Խաղբակեանք 158:
- 19. Վահրամ, հայր Գուրծիի, որ գնեց մի Աւետարան և նվիրեց Մաղարդի վանքին 1173 թ.—Rapport Arm. 28:
- 20. Վահրամ, որդի Վասիի, եղբայր Գրիգոր Տղայ կաթուղիկոսի. մեռավ երիտասարդ հասակում, նախքան 1174 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 118:
- 21. Վահրամ, Սայիդ-էդ-Դովլա, պաշտպան Հայոց, նորոգեց Եզրկատուի Հայոց եկեղեցին՝ 1177 թ. (ուրիշ է ներքևինը).—Արուսահլ պտմ., էջ 30:
- 22. Վահրամ Այսացի, որի կինը՝ Ֆիմի 1193 թ. գնեց մի Աւետարան, որ գրել էին Լամբրոնի բերդի ավերման ժամանակ.—Միսուան 85:
- 23. Վահրամ, աշխարհական անուն Գրիգոր Ծ կաթուղիկոսի (+1194 թ.) ըստ Սմբ. պտմ. '06 և Սամ. անեց. շար. 164:
- 24. Վահրամ, որդի Վասակի՝ որդույ Ապիրատ իշխանի Անույ, մայրն է Գր. Մագիստրոսի (+ 1059 թ.) աղջիկը.—Չամչ. Գ. 18:
- 25. Վահրամ, հայր Սմբատ պատրիկի, որ ստացավ մի Աւետարան 1072 թ. և նույն թվին էլ կրոնավոր գառնալով՝ կոչվեց

- Յովհաննէս.— Չեռ. Կարին 18. Rapport Arm. 50, 57. Շողակաթ 194:
- 26. Վահրամ, որդի Մարիամ ճգնավորուհու՝ քրոջ ն. Շնորհալու (ԺԲ դար).—սեռ. Վահրամայ՝ Յս. որդի հիշ:
- 27. Վահրամ, մերձավոր Գևորգ վրդ. Քեսունցու, որ թարգմանեց Եփրեմ Խուրու ճառերը՝ Ակնբրի վանքում, 1215 թ.—Բանասէր 1901, 42:
- 28. Վահրամ Կանաչողկեցի, իր կնոջ հետ միասին շինել են Խորանաշատի հյուսիս-արևելյան խորանը, 1216 թ.—Արցախ 323, Տեղեկ. Արմֆանի 1940, № 4, էջ 174:
- 29. Վահրամ վարդապետ, ունի Հարցմունք, որոնց Պատասխանը գրել է Վանական վարդապետը՝ 1221 թ.—Չ! ո. Հալէպի, Բ. 123 ր (Սև լեռնցի՞ն է).—Ալիշան, Հին հաւատք 25 կոչում է «Վահրամ իշխան հայ-աղուանից»:
- 30. Վահրամ Պահլաունի, հայր Գր. Մագիստրոսի՝ տեառն Բագնայրի (1233 թ.) և պապ Ապուղամրի (1262 թ.).—Ալիշան. Շնորհ. 14:
- 31. Վահրամ, որդի Տիգրանայ, պատմիչ. գրել է թուրքերի ժագման պատմությունը, որ կորել է.—սեռ. Վահրամայ՝ Վրդ. ծգ.—Ջարբ. Հին դպր. 790. Հայապ. 92, Մխ. Այրիվ. (+ 1289 թ.) էջ 37, պատմիչների շարքում հիշում է Վահրամ Տիգրանակերտցի, որ անշուշտ միևնույնն է: Թերևս կարելի էր կարծել նաև Վահրամ Բարունին, բայց երևի այս վերջինը դեռ ծանոթ չէր Այրիվանեցուն:
- 32. Վահրամ իշխան, որի որդիներն են Վասակ՝ քաղաքագլուխ Տիդիսի, Քուրդ՝ իշխան Կարնոյ և Սարգիս (ԺԲ դար).—Հայապ. 389:
- 33. Վահրամ, ոմն գրիշ (1202 թ.):—Տե՛ս Յ. Մուրատ, Յայտ. Յովհ. էջ ԺԳ:
- 34. Վահրամ Գագեցի (կամ Գագել), որդի Ջաքարէի և թոռն Վահրամի. Սարգիս մեծի (+1187 թ.) եղբոր թոռն է (Շողակաթ 76): Վրաց ծառայության մեջ էր. մասնակցեց թամար (+ 1213 թ.) թագուհու կազմած զինվորական արշավանքներին. հասավ մինչև Արղաբիլ. թագուհին շնորհեց նրան մասխուրթուխուցեսության տիտղոսը.—Վրաց աղբ. Բ. 23, 24, 34, 51—57:
- 35. Վահրամ, որդի Ջաքարէ Ա-ի, եղբայր Սարգիս մեծի (+1187 թ.) և հայր Ջաքարէի և Սարգսի, որոնք մասնակցեցին Դվինի արշավանքին. թոռն է Աւագ-Սարգսի (Շողակաթ 76): Սրանով է

սկսվում Երկայնաբազուկների երկրորդ ճյուղը: Հայ պատմիչների մոտ շփոթված և դրված է Սարգիս մեծի հայր:

— 36. Վահրամ, իշխան Գագայ, որդի Պլու Զաքարէի, հայր Սարգիս Աղբուղայի և պապ՝ Վահրամի, Զաքարէի և Իւանէ աթապէէի: Գրավեց Շամքորը պարսիկներից: Իվանէ աթապէէի հետ գնաց կովելու թաթարների դեմ Կոտմանի դաշտում, քչեց նրանց հաջողութեամբ, բայց հետո Համիդուլայի դավաճանութեամբ պարտվեց (1214 թ.): Սա է, որ Դաւիթին հանելով Կեսարիոյ բանտից՝ նստեցրեց թագավոր Վրաց, որով կոչեցին նրան «Վարհամու թագավոր»:—Վահրամ՝ Կիր. բ, իա, իէ, լգ, լզ, Վրդ. ձդ, ձե. Մաղաբ. աբ. 18. Զբր. սարկ. Գ 11.—Վարհամ՝ Մաղաբ. աբ. 5, 6, 18, 19.—սեռ. Վահրամայ՝ Կիր. բ, ի—իբ, լբ, լզ, էջ 72: Վրդ. ձգ (հրտրէմինի՝ Վարմայ), ձե.—Վարհամայ՝ Մաղաբ. աբ. 14, 18. Վրդ. ձբ (հրտ. էմինի՝ Վահրամայ).—Վրաց աղբ. Բ. 12, Հայապ. 447:

— 37. Վահրամ, որդի Եղբայրիկի. իր կնոջ՝ Քայիկի հետ գանազան նվերներ են արել Յովհաննավանքին 1216 թ.—Արձ. Այրաբատ 168:

— 38. Վահրամ, ամիրա Անի քաղաքի, հաստատում է Վրաց Եպիփան կաթողիկոսի արձանագրությունը 1218 թ.—Օրբէլի, Անուշ աւերակները 57. Յովսէփեան, Խաղբակեանք 14. Շիրակ 43, 49:

— 39. Վահրամ, որդի Կոփրեղի կամ Գերվասի, տեր Կոռիկոսի, մարաշախտ Հայոց, լևոն Բ-ի ժամանակ, սկսած 1215 թվից: Նրա մահից հետո, ամուսնանալով Ստեփանէի թոռ Այիծի հետ, ուզեց թագավոր դնել նրա որդի և Անտիոքի բրինձ Ռուբէնին: Կոստանդին Պայլը հարձակվեց նրա վրա և կուսակիցների հետ կոտորեց «1220 թ.».—Էեթ. Ժմնկ. պտմ. Կիլ. 210. Սիսուան 143, 270, 333—334, 485, 526: Սիսուան 459ա համարում է օտար, որովհետև հայրը՝ Գերվաս է Gervais, եղբայրը՝ Ժուլին=Juzelinus.

— 40. Վահրամ (կամ Վարհամ), ինքնակալ տանն Ռանայ, Այրարատի և Խաչենի, եղբայր Ասադի, հիշված 1224 թ.—Խաղբակեանք 34, Թորոս աղբ. Բ. 272:

— 41. Վահրամ, մեծ հեջուր Անույ. սրա դուստրը Խաթուն՝ կինն է Նոր-Բերդի իշխան Վասակ Կիրիկեանի. կինն է Թամար. շինել է Հառիճի ժամատունը, ջուր է բերել. արձանագրությանց մեջ հիշված է Վահրամ և Վարհամ ձևերով՝ 1229—1235 թթ.—Շիրակ 22, 23, 162. Տեղեկ. Արմֆանի 1940, № 4, էջ 172:

— 42. Վահրամ. եղբայր Ստեփաննոսի՝ դռան եպիսկոպոսի

որ ստացավ մի Աւետարան, Հռոմկլայում, 1248 թվին.—Չեռ. Հալէպի, Բ. 5:

— 43. Վարխամ (կամ Վարդան) Սելեուցի, միաբան Սեաւ լեռան վանքում. գրեց Կոստանդին Ա կաթողիկոսից Քուղթ առ Հեթում (արքայ) Ա և կաթողիկ եկեղեցու մեջ գտավ 15 մոլորութուն: Սրանից հետո նույն հեղինակը գրեց և մի ուրիշ գիրք՝ նույն բովանդակութեամբ: Կաթողիկ եկեղեցին այրելու դատապարտեց այդ գրքերը (1249 թ.).—Չամշ. Գ. 231, 344. Զարբ. Հին գպր. 753:

— 44. Վարհամ, որդի Սմբատի. իր եղբոր Հասանի հետ միասին նվերներ է արել Մեծարանց վանքին՝ իր հոր հոգու համար՝ 1251 թ.—Բանասէր 1901, 142:

— 45. Վահրամ, կինն է Շողիկ. ծնողներն են Կոստանդին Ա (1221—1267 թթ.) Բարձրբերդցի կաթողիկոսի. հիշված է 1253 թ.—Միխ. սս. յաւել. նաև Նաթանեան, Տեղ. Սեբաստ. 83. Չեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 333), Զարբ. թրգմ. 565. Թորոս աղբ. Ա. 187. Բ. 359. Չեռ. Հալէպի Բ. 140 ա. Չեռ. Վենետ. Ա. 652:

— 46. Վահրամ վարդապետ, օգնել է Ստեփաննոս վարդապետի հետ Կիրակոս Արևելցուն ընդարձակելու Յայսմաուրքը 112 նոր գլուխներով՝ Տայոց Կողայ վանքում, 1253 թ.—Հայապ. 107, 472:

— 47. Վահրամ Համուցի, տեր Համուսի, քաջ զորական, փեսա Սմբատ Գունդստապլի: Երբ Իկոնիայի սուլթանը եկավ պաշարեց Մունդաս բերդը՝ խլելու համար Օշին իշխանի ձեռքից, Հեթում իր բախակով օգնութեան շտապեց: Բանակի առաջից գնում էր լևոն սպասալար Ապլահանանց (№ 19), որ պատահելով սուլթանի պահակ խմբին, կոտորեց նրանց և փախցրեց: Թշնամին լսելով այդ՝ ավելի մեծ ուժով հարձակվեց Հեթումի բանակի վրա: Այստեղ շրջապատեցին Վահրամ Համուցուն և ամեն կերպ աշխատում էին ձուլեց ցած գցել նրան: Վրա հասավ Սմբատ Գունդստապլը, թշնամուն հաղթեց չարաչար, Վահրամին ազատեց, Մունդաս բերդը գրավեց և Օշինին ու նրա հետ բոլոր հայերին զուրա բերելով տարավ Կիրիկիա բնակեցրեց (1295 թ.).—Սիսուան 178 ա:

— 48. Վահրամ, իշխան Խաչենի, որդի Գրիգոր իշխանի և թոռն Հասանի. եղբայր Սարգիս եպիսկոպոսի և Սևադա (+1260 թ.) իշխանի Խաչենեցույ.—Բարխուդ. Պտմ. Աղուանից, Ա. 136:

— 49. Վարհամ միայնակեաց, լմել է տվել Դաւիթ Բջնեցու շուխան (այս Դաւիթը օրինակել է Ագաթանգեղոսը 1261 թ.).—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ 1 և էջ 77:

- 50. Վահրամ, հայր Սարգիս եպիսկոպոսի Սիւնեաց († 1261 թ.)—Justi 364, Մ 68:
- 51. Վահրամ (1271 թ.). տե՛ս Մոնսուր:
- 52. Վահրամ պարոն, շինել է Երնշակում Զուղայու Ս. Ամենափրկիչ վանքը, 1271 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 488:
- 53. Վահրամ պարոն, որին «զարկին» հաշիշինները՝ 1272 թվին.—Ձեռ. Օշ. 99 ր:
- 54. Վահրամ վարդապետ Սկլեոնցի, կոշված Բարունի. Լևոն Գ-ի ատենադպիրն էր Սսում. Լևոն Գ-ի օծման օրը գրեց «Ճառ ի մեծի աւուր Յայտնութեան» «1271 թ.», հրտր. Այրարատ 1869, փետր. ապր. և առանձին տպ. Երուսաղէմ. նրա խնդրով է գրել նաև «Ճառ ի Ս. Երրորդութիւնն և ի մարդեղութիւն». ունի դարձյալ. Յաղագս փրկական տնօրէնութեան, ի մկրտութիւն Տեառն, ի Մաղկազարդն և ի Համբարձումն, Վասն թաղման, Վասն գալստեան Քրիստոսի յԵրուսաղէմ, Դաւանութիւն Վահրամ վարդապետի, Լուծմունք գրոց Պորփիրի, Պատասխանիք հարցմանց Հեթմոյ արքայի, թերևս և Հարցում-Պատասխանիք, բայց ամենակարևորն է Ոտանաւոր պատմ. Ռուբինեանց՝ իբր շարունակութիւն Շնորհալոյ Վիպասանութեան, որ գրել է Լևոն թագավորի խնդրանք.—Վահր. ոտ. 186, 174. Վահր. մարդ. 176. Վահր. ոտ. 185.—Տե՛ս և Տաշեան, Ցուց. 1154 ա. Զարբ. Հին դպր. 790—793. Սիսուան 516:
- 55. Վահրամ լադիֆ, մատակարար Լևոն Գ թագավորի Հայոց, գլխավորն էր այն դեսպանութեան, որ ուղարկվեց Սիկիլիոյ թագավորի մոտ և նէպոլիս 1278 թ.—Սիսուան 363 ա, 555 ր:
- 56. Վահրամ, որդի Հայրանունի, իր եղբայրների հետ միասին շինել են Տաշքենդ գյուղի (Նոր-Բայազետ) Ս. Աստուածածին եկեղեցին Արուղա խանի ժամանակ (նստել է 1265—1282 թթ.)—Արձ. Սիսական 72, Գեղարքունիք 629:
- 57. Վահրամ, մի խաչքար է կանգնեցրել իր վաղամեծիկ զավակների՝ Շնոհորիկի և Թամամի հիշատակին, 1282 թ.—Արձ. Այրարատ և ավելի լավ՝ Բանասէր 1901, էջ 122—123:
- 58. Վահրամ սպարապետ Շահունեցի, որդի Վասակ Շահունեցոյ և թոռն Մագիստրոսի. մայրն է Մամբան, տատն է Սանդուխտ (կին Մագիստրոսի). կինն է Գոնցա՝ դուստր Խոսրովիկի Տարսայիճեանց. որդիքն են Թուխտին, Հասան, Ամադին, Ուքան. եղբայրն է Ուքան. շինել են Հերհերի եկեղեցին 1283 թ.—Արձ. Սիսական 112, 114, 115, 116 (Վարձամայ), Արրտ. 1889, 322, 331:

- 59. Վահրամ, եղբայր Աւետիսի, երկուսն էլ որդիք Մխիթարի. մի խաչարձան են կանգնեցրել իրենց հոր հիշատակին, Մարտիրոս գյուղում, 1286 թ.—Արձ. Խաղբակեանք 146, Սիսական 177 (սխալներով): Հմմտ. նաև Աւետիս Ռ 24:
- 60. Վահրամ քեթոբար, հրամանաւ Սահմադինի շնորհել է Ոշականի քահանաների հարկերը 1286 թ.—Այրարատ 189:
- 61. Վահրամ կրօնավոր, միաբան Երէզ անապատի, 1295 թ.—Bodleian 123:
- 62. Վահրամ սարկավագ, գրիշ. աշակերտ Ստեփաննոսի Գոյներիցանց. օրինակեց Փիլոնի գործերը Տարոս լեռան «Հայոց» կամ Արմէնի վանքում, Կիլիկիա, 1298 թ.—Տե՛ս յիշ. Փիլոնի, հտ. Ք. էջ 622. Սիսուան 96, Հայապ. 502. Ոսկեան, Մատ. քնն. 165, Տաթև 1927, 183:
- 63. Վահրամ, մի այգի է նվիրել Հայրավանքին (ԺԳ դար).—Սիսական 41, Սմբատեանց, Գեղարքունի 435:
- 64. Վահրամ Կուլագեանց, միաբանեց Հաղբատի վանքին և Բերդիկի այգին նվիրեց նրա գրատան (մոտ ԺԳ դար).—Գ. արք. Յովս. Նիւթեր և ուս. Ա. 70:
- 65. Վահրամ, իշխան Նոր-Բերդի, իր օրով ավարտվեց Նոր-Բերդի մոտիկ Ս. Աստուածածին տաճարի կառուցումը (ԺԳ դար).—Կիր. 73:
- 66. Վահրամ ճգնավոր, քեռորդի Սարգիս եպիսկոպոսի՝ նորավանից առաջնորդի (ԺԳ դար).—սեռ. Վահրամայ՝ Օրբ. կր:
- 67. Վահրամ, իբրև վկա հիշվում է Քանաքեռում, մի այգու վաճառման առթիվ, 1306 թ.—Արձ. Բանաս. 1903, 32, Այրարատ 298:
- 68. Վահրամ, այլ, անդ:
- 69. Վահրամ, որդի Վասակի. շինեց Հերհերի Ս. Սիոնի վանքը 1321 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 494:
- 70. Վահրամ Լօտիկ, պարոն, որդի պարոն Օշին մարաշխտի. մեռավ եգիպտացոց դեմ պատերազմում, 1322 թ.—Սմբ. պտմ. 130 (տպ. Մոսկ. Զօտիկ):
- 71. Վահրամ, հակառակ դուս եկավ Կոստանդին Գ (ժ1307—1323 թթ.) կեսարացի կաթողիկոսացած կաթողիկոսին, որի համար էլ իր ընկերների հետ աքսորվեց Կիպրոս կղզին (Հայապ. 552):
- 72. Վահրամ քահանա, Հայր Բարսեղ երեցորդու, որ Հալեպում գնեց մի հին Աւետարան 1323 թ.—Ձեռ. Կես. Ածած. 64 ր:
- 73. Վահրամ, հայր Գրիգոր գրչի, որ Ակնբերի վանքում ար-

տագրեց Ոսկերերանի Մեկնութիւն թղթոցն Պօղոսի, 1325 թ.—Սիստան. 155 ա, Զեռ. Վեներտ. Բ. 572:

— 74. Վահրամ քահանա, որդի ներսէս քահանայի և հայր ներսէս Վարդապետի, որ Յովհաննէս գրչին օրինակել տվեց Մանրուամունքը՝ 1328 թ.—Manus. Brit. mus. 67 ա:

— 75. Վահրամ, հանգուցյալ հորեղբայր Պարոնշահի, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1329 թ.—Զեռ. Վասպ. 179:

— 76. Վահրամ Կոռեցի (Սասուն), հայր ներսէս Վարդապետ Սասնեցու, որ Գայլաձորի վանքում գրել տվեց մի օրինակ Աստուծաշունչ 1332 թ.—Հայագ. 546. Զեռ. Վեներտ. Ա., 126:

— 77. Վահրամ Դօփեան, որդի Գրիգոր Բ բարի իշխանի Խաչենոյ, եղբայր Սարգիս եպիսկոպոսի (+ 1333 թ.) մայրն է Ասփա, ղուստր Տարսայիճ իշխանի Օրբելեան. այս Վահրամի աղջիկն է Խոշ, որ նույնպես մեռել է 1333 թ.—Կրպտ. եպս., Դօփեանք 45, 78, Զեռ. Դադեան Ա. 89 բ, Justi 364 բ:

— 78. Վահրամ, որդի մեծին Իվանէի, իշխան Արագածոտն գավառի, հիշված 1333 թ.—Խաղրակեանք, 21:

— 79. Վահրամ իշխան, շինեց Մարմաշէնի վանքը 980 թ.—Տաթև, 1927, 186:

— 80. Վահրամ, հայր Սահակի, ստրատիկոսի Վարդ Սքլերոսի, որին առաջնորդ հանդիսացավ և գրավեց Lykandos ամուր քաղաքը (976 թ.)—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ. կես. Ա. 318:

— 81. Վահրամ, հայր Գրիգոր գրչի, որ Կիլիկիայում Պօղոս քահանայի համար արտագրեց Աւետարանը 1334 թ.—Զեռ. Վեներտ. Ա. 698:

— 82. Վահրամ աթաբէկ, պարոնաց պարոն, որդի Զաքարէ Գ-ի, թոռն Շահնշահի և թոռնորդի Զաքարէ Բ ամիրսպասալարի. մեռավ 1342 թ.—Հայագ. 447, Շիրակ 175 (տախտակը):

— 83. Վահրամ իշխան, մատնիչ. Լևոն Զ-ի ղավադիրներից մեկն էր, որից անտեղյակ լինելով, Լևոն Զ-ն ուղարկեց նրան բանակցելու եգիպտացոց զորավարի հետ, Սսի պաշարման ժամանակ. բայց նա ընդհակառակը ավելի գրգռեց թշնամիներին Լևոնի դեմ, ասելով, որ բոլոր հայերը պատրաստ են Սիսը հանձնելու նրանց (ս1375 թ.)—Ազգայ. 1943, Դարդել, 121—122:

— 84. Վահրամ իշխան, ամուսին Յիմի Այասցու, որ տե՛ս վարը, 1375 թ.:

— 85. Վահրամ, որդի Հասան իշխանի Դօփեան, 1387 թվին

Հանկթամուրի կոտորածից ազատվեց և հոր նահատակությունից հետո իշխանություն գլուխ անցավ.—Կրպտ. եպս. Դօփեանք, 85:

— 86. Վահրամ, վարդապետ Երուսաղէմի. սրա և Պետրոս վարդապետի աշխատութեամբ ստացավ Սարգիս պատրիարքը Գողգոթայի տիրապետության հրովարտակը 1393 թ.—Ազգայ. 2015:

— 87. Վահրամ բժիշկ, ունի բժշկական երկասիրություններ. հիշում է Ամիրտ. անգ. 2՝ Մխիթար Հերացուց և Ահարոն, Ստեփանոս, Ճուլին, Սարգիս, Յակոբ, Դեղին և Սիմաւոն բժիշկներից հետո:—Հավանարար ԺԴ դար.—Տաշեան, Ցուց. 199:

— 88. Վահրամ պարոն, իշխան Սար երկրի, Դօփեանց տոհմից. հիշված է 1411 թ.—նօտարք 39=Կրպտ. եպս. Դօփեանք, 185:

— 89. Վահրամ աթոռակալ Հակոբ Գ Սսեցի կաթուղիկոսի. հիշված 1413 թ.—Ազգայ. 5528:

— 90. Վահրամ, որդի Ամիրխալիլի՝ պարոնի Աղուանից (Ղարաբաղ), 1438 թ.—Զեռ. Դադեան, Բ. 44 ա:

— 91. Վահրամ, որդի պարոն Ասպետի. իր քույր տիկին Քիֆանէի հետ գնեցին մի Աւետարան և նվիրեցին Կիպրոսի եկեղեցուն, 1468 թ.—Զեռ. Միւնիս. 8 բ:

* ՎԱՀՐԱՄՇԱՀ, ար. <Վահրամ անունից + արս. օժ Տահթագավոր>: Տե՛ս և Բեհրամշահ:

— Վահրամշահ, նվիրատու Ս. Թորոս վանքի (նախքան 1420 թ.)—Տաշեան, Ցուց. 666 ա:

— Վահրամշահիկ (գրված է սեռ. Վարհամշկան), հայր մահտեսի Սամուէլի, որ մի Մաշտոց գրել տալով նվիրեց Յովհաննավանքին 1664 թ.—Այրարատ 197—198:

— Վահրատ, տե՛ս Ֆահրադ:

* ՎԱՀՐԻՐՈՂ, ար. <պհլ. * Vahrič անունից, որ է պրս. Vahriz, բուն նշ. քարեհոտ (vah լայվձ և rız ցոսելձ բառերից), ըստ Justi 340բ „guten überfluss beritzend“. տառադարձված հուն. Οὐαριζός. կա և հուն. Οὐαριζός, ասոր. Gofrič, որոնց հետ միացնելով Հիբը. 78—79 հլ. Վախրիհ ձեր՝ իբր տարբեր անուն նախորդից, դնում է պհլ. Vahrič? (ճիշտ չէ այս երկրորդը, որովհետև միևնույն անձի անունը գրված է թև Վահրիհ և թև Վախրիհ. որից երևում է, թե հ>խ ձայնափոխության արդյունք է): Այս անունով հայտնի են Վահրիհ զորավար Պարսից (Բուգ.), Շահր-Վահրիհ՝ զորավար Պարսից Խոսրով Բ թագավորի (Սևր.) Vahrič նըվաճող Լեմէնի (562—572 թվիրին) (ըստ Համգալի՝ Ժուռանդական ազնվականութան մի տիտղոս է):

— 1. Վահրին Խաղունի, որ Վոամշապուհի կողմից ուղարկվեց Միշագետք և բերավ Դանիելեան նշանագրերը, «404 թ.»—Կոր. էջ 8. Փարպ. ժ. Խոր. Գ ծր.—Վրախնայ (իրր ուղղական ձև)՝ Կիր. 15.—սեռ. տր. Վախրնայ. Շիր. քրոն. 57 (այլ ձև. Վահրնայ).—բց. ի Վահրինէ՝ Փարպ. ժ.—Իսկ Յայսմ. նոյ. 25 գրում է Վախրին և համարում է Սամուսատի փրիխոսփա, որին դիմել է Մեսրոպը՝ տառերը գեղագրելու համար:

— 2. Վահրին Անձևացի, օգնական Տաճատ Ռշտունու և Քաշն Վարդանի. ձերբակալեցին Պարսից Վնդոյ մարզպանին և նրա որդի Շերոյին. հորը այրեցին, իսկ որդուն կախեցին Դուխնում:—Վախրին՝ Արծր. Բ ա:

* ՎԱՂԱՆ, թողել է Երուսաղէմի Զիթենեաց լեռան վրա մոզակի մի արձանագրություն, որ թվում է 2—է դարից (Շողակաթ 171):

* ՎԱՂԱՐՇ, ար. <Իրանական անուն է. հմմտ. պհլ. Vahaxš, պրս. և արար. Valāš, Balāš, Gulāš, տառադարձված հուն. Ὀλαγ-άδου, Ὀλαγαίδου, Ὀλογαίδου (սեռ. հույով պարթևական դրամների վրա), Οὐολάγαιδος, Οὐολάγοος, Βολάγιδος, Βολάγεδος. լատ. Vologesus, Vologaesus, Vologessus, Vologeses, ասոր. Valgēš, Volageš, նաև Bīšfr = հուն. Βολογεδιφοῦα (Հիւբշ. 79): Այս անունով հայտնի են 6 պարթև թագավորներ, որոնք են՝ Վաղարշ Ա (Արշակ ԻԲ) 51—61 թթ., Վաղարշ Բ (Արշակ ԻԳ) 61—77 թթ., Վաղարշ Գ (Արշակ ԻԴ) 77—147 թթ., Վաղարշ Դ (Արշակ ԻԵ) 147—191 թթ., Վաղարշ Ե (Արշակ ԻԶ) 191—208 թթ., Վաղարշ Չ (Արշակ ԻԲ) 208—222 թթ. Սասանեաններից՝ Վաղարշ, եղբայր Պերոզի՝ 484—488 թթ.:

— 1. Վաղարշ, այսպես է դնում Ուխտ. Ա. իզ. փոխանակ՝ Վաղարշակ Ա:

— 2. Վաղարշ Ա Արշակունի, թագավոր Հայոց (ըստ արտաքին պատմության) «117—140 թթ.», հաջորդ Պարթամասիրի. խաղաղություն մը կառավարեց երկիրը.—Լէօ Հայոց պատմ. Ա. 475:

— 3. Վաղարշ, որդի և հաջորդ Տիգրան Գ-ի, թագավոր Հայոց՝ «193—213 թթ.», շինեց Վաղարշակերտ, Վաղարշապատ և Վաղարշաւան քաղաքները. պատերազմեց Խաղրաց և Բասլաց դեմ, բռնեց Երանց ձորայ կապանից դուրս, բայց ինքն էլ մեռավ կովում.— Խոր. Բ. կե, կզ. Սուտ-Սեբ. Ա. 10. Ուխտ. Ա. իզ, ծր. Ասող. Ա. Ե. Մագ. Թղ. ժթ. Մխ. այրիվ. 18. Մխ. անեց. գ, ժ. Սամ. անեց. 59. Շնորհ. Վիպ. 359. Վրդ. ժէ. Օրբ. ողբ. 25. Մին. համդ. 21:—Վաղարշակ՝ Արծր. Ա. ր. Մխ. անեց. թ. ZAPh 1, 190. Նհայտբ. 90. Զքր. սարկ. Ա. 2.—սեռ. Վաղարշայ՝ Խոր. Բ. կե, կէ. Նհայտբ. 90. Ուխտ.

Ա. իզ. Մին. համդ. 21. Միմ. ապար. 8:—Վաղարշու՝ Սուտ Սեբ. Ա. 10. Ուխտ. Ա իէ, ծր. Արծր. Ա. ր. Վկ. ոսկ. 65. Վրդ. ժէ. Վրդն. լս. 45. Զքր. եպս. 280:—Վաղարշոյ՝ Զեն. 20:—Վաղարշաշէն (իրր Վաղարշից շինված) Սասն. 69:—Ըստ Ազգապ. 71 այս Վաղարշը նույնանուն է արտաքին պատմության Վաղարշի հետ, որ Պարթևաց Արտաւան Դ թագավորի եղբայրն է և ներկայացնում է Խորենացու Վաղարշակ Ա-ին: Վրաց աղբ. Ա. 75 սխալմամբ կոչում է Արշակ:

— 4. Վաղարշ Բ, որդի և հաջորդ Սանատրուկի, թագավոր Հայոց 195—217 (ըստ Գրգշ.) կամ 196—215 (ըստ Լէօ Ա. 477) թվերին: Պարթևաց հետ միասին դուրս եկավ Հռոմեայեցոց դեմ. բայց երբ Սիստիմոս Սևերոս կայսրը արշավեց ու զրավեց Տիգրոնը (198 թ.), Վաղարշը հաշտություն խնդրեց. կայսրը ո՛չ միայն վերահաստատեց նրան, այլև Փոքր Հայքից նոր հողեր տվեց: Վաղարշն իր ավուրը դրավ նորաքաղաք, որ իր անունով կոչեց Վաղարշապատ: Սևերոսի հաջորդը Կարակալլա՝ խարդախությամբ կանչեց և բանտարկեց նրան (211 թ.). հայերը պատերազմի գուրս եկան և շարաշար հաղթեցին կայսեր Քլոդիոսոս զորավարին: Վաղարշը մեռավ բանտում, իսկ կայսրը սպանվեց իր սեփական զորքից (217 թ.).—Գրգշ. Բ, 263—265, Գ. 300, 302. Լէօ Հայ. պատմ. Ա. 477—480:

— 5. Վաղարշ, իշխան Անձտայ, հազարապետ Հայոց Մեծաց. Տիրան Բ-ի հրամանով ուղեկից նշավ Յուսիկ կաթողիկոսին՝ իրեն նախագահ այն շքախմբի, որ առաջնորդեց նրան Կեսարիա կաթողիկոսական օժում և ձեռնադրություն ընդունելու համար՝ «341 թ.»—Բուզ. Գ. ժբ.—սեռ. Վաղարշու՝ անդ: (Այս մասին տե՛ս իմ հոդվածը Արրտ. 1911 թ. էջ 225):—նույնը հետո Մեծն ներսէսի՝ Մեսր. եր. 25:

— 6. Վաղարշ տե՛ս Վոամշապուհ:

* ՎԱՂԱՐՇԱԿ, ար. <նախորդից՝ փաղաքշական —ակ մանիկոնով: Համարվում է առանձին անուն: Այժմ էլ գործածական է, մինչդեռ Վաղարշ չէ գործածվում:—Justi 485, 488 կցելով սանս. bala և լատ. valor բառերին՝ մեկնում է «ուժեղ Արշակ»:—Կեռժ է:

— 1. Վաղարշակ Ա, թագավոր Հայոց, եղբայր Արշակայ Պարթևի, հիմնադիր հայոց Արշակունի հարստության: (Ըստ Սուտ Սեբ.՝ Մեծն Արշակի որդիներն էին Արշակ փոքր և Վաղարշակ. առաջինը թագավորեց Մծբինում, իսկ Վաղարշակը՝ Հայաստանում): Մուսարաս ասորու ձեռքով նիսուէից բերել տվեց Հայոց հին պատմությունը. հաստատեց Հայոց նախարարական տոհմերը, արտերազմեց և հաղթեց Փոքր Ասիոյ Մորփուղիկէս թագավորին: Թագավորել:

է 22 տարի (Ն. Ք. 149—127 թթ. ըստ Չամչ. Ա. 208)։—Այս թագավորի դրամներինց 26 հատ գտած է կարծում Petrowiez, Arsaciden Münzen, էջ 183—186, Ն. Ք. 139 և 138 թվերինց. հյ. թրգմ. տե՛ս Տաշեան, Արշակունի դրամներ, Վիեննա 1919 թ. էջ 172—182, ուր կա նաև դրամի նկարը և իր եղբոր՝ պարթևաց Միհրդատ Ա թագավորի նկարը, որին դիմագծերով էլ նման է գտնում.—Խոր. Ա. ը, թ, ժբ, լա. Բ. գ, դ, զ, է, ը, կը, Տէ. Սուտ Սեբ. Ա. 10, Բ. 11. Ուխտ. Ա. իէ, խը, ծդ. 3հ. կթ. յոչ. դ. Արծր. Ա. գ. Մագ. թղ. ժթ, հգ. Յայամ. նոյ. 18. Մխ. անեց. գ, գ, է, ժ. Միխ. աս. Ե. Ասող. Ա. դ, Ե. Կղկնտ. Ա. դ. Զեն. 36. Շնորհ. Վիպ. 172. Սամ. անեց. 47. Կիր. ը. Վրդ. ժդ, ժը. Վրդ. լս. 45. Վրդ. աշխ. 520. Օրբ. գ. Մխ. այրիվ. 18, 57. Միմ. ապար. 27, 28. Մին. համդ. 13, 14. Զուղ. 36, 37. Զքր. սարկ. Ա. 2. Ծս. կթղ. 3։—Սեռ. Վաղարշակայ, բց. ի Վաղարշակայ՝ Խոր. Ա. ժբ. լա. Բ. ա, գ—Ե, ը, թ, իբ, ժթ, կը. Կղկնտ. Ա. գ, դ, զ. Ուխտ. Ա. իդ—իէ, ծդ, կե. Բ. ժբ, կե, 3հ. կթ. ա, գ, դ. Ասող. Ա. Ե, Գ. Բ. Մագ. թղ. ժթ. Տարոն. Բ. § 14. Սամ. անեց. 46, 50, 61. Մխ. անեց. թ, ժ, ժս. Վրդ. ժե. Վրդն. լս. 46. Մին. համդ. 13, 15. Նճպտբ. 88. Օրբ. Կ. Զուղ. 37.—բց. ի Վաղարշակի՝ Արծր. Ա. գ.—Վրաց աղբ. Ա, 79 (Վաղարբ ձևով)։ Նկարը տե՛ս Չեռ. Գաղեան, Բ. 36 բ. Վաղարշակի Արշակունի ծագման մասին բառ Եղիփան Կիպրացու (Կեղծիք)։ տե՛ս Սարգիսեան, Երեք թագաւոր մոպերու գրոյցն, Վեննա. 1910, էջ 12։

— 2. Վաղարշակ Բ. թագավոր Հայոց, Պապի կրտսեր որդին էր. Վարպղատից հետո նստավ պահ՝ իրյն իր եղբոր՝ Արշակ Գ. ի պահակից, «379 թ.» և մի տարուց մեռավ.—Բուզ. Ե. լէ, խդ. Խոր. Գ. խա. Սուտ Սեբ. Բ. 17. Ասող. Բ. ա. 3հ. կթ. ժգ. Արծր. Ա. ժա. Մագ. թղ, ժթ. Շնորհ. Վիպ. 896. Մխ. այրիվ. 18. Մխ. անեց. Կ. իբ, իգ. Կիր. 14. Վրդ. իդ. Զքր. սարկ. Ա. 3. Նճպտբ. 91. Մին. համդ. 26.—սեռ. Վաղարշակայ՝ Բուզ. Ե. լր, խդ. Խոր. Գ. խա, խգ. Ասող. Բ. ա. Միխ. աս. իթ (=իբ).—գրծ. Վաղարշակա՝ Բուզ. Ե. խգ, խդ։

— 3. Վաղարշակ, Երևակայական թագավոր Հայոց երկրորդ Արշակունեաց, որ պիտի գա մի օր, պիտի գնա մինչև Պոլիս և Հունաց օգնությամբ նետողաց ազգին հաղթելով պիտի տիրե Կուր գետից և Ալանաց դռներից մինչև Միջագետք Ասորոց և մինչև Պոլիս ու Բիզանդիայի ծովը.—Ագաթ. 398—399.—սեռ. Վաղարշակայ՝ 399—400.—Սարգիսեան, Ու. հին կտ. անվավեր գրոց, էջ 184—186։—Տե՛ս և Ագաթն անունը։

* ՎԱՂԱՐՇԱԲԱԹ. այս անունով Վրաց աղբ. Բ. 95—96 ճա-

Նաշում է երկու անձ. առաջինն է Տիրան Բ-ի որդին և Արշակ Բ-ի եղբայրը. երկրորդը՝ Վարազդատի որդին, որ ունեւր ևս երկու եղբայր Պապ և Արշակ անուններով. երեքը միասին թագավոր դարձան։—Առաջին Վաղարշաբաթը բոլորովին սուտ է. երկրորդը Վաղարշակ Բ-ն է։

* ՎԱՂՆՏԻՆԻԱՆՈՍ, ար. <լատ. Valentinianus? գործածվում է մի անգամ հին մատենագրության մեջ։

— Վաղենտիանոս Արշակունի, Հունաց Հերակլ կայսեր զորավարներից, Արևելյան բանակով արշավեց Պոլիս, Մարտինա կայսրուհուն և Հերակլիակ որդուն գահազուրկ արեց և կայսր հռչակեց Կոստաս Բ-ին «641 թ.»—Սեբ. խբ. Սպանվեց ժողովրդական մի սպաստամբության ժամանակ (644 թ.)։

ՎԱՂԻՆ, իշխան Արծիկի, ըստ Չամչ. Գ. 141 և Ազդուպ. 2055, տե՛ս Մուրադշահի Նահաստակվել է 1120 թ.։

ՎԱՂԻՆԱԿ, ար. ծաղումն անայսու. չի կարող լինել նախորդ Վաղին ձևից, որովհետև արմատը պիտի լիներ Վաղլն։

— 1. Վաղինակ, իշխան Սիւնեաց. սիրելին էր Խոսրով Բ-ի, մին այն վեց նախարարներից, որոնք նվաճեցին Աղձնեաց Բակուր սպաստամբ բղեշխին. Վաղինակը մտուսնացավ Բակուրի միակ աղջրկա հետ և ժառանգեց Աղձնեաց տունն ու բղեշխությունը։ Տիրան Բ-ին կուրացնելուց հետո՝ Պարսից թագավորը նշանակեց նրան Հայոց արևելյան բանակի սպարապետ. Արշակ Բ սպանեց նրան՝ Փառանձեմ թագուհու թելադրությամբ.—Բուզ. Գ. թ. Խոր. Գ. ժը, յդ.—սեռ. Վաղինեկայ՝ Բուզ. Գ. թ։

— 2. Վաղինակ, իշխան Սիւնի, որդի Անդովկի, կրտսեր եղբայր Բաբիկ Սիւնոյ՝ աներոջ Արշակ Գ-ի և հորեղբայր Վասակ Սիւնի մարզպանի, հաջորդ Սամի. օգնեց Ս. Մեսրոպին՝ լուսավորելու Սիւնիքը. սպանվեց իր եղբորորդի Վասակ մարզպանի քսությամբ, որ և այսպիսով գրավեց Սիւնեաց իշխանությունը (ըստ Բ. վրդ. Կիւլէսէրեանի, Եղիշէ, 254—255, նստել է 401—410 թթ).—Կոր. էջ 14 (գրված Վաղենակ). Բուզ. Ե. խբ. Խոր. Գ. խէ. Եղիշ. 106. Օրբ. ժբ, ժգ. Մեծոփ. 15.—սեռ. Վաղինակայ՝ Օրբ. ժդ։

ՎԱՂԻՆԱԹՈՒՆ, իգ. անծանոթ է վաղ արմատը։ Հիշված է մի անգամ ժԶ դարի վերջում (Սիւրմէեան, La vie et la cult. 39)։

ՎԱՂՈՏ, ար. ծագումն անհայտ։ Հիշատակված ունենք մի անգամ։

— Վաղոտ, եպիսկոպոս Արշամունեաց, ժամանակակից Ներսես Բ կաթողիկոսի՝ «548—557 թթ.»։ Ստորագրում է այն թղթին.

որ միաբանական ժողովով գրեցին Ներսես կաթողիկոսը և եպիսկոպոսներն ու իշխանները նեստորականների դեմ.—Գիրք Քղ. ժէ՝ ՎԱՂՈՒՂ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված է՝

— Վաղուղ, որդի Յոհանի, իշխան Սիւնեաց (Ձ դար)։—Justi 347 ա։

ՎԱԼՈՒՐՁ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված ունենք՝

— Վալուրջ, կին Կոստանդ քահանայի և մայր Կոստանդ քահանա գրչի Մլէճում, 1307 թ.—Սիսուան 74։

— Վաղուրջ, մայր Կոստանդին քահանայի, որ Մլիճի վանքում գրել տվեց Պրոխորոն գիրքը, 1370 թ.—Manus. Brit. mus. 242 ր։

+ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆ, ար. <հյ. վաճառական բառն է. մի անգամ հիշված է Վաճառական սարկավագ (hierodiakonus), որդի Վրթանէս Գառնեցու 1261 թ.—Justi 366 ա (թյուրիմացություն շէ՝ արդյոք)։

ՎԱՅԿՈՒՆ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ ունենք հիշված՝

— Վայկուն, նշանավոր ավազակ, որ խռովում էր Հայոց երկիրը Տիգրան Բ-ի ժամանակ. իր գրաված գավառը կոչվեց Վայկունիք. Տիգրանը նվաճեց նրան՝ Պաղեստինի արշավանքից վերադառնալու ժամանակ (չուրջ ն. Ք. 69 թ.)։—Խոր. Բ. ժղ.—Վալուն՝ Սամ. անեց. 50։

+ ՎԱՅՐԵՆԻՈՐԴԻ, ար. <հյ. վայրենի Իոդի իստերից. երկու անգամ հիշված է ժՁ դարի՝ մի հիշատակության մեջ.—Ձևո. Սուսու. 2 ա։

ՎԱՅՐ տիկին, կին Շնորհաւորի և մայր Անդրևաս երկցի, որ Նուրիկայում օրինակեց Աւետարանը, 1463 թ.—Ձևո. Սևր. (ՀԱ 1925, 133)։

ՎԱՆ, ար. այս անունը ստուգաբանելով Մագ. թղ. ժթ. դնում է՝ «վանօղն բազմաց»։ Խորենացու հնարած անուններից մին է։

— 1. Վան, թագավոր հայկազն, հաջորդեց Բագամին ն. Ք. 371 թ. (Ձամշ. Ա. 121). նորոգեց Շամիրամակիրտ քաղաքը, որ իր անունով կոչվեց այնուհետև Վան.—Խոր. Ա. լա. 3հ. կթ. գ. Մագ. թղ. ժթ. Մխ. անեց. գ. Մխ. այրիվ. 18, 55. Վրդ. Ե. Սամ. անեց. 46. Մին. համդ. 12.—բց. ի Վանայ՝ Սամ. անեց. 46. Մին. համդ. 12.—ի Վանէ՝ 3հ. կթ. գ։—Պահլավերեն Աշխարհադրական ցանկում (հրտ. Blochet, Liste géogr. էջ 3) կա «Վան քաղաքը հիմնվեց Վանի ձեռքով, որ էր որդի Գորսի» (պհլ. գրված), որ կարելի է շատ ձևերով կարդալ, որոնցից հրատարակիչը ընտրում է Վան։

— 2. Վան Օրրեիան, որդի Շաւե կամ Շալուէ Խաչենցու. ծա-

ռայության մեջ էր Սելճուքեան Ղիաթ-էդ-դին սուլթանի մոտ 1243 թ.—Ձամշ. Գ. 217 (բատ իս՝ բնավ կապ չունի Վան անվան հետ, այլ կրճատված է Յովհան. Իվան, Վանէ անուններից)։

+ ՎԱՆԱԿԱՆ, ար. <հյ. վանական՝ «վանքի միաբան» բառից. հնում քիչ գործածական, այժմ խափանված։

— 1. Վանական վարդապետ, տե՛ս Յովհաննէս Վանական վարդապետ։

— 2. Վանական եպիսկոպոս Բջնոյ 1051 թ.—Այրարատ 260։

— 3. Տէր Վանական, մի գյւղ է նվիրել Հայրավանքին, 1211 թ.—Սիսական 40, Սմբատեանց. Գեղարքունի 435։

— 4. Վանական վարդապետ, շինող և առաջնորդ Խորանաշատի վանից. հիշված է 1224 թվին, մի Աւետարանի հիշատակարանում։ Նույն Աւետարանը 1233 թվին թաթարները Տաւուշից Մուղան գերի են տանում և 3 տարի հետո, 1236 թվին, բերում Տփղիս, վաճառում ժիղրան սուրբ քառասնիցս», ուր Վանականը նորից գնում է իր հիշատակությունը (Թորոս Աղբ. Բ. 272, 275)։

— 5. Վանական, եպիսկոպոս Բջնոյ՝ 1246—1267 թթ.։ Գրիգոր եպիսկոպոսի հետ Կանոն գրեց 1251-ին, որ կաշառքով ձեռնադրություն շինի.—Կիր. խա.—սեռ. Վանականի՝ հիշատ. 1267 թվից (տե՛ս Գ. Տ. Մկրտչ. Անան. Շիր. էջ 31), Ալիշան, Այրարատ 273 ա և 276. Ձեռ. Վենեա. Բ. 312, Շողակաթ Ա. 31։

— 6. Վանական (կամ Վանակ), եպիսկոպոս Բջնոյ՝ 1259—1387 թթ. նահատակվեց Լանկթամուրի ավազակներից.—Մեծոփ. 19, Այրարատ 274, 276 ր, Տաշեան, Ցուց. 260, Ազգապ. 1971, Ձամշ. Գ. 422։

— 7. Վանական քահանա. սրա և Թումայ քահանայի համար Կիրակոս երեցը օրինակեց Շնորհալու Քղթերը, 1294 թ. (Ձեռ. էջմ. № 57)։

— 8. Վանական քահանայ, թուղթ էր կոկում, երբ Մխիթար քահանան արտագրում էր Աւետարանը՝ Որոտանի Աղիտու վանքում, 1276 թ.—Սմբատեանց, Երեջակ 201։

— 9. Վանական քահանայ, նորոգեց տվեց Գետաշէնի նշանաւոր Աւետարանը, 1325 թ.—Գ. արթ. Յովս. Նիւթեր և ուս. Ա. 44, 61։

— 10. Վանական քահանայ մերձաւոր Սարգիս եպիսկոպոսի գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը, 1416 թ.—Ձեռ. Թաւր. 31 ր։

— 11. Վանական վարդապետ (կամ կրոնավոր). գրիչ. օրինակել է Մայր Մաշտոցը, որ սկսել է Փոնձանթաղ գյուղում, ապա տեղից տեղ փախչելով աւարտել է Ձորեվանքում (Ձորոյ վանքում)

1498 թ.—Ձեռ. Կարին. 137, Սեդրակեան՝ Հայ. Եկեղ. պատկերյալագ. 106. Խաղրակեանք 41, 237. նույն պիտի լինի նաև Գ. Տ. Պօղոսեան, Եանթի Հին աստ. էջ 39 հիշածը:

ՎԱՆՆՆ, դուստր Վարդի, քոյր Գրիգոր միայնակեացի, որ Իտալիայի Salerno քաղաքում գրել տվեց մի ժողովածու. 1283 թ.—Ձեռ. Մինխ. 10 ր:

+ ՎԱՆԱՏՈՒՐ, ար. <հյ. վանք + տուր բառերից, իբր «հիւրընկալ, հիւրասիրութիւն ցոյց տուող»:

— Վանատուր դիբ, հին հայոց աստվածներից մին.—«Հիւրասէր որմզդական դիցն Վանատրի»։ Բ. Մակ. գ. 2.—«Հիւրընկալ դիցն Վանատրի», Ագաթ. § 836.—Ալիշան. Հին հաւատք հայոց. 302—307:

ՎԱՆԳՐԱՄ(Ի), ար. հիշված է 1621 թ.—Manus. brit. mus. 23 ա:

ՎԱՆՆԿ, կին Գրիգորի և մայր Աւետիբ քահանայի, որ Հարթ գավառի Դոնեվանք գյուղում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1316 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 467:

+ ՎԱՆՆԻՆԻ, իգ. կարծում եմ վանական. օվն վանի կոչված գոհարեղիների անունից. Տե՛ս և Վանէ:

— 1. Վանննի, դուստր Սաբուն Աթարեգի. կին Զաքարէ Գ սպասաւարի (ԺԳ դար).—Հայասպ. 147:

— 2. Վանննի, դուստր Վասիլ՝ եղբոր Գրիգորիսի և ներսէսի Ենթահայրոյ, ամուսնացաւ Սասնո Վիզլի իշխանի որդի Զորուանելի Գ-ի հետ, մեռաւ երիտասարդ հասակում 1165 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 312. Հայասպ. 394 (գրված Վանինէ): Որ և Վանէն՝ Քորոս աղբ. Ա. 117:

— 3. Վանննի, դուստր Զաքուր Բ իշխանի Խաղրակեանց և քույր Հաղբակ Բ-ի Պոռեանց. կին Կուկ իշխանի որդւոյ Արասալ Սևադեանց. «բարեպաշտ իշխան Զաքուր և ի սմին որդի Այնսալ քրիստոսասէրս Վանինի» (կեղծված ավանդութիւն). այս Վանննին հիշված է 1222 թ. (Այրարատ 269). ստացել է մի Աւետարան (որ գրել է 1232 թ. Գևորգայ վանքում Ստեփաննոս գրիչը) և նվիրել Հաւապտուկ վանքին:—Բարխ. Պատմ. Աղուանից 235—236. Յովսէփ. Խաղրակեանք 27:—Ստացել է և մի ուրիշ Աւետարան 1224 թ. և նվիրել Խորանաշատի Ս. Աստուածածին վանքին (Քորոս աղբ. Բ. 272, Խաղրակեանք 34 և 80). մեռել է 1269 թ. իր շիրիմը գտնվում է Սևանում (տե՛ս Խաղրակեանք 81).—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 9:

— 4. Վանննի, դուստր Վահրամի և քույր Կոստանդին Ա կաթողիկոսի. հիշված է 1256 և 1262 թ.—Նաթանեան. Տեղեկ. Սե-

բաստ. 83, Քորոս աղբ. Ա. 187, Ձեռ. Հալէպի, Բ. 140 ա, Աղբապ. 5527: Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 333):

— 5. Վանննի, թվի կին պարոն Սմբատի, որ հիշված է Գլաձորի վանքում գրված մի Աւետարանի հիշատակարանում, 1334 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 375:

ՎԱՆԷ, իգ. ծագումը տե՛ս Վանենի. մի անգամ միայն ունենք՝

— Վանէ, դուստր Կիրիկէ Գ-ի, քույր Ռուսուբանի, Մամբանի և Աբառ Բ թագավորի Կիրիկեանց, կին Դաւթի՝ որդւոյ Արանի. հիշվում է 1189 թվի արձանագրութեան մեջ.—Մովսէսեան, Լօռիի թղ. պտմ. 71:

— Վանէն (հոգով) ար. 1627.—Վասպ. 874:

— ՎԱՆԷՍ, ար. 1588 թ.—Ձեռ. Վասպ. 711:

— 1. Վանէս, 1613 թ.—Ձեռ. Վասպ. 846:

— 2. Վանէս, 1648 թ.—Ձեռ. Վասպ. 436:

ՎԱՆԻԿ, ար. <Թերևս Յովհաննիկ անունից է կրճատված: Այս անունով ունինք Վանիկոյ կ, մ Վանիկո Ս. Նշան վանքը: նույն անունից եմ կարծում՝

— 1. Վանիկ գանձասաց. ունի «Գանձ Հոգեգալստեան», որի նախատառերը յոգում են «Վ նիկա» (Տաշեան, Յուց. 486 ք, որ և համարում է Յովհաննէս Վանական վրդ.):

— 2. Վանիկ, ար. հիշված կա Ձեռ. Վենետ. Ա. 414, թիվն անհայտ:

— 3. Վանիկ, ? 1508 թ.—Ձեռ. Վասպ. 633:

ՎԱՆԻՍ, ար.—Ձեռ. Վասպ. 392:

ՎԱՆԻԱԼԱ, ար. <վանի + լալտ պակալ: բառերից, եթե ընթերցումը ճիշտ է. մի անգամ գտնում եմ հիշված 1655 թ. (Արցախի 116):

+ ՎԱՇՏԱԿ, ար. <անշուշտ հյ. վաշտ «գունդ» բառից: Մագ. թղ. ժթ. ստուգարանել ուզելով այս անունը, ասում է՝ «Վաշտակ, որ ըստ անուանն վաշեակ?».—Կա նաև պրս. vašt «գեղեցիկ», հմմտ. Vašdaku երկու մար իշխան ասորեստանցոց շրջանից (Justi 359 ա):

— 1. Վաշտակ, Հայկազն նահապետ, հաջորդ Հաւանակի. Ն Բ. 1403 թ. (Չամչ.). Խոր. Ա. ժթ. Կղկնտ. Ա. ժե (հրտր. էմիթի Վշտակ), Մագ. թղ. ժթ. Մխ. այրիվ. 17, 50. Մխ. անեց. գ. Սամ անեց. 45. Մին. համդ. 9.—Վրաց աղբ. Ա. 74:

— 2. Վաշտակ, իշխան (հուն. Աւաստակ Քէոպիլակոտոս) պատրիկ Հունաց կայսերական պալատում: Վասիլ Հայկազն կայսել

հետ արշավեց այլազգիների վրա, և երբ թշնամիները Վասիլին բռնեցին վրա էին, Վաշտակը կայծակի պես հասնելով՝ ազատեց նրան. իր որդին էր Ռոմանոս Լակապէն կայսր Հունաց (Ժ դար).— Զամշ. Բ. 817:

ՎԱԶԱԳԱՆ, ար. (գրված նաև Վաչական). այսպես Կղկնտ. հրտր. էմինի գրում է միշտ կ-ով, մինչ հրտր. Շահն.՝ միշտ գ-ով; անշուշտ իրանյան անուն՝ կազմված Վաչակ, Վաչէ ձևից. անծանոթ է մնում վերջավորութիւնը. հմտ. Վաչական նախարար Պարսից՝ Բուզ. Գ. խ: Այս անունը գործածական է այժմ էլ Կովկասում, մասնավանդ Ղարաբաղում, ուր և ստացել է Վարժական ձևը:

— 1. Վաչազան Ա. քաջ, թագավոր Աղուանից.— Կղկնտ. Ա. գ. ժե. Գ ժ. Մխ. այրիվ. 23. Ուխտ. Բ. կե. (գրված Վաչազան). Կիր. ը.— սեռ. Վաչազանայ՝ Կղկնտ. Ա. ժդ. Գ. իգ:

— 2. Վաչազան Բ. թագավոր Աղուանից. հաջորդ Ունայր Բ-ի (ըստ Շահն. կոչվում է Յալազան) Դ դար.— Կղկնտ. Ա. ժե.— Յալազան՝ Կիր. ը:

— 3. Վաչազան Գ. Բարեպաշտ, թագավոր Աղուանից. Վաչէ Բ-ի եղբոր՝ Յակեբրտի որդին էր. գահ բարձրացավ Վաչէ Բ-ից հետո տիրող 30 տարվա անիշխանութիւնից հետո. ժամանակակից է Պարսից Պերոզ և Վաղարշ թագավորներին (2 դար): Ինքը նախ մող էր, հետո քրիստոնյա դարձավ և հաստատեց նոր բարեկարգութիւններ. ջնջեց մատնահատութիւնն աղանդը և ուրիշ հեթանոսական մնացորդներ: Իր օրով գտնվեցին Զաթարիայի, Պանդալէնի և Ս. Գրիգորիսի մասունքները: Շինել է Ամարասի մատուռը. գումարել է Աղուէնի եկեղեցական ժողովը: Սրան է գրել Յովհ. Բ կաթողիկոսը (557—574 թթ.) շրջաբերական մի կոնդակ նեստորականների դեմ.— Կանոն. 198. Կղկնտ. Ա. է, ժդ—ժը, ի, իա (հրտր. Շահն.). իգ, իե, իզ, Գ իգ, Արք. Մամիկ. էջ 1. Կիր. ը. Յայսմ. սեպտ. 21. մրտ. 6 (Տաշեան, Յուց. 58 ր համարում է կաթողիկոս Աղուանից!): — Օրբ. ի. Մխ. այրիվ. 63:— Յալազան՝ Մխ. այրիվ. 23.— սեռ. Վաչազանի՝ Պետր. եպս. Սիւն. էջ 22.— սեռ. Վաչազանայ՝ Կանոն. 192. 198, բց. ի Վաչազանայ՝ Կղկնտ. Ա. ժդ—ժը, իա, իգ, իդ, իզ (ժգ և իգ ըստ Շահն.). Բ. ե, Գ. ժ. Յայսմ. սեպտ. 5. մրտ. 6. Կիր. ը. Տաթև. Հարց. 545. Օրբ. ի, իա.— ի Վաչազանէ՝ Կղկնտ. Ա. ժգ (հրտր. էմինի).— գրծ. Վաչականա՝ Կղկնտ. Ա. ժէ (հրտր. էմինի): Իր կյանքը տե՛ս Բարխ. Պատմ. Աղուանից 80—84: — Լէօ. Անի, էջ 122 ասում է, թե Ղարաբաղի Զրաբերդ գավառում, Եղիշլ առաքնալի վանքի կողքին, կա մի մատուռ, որի դռան ճակատի՝

գրված է. «Այս է տապան Վաչազան թագաւորին»:— Հայտնի չէ, թե ո՛րն է:

— 4. Վաչազան-ի-Պատրիկեան, Եռանշահիկ տոհմից, իշխան Աղուանից. պատերազմեց Մսլիման արաբ զորավարի հետ միասին՝ խազիրների դեմ (Ը դար).— Կղկնտ. Գ. ժէ:

— 5. Վաչազան, թագավոր Աղուանից Կապանի. սրան հաջորդեց որդին Գողազգակ (Գողակտակ) և սրան էլ Փիլիպոս՝ որ օծեց Հայոց Աշոտ Գ (954—977 թթ.) Ողորմած թագավորին.— Վաչազան՝ Ուռհ. 231.— սեռ. Վաչազանայ՝ Ուռհ. 4:

— 6. Վաչազան, իշխան Գորոզուաց (Աղուան), հիշված է 962 թ.— սեռ. Վաչազանայ՝ Անան. ապար. 144 ա:

* ՎԱԶԱԿ, ար. <պհլ. vačak «ձագուկ, տղա» բառից, որ է պրո. ваца дага բելուե даčak տղա. — Justi 342 ր:

— Վաչակ անապատական, աշակերտ Գինդի (Մեծն Ներսէսի մահից «373 թ.» հետո).— Բուզ. 2. ժգ:

ՎԱԶԱՆ (հոգով Վաչանն), ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ ունինք՝

— Վաչան, որդի սանամօր Յովհաննէս քահանա Գանձակեցու, որ Տփղիսի Կրծանիս գյուղում օրինակեց գանձարանը, 1436 թ.— Զեռ. Դադեան, Ա. 27 ր:

* ՎԱԶԷ, ար. կրճատ ձևն է Վաչակ անվան. ժդ. պրս. vače «ձագուկ». կա նաև վրաց. Վաչէ. օր. Վաչէ թագավոր Վրաց. Մխ. այրիվ. 22, Վաչէ (գրված Վաջէ) իշխան Վրաց (Տաշեան, Յուց. 802, ըստ Մեսր. եր.).— Մագումը տե՛ս նաև ՀԱ 1911, 526: Այս անունը այժմ էլ երբեմն լսվում է:

— 1. Վաչէ Արծրունի, որդի Խուրէնի. Արշաիրի հետ գնաց Ասորոց ներսեհ թագավորի մոտ և պայտատում պաշտոնի անցավ. շարախոսվելով փախան Պարսից թագավորի մոտ և Արտաշէս Բ-ի հետ վերագործան Հայաստան (85 թ.).— Արծր. Ա. է.— սեռ. Վաչէի՝ Արծր. Ա. է, ը.— պտմ. գՎաչէի՝ Արծր. Ա. է:

— 2. Վաչէ, թագավոր Վրաց, որդի Ռևի, թոռ Հայոց Վաղարշ թագավորի, հաջորդելով իր հորը՝ նստավ 213—231 թթ. օգնեց Հայոց Խոսրով թագավորին՝ պատերազմելու Սասանեան Արտաշիր թագավորի դեմ (Mourier, Hist. de Géorgie, էջ 94, 98):

— 3. Վաչէ, նահապետ Մամիկոնեան, որդի Արտաւազդ Մամիկոնեանի, զորավար Խոսրով Բ-ի («330—339 թթ.»), որի հրամանով ջնջեց Մանաւազեան և Որդունեան ցեղերը. շարաշար հաղթեց Մազքթաց և նրանց Սանեսան թագավորին սպանեց, քաջությամբ

կովեց ու վանեց Պարսից բազմաթիվ արշավանքները, որոնցից մեկի մեջ նահատակվեց.— Բուզ. Գ. ր, է—Յ, ժա. Մեսր. եր. 11, 120. Վրդ. իր. Յայսմ. մրտ. 6 (տպ. Վաղէ).—սեռ. Վաչէի՝ Բուզ. Դ. ր, ժա, Մեսր. եր. 11, 17. Ասող. Բ. ա.—գրծ. Վաչէի՝ Բուզ. Գ. ր:

— 4. Վաչէ Արծրունի, Հայր Մարդպետի քուսթյամբ և Տիրան Բ-ի (α339—350 թթ.) հրամանով ցեղովին կոտորվեց.—սեռ. Վաչէի՝ Բուզ. Գ. ժը. Արծր. Ա. ժ:

— 5. Վաչէ, իշխան Ամատունեաց, ուղեկցեց Մեծն Ներսէսին Կեսարիա գնալու առթիվ՝ կաթուղիկոսական ձեռնադրութիւն ստանալու համար «353 թ.».—Մեսր. եր. 25:

— 6. Վաչէ Ա թագավոր Աղուանից, հաջորդեց Վաչագան Ա-ին.—Կղկնտ. Ա. ժե. Գ ժ. Կիր. ր. Մխ. այրիվ. 23:

— 7. Վաչէ Մամիկոնեան, հրամանով Վարազդատ թագավորի (α374—378 թթ.) նշանակվեց նահապետ Մամիկոնեանց՝ Մուշեղի մահից հետո. բայց երբ Մանուելը դարձավ Պարսկաստանից, նահապետական իշխանութիւնը հանձնեց նրան: Մերուժանի դեմ պատերազմի ժամանակ՝ ձիու տակ մնալով մեռավ.—Բուզ. Ե. լէ, խգ.—սեռ. Վաչէի՝ Բուզ. Ե. խգ:

— 8. Վաչէ, իշխան Արծրունի, ժամանակակից Արտաշէս Գ-ի «432» թվին պատգամավոր գնաց Պարսից Վոամ թագավորի մոտ՝ խնդրելու, որ կաթուղիկոսացնե Ս. Սահակին.—Խոր. Գ. կե. Արծր. Ա. ժա.—սեռ. Վաչէի՝ Արծր. Ա. ժա:

— 9. Վաչէ Բ, թագավոր Աղուանից, հաջորդ Ծուռաղէնի. Յազկերտի ժամանակ ուրացավ քրիստոնեութիւնը, բայց դարձի գալով՝ ապստամբեց Պերոզ թագավորի դեմ. թագավորութիւնից հրաժարվելով՝ ճգնավոր դարձավ: Սրան է գրել Գիւտ կաթուղիկոսը «461—478 թթ.» երկու հորդորական և գովաբանական թուղթ: Ծինել է Պերոզապատ քաղաքը, որ է Պարտաւ.—Կղկնտ. Ա. ժ, ժա, ժգ. Կիր. ր.—սեռ. Վաչէի՝ Կղկնտ. Ա. ժ, ժե, ժէ, ժը.—բց. Վաչէի՝ Կղկնտ. Ա. ժե, ժգ. Մխ. այրիվ. 62.—գրծ. Վաչէի՝ Կղկնտ. Ա. ժգ:

— 10. Վաչէ, իշխան և կուսակալ Զարեանդ գավառի, հիշված է Աշոտ Ողորմածի կեղծ նվիրագրում, 976 թ.—Սմբատեանց, Ծրընչակ 420:

— 11. Վաչէ զորավար Տայոց Դաւիթ Կիրապաղատի, պատերազմեց Ատրպատականի Մամլան ամիրայի դեմ «998 թ.».—Ուռհ. 36:

— 12. Վաչէ Ա կամ Վաչուտ, նախահայր Վաչուտեան տոհմի, հայր Սարգսի Քուրդի և պապ հաջորդ Վաչէի Բ Վաչուտեանց.—Այրա-

րատ 162 (Արձ.), 253, 261. գնեց Աշկունծ գյուղը Շահնշահի որդի Իանէից և նվիրեց Սաղմոսավանքին 1191 թ.—Բանասէր 1903, 31:

— 13. Վաչէ իշխան, որի տապանաքարը մնում է 1201 թվից.—Տաշեան. Ցուց. 984:

— 14. Վաչէ, որդի Հասանի Արամանեաց, եղբայր Միթվասանի. հիշված է Հաղբատի մի արձանագրութիւն մեջ 1201 թ.— Justi 342 ր:

— 15. Վաչէ իշխան, նորոգել է Կեշառուի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ վանքը 1223 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 138:—Պետք է լինի Վաչէ Բ:

— 16. Վաչէ պարոն, իշխան Արարատեան գավառի Սերկելի գյուղում, 1441 թ.—հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԸ:

— 17. Վաչուտ, որդի Վաչէի Բ և թոռ Սարգսի-Քուրդ Ա Վաչուտեանց.—Քուրդ Բ մեծի եղբայրն է և հիշված է 1213 թ.—Այրա-րատ 253, 261:

— 18. Վաչէ Բ, որդի Սարգսի Քուրդ Ա-ի Վաչուտեանց. Զաքարէ սպասալարի կողմից կարգված էր վերակացու Արագածոտան, Շիրակի և Անբերդի. կոչվում է իշխանաց իշխան. շինեց զանազան վանքեր, ի միջի այլոց նաև Յովհաննավանքը, ուր և թաղվեց: Կինն է Մամախաթուն (№ 2), որ շինեց Սաղմոսավանքի և Տեղերի եկեղեցիները 1232 թ. այս թվին էլ մեռել է.—Զքր. սարկ. Գ. 12—14.—սեռ. Վաչէի՝ Զքր. սարկ. Գ. 15.—Արձ. Այրարատ 146—147, 156, 162, 167—168, 253—254, 255, 261, 262. Բանաս. 1903, 29, 31. Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի 18, ZAPh 2, 47 (ուր կա Սաղմոսավանքի իր մի արձանագրութիւնը՝ 1215 թվից), 48. Զամբո, 289, 291 (տալիս է Սաղմոսավանքի և Լուսաւորչի կանթեղի պատմութիւնը):

— 19. Վաչէ, որդի Քուրդ Բ իշխանի Արագածոտանի, որի (Քուրդի) մոտ իջևանեց Հեթում Ա թագավորն իր ուղևորութիւն ժամանակ «1254 թ.».—Կիր. ծգ.—Թոռն է Վաչե Բ-ի. եղավ վաղամեռիկ.—Այրարատ 258:

— 20. Վաչէ ոմն, հիշված Ձեռ. էջմ. № 945 (Ժե դար):

— 21. Վաչե իշխան, շինեց Յովհաննավանքի կաթողիկէն (տե՛ս էջմ. № 936 Ճառնտրի յիշատ. 1687 թվից):

— 22. Ուշ ժամանակի հիշատակութիւններ են նաև Վաչ ար. Ձեռ. վասպ. 640 (1509 թվից կամ ավելի ուշ), Վաչոյ ար. թվականն անհայտ (Ձեռ. վասպ. 421):

ՎԱՌԳՈՇ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշատակված ունենք՝

— Վառգոշ Գնթունի, Ակոռիի պատերազմից հետո սուտ գույժ տարավ Վահան Մամիկոնեանին՝ թե հայերը շարաշար հաղթվեցին «481 թ.».—Փարպ. կթ:

ՎԱՌԷՆ, ար. -էն վերջավորութունից երևում է, որ պարսկերեն փաղաքշական անուն է. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված ունենք՝

— Վառէն իշխան Մաղխազունեան տան. մին է այն իշխաններից, որոնք ուղեկից եղան Մեծն Ներսէսին՝ Կեսարիա օժման գնալու ժամանակ («353 թ.»).—Մեսր. եր. 25:

— Վառենար, կին Խլղաթի և մայր «ոսկի այրիչ» Քամալի, որ գնեց մի հին Աւետարան 1709 թ.—Ձեռ. Վասպ. 265:

* ՎԱՌՎԱՌԷ, իգ. <յն. Варвара անունից, որ երևի թե «բարբարոսուհի, ոչ-հելլեն» իմաստն ունի: Սրանից են նաև գերմ. անգլ. Barbara, ռուս. Варвара, փղթշ. Вáренъка, ֆր. Barbe: Այս անունով հայտնի է Վառվառէ կույս և նահատակուհի, որի վկայաբանությունը մտել է Յայսմաւուրթի մեջ: Գործածական է այժմ. հնագույն վկայությունը ժՁ դարից (Տաշեան, Ցուց. 718 և Կամենից 177 հիշում են Վառվառ ոմն՝ մեծ մայր՝ 1624 թվին): Փաղաքշականն է Վառիկ, որ հիշված է ժՁ դար (Ձեռ. Սանաս. 7 ր). կրճատ Վառվառ, ռուսական ձև Վառիկա, շատ կրճատ՝ Վառ 1647 թ. (Ձեռ. Քար. 101 ր):

— 1. Վառվառէ, կին Հակոբոս քահանայի և մայր Գևորգ վարդապետի, որ Մով ամրոցում գրել տվեց մի Աւետարան, 1151 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 748:

— 2. Վառվառ, դուստր Հովսէփ քահանայի և քույր Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

— 3. Վառվառ, իգ. 1670 թ.—Ձեռ. Վասպ. 938:

— 4. Վառվառէ, կույս, Կարնո Դվնիկ գյուղից, Զուրիկեանց ընտանիքից. նշանված էր մի երիտասարդի հետ և մոտ էր պսակը. մի թուրք սիրահարվեց նրան և զրպարտեց, թե իրեն խոսք էր տված իսլամանալ: Հավատը չուրանալով նահատակվեց թուրքերի ձեռքով («1810 թ. հուլիսի 16».)—Նոր վկ. 631—674. Ազգապ. 3622. Փիրղալէմեան, Չորս ընկ. 74—80:

* ՎԱՍԱԹ, ա՛ր. <արար. وسان vasat «միջակ» բառից. մի անգամ գտնում եմ հիշված 1599 թ. Սիսական, 423:

* ՎԱՍԱԿ, ար. <իրան. *Vasak անունից, որ տառադարձված է Ουασάκης, Βαστάκης, լատ. Vasaces. այսպես Վասակ՝ հրամանատար պարթևական հեծելազորի (Տակիտոս) և այլն: Ըստ Justi 538 ք կրճատված է գնդ. Vaso, xšaθra «ինքնիշխան», ազատաբառից.— Հիբր. 80:— Գործածված է մեր մեջ սկսած Ա դարից մինչև ժՑ դար. այժմ խափանված է և Վասակ ստացել է «մատնիչ, դավաճան» իմաստը. արևմտահայոց մեջ քնավ ամենևին չի գործածվում. բայց զարմանալի է, որ Կովկասում մինչև ժՑ դարի վերջը գեռ կար այս անունը:

— 1. Վասակ, հայ, առաջնորդ Arrianos-ի՝ Ալանների դեմ պատերազմում.—Justi 357 ր:

— 2. Վասակ, զորավար Արտաւազդ թագավորի. Պարթևաց հրամանատար Բակուրի հետ (որ Արտաւազդի թեոայրն էր) արշավեց Հռովմայեցոց դեմ և տիրեց Ասորիքին ու Պաղեստինին (Ն. Ք. 40 թ.).—Լէօ, Պատմ. Հայոց, Ա. 430:

— 3. Վասակ, հրամանատար Հայոց հեծելազորքի, Պարթևաց Վաղարշ թագավորի կողմից պատգամավոր գնաց Հռովմայեցոց Պետրոս պարտված զորավարի մոտ ի Հոադամէա և առաջարկեց թողնել Հայաստանը (62 թ.).—Դալմորս. Տիկո. պտմ. Բ. 119. Լէօ, Պատմ. Հայոց, Ա. 465, Տն՝ս նաև ՀԱ 1911 թ. 521:

— 4. Վասակ Մամիկոնեան, զորավար Հայոց՝ Տիրան Բ թագավորի («339—350 թթ.») և Արշակ Բ-ի («350—368 թթ.») օրով. եղավ ուղեկից Փառէն կաթողիկոսին՝ Կեսարիա ձեռնադրության գնալու ժամանակ: Երբ Շապուհը կանչեց Արշակին Պարսկաստան՝ դաշինք կնքելու համար, Վասակը ևս նրա հետ էր և քաջաբար սպանեց Պարսից շահախոռապետին, որ հանդգնել էր վիրավորական խոսք ասել Հայոց թագավորին: Իբրև օգնական Շապուհի՝ Մծրինի մոտ ջարդեց Հունաց զորքը: 28 անգամ ճակատեց Պարսից դեմ և հաղթեց: Արշակի հետ գնաց Պարսկաստան, ուր հանդգնաբար պատասխանելով Շապուհին՝ մորթագերծ եղավ՝ «368 թ.».—Բուզ. Գ. ժգ, ժր. Դ. ք, ժա, ժգ, ժը—իե, իէ—լէ, լթ—խգ, խե—խէ, ժգ, ժդ. Ե լէ. Խոր. Գ. իե (համարում է զինակիր Արշակի, որի հրամանով սպանեց իր եղբայր ապստամբ Վարդանին).—Արծր. Ա. ժ. Մեսր. եր. 17, 60, 61, 66, 67, 68, 120.—Ասող. Բ. ա.—սեռ. Վասակայ՝ Բուզ. Դ. ժա, ժգ, ժը, ի, իա, իբ, իդ, լ, լգ, լր, խա, խէ, խը, ծ, ծե, Ծ. ա, ք. Խոր. Գ. իե, լէ. Կղկնտ. Ա. ժգ. Մեսր. եր. 17, 52, 60, 68, 69, 117, 119, 120. Ասող. Բ. ա.—բց. ի Վասակէ՝ Բուզ. Դ. խթ. (ցանկում ի Վասակայ).—գրծ. Վասակա՝ Բուզ. Դ. իդ, խթ, ծա:—

Վրաց. աղբ. Ա. 75 կոչում է Վասա:—Առանձին մենագրություն Վասակի մասին, բայց ժողովրդական ձևով, տե՛ս Գիտ. նյութ. ժող. № 1, էջ 227—249:

— 5. Վասակ Մամիկոնեան, Ստորին Հայոց հունական բանակի սպարապետը՝ Պարսից սահմանի վրա. Վասակ Սիւնիի դիմեց սրան և նրա միջոցով կարողացավ հեռու պահել հույներին՝ օգնելու հայոց՝ ընդդեմ Հազկերտի, «450 թ.»—Եղիշ. 72. Ուխտ. Բ. ա:

— 6. Վասակ Սիւնի, որդի Բարիկի. օգնեց Ս. Մեսրոպին՝ տարածելու լուսավորությունը Սիւնիքում: Քսությամբ սպանել տվեց իր հորեղբայր Վաղինակին և ժառանգեց Սիւնեաց նախարարությունը: Նշանակվեց Պարսից կողմից մարզպան Վրաստանի՝ «440 թ.» և հետո Հայաստանի «441 թ.», վարեց 10 տարի «441—451 թթ.»: Բռնեց Հազկերտի կողմը և զլուխ կանգնեց ուխտապահների հակառակ կուսակցությանը: Վարդանանց պատերազմից հետո, ամրաստանվելով հայերից, Պարսից Դուռը կանչվեց և տերություն ատալ հանցավոր գտնվելով՝ գցվեց բանտ, ուր մեռավ: (Մանրամասն տե՛ս Բ. վրդ. Կիլիսիայի մեջ, էջ 255—258, որ նրա կյանքը դնում է 387—455 թթ., իշխան դարձավ 410 թ., գահից զրկվեց 451 թ., բանտարկված էր դեռ 452 թ., մեռավ «454—455 թթ.»—Կոր. էջ 15. Փարպ. իգ, իե, լա—լդ, լզ, խբ, խե, խզ, Եղիշ. 32, 54, 72, 73, 82, 89, 94, 100, 101, 103—105, 108. Խոր. Գ. ծղ, Ուխտ. Բ. ա. Կղկնտ. Բ. բ, գ. Արծր. Բ. ա. Յայսմ. յուլ. 31, օգ. 7. Վրդ. իէ, իթ. Օրբ. ժբ, ժգ, ժզ. Մեծոփ. 15. Տաթև. ձմ, լր, խգ. Սիմ. ապար. 39, 41.—սեռ. Վասակայ, բց. ի Վասակայ՝ Փարպ. ի, իր, լ—լդ, լզ, խբ, խե, խզ, ծթ. Եղիշ. 49, 56, 57, 60—62, 70, 75, 94—96, 98, 100, 101, 103. Կղկնտ. Բ. բ. Կանոն. 59. Յայսմ. յուլ. 31, օգ. 7. Սամ. անեց. 71, Կիր. 20. Վրդ. իէ, Օրբ. ժբ, ժգ, ժե, ժզ, լը, կդ, հ. Տաթև. ձմ, խգ. Սիմ. ապար. 39, 40.—ի վասակէ՛ Սիմ. ապար. 49, 55.—գրծ. Վասակալ՝ Փարպ. լբ. Եղիշ. 96. Յայսմ. յուլ. 31. Ասող. Բ. բ:

— 7. Վասակ Արծրունի որդի Մերշապուհի և թոռն Մերուժան ուրացողի. Արշակ Գ-ի հետ զնաց Յունահայաստան (384 թ.) և Խոսրով Գ-ի ժամանակ վերադարձավ: Հայրն է Աղան Արծրունու (որ ուսուցիչն էր Ղազար Փարպեցու) և եղբայրը Տաճատ Արծրունու, որ Յազկերտի բանտարկած նախարարներից մեկն էր: Վարդանանց պատերազմից հետո զնաց ծառայելու կայսեր Դուռը, ուր և մեռավ (ևոն Ա (457—474 թթ.) կայսեր օրով.—Արծր. Ա. ժա. Բ. բ.—սեռ.

Վասակայ՝ Փարպ. գ. Արծր. Ա. ժա, Բ. ա, բ: (Տե՛ս և Վամ մեծ իշխան):

— 8. Վասակ Սահառունի, Ակոռիի հաղթանակից հետո սուս գույժ տարավ Վահան Մամիկոնյանին, թե հայերը շարաշար հաղթվեցին «481 թ.»—Փարպ. կթ:

— 9. Վասակ սեպուհ Մամիկոնեան, որդի Հմայեակի և եղբայր Վահան Մամիկոնեանի. մասնակցեց նրա ապստամբական կռիվներին. մեռավ Վրաց պատերազմում՝ «482 թ.»—Փարպ. կը, կթ, հգ, հէ. Ասող. Բ. բ. Վրդ. իթ. Օրբ. ժէ. Մխ. այրիվ. 63. Սիմ. ապար. 61, 63.—սեռ. Վասակայ՝ Փարպ. կզ, կը, հգ, հդ, ղդ.—գրծ. Վասակալ՝ Փարպ. հդ:

— 10. Վասակ Մամիկոնեան, հայր Վարդան Բ Մամիկոնեանի (Չ դար).—սեռ. Վասակայ՝ Սեբ. բ. Ասող. Բ. բ. Սամ. անեց. 75. Վրդ. լբ. Օրբ. իդ (ըստ Չամչ. Բ. 283՝ որդի Վարդ Մամիկոնեանի):

— 11. Վասակ Սիւնի, նախարար Սիւնեաց 494—505 թթ. հաջորդեց Վամին (Չ դար).—Օրբ. ժգ. Justi 358 ա:

— 12. Վասակ, փեսա Յովհան Արշակունու և քեռայր Արտաւանի. երբ Յուստինիանոս կայսեր Բուզ զորավարը խնջույքի մեջ դավաճանություն սպանեց իր մտերիմ բարեկամ Յովհան Արշակունուն, Վասակն էլ Արտաւանի հետ փախավ Պարսից Խոսրով թագավորի մոտ և զբաղվելով նրան՝ պատերազմի դուրս եկավ Հունաց դեմ (538 թ.), բայց երկարատև կռիվներից ձանձրացած՝ զնացին Պոլիս և մտան կայսեր ծառայության մեջ (542 թ.).—Չամչ. Բ. 243—246:

— 13. Վասակ, տե՛ս Գիտ № 6 վանահայր (Չ դար).—Օրբ. ի.—սեռ. Վասակայ՝ Օրբ. ի:

— 14. Վասակ Արծրունի, որդի Սահակի. Կեսարիոյ հունական զորավար էր. Խոսրով-Փոկասեան կռիվների ժամանակ, երբ Կեսարիան գրավվեց, սա էլ բռնվեց և սպանվեց (շուրջ 602 թ.).—Սեբ. իգ:

— 15. Վասակ, որի որդին է Գրիգոր իշխան, մի այլ որդին X, որի որդին Գրիգորաս շինեց Մաստարայի եկեղեցին (շուրջ 645 թ.).—Արձ. Այրարատ 135:

— 16. Վասակ պատրիկ, Կոստանդ կայսեր կողմից նշանակվեց հաջորդ Մժէժ Գնունու (Թէոփանէս և Անաստաս հույն պատմիչները կոչում են նրան Վասակնադէս). քիչ ժամանակ հետո ապրստամբեց Կոստանդ կայսեր դեմ (նրա 11-րդ տարին, որ է 652 թ.) և ասցավ արաբների կողմը: Կայսրը արշավեց Կեսարիա՝ նրա դեմ,

բայց հաղթվեց և Հայաստանի տիրապետութունից ձեռնթափ եղավ: Արարները լսելով, որ Հունահայաստանի հայերը քշել են հույներին, իրենք էլ եկան Մեծ Հայք և Վասակի խնդրանոր գրավեցին երկիրը առանց արյունահեղության (653 թ.)—Չամչ. Բ. 354:

— 17. Վասակ Բագրատունի, որի որդին Աշոտ (կուրացեալ) Մրուան ոստիկանից պատրիկ կարգվեց «715 թ.» Աշոտ Մսակերի պապի հայրն է և Սմբատ խոստովանողի պապի պապը.—սեռ. Վասակայ՝ Ղև. իա. Ասող. Բ. բ, դ. Վրդ. խդ:

— 18. Վասակ պատրիկ, օգնական Արտաազգ կայսեր. միասին քաշվեցին Պիղու, բայց Կոստանդին Կոպրոնիմոսը հաղթեց նրանց և սպանեց (742 թ.)—Չամչ. Բ. 406:

— 19. Վասակ Բագրատունի, որդի Աշոտ պատրիկի (կուրացեալ) և եղբայր Սմբատ սպարապետի. նախորդի թոռն է. միացավ Մուշեղ Մամիկոնեանի ապստամբության ընդդեմ Հասան ոստիկանի. շարաշար հաղթվեց Արճէշի առաջ («775 թ.»). փախավ Կղարջք և բնակություն հաստատեց Արտանուջի ամրոցում: Սրա որդին է Ատրնեբսեհը և թոռը՝ Աշոտ Մեծ (813—826 թթ.), որոնք ընդունում են վրացական դավանանքը և նրանցից է սերում վրաց թագավորական տոհմը.—Ղև. լդ. Վրդ. խդ.—սեռ. Վասակայ՝ Վրդ. խա:

— 20. Վասակ Սիւնի, հայր Ատրնեբսեհի (Ը դարու վերջերը)—սեռ. Վասակայ՝ Օրբ. լր:

— 21. Վասակ Սիւնի, որդի Ատրնեբսեհի (?), որդւոյ Վասակայ, եղբայր Աշոտի, Գրիգորի և Սահակի.—Justi 358 ա:

— 22. Վասակ Սիւնի, նահապետ, հայր Փիլիպպէի Ա և Սահակի. Պարսից Բաբան իշխանի հետ միացած՝ քշեց Սելաղայ անուն տաճիկ իշխանին Սիւնիքից, բայց նույն տարին մեռավ (820-ական թվերին):—Նույն անձի մասին խոսում է նաև Օրբելեանը, բայց պատերազմը դնում է Մրուանի դեմ և մահը՝ 727 թվին.—Կղկնտ. Գ. ի. Օրբ. լր, ծդ.—սեռ. Վասակայ՝ Կղկնտ. Գ. ի. Օրբ. լր, լր, լր, ծ, ծդ, ծր. Justi 358 ա:

— 23. Ամիր Վասակ, որդի Վասիլ իշխանի. շինել է մի եկեղեցի և հանել է Գաւառի առուն (Նոր-Բայազետ), 842 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 58, 448 (թվականը կասկածելի եմ կարծում):

— 24. Վասակ ազատ Սիւնի, հայր Սահակի, որ իբրև վկա հիշվում է Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—սեռ. Վասակայ՝ Օրբ. լր:

— 25. Վասակ Արծրունի, մասնակցեց Մուսէի պատերազմին՝ «851 թ.»—Արծր. Բ. գ. Գ. ծր:

— 26. Վասակ Արծրունի (տարբեր է նախորդից). մասնակցեց Մուսէի պատերազմին՝ «851 թ.»—Արծր. Բ. գ. Գ. ծր:

— 27. Վասակ Արծրունի, որդի Գրիգոր Արծրունու. մասնակցեց Մուսէի պատերազմին՝ «851 թ.»—Արծր. Բ. գ. Գ. ծր.—սեռ. Վասակայ՝ Արծր. Բ. գ:

— 28. Վասակ Գազրիկ. մասնակցեց Գուրգէնի պատերազմին՝ ընդդեմ Բուղայի «852 թ.»—Արծր. Գ. դ:

— 29. Վասակ Ակէացի. մասնակցեց Գուրգէնի պատերազմին՝ Բուղայի դեմ, «852 թ.»—Արծր. Գ. դ:

— 30. Վասակ Արծրունի, նահատակվեց Բուղայի ձեռքով՝ «853 թ.»—Արծր. Գ. ր:

— 31. Վասակ Արծրունի, ամբարիշտ. մասնակցեց Մուսէի պատերազմին. օգնական էր Գուրգէն Արծրունուն՝ Բուղայի դեմ պատերազմում «852 թ.»:—Բաղդադում սրտանց ուրացավ հավատքը և մեռավ իբր մահմեդական.—Արծր. Բ. գ. Գ. դ, գ.—սեռ. Վասակայ՝ Արծր. Գ. ի, իբ. Գ. բ:

— 32. Վասակ Կովակեր. ընտրվեց Վասպուրականի իշխան. փոխանակ Ապուլափրի, երբ սա հաղթվեց Բուղայի Արբահիմ զորավարից.—Արծր. Գ. ծգ.—սեռ. Վասակայ՝ Արծր. Գ. ծգ:

— 33. Վասակ Իշխանիկ, տեր Վայոց Ձորի. Բուղայի ձեռքով գերի քշվեց Բաղդադ.—Արծր. Գ. ծա:

— 34. Վասակ, հայր Գրիգորի, որ իբր վկա հիշվում է Տաթևի 881 թվի կալվածագրում.—սեռ. Վասակայ՝ Օրբ. լթ:

— 35. Վասակ Գարուռ, որդի Գրիգոր Սուփանի, նահապետ Սիւնեաց և Սիսականի. ամուսնացավ Աշոտ Ա-ի Մարիամ աղջկա հետ. «արևակէս» կամ «արևապէտ». մեռավ 887 թ. (ըստ Չամչ. Բ. 705) կամ 859 թ.՝ ըստ Կղկնտ.—ՅՃ. կթ. իե, իր. Օրբ. լգ, ծդ.—սեռ. Վասակայ՝ Ստեփ. սևան. 46. Ձեռ. Գաղեան Ա. 44 ա. Արձ. 907 թ. (Սմբատեանց, Գեղարքունի 275). Օրբ. լգ.—Գարուռայ՝ Օրբ. խ.—Վասակայ Գարուտին՝ Կղկնտ. Գ. իա (ըստ Քոփճեան. Politische und Kirchengesch. Armeniens, 1905, էջ 155 գարուռ=պրս. قابو qabūr «թույլ, տկար, փափուկ»)։—Օրմանեան, Ազգասյ. 943 նույն է համարում Վասակ Գարուռ կամ Իշխանիկ:

— 36. Վասակ Արծրունի, հայր Հասանի, քեռայր Գրիգոր-Գեբեկի. ուրացավ հավատքը. ժամանակակից է Աշոտ Ա-ի («858—890 թթ.»)—սեռ. Վասակայ՝ ՅՃ. կթ. լր:

— 37. Վասակ Իշխանիկ, որդի Փիլիպպէի, իշխան Սիսական. Բուղայի ձեռքը չընկնելու համար քաշվեց Կոտայք, ուր հաղթելով

արարենբրին, անցավ Գարդմանի Կտրիճ իշխանի մոտ, որ դավաճանությամբ բռնեց նրան և ուղարկեց Բուղայի մոտ: Գերի թշվեց Բաղդադ, ուր առերեսս ուրացավ հավատը և ազատ արձակվեց: Հայաստան դառնալով հնազանդ մնաց Աշոտ Ա-ին («858—890 թթ.»).— 35. կթ. իգ, իբ, իթ. Ասող. Բ. ք. Վրդ. խգ. Օրբ. լգ, լբ, ծգ.—սեռ. Վասակայ՝ 35. կթ. ըգ. Օրբ. լգ, լբ—խ, խե, խբ, ծ, ծգ, ծբ:

— 38. Վասակ իշխան Գարեղեան, որդի Կատենի. երբ Միշագետքի Հապիպ ոստիկանը (=Ահմադ) պատրաստվեց հարձակվել Սմբատ Ա-ի վրա («895 թ.»), Գագիկ Ապուժրվան Արծրունին այս Վասակի միջոցով թուղթ ուղարկեց Հապիպին և դավաճանեց Սմբատի դեմ.—Սուտ Շապհ. 73, 74.—Վասակայ՝ 74:

— 39. Վասակ, որդի Վահսն Բաղացու (Թ դար).—բց. ի Վասակայ՝ Օրբ. ծթ:

— 40. Վասակ Արծրունի, հայր Գրիգոր Ապուհամզայի (Թ դար).—սեռ Վասակայ՝ Արծր. Գ. ի, Գ. գ:

— 41. Վասակ, իշխան Գորոզվայ, իր զորքով օգնական գնաց Սմբատ Ա-ի կողին Ափխազաց Գոտառ թագավորի դեմ, շուրջ 908 թ.—Սուտ Շապհ. 81:

— 42. Վասակ Մոկացի, եղբայր Գրիգորի, ժամանակակից Աշոտ Երկաթի, 921 թ.—Justi 358 ք. ըստ 35. կթղ. էջ 294 (թրգմ. S. Martin, Paris 1841):

— 43. Վասակ Գնթունի, բերդապահ Շամշուղէի և կառավարիչ Գուգարաց աշխարհի. ներկա էր Տաթևի օժման հանդեսին (906 թ.). եղբորը՝ Աշոտի հետ ապստամբեց Աշոտ Երկաթի դեմ, բայց շարաշար հաղթվեց «922 թ.» երկրորդ անգամ էլ ապստամբեց Վրաց Գուրգէն իշխանի օգնությամբ և հաղթվելով նվաճվեց.—35. կթ. ծէ, կք. Օրբ. խք.—սեռ. Վասակայ՝ 35. կթ. ծէ, կք:

— 44. Վասակ, որդի Զագկայ, իշխանին Սիւնեաց. հիշվում է իբր վկա Տաթևի 925 թվի կալվածագրում.—Օրբ. ծ:

— 45. Վասակ Սիւնի, որդի Վասակ Գաբուռի, եղբայր Սահակի և Գրիգորի, իշխան Սիւնեաց. Սմբատ Ա-ի քեռորդին էր. Սևանի նավամարտում հաղթեց Յուսուփին և քաշվեց Գարդման ու Արցախ. Աշոտ Բ-ի (+929 թ.) ժամանակ վերադարձավ իր աթոռը. կասկածվելով ապստամբության մեջ՝ բռնվեց ու բանտարկվեց, բայց շուտով արձակվեց.—35. կթ. խ, խէ, ծգ, ծէ, ծթ. Օրբ. լգ, լէ, խք, ծղ.—սեռ. Վասակայ՝ 35. կթ. խէ. Օրբ. լէ: Այրարատ 289 (Արձ.).—Զամշ. Բ. 676 բուն անունը դնում է Վասիլ, որ հետո հոր անունով դարձավ Վասակ:

— 46. Վասակ որդի Սմբատի՝ որդույ Աշոտի՝ որդույ Փիլիպպէի. իշխան Սիւնեաց. հաջորդեց Սմբատին. ժամանակակից էր Աշոտ Երկաթին «915—930 թթ.».—Օրբ. լէ, ծա, ծդ:

— 47. Վասակ Սիւնի, որդի Աշոտի, որդույ Փիլիպպէի Ա. եղբայր Սմբատի, Սահակի և Բաբգէնի Սիւնեաց. Սմբատ Ա-ի օրով անձնատուր եղավ Յուսուփին և բանտարկվեց «910 թ.»), բայց պարբերապես կախվելով՝ փախավ իր երկիրը «911 թ.»). Աշոտ Երկաթը բանտարկեց նրան Կայեան բերդում. Սահակ Սևադայ իշխանը իր ապստամբության ժամանակ ազատ արձակեց նրան. իր դաշնակից վարձկան թուրքերի մատնությամբ սպանվեց իր եղբայր Սմբատի՝ արարենբրի դեմ մղած պատերազմում.—35. կթ. խգ, կ. Օրբ. լէ, ծղ.—սեռ. Վասակայ՝ 35. կթ. ծէ, կ. Օրբ. լգ, լէ.—խսկ 35. կթ. կկ «Վասակայ» ուղղել Սահակայ:

— 48. Վասակ իշխանաց իշխան Սիւնեաց, որդի իշխանաց իշխան Սմբատի, տվավ խոստմնագիր հպատակության Անանիա Մոկացի կաթողիկոսին (958 թ.). տպված է Արրտ. 1897, էջ 143.—Անան. ապար. 142 ք.—սեռ. Վասակայ՝ անդ. 143 ա:

— 49. Վասակ իշխան Սիւնեաց, հիշվում է Աշոտ Գ Ողորմածի կեղծ նվիրագրում «976 թ.».—Սմբատեանց, Երնշակ 419, Արրտ. 1868, 33 ա:

— 50. Վասակ իշխան Սիւնի, որի որդիներն են Սմբատ և Գագիկ. հայտնի չէ, թե նախորդներից ո՞րն է (Ժ դար).—սեռ. Վասակայ՝ Օրբ. ծթ:

— 51. Վասակ Պահլաունի Հուլում, որդի Գրիգոր Համզայի, եղբայր Վահրամ Պահլաունու և հայր Գրիգոր Մագիստրոսի, տեր Բջնոյ, շինող Կայենոյ և Կայծոնոյ և սպարապետ Սմբատ Բ արքայի Բագրատունեաց. նահատակվեց թուրքաց դեմ պատերազմում «1020 թ.».—Մագ. թղ. ծա. Ուռհ. 11—14. Շնորհ. վիպ. 1101. Վրդ. ծգ. Սմբ. պտմ. 29, 30.—սեռ. Վասակայ՝ Լաստ. ծ, իա. Մագ. մեծ են. յուշ. Մագ. թղ. հ. Մագ. քեր. 223. Մխ. այրիվ. 74. Ուռհ. 11—13, 67, 88, 104, 107, 155, 183, 190, 298, 329. Յայսմ. յուլ. 30. Վրք. Շնորհ. 13. Սամ. անեց. 108. Կիր. 54, Վրդ. ծե. Երզն. Պտճո. 87. Սմբ. պտմ. 29, 30, 57, 58, 67, Մագ. թղ. յուշ. իէ—իբ.—Զարբ. Հին. դպր. 576. Այրարատ 165, 259, 271:

— 52. Վասակ Ա, թագավոր Սիւնեաց և Բաղաց, եղբայր Սեվադայի, որդի Սմբատ Ա թագավորի Սիւնեաց՝ որդույ Սահակայ՝ թոսին Փիլիպպէի Ա. սրա աղչիկն է Կատրամիդէ Թագուհի՝ կին Գագիկ Ա թագավորի. 1036, 1019 և 1026 թվերին զանազան հրա-

մանագրերով գյուղեր է նվիրել Տաթևի վանքին.—Օրբ. ծգ—ծդ, ծը.—սեռ. Վասակայ՝ Ասող. Գ. Լ. Օրբ. խէ, խթ, ծգ—ծե. (Վրդ-խը կոչում է սրան «Սահակ»)։

— 53. Վասակ Մամիկոնեան, որդի Թոռնիկի՝ իշխանի Սասնոյ. եղբայր Զորտուանէլի. մանուկ էին, երբ մեռավ Թոռնիկը «1075 թ.».—Ուռհ. 210։

— 54. Վասակ Պահլաունի իշխան, որդի Գրիգոր Մագիստրոսի, եղբայր Վահրամ կաթողիկոսի, Հունաց կայսեր կողմից կարգվեց ղուբս Անտիոքի. նենգությամբ սպանվեց Հունաց ձեռքով «1077 թ.».—Ուռհ. 213. Վրդ. Կ.—սեռ. Վասակայ՝ Ուռհ. 213—214։

— 55. Վասակ, որդի Ապիրատ իշխանի, եղբայր Ապլաշահապի-բեր Ապիրատն սպանվեց Դուինի Ապուստար ոստիկանի ձեռքով, Վասակը փախավ Անի՝ Յովհ.—Սմբատ («1020—1042 թթ») թագավորի մոտ. իր որդիքն են Գրիգոր իշխան և Բարսեղ կաթողիկոս Անեցի, որին տեսավ կաթողիկոս ձեռնադրված «1081 թ.».—Ուռհ. 221.—սեռ. Վասակայ՝ Սամ. անեց. 117. Ուռհ. 11, 211, 269. Վրդ-ծթ, Կգ։

— 56. Վասակ Պահլաունի, որդի Գրիգոր Մագիստրոսի. Փառլուն ամիրայի հրամանով գնաց նվաճեց Բաղաբերդն ու Կապանը և խարնուխյամբ սպանեց Սենեքերիմ հայկազն թագավորին Սիւնիայ (1094 թ).—Վրդ. ծթ. Մխ. ալրիվ. 76։

— 57. Վասակ Սիւնի, որդի Սմբատի, հայր Սմբատի և Գագիկի, իշխան Հայոց և Վրաց, ժԱ դարի վերջը.—Justi 358 ր, № 33։

— 58. Վասակ, հիմնադիր Վասակաւան քաղաքի (Հունահայաստանում).—Տարոն. Բ. § 14 (ուրեմն 1101 թվից առաջ)։

— 59. Վասակ Պահլաունի, եղբայր Լիկոսի, Գրիգորի՝ առաջնորդի եգիպտահայոց և Վահրամի Թաճ-ալ-դաուլա, հայր Լիկոսի և Ապլաշարիկի՝ տեառն Պիրի և Թլալաշարի, հորեղբայր Ներսէս Շնորհալու։ Գրիգորի շնորհիվ Եգիպտոս կանչվելով՝ եղավ զորավար-իշխան էր Թեբայիդում. սպանվեց Վալախի բռնակալից՝ 1137 թ.։ Արաբները կոչում են նրան Վասիլ կամ Ալեասալ (الباصل) —Արուսազ, էջ 45, 48, 49. Շնորհ. Վիպ. 1276.—սեռ. Վասակայ՝ Ուռհ. 337. Վրդ. Կէ.—Ալիշան, Շնորհ. էջ 163—167. Տաթև 1927, էջ 196։

— 60. Վասակ, որդի Վասլի, եղբայր Գրիգորի Դ տղայի. վախճանվել է երիտասարդ հասակում, նախ քան 1174 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 118։

— 61. Վասակ, որդի Վիգէն իշխանի Սասնոյ և եղբայր Զոր-

տուանէլ Գ-ի՝ +1165 թ.—Հայապ. 395, Թորոս աղբ. 314. իր նկարի մասին տե՛ս Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 76։

— 62. Վասակ Ա, որդի Կիրիկէի Գ իշխանի Կիրիկեանց, եղբայր Աբաս թագավորի (ԺԲ դար), Նոր-Բերդի Կիրիկեան ճիւղի հիմնադիրն է. երկի մեկու է իր եղբայր Աբասից (․+1192 թ.) առաջ. սրա որդին է Դաւիթ և թոռը Վասակ.—Կ. Ղաֆաղարեան, Տեղեկ. Արմֆանի, 1940 թ. № 4, էջ 166, 167, 168. Հայապ. 392.

— 63. Վասակ, որդի Սմբատի՝ տեառն Պապեոնի, եղբայր Բակուրանի, մորեղբայր Լևոն Բ-ի, տէր բերդին Ակուսոյ (1165 թվից սկսած), Լամսոյ և կողմանց նոցա. Կոստանդին Գունդստապլի հայրն է և Հեթում Ա թագավորի պապը. ժամանակակից Թորոս Բ-ի («1145—1168 թթ.»). ներկա եղավ Լևոն Բ թագավորի թագադրության հանդեսին «1199 թ.».—Սմբ. պամ. 100.—սեռ. Վասակայ՝ Սմբ. պամ. 116.—Սիսուան 71 ր, 115, 171։

— 64. Վասակ, պարոն և տեր Բերդկանն. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին «1199 թ.».—Սմբ. պամ. 112։

— 65. Վասակ, տեր Խաւախան բերդի (Գանձասար), հայր Գրիգոր իշխանի, որ իր աղջիկը տվել էր Տաւլան թուրք իշխանին (ԺԲ դար).—Հայապ. 387։

— 66. Վասակ, որդի Վահրամ իշխանի, եղբայր Սարգսի և Քուրդի. շահապ կամ քաղաքապետն էր Տիֆլիսի. սրան շատ էր սիրում Վրաց Դաւիթ թագավորը. Վրաց իշխանները նախանձելով, շարախոսեցին Գիորգի թագավորի մոտ. Վասակն իր եղբայրների հետ փախավ Կարին, ուր Սալտուխ ամիրան սիրով ընդունեց, որովհետև ինքն էլ բարերարված էր Վասակից, երբ գերի էր ընկած Վրաց ձեռքը՝ Տիֆլիս։ Վասակը ստացավ Սալտուխից Կարնոյ բազմաթիվ գյուղերի իշխանութունը, որ մի քանի տարի վարելուց հետո մեռավ (ԺԲ դար).—Հայապ. 389։

— 67. Վասակ, իշխան Խաղբակեան, Խաչնցի, որդի Խաղբակ Բ-ի և եղբայր Հասանի, Զաջուռ Բ-ի, Գրիգորի (+1222 թ.) և Աբուսի (Աբուսեթ). որդիներն են Պապաբ, Մկղէմ, Պոռ (որ և Հասան). 1191 թվին մի խաչքար է կանգնեցրել իր եղբոր՝ Աբուսի շիրմի վրա։ Դուրս եկավ Խաչնից 1201 թ. և մասնակից եղավ Զաքարէ և Խանէ եղբայրների պատերազմներին։ Իր գործած քաջությանց համար ստացավ շատ հողեր. այսպես Բջնին (Կեչառուի վանքով), Վայոց Զորը և այլն։ 1214 թվին արդեն նշանակված էր «կողմնապահ ի Գառնոյ մինչև ի Բարկուշատ», այն է Շահապունեաց և Վայոց Զորի ժառանգական իրավունքով։ Այս թվին շինեց Կեչա-

ոռոքի գողտրիկ կաթուղիկէն ու վանքը, որ սպասներով զարդարեց և կալվածներով ապահովեց: Իր հետ նաև իր կինը՝ Մամա հողեր նվիրեց վանքին: Պոսոնիան իշխանութեան հիմնադիրն է: Իր կյանքի և իր հաջորդների մասին տե՛ս Յովսէփեան՝ Խաղբակեանք մենագրութիւնը, էջ 32—35 և 67 շար., 86: Մեռած պիտի լինի 1224—1225 թվերին: Իրեն հաջորդեց որդին Պոսո:—Օրբ. կե. —սեռ. Վասակայ՝ Օրբ. կգ—կե. Կիր. ժ, ծր. Միխ աս. իը (=իէ).—Այրարատ 263, 268—269, 339, Justi 358 ր:

— 68. Վասակ Խաչենցի, որդի Հասանի, եղբայր Վախթանկ Խաչենցու: Կոչվում է Պատրոնիկ (Մովսէսեան, լօտի 69). օգնեց Մխիթար Գոշին՝ շինելու Նոր-Գետիկը (1191 թ.). գրավեց Գուրշտեանը թուրքերից, որդուն բնակեցրեց այնտեղ և ինքն էլ նահատակվեց այնտեղ 1231 թ. (Բարխուտ. Պատմ. Աղուանից 141).—սեռ. Վասակայ՝ Կիր. ժբ, Justi 358 ր, № 34 (որ դնում է հայր Խոջղանի և Խոջղի). Արձ. (Մմբատեանց, Գեղարք. 173):

— 69. Վասակ, որդի Խաչուս իշխանաց իշխանի՝ որ նրա հիշատակին գրել տվեց Բագնայրի Աւետարանը 1232 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 17:

— 70. Վասակ Բ, որդի Գաւթի, թոռնորդի Կիրիկէ Գ թագավորի, իշխան Նորբերդի, ծագմամբ Բագրատունի: Իր մոտ ապաստանեց Վարագի Ղուկաս (№ 7) վանահայրը (1231 թ.), որ միանալով Վասակի հետ՝ շինեցին Նոր-Վարաղայ վանքը, ուր դրվեց Վարագի Ս. նշանը (տե՛ս Ակիմեան, ՀԱ 1229 թ., էջ 445 ծան.): Արձանագրութիւնը մեջ հիշվում է Վասակի անունը 1231—1237 թթ.—Մովսէսեան, լօտի Կիր. թգ. 75 ր, Վաֆաղարյան, Տեղեկ. Արմֆանի 167, 170, 171. Հայագ. 392. Չամչ. Գ. 186, Կիր. 72, Վրդ. ձե, դե. Մխ. այրիվ. 80, 81. Շողակաթ Ա. 25:

— 71. Վասակ, որդի Գրիգորի Խաղբակեանց, թոռն Խաղբակ Բ-ի. հիշատակված է երկու արձանագրութիւն մեջ, 1270 թ.—Խաղբակեանք 63, 85:

— 12. Վասակ (1271 թ.). տե՛ս Մոնտրո:

— 73. Վասակ, որդի Հասան (Պոսո) իշխանի Խաչենոյ, եղբայր Պապաթի, Հասանի և Մկրտի. մեռել է 1268—1273 թվերի միջև. չպիտի շփոթել Գր. Խաղբակեանի որդի Վասակի հետ, որ կենդանի էր 1270 թ.—սեռ. Վասակայ՝ Կիր. ծը, Այրարատ 268—269. Խաղբակեանք 105:

— 74. Վասակ, հայր Հասանի, որ իր եղբայր Զուրշին Ուրանի

հիշատակին կանգնեցրեց մի խաչքար Խաչենի Դահրաւ գյուղում, 1276 թ.—Արցախ 156:

— 75. Վասակ «մենամարտ կորովի», որդի Կոստանդին Պայլի և եղբայր Սմբատ սպարապետի. հիշված 1286 թ.—Չեռ. Վասպ. 109:

— 76. Վասակ պարոն, որդի Պապեռունի տեր Կոստանդին Գունդստապլ թագավորահոր, եղբայր Հեթում Ա-ի և հորեղբայր Լևոն Գ-ի. տեր Ճանճոյ բերդի: Կոչվում է արքայեղբայր. գրել է տվել մի Ավետարան (Շողակաթ 205), ուր կա իր նկարը (Երուսաղեմի № 2568 Ավետարան). տե՛ս Վ. Հացունի, Պատմ. տարագի, էջ 255 և Շողակաթ 205: Պատանդ ուղարկվեց Եգիպտոս (1268 թ.) ազատելու համար Լևոն արքայորդուն գերութունից (Սիսուան 76): Մեռել է 1284 կամ 1285 թ. (Սիսուան 556 ա):—Նույն պիտի լինի այն Վասակը, որ Լևոն թագավորի կողմից ղեկավարեց գնաց Սիկիլիոյ թագավորի մոտ 1279 թ.—Սիսուան 555 ր, 363:

— 77. Վասակ, որդի Սիր Օշինի Պայլենց, որ սպանվեց Եգիպտոսի արշավանքում (ըստ Սիսուան 1299—1301 թթ.) և որի հիշատակին իր ժառանգները ղեկեցին մի Աւետարան, 1292 թ.—Չեռ. Միւնիւ. 8 ր. Վասակի եղբայրն է Քորոս (Սիսուան 484 ա):

— 78. Վասակ իշխան, բերդակալ Բիրդիկի. անգամ Սսոյ եկեղեցական ժողովի (1307).—Աղյուս. 1787 թ.:

— 79. Վասակ իշխան, հայր Վահրամի, որ շինեց Հերհերի Ս. Սիոն վանքը 1321 թ.—Սմբատեանց, Երնդակ 494:

— 80. Վասակ, որդի Կոստանդինի (№ 92) և թոռն Կոստանդին Պայլի (№ 57). Եղբայրներն են Պաղտին նորցի մարաշխտ և Հեթում ջամբոյայ. մեռել է 1328 թ.—Սիսուան 412 ա:

— 81. Վասակ, որդի էաշիի, եղբայր Ամիրհասան Բ-ի, թոռնորդի մեծ իշխան Պոսոյի. հիշված է իբրև Իշխան Շահապունեանց ձորի 1328, 1332 թվերին.—Խաղբակեանք, 200—202 և ճյուղագրական տախտակը, Այրարատ, 269. Հայագ. 529:

— 82. Վասակ, փեսան է (քրոջ ամուսին) Հայրապետ կրոնավորի, որ գրեց մի Աւետարան 1431 թ.—Նօտարք 98:

* ՎԱՍԱԿՈՒՐՏ, ար. <անշուշտ իրանյան ձևից, իբր Vas-a-vurt, որի վերջին մասի հետ հմմտ. պրս. Niv-sal-a-vurt> նիւսալաուրտ (Հիւրը. 507):

— Վասաուրտ Կարքային, պատգամավոր գնաց Վահան Մամիկոնեանի կողմից Նիխորի մոտ «484 թ.».—Փարպ. Ղ. (Չեռ. և Ա տպ. ունին Կարգային, իսկ Բ և Գ տպ. ուղղում են Հարգային):

ՎԱՍԳՈՒՇ, ար. ծագումն անհայտ. ունինք միայն մի անգամ՝

— Վասգուշ նախարար Սիւնեաց, հաջորդ Յովհաննի (2 դար). — Օրբ. ժգ (մի ձև. Վասդուշ):

* ՎԱՍԻԼ, ար. <հուն. Βασίλειος «թագավոր» բառից. տե՛ս Բարսեղ: Գղձական կամ կրճատ ձևն է Վասո՝ Առաք. պտմ. 399 (Ժէ դար): Այժմ էլ գործածական է Կովկասում Վասիլ ձևով, որից էլ Վասիլեան ազգանունը. բայց արևմտաճայոց մեջ չկա ո՛չ մին, ոչ մյուսը:

— 1. Վասիլ իշխան, որի որդին Ամիր Վասակ շինել է մի եկեղեցի և հանել է Գալառի (Նոր-Քայազետի) առուն, 842 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 58, 448 (թվականը կասկածելի է թվում ինձ):

— 2. Վասիլ Ա, կայսր Հունաց (867—886 թթ.): Մակեդոնիոյ Աղբիանապոլիսի գավառի զաղթական հայերից էր, ծագմամբ Տարսուի Քայսի գյուղից. եղավ բյուզանդական արքունիքի ախոռապետ: Իր զեղեցիկ հասակով սիրելի դարձավ կայսեր և կայսրուհուն, մինչև եղավ գահակից Միքայել Գ Արրշիւ կայսերու Հանճարեղ, կրակոտ և փառասեր՝ իր ընկեր Սմբատի հետ միացած՝ սպանեց այդ անառակ կայսեր և խլեց զահր 887 թ.: Հայտարարելով իրեն Հայոց Արշակունեաց ցեղից, Նիկիտ անունով ներքինուն ուղարկեց Աշոտ Ա-ի մոտ և նրանից թագ խնդրեց 887 թ., ըստ որում, Արշակունեաց թագադիրները Բագրատունիներն էին եղած: Աշոտը կատարեց Վասիլի խնդրքը և միաժամանակ ուղարկեց մի մեծ գումար իբր ընծա այն նորաշեն տաճարին, որ Վասիլը շինեց, և նրա մեջ հայոց համար էլ մի բաժին հատկացրեց: Վասիլով է սկսվում Հունաց պատմության մեջ առանձին հարստութուն, որ կոչվում է «Հայկական հարստութուն» և Հունաց պատմության ամենափառավոր շրջանն է: Տեսում է 2 դար (867—1125 թթ.) և իր գահակալները համարվում են «Տիեզերքի վերահաստատիչ» (restitores orbis): Ունի 9 գահակալ, որոնք են. Վասիլ Ա՝ 867—886 թթ., Լեոն Զ իմաստասեր՝ 886—912 թթ., Աղեֆսանդը՝ 912—913 թթ., Կոստանդին է Միբանածին՝ 913—959 թթ., Ռոմանոս Ա՝ 920—944 թթ., Ռոմանոս Բ՝ 959—963 թթ., Նիկեփորոս Բ՝ 963—969 թթ., Հովհաննէս Զմշկիկ՝ 969—976 թթ., Վասիլ Բ Բուլգարասպան՝ 976—1025 թթ. և Կոստանդին Ը՝ 1026—1028 թթ. (Գեղցեր, Հմտ. Բիւզ. պատմ. էջ 194): Ազգապ. 986. Զամշ. Բ. 689—702. Յուշիկք Ա. 421, Տ. Սահակեան՝ Հայ կայսերք, Ա. 199—222:

— 3. Վասիլ Հայկազն, բիւզանդական զորավար, որ արարներից ետ խլեց Կիպրոս կղզին 958 թ.—Բակուրան, Կիպրոս կղ. 49, 115:

— 4. Վասիլ, իշխան Վրաց, որդի Ապլղարիպ սպարապետի և մեծ իշխանի Հայոց և Վրաց. հիշված է Հովհաննիս արքայազատեր կեղծ կտակագրում, 981 թ.—Սմբատեանց, Երնչակ, 424:

— 5. Վասիլ, երկրորդ որդի Գր. Մագիստրոսի, մեռավ ծաղիկ հասակում.—Ազգապ. 1260—1261, Զամշ. Բ. 929:

— 6. Վասիլակ, հայ իշխան և զորավար Դիոգենէս կայսեր, որ մեռավ Պարսից դեմ պատերազմում 1071 թ.—Ուռհ. էջ 201:

— 7. Վասիլ, որդի Ապուբապայ, պաշտպանեց Մանազկերտը Տուղրիլի դեմ և վանեց նրա արշավանքը (1054 թ.). Ուռհայի իշխանն էր. իրեն հաջորդեց Սմբատը. 1064—1065 թվին հույն բանակի գլուխն անցած Ուզբրի դեմ կովի գնաց Դանուբի եզերքը և գերի ընկավ: Ապա ազատվեց և գնաց Եդեսիա, ուր իր հայրը կուսակալ էր և հաջորդեց նրան 1077 թ. ուր և մեռավ 1083 թ.—Սմբ. պտմ. 69—71.—բց. Վասլէ՝ Սմբ. պտմ. 71.—Ազգապ. 1310. Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ. Կես. Ա. 438:

— 8. Վասիլ (իո հանկարծական հարձակումների պատճառով կոչված Գող Վասիլ. ըստ լատին պատմիչների Covassilius, Corouassilius, արար. Բասիլ-էլ-Լամլէի). Կամսարական ցեղից, մեծ իշխան, տիրում էր Քեսունի, Ռապիոյ և Մարաշի կողմերը, ժամանակակից Ռուրէլս Ա-ի. շատ անգամ օգնել է լատիններին՝ Ռուրերի դեմ պատերազմներում. պատվով պահեց Գրիգոր Բ Վկայասէր կաթողիկոսին, որ մեռավ նրա մոտ «1105 թ.» 100 000 դահեկան փրկանք ստալով ազատեց Անտիոքի կոմս Բոյեմոնդին՝ Գանիշմանի գերութունից. իշխեց մինչև իր մահը՝ 1112 թ.—Շնորհ. Վիպ. 1313. Յայսմ. յուլ. 30. Կրպտ. սարգ. յոջ. Վրք. Շնորհ. 29. Սամ. անկց. 122. Ուռհ. 293—294, 299, 300, 306—307, 311, 313, 323—324, Գր. եր. 370. Սմբ. պտմ. 91, Վրդ. կե, կղ, հե. Միխ. սս. իա, իթ (=իբ). Մխ. այրիվ. 19 (կոչում է Վասիլն Յաջողած). 75, 76. Օրբ. ողբ. 60.—Դրնդ. 303. (կոչում է Վասիլ Նյուզակ).—սեռ Վասիլ՝ Կրպտ. սարգ. յոջ. Սամ. անկց. 122, Ուռհ. 294, 306—308, 310, 323—325, 336, 338. Լմբ. մատ. 528. Վրդ. կղ.—բց. ի Վասլէ(ն)՝ Ուռհ. 310, 323: Վրք. Շնորհ. 30:—[Լեոն-Մեսրոպ ունի սքանչելի մի պատմական վեպ՝ «Հաշիշին» անունով, տպ. Փարիզ 1939, որի նշանավոր հերոսներից մեկն էլ այս Գող Վասիլն է, որ իբր թե եղել է գերի նիւշապուրում, գիշերային մի մեծ հարձակում է գործել Հաշիշիների շխիխ Ալամութ բերդի վրա և ազատել Տարսուի իշխան-որդի Ներսէսին և նրա սիրուհի՝ Սելճուբեան թագավոր Մելիքշահի վեզիրի առևանգած աղջկան՝ Պելգիսին: Ինչպես հեղինակը հայտ-

ենել է ինձ տնձամբ, այս միջադեպը և Գող Վասիլի մասնակցությունը լսել վիպասանական երեսակայություն է և պատմական որևէ հիմք չունի):

— 9. Վասիլ Տղայ, քեռորդի Գող Վասիլի, ուստի մոր կողմից կամասարական, ձեռնասուն Գող Վասիլի. մեծացավ նրա մոտ և եղավ նրա գինակիրը: Քաջ և իմաստուն մարդ էր. «1108 թ.» Գող Վասիլի հետ շարդեց թուրքերին. «1112» թվին հաջորդեց Գող Վասիլին և իշխեց մինչև «1115 թ.», երբ Քորոս Ա նենգությունով բռնեց նրան և հանձնեց Ուհայի կոմս Պաղտինին: Պաղտինը գրավեց նրա երկիրը: Վասիլը անցավ Պոլիս և իր իշխանությունը չընջվեց.—Վրդ. կզ, կէ. Սմբ. պտմ. 91. Ուհ. 307, 324, 337.—սեռ. Վասիլի՝ Ուհ. 324, 336:

— 10. Վասիլ, «վատշուէր և նենպաւոր», պատճառ եղավ Պաղտինի մահվան՝ 1146 թ. (հա՞յ է).—սեռ. Վասիլի՝ Գր. եր. 392:

— 11. Վասիլ, որդի Չորսուանէլի Գ-ի՝ որդւոյ Վիլլին իշխանի Սասնոյ, ի կնոջէն Վաննի, 1160-ական թ.—Քորոս Աղր. Բ. 312:

— 12. Վասիլ, իշխան Պահլաունի, որդի Ապիրատի, եղբայր Գրիգոր Գ և ներսէս Շնորհալի կաթողիկոսների. ամուսնացած էր Լամբրոնի իշխան Հեթումի աղջկա հետ: Հայր Գրիգոր Գ Տղայ («1173 թ.») կաթողիկոսի. զորավար և պետ Կարկառի. 400 կտրիճներով օգնության վազեց Ջուլիսին, ազատելու համար Քլպաշարը, բայց գերի ընկավ Իկոնիոյ Մաստտ սուլթանի զորավար Խորասանի կամ Գարա-Ասլանի ձեռքը «1148 թ.». Մաստտը Իկոնիոյ մեջ ուրիշ տեղեր տվեց նրան և պատվով պահեց՝ մինչև վերջ.—Շնորհ. չփ. էջ 226, 361. Գր. եր. 396—397. Հայագ. 414. Շնորհ. Վիպ. 1351. Պտմ. Լմբ. 226. Յայսմ. սեպ. 25, յունիս 13, օգ. 5.—սեռ. Վասիլի՝ Գր. եր. 396. Մխ. Հեր. ներած. Շնորհ. յս. որդի յիշ. Ալիշան, Շնորհ. էջ 221 (կոչված է Վասակ՝ մի հին հիշատակարանում՝ Քորոս աղբ. Ա. 117):

— 13. Վասիլ, եղբայր Տիգրանի, տեր Բարձրբերդի. հունադավան հայ. Հունաց Անդրոնիկոս զորավարի բանակի մեջ էր. գերի ընկավ Քորոս Բ-ի ձեռքը կամ մեռավ 1151 թ.—Գր. եր. 401. Սմբ. պտմ. 96:

— 14. Վասիլ, որդի Չորտուանէլի Գ, եղբայր Քոռնիկի Բ և Շահինշահի (1160-ական թ.).—Հայագ. 391, 394: (Սրա նկարը տե՛ս Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ, էջ 77):

— 15. Վասիլ, պապ Գագիկ մատնչի, որ տե՛ս 1190 թ.:

— 16. Վասիլ մարաշախտ, տեր Վաներոյ. ներկա եղավ Լևոն

Բ-ի թագադրության հանդեսին «1193 թ.»—Սմբ. պտմ. 112, 137: Մեռել էր նախքան 1214 թ. (Սիսուան 142):

— 17. Վասիլ, եղբորորդի ներսէս Շնորհալու, եղբայր Գրիգորիս կաթողիկոսի և Միխայլ իշխանի, որ գրել տվեց Սողոմոնի գործերը 1201 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 168:

— 18. Վասիլ, հիւրատես Ղազարու վանից (հիշված է 1204 թ.).—Հայագ. 450:

— 19. Վասիլ, հիւրատես Ղազարու վանից, 1205 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 473:

— 20. Վասիլ, ջանցիկ (ատենադպիր) Հայոց թագավորության 1207 թ.—Սիսուան 485 բ:

— 21. Վասիլ, քահանա Ուոթթիլ գյուղի (Ուհհա). հայթաթից մի օրինակ Մաշտոց՝ Գրիգոր գրչին՝ 1214 թ.—Տաշեան, Ցուց. 705 ա:

— 22. Վասիլ պարոն, մի մեծ ոսկեղեն խաչ է կանգնեցրել, որ քանդեց Յովհաննէս Մեծաբարոյ կաթողիկոսը («1203 — 1221 թթ.»).—սեռ. Վասիլի՝ Սմբ. պտմ. 115.—Քվի, թե նույն է Վասիլ Սևաստիոս, որ Կարմիր վանքի Ս. Յարութեան գմբեթի վրա մի խաչ է կանգնեցրել, ըստ Գր. եր. 398:

— 23. Վասիլ Տարսոնացի, բաց արեց Տարսոնի դուռը և քաղաքը հանձնեց Կոստանդին պայլին, երբ 5000 հույներ՝ պարոն Վահրամի գլխավորությամբ ապստանել էին այդ քաղաքը և շէին ուզում ճանաչել նրա իշխանությունը Լևոն Բ-ի մահից հետո (1220 թ.).—Սիսուան 270 բ, 526 բ:

— 24. Վասիլ դպրապետ, Մելիտինեցի, որդի Առեստ (=Ովրեստէս) քահանայի, գրիչ. օրինակեց հունարեն ընտիր մի Աւետարան, 1226 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ. Կես. Ա. 543, Բ. 1840:

— 25. Վասիլ քահանա, որդի Խաչատուր քահանայի. մայրն է Մէլէք. հոգևոր մայրն է Մարգարիտ, որի օգնությամբ օրինակեց Աւետարանը ռընդ հովանեաւ Սբ. Քորոսի, որ և բուն իսկ Կիլիկիայ կոչի» (1231 թ.).—Չեռ. Հալէպի, Ա. 222:

— 26. Վասիլ, փեսա Յովհաննէս գրչի, որ Դրազարկում օրինակեց Տաղարանը 1241 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 1066. իսկ Սիսուան 233 բ դնում է Գանձարան:

— 27. Վասիլ, հայր Քրիստոսատուրի, որ նվիրաբերեց Կապոսի Ս. Լուսավորիչ անապատին, 1255 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 35:

— 28. Վասիլ թաթար, որ և Վասակ, որդի Սմբատ Գունդրստապիլի՝ նրա թաթար կնոջից, որ նվիրել էր թաթարաց խանը Սըմ-

բատի Քաթարիստան գնացած ժամանակ: Լևոն Գ-ի հետ բռնվելով գերի տարվեց Եգիպտոս, վերադարձավ «1268 թ.»։ քիչ հետո մեռավ և թաղվեց Մլիճի վանքում, եղբոր՝ Հեթումի կողքին 1270 թ.—Հայագ. 111, Սիսուան 72:

— 29. Վասիլ գրիչ, օրինակել է Դիոնեսիոս Արիսպագացին Յովհաննէս արքայեղբոր համար 1271 թ.—Սիսուան 145:

— 30. Վասիլ, միջնորդ առևտրի Այասում, հիշված 1278 թ.—Սիսուան 369 ա:

— 31. Վասիլ ծաղկող, ծաղկել է Յովհաննէս արքայեղբոր գրած Աւետարանը՝ Գոնբրի վանքում, 1278 թ.—Սիսուան 146, Ձեռ. Միւնիւ. 8:

— 32. Վասիլ Տարսոնցի, վաճառական. իտալացի (Ջենովացի) Մանուէլ Լերդարէ անուն վաճառականից ստացել է «300 սառակին բիզանդաց» արծեքով դիպակ՝ վաճառելու համար Տարսոնում. մտքհակը մնում է Ջենովայի դիվանում 1279 թվականից.—Սիսուան 275 ա:

— 33. Կիր Վասիլ, Մելիտինէից գալիս է Երզնկա և մեռնում այնտեղ. իր կինը՝ Մեծտիկին, իր որդի Ապուլբարիմի հետ միասին նույնպես գալիս է Երզնկայի Ս. Լուսավորիչ վանքը ուխտի 1287 թ. և իր ամուսնու հիշատակին նվիրում է վանքին մի Աւետարան, որ գրել էր Քէոզորոս գրիչը.—Գարեգին կթղ., Կեանք և գիր, 1948, էջ Բ:

— 34. Վասիլ գրիչ, Հեթում Բ թագավորի համար օրինակեց Փիլոնը՝ «1296 թ.».—տե՛ս Փիլ. իմաստ. յիշ. էջ 105. Հայագ. 517. Ջարբ. Քրգմ. 738:

— 35. Վասիլ, մորեղբայր Քորոս քահանայի, որ ստացավ մի Աստուածաշունչ (ԺԳ դա՛ր).—Ջարբ. Քրգմ. 153:

— 36. Վասիլ սարկավագ, կազմեց մի Աւետարան, որի գրիչն ու գրության տեղը անհայտ են, 1300 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 84 բ:

— 37. Վասիլ, հայր Աւետիք քահանայի, որ Երզնկայի Ս. Կիրակոս վանքում օրինակեց Աւետարանը 1304 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 421:

— 38. Վասիլ երեց, մեծապես օգնեց Գրիգոր գրչին՝ օրինակելու Տօնականը, տալով առատ քանակությամբ թուղթ, Կաֆա 1305 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 511—512:

— 39. Վասիլ Կիր Սահակենց, 1307 թ.—Տե՛ս Օշին Վասիլենց:

— 40. Վասիլ երեց, 1307 թ.—Տե՛ս Օշին Վասիլենց:

— 41. Վասիլ, պանդոկապետ կամ խանութպան (tabernarius) էր Այասում, 1307 թ.—Սիսուան 367 ա:

— 42. Վասիլ, եղբայր Պետրոս քահանայի, որ Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Փոսի վանքում (Կիլիկիա), 1309 թ.—Ձեռ. Հալէպի Ա. 93:

— 43. Վասիլ, որդի Գունդստապլի Հայոց. մայրն է Չապլուն, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1309 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 519):

— 44. Վասիլ, վանահայր Յովհաննավանքի, առաջնորդ Շիրակայ և ամենայն Անբերդու (1311 թ.).—Այրարատ 155, 172, 175. Ջբր. սարկ. Գ. 30:

— 45. Վասիլ, սարկավագ Անաւարդայի Ս. Աստուածածին եկեղեցու, 1314 թ.—REA 2, 283. Գաթրըճեան, Պտրգմտ. 84:

— 46. Վասիլ, կինն է Աղուոր տիկին, ծնողներն են Կոստանդին (Մ 109) Պեհեսնեցի հայրսկոպոսի, որ հիշված է 1311 և 1314 թվերին.—Բակուրան, Կիպրոս կղ. 108. Ձեռ. Վասպ. 60:

— 47. Վասիլ, սարկավագ Անաւարդայի Ս. Աստուածածին եկեղեցու, 1314 թ.—Սիսուան 243 ա. Ջարբ. Քրգմ. 265:

— 48. Վասիլ, քեռորդի Յովհաննէս քահանայի, որ Կրակայ գիւղաքաղաքում գրել տվեց մի Աստուածաշունչ, 1317 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 301:

— 49. Վասիլ, որդի Յովհաննէս երեցի և եղբայր Յովհաննէս գրչի, որ օրինակեց Աստուածաշունչը՝ 1319 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 20:

— 50. Վասիլ, հորեղբայր Պօղոս քահանայի, որ Փոսի անապատում գրել տվեց մի Աւետարան, 1319 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 516):

— 51. Վասիլ, եղբայր Յովսէփ քահանայի, որ օրինակել է Սուում մի շարականոց 1323 թ.—Ձեռ. Սանաս. 3 բ և Սիսուան 223:

— 52. Վասիլ, մառանապան Ակնբրի վանից, 1329 թ. հիշված է նաև Քիւրքթի վանքում, 1314 թ.—Սիսուան 155 բ:

— 53. Վասիլ սարկավագ, հիշատակագիր ի Կիլիկիա 1330 թ.—Սիսուան 5 բ:

— 54. Վասիլ² ջանցլեր (ատենադպիր) Հայոց թագավորության, 1331 թ.—Սիսուան 485 բ:

— 55. Վասիլ³ ջանցլեր (ատենադպիր) Հայոց թագավորության 1335—1345 թթ.—Սիսուան 485 բ:

— 56. Վասիլ պալլ, թագավորահայր Լևոն Ե-ի. ստորագրում է այն պարզեկագրին, որ Լևոն Ե տվեց Սիկիլիացի վաճառականներին 1331 թ.—Սիսուան 365 ա. 484 ա:

— 57. Վասիլ, մորեղբայր Կրակացի Ներսէս արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց ճառքնախիրը, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 58. Վասիլ, որդի Ճաւլին քահանայի, որ ապրում էր Երուսաղէմի Ս. Սիոնում և նոր էր մեռել 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 59. Վասիլ, որդի Ստեփաննոսի, թղթագիր Լևոն Ե թագավորի Ռուբինեանց, որ դահակալել է «1321—1342 թթ.». հիշված է 1321 և 1330 թվերին: Երբ Պետրոս Խրպտեանց իշխանը Հալէպում գնեց գերի բնկած մի Աւետարան և բերավ Կիլիկիա, Վասիլը վճարեց ազատելէքը և նույն Ավետարանը ստանալով՝ նվիրեց Ս. Աստուածածին եկեղեցուն: 1335 թ. Պաղտին մարաշխտի հետ ուղարկուեց Եգիպտոս՝ նասր սուլթանի հետ բանակցելու համար հաշտութիւն մասին: Հալէպից անցած ժամանակ Հալէպի նայիր Ալթուն Պուղան երկուսին էլ բանտարկեց: Մարաշխտը մեռավ բանտում, իսկ Վասիլը մի տարուց արձակվելով դարձավ Կիլիկիա (1337 թ.).—Շահազիզ, Պատմ. պատկ. 116—118, Հայագ. 537, 539. Սիսուան 149, 260 ա, 412 ա:—Սա՛ է, որ հիշվում է այն պարզկազրի մեջ, որ Լևոն Ե շնորհեց Սիկիլիացոց 1330 թ. և որ այժմ էլ պահվում է Մադրիդում, Medinaceli դքսի արխիվում: Այստեղ Վասիլը հիշված է տարօրինակ տիտղոսով. «ի ջանսլերութեանն Հանեսիրիցանց և արգահատութեամբ Վասիլ ծառայի Աստուծոյ և շնորհողի այսմն վերոյգրեալ պարզեացս» (REA 1, 247), որ մի ուրիշ օրինակում գրված է «արքայհայրութեան» (REA 1, 252):

— 60. Վասիլ, պատրիարք Երուսաղէմի՝ 1356 թվին (Տ. Մուրատ. Յայտ. Յովհ. էջ յիէ).—Տե՛ս Բարսեղ:

— 61. Վասիլ, մեծ հայր Աբրահամ քահանայի, որ Հոռոմկլայի Մակաղբիր գյուղում, իր հորից՝ Հեթում քահանայից ստացավ մի Աւետարան, 1357 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 613:

— 62. Վասիլ, արքեպիսկոպոս Ամասիոյ, որդի Մարտիրոս քահանայի (1367 թ.). ստացավ մի Քարոզգիրք.—Տաշեան, Ցուց-744:

— 63. Վասիլ, որդի Օշին Մարաշխտի, որ էր եղբայր Քորոս ավագ մարաշխտի, 1370 թ.—Սիսուան, 542 ա:

— 64. Վասիլ, զորավար և ավագ մարաշխտ, որդի Քորոս ավագ մարաշխտի և եղբայր քաջն Լիպարիտ զորավարի, որ Սափ կամուրջի վրա սպանվեց թուրքերի դեմ պատերազմում (1370 թ.). նշանակվեց զինվորական օգնական Մարիամ խնամակալ թագուհու, երբ սա կարգվեց թագապահ՝ Կոստանդին Ե թագավորի սպանու-

թյունից հետո «1373 թ.». գերի տարվեց Կահիրե Լևոն Զ թագավորի հետ «1375 թ.» և այնտեղ հավատն ուրացավ.—Քլկր. 54. Բասմաչ. Լևոն 41, 45. Ազգապ. 1934: Սիսուան 542 ա, 560 ա:

— 65. Վասիլ քահանա, 1375 թ. տե՛ս Ֆիմի Այսաքի:

— 66. Վասիլ պարոն, որդի պարոն Քորոսի. երեք ուրիշ իշխանների հետ կարգվել էր խնամակալ արքունի գանձի՝ Լևոն Զ-ի կողմից. բայց նրանք գանձը կողոպտել էին. ուստի Լևոնը բանտարկեց Վասիլին.— Դարդել 79, 105—111: 1374 թ. Վասիլը խոստովանեց հանցանքը և տվեց բոլոր մեղսակիցների անունները. իշխանների խնդրանք Լևոնը ո՛չ միայն ներեց Վասիլին, այլև պատվոգգեստ նվիրեց: Ինքն էր, որ դավադրութիւն կազմեց սպանելու Լևոնին. անդ 130, 135, 136, 137, 138, 140. երբ Լևոնին գերի տարին Կահիրե, խմբի մեջ էր նաև այս Վասիլը, որ ուրացավ իր հավատը, որպեսզի նորանոր շնորհների արժանանա, բայց սուլթանը լսելով, որ նա մատնիչ է, ոչ մի աստիճան չտվեց նրան և հետ ուղարկեց Սիս.—Անդ, 154:

— 67. Վասիլ, եղբայր Գրիգորի և Յովհաննէս վարդապետի, որեղբորորդի Վարդանէսի, որ Կոճերաց վանքում օրինակեց կամբրոնացին 1415 թ.—Լմբ. Առակ. 428:

— 68. Վասիլ, հայր Կոստանդին Զ Վահկացի կաթողիկոսի, որ նստել է «1430 թ.».—Ազգապ. 5528:

— 69. Վասիլ, որդի Մելքիսեդի և եղբայր Զաքարիա գրչի, որ Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1477 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 220):

* ՎԱՍԻԼԻԿ, իգ. <հուն. Βασιλιστα անունից, որ բուն նշ. «թագուհի». տե՛ս Բամբիշ անվան տակ. գործածական է Պոլսում, թեև ար. Վասիլ ձևը չկա:

ՎԱՍԿԱՆՈՅՇ, իգ. կազմված է Վասակ+անոյշ «դուստր» բառերից. նորակերտ անուն, որ տարածված է այժմ Մերենցի Երկուների միջոցով, որի հերոսահիններից մեկն է:

ՎԱՍՈՒՍ, հայր Աստուածատուր Բաբերդցու, որ գրել տվեց մի մեծ Տօնական, 1205 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 470:

ՎԱՍՈՍ, կինն է Թամսեր, ծնողներն են պարոն Նէքնէքի, որ Բերկրիում խաչեր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1307 թ.—Ձեռ. Վասպ. 151, 153:

Βατάττης, Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից, ազգակից Թոռնիկ (Մ 6) կամ Լևոն-Թոռնիկի. մասնակից եղավ իր ժամանակի քաղա-

թական դեպքերին, 1047 թ.—Ակինեան, Մատեն. հետագ. Գ. 70 (որ ուզում է սույն անունը կարդալ Βα(ρα)ζα)ϰէր = Վարազվաչէ):

ՎԱՐԱԳ, ար. <Վարագ լեռան և Վարագայ վանքի անունից. այժմ գործածական է Կովկասում. հնագույն հիշատակությունն ունի Զամբո, էջ 274 (1736 թվից. գրված է Վարաֆ):—Վարագ անձնա- նունը հիշված է նաև Ձեռ. Ծեք.—ՀԱ 1926, 245, տեղն ու թիվը ան- հայտ:

* ՎԱՐԱԶ, ար. <իրան. * Varāz անունից, որ բուն նշանա- կում է «վարագ կենդանին». ավանդված է գնդ. Varāza, սանս. Va- rāhā, նաև պրս. Barāz ձևով (բուրքն էլ հատուկ անուն). նաև Gu- rāz. Ինչ. Gurāz սահմանապահ Հունաց կողմի (Շահն. հտ. 7, էջ 270), Warāza եղբայր Վշտասպի, Barāz հրամանատար Մերվի և ալլն: Հայերենից տառադարձված է հուն. Βαράζης, Ουαράζης (Հիւբշ. 81): Այս անունից են կազմված նաև բազմաթիվ ձևեր. Ինչ. Վարագ- Գնէլ, Վարագ-Գրիգոր, Վարագղատ, Վարագղէն, Վարագղուխտ, Վարագ-Խոսրով, Վարագման, Վարագ-Յոհան, Վարագ-Ներսեհ, Վարագ-Շապուհ, Վարագ-Սահակ, Վարագ-Վաղան, Վարագտի- րոց, Վարագ-Տրդատ, նաև պարսից մեջ, Ինչ. Varaz-Vrur, վրաց. Varazbakur, աղուան. Վարագ-Պերոժ: Վարագ կենդանու անունով են նաև բազմաթիվ լատին անուններ, Ինչ. Apra, Aprius, Aprianus, Apricius, Apriculus, Apriclius, Apridius, Aprinus, Aprilla, Apro- nius, Apronianus, Apronculus, Aprulla, Aprio, Aprucius, Apro- finius, Aprufentios, Apellius, Aprartus (Ernout-Meillet, էջ 56), հոլանդերեն մի խումբ անուններ, Ինչ. Everboldus, Everloga, Everwinus և ալլն (Mansion BSL 26, էջ 92): — Ըստ Խոր. Բ. կգ և Մխ. անեց. Իս Բագրատունի անուն է, որ ծագում է հին Վա- զարիա ձևից:

— 1. Վարագ Կամինական, նիզակակից Վաչէի, որ Խոսրով Բ-ի սպարապետն էր («330—339 թթ.»)—Բուզ. Գ. է:

— 2. Վարագ, իշխան Սոփաց Շահունի, ուղեկից եղավ Յուսիկ Ա կաթողիկոսին՝ Կեսարիա ձեռնադրության գնալու ժամանակ («342 թ.»)—Բուզ. Գ. ժբ:

— 3. Վարագ իշխան Դիմաքսեան, մին այն շորս նախարար- ներից, որ Տիրան Բ ուղարկեց հրավիրելու Դանիէլ բորեպիսկոպոսին կաթողիկոսական աթոռը («347 թ.»)—Բուզ. Գ. ժբ:

— 4. Վարագ պարսկահայ, զորավար Հոռվմայեցոց Իտալիա- յում և Հագիստանում (Պրոկոպ. Ագարիաս).—Justi 349 ա:

— 5. Վարագ, իշխան Բարձր Հայոց կողմերում. սրա որդոց

կալվածները խլեց Շմաւոն կուսակալ Բարձր Հայոց, որից զայրա- ցած՝ հարձակվեցին նրանք Շմաւոնի վրա, սպանեցին և փախան Պարսկաստան (534 թ.)—Չամշ. Բ. 241. Տեղեկ. Համալս. № 1, էջ 60, 66 (կոչում է ըստ Պրոկոպոսի՝ Պերոզ):

— 6. Վարագ, իշխան Գաբեղեան, անդամ Դուխնի Բ եկեղե- ցական ժողովի «554 թ.»—Գիրք թղ. ժէ. Այրարատ 46:

— 7. Վարագ, իշխան Պալուեանց, գործակից Սմբատի (606 թ.)՝ որդւոյն Գայլ Վահանի. սպանեց Պարսից Սուրէն զորա- վարին և այնպիսի մեծ շարդ տվեց նրանց, որ վրան երգ հանեցին.— Մամիկ. գ—Ե.—սեռ. Վարագայ՝ Մամիկ. անդ:

— 8. Վարագ, որդի Յովհաննէսի, եղբայր Վահանի, ազնվա- կանի Կամրիջան՝ 704 թ.—Justi 349 ա:

— 9. Վարագ իշխան, հայ. Ալեքսիոս Ա Կոմնենոս կայսեր- ծառայության մեջ էր, Բակուրան իշխանի զինակիր՝ գնաց նրա հետ պատերազմելու թուրքերի դեմ և մեծ քաջություններ գործելուց հե- տո՝ երկուսն էլ ընկան (1085 թ.)—Չամշ. Գ. 9:

ՎԱՐԱԶ-ԳՆԷԼ, ար. <բարդված Վարագ և Գնէլ անուններից. տե՛ս Վարագ:

— Վարագ-Գնէլ Գնունի, զորավար Հունաց Հերակլ կայս.՝ (610—641 թթ.). Դաւիթ Սահառունին հաղթեց նրան և սպանեց «635 թ.»—Սեք. իթ:

* ՎԱՐԱԶ-ԳՐԻԳՈՐ, ար. կազմված Վարագ+Գրիգոր անուն- ներից:

— Վարագ-Գրիգոր, որդի Վարդի և թոռն Քաչն Վարդանի Ա. հայր Զուանշիրի, սպարապետ Աղուանից, Միհրանեան տոհմից՝ տերանց Գարդմանի. առաջին իշխան Աղուանից, որ մկրտվեց Վիրոյ կաթողիկոսից (է դար).—Կղկնտ. Բ. ժէ, ժբ. Գ. իգ. հրտր. Սամ. անեց. 286. Մխ. այրիվ. 23.—սեռ. Վարագ-Գրիգորի՝ Կղկնտ. Բ. ժէ, ժբ, իե, ծ (հրտր. Շահն. Վարագ-Գրիգորոյ).—բց. ի Վարագ-Գրի- գորէ՝ Կղկնտ. Գ. ի:

ՎԱՐԱԶԳ, ար. (ըստ Հիւբշ. 81, ծան. 4՝ ուղղել Վարագ):

— 1. Վարագղ, տեր Գաբեղենից, իշխան Բագրևանդայ և Ար- շարունեաց, իր խնդրանոք Յովսիա գրեց «Պատմութիւն Թաթլոյն. Գիւտի, Թովմասու և Վարոսի».—Զարբ. Հին դպր. 406. Այրարատ 46 համարում է նույն ընդ Վարագ իշխան Գաբեղեան, անդամ Դուխնի 551 թվի ժողովի, իսկ էջ 50 կարդում է Վարագտիրոց.—Կոզեան, Կմարկենբերը, 127:

— 2. Վարագղ, իշխան Սոփաց Շահունի, ներսէսի ուղեկից-

ներից, երբ նա գնում էր Կեսարիա կաթուղիկոս օծվելու «353 թ.».—
Մեսր. եր. 25:

* ՎԱՐԱԶԳՐԱՏ, ար. <բարդված Վարագ և դատ անուններից:

— 1. Վարագդատ, թագավոր Հայոց՝ «374—378 թթ»։ Պապի
եղբորորդին էր. մեծացել էր Հունաստանում. քաջ ըմբռնական. կայսեր
կողմից նշանակվեց թագավոր Հայոց՝ Պապի եղբորական մահից հե-
տո, ըստ Բուզանդի՝ Մանուէլ Մամիկոնեանից հաղթվելով վտար-
վեց Հայաստանից, իսկ ըստ Խորենացու սպստամբելով Քէոզոս
կայսեր դեմ՝ բռնվեց և արսորվեց Թուլիս կղզին: (Ըստ Ազգայ. 241
վտարվել է Հայաստանից «378 թվին», Վաղէս կայսեր ժամանակ.
աքսորը հերյուրանք է).—Բուզ. Ծ. 17, 18, 19. Սուտ Սեբ. Բ. 17. Խոր.
Գ. 16. Եզն. եր. 267. Յճ. 4թ. Ժգ. Արծր. Ա. Ժա. Մեսր. եր. 118—
122. Ասող. Բ. ա. Մագ. թղ. Ժթ. Շնորհ. առ. 112. Սամ. անեց. 67.
Մխ. այրիվ. 18. Մխ. անեց. գ, իգ. Նսպտբ. 90. Կիր. 13. Մին. համդ.
25. Վրդ. իդ. Զբբ. սարկ. Ա. 3.—սեռ. Վարագդատայ՝ Բուզ. Ծ. 17,
18, 19. Սուտ Սեբ. Բ. 17 Խոր. Գ. 16, 17ա. Ասող. Բ. ա. Արծր. Ա.
Ժա. Մեսր. եր. 122. Մխ. ա. ս. Ժթ (=Ժր). Շնորհ. Վիպ. 873.—Վրաց.
աղբ. Ա. 75 (կոչում է Վարգդատ). Բ. 95 (կոչում է Վարագա):

— 2. Վարագդատ պատրիկ էքսարխոս, որ կայսեր երկրորդն
էր. Յուստինիանոս Բ նշանակեց իշխան Աղուանից (689 թ.).—
Ասող. Բ. ր:

* ՎԱՐԱԶԳԴԷՆ, ար. կազմված Վարագ+դէն < պհլ. dēn «կրոն»
բառերից:

— Վարագդէն Առաւելեան, Յազկերտ Բ-ի բանտարկած նա-
խարարներից մին «452 թ.».—Եղիշ. 150. Փարպ. խէ (ձեռ. Վարագ-
դեն-դաղ):

* ՎԱՐԱԶԳՐՈՒՆՏ, իգ. կազմված Վարագ+դուխտ «դուստր»
բառերից:

— 1. Վարագդուխտ՝ դուստր Խոսրով Բ-ի, կին Պապի
(+ «349 թ.»)՝ որդւոյ Յուսիկ կաթուղիկոսի.—Բուզ. Գ. Ժե:

— 2. Վարագդուխտ, տիկին Սիւնեաց. «յառաջ քան զհայ
թուականն» (551 թ.) շինեց Սիւնի վանքի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ
եկեղեցին.—սեռ. Վարագդատոյ՝ Օրբ. կա. Միսական 212:

ՎԱՐԱԶ-ԽՈՍՐՈՎ, ար. կազմված Վարագ+խոսրով անուննե-
րից: Հիշված է իբր օրինակ «Սիւնեաց լեզուի» հատուկ անվան.—
Սիւն. քեր. 205:

ՎԱՐԱԶՄԱՆ, ար. ծագումն անհայտ:

— 1. Վարագման, որդի Վարդի Բ և թոռն Քաչո՝ Վարդանի Ա.

Միհրանեան տոհմից. տեր Գարդմանի (է դար).—Կղկնտ. Բ. Ժէ.
Մխ. այրիվ. 23:

— 2. Վարագման, որդի Վարագ-Գրիգորի, Միհրանեան տոհ-
մից. իշխան Աղուանից (է դար).—Կղկնտ. Բ. Ժէ. Գ. իգ.—սեռ.
Վարագմանայ՝ Կղկնտ. Գ. Ժգ:

— 3. Վարագման, հայր Վարագ-Տրդատայ, Միհրանեան տոհ-
մից, իշխան Աղուանից (Ը դար).—սեռ. Վարագմանայ՝ Կղկնտ.
Գ. ի:

— 4. Վարագման, որդի Վարագ-Տրդատայ և եղբայր Ստեփան-
նոսի. Միհրանեան տոհմից. նախորդի թոռն է. շրախեղդ եղավ
Կար գետում (Ը դար).—Կղկնտ. Գ. ի:

* ՎԱՐԱԶ-ՅՈՂԱՆ, ար. կազմված Վարագ+Յոհան անուններից:

— Վարագ-Յոհան ի Յոհանան. տե՛ս Յոհան:

ՎԱՐԱԶՆԵՐՍԵԶ, ար. կազմված Վարագ+Ներսէն անուններից:

— 1. Վարագներսէն, սեպուհ Ուրծացի, որդի Կողթեկայ. Վա-
հան Մամիկոնեանի կուսակիցներից. դրժելով ուխտը ավերեց Բռնա-
վէժը և ամրացավ Սազրայ բերդում (Ե դար).—Փարպ. 4է:

— 2. Վարագներսէն, տեր Դաշտկարանի. ստորագրում է այն
լիթին, որ Բաբէէն («490—516 թթ.») կաթուղիկոսը գրեց «ի Պարսս,
առ ուղղափառս».—Գիրք թղ. ը:

— 3. Վարագներսէն, սեպուհ Վահուտի, մասնակցեց Սամուէլ
Վահուտու ապստամբութեան ընդդէմ Սօրիկի (582—602 թթ.), բայց
բռնվեց և գլխատվեց.—Սեբ. է:

— 4. Վարագներսէն Դաշտկարին. Գրիգոր Վահուտու հետ
գրավեց դանձերը և միացավ Քէոզորոս Ռշտունու ապստամբու-
թեան՝ ընդդէմ Կոստանդին կայսեր և անցավ արարների կողմը
«652 թ.».—Սեբ. 16:

* ՎԱՐԱԶՇՏՊՈՒՆ, ար. կազմված Վարագ+Շապուհ անուննե-
րից:

— 1. Վարագշապուհ, իշխան Պալուսեաց. մասնակցեց Արտա-
շատի ժողովին «449 թ.»։ կողմնակից էր Վասակին՝ ընդդէմ ուխ-
տապահների: Ատրորմիզդ մարդպանի հրամանով գնաց Հմայեակ
Մամիկոնեանի վրտ և շարդեց նրան.—Փարպ. իգ, 19 (ձեռ. Վար-
շապուհ), խա (ձեռ. Վարաշապուհ). Եղիշ. 71. Որբ. Ժգ:

— 2. Վարագշապուհ, նախարար Ամատունի, մատնիչ Վահա-
նի ապստամբութեան գաղտնիքը մասնեց Ատրվշնասոյ մարզպանին
«481 թ.».—Փարպ. 4է:

— 3. Վարագշապուհ Արծրունի. նիպակակից Սմբատ վրկան

մարզպանի՝ Քուչանաց ղեմ պատերազմում «608 թ.».—Սևր. ժր:

— 4. Վարազապուռն Ամասունի. կախաղան հանվեց Կաշմ ոստիկանի հրամանով «707 թ.».—Ղև. ժ. Մխ. անեց. իէ:

— 5. Վարազապուռն Վարաժնունի. մասնակցեց Գուրգէնի պատերազմին ընդդէմ Բուղայի «852 թ.».—Արծր. Գ. դ:

— 6. Վարազապուռն, տեր Արելիինից. ապաստանեց Ատոմ Ապուպելճի մոտ շուրջ «894 թ.».—Արծր. Գ. իր:

ՎԱՐԱԶՈՅ, ար. հմմտ. պրս. Cŭrāza անունը. գորավար պարսիկ Համավերանի ճակատամարտում (Շահն. հտ. 2, էջ 22—23):

— 1. Վարագոյ, անծանոթ ոմն, որին սպանե՞լ է Ենիբայ (տե՛ս այս անունը).—սեռ. Վարագոյի՝ Կղկնտ. Բ. լղ (ըստ Շահն. իսկ հրտր. էմինի ունի Վարագայի, որ ավելի համաձայն է վերի պրս. ձևին):

— 2. Վարագոյ, նշանավոր ոսկերիչ աղվան (Ը դար).—սեռ. Վարագոյի՝ Կղկնտ. Գ. ժր:

— 3. Վարագոյ, որդի Վախտանգայ, թոռն Վարազմանի, իշխան աղվան. ամուսնանալով իր թոռնակից Վարդանուհու հետ՝ նզովվեց Աղուանից Միքայել կաթողիկոսից (Ը դար).—Կղկնտ. Գ. ժգ.—սեռ. Վարագոյի՝ Կղկնտ. անդ:

* ՎԱՐԱԶՊԵՐՈՑ, ար. կազմված Վարագ+Պերոժ անուններից:

— 1. Վարագպերոժ, իշխան Աղուանից Առանշահիկ տոհմից. նորոգեց Գիսի եկեղեցին, որ Ս. Մեսրոպն էր շինել.—Կղկնտ. Ա. իէ (հրտր. Շահն. Վարագպերոժ):

— 2. Վարագ-Պերոժ, որդի Վարագ-Գրիգորի, Միհրանեան տոհմից, իշխանաց Աղուանից (է դա՛ր).—Կղկնտ. Բ. ժէ. Գ. իգ.—սեռ. Վարագ-Պերոժի՝ Կղկնտ. Բ. իե, լբ, լզ (հրտր. Շահն. ամեն ղեպքում Վարագ-Փերոժ ձևով. էմին միշտ Պ-ով, բացի Բ. ժէ, ուր նույնպես ունի փ):

* ՎԱՐԱԶ-ՍԱՀԱԿ, ար. կազմված Վարագ+Սահակ անուններից:

— Վարագ-Սահակ, ըստ Զամինեանի՝ որդի Սմբատ Վրկան մարզպանի (Անահիտ 1931, սեպ. 134), հայր Սմբատ Բագրատունու (է դարի կեսին).—սեռ. Վարագ-Սահակայ՝ Սեբ. լբ:

* ՎԱՐԱԶՎԱՂԱՆ, ար. բարդված Վարագ+Վաղան անուններից:

— 1. Վարագվաղան, սեպուհ Սիւնի. Վասակ Սիւնու փեսան. կնոջ պատճառով թշնամանալով աներոջ հետ՝ վճռովեց Սիւնիթից, զնաց Միհրանեսի մոտ, ուրացավ հավատր և զրգոեց նրան Վասակի ղեմ: Վարդանանց պատերազմից և Վասակի դատապարտություն-

նից հետո՝ եղավ իշխան և տեր Սիւնեաց «451 թ.»։ 20 տարի կառավարեց երկիրը ամբարշտությամբ. հետո հիվանդացավ լուսնոտությամբ և մեռավ մոտ «470 թ.».—Փարպ. ի, իա, խզ. Օրբ. ժգ, ժզ. Վրդ. իէ, իթ (երկու տեղն էլ հրտր. էմինի՝ Վարագվաղեան). Սիմ. ապար. 38, 43.—սեռ. Վարագվաղանայ՝ Փարպ. ի. Օրբ. ժգ:

— 2. Վարագվաղան, իշխան Գաբղեներից, ուղեկից եղավ ներսէսին՝ Կեսարիա ձեռնադրութեան զնալու ժամանակ («353 թ.»).—Մեսր. եր. 25:

ՎԱՐԱԶՎԱԶԷ, ար. բարդված Վարագ+Վաչէ անուններից:

— 1. Վարագվաչէ Ա, որդի Չորտուանէլ Ա-ի և թոռն Քոռնիկ Ա-ի, եղբայր Յովհաննէս Քոռնիկ Բ վանականի, Տայոց Քոռնիկեանց տոհմից, որի որդին է Դաւիթ գրիչ.—Ակինեան, Մատեն. հետագ. Գ. 60, 65.—Հիշատակված է 977 և 981 թվերին արդեն իբրև վանական՝ Յովհաննէս անունով. հավանաբար նստում էր Օշքի (Աշունք) վանքում, ուր էր նաև իր եղբայրը: Երբ բացվեց Աթոսի վրացական վանքը, ինքն էլ փոխադրվեց այնտեղ: Թողել է Անիում անթվական արձանագրությամբ մի խաչքար (Շիրակ 80). իր որդիներն են Միքայել, Չորտուանէլ Գ. և Քոռնիկ Գ. ունի և մի աղջիկ:

— 2. Վարագվաչէ Բ, որդի Չորտուանէլ Գ-ի (+990 թ.) և կոթոր թոռ Քոռնիկ Բ վանականի (+984 թ.).—Ակինեան, Մատեն. հետագ. Գ. էջ 68—69, սրա հետ է միացնում՝

— 3. Վարագ-Վաչէ, իշխան Եղեսիոյ, հոր կողմից հայ, մոր կողմից վրացի (1038 թ.).—Չամչ. Բ. 918. այլազգիները ուզելով տիրել Եղեսիոյ, խորամանկությամբ՝ 2000 արկղ շինեցին և մեջերը մի-մի սպառազեն մարդ դնելով՝ իբր նվեր Եղեսիա ուղարկեցին 12 իշխանների ընկերակցությամբ, որպեսզի գիշերային հարձակմամբ քաղաքը գրավեն: Մինչդեռ Վարագվաչէն իշխանների հետ կերուխումի մեջ էր, պատահական մի հայ արկղների մոտից անցնելիս՝ ձայն է լսում, հայտնում Վարագվաչէին, որը զորքով գալիս և բողոքին կոտորում: Սկիզբիցէս պատմիչը հայտնում է, թե այս Վարագվաչէն այնուհետև դավակից է դարձել Քրակիոյ դուքս Կոստանդին Գիոզնէսի, որ Վասիլ կայսեր ղեմ ուղում էր ապստամբիլ: Իսկ վրացիները, բռնվեցին և Վարագվաչէն մյուսների հետ սքոտրփեց: Այս Վարագվաչէն կոչվում էր նաև Գևորգ և Աթոսի վրացական վանքի հիմնադիր Ս. Յովհ. Արուսեհրիթի կողմից սուադարկված էր իբրև վանքի ապագա վանահայր: Արուսեհրիթի որդին՝ Ս. Նովիմիոս կառարում է հոր կառար և Վարագվաչէին Գևորգին նշանակում է վանահայր: Նա կոչմանակից էր Հունաց, ուստի մեծ վեճ ծագեց իր

և վրացի միաբանների միջև: Ի վերջո Գէորգը իր դավադրութեան պատճառով քարոզվեց մի ուրիշ վանք:

ՎԱՐԱԶՏԻՐՈՅ, ար. կազմված Վարագ+Տիրոց անուններից:

— 1. Վարագտիրոց, որդի Սմբատ Բագրատունու՝ Վրկանաց մարզպանի. մատովակ Խոսրով Բ Թագավորի Պարսից. կոչվեց Զավիտեան Խոսրով: Հոր մահից հետո եղավ մարզպան Հայոց «628թ.» թշնամանալով Պարսից հետ՝ գնաց Հունաց Հերակլ կայսեր մոտ, եղավ սիրելի պատրիկ: Ներկա էր ժողովին այն հույն ապստամբների, որոնք ուզում էին սպանել Հերակլին: Վարագտիրոցը շմասնակցեց, ուստի մահվան վճռից ազատվելով՝ միայն քարոզ ուղարկվեց: Կոստանս կայսեր 5-րդ տարին (645 թ.) դարձավ Պոլիս, որտեղից փախչելով՝ ամրացավ Տայքում: Նշանակվեց կիրապաղատ Հայաստանի, բայց նույն միջոցին մեռավ «645 թ.» — [Ազգապ. 710 դնում է կիրապաղատ դառնալը 642 թ. Առաքելեան, Արմֆանի Գիտ. ժող. 69 դնում է կիրապաղատ 646 թ. և քիչ հետո 642 թ., բայց պատմիչն ասում է Կոստանսի 5-րդ տարին] — Սեբ. ժէ, ժը, իը, իթ. 35. կթ. ժէ, ժթ. Մխ. անեց. իդ. Սիմ. ապար. 97, 111. — սեռ. Վարագտիրոցի՝ Ղև. գ. 35. կթ. ժէ. Զուղ. 49. — Հիշված Ասպետ անունով՝ Սեբ. լբ. Վրդ. լզ: — Բագարանի արձանագրության մեջ ասվում է «ի մարզպանութեան Վարագտիրոցի հայոց ասպետի յառուեղեան» (Կոզեան, Կմարկենբրը, 137):

— 2. Վարագտիրոց իշխան Բագրեանդայ և Արշարունեաց. կոչված է սպարապետ (6 դարի վերջում). — Այրարատ 55, Հայապ. 67, 191. Կոզեան՝ Կմարկենբրը, 39, 128:

— 3. Վարագտիրոց, պապ Աշոտի, ինչպես ենթադրելի է Աշոտ Վարագտիրոցեան անունից (Գիրք թղ. տե՛ս Աշոտ). ըստ Կոզեան՝ նույն է նախորդի հետ:

— 4. Վարագտիրոց, որդի՝ Սմբատ ասպետ դրունգարի և Թոն Վարագտիրոց Զաւիտեան Խոսրովի. սպանվել է հույներից նախքան 698 թ. — Այսպես Մարքվարդ, Բագր. էջ 3 տախտակում:

— 5. Վարագտիրոց, մեկն է հունական բանակի այն 4 հայ զորավարներից, որոնք հաղթեցին արաբներին 778 թվի պատերազմներում. — Ազգապ. 896. Ղև. էջ 193 ծան. (հուն. գրված կարիստեբրոցէս) = Καριστερότζης, ուր K պետք է փոխել B (տե՛ս Գեւրցեր, Սկզբ. Բիւզ. բանակաթեմերու. Վիեննա 1903, էջ 33—34):

— 6. Վարագտիրոց, հայր Վիժանի, որ իբրև վկա հիշվում է Տաթևի 814 թվի կալվածագրում. — սեռ. Վարագտիրոցի՝ Որր. լբ. ՎԱՐԱԶՏԻՐՈՅ, ար. կազմված Վարագ+Տրդատ անուններից:

Հիշված է իբրև օրինակ «Սիւնեաց լեզվի» հատուկ անվան. Սիւն. Քեր. 205:

— 1. Վարագ-Տրդատ, որդի Վարագ-Պերոժի, իշխան Աղվանից, հաջորդեց Զուանշիրին՝ 680-ական թվերին. հարկատու էր Հունաց. գնաց Հունաստան, ուր մնաց 5 տարի. վերադառնալով Աղուանք՝ երկիրը հանձնեց արաբներին. — Կղկնտ. Բ. լզ, լէ, խբ, խգ. Գ. ժբ, իգ. Մխ. այրիվ. 23. — սեռ. Վարագ-Տրդատայ՝ Կղկնտ. Բ. լզ — լթ, խե. Գ. գ, ժա. ժբ. Վրդ. լզ (հրտր. էմինի՝ Վարագ-Գուրդատայ):

— 2. Վարագ-Տրդատ, որդի Վարագմանի, միհրական ցեղից, իշխան Աղուան (Ը դա՛ր). — սեռ. Վարագ-Տրդատայ՝ Կղկնտ. Գ. ի:

— 3. Վարագ-Տրդատ ի Ստեփանոսեան, Միհրական ցեղից, իշխան Աղուանից, «ութերորդ ի Վարագ-Գրիգորէ». սպանվեց Ներսէհ-Փղիպեանի ձեռքով (Թ դար). — Կղկնտ. Գ. ի, իգ. Մխ. այրիվ. 23. Օրբ. լբ (սպանությունը դնում է 727 թվին, բայց սխալվում է Մարքվարդ, Բագր. 43 դնում է 821—822 թթ.). — սեռ. Վարագ-Տրդատայ՝ Օրբ. լե:

* ՎԱՐԱԶ-ՔՈՒՐԴԱԿ, ար. կազմված Վարագ+Քուրդակ անուններից:

— 1. Վարագ-Քուրդակ, հայր Զարմիհրի. Աղուանից արքայական ցեղից 704 թ. — Justi 350 ա:

— 2. Վարագ-Քուրդակ Վաչագանեան (ուրեմն որդի Վաչագանի). աղվան. անդամ Պարտաի եկեղեցական ժողովի «768 թ.» — Զամլ. Բ. 413. Ազգապ. 882:

ՎԱՐԳԷՆ, ար. ծագումն անհայտ. թվի իրանական՝ — էն փաղաքշական վերջավորության պատճառով. մի անգամ ունենք՝

— Վարգէն Արծրուեի, հաջորդ Կիրոսի (Ն. Ք. Բ դար). — Արծր. Ա. գ:

* ՎԱՐԳ, ար. <ծագում է ո՛չ թե վարդ ծաղկանունից, ալ կրճատ ձևն է զնդ. Varədat — xvarənah «փառքը ազնվացած», հարս. Arta-vardiya «սուրբ կրօնը աճեցնող» և այլ անունների (Հիբը. 82): Ուշ ժամանակ և հատկապես իգական անունների մեջ Վարդ ծագում է վարդ ծաղկանունից, ինչպես որ պրս. և թրք. ունենք բազմաթիվ անուններ gul «վարդ» բառից. հմմտ. նաև արաբ. ورد vardi արական անուն (Կամուս. թրք. թրգմ. Ա. 707), ինչպես նաև ռուսական և եվրոպական Ռոզա իգ. անունը:

— 1. Վարդ Մամիկոնեան, որդի Հմայեակի և եղբայր Վահան Մամիկոնեանի. Պարսկաստանում պատանդ էր. կապանքներից ազատվելով փախավ Հայաստան «482 թ.» Վահանի մահվանից

հետո հաջորդեց նրան իբրև մարզպան «505 թ.», բայց կարճ ժամանակից հետո մեռավ «510 թ.»—Փարպ. կր, կզ, հր, հգ. Փարպ. թղ. էջ 197. Սեբ. ա. Գիրք թղ. ը. 34. կթ. ժզ. Ասող. Բ. ք. Սամ. անեց. 74. Մխ. անեց. գ. Կիր. 23. Վրդ. լ. Նհպտք. 93. Սիմ. ապար. 59, 73. Մին. համդ. 27.—սեռ. Վարդայ՝ Փարպ. հգ. Գիրք. թղ. թ. Սամ. անեց. 74. Վրդ. լ:

— 2. Վարդ ի Հմայական. իշխան, անդամ Դուխնի Բ եկեղեցական ժողովի «554 թ.»—Գիրք թղ. ժէ:

— 3. Վարդ ի Մամական, իշխան (Ձ դար), անդամ Դուխնի Բ եկեղեցական ժողովի «554 թ.»—Գիրք թղ. ժէ:

— 4. Վարդ Մամիկոնեան, տե՛ս Վարդան Մամիկոնեան:

— 5. Վարդ պատրիկ Արծրունի, իշխանաց իշխան. ժամանակակից ներսէս Շինողի («641—661 թթ.»). երբ գտնվեց Վարագայ խաչը.—Յայսմ. փետր. 26 և Գնձ. (տե՛ս Չեռ. Դադեան, Ա. 24 ք. «Գանձ Վարագայ խաչի»):—Որ և Վարդան (կամ Վարդ) պատրիկ Ռշտունեաց.—սեռ. Վարդանայ՝ Արծր. Գ. իթի.—Նույն է նաև Վարդպատուրիկ անունով մի կեղծ հիշատակարան 917 թ. (տե՛ս Չեռ. Վասպ. 318):

— 6. Վարդ պատրիկ, իշխան Արծրունի. սրա կինը Մարիամ՝ ուխտի գնալով Ս. Կարապետի դամբարանը, մահվամբ պատժվեց (է դար): Իր գերեզմանը ցույց են տալիս Մշոյ Ս. Կարապետ վանքում (Տբվրլէ. Ուղև. ի Փ. Ասիա, Վիեննա, 1892, էջ 55):—Մամիկ. ա.—Թվի նախորդի հետ նույն, ինչպես ընդունում է նաև Չամչ. Բ. 551:—Տե՛ս և Վարդան (Ձ 13) Արծրունի:

— 7. Վարդ Ա, որդի Արմայելի, պարսիկ Միհրանեան տոհմից, տե՛ր Գարդմանի (է դար).—Կղկնտ. Բ. ժէ. Գ. իգ. Մխ. այրիվ. 23:

— 8. Վարդ Բ, որդի Քաչն Վարդանի, Միհրանեան տոհմից, տե՛ր Գարդմանի (է դար).—Կղկնտ. Բ. ժէ. Գ. իգ. Մխ. այրիվ. 23:

— 9. Վարդ, զորավար Սմբատ Բագրատունու ընդդեմ Աբդուլլահ ոստիկանի՝ Վարդանակերտի ճակատամարտում 694 թ.—Չամչ. Բ. 378:

— 10. Վարդ պատրիկ. գրեթե «Պատմութիւն գալստեան Մահ մեդի ի Հայս և գնալ ընդդէմ նորա Սահակ («677—703 թթ») ս. եպիսկոպոսն».—Ջարբ. Հին դպր. 792:

— 11. Վարդ Ռշտունի, որդի Թէոդորոս Ռշտունու՝ սպարապետի Հայոց. ներսէս Շինողի հետ հանդիսադիր եղավ Վարագա խաչի նորագլուտ մասունքներին «660 թ.»: Մասնակցեց Վարդանակերտի պատերազմին «703 թ.»: Ուշելով վրէժ տառել հույներից, խաբեու-

Քյամբ միացավ նրանց հետ ընդդեմ արաբների, բայց պատերազմից վերադառնալիս՝ Գայլ գետի կամուրջը շարդվելով՝ նրանց շուրթ թափեց (Հայապ. 71, 595 և Չամչ. Բ. 359): Այս մեղքը քավելու համար, հետո շինեց Վասպուրականում բազմաթիվ եկեղեցիներ, որոնցից մեկում դրավ Ս. Ստեփաննոսի մասունքը, որ Երուսաղէմից բերել տվեց: Իր գերեզմանը ցույց են տալիս Հայոց Չորի Իշխանագոմ գյուղի եկեղեցում (Հնոց և Նորոց 15): Այդ գերեզմանը գտել է Ատոմ վրդ. ՊՄԳ=1404 թ. տե՛ս Tübingen, էջ 132: Մի գերեզման էլ ցույց են տալիս Հայոց Չորի Խորգոմ (արդյոք նո՛ւյն է) գյուղում: Առաք. պտմ. 376—377 պատմում է, թե ինչպես 1564 թվին երկու հույն եկել են գողանալու նրա ոսկորները, բայց գյուղացիք բռնել են նրանց և ծովը թափել (Չամչ. Բ. 551 առասպել է համարում այս պատմութունը).—Ղև. դ, ը. Սուտ Շապհ. 29—36, 37. Ասող. Բ. 7. Վրդ. լզ, լէ. 34. Կր. 22, 52. Հայապ. 230—232:

— 12. Վարդ Արծրունի, ուզեց խլել Հունաց կայսերական թագր՝ Նոինի, կայսրուհու որդուց (780 թ.), բայց բռնվեց և վտարվեց. իր որդին է Լևոն Ե կայսր (813—820 թթ.).—Չամչ. Բ. 431, Յուշիկք Բ. 263. Ազգապ. 927:

— 13. Վարդ, վանահայր, անդամ Նիկիոյ 787 թ. ժողովի.—Չամչ. Բ. 423:

— 14. Վարդ Մամիկոնեան, որդի Մուշեղի. ազատվեց Բագրեվանդի ճակատամարտից («775 թ.»), իր Շապուհ եղբոր հետ ապաստանեց Մերութան Արծրունու մոտ՝ «789 թ.»), որ երկուսին էլ սպանեց.—Չամչ. Բ. 415. Ազգապ. 890, 908 (Վրդ. խն):

— 15. Վարդ Կեսար, որդի Մարինոս Մամիկոնեանի, եղբորորդի Մանուէլ զորավարի, եղբայր Թէոդորոս կայսրուհու՝ կնոջ Թէոփիլոսի, խնամակալ Միքայէլ Գ կայսեր, մինչև իր սպանվելը 863 թ.—Չամչ. Բ. 679, 694:

— 16. Վարդ, որդի Սարգսի, մայրն է Իրենէ՛ քույր նախորդի.—Justi 351 ա:

— 17. Վարդ, Եղբայր Սմբատի՝ փեսային Վարդ Կեսարի, որի հետ միացավ սպանելու համար Վարդին.—Justi 351 ա:

— 18. Վարդ դէհմէթար. հիշված է իբրև վկա Տաթևի 881 թվի կալվածագրում.—Օրբ. լթ:

— 19. Վարդ, կոչված «կրկին Մլեհ», հայր Սահակ Վանանդեցու, որ դրեց Լազարեան ճեմարանի Աւետարանը (887 թ.).—Չեռ. 229 ա. Այրարատ 75. Բժշկեան, Ճնպրհ. ի Լեհս. 17. Բանաս. 1900, 294:

— 20. Բարդաս Սկլերոս (որ և Վարդ) որդի Նիկետասի, եղբայր Մարիամի՝ առաջին կնոջ Չմշկիկ կայսեր. պատրիկ և հրամանատար Ասիական բանակի. հայոց և արաբների օգնությամբ ապստամբեց Վասիլ կայսեր դեմ և շարդելով հունաց կայսերական բանակները, տեր դարձավ Փոքր Ասիոյ. պարտվեց իր մրցակից Բարդաս Փոկասից (979 թ.) և փախավ արաբների մոտ.— Գեւցեբր, Հմտ. Բիւզ. պատմ. 246. Justi 351 ա:

— 21. Բարդաս Փոկաս (որ և Վարդ), որդի Լևոն Փոկասի, որդւոյ Վարդի, եղբորորդի Նիկեփոր Բ կայսեր, խաղտեաց գավառի դուքսն էր, Չմշկիկ կայսրը աքսորեց նրան Ամասիա: Աքսորված ապրում էր Քրոսի մի վանքում: Երբ Բարդաս Սկլերոսը ապստամբեց Վասիլ կայսեր դեմ և սպառնում էր Պոլսին, աքսորից արձակելով՝ նրա դեմ ուղարկեցին: Սա գնաց, հաղթեց և Սկլերոսին փախցրեց արաբների մոտ (979 թ.) և հայտարարեց իրեն կայսր. +989 թ.:—Հա՛յ է.—Գեւցեբր, Հմտ. Բիւզ. պատմ. 246. Չամշ. Բ. 844. Justi 351 բ:

— 22. Վարդ պատրիկ, Փոկաս ազգատոհմի նախահայրն է. սրա որդիներն են Նիկեփոր Բ. կայսր, Լևոն Փոկաս (Մ 5) և Կոստանդին (Մ 8):

— 23. Վարդ, կիւռ և պարոն, տեր Աղօլի և Կոտրատոյ. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին («1199 թ.»)—Սմբ. պտմ. 112 (Սիսուան 471 ա գրում է Կիւռ Վարդ տէր Կալանօնօնոսոյ, Այժուտապին, Ս. Սոփէ և Նաղլօնին):

— 24. Կիւռ Վարդ, որդի կամ թոռ Սիր Ատանի (հունադավան հայ իշխան). հոր կենդանության ժամանակ ժառանգել էր Կալոնոնոս բերդը: Հեթում Ա-ի թագադրությունից քիչ առաջ, Իկոնիայի սուլթան Ալայ-էդ-դինը հարմար ժամանակ համարեց, բերդը գրավեց Կիւռ Վարդի ձեռքից և նրա աղջկան էլ բռնի իրեն կին դարձրեց: Իսկ աղջիկը քրիստոնյա մնալով՝ շուգեց ապրել նրա հետ:—Սիսուան 313.—բց. Վարդէն՝ Սմբ. պտմ. 119:

— 25. Վարդ կամ Վարդե՛ր քահանա, որ Յակոբ կազմարարին կազմել տվեց մի հին Աւետարան, 1201 թ.— Rapport Arm. էջ 41:

— 26. Վարդ, որդի Վասուսի և եղբայր Աստուածատուր Բաբրդցու, որ գրել տվեց մի մեծ Տօնական, 1205 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 470:

— 27. Վարդ, մերձավոր Սահակ քահանայի Անեցւոյ որ ստացավ Գետաշէնի նշանավոր Աւետարանը 1211 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 43:

— 28. Վարդ, ռայիս (տանուտեր) Բագարանի. մի այգի է նվիրել Բագարանի Մայր Եկեղեցուն 1224 թ. (ըստ Սարգիսեան, Տեղագր. 203) կամ 1234 թ. (ըստ Ալիշան, Այրարատ 67):

— 29. Վարդ պարոն, թուղթ էր կոկում, երբ Գրիգոր գրիւք օրինակում էր Աւետարանը Կարինում 1230 թ. Վարդը դրամապետ էլ օգնեց նրան:—Չեռ. Վենետ. Ա. 573:

— 30. Վարդ, ռայիս Բագարանի. մի այգի նվիրեց Բագարանի կաթողիկէին՝ 1234 թ.—Այրարատ 69:

— 31. Վարդ, հայր Գրիգոր միայնակեացի, որ Իտալիայի Salerno քաղաքում գրել տվեց մի ժողովածու, 1283 թ.—Չեռ. Միւնխ. 10 բ, 11 բ:

— 32. Վարդ Մրտիշցի. Հեթում պատմիչի հրամանով օրինակեց Բժշկարանը «1294 թ.»—Չարք. Թրգմ. 761. Ազգապ. 1794. ՀԱ 1924, 113. Բասմաշեան, Անգիտաց անսպէտ, էջ Դ ծան. Սիսուան 337 (ուր կա երեք նմուշ նմանատիպ):

— 33. Վարդ, եղբայր Յովհաննէս գրչի (ԺԳ դար).—Յ. Մուրատ, Յայտ. Յովհ. էջ ՅԻԱ:

— 34. Վարդ (կամ թերևս Պարոնվարդ), որդի Պարոնշահի, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1329 թ.—Չեռ. Վասպ. 179:

— 35. Վարք, ազգական Շահնշահի, որ Գողթան գավառի Կոպատոսի անապատում, Թումայ Արճիշեցուն գրել տվեց Աւետարանը՝ 1336 թ.—Չեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 387):

— 36. Վարդ քահանայ, գրիչ. Արրահամ արքեպիսկոպոսի հրամանով գրեց ընտիր մի Սաղմոս, Քւֆինի վանքում (Մերդին), 1356 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 186:

— 37. Վարդ սարկավագ, եղբայր Հայրապետ գրչի, որ օրինակեց նրա համար Հաւաքածոն (ԺԴ դա՛ր. 1420 թվից առաջ).—Տաշեան, Ցուց. 665:

— 38. Վարդ, որդի Աղէկմանուկի (ԺԴ դա՛ր, 1420 թվից առաջ).—Տաշեան, Ցուց. 666:

— 39. Վարդ, այլ ոմն (ԺԴ դա՛ր. 1420 թվից առաջ).—Տաշեան, Ցուց. 666:

— 40. Վարդ պարոն, սանահայր Ստեփաննոս Հարիպշահի, որ կիւմ կղզում օրինակել տվեց Յայսմաուրբը 1457 թ.—Չեռ. Քաւր. 103 բ:

— 41. Վարդ պարոն, որդի Շատինպէկի. Ամիրտովլաթ Բժշկին գրել տվեց Բժշկարանը՝ Պոլսում, 1459 թվին.—Ամիրտ. Օգ. բժշ. էջ Իգ:

— 42. Վարդ (պարոն), որդի Յովանէսի և եղբայր Սիրատանի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց Յայսմաւորքը 1495 թ.—Ալլաօյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1850:

—43. Վարդ, իգ. ! 1588. Չեռ. Վասպ. 712:

+ ՎԱՐԴԱԳՈՅՆ, ար. <Նյ. վարդ+գոյն բառերից. մի անգամ հիշված է Լազարեան ճեմարանի Աւետարանում (գրված 887 թ.), էջ 2, թիվն անհայտ:

* ՎԱՐԴԱԶԱՍ, ար. իրան. vardā zād անունից, որ նշանակում է «ազատ՝ ազնվական ինչպես վարդը» (Justi 359 ք), որ և պրս. Gulāzād. Հիշված է մի անգամ 1571 թվին (Տաշեան, Ցուց. 1005 ք) և մի անգամ էլ 1629 թ. (Կամենից 183=ՀԱ 1890, 21 ա.) կան և երկու Վարդազատ անուն անձինք, առաջինը 1224 թվից հետո (Չեռ. Վենետ. Բ. 36) և երկրորդը 1475 թվից հետո (Չեռ. Մաղն. 34):

— 1. Վարդազատ, հայր Թումայի, որ Յինենից գյուղի ոսն էր 1451 թ.—Նօտարք 168:

— 2. Վարդազատ, թ.?.—Չեռ. Վասպ. 530:

ՎԱՐԴԱԶԱՐ, ար. գործածական է այժմ, որից նաև Վարդազա-
րեան ազգանունը: Հնագույն հիշատակությունը 1749 թ. Վարդա-
զար Շահկերտցի, զորավար Պէհնամի՝ վրացի (մահմեդական) խանի
Նախիչևանի (Չամշ. Գ. 843):

ՎԱՐԴԱԶԻԶ, ար. կազմված վարդ+ազիզ բառերից:

— 1. Վարդազիզ, ս.? 1585 թ.—Թորոս աղբ. 368:

— 2. Վարդազիզ, ար., հիշված 1663 թ. (Չեռ. Նոր-Բայազ. 21 ք):

* ՎԱՐԴԱՆ, ար. <իրան. Vardān անունից. հմմտ. լատին տառադարձությամբ՝ Vardanes I (Արշակ ԺԹ) թագավոր Պարթևաց՝ 42—45 թթ. և Vardanes II (Արշակ ԻԲ) թագավոր Պարթևաց՝ 55—58 թթ.: Նաև Վարդան-Վշնասպ՝ զորավար Պարսից (Սեբ. էջ 29): Նույնից է փոխառյալ վրաց Վարդան կամ Վարդէն անունը. հմմտ. դարձյալ շերքեզ. Vardan իգական անունը: Հիշված է իբր օրինակ ազգանվան՝ Վարդանեան Դաւ. քեր. 104, ի Վարդանայ՝ Խոր. քեր. 170:—Շատ սովորական անուն էր հնում և է այժմ էլ, Կրճատ ձևն է Վարդօ:

— 1. Վարդան Մամիկոնեան, որդի Արտաւազդի և թոռն Վաչէի. նահապետ Մամիկոնեան (ըստ Խոր. Զինակիր Արշակ Բ-ի). Կեսա-
րիայումն էր «349 թ.» իր աղջիկը Սանդուխտ կինն էր Մեծն Ներ-
սէսի. ուղեկից եղավ Մեծն Ներսէսին («364 թ.») Պոլիս դեսպանու-
թյան գնալու ժամանակ: Տիրիթի քսությամբ և Արշակի հրամանով

սպանեց Գնէլին և ինքն էլ սպանվեց իր Վասակ Էղբորից:—Բուզ. Դ. ք, ժա, ժե, ժզ, ժը. Խոր. Գ. իբ, իգ, իե. Մեսր. եր. 14, 17, 52.— սեռ. Վարդանայ, բց. ի Վարդանայ՝ Բուզ. Դ. ժա, ժզ, ժը, ծ, ծթ. Խոր. Գ. իգ, իե. Արծր. Ա. ժ.—գրծ. Վարդանաւ՝ Խոր. Գ. իբ:—Ազ-
գապ. էջ 178 չի ընդունում, որ Ներսէսի աները լինի նաև Գնէլի սպա-
նողը, այլ մի ուրիշ անձ:

— 2. Վարդան Մամիկոնեան, որդի Նախորդ Վարդանի, ծըն-
վեց հոր սպանման ըրպեին և հոր անունով էլ կոչվեց Վարդան.—
Բուզ. Դ. ժը:

— 3. Վարդան Մամիկոնեան, սխալմամբ հիշված իբր հայր Մամուէլի. տե՛ս Վահան Մամիկոնեան:

— 4. Վարդան, Տարօնի Հացեկաց գյուղից, հայր Ս. Մեսրո-
պի.—Կոր. էջ 6. Փարպ. ժ.—սեռ. Վարդանայ՝ Փ. Կոր. 6.—բց.
ի Վարդանայ՝ Սասն. 22:

— 5. Վարդան, Աղուանից թագավորական ցեղից. սրան հանձ-
նեցին Վարդանանք Հոնաց պահակի պահպանությունը (450 թ.).—
սեռ. Վարդանայ՝ Կղկնտ. Բ. ք:

— 6. Վարդան Մամիկոնեան, կոչված Մեծն, Քաջն և Կսրմիրն. որդի Համազասպ Մամիկոնեանի, թոռն Ս. Սահակի. ծն. «388 թ.» Մեսրոպի հետ գնաց Պոլիս («417 թ.») և ստացավ ստրատելատ տիտղոսը: Ուրիշ նախարարների հետ կանչվեց Յազկերտի Դուռը և առերես ուրանալով հավատքը՝ արձակվեց: Գլուխ կանգնեց ուխտա-
պահների կուսակցության: Արշավեց Աղուանք, ուր հաղթեց Պարսից Սեբուխտ զորավարին: Ավարայրի դաշտում ճակատեց Պարսից դեմ, ուր և քաշաբար կոպելով նահատակվեց 1036 ընկերներով «451 թ.»—Կոր. էջ 14. Փարպ. ժը, իգ, իե, իէ, իը, լա—լէ, լթ, խդ—
խզ. Նղիշ. 32, 58, 76, 90—93, 177. Սեբ. յուշ. Խոր. Գ. ծէ, ծը, կդ, կե. Կղկնտ. Բ. ք. 35. կթ. ժդ. Արծր. Ա. ժա. Բ. ա, բ, յավել. Պտմ. սահ. 30. Մեսր. եր. 124. Վկ. շուշ. 50. Կանոն 58. Յղ. մովս. և դավթի, էջ 58, 59. Մխ. այրիվ. 19. Ասող. Բ. ք. Շնորհ. Վիպ. 977. Մխ. անեց. գ. Սամ. անեց. 70. Կիր. 18, 19, 20. Վրդ. իե—իէ. Վրդն. աշխ. 515, 523. Միխ. աս. իթ (=իէ). Շար. Ղբ. Յայսմ. սեպ. 9, 17, դեկ. 25, յուլ. 31, օգ. 7. Օրբ. ժղ. Տաթև. 8մ. լը, իւ. Հարց. 544. Մեծոփ. 81. Թլկր. 52. Զուղ. 45. Նհպտք. 91. Մին. համդ. 27. Սիմ. ապար. 28, 40, 50, 159.—սեռ. Վարդանայ, բց. ի Վարդանայ՝ Կոր. էջ 25. Փարպ. իգ—իը, լ—լթ, խզ, ծէ, կա—կգ. Վկ. շուշ. 10, 11, 43, 50, 55. Նղիշ. 5, 56, 57, 61, 74, 92, 99. Խոր. Գ. ժը, կէ. Փ. Կոր. 28. Ցղ. Մովս. և Դավթի էջ 55, 59, 69. Դաւ. անյ. 102. Կղկնտ. Բ. ք.

35. կթ. ժե—ժէ. 35. կթ. հյր. 274. Արծր. Ա. գ, ժա, Բ. ա, ր. Դ. ժր-Ասող. Բ. ք. Պտճո. բրձր. 30, 31. Մեսր. եր. 138. Պտմ. Եղիշ. 39. Մխ. անեց. իդ. Միխ. աս. իթ (=իբ). Սամ. անեց. 70. Քհնյա. 270. Զշ. 644. Յայսմ. դեկ. 25. փետ. 27. մրտ. 30. յուլ. 31. Կիր. 3. Վրդ. իէ, լա, խդ. Վրդն. աշխ. 515. Նհպտք. 93. ZAPH 1, 207. Օրբ. ժգ. ժը. Սիմ. ապար. 40. Օրբ. ողբ. 35. Տաթև. Զմ. լը, լթ.—գրծ. Վարդանա՛ Փ. Կոր. 13.—Վարդանան՛ Կղկնտ. Բ. ա. Դաւ. անյ-էջ 99. 35. կթ. ժե. Արծր. Ա. գ. Ասող. Ա. ա. Գր. Նար. մատ. 361 Պտմ. Եղիշ. 40. Յիշ. Քաթ. 47. Ողբ Եղես. 307. Սամ. Անեց. 71. Մաղաք. աբ. 43, 44. Զքր. եպս. 281. Կիր. 17, 68, գ, ը. Վրդ. իէ-խդ. Շար. դբ. Պարականոն շար. 165. Մխ. այրիվ. 62. Օրբ. ժմ. 21. Զշ. 80. Պտրգ. 642. ժմ. 602. Զարբ. թրգմ. 759 (հիշատ). Յայսմ. սեպ. 30, նոյ. 1, դեկ. 25, մրտ. 6, օգ. 7. Օրբ. ժը. Տաթև. Զմ. լէ, լթ, խ. Հարց. 637. Առաք. լծ. Սահմ. 170, 172. Աբր. կրետ. 41.—Վարդանան՛ Վրդ. իէ (հրտր. էմիհի).—Վիհն Վարդանեան՛ Մագ. թթ. ժթ.—Տե՛ս և Վարդկան: Ընդարձակ խոսում է Բ. վրդ. Կիւլէ-սէրեան, Եղիշէ, էջ 337—397: Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Բ. 278—339. Յուշիկք Ա. 239—269. Լ. Մելիքսեթ-Բեկ, Վրաց աղբ. Ա. 11.—Վարդանի նկարը տե՛ս Զեռ. Դադեան Բ. 36 ք, 193 և մի ուրիշը՝ 1293 թվից տե՛ս Սիսուան 110.—Հայ Եկեղեցին սրբացրել է Վարդանին և իր անվան է նվիրել նորահրաշ շարականը, որից մի տուն գնում եմ այստեղ.

«Նորահրաշ պսակաւոր և զօրագլուխ առաքինեաց,
Վառեցար զինու հոգւոյն արիաբար ընդդէմ մահու.
Վարդան, քաջ նահատակ, որ վանեցեր զթշնամին,
Վարդագոյն արեամբդ քո պսակեցեր զեկեղեցին»:

Ըստ Մատի կա նաև վրացերեն լեզվով «Վկայարանութիւն Վարդանի, եղբոր նորա Հմայեկի, Վահանի, Սահակի և 137 վկայից», որ վերցրած պիտի լինի Եղիշէից:

- 7. Վարդան ի Վասակայ, իշխան, անդամ Դուինի Բ եկեղեցական ժողովի «554 թ.».—Գիրք թղ. ժէ:
- 8. Վարդան ի Մուշեղեան, իշխան, անդամ Դուինի Բ եկեղեցական ժողովի «554 թ.».—Գիրք թղ. ժէ:
- 9. Վարդան Վահուունի, իշխան, անդամ Դուինի Բ եկեղեցական ժողովի «554 թ.».—Գիրք թղ. ժէ:
- 10. Վարդան ի Մուշեղեան, իշխան, անդամ Դուինի Բ եկե-

- ղեցական ժողովի «554 թ.» տարբեր է նախորդից.—Գիրք թղ. ժէ:
- 11. Վարդան Բ Մամիկոնեան, որդի Վասակի, եղբայր Մանուէլ Մամիկոնեանի. ապստամբեց Պարսից խոսրով թագավորի դեմ, սպանեց Սուրէն մարզպանին, որ սպանել էր Մանուէլին, և Հուսնաց Յուստինոս կայսեր օգնությամբ վտարեց պարսիկներին Հայաստանից («571 թ.»). հետո գնաց Պոլիս, ուր կայսեր բանակի մեջ զորավար կարգվեց.—Սեբ. ա. 35. կթ. ժգ. Վրդ. խդ. Օրբ. իդ (գրված Վարդ). Սիմ. ապար. 74. Մխ. այրիվ. 19, 64.—սեռ. Վարդանայ՝ Սեբ. յոջ. ա, ք. 35. կթ. ժգ. Ասող. Բ. ք. Միխ. աս. իթ (=իբ). Վրդ. լք. Սամ. անեց. 75 (գրված Վարդայ). Զուղ. 47.—իբր թե իր հորդորով մի խումբ եպիսկոպոսներ և վարդապետներ մասնակցել են Պոլսի կրոնական ժողովին (553 թ.).—Զամշ. Բ. 521, Տաշեան, Յուց. 113 ք.—Քէոփ. Բիւզ. դնում է երեք եղբայր. Վարդ, Վարդան և Մանուէլ.—Justi 351 ա.—Վրաց. աղբ. Ա. 42 (մականուն է դնում շոֆխ, որ թարգմանվում է «կամակոր»), 43, 79. ըստ Ա. Շալչեանի նկատողութեան՝ մեր մեջ էլ նույն Վարդանը կոչված է հետ կամ խեռ Վրդն. պտմ. 1861, էջ 115=Վենետ. էջ 84:
- 12. Վարդան պատրիկ Ռշտունեաց, տե՛ս Վարդ Արծրունի:
- 13. Վարդան Արծրունի, պաշտոնի կանչվեց Պարսից խոսրուզ Բ թագավորի (590—628 թթ.) պալատում.—Սեբ. ժա.—Ազգապ. 585—586 գրում է Վարդ և միացնում է այն Վարդ պատրիկ Արծրունու հետ, որի կինը՝ Մարիամ (Մ 7) ուխտի գնաց Ս. Կարապետի դամբարանը:
- 14. Վարդան քաջ, ազգապետ, տեր Գարդմանի. ժամանակակից Վաշագան Գ-ի (Զ դար).—Կանոն 197. Կղկնտ. Ա. իզլ.—Տե՛ս Վարդան Ա քաջ:
- 15. Վարդան վարդապետ Բագառիճցի. անդամ Կարնոյ եկեղեցական ժողովի («623 թ.») և համամիտ Եղրի.—Տաշեան. Յուց. 114 ք. Զամշ. Բ. 328:
- 16. Վարդան՝ արձակյալ գերի Արդալահ-բին-Սադ-բին-աբի-Սարհի (+656 թ.).—Justi 352 ա, № 16:
- 17. Վարդան՝ արձակյալ գերի էս-Սաիբի, իր անունով է կոչվել Մեքքէի ջրհորը (Բելազորի).—Justi 352 ա, № 16:
- 18. Վարդան, Ալիի սպանիչներից մեկը, ինքն էլ սպանվեց իրա մահից հետո 661 թ.—Justi 352 ա, № 17:
- 19. Վարդան Հոռոմ (արաբ. ووردان الرومي է՝ հունահայ). ուրացյալ: Արաբաց Ամր-իբն-ալ-Ասի իշխանի բարեկամն էր. եղավ հարկապետ Եգիպտոսի. սպանվեց Ալեքսանդրիայում՝ 673 թ.: իր

անունով հին Կահիրէի շուկան կոչվում է «Սուր-Վարդան».—Արուսահլ 50. Justi 352 ա:

— 20. Վարդան Ա քաջ, որդի Վարդի, տեր Գարդմանի, Միհրանեան պարսիկ տոհմից. կոտորեց Աղուանից իշխանական տոհմը և տիրեց Աղուանից ու Կովկասի (է դար).—Կղկնտ. Բ. Ժէ, Գ. Ժ, իգ. Մխ. այրիվ. 23:

— 21. Վարդան Փիլիկ, տե՛ս Փիլիպպիկոս (շուրջ 710 թ.):

— 22. Վարդան, որդի Սատոնի, իշխան Աղուանից, անդամ Պարտաւի ժողովի «768 թ.».—Չամչ. Բ. 413. Ազգապ. 882:

— 23. Վարդան-բին-Սինան, տեղակալ Մանսուր (754 — 775 թթ.) խալիֆայի.—Justi 352 ր, № 22:

— 24. Վարդան եպիսկոպոս, անդամ Նիկիոյ եկեղեցական ժողովի 787 թ.—Չամչ. Բ. 423:

— 25. Վարդան Բ պատրիկ Աղուանից, որդի Վարազ-Տրդատ իշխանի Աղուանից. պատանդ էր Հունաց մոտ. բանտարկվեց 12 տարի (Ը դար).—Կղկնտ. Գ. ր, Ժ, Ժբ, իգ. Մխ. այրիվ. 23:

— 26. Վարդան Հայկազն, մականունն է թուրք, պատրիկ և զորավար Հունաց արեւելյան բանակի: Ժողովուրդը և զորքը զգված շարասիրտ և անգութ իրենէ կայսրուհուց, որ մինչև իսկ իր որդուն էր կուրացրել («797 թ.»), նրան կայսր հրատարակեցին («802 թ.»): Բարին և աստվածավախն Վարդան ակամա 50 օր միայն պահեց այս պատիւը և գահը իր հակառակորդ Նիկեփորոսին հանձնելով՝ ծածուկ փախավ և իշխանաց կղզիներից Պոտոիի վանքը մտավ՝ Սարա արեղա անունով: Դաժան Նիկեփորոսը կուրացրեց Սարային էլ: Սարան իր կնոջը, աղջկանը և զինվորական որդիներին էլ վանք մտցնելով, ճգնական կյանք վարեց մինչև իր մահը: Հույն եկեղեցին նրան սրբոց կարգն է դասել.—Չամչ. Բ. 430. Ազգապ. 918. Յուշիկք Բ. 351—375. Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 402:

— 27. Վարդան Սինի՞, հայր Ատրնբրսեհի (Ը դարի վերջերի).—սեռ. Վարդանայ՝ Օրբ. լը:

— 28. Վարդան Սինի, հայր Վահանի, որ հիշվում է Տաթևի 844 թ. կալվածագրում (նո՞ւյն է նախորդի հետ).—սեռ. Վարդանայ՝ Օրբ. լը:

— 29. Վարդան, որդի Զանադայ. հիշվում է իբր վկա՝ Տաթևի 844 թ. կալվածագրում.—Օրբ. լը:

— 30. Վարդան Գարայեղէն. մասնակցեց Մուսէի պատերազմին («851 թ.»).— Արծր. Բ. զ:

— 31. Վարդան Գնունի, մասնակցեց Գուրգէնի պատերազմին ընդդէմ Բուղայի («852 թ.»).—Արծր. Գ. դ:

— 32. Վարդան կամ Վարդևան, որդի Զափրան Գնունու, Գրիգոր-Գերենիկ Բ-ի (№ 71) հրամանով կարգվեց տեր և իշխան Վանի և շրջակայքի (Թ դար).— Սուտ Շապհ. 48:

— 33. Վարդան Վուղ, վերակացու Բարձր Հայոց. նստում էր Բաբերդում, իրեն հետ միացրեց Տաճատ Բաբերդցի և Աղրիանոս Սպերցի իշխաններին և ապստամբեց կայսեր դեմ. Յովհան Գուրգէնը հասավ իր բանակով և հաղթեց. Վարդանը արգելվեց մի վանքում (935 թ. ըստ Չամչ. Բ. 825, իսկ Justi 351 ա կոչում է Վարդ ստրատիգոս):

— 34. Վարդան քահանա, անդամ Խաչենի եկեղեցական ժողովի, որ գումարեց Անանիա Մոկացի («946—968 թթ.») կաթողիկոսը.—Անան. ապար. 134 ր:

— 35. Վարդան դիանադպիր. եղբայր Գրիգոր Նարեկացու (+ 1003 թ.): Չամչեան Բ. 853 համարում է Սենեքերիմ թագավորի դիվանադպիրը. Նարեկացու եղբայրը լինելու մասին տե՛ս Սարգիսեան, Եւագր. Ներած. էջ 6կ. հակառակը՝ Զարր. Հին դար. 548.—սեռ. Վարդանայ՝ Գր. Նար. Մատ. էջ 483. տե՛ս նաև Տաշեան, Յուց. 134:

— 36. Վարդան Սանահնեցի, ուղեկից եղավ Պետրոս Գետադարձին՝ Պոլիս ճամփորդութեան ժամանակ («1047 թ.»).—Ուռհ. 105:

— 37. Վարդան Մեղրիկ, ունի «Խոստովանութիւն» անունով մի գրվածք, «Քրիստոս որդի Աստուծոյ. արարիչ և տէր. դատաւոր կենդանեաց և մեռելոց, որ տարածեցեր զսուրբ և զկենդանարար բազուկս քո ի վերայ կենդանարմատ փայտին...» (տե՛ս Զեռ. Վենետ. Բ. 959): Թեև խորագրում դրված է Վարդանի անունը, բայց ծանոթութեան մեջ վերագրվում է Գէորգ Մեղրիկ վարդապետին, որին տրվում է նաև հաջորդ «Ճառ ի թաղումն Տեառն» գրվածքը: Նույն խոստովանութիւնը նույն բառերով ունի նաև Տաշեան, Յուց. 446 ր, որ թեև վերագրված է պարզապէս «Մեղրիկ վարդապետ»-ին (առանց անվան), բայց ցանկում, էջ 1071 գ տրվում է Գէորգ Մեղրիկին: Այս անունով պետք է հասկանալ Գէորգ Մեղրիկ Անախրոցին, որ տե՛ս վերը Գէորգ № 44 (+1104): Պետք չէ սակայն կարծել, թե Վարդանը նույնի երկրորդ անունը լինի, այլ շատ հասարակ շփոթութեան արդյունք է: Վենետիկի նույն ձեռագիրը «հաւաքեալ է ի ձեռագրաց Վիեննական հարց» (էջ 958) և Վիեննայի այդ ձեռագիրն էլ (№ 144) կոչվում է «Աղերսք Վարդանայ և խրատք»:

— 38. Վարդան Հայկազն, ունի «Տաղ գերեզմանական վասն փոխման Գրիգորի Վկայասիրի» (α+1105 թ.», Այս տաղը ունի 900-ի շափ տող, ուսմական հայերենով. հրտր. Բազմ. 1873, էջ 264—271, Զարբ. Հին. դպր. 316, 700—702. Կնիք հաւ. յոջ. 113. Ձեռ. Վենետ. Բ. 1216 թ. Յովնանեան, միջն. ազգ. տղւիփ. Վիեննա 1911, էջ 7:

— 39. Վարդան Վարդապետ. միջնորդ եղավ Հունաց և Հայոց կրոնական միութեան խնդրում՝ Շնորհալու (1166 թ.) և Գրիգոր Տղայի (1173 թ.) ժամանակ.—բցա. Ի Վարդանայ՝ Շնորհ. թղ. 314. Գր. տղ. 57:

— 40. Վարդան գրիչ, օգնական Գրիգոր գրչի, որ Գրիգոր Տղայ կաթուղիկոսի համար օրինակեց Աւետարանը՝ Հոռովկայում, 1174 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 118, Բ. 443:

— 41. Վարդան գրիչ. բնակվում էր Նգուտանի մեջ, Թեղենիի վանքը, 1178 թ.—Տաթև 1927, 184:

— 42. Վարդան, երեց եղբայր և ուսուցիչ Յովհաննէս (Մ 179) գրչի, որ Հոռովոսի վանքում օրինակեց մի գեղեցիկ ձեռագիր Աւետարան, 1181 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 15. Ձեռ. Վենետ. Ա. 395:

— 43. Վարդան Հաղբատացի, նշանավոր վարդապետ Հաղբատի վանքի. իր ծնված տեղն ու թվականը հայտնի չեն: Իր եղբայրն է Գրիգոր Վարդապետ ոմն, միաբան Հաղբատի: Վարդանը գնաց Կիլիկիա և Ասորիք, մնաց երկար տարիներ, ուսումնասիրելով ժամանակակից գիտությունները, հատկապես Ներսէս Շնորհալու (α1166—1173 թթ.) մոտ: Այդ միջոցին մասնակցեց հայ և հույն եկեղեցիների միութեան խնդրին և բանակցություններ վարեց Թէոփիանէ հույն իմաստասերի հետ, որ կայսեր կողմից ուղարկված էր խորհրդակցելու համար կրոնական միութեան առթիվ: Խնդրեց Նիւսացու գործերի և Գրիգոր Աստուածարանի «Քրիստոս ծննալը ճառի: Շնորհալու մահից հետո (α1173 թ.) Վարդանը վերադարձավ Հաղբատ, ուր պարապեց գրելով և ուսուցանելով: Մին է այն հյուսիսայիններից, որոնք գրեցին Գրիգոր Տղային α1178 թ.» և հակառակ կանգնեցին միութեան խնդրին: Իր աշակերտներից նշանավոր է Դավիթ Քորայրեցին: Մահվան թվականը հաստատ չէ. հավանաբար մեռավ 1191 թ. և թաղվեց Հաղբատում, ուր մնում է իր գերեզմանը: Ըստ այլ աղբյուրների արդեն մեռած էր 1195 թ. (Յիշատ. Զարբ. Քրգմ. 448 և Հայագ. 383): Ուրիշ տեղ մահը դրվում

է 1207 թ. (Չամչ. Գ. 85), ուստի ճիշտ չէ այն տեղեկությունը, որով ներկա է դրվում Լոռիի եկեղեցական ժողովին (Կիր. գ) 1208 թ. (Ազգապ. 1577), կամ 1207 թիվը պետք է դարձնել 1208 և կամ դնել երկու տարբեր Վարդան: Ունի գրած մի խումբ լուծմունք, որոնք Շնորհալու վերոհիշյալ գործերի ամփոփումն ու ընդարձակումն են: Հեղինակ է Պատճառաց գրքի (Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 68): Իր գրածներից շատերը շփոթվում են ուրիշ համանուն վարդապետների գործերի հետ: Իր մասին ընդարձակ խոսում է Ակինեան, Մատեն. հետազ. Ա. 68—77: Հիշատակելի աղբյուրներ են Տաշեան, Յուց. 756, Զարբ. Հին դպր. 632, Շնորհ. թղ. 308, Կնիք. հաւ. յոջ. 115, Ալիշան՝ Շնորհ. և պրգյ. 262—264. Ձեռ. Դադեան Ա. 91 ք, որ տալիս է նրան բազմաթիվ երկասիրություններ:

— 44. Վարդան, մանահայր Նոր Գետիկ վանքի, 1191 թ. այս թվին Մխիթար վրդ. Գօշ ավարտեց իր նորակերտ եկեղեցու շինությունը.—Սմբատեանց, Գեղարք. 173 (Արձ.):

— 45. Վարդան, վանահայր Գետիկ վանքի 1191—1198 թթ., երբ Մխիթար Գօշը վերանորոգեց Վախտանկ իշխանի ձեռնտվությամբ.—Ոսկեան, Մատ. քնն. 131 (Արձ.):

— 46. Վարդան կրոնավոր, Կիլիկիոյ Ջահան գավառումն էր. գործակցեց Ներսես եպիսկոպոսին՝ գտնելու համար Լամբրոնացու Մեկն. պատարագի ձեռագիրը, որ թուրքերը հափշտակել էին: Գտան 1192 թվին.—սեռ. Վարդանայ՝ Լմբ. Մատ. 557:

— 47. Վարդան կրոնավոր, գրիչ. օրինակեց Ճաշոցը, Կիլիկիոյ Մաշկեր վանքում, 1192 թվին.—Յ. Մուրատ, Յայտ. Յովհ. էջ մղբ:

— 48. Վարդան, օգնական կամ մերձավոր Կոստանդին գրչի, որ Սկևռայ վանքում օրինակեց ամենագեղեցիկ մի Աւետարան, 1193 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 558:

— 49. Վարդան ոմն, որին հիշում է Կոստանդ նկարիչ ծաղկող Աւետարանի՝ Սկևռայ վանքում 1193 թ.—Սիսուան 98:

— 50. Վարդան գրիչ Ի Թեղենիս. օրինակեց Մեկն. Յովհաննու 1198 թ.—Այրարատ 257. Հայագ. 371 ք:

— 51. Վարդան, եպիսկոպոս Եւրոկիոյ. հիշված է 1198 թ.—Justi 352 ք:

— 52. Վարդան, եպիսկոպոս Անեոյ. հիշված է 1198 թ.—Justi 352 ք:

— 53. Վարդան, արքեպիսկոպոս Լամբրոնի և առաջնորդ

Սկևռայ. ներկա եղավ Լեոն Բ-ի թագադրության հանդեսին («1199 թ.»).—Սմբ. պտմ. 110:

— 54. Վարդան վրդ. հակառակ էր Սրբոց տոներին և Յայսմաուրքի (ԺԲ դա՞ր).—Հայասպ. 552:

— 55. Վարդան վարդապետ Աղուանեցի կամ վարդապետ Աղուանից. ունի «Պատասխանի ընդդէմ Հոռվմայ պապուն», որից մի օրինակ հասել է մեզ 1305 թվից և մի ուրիշ օրինակ էլ 1292 թվից (տե՛ս Ձեռ. Հալէպի, Ա. 344). ուրեմն և հեղինակին պետք է դնել գոնե ԺԲ դար.—Տաշեան, Ցուց. 769:

— 56. Վարդան վարդապետ Անեցի. ունի «Երգելիկ վասն կառաց աստուածութեան» (28 տուն): Այս հեղինակի մասին եղած միակ վկայությունն էլ էր ներքողը, որի նախատառերը հօդում են իր անունը: Ալիշան, Շնորհ. էջ 128—130 տալիս է մի հատված այս Երգելիկից. հեղինակին էլ համարում է ԺԲ դարից. կա նաև այս Երգելիկի լուծմունքը, որի միայն սկզբնավորությունը հասած է մեր ձեռքը (Ալիշան, անդ): Ամբողջ Երգելիկը հրատարակեց Հ. Բ. Սարգիսեան (Վենետ. 1919), որ խորհրդապաշտ ոճից դատելով՝ հեղինակին դնում է ժամանակակից նարեկացուն (Ժ կամ ԺԱ դար):

— 57. Վարդան, վանահայր Ս. Սիօն եկեղեցու Օշականի. 1200 թ.—Այրարատ 194 ա:

— 58. Վարդան գրիչ. Երզնկայի Աւագ վանքում օրինակել է մի հիանալի Աւետարան 1200 թ.—Յովսէփեան, Նիւլիեր և ուս. Բ. 25:

— 59. Վարդան վարդապետ, միարան Ս. Գրիգոր վանից Դարանդեաց գաւառի, 1201 թ.—Ձեռ. Սեր. (ՀԱ 1924, 247):

— 60. Վարդան քահանա Կարնեցի, մասնադես գրիչ. Բաբերդի ռայիս Աստուածատուրի առաջարկով երեք տարվա մեջ օրինակեց մի մեծ Տօնական, 1204 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 469, 471:

— 61. Վարդան քահանա Կարնեցի. գրիչ. Աստուածատուր Բաբերդցու պատվերով օրինակեց Տօնականը 1204 թ.—Հայասպ. 448:

— 62. Վարդան, եղբայր Ստեփաննոսի. նվիրատու ձեռագրի ի Տարօն, 1204 թ.—Հայասպ. 450:

— 63. Վարդան, նվիրատու ձեռագրի 1205 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 473:

— 64. Վարդան, բարեկամ Աստուածատուր Բաբերդցու, որ գրել տվեց մի մեծ Տօնական, 1205 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 470:

— 65. Վարդան, միարան Աստուածընկալ ուխտին 1207 թ.—Այրարատ 255:

— 66. Վարդան, առաջնորդ Սոփաց Ասորիմայր անապատի 1208 թ.—Տաթև 1927, 183:

— 67. Վարդան, կազմել է «Գիրք հաստատութեան և Արմատ հաւատոյ» հավաքածուն, ի Պարվաւան, 1209 թ.—Կնիթ. հաւ. էջ 110—116 յը. և հատկապես 117—119:

— 68. Վարդան, առաջնորդ Սանահնի վանքի 1211 թ.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Ա. 9:

— 69. Վարդան, վանահայր Բագարանի մայր եկեղեցու 1211 թ.—Արձ. Այրարատ 67:

— 70. Վարդան Տլուքցի (Կիրիս երկրից), Եգիպտացոց արշավանքի պատճառով հալածական եղավ հայրենի երկրից, երկու տարի թափառելուց հետո՝ եկավ Այգեկ: Այստեղ բարորություն գտնելով, կիսատ թողած ուսմունքը ձեռք առավ և Այգեկի անապատում, Կարապետ եպիսկոպոսի (№ 41) առաջնորդության ժամանակ, արտագրեց մի ժողովածու՛, 1212 թ.—Տաշեան, Ժղվ. առ. Վարդ. էջ 57—58 (Ազգ. մատ. ԼԶ), որից Ազգ. մատ. ԽՅ, էջ 47—48:

— 71. Վարդան Դաղեան, տէր Կայենի և Օրբեթի. Վրաց Թամար թագուհու (1184—1213) բաշ զորավարներից էր. հաջող պատերազմներ ունեցավ թուրքմենների դիմ: Իր որդիներն են Իւանէ և Զաքարիա:—Վրաց. աղբ. Բ. 12, 13:

— 72. Վարդան, հայր Ալէքս պատրոնի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1220 թ.—Rapport Arm. 53:

— 73. Վարդան արքեպիսկոպոս Լամբրոնի՝ Ներսէս Լամբրոնացուց հետո. Վարդանին էլ հաջորդել է Սեբեոս Գրիգոր (№ 249) Սկևռացին շուրջ 1220 թ.—Սխուտան 101:

— 74. Վարդան գրիչ. օրինակել է Բարսեղ եպիսկոպոսի համար մի հավաքածոյ (Վենետ. № 345), 1220 թ.—Աթան. յուշ. ժը. Ձեռ. Վենետ. Բ. 1136—1137:

— 75. Վարդան կրոնավոր, յիշատակագիր, 1221 թ.—Manus. Bibl. nat. էջ 71:

— 76. Վարդան համբակ, այն է աշակերտ, որ Կապոսի Ս. Լուսավորիչ վանքում ծառայում էր Թաղէոս գրչին, 1224 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 34:

— 77. Վարդան քահանա Կապոսցի, միարան Կապոսոյ վանից, ծաղկարար. ծաղկեց այն մեծ ճառընտիրը, որ գրեց Թաղէոս գրիչը հայր Կոստանդինի համար, 1224 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 33, 34. Զարբ. Քրգմ. 729:

— 78. Վարդան Այգեկցի, ծնվել է Ասորիքի Մարաթա գյուղում

(Հալէպի մոտ), ուստի կոչվում է նաև Մարաթացի. սովորել է Արքայակաղնում. իբր քահանա պաշտոնավարել է Ամիթ (որի համար կոչվում է նաև Ամթեցի), հետո Տլուք, և ապա պանդխտել է զանազան տեղեր. ճգնել է Սև լեռում. վայելել է Պաղտին իշխանի շնորհը. այնուհետև հաստատվել է Այգեկի անապատում և Դրազարկում. ունի 22 խրատական ճառեր՝ գրված Պաղտին իշխանի խնդրանոք (1212 թ.), Թուղթք առ Միքայել եպիսկոպոս Անտիոքի (1229 թ.), ճառ պատկերակցութեան Աստուծոյ որ առ մարդս է. բայց իր լավագույն գործն է առականբը, որով գրեթե հիմք է դնում մեր մեջ մի առանձին գրական սեռի: Այս առականբը սկսել է գրել Դրազարկում, իբր 1220 թ. թվով 485 հատ են. թարգմանված են նաև արաբերենի և վրացերենի. երկուսն էլ ըստ Միաբանի Հյկկնք. Վղրշպտ. 1903, էջ 41 թրգմ. են 1660 թվից հետո.—Վրդ. առ. 197.—տե՛ս և Տաշեան, Ցուց. 1155 գ, և Մատեն. մանր. ուս. Բ. Զարբ. Հին դպր. 745—746, 752. Մառ. Сборн. притч Вардана 3 հատ. 1894, որի ամփոփումն ունի Տաշեան, Ժղվ. առ. վրդ. Վիեննա 1900, հատկապես էջ 43—75: Իր գործերից մի լավ ժողովածու տե՛ս Ձեռ. Հալէպի, Բ. էջ 85, Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ. 81: (Տե՛ս և Վարդան Տլուքցի):

Վարդան Այգեկցին խոսել է քարոզներ Տարսոնում. այս քարոզների մի մասը ինքն էլ գրի է առել. նրանցից մեկն է «Պատմութիւնք և բանք վասն դժոխոցն, թէ ստոյդ է և կայ դժոխք... և ոչ լոկ և սուտ սպառնալիք միայն» (Լ. Խաչիկեան, Ն. Մառի աշխատութ. № 2, էջ 197):

— 79. Վարդան վարդապետ, միաբան Տուրուբերանի Խարձի անապատի, ուր գրիչ Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի մեծ Տօնական, 1229 թ.—Խաղբակեանք 92:

— 80. Վարդան քահանա, Եկեղեցազավառի Իշախա գյուղից. իր ընկեր Սարգիս քահանայի հետ միասին, Մխիթար գրչին գրել տվեց մի ճաշոց, Կապոսի անապատում, 1230 թ.—Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. ԺԱ, էջ 9:

— 81. Վարդան քահանա, որդի Սոսթանէսի, Եկեղեցազավառի Իշոխա գյուղից. իր եղբայր Սարգսի հետ Կապոսի վանքում գրել տվեց Տօնականը 1230 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1214:

— 82. Վարդան, եղբայրներով միասին մի խաչ են կանգնեցրել իրենց մոր հիշատակին Խաչենի Խանձք գյուղում, 1236 թ.—Արցախ 159:

— 83. Վարդան, առաջնորդ Երզնկայի Կապոսի վանքի 1230 թ.—Տաթև 1927, 185:

— 84. Վարդան, առաջնորդ ուխտին Բագարանի 1234 թ.—Այրարատ 69:

— 85. Վարդան արեղա, մի քանի էջ գրեց և կազմեց այն Ավետարանը, որ օրինակեց X գրիչը 1236 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 443:

— 86. Վարդան քահանա, որդի Գերգի, միաբան Գանձասարի վանքի, իր եղբայր Գրիգոր քահանայի հետ միասին զնել են մի Աւետարան՝ 1237 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 52—53:

— 87. Վարդան Խաչենցի, գրիչ. Հոռմում օրինակեց Աւետարանը 1239 թ.—Տաշեան, Ակնարկ, 23 (Ձեռ. Բրիտ. Թանգ.):

— 88. Վարդան, առաջնորդ և վանահայր Գանձասարի վանքի 1240 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 371—372. Արցախ 173, Justi 352:

— 89. Վարդան, քահանա Հոռմի Հայոց Ս. Աստուածածին հանգստյան տան 1242 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 441:

— 90. Վարդան վարդապետ Հոռասարեցի, կալվածներ է նվիրել Գանձասարի վանքին, 1243 թ.—Արցախ 168:

— 91. Վարդան վարդապետ, միաբան Կեշառուքի 1248 թ.—Տե՛ս Այրարատ 262 մի արձ. և Գեղարքունի երկու արձ.:

— 92. Վարդան (կամ Վահրամ) վարդապետ ի Սեաւ լեռին, կոչված է հակառակաւէր՝ 1248 թ.—Չամշ. Գ. 231 (Վահրամ Սկիւռնցի՞ն է):

— 93. Վարդան վարդապետ, կոչված «Յօժար որդիք», Դադի վանքում, Գրիգորիս եպիսկոպոսի հետ նզովեցին և զսպեցին Դաւիթ մուրիչին՝ «1249 թ.»—Կիր. խզ:

— 94. Վարդան, կուսակրօն քահանա, փակակալ Հոռմկլայի հայրապետական տաճարի, գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1251 թ.—Սեղրակեան, Հնութ. Երնչակու 31:

— 95. Վարդան, վանահայր Մեծարանց վանից 1252 թ.—Բանաս. 1901, 136:

— 96. Վարդան քահանա, գրիչ. Յովհաննէս եպիսկոպոսի խնդրանք Հոռմում արտագրել է Ագաթանգեղոսը՝ 1254 թվին: Ձեռագիրը այժմ գտնվում է Փարիզի Ազգ. մատ. ըստ Տէր-Միքէլեանի, Սամ. անեց. 266. Զարբ. Հին դպր. 231:—Ըստ Ուղուրլեան, Պատմ. գաղթ. ի Լիվոն. 229՝ Վարդան քահանան Խոալիոյ Ռիմինի քաղաքումն է օրինակել այդ գիրքը Հայոց հոգետան մեջ՝ 1254 թ. Հրտր. Ագաթ. 1909 թ., էջ Թ, 17:

Նույն է՝

— 97. Վարդան գրիչ՝ օրինակել է մի ժողովածու Ռիմ քաղաքում, Յովհաննէս եպիսկոպոսի և Դանիէլ ու Սիմէոն քահանաների համար, 1254 թ.—Manus. Bibl. nat. էջ 55:

— 98. Վարդան, կուսակրօն քահանա, փակակալ Հոռմկլայի տաճարի, կազմարար. կազմել է Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի կաթողիկոսի շքնադագեղ Աւետարանը, որ գրել և նկարազարդել էր նշանավոր մանրանկարիչ Քորոս Ռօսլինը, 1256 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Բ. 140 ր:

— 99. Վարդան երէց, գրիչ. Վարազա վանքում Արղութ խաթունի և Ղատիշայի համար օրինակեց Ավետարանը, 1260 թ.—Ձեռ. Գաղեան, Բ. 47 ա:

— 100. Վարդան Տաշրացի, գրել է Հոռմի պապի գլխավորութեան և Պոլսի հույն պատրիարքների դեմ վիճարանական մի գրքվածք՝ ուժեղ գրչով, շուրջ 1260-ական թթ.—Սիսուան 102 ա:

— 101. Վարդան վարդապետ, միաբան Կիլիկիոյ Ակների վանից 1261 թ.—Հրտր. Ադաթ. 1909 թ. յուշ. էջ 1Բ:

— 102. Վարդան, արքեպիսկոպոս և վանահայր Մեծարանց վանից 1241, 1250, 1251 և 1265 թ.—Բանասէր 1901, 138, 140, 143, 144, 145:

— 103. Վարդան Կոզեռն, ամուսին Շարմաղի, հիշված 1266 թ.—Սիսուան 253 ր (բայց տե՛ս Շարմաղի):

— 104. Վարդան եպիսկոպոս, սուրում էր Հոռմկլայում, «մեծարիւ և սիրեցեալ ի սրբոյ հայրապետէն Տ. Կոստանդիոս կաթողիկոսի, որով և ի մեծապատիւ եպիսկոպոսութեանն աստիճանի կոչեցեալ եղև ի նմանէ»: Գտնվում էր կաթողիկոսի ծառայութեան մեջ, Սսում Աւետիք քահանային դրել տվից մի Մաշտոց, որ նկարազարդել տվեց Քորոս Ռօսլինին, Հոռմկլայում, 1266 թ.—Յովհաննէս, Նիւթեր և ուս. Բ. 38:

— 105. Վարդան վարդապետ, ուսուցանում էր Հաղբատում, ուղղել է Ս. Գրքերի թելադրութեանները, հատկապես Սաղմոսի կազմել է տօնապատճառը, որ արտագրել է իր աշակերտ Տիրացուն. մեռել է 1267 թ. կամ քիչ առաջ.—Կնիք. հաւ. յուշ. 112 շար.:

— 106. Վարդան քահանայ, եղբայր Գրիգոր քահանայի, երկուսն էլ հոգևոր որդիք Գրիգոր արքեպիսկոպոսի Բջնոյ, սրանց մոտ սովորեց Գէորգ Սկևռացին, 1267 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 312:

— 107. Վարդան կրօնավոր Բջնեցի, համապատիւ Գրիգորի՝ առաջնորդի Բջնիի 1246 թ. (Այրարատ 276): Սրա հետ նույն պիտի

լինի Վարդան վարդապետ, որդի Գրիգոր եպիսկոպոսի Բջնոյ, որի մոտ սովորեց Գէորգ Սկևռացին (№ 86) 1267 թ.—Սիսուան 102:

— 108. Վարդան վարդապետ, առաջնորդ Խոռակերտի վանքի 1268 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 13:

— 109. Վարդան վարդապետ. վախճանված է եղել 1268 թվին և թաղվել Խոր-Վիրապում. 1669 թվին, նորոգութեան ժամանակ բացվել է տապանը և դուրս է եկել «կիակատար պատմութիւնը կոնդակում» (Ջբր. ագուլ. 81):

— 110. Վարդան վարդապետ Հաղբատի. Bodleian 165 սրան է վերագրում Մեկնութիւն Դանիէլի, որ գրել է Գրիգոր վարդապետի և իր եղբայր Սարկավազ վարդապետի առաջարկով, սկսելով 1268 թ. Խոր-Վիրապում և վերջացնելով 1269 թ. Աղջոց վանքում: Այլք դենն Վարդան պատմիչ Հաղբատացին, որ մեռած էր 1207 թ. ուստի կարելի չէ:

— 111. Վարդան, երգեցող Արթակաղնի ուխտի, 1269 թ.—Ձեռ. Կես. Ածած. 46 ր:

— 112. Վարդան սարկավազ, բազմաշարք կրօնավոր, միաբան Խորին անապատի (Կիլիկիա), 1270 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 235:

— 113. Վարդան վարդապետ, պատմիչ, կոչված Արևելցի, Գանձակեցի, և հաճախ Մեծն Վարդան՝ զանազանելու համար համանուններից և հատկապես Վարդան Բարձրբերդցուց: Թվի, թե ուներ նաև քահանա մի եղբայր՝ Գրիգոր անունով, երկուսն էլ հոգեսուն որդիք Բջնոյ Գրիգոր արքեպիսկոպոսի (Գ. Տ. Մկրտչեան, Անան. Շիր. էջ 31—32): Աշակերտել է նաև Յովհաննէս Վանական վարդապետին (Նօտարք 29), դասընկեր ունենալով Կիրակոս, Առաքել և Յովսէփ վարդապետներին: Ուխտի գնաց Երուսաղէմ և ի դարձին անցավ Կիլիկիա («1241 թ.»), ուր տեսնվեց Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի կաթողիկոսի հետ: Հինգ տարի նրա մոտ մնալուց հետո, վերցրեց Սսի եկեղեցական ժողովի («1243 թ.») կանոնները (որին ինքն էլ էր մասնակցել) և կաթողիկոսի շրջաբերական կոնդակի հետ միասին տարավ Հայաստան «1246 թ.»: Նորից գնաց Կիլիկիա և Կոստանդին կաթողիկոսի հրամանով և ասորի Իշոխ քահանայի աշակցութեամբ թարգմանեց Միխայէլ Ասորու ժամանակագրութիւնը, Ճառ յաղագս քահանայութեան և դաւանութիւն հաւատոյ, ավելացնելով նաև ժամանակագրութեան շարահարութեանը (1248 թ.):—Միխայէլ Ասորին, Ցակորիկ դավանանքից, ծն. 1126 թ., Ասորոց պատրիարքն էր և գահակալել էր 1166—1199 թթ.: Շատ հայտասեր անձ էր և Ն. Շնորհալու հետ մտերիմ հարաբերու-

թյան մեջ էր: Իր ժամանակագրութեան թարգմանությունը ունի 2 տարբերակ. առաջինը ընդարձակ, տպ. Երուսաղէմ 1870 թ., երկրորդը մի քիչ համառոտ, տպ. Երուսաղէմ 1871 թ.:—Վարդանի հրամանով նույն Իշխի քահանան թարգմանել է նաև Յակոբ Արճեցու Ճառ ի Ս. Թաղէոս և Աբգար (1246, իմա՝ 1248 թ. տե՛ս Միխ. աս. Բ. տպ. յոջ. էջ ԺԲ): Ըստ Հայագ. 108 այս միջոցին է, որ Վարդանը գրել է Ժղլանք, ուր ուսմական լեզվով տալիս է քերականության դասեր Հեթում Ա թագավորի կնոջ՝ Զապէլ թագուհուն (Յուշիկք Ա. 146—148): Հեթում թագավորի համար էլ գրում է Թրակացու քերականութեան մեկնութիւնը և հարց ու պատասխանի ձևով մի աշխատություն, ուր տալիս է տեղեկություններ տիեզերագիտության, երկրի կառուցվածքի, գրի և հայ գրերի գյուտի, երաժշտության և ուրիշ խնդիրների մասին (Լ. Խաչիկեան, Տեղեկ. Արմֆանի 1943 թ. № 2, էջ 82): Կոստանդին կաթողիկոսի եղբորորդի Թորոս քահանայի խնդիրքով էլ գրել է «Վասն բանին մասանց», որ տպված է անդ, էջ 86—88.—Վերադառնալով Հայաստան, Վարդանը առանձնացավ Կայենոյ ձորի Անդրէի վանքը, ապա Խոր-Վիրապ, Սաղմոսավանք, Թեղեհիս (Ձեռ. Վեներ. Բ. 314) և, հատկապես Գլաձորի վանքը, որոնց մեջ ուսուցանում էր: Իր աշակերտն է ներսէս (№ 70) Գլաձորեցին (կոչված նաև Մշեցի կամ Տարօնեցի, +1284 թ.), որ ապա հաջորդեց Վարդանին՝ իբրև ուսուցիչ նույն Գլաձորի վանքում և աշակերտ ունեցավ Ծսայի Նշեցուն (Նոտարք 29): Վարդանի աշակերտներից է նաև Գէորգ (№ 86) Սկևոացին (+ «1301 թ.»):—Այս միջոցին է, որ թաթարաց Լուլաղու խանը հրավիրեց Վարդանին իր մոտ: Վարդանը իր Պատմութեան մեջ ընդարձակ նկարագրում է իր ճամփորդությունը դեպի Թաթարիստան («1264 թ.»), ուր գնացին նաև Հայոց Հեթում Ա և Վրաց Դաւիթ թագավորները, Անտիոքի բրինձը, պարսիկ իշխաններ և այլն: Այս առթիվ Դրնդ. 5 գրում է, թե «Շահապատինն տարաւ զՎարդան վարդապետն ի մօտն Լուլատուն խանին, բազում բան իմաստութեան հարցումն արար և մեծաւ պատուով պատուեաց զվարդապետն»:—Թաթարիստանից վերադառնալուց հետո, 1270 թ. գումարեց Զագարավանից ժողովը (Շոդակաթ Ա. էջ 30—33, 41, 45): Մեռել է «1271 թ.» (Սամ. անեց. շար. 16 դնում է 1269 թ.): Գերեզմանը գտնվում է Խոր-Վիրապում, ըստ Վրդն. աշխ. 508: Սրանից եմ հետևցնում այն, որ նույնն է նաև Վարդան մեծ Վարդապետը, որ նստում էր Խոր-Վիրապում և ուսուցանում էր 1267 թ.: Թերևս նույն են նաև Վարդան մեկնիչ, որ գրել է Ազգահամարի մասին (Մ. Մաշտ. 228 ա, Տաթև. հարց. 611),

Վարդան վարդապետ, որ ունի մի գրվածք հոգինների կազմության վրա (Տաթև. հարց. 271, 686), և Ս. Վարդան, որ գրել է 12 առաքյալների վրա (սեռ. Վարդանայ՝ Տաթև ամ. 465): Վերջինիս մասին մի կեղծիք տե՛ս Ձեռ. Թար. էջ 23. Իբր թե Վարդան վարդապետը շատ է փափագել ձեռք բերել Ս. Մեսրոպի «Մեկն. Մենդոց» գիրքը, բայց չի կարողացել, ուստի ինքը Սևորդեաց... (անունը չկա) իշխանի թախանձանքով գրել է Մեկն. Մենդոց, Ելից, Ղևտացոց, Թուոց և Երկրորդ օրինաց՝ քաղելով հին հայրերի գործերից, յամի... (թիվը չի դրված): Այս ձեռագիրը հետո մնացել է Ալիսալանի ձեռքով կործանված Տիգրանակերտ քաղաքի փլատակների տակ: Ապա ավերակների տակից դուրս է եկել ձեռագիրը և անցել ոմն Գարեգին վարդապետի ձեռքը: Նույնից արտագրել է Գրիգոր վարդապետ Անձևացին և նվիրել Հոգեաց վանքին: (Այս ամբողջ պատմությունը դրված է Աւետիս վարժապետ Պէրպէրեանի 1835 թ. գրած «Պատմ. ԺԲ առաքելոց» գրքի վերջում):—Վարդանը շփոթվում է շատ համանունների հետ. օր. Կիր. գ (էջ 84) հիշված է Վարդան Հաղբատացի, անդամ Լոտիի ժողովի (1208 թ.). հրատարակիչը՝ էջ 264 համարում է Վարդան պատմիչը, որ սխալ է (այս մասին տե՛ս և Վարդան (№ 43) Հաղբատացի):—Վարդան պատմիչը բազմարդյուն մատենագիր է. իր գործերն են 1) Պատմագրութիւն, հրտ. Վեներ. 1862.—2) Մեկնութիւն Հին Կտակարանի գրոց (Մենդոց, Ելից և այլն մինչև Մնացորդաց).—3) Մեկնութիւն Երգոց Երգոյն. գրել է 1265 թ. «Ի խնդրոյ Կիրակոս Գանձակեցոյ» (Հայագ. 471 և Bodleian 183).—4) Մեկնութիւն Դանիելի մարգարէի, գրված 1267—1268 թթ. (Այրարատ 354, Tübingen, էջ 11).—5) Մեկնութիւն Սաղմոսաց (տպ. Աժտերխան 1797).—6) Ճառ ներբողենի պատմագրաբար վարուց Գր. Լուսաւորչի.—7) Ներբողեան ի Յովհ. Օձնեցի.—8) Ներբողեան ի Յովհ. Մկրտիչ.—9) Շարականներ.—10) Յաղագս Նաւակատեաց եկեղեցոյ (Ձեռ. Վեներ. Բ. 306).—11) Տեսութիւն անթառամ ծաղկին, որ գրել է Սարգիս անուն մեկի խնդրանք (տպ. Երուսաղէմ 1834).—12) Հարիւրաւորք Եւագրեայ.—13) Տօնապատճառ (Շոդակաթ 202).—14) Խրատ կամ քարոզ ի վերայ Երրորդութեան.—15) Ուղիղ դաւանութիւն հաւատոյ, ի խնդրոյ Կոստանդեայ Ա կաթողիկոսի (Թորոս աղբ. Բ. 395).—16) Խոստովանութիւն ճշմարիտ հաւատոյ.—17) Յաղագս քահանայութեան (որ է խրատ քահանայից), գրված Խոր-Վիրապում, տպ. Մաշտ. էջ 342—343.—18) Թուղթ հակաճառութեան.—19) Ս. Վարդապետս Հայոց Վարդան յարեմից առաքեաց ի Հռոմկալայն զայս գիր: Վասն սուրբ և

փրկական տնօրինական սրբութեանցն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ-
 այս գտաւ ի գրոց... օրինակս թարգմանեցաւ ի Հոռոմ գրոց ի հայ
 գիր ի թվին ՈՂ (=1221) (տե՛ս շԱ 1929, էջ 14).— 20) Լուծմունք
 վեցօրեայ արարչութեան (Ձեռ. Վենետ. Բ. 865).— 21) Թուղթ... առ
 թագաւորն Հեթում (15 գլուխ Հոռոմի պապի դեմ՝ կրօնական վեճերի
 առթիվ, ռամկական լեզվով. տե՛ս Ձեռ. Վենետ. Բ. 865).— 22) Ութ
 մասունք բանինների մասին՝ գրված Կոստանդին կաթողիկոսի եղ-
 բորորդի Թորոս քահանայի խնդրանքով (Ձեռ. Վենետ. Բ. 866).—
 23) Աղօթք տղայոց առ Ս. Երրորդութիւնն՝ առաւօտուն, Լոյս համա-
 տարած և անճառ ճառագայթ (յոյժ ընտիր և գեղեցիկ է ըստ Ձեռ.
 Վենետ. Բ. 866).— 24) Բազմաթիվ խրատներ, գրված 1243 թ. ըստ
 հիշ. Ձեռ. Վենետ. Բ. 1046.— 25) Քարոզներ, որոնց մի մասը իրենն
 են, մյուսները ուրիշ համանուն անձերի (տե՛ս Տաշեան, Յուց.
 1155):— Այս գրվածքներից Ն 5 Սաղմոսաց մեկնութեան համար
 ասվում է, թե «Համառօտ և խորին տեսութիւն, որ անյայտ մնայր
 միշտ», քաղելով վերամշակել է Գր. Տաթևացին 1405 թ. (Նօտարք
 24): Այլուր ասվում է, թե նրա հեղինակն է Վարդան Բարձրբերդցին,
 որ գրել է այն՝ Հաղթատի առաջնորդ Յովհաննէս (Ն 280) եպիսկո-
 պոսի առաջարկով 1251 թ. (տե՛ս անդ):— Վրդն. սղ. ՃԺԸ (էջ 420).
 ՃՄ. Վրդն. լս. 36. Կիր. գ. (լթ), խ, խա, ծք. Անանուն ժմ. 23, 24.
 Միխ. աս. յաւել. Մաղաք. ար. 12, 52. Կանոն. 180, 186. Մ. Մաշտ.
 336 բ, 342 բ, 243 բ. Տաթև հարց. 637—638. Օրբ. ժմ. 25, 27. Մի.
 այրիվ. 37. Շար. (հիշված սկիզբը՝ հեղինակների շարքում). Պարա-
 կանոն շար. 58. Զուղ. 17. Առաք. պտմ. 339, 482. Դրնդ. 516. Ծս.
 կթղ. էջ Թ և 5:— սեռ. Վարդանայ՝ Վրդն. դան. ա. էջ 242. Վրդն. Երգ.
 էջ 88. Վրդն. սղ. (վերնագրում). Վրդն. լս. 41. Վրդն. յանթ. 3. Վրդ-
 աշխ. 497. Կիր. խա. Պտրգ. 695. Յայսմ. փետ. 6. Ծս. կթղ. 3. Զարբ-
 Հին դպր. 718, 736—746. Զարբ. Թրգմ. 545, 556, 565, 567. Յովնա-
 նեան՝ Հետազօտ. նախն. ոմկ. Ա. 233—239. Գիտ. նյութերի ժող.
 Ն 1, էջ 155:

— 114. Վարդան, փակակալ Ականց անապատի՝ 1271 թ. (տե՛ս
 յիշատ. Մաղաք. ար. հրտր. Ծմ. էջ 71.— սեռ. Վարդանայ ձևով):—
 Նույնը հիշված է նաև 1273 թ. (Սիսուան 154 ա) և թերևս Թիւրքթի
 վանքի՝ 1314 թ.— Անդ 156 բ:

— 115. Վարդան, նշանավոր վարդապետ, որի աշակերտն է
 Յովհ. Երզնկացին (ԺԳ դար).— սեռ. Վարդանայ՝ Երզն. Երկն. յռչ.
 (պատմի՛չն է):— Համարվում է Վարդան պատմիչը:

— 116. Վարդան, փակակալ Ականց կամ Ակներ անապատի

(Կիլիկիա). հիշված է 1273 թ.— Միխ. աս. Բ. տպ. էջ 45. Սիսուան
 154 ա:

— 117. Վարդան վարդապետ, իր ընկեր Մխիթարիչի հետ
 միասին նվերներ են արել Յովհաննավանքին, 1279 թ.— Այրարատ
 170:

— 118. Վարդան գրիչ, որդի Սարգսի, օրինակել է Վախտանկ
 իշխանի համար մի Աւետարան և մի թուղթք 1279—1280 թվերին
 (Ձեռ. էջմ. Ն 215/155 և Ն 980). Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 6:

— 119. Վարդան, միաբան Սիւնեաց Քարադնիս վանքի. օգնեց
 X գրչին (անունը քերված) գրելու Աւետարանը Յովհաննէս քահա-
 նայի համար, 1280 թ.— Ձեռ. Վասպ. 104:

— 120. Վարդան քահանա, «առիթ եղև», որ Ստեփաննոս քա-
 հանան ստանար մի Աւետարան, 1283 թ.— Ձեռ. Վասպ. 106:

— 121. Վարդան վարդապետ, սնվել և սովորել էր Արատէսի
 վանքում, Հայրապետ րաբունու մոտ, ապա անցել էր Գնդեվանքը,
 ուր գրել էր տվել մի Աւետարան՝ Յովհաննէս գրչին, Թանատի վան-
 քից, 1284 թ.— Խաղբակեանք 137—139:

— 122. Վարդան կրօնավոր, գրիչ. օրինակեց Խազգիրքը
 1285 թ.— Սմբատեանց, Երնջակ 241:

— 123. Վարդան վարդապետ, գրեց մի ժամագիրք՝ ստացող
 Սարգիս շալվէ վարդապետի համար, 1288 թ.— Ձեռ. Միւնխ. 20 ա:

— 124. Վարդան քահանա, սպասաւորում էր Յակոբ արեղա-
 յին, երբ սա օրինակում էր Աւետարանը՝ Կարսի Գողթս գյուղում,
 1297 թ.— Ձեռ. Ագոպ. (Արրտ. 1911, 463):

— 125. Վարդան, միաբան Երզնկայի Ս. Կիրակոս վանքի,
 յիշատակագիր 1298 թ.— Թորոս աղբ. Բ. 298:

— 126. Վարդան գրիչ, օրինակեց Կեսարիայում՝ Գէորգ վար-
 դապետ Սկևռացու Մեկնութիւն մարգարէին Ծսայեայ, Կեսարիոյ
 առաջնորդ Կոստանդին (ապա կաթողիկոս) արքեպիսկոպոսի հա-
 մար, 1299 թ.— Ալպօյաճեան, Պատմ. Հայ. Կես. Բ. 1845:

— 127. Վարդան, անհայտ ոմն, որ Անանիա Շիրակացու «վեց-
 հազարեակ» կոչված թվարանական գրվածքը վերածել է Ախտարքի՝
 ԺԳ դար.— Ըստ Աշ. Արրահամեանի, Շիրակացու մատենագրու-
 թյունը, Երևան, 1941, էջ 64:

— 128. Վարդան եպիսկոպոս, հիշվում է իբր Պատարագա-
 մատոյցի հեղինակները մեկը.— սեռ. Վարդանայ՝ Պտրգ. 146:

— 129. Վարդան վարդապետ, ունի Աշխարհագրութիւն (պետք
 չէ միացնել Վարդան պատմիչի հետ, ըստ որում, Աշխարհագրու-

թեանս մեջ ասված է, թե «Վարդան մեծահռչակ տիեզերայոյս վարդապետ»-ի գերեզմանը գտնվում է Խոր-Վիրապում (Վրդ. Աշխ. 508):

— 130. Վարդան քահանա, ճգնավոր կրոնավոր, որ ճգնում էր Հոռմի Հայոց մենաստանում. մեռավ 1305 թ. իր տապանաքարի նկարը՝ հայերեն արձանագրութլամբ տե՛ս Գլաճեան, 56:

— 131. Վարդան կրոնավոր, հիշված Կաֆա 1305 թ. (տե՛ս Աւետիք № 29).—Չեռ. Վենետ. Բ. 511:

— 132. Վարդան գրիչ, օրինակեց Ներսէս Ենորհալու Ընդհանրականը և այլ թղթեր Գրիգոր Անաւարգեցի կաթողիկոսի համար, որ և նվեր ուղարկեց Գլաճորի նշանավոր ուսուցիչ Ծասյի Նիեցուն, 1305 թ.—Շողակաթ 209:

— 133. Վարդան ճգնավոր, ճգնել և մեռել է Հոռմի Ս. Անաստաս վանքում, ուր 1869 թ. գտնվեց իր հիշատակին կանգնեցրած մի խաչքար 1305 թվից.—Այիշան, Ենորհ. էջ 179:

— 134. Վարդան եպիսկոպոս Մրենու, որի ձեռքով Կեսարիոյ առաջնորդ Կոստանդին արքեպիսկոպոսը նվեր ուղարկեց Ծասյի վարդապետին՝ իր սեփական Գէորգ Սկևռացու «Մեկնութիւն Ծասյեայ» (1300—1306 թվերի միջև).—Ալպոյաճեան, Պտմ. Հայ Կես. Բ. 1845:

— 135. Վարդան եպիսկոպոս Անույ. անդամ Սսոյ Զ ժողովի («1307 թ.»).—տե՛ս Վրդ. անեց. յոչ. էջ 5, Չամչ. Գ. 309, Ազգապ. 1785:

— 136. Վարդան եպիսկոպոս Եւզոկիոյ, անդամ Սսոյ ժողովի («1307 թ.»).—Ազգապ. 1785. Չամչ. Գ. 309:

— 137. Վարդան վարդապետ Անաւարզայի, անդամ Սսոյ ժողովի «1307 թ.».—Ազգապ. 1786:

— 138. Վարդան եպիսկոպոս Սասնոյ, անդամ Սսոյ ժողովի «1307 թ.».—Չամչ. Գ. 309, Ազգապ. 1786:

— 139. Վարդան եպիսկոպոս Մաղարդու վանքի. անդամ Սսոյ ժողովի «1307 թ.».—Չամչ. Գ. 310, Ազգապ. 1785, Սիսուա՛: 65:

— 140. Վարդան Բարձրբերդցի, աշակերտ Յովհաննէս արքայեղոր. հաճախ շփոթված է Վարդան պատմիչի հետ. զանազանելու համար կոչվում է Վարդան Փոքր: Հիշված է 1286 թ., մինչդեռ Մեծն Վարդան մեռել է 1271 թ.: Մատենագիր. գրել է Լուծմունք ի Ս. Գրոց ի խնդրոյ թագաւորին Հեթմոյ (Բ, 1288—1307 թթ.) և ժողիկթ Աւետարանի, մի քանի պարականոն շարականներ, որոնց

մասին տե՛ս Ամատունի, Պարականոն շար. էջ 57, 96, 130 և հատկապես էջ 198 դրված ցանկը: Ունի և լատինաց 15 մուրուրեթեանց վրա մի գրվածք առ Հեթում. թերես իրենն է Մեկնութիւն Քերականին (Դիոնեսիոսի).—Տաշեան, Յուց. 1155 գ.—սեռ. Վարդանայ՝ Գիրք թղ. դգ, դե, դէ:

— 141. Վարդան գրիչ. օրինակել է Ն. Լամբրոնացու մեկնութիւն Սաղմոսաց Դաւթի, ՉՄԹ=1310 թ.—Չեռ. Կարին 149 (տպ. 22 բ, =1310, որ ոչ մի կերպով չի հարմարվում):

— 142. Վարդան քահանա, հայր Կիրիոնի, որ օրինակեց Ենորհալու «Մեկնութիւն Բարձրացուցէք»-ի, 1311 թ.—Ակինեան, Կիրիոն 4թղ. 265—266:

— 143. Վարդան Սկևռնցի, ունի լատինների դեմ հակաճառութիւն, ժամանակակից Հեթում Ա-ի.—Սիսուան 243 ծան.:

— 144. Վարդան Սկևռնցի, սարկավագ Անաւարզայի Ս. Աստուածածին եկեղեցու, 1314 թ.—Սիսուան 243 ա: Այլ է Հեթում Ա-ի ժամանակակից Վարդան Սկևռնցուց. REA 2, 283, Գաթըրճեան, Պտրգմտ. 84:

— 145. Վարդան վարդապետ ստացող. Արտազի Թաղէոս առաքյալի վանքում Ռստակէս գրչին գրել տվեց Լամբրոնացու, Ենորհալու և Գրիգոր Սկևռացու գործերը, 1315 թ.—Չեռ. Սևան, 20 ա, Սմբատեանց, Գեղարքունի 405:

— 146. Վարդան, որդի Աւետիք քահանայի, որ Հարք գավառի Գսնեվանք գյուղում, Հովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1316 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 464:

— 147. Վարդան քահանա, որդի Գրիգոր քահանայի. գրիչ. օրինակեց Աւետարանը՝ Խոռինանց գյուղի Ս. Աստուածածին եկեղեցում, 1317 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 218:

— 148. Վարդան վարդապետ, գրիչ. օրինակեց Նարեկը 1319 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 117:

— 149. Վարդան քահանա, աշակերտ Յովհան (№ 483) Երզնկացու (1250—1326 թթ.). օրինակեց Փիլոնի գործերը. տե՛ս յիշ. Փիլոնի. հտ. Բ. էջ 622 և հտ. Գ. 177. Զարբ. Թրգմ. 745:

— 150. Վարդան Սկևռնցի, սարկավագ Անաւարզայի, 1314 թ.—Զարբ. Թրգմ. 265:

— 151. Վարդան վարդապետ, որի խնդրանք Յովհաննէս Երզնկացին գրեց «Մեկնութիւն Դանիէլի», Արտազ գավառի Սորժոռու Ս. Աստուածածին վանքում 1316 թ.—Զարբ. Հին դպր. 765:

— 152. Վարդան. ծիրունի քահանա, որդի Թորոսի. ստացող.

գրել տվեց մի Աւետարան Քորոս վանական քահանային, սրբագրու-
թյամբ Ստեփաննոսի Գոյներիցանց (1280—1320 թթ.).—Ձեռ-
Քար. 27 բ:

— 153. Վարդան քահանա, քեռի նախորդ Վարդան քահանայի,
որ Քորոս գրչին օրինակել է տվել մի Աւետարան՝ 1280—1320 թթ.:—
Ձեռ. Քար. 27 բ:

— 154. Վարդան վարդապետ. առաջնորդ Հայոց Երուսաղեմի.
մատենագիր. Երուսաղեմում հեղինակել է «Մաղթանք ի բոլոր ամե-
նայն Սուրբ տնօրինականքն Քրիստոսի Աստուծոյ որ է յԵրուսա-
ղէմ» (1321 թ.).—Ձեռ. Սևան 37 բ:

— 155. Վարդան գրիչ. Ակների վանքում օրինակեց Աւետա-
րանը 1324 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 314:

— 156. Վարդան վարդապետ, միաբան Ակների վանքի. ան-
դամ Սսի եկեղեցական ժողովի «1307 թ.» (Ազգապ. 1786.—Նույն
պիտի լինի նաև Վարդան վարդապետ, որ Ակներ անապատում
Յովհաննէս քահանայի համար օրինակեց Աւետարանը 1323 թ.—
Տաշեան, Ցուց. 790):—Նույն եմ կարծում դարձյալ ծերունի Վար-
դան վարդապետ՝ առաջնորդ Ակսերոյ 1325 թ. (Սիսուան 155 ա).—
վերջին անգամ հիշված 1329 թ. (Սիսուան 155 բ):

— 157. Վարդան քահանա, գրիչ. երեք ձեռագրի համեմատու-
թյամբ կազմել էր Ոսկեբերանի Մեկնութիւն Մատթէի, որից էլ ար-
տագրեց Ակների վանքի միաբան Գրիգոր գրիչը՝ 1329 թ.—Սիսուան
155 բ:

— 158. Վարդան, վարդապետ Ակներոյ վանից (Կիլիկիա).
1325 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 572:

— 159. Վարդան քահանայ, գրիչ. օրինակել է Սանդուղք տա-
տուածային ելից (թուականն անհայտ), որից էլ օրինակեց Հայրա-
պետ գրիչը՝ Կիլիկիոյ հոսի անապատում, 1329 թ.—Ձեռ. Դարդան
Ա. 86 բ:

— 160. Վարդան քահանա, որդի Սիմէոն քահանայի, մայրը
է Դեթա, որդիներն են Իգնատիոս, Առաքեալ, Մելէք-տիկին: Առաջին
որդու՝ Իգնատիոսի համար, որ սարկավագ էր (ծն. 1316 թ.), գրեց
մի Աւետարան, որի համար ասում է. «Արարի գաս ինձ գրախտ անու-
շահոտ ի միջի նորա տնկեալ ծառն կենաց. որ ուտէ ի սմանէ, կեցցի՝
յաւիտեան... զայս Եղեալ ի մտի, լաւ է վիժուն գրել, քան ունայն
շրջիլ. և լցի զփոփաքումն անձին իմոյ»: Աւետարանը գրել է Պա-
ղասիս դաշտի Աղպինար գյուղում, 1331 թ.—Ձեռ. Վասպ. 174:

— 161. Վարդան արքեպիսկոպոս, որդի Յակոբի, առաջնորդ

Արգելանի վանից. Յովհաննէս գրչին օրինակել տվեց մի Մաշտոց,
1331 թ.—Manus. Brit. mus. 58—59:

— 162. Վարդան արքեպիսկոպոս, նոր օծվեց 1331 թ. Արգե-
լանի վանքում և Յովհաննէս գրչին գրել տվեց Գիրք ձեռնադրու-
թեան:—Ըստ Brit. mus. ցուցակի Կոնիբերի, էջ 59, հիշում է Ակի-
նեան՝ Գաւազանագիրք 56:

— 163. Վարդան Արևելցի, պատրիարք Երուսաղէմի, հաջոր-
դեց Պօղոսին և նստավ 1323—1332 թթ. (Աղանունի):

— 164. Վարդան հանակահոցի, ազգական Ներսէս վարդապետ
Սասնեցու, նվիրատու ձեռագրի 1332 թ.—Հայապ. 546:

— 165. Վարդան, հայր Աղութ խաթունի՝ կնոջ Սարգսի, որ
Քումայ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ.
196:

— 166. Վարդան քահանա, կինն է Խալխաթուն. մերձավոր-
ներն են Բարսեղ գրչի, որ Բասենի Մժնկերտ ազուղում օրինակեց
Աւետարանը 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 191:

— 167. Վարդան, հայրապետ Բասենի, հիշված 1336 թ.—
Ձեռ. Վասպ. 191:

— 168. Վարդան, եպիսկոպոս Տարսուսի, անդամ Սսի եկեղե-
ցական ժողովի «1343 թ.»—Ազգապ. 1869.—Նույնը հիշում է
Չամչ. Գ. 341, կոչելով Վարդան արքեպիսկոպոս Տարսուսի, իբր ան-
դամ Սոոյ ժողովի՝ 1342 թ.—Սիսուան 271 բ:

— 169. Վարդան, հայր Խալատուրի, «ասպնջականի» Յոհան-
վարդապետի, որ Սուրխաթում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց Եսայի
և Քուրթք Պօղոսի, 1356 թ.—Ձեռ. Բեռլինի, 4 ա:

— 170. Վարդան, գնել է մի Աւետարան Յովհաննէս երեց
Պետանցից, 1356 թ.—Արցախ 261:

— 171. Վարդան, գրիչ. օրինակեց Շարականը իր եղբոր՝ Պա-
րոնակի համար, 1359 թ.—Rapport Belgique 107:

— 172. Վարդան, կուսակրոն քահանա, որդի Սահակ քահա-
նայի և եղբայր Ստեփաննոսի, որ ստացաւ մի ժողովածու, 1360 թ.—
Քօսեան, Հայք ի Ձմիւռնիա, Բ. 83:

— 173. Վարդան, մերձավոր Ներսէս վանահոր, որ Երուսա-
ղէմում գրել տվեց Աստուածաշունչը 1363 թ.—Ձեռ. Վասպ. 18:

— 174. Վարդան քահանա. հայր Ատոմ կրոնավորի, որ Աղ-
թամարում օրինակեց Լուծմունք Վարդանի, 1366 թ.—Ձեռ. Վենետ.
Բ. 846:

— 175. Վարդան, օգնեց Սիմէոն վարդապետին՝ արտագրելու

լուծմունք Ճառից Գր. Աստուածարանի՝ 1370 թ.—Տաշհան, Ցուց-757:

— 176. Վարդան արեղա, Բաբերդի Երմնի գյուղից, որդի Կիրակոսի, մայրն է Քաճեր. եղբայրներն են Յակոբ, Աւետիք և Աւետիք Փոքր էր դեռ, դուրս եկավ իր հայրենիքից և գնաց Խրիմ, Աւետիք Խոտաճարակ վարդապետի մոտ, աշակերտեց Պետրոս հայրապետին և Ղրզըլտաշ վանքում տիրացու եղավ: Չեռնադրվելով արեղա, մնաց 10 տարի. շինեցին մի նոր վանք «յանուն Երաշխաւոր Ս. Աստուածածնի», որ կոչվում է Պետրոսի և խոճայ աշխի? Գնաց Հոռո ուխտի, ապա իջավ նավահանգիստը՝ երթալու համար Երուսաղէմ. բայց նավ չգտնելով, նույն ճամփով տուն դարձավ: Ուզում էր մի նվեր պատրաստել Երուսաղէմի համար: Մագաղաթ ճարեց և գրեց Աւետարանը «ի յոտն կալով՝ բազում ճգնութեամբ և աշխատասիրութեամբ, ոսկի ծաղկով և արծաթապատ բառերաւք»: Աւետարանը տարավ Երուսաղէմ և ուխտը կատարելուց հետո՝ տուն դարձավ: Երկրորդ անգամ գնաց Երուսաղէմ, մնաց Ս. Յակոբի վանքում 10 տարի: Այդ միջոցին գրեց մի Ճաշոց Փրկչի վանքի համար և մի Ճաշոց էլ Գողգոթային: Արդեն «ծերացա և բթեցաւ ամենայն կարողութիւն մարմնոյս»: Տեսնելով, որ Ս. Ծնունդի վանքում Աւետարան չկա, սկսեց այդ «ծեր ալեւաք և ցաւատ կենաւք» նորից գրել մի Աւետարան և նվիրելով Բեթղեհեմի այրին, հանձնեց իբրև «ամանաթ» իր հոգևոր եղբայր Անդրէասին, որ Փրկչի վանքի եկեղեցւոյն էր: Վերջին Աւետարանը գրել է 1371 թ., որի սրբատառու չիշատակարանը տպւած է Չեռ. Վասպ. 217—222 (կոչում է իրեն Վարդան Խրիմեցի, «Մեր ալեւաք և տոսատ կենաւք». նախավերջին բառը կալալեանը հայերեն շիմանալու պատճառով սրբագրում է լուսատ, մինչ սլեւաք է կարդալ տոկատ «վատուծ, տկար»):

— 177. Վարդան կրոնավոր, ստացող. Կոստանդ գրչին օրինակել տվեց Գիրք ձեռնադրութեան, նախքան 1372 թ.—Manus. Brit. mus. 89 ա:

— 178. Վարդան, գրիչ. Ագուլիսում օրինակեց Նարեկը՝ 1375 թ.—Չեռ. Կարին. 173, Սմբատեանց, Երնշակ 179:

— 179. Վարդան վարդապետ, Բաբերդի Երմնու գյուղից. օրինակեց Ճաշոցը՝ 1369 թ. Երուսաղէմում՝ Գողգոթայի վանքի համար.—Յ. Մուրատ, Յայտ. Յովհ. էջ մղը:—Նույն է Վարդան Լախուկոպոս Բաբերդցի, գրեց 1377-ին Ճաշոց 2 հտ. Երուսաղէմի Գողգոթա և Ս. Փրկչի եկեղեցիների համար.—Տաթև 1925, էջ 292:

— 180. Վարդան, կինն է Ոսկի. գնեց 1304 թվին գրված մի

Աւետարան, որ և Սարգիս կազմարարին կազմել տվեց, 1374 թ.—Չեռ. Վասպ. 143—144:

— 181. Վարդան, որդի՝ Ջաքարիայի, ազգական Կարապետ կրոնավորի, որ արտագրել տվեց Հին Կտակարանը՝ Սղկայու վանքում, 1381 թ.—Չեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 850):

— 182. Վարդան, օգնեց Ստեփաննոս կրոնավորին, օրինակելու համար Հին Կտակարանը՝ Սղկայու վանքում, 1381 թ.—Չեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 848):

— 183. Վարդան քահանա, բնակութեան տեղ տվեց Յովհաննէս գրչին, արտագրելու համար Կիրիլի, Եփրեմի և Վարդանի գործերը, Ոստանում, 1382 թ.—Bodleian 166:

— 184. Վարդան, որդի Մովսէս քահանայի, որ նորոգեց Գետաշէնի Աւետարանը 1383 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 44:

— 185. Վարդան վարդապետ Բաղիշեցի, ստացող Եւագր գրոց, որ օրինակեց Պօղոս երեսը 1384 թ.—Սարգիսեան, Եւագր. ներած. ՃՀԹ:

— 186. Վարդան վարդապետ, ստացող Պատարագամտոյցի՝ 1388 թ.—Ջարբ. Թրգմ. 267:

— 187. Վարդան երեց, Թէոդորոս կաթողիկոսի կողմից նվիրակ ուղարկվեց Իվով 1388 թ.—Ալիշան, Կամենից, էջ 11:

— 188. Վարդան սարկաւազ, գրիչ. «ի մայրաքաղաքն Յունաց Սուլխար, ի մենաստանն հայր Յովհաննէս» օրինակեց Նարեկը՝ 1390 թ.—Չեռ. Կարին. 172:

— 189. Վարդան քահանա, մայրենի պապն է Գէորգ քահանայի, որ Երզնկայում օրինակեց մի Ճաշոց 1391 թ. երիցակինն է Քուրխաթ: Վարդան և Քուրխաթ մեծ նվերներ են արել Երզնկայի Ս. Նշան եկեղեցուն և գրել են տվել մի Ճառընտիր.—Չեռ. Սեբ.—ՉԱ 1926, 241:

— 190. Վարդան քահանա, որդի Խոսրովի, Երզնկայում գրել տվեց մի Աւետարան և վաճառեց մի ուրիշ Վարդան քահանայի՝ որդույ Լուսերիցո՛ւ, 1397 թ.—Չեռ. Սեբ.—ՉԱ 1926, 45, 46:

— 191. Վարդան, որդի Լուսերիցո՛ւ. Երզնկայում մի ուրիշ Վարդան քահանայից (որդի Խոսրովի) գնեց մի Աւետարան, 1397 թ.—Չեռ. Սեբ.—ՉԱ 1926, 46:

— 192. Վարդան երեց, մերձավոր Լուսերիցո՛ւ, որդի Վարդան քահանայի, որ Երզնկայում, Խոսրովի որդի Վարդան քահանայից գնեց մի Աւետարան, 1397 թ.—Չեռ. Սեբ.—ՉԱ 1926, 46:

— 193. Վարդան վարդապետ Հոգոցեցի (Հոգեաց վանքից

էր), աշակերտ Յովհան Որոտնեցու. հաջորդեց Սարգիս վարդապետ Ապրակունեցուն՝ Սուխարայ վանքում (Խառաքատայ), երբ սա մեռավ «1401 թ.»։ Մեծոփեցին հետևյալ գովասանական տողերն է նվիրում նրան. «Երջանիկ և աստուածամերձ այրն ցանկալի հրեշտակաց և մարդկան՝ պատկառելի քաջ վարդապետն Վարդան, գոլով ի սուրբ ուխտէն Հոգւոց վանաց, գեր ի վերոյ գոլով իմաստութեամբ և խրատութ և առաքինութեամբ քան զամենայն վարդապետս Հայոց. մինչ զի ասէին մարդիկ թե հարկ է զի մեռելալքն յառնեն և թողութին մեղաց ի սմանէ գտանեն, ի սեպհական աշակերտաց իւրոց»։ Չորս տարի ամբողջ վարդապետեց Սուխարայ վանքում և լուսավորեց Քաջբերունեաց երկիրը։ Լենկթիմուրի արշավանքի ժամանակ փախավ ապաստանեց Սալնապատի վանքը («1405 թ.»), ուր քիչ հետո մեռավ և թաղվեց «1406 թ.»։ Եղբայրն է Եղիա նշանավոր ճգնավորը (№ 18)։ Իր 60 աշակերտներից մեկն է Քովմա Մեծոփեցին.—Մեծոփ. 41, 49, Տաշեան, Ցուց. 418, Ազգապ. 1984, 2000:

— 194. Վարդան արեղա Երուսաղէմացի. ունի Խրատք (ժԴ դար).—Հացունի, Ճաշեր 492:

— 195. Վարդան, հավաքել է Վարդան վարդապետի և Վարդան Այգեկցու առակաները «ի ձորս միանձանց»։ Սրանից էլ ընդօրինակված է 1473 թվին, Երուսաղէմ.—Տաշեան, Ցուց. 448:—(ժԴ դար):

— 196. Վարդան վարդապետ, Հոգեաց վանքից էր. հաջորդեց իր ուսուցիչ Սարգիս Սորբեցուն և նստավ Խառաքատայ վանքում, ուր 4 տարի լուսավորեց Արճէշը և Քաջբերունեաց երկիրը։ Իր եղբայրն էր Եղիա ճգնավորը։ Իր աշակերտներից է Կիրակոս Վիրապեցին։ Անօրենների հալածանքից ստիպված՝ իր աշակերտներով միասին քաշվեց Տոսպ, ուր և մեռավ Սալնապատի վանքում, 1406 թ.—Մեծոփ. 40, 41, 70, 71 > Նոտարք 25, 28, 86:

— 197. Վարդան վարդապետ, Սուխարայ (կամ Խառաքատայ) Ս. Աստուածածին վանքի բարունին, աշակերտ մեծն Սարգիս վարդապետի։ Մեռել է 1408 թ.—սեռ. Վարդանայ՝ Մեծոփ. 71:

— 198. Վարդան, «գեոաբոյս գաւակ» Յովանէսի՝ եղբոր Ղազար և Անտոն քահանաների, որոնք Մոկաց Ս. Խաչ վանքում գրել տվին մի Աւետարան 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 297—298:

— 199. Վարդան սարկավագ, թուղթ էր կոկում Արծրունեաց գավառի Կոճերաց վանքում, ուր Վարդանէս արեղան օրինակեց Քանձարանը, 1412 թ.—Manus. Brit. mus. 121 ա:

— 200. Վարդան, հայր Քաղէոս (№ 56) քահանայի, որ Մոկաց Կաղթանց գյուղում մի Աւետարան գրել տվեց 1409 թ. և Մպատայ վանքումն էլ մի Ճառընտիր՝ 1413 թ.—Ձեռ. Վասպ. 293. Ձեռ. Հալէպի Ա. 269, 272 բ: Դեռ 1409 թվին իր Աստուածատուր որդին «տարածամ հասակաւ» վախճանվել էր, որի համար Վարդանը «տըրտմութեամբ ի յաշխարհիս կայ»։ 1413 թ.:

— 201. Վարդանէս կամ Վարդան, գրիչ. օրինակեց Յովհաննէս վարդապետի համար, Կոճերաց վանքում, Ն. Լամբրոնացու և Վանական վարդապետի գործերը՝ 1415 թ. (Ձեռ. Վենետ. № 1627). տե՛ս Լմբ. առակ. IX 428, 154:

— 202. Վարդան կրոնավոր. թուղթ կոկելով օգնում էր Քումայ գրչին, որ օրինակում էր Աւետարանը՝ Աղթամար 1418 թ.—Ձեռ. Վասպ. 311:

— 203. Վարդան վարդապետ, հին օրինակագիր հավաքածոյի, որ արտագրված է 1420-ից առաջ.—Տաշեան, Ցուց. 665:

— 204. Վարդան կրոնավոր, որդի Յովհաննէսի, մայրն է Ամենտիկին. Աղթամարում, Քումայ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Ոստանի Պատրկայ վանքին, 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 322:

— 205. Վարդան, միաբան Բերկրիի «Տէր Յուսկան որդի» վանքի, հիշված է 1420 թ.—Նոտարք 61:

— 206. Վարդան Բաղիշեցի, բնիկ Գատունցի. ըստ նորվկայ. համարձակութեամբ գնաց վիճելու Բաղիշի հայատեաց քուրդ ամիրա Շամշատինի հետ՝ կրոնի մասին և նահատակվեց «1421 թ. յունվ. 4-ին».—Յայամ. մայ. 16. Նոտարք 64. Նոր վկ. 232—243:

— 207. Վարդան արեղա, միաբան Մպատ անապատի. օրինակեց Աւետարանը այդի Քումայ քահանայի (№ 96) համար, 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 320—332:

— 208. Վարդան, հայր Քումայ կրոնավորի, որ Մպատի անապատում Վարդան արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 331:

— 209. Վարդան, հայր Դավիթ (№ 180) քահանա գրչի, որ օրինակեց Մաշտոցը՝ Գառնիում և նվիրեց Հաւուց թառի վանքին, 1423 թ.—Այրարատ 357, Թորոս աղբ. Բ. 339, Նոտարք 73:

— 210. Տէր Վարդան. քահանա Վերին Ս. Աստուածածին եկեղեցու (Տրապիզոն), 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 485:

— 211. Վարդան, եպիսկոպոս Խիզանի Գամաղիէլ վանքի. հիշված է 1427 թ.—Նոտարք 33:

- 212. Վարդան արեղա, իր ընկեր Տիրատուր արեղայի հետ օրինակել է Մեկնութիւն Կաթուղիկեայց՝ Մկրտիչ արեղայի համար, Երուսաղէմ 1427 թ.—Նօտարք 82:
- 213. Վարդան, միաբան Պատրկայ վանքի 1428 թ.—Նօտարք 88:
- 214. Վարդան, միայնակեաց Պատրկայ վանքում, 1428 թ.—Նօտարք 88:
- 215. Վարդան, հորեղբայր Թովմա (N 165) Մինասենց պատմագրի. հիշված է 1428 թ.—Նօտարք 89:
- 216. Վարդան արեղա, որդի Սամուէլ քահանայի. մայրն է Մինա. հոգևոր հայրն է Տիրանց. Ստեփաննոս կրոնավորի պատվերով գրեց մի Աւետարան Խոսրովայ վանքում, 1430 թ.—Նօտարք 94:
- 217. Վարդան արեղա, որդի Սամուէլ քահանայի. մայրն է Մինայ. հոգևոր ծնողներն են Թումայ և Տերանց. Խոսրովայ վանքում, Ստեփաննոս կրոնավորի համար օրինակեց Աւետարանը 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 358—559:
- 218. Վարդան փիլիսոփա, մեռել է 1430 թ. իր հաղթահասակ խաչքարն շիրիմը գտնվում է Լիմ կղզու ծովափին.—Նօտարք 94:
- 219. Վարդան քահանա, որդի Յովհաննէս քահանայի՝ եղբոր Կարապետ գրչի, որ Արճէշում օրինակեց Յայսմաուրքը 1437 թ.—Նօտարք 111: (Ասում է, թէ Վարդանը գրել է ուրիշ շատ ձեռագրեր):
- 220. Վարդան, կազմեց 1332 թվին գրված և հնացած մի Աւետարան 1438 թ.—Ձեռ. Վասպ. 182:
- 221. Վարդան քահանայ, գրել տվեց «ոսկեշար և գեղեցիկ նկարներով» մի Աւետարան, 1438 թ.—Ձեռ. Դադեան, Բ. 45 ա:
- 222. Վարդան չքահանա. մատենեց Մշու Առաքելոց վանքը քրդերին, որոնք եկան ու կողոպտեցին վանքի թանկագին սպասները և մեծ նեղություն հասցրին միաբաններին՝ առաջնորդ Պօղոս եպիսկոպոսի օրով, 1439 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 128, Հայասպ. 549:
- 223. Վարդան, միաբան Այրիվանից. հիշված է արդեն ծեր՝ 1441 թ.—Այրարատ 346:
- 224. Վարդան քահանա, գրիչ. վանում օրինակել է մի ընտիր Յայսմաուրք «ի խնդրոյ Հայրապետ կրօնաւորի», 1441 թ.—(Ձեռ. Վենետ.).—Ազգեր. Լիակ. վրք. սբբ. ԺԱ, էջ 5է:
- 225. Վարդան, կինն է Դիլշատ (N 4). ծնողներն են Յով-

- հաննէս վարդապետի, որ Գամաղիէլի վանքում օրինակեց Ճաշոցը 1442 թ.—Նօտարք 128:
- 226. Վարդան, հայր Դաւիթ գրչի, որ օրինակել է Խորենացու Աշխարհացոյցը՝ 1443 թ.—Աբրահամեան, Խորենացու Աշխարհացոյցը, էջ 11, 92:
- 227. Տէր Վարդան, որդի Զալալի. հող է նվիրել Գանձասարի վանքին, Աղբաստի իշխանության և Նղիայի առաջնորդության ժամանակ, 1443 թ.—Շահխաթ. Բ. 376. Զալալ. Ա. 188>Նօտարք 130:
- 228. Վարդան քահանա, «ձեռնասնունդ աշակերտ» Սարգիս արեղայի, որ ստացավ և նորոգեց մի հին Աւետարան 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. 112 (կալայեանը երկու հիշատակարան իրար է խառնել):
- 229. Վարդան, երկու համանուն միաբաններ Գաւաշից Ս. Վարդան զորավար վերաշինված վանքի 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. 389, Նօտարք 46:
- 230. Վարդան քահանա, գրիչ. վանում օրինակել է մի Յայսմաուրք 1441 թ. (Նօտարք 126) և մի ուրիշը 1446 թ. (անդ 153): (Նօտ. 222 ծան. դնում է Ա գրչի. սակայն ծնողաց անուն չկա որ հավատանք):
- 231. Վարդան վարդապետ, հորեղբայր Աբրահամ կրոնավորի, որ Արճէշում Խալիֆայ գրչին գրել տվեց մի Յայսմաուրք 1446 թ.—Նօտարք 153:
- 232. Վարդան կրոնավոր, վանում, Վարդան երեցին գրել տվեց մի Յայսմաուրք 1446 թ.—Նօտարք 153:
- 233. Վարդան վարպետ, կազմարար. կազմեց այն Աւետարանը, որ գրեց Թումայ Մեծփեցի գրիչը՝ Քաչքերունեաց Արշունից (Թե Սրջոնից) վանքում 1449 թ.—Նօտարք 163: Նույն ա՛նձն է Վարդան գրակապ, որ Արծկէում Միքայէլ գրչին գրել է տվել մի Աւետարան 1451 թ.—Նօտարք 167:
- 234. Վարդան, եղբոր կամ քրոջ որդի Կարապետ միայնակեացի, որ Յիպնայ դաստակ վանքում Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1450 թ.—Ձեռ. Վասպ. 405:
- 235. Վարդան, որդի Մերունի և եղբայր Սուլտան մէլէքի, որ Աղթամարում Գրիգոր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1452 թ.—Ձեռ. Վասպ. 413—414:
- 236. Վարդան քահանա, որդի Յովհաննէս քահանայի.

աշակերտել է իր երեց եղբայր նահատակ Կարապետ քահանային. գրիչ. օրինակել է Վանում մի քանի ձեռագրեր. այսպես մի Աւետարան՝ Աւագուհի տիկնոջ համար՝ 1452 թ., մի ուրիշը խաթուն Մելեքի համար՝ նույն թվին, մի երրորդը՝ Շահփաշայի համար 1453 թ., մի չորրորդը Մելիքխաթունի համար 1453 թ.—Նօտարք 169—173:

— 237. Վարդան վարպետ, կազմարար. կազմեց այն Աւետարանը, որ Յովաննէս տանուտերը գրել տվեց Վանում 1452 թ. (Նօտարք 169): Կարծեմ նույն Վարդանն է նաև այն, որ նույն Յովհաննէս տանուտերի համար կազմեց մի Ճառընտիր՝ Սղբաու վանքում, 1453 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ՄԱ:

— 238. Վարդան քահանա, որդի Յովհաննէս քահանայի. մայրն է Զմրութ. որդիներն են Նիկողայոս, Յովհաննէս և Գրիգոր. Վանում, մահտեսի Շահփաշայի պատվերով գրեց մի Աւետարան 1453 թ.—Զեռ. Վասպ. 137—138. Նօտարք 171:

— 239. Վարդան երեց, հայրն է Յովհաննէս քահանա, մայրը՝ Զմրութ. եղբայրը՝ Կարապետ քահանա՝ զոր նահատակեցին յԱրճէշ, որ իր ուսուցիչը և երախտաւորն էր. որդիներն են Նիկողայոս քահանա, Յովհաննէս և Գրիգոր. գրեց մի Յայսմաւուրք Վանում 1465 թ. (Նօտարք 222):

Աւետարան Վան 1452 թ. Նօտարք 169:
» » 1453 թ. » 171:
» » 1453 թ. » 171:

— 240. Վարդան, մերձավոր տանուտեր Մանկտաւագի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Զեռ. Վենեստ. Ա. 582:

— 241. Վարդան կրոնավոր, հայրապետ հայտնի չէ որ վանքի, որդի Ղազարի. գրել տվեց Յովհաննէս Մանկասարենց գրչին մի Աւետարան՝ 1456 թ.—Զեռ. Վասպ. 425:

— 242. Վարդան կրոնավոր, երզնում Մկրտիչ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1456 թ.—Նօտարք 184:

— 243. Տէր Վարդան, որի անունով մի խաչքար է կանգնեցրած Շողազայ վանքում 1457 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 510:

— 244. Վարդան երեց, գրիչ. Ներսէս վարդապետի համար Վանում օրինակել է մի Ճաշոց 1458 թ.—Նօտարք 190: (Ըստ Նօտարքի նշանավոր գրիչ է, որ արտագրել է նաև երեք ուրիշ ձեռագիր. բայց տրված համարները չեն ճշտվում):

— 245. Վարդան արեղա, Աղջոց վանքում Ստեփաննոս անուն անձի պատվերով գրեց մի Աւետարան, որ և ընծայվեց Գառնիի եկեղեցուն 1460 թ.—Նօտարք 195:

— 246. Վարդան քահանա, գրիչ. Վանում, Աղութ խաթունի և Շահդիշայի համար գրեց Աւետարանը 1460 թ.: Հաջորդ տարին էլ մի ուրիշ Աւետարան Մուզալ խաթունի և Շամշիղամարի համար՝ 1461 թ.—Արցախ 139:

— 247. Վարդան արեղա, որդի Ստեփաննոսի. մայրն է Մելեք. Կողոց վանքում Սիոն միայնակեացի խնդրանք օրինակեց Աւետարանը 1461 թ.—Նօտարք 198:

— 248. Վարդան արեղա, գրիչ. Կողոց վանքում օրինակեց Աւետարանը 1461 թ. Սիոն միայնակեացի խնդրանքը:—Թորոս աղբ. Բ. 265:

— 249. Վարդան քահանա, իր Աւետարանը տվեց Մարգարէ գրչին՝ օրինակելու համար Ռշտունեաց Բերդաձորի վանքում 1463 թ.—Զեռ. Վասպ. 446:

— 250. Վարդան, որդի Անդրէասի և եղբայր Աստուածատուրի, որ Ռշտունեաց Բերդաձորի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան 1463 թ.—Զեռ. Վասպ. 443:

— 251. Վարդան կրոնավոր, վանահայր Մեծոփայ վանից. Արգելանի վանքում գրել տվեց մի Շարական՝ Ղազարոս կրոնավորին 1464 թ.—Զեռ. Սևան. 47 բ. Սմբատեանց, Գեղարքունի 408:

— 252. Վարդան, մեծ վարժապետ, որի մոտ աշակերտեց Կիրակոս կաթողիկոս Վիրապեցին, Քաջբերունիքում (Ժն դար).—սեռ. Վարդանայ՝ Մեծոփ. յիշ. ա:

— 253. Վարդան, գրակապ վարպետ, որդի Աւետիսի. Արճէշում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1450 թ.—Զեռ. Թար. 66 բ:

— 254. Վարդան քահանա, որդի Առաքելի, ստացավ մի օրինակ Մաշտոց և Աւետարան՝ 1455 թ.—Տաշեան, Յուց. 425:

— 255. Վարդան դպիր, աշակերտ Հայրապետ եպիսկոպոսի, որ Անաւարզայի Ս. Աստուածածին վանքում օրինակեց Ճաշոցը Մատթէոս քահանայի համար 1466 թ.—Զեռ. Հալէպի, Ա. 236 բ:

— 256. Տէր Վարդան էլթանենց, մահտեսի, մականուն Մաքի. հիշված է երեք անգամ Մարգարէ վարդապետի հետ միասին իբրև վարպետ (ուսուցիչ) 1447, 1455 և 1466 թվերին (Նօտարք 156, 177 և 226=Զեռ. Վասպ. 400). տե՛ս և Իսրայէլ № 13:

- 257. Վարդան քահանա, հորեղբայր Զօշկանց Կիրակոս Կրկնի, որ Աղթամարում օրինակեց ճառընտիրը 1467 թ.—Նօտարք 230:
- 258. Տէր Վարդան քահանա Բիրականի, 1469 թ.—Ձեռ. վեհնետ. Բ. 1114:
- 259. Վարդան Եպիսկոպոս Աղջոց վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ 1471 թ.—Սմբատեանց, Երնչակ 313:
- 260. Վարդան Եպիսկոպոս, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Աղջոց վանքում 1471 թ.—Այրարատ 354:
- 261. Վարդան, հայր էղլշահի, որ ստացավ մի Աւետարան 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 473:
- 262. Վարդան արեղա, որդի Յովհաննէսի. «գեկեղեցոյ գլուխն սուղեաց և զարտն ի Շատուան Երար ռխֆ եկեղեցոյն»։ Կտուց անապատում, Խաչատուր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 489:
- 263. Վարդան, կինն է Թագուհի, ծնողներն են Յոհանի, որ մի Աւետարան գրել տվեց Խիզանում, Մկրտիչ քահանային. 1482 թ.—Ձեռ. Վասպ. 492:
- 264. Վարդան կազմարար, կազմեց այն Աւետարանը, որ Մարգար գրչին օրինակեց Աղբակի Բարթուղիմէոս վանքում 1487 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 84:
- 265. Վարդան քահանա, որդի Գուրջիբէկի և Եղբայր Ատոմ քահանայի (N 59 և 66), հորեղբայր Կիրակոս (N 141 և 150) քահանայի Հաբջոնեց, որ հիշված է 1467 և 1487 թվերին.—Նօտարք 230. Վասպ. 116:
- 266. Վարդան, Եղբորդի Զաքարայ արեղայի, որ Յակոբ քահանայից գնեց մի Շարակնոց, Երզնկայում, 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի Ա. 27 ա:
- 267. Վարդան Երեց, գրիչ Սաղմոսարանի (ԺԾ դար).—Տաշեան, Ցուց. 844:
- 268. Վարդան քահանա, գնող Աւետարանի (ԺԾ դար).—Տաշեան, Ցուց. 417:
- 269. Վարդան Լմնեցի, հեղինակ հանելուկների (ԺԶ դար).—Տաշեան, Ցուց. 480 ա:
- 270. Վարդան, որդի Թումայի և Եղբայր Տանուտեր Պետրոսի, որ Վանում, Ազարիա քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Ձեռ. Վասպ. 476 (Թիվը սխալ է դրել 1475):
- 271. Վարդան, ազգական Յովհաննէս (N 1229) քահա-

- նայի, որ Բերկրիի Առեղս գյուղում գրել տվեց Աւետարանը, 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 508:
- 272. Վարդան կազմարար. կազմեց Աւետարանը, որ Մարգարայ գրիչը օրինակել էր Աղբակի Երնկանի գյուղում 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 512:
- 273. Վարդան, որդի Գրիգորի, մայրն է Թուրվանդա. Իսրայէլ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան Շատախում 1491 թ.—Ձեռ. Վասպ. 518:
- 274. Վարդան, հայրապետ Աւետու վանքի (Բաղէշի մոտ) 1496 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 426:
- 275. Վարդան վարդապետ, ուսումնակից Աւագտէրի, որ Սարգիս վարդապետի աշակերտն էր, ապա առաջնորդ Սրկղունից Սպիտակաւոր վանքի. Վարդանը հիշված է 1498 թ.—Խաղբակեանք 232, 237:
- 276. Վարդան, հորեղբայր Ատոմի, որ Աղբակի Երնկանի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 527 (տե՛ս և Հաբիբ N 4):
- 277. Վարդան, կազմեց այն Աւետարանը, որ Մարգարայ գրիչը օրինակեց Աղբակի Երնկանի գյուղում 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 528:
- 278. Վարդան, կինն է Մլքան խաթուն, ծնողներն են Շատախցի Էանուտեր Հայրապետի (N 108), որ քրդերի ձեռքից փրկեց մի Աւետարան 1499 թ.—Ձեռ. Վասպ. 318:
- 279. Վարդան վարդապետ Բաղիշեցի. պատմիչ ԺԾ դարից կամ ավելի ուշ. հիշում է նաև Նօտարք 127: Եղել է ուսուցիչ Գրիգոր Շղթայակիր և Յովհաննէս Կոլոտ (+1741 թ.) պատրիարքների (Նօտարք 170):
- 280. Վարդան վարդապետ Բաղիշեցի. օրինակել տվեց Կիրդի գանձերը և ներմուծեց Լամբրոնացու 1175 թ. օրինակած Պարապմանց գրոց մեջ (հայտնի չէ ո՞ր թվին).—Աթան. յոչ. ԺԵ:
- 281. Վարդան քահանա, սույն Վարդան վարդապետ Բաղիշեցու հրամանով օրինակեց Կիրդի գանձերը.—Աթան. յոչ. ԺԵ:
- 282. Վարդան, որդի Ումեկ քահանայի և Եղբայր Աւետիք քահանայի, որ գնեց մի Աւետարան 1500 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 68:
- 283. Վարդան փիլիսոփա, վարդապետ, գրչագրող, պատկերահան և նկարիչ. անապատում բնակելուց հետո, քաշվեց Երզնկայի մի վանք, ուր մինչև մահը մուսնջ մնաց: Թվականը անհայտ:

Վարբը տե՛ս Ձեռ. էջմ. № 1711 (գրված 1601 թվից առաջ). ըստ Տաշեան, Ժղիժ. առ. Վարդանայ 187:

— 284. Վարդան տաղասաց (Ժէ դա՛ր). տաղերից մի նմուշ ունի Կոստանեանց՝ նոր ժող. Գ. էջ 11 (1682 թվին օրինակված):

— 285. Վարդան Բաղիշեցի +1704. Ձեռ. Դադեան Բ. 58 բ:

— 286. Վարդան վարդապետ Բաղիշեցի, պատմիչ կամ տարեգիր. սրանից հատվածներ մեջ է բերում նուտարք, էջ 123 (1441 թ.), էջ 127 (1442 թ.), էջ 170 (1456 թ.): Վերջինիս տակ կա ծանոթություն, թե սա Գրիգոր Շղթայակրի և Յովհաննէս Կոլոտի ուսուցիչն էր. մեռել է Բաղէշի Ամրտօլի վանքում 1704 թ.:

— 287. Վարդան Բաղիշեցի, նշանավոր վարդապետ Ամլորդու վանքի, գրել է մի Շարակնոց 1662 թ. (Ձեռ. Միւնխ. 33 բ, ուր և կա տեղեկություն նրա մասին): Գրել տվեց մի օրինակ Պատմութիւն Սամուէլ Անեցւոյ՝ 1676 թվին (տե՛ս հրտր. Սամ. անեց. էջ Ժ հիշատ. ձեռագրի): Գրել է իր ժամանակի դեպքերը և Երուսաղէմի Հայոց ու Հունաց կոիվների պատմությունը (Հայասպ. 129): Վերաշինեց վանքը 1695 թ., բանալով այստեղ նաև նշանավոր դպրոց: Իր աշակերտներից են Յովհաննէս Թ Կոլոտ և Գրիգոր Զ Շղթայակիր պատրիարքները: Մեռել է «1705 թ.».—Աբր. Կրետ. 2. Ազգապ. 2790:

— 288. Վարդան վարդապետ Մարաթացի կամ Բաղիշեցի. ուսուցիչ Գրիգոր պատրիարքի Երուսաղէմի և Յովհաննէս պատրիարքի Պօլսոյ. ունի Գիրք աղօթից, որ տպ. Պօլիս ՌՃԶԳ=1734 թվին՝ Մարաթացու անունով և երկրորդ անգամ 1841 թ.՝ Բաղիշեցու անունով.—Ընդարձակ տե՛ս Տաշեան, Յուց. 1155 և 1156 ա: Հմմտ. վերը Վարդան Մարաթացի, որի հետ շփոթված է:

— 289. Վարդան վարդապետ, ունի աղոթքներ «Ի խորոց սրտէ» վերնագրով, տերունական վայրերի շուրջ. թվում է, թե Վարդան Մեծից տարբեր անձ է և հատկապես Երուսաղեմացի ոմն՝ Ժէ դարից.—Ձեռ. Հալէպի Բ. 61:

— 290. Վարդան Յունանեան, Եւդոկիացի, եպիսկոպոս Լէոպոլսոյ, Քոզորեան. աշակերտ էր Կղեմէս Կալանոսի. հետո սովորած Հռոմում («1670—1672 թթ.»): Պրոպագանդայի կողմից ուղարկվեց Հայաստան՝ կաթողիկոսություն քարոզելու ժողովրդի մեջ գրգռություն գցած լինելով՝ կանչվեց էջմիածին (1682 թ.) և հենց որ լսեց Նիկոլի մահը, գնաց Իլվով և եղավ արքեպիսկոպոս լեհահայոց. 1689 թ. գումարեց եկեղեցական ժողով և լեհահայերին վերջնականապես Հռոմին միացած հայտարարեց + 1715 թ.: Ոմնի Թուրք քաջալերական առ Եւդոկիացիս, Ձեռքածութիւն յերկինս

(Թրգմ.) և բառգիրք իւր.—Տաշեան, Յուց. 1156 ա. Ազգապ. 2651. Կամենից 143:

— 291. Վարդան, տաղասաց (ԺԸ դար). անշուշտ կան մի քանիսր. տաղերի հիշատակությունը տե՛ս Տաշեան, Յուց. 1156 ա: ՎԱՐԴԱՆԱՆ, ար. հիշված է 1576 թ. (Ձեռ. նոր-Բայազ. 9 ա), 1663 թ. (անդ, էջ 21 բ):

ՎԱՐԴՕ, ար. 1601 թ. Ձեռ. Վասպ. 798:

* ՎԱՐԴԱՆԴՈՒՆՏ, իգ. կազմված Վարդան անունից + դուխա «դուստր» բառից:

— Վարդանդուխտ, դուստր Մանուէլ Մամիկոնեանի և կին Արշակ Գ («379—386 թթ.») թագավորի.—Բուգ. Ե. խդ:

* ՎԱՐԴԱՆՇԱՀ, ար. <պրս. Vardānšāh անունից (Justi 353 ա), որ կազմված է Վարդան անունից + պրս. šāh «թագաւոր» բառից:

— 1. Վարդանշան, նորոգել է նորագյուղի (Նոր-Բայազետ) Ս. Լուսավորիչ վանքը, 1286 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 520:

— 2. Վարդանշան, մերձավոր Ռստակէս երեց Կոնիոպացացու, որ ստացավ մի Աւետարան 1435 թ.—Ձեռ. Թաւր. 13 բ:

* ՎԱՐԴԱՆՈՅՏ, իգ. կազմված Վարդան անունից + անշուշտ. Վարդանանոյշ (Հիւրը. 83): Շատ գործածական անուն է այժմ:

— 1. Վարդանոյշ, կին Մանուէլ Մամիկոնեանի, որ էր սպարապետ Արշակ Գ («379—386») թագավորի.—Բուգ. Ե. խդ:

— 2. Վարդանոյշ (ծն. «410—411 թթ.»), դուստր քաջն Վարդան Մամիկոնեանի, քույր Շուշանիկի, կին Արշաւիր Կամսարակաւի.—Տե՛ս Բ. վրդ. Կիւլէսէրեան, Եղիշէ, էջ 378, 384. Չամշ. Ա. 518. Ազգապ. 445. Յուշիկթ Ա. 319:

* ՎԱՐԴԱՆՈՒՆՇԻ, իգ. կազմված Վարդան անունից՝ -ունի մասնիկով: Իբր օրինակ իգական անվան հիշված է Խոր. քեր. 170:

—1. Վարդանունի կամ Վարդուհի, դուստր Քաջն Վարդան Մամիկոնեանի. զգվական անունն էր Շուշանիկ. նահատակվեց Վրաստանում, իր ամուսին Վազգէնի ձեռքով «470 թ.».—Վարդունի՝ Յայսմ. դեկտ. 25, մրտ. 30.—Վարդանունի՝ Յայսմ. դեկտ. 25.—Տե՛ս և Շուշան № 3 և Վարդենի:

— 2. Վարդանունի, թոռն Վարազմանի, չհաս կին Վարազոյ իշխանի Աղուանից. նզովվեց Միքայէլ կաթողիկոսից (707—742 թթ.).—Կղկնտ. Գ. Ժգ.—սեռ. Վարդանունտոյ՝ Կղկնտ. Գ. Ի (հրտր. Շահն. Վարդանունեաց):

ՎԱՐԴԱՆԱՀ, ա՛ր. <կազմված է Վարդ անունից կամ վարդ

բառից + պրս. ܣܠܐ ܩܐܗ «թագավոր»: Հիշված է Ձեռ. Վենետ. Ա. 424 առանց թվականի:

— 1. Վարդաշահ, իր ծնողների հիշատակին մի մեծ խաչքար է կանգնեցրել Վարդանի բերդ (Օրթաքյանդ) կոչված տեղում, 1311 թ.—Յովսէփեան, Խաղբակեանք 40:

— 2. Վարդաշահ, ար. հիշված է 1317 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում.—Manus. Brit. mus. 21 Բ:

— 3. Վարդաշախ, որդի Յովհաննէս տանուտերի, որ Մոկաց Փառավանք գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան 1455 թ.—Ձեռ. Վասպ. 422:

— 4. Վարդաշահ, կինն է Դաւլաթ. ծնողներն են Մխիթար կրոնավորի, որ Արճէշում օրինակել տվեց մի Ճաշոց 1457 թ.—Նօտարք 185:

— 5. Վարդաշահ, փեսա Խոսրովի, որ Բոնաշէն գյուղում, Մխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485:

— 6. Վարդաշահ Աշնակեցի, մի այգի է նվիրել Բագնայրին (թվականն անհայտ).—Արճ. Շիրակ 121 Բ:

+ ՎԱՐԴԱՊԵՏ, ար. <հ. վարդապետ բառից. հմմտ. Տէրտէր. Հայրապետ, Տիրացու, Սարկավագ անունները, որոնք նմանապես եկեղեցական աստիճաններ են:

— 1. Վարդապետ, քահանա Դանշան գյուղի (Խլաթ). նվիրատու ձեռագրի (1204 թ.).—Հայասպ. 448:

— 2. Վարդապետ, քահանա Դանշան գյուղի (Խլաթ), 1205 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 471:

— 3. Վարդապետ, հայր Յովհաննէս երեցի, որ Կարնոյ Կան գյուղում գրեց մի շքնաղ Աւետարան 1283 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 4. Վարդապետ, եղբայր Խաչատուր վանահայր Վարդանանց ուխտի, 1303 թ.—Ձեռ. Վասպ. 64:

— 5. Վարդապետ, որդի Նազարշահի, երախտավոր Հայրապետ գրչի (նախքան 1420).—Տաշեան, Ցուց. 666:

— 6. Վարդապետ, եղբայր Առաքել արեղայի (նախքան 1420 թ.).—Տաշեան, Ցուց. 665:

— 7. Վարդապետ, կինն է Հռիփսիմէ. ծնողներն են Յովհաննէս քահանայի, որ Մանուէլ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, Երզնկա 1473 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 420:

+ ՎԱՐԴԱՎԱՐ, ար. <նույն տոնի անունից կազմված նորակերտ անուն, որ հիշում են Ալպոյաճեան, Պատմ. Հալ. Կես. Ա.

1155, Սոյլետ. Հյատ. 1945 հոկտ. 7, էջ 9, վերջին սյունակ, Գալուստեան՝ Մարաշ (ստեպ): Գործածական է նաև Զեյթունում Վարդեփառ ձևով (տե՛ս Անդրէասեան, Զէյթունի տարադր. 1935, էջ 31):

+ ՎԱՐԴԱՐԱՆ, ար. <հ. վարդաբան «վարդանոց կամ համբիշ» բառից. իրրև անձնանուն հիշված եմ գտնում 1651 թ. Ձեռ. ՄԼԲ. = ՂԱ 1925, էջ 575:

— ՎԱՐԴՊԵՏ, ար. հիշված է 1475 թվից հետո գրված անթվական մի յիշատակարանում (Ձեռ. Մաղն. 35):

+ ՎԱՐԴԳԵՍ, ար. <հ. վարդ + գէս բառերից, իբր «վարդագոյն մազեր ունեցող, ոսկեհեր»: Սովորական է այժմ, թեև հնում շատ անսովոր անուն էր:

— Վարդգէս մանուկ, քեռայր Երուանդ Ա (բստ Չամչ. Ա. 101՝ ն. Բ. 569 թ.) թագավորի. շինեց Վարդգէսի ավանը, որ է Վաղարշապատ.—Երր. Բ. կե. Ասող. Ա. Ե. Վրդ. Ժէ:—սևո. Վարդգէսի՝ Խոր. Բ. Ժգ, կե. Ասող. Ա. Ե. Սիմ. ապար. 128:—Վարդգէսի աւան՝ Ուխտ. Ա. խգ.—բց. ի Վարդգէսէ՝ Սիմ. ապար. 8:—Վարդգէսի առասպելի մասին ընդարձակ տե՛ս Արեղեան, Հայ. Ժղ. առասպ. էջ 550—568:

+ ՎԱՐԴԵԳՈՅՆ, ար. <հ. վարդագոյն բառն է. հիշատակված է այս անունով մի սարկավագ, գրիչ հետին դարերի.—Անկ. Գիրք Նոր. Կտ. Ժգ. Ձեռ. Վենետ. Բ. 702 (անթվ.):

+ ՎԱՐԴԵՐՈՒՓ, իգ. <հ. վարդ + քուփ բառերից, որով ըստացվում է Վարդեմի անվան համագորրը: Հիշատակված է ԺԴ դարից:

— 1. Վարդեքուփ, դուստր Իշխանի և քույր Մկրտիչ կուսակրոն քահանայի, որ Կաֆայում գրել տվեց մի Աւետարան 1344 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՂԱ 1926, 237:

— 2. Վարդէքուփ, դուստր կոշկակար Մարտիրոսի, որ ստացավ մի Աւետարան 1471 թ.—Այրարատ 52:

— Ունենք նաև գրված Վարդքուփ (թվականն անհայտ).—Ձեռ. Վենետ. Ա. 216:

— 3. Վարթեքուփ, դուստր Գրիգորի և քույր կոշկակար Մարտիրոսի, որ Աշոտաց երկրի Անկիւնաց վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1470 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 588:

— 4. Վարդեքուփ ս? հիշված 1653 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 341: ՎԱՐԴԵՍԱՂԻԿ, իգ. անթվական մի հիշատակարանում. REA 10, 59,

+ ՎԱՐԵՆԱՍ, իգ. <հ. վարդ և հատ բառերից, իբր «վարդի հատը, ճիշտ նմանը» (ինչպես Արևհատ): Հիշված է 1582 թ. (Ալպո-

յաճեան, Պատմ. Հայ. Կես. Բ. 1858), 1709 թ. (Ձեռ. Սեր.=ՀԱ. 1928, էջ 493):

— 1. Վարդենատ, կին էլյաշի էմին պեկի, որ Կեսարիայում գրել տվեց մի ճաշոց 1481 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1481:

— 2. Վարդէհատ, իգ. հիշված 1596 թ.—Ձեռ. Սեր.=ՀԱ 1926, 456 և Վարդիհատ ձևով հիշված ժէ դարում.—Ձեռ. Կես. սարգ. 13:

+ ՎԱՐԴԵՆԻ, իգ. <հյ. վարդենի «վարդի թուփ» բառից (Հիւրշ. 82). հմմտ. պհլ. Vartak «վարդ-իկ» իբր իգ. հտ. անուն. իբրև իգական անուն հիշում են թր. քեր. 14. Անան. քեր. 140:

— 1. Վարդենի, բուն անունն էր Ս. Շուշանիկի՝ դստեր Քաջն Վարդանի.—Վկ. Շուշ. 11.—որ և Վարդանի՝ անդ 55 («որ Վարդանի անուանեալ ի հօրէն իւրմէ սրբոյն Վարդանայ»).—ըստ Վրաց մատենագիր Յակոբ Երեցի կոչվում է Վարդան! (տե՛ս Մէլիբսէթ-Բեկ, Վրաց աղբ. Ա. 11).—Տե՛ս և Վարդանունի:

— 2. Վարդենի (գրված Վարդնի), կին Իվանէ Տփղիսեցու, հիշված է Արձ. Հաղբատի 1261—1281 թթ.—Justi 353 ր:

— 3. Վարդենի, կույս կրոնավորուհի. ոստայն գործելով ապրում էր և շահածը աղքատներին բաժանում: Մի երիտասարդ տղոփացավ նրան. կույսը կանչեց իր մոտ այդ երիտասարդին և իմանալով, որ իր աչքերն են հրապուրել նրան, կկոցը աչքերը խրեց և կուրացավ: Երիտասարդը զղջաց, քաշվեց անապատ, իսկ կույսը Վարդենին ճգնական կյանքով վերջացրեց իր կյանքը:—Թեև չկա ազգության ոչ մի նշան, բայց կարծվում է, թե օտար է (Ազգապ. 2060):—Ուղ. Վարդենի, սեռ. Վարդենայ, Վարդենկայ՝ Յայսմ. մայ. 9. իսկ Աւգեր. կիակ. վրք. սրբ. ժԲ. 362 հայ է համարում և թվականը դնում է նախքան ժԳ դար, որովհետև գտնվում է նաև Տէր Իսրայէլի Յայսմաուրբում և հիշատակված է Վարդոց անունով՝ Երզնկացու Մատթէի մեկնութեան մեջ, էջ 118: Հայ լինելու ապացույցն այն է, որ կա միայն Հայոց Յայսմաուրբում. հույնն ու լատինը չգիտեն:—Չամշ. Գ. 443 նույնպես դնում է հայ, բայց ժԵ դարի սկիզբը (Վարդենի կամ Վարդենիկ ձևով):

— 4. Վարդենի, կին Վարդան քահանայի, որ ստացավ մի Մաշտոց և Գանձարան, ի Պառուզարակ (1455 թ.).—Տաշեան, Ցուց. 425:

— 5. Վարդենի, ապաշխարող, կին գրիշ. օրինակել է Սանդուխ գիրքը, 1657 թ.—Ձեռ. Կարին. 202:

— 6. Վարդենի անունը հիշատակված է նաև 1540 թ. (Ձեռ. Մաղն. 29՝ Վարդինէ ձևով), 1622 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 292 ր), 1631 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 74 ր), 1681 թ. (Վարդինէ ձևով՝ Ալպոյաճեան Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1879):

+ ՎԱՐԴԵՐ, ար. և իգ. <կարող ենք դնել վարդ բառի հոգնակից, բայց թերևս նաև արականում Վարդերես անունից կրճատված և իգականում Վարդիթեր անունից կրճատված: Արական Վարդեր ձևը գտնում ենք 1643 թ. «Յիսուս Որդու» տպագիր մի օրինակում (տե՛ս Նուրազն). «Եղբորցն Վարդանին, Ածատուրին»: նաև երկու անթվական հիշատակարաններում.—Ձեռ. Սանաս. 13 ր և Ձեռ. Հալէպի 71.—Իսկ իգականը գտնում ենք Վարդեր 1650 թ. (Ձեռ. Հալէպի 92),—1701 թ. Bodleian 207,—1744 թ. (Սմբատեանց, Երնշակ 249),—Վարթեր 1749 թ. (Ձեռ. Դադեան Բ. 14 ր):—Վարդէր իգ. ? 1773 թ. (Քօսեան, Հայք ի Ջմիւռ. Բ. 138),—Վարթեր իգ. 1783 թ. (շիրմի տապանագրում, Քօսեան, Հայք ի Ջմիւռ. Բ. 89):

— 1. Վարթեր, մերձավոր Թերան Անեցու, որ գնեց մի պատմագիրք և նրա հիշատակին նվիրեց Ս. Գրիգոր Եկեղեցուն, 1246 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 512:

— 2. Վարդեր, իգ. 1735.—Ձեռ. Վասպ. 516:

+ ՎԱՐԴԵՐԵՍ, ար. <վարդ+երես բառերից, իբր «վարդագույն, վարդաման երեսներ ունեցող»: Հմմտ. պրս. گلچرا Gulchāra անունը, որ բուն նշ. է «վարդադէմ» (տե՛ս Justi): Մեր մեջ ավանդված է ԺԳ—ԺԵ դարերից. գործածական է նաև այժմ և նրանից ունենք Վարդերեսեան ազգանունը:

— 1. Վարդերես, որդի Պապ Գրիգորի (նախքան 1320 թ.).—Տաշեան, Ցուց. 665—666:

— 2. Վարդերես, մերձավոր Ասլեր տիկնոջ, որ Երուսաղէմում Կարապետ Երեցին գրել տվեց մի ճաշոց 1333 թ.—REA 10, 56:

— 3. Վարդերես, ոմն. Ձեռ. էջմ. № 672 Գւ. (ԺԵ դա՛ր) (հրտր. Ազաթ. 1909 թ. յոչ. էջ Խէ):

+ ՎԱՐԴԵՐԱՆ (որ և Վարդեվան), ար. <վարդ բառից. բայց ի՛նչ է —ւան: Գործածական է այժմ էլ. ավելի սովորական է Վարդևանեան ազգանունը: Երկու անգամ գտնում ենք գործածված ժԴ և ժՁ դարերում:

— 1. Վարդէվան, հայր Սահակի. որ ստացավ մի Շարակնոց 1343 թ.—Տաշեան, Ցուց. 489 ր:

— 2. Վարդէվան ս? 1585 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 368:

+ ՎԱՐԴԵՐՈՅ, իգ. <հյ. վարդ+ոց բառերից, իբր թե ծոցը

լցված է վարդով. հիշատակված է մի անգամ, անհայտ թվակա- նով.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, էջ 44:

+ ՎԱՐԴԷՄԱՅՐ, իգ. <վարդ+մայր բառերից. մի անգամ հիշատակված եմ գտնում ԺԴ ԺԾ դարից:

— Վարդէմայր, մայր Առաքել գրչի (նախքան 1420 թ.).—Տաշեան, Յուց. 665 բ:

+ ՎԱՐԴԷՄԱՆԱՄ, իգ. <հյ. վարդ+արար. ريسو sanam «կուռք, արձան» (տիպար գեղեցկության) բառերից, իբր «վարդից շինված արձան»:

— Վարդլսանամ, կին Մկրտիչ քահանայի (նախքան 1420 թ.).—Տաշեան, Յուց. 666 բ:

ՎԱՐԴԵՆԻՈՐ, ար. 1596 թ.—Ձեռ. Վասպ. 749:

ՎԱՐԴԷ, իգ. հիշված 1728 թ.—Ձեռ. Հալէպի Բ. 59 բ, 60 ա:

— Վարդլ, իգ. հիշված է +1768 թ. (Սիրմէեան, Պատմ. Հա- լէպի աղգ. դերեզմ. 42 բ):

ՎԱՐԴԷՄԱՅՐԵՆԻ, Երևանցի, գնեց Մելիտոնի այգու շարքեր և նվի- րեց Կեչառուի Ս. Գրիգոր եկեղեցուն 1163 թ.—Շահագրդ, Հին Երե- վանը, 75:

— Վարդմբել (տպ. վարդ բմբել?), Երևանցի. մի այգի է նվի- րել Կեչառուի վանքին 1234 թ.—Երևի նույն անձն է, որ մի ուրիշ արձանագրության մեջ էլ կոչվում է պարզապես Վարդ.—Այրարատ 262:

ՎԱՐԴԻ (սեռ. վարդէ) քահանա Սեբաստիոյ, որի որդիքն են Յովհաննէս և Պապէր. հայրն է խաչատուր: Ինքը Վարդին կամ որ- դին Պապէր արտագրել են Աւետարանը 1193 թ.—Ձեռ. Վասպ. 80:

+ ՎԱՐԴԻԳՈՒԼ, իգ. <հյ. վարդ+արս. گول gul բառերից. գործածական է Զանգեզուրում. հմմտ. Գուլվարդ: Երկուսն էլ նշա- նակում են «վարդ ծաղիկը», ըստ որում արս. گول gul նշանակում է ո՛չ թե «վարդ», այլ ընդհանրապէս «ծաղիկ»:

+ ՎԱՐԴԻԹԵՐ, իգ. <վարդ+ժղ. բեր «թերթ» բառերից և նշանակում է «վարդի թերթ»: Հիշված է 1595 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 696), 1641 թ. (Bodleian 212): Հայտնի է այս անունով Պոռշեանի «Սօս և Վարդիթեր» գեղեցիկ վեպը: Այժմ սովորական անուն է:

* ՎԱՐԴԻԿ, ար. <վարդ անվան փաղաքականն է և իբր այն՝ արս. փոխառություն. հմմտ. պհլ. vartak «վարդ-իկ» իբր իգ. անձ- նանուն (Հիրբշ. 82): Իբր անձնանվան օրինակ հիշված է Սին. քեր. 206: Այժմ անգործածական. խափանված է անշուշտ վարտիֆ

յառի հետ շփոթման պատճառով: Բայց կա Վարդիկեան ազգանու- նը.—Տե՛ս և Վարդուկ:

— 1. Վարդիկ, իշխան Մոկաց, կոչված Ակնիկ. դավաճան. առաջնորդ էր արարների առաջին արշավանքին՝ Դուխնի վրա («640 թ.»).—Սեբ. 1:

— 2. Վարդիկ, որդի Թադոսի, հիշվում է Տաթևի 881 թվի կալվածագրում.—Օրբ. լթ:

— 3. Վարդիկ, վանահայր Յաղացքարի. շինեց այնտեղ երկու եկեղեցի.—Օրբ. կա (ղնում է 406 լվին՝ Գագիկի թագավորության ժամանակ. պետք է հասկանալ անշուշտ Գագիկ Ա, որ նստավ «990—1020 թթ.» և ըստ այսմ ուղղել լվականը):

— 4. Վարդիկ, վանահայր Վանգոց վանքի. խստամբեր ճրգ- նավոր և հրաշագործ: Սպերից եկավ Վանանդի Գագիկ թագավորի մոտ և շինեց Վանկոյ վանքը: Թաղվել է նույն վանքում (Ժ դար). —Մխ. այրիվ. 74. Ասող. Գ. է.—սեռ. Վարդիկայ՝ անդ: Նաև Յայմ. 10 յնս.՝ ըստ Այրարատ 51 ծան. (Ջամշ. Բ 824 գրում է Վարդուկ):

— 5. Վարդիկ, վանահայր Թաթլոյ վանուց (թվականը ան- հայտ).—Վրդն. աշխ. 504: Թերևս և նույն է նախորդի հետ. տե՛ս Այրարատ 51 բ:

— 6. Վարդիկ Նյաթցի, նվիրատու ձեռագրի (1204 թ.).—Հայասպ. 450 թ.:

— 7. Վարդիկ, ծերունի կրոնավոր, միաբան Հաուց թառի. 1214 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 593:

— 8. Վարդիկ, հորեղբայր Վարդան կրոնավորի, որ Աղթա- մարում, Թումայ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 322:

— 9. Վարդիկ, ոմն Սերաթցի (հիշված է 1504 թ.).—Տաշեան, Յուց. 55 ա:

— 10. Վարդիկ, 1629 թ.—Ձեռ. Վասպ. 876:

— 11. Վարդիկ, Սուլավացի հարուստ հայ. հիշված է Ստեփան մեծ իշխանի (1457—1504 թթ.) ժամանակ.—Տան, Արևել. հայք. 15:

— Ավելի ուշ հիշված են Վարդիկ 1633 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 36), 1656 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 604), 1708 թ. (Ջամբռ 286). բուրն էլ իզական:—Տե՛ս և Վարդ խաթուն:

ՎԱՐԴԻՇ, ար. աղվանական անուն է. ծագումը մեզ անհայտ. մի անգամ ունենք՝

— Վարդիչ ի Թամրիկան. հյուպատոս աղուան (է դար).—
Հրտր. Սամ. անեց. 286:

— Վարդիշահ, կին ոմն հիշված 1653 թ. (Քորոս աղբ. Ա. 121) ր

+ ՎԱՐԴԻՇԱՆ, իգ. <հյ. վարդ+շաղ բառերից, իբր «վարդի
թերթից կաթած ցող».—(Սովետ. Հյստ. 1945 թ. նոյ. 28, էջ ք.
սյուն. 2-րդ):

+ ՎԱՐԴԻՇԵԱՆ, ար. <հյ. վարդ+իշխան բառերից, իբր թե
«վարդերի իշխան»: Երկու անգամ հիշատակված է ԺԴ դարից:

— 1. Վարդիշխան քահանա, Կրուսաղէմում, Ստեփան Երկայն
գրչին օրինակել տվեց Աւետարանը և նվիրեց Հրեշտակապետաց
վանքին 1321 թ.—Քորոս. աղբ. Բ. 344—345:

— 2. Վարդիշխան, երախտավոր Առաքել գրչի (նախքան
1420 թ.).—Տաշեան, Ցուց. 666 ա:

+ ՎԱՐԴ-ԽԱԹՈՒՆ, իգ. կազմված վարդ և խաթուն բառերից:
Նույնի փաղաքշականն է Վարդիկ խաթուն: Կա և Վարդայ խաթուն
Ժէ դար (Ջբբ. սարկ. Ա. 69): Վարդխաթուն անվան հին հիշատա-
կություններն են՝ 1570 թ. (Այրարատ 39 և Ձեռ. Վենետ. Ա. 672),
1575 թ. (Ձեռ. Վասս. 688), 1588 թ. (Ձեռ. Հալէպի Ա. 233 ա),
1589 թ. (անդ 167), 1594 թ. (Ձեռ. Վասս. 737), 1613 թ. (Ձեռ.
Քար. 99 ք), 1632 թ. (Ձեռ. Հալէպի Ա. 3 ք), 1645 թ. (Ձեռ. Վասս.
295), 1650 թ. (Ձեռ. Հալէպի Ա. 92 ք, 327 ա), 1651 թ. (Տաշեան,
Ցուց. 363 ք), 1660 թ. (Ձեռ. Հալէպի Ա. 178 ք), 1661 թ. (Սմբա-
տեանց, Երնշակ 267), 1672 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 62), 1696 թ.
(Տաշեան, Ցուց. 591 ք), անթվական են Ձեռ. Վասս. 128 և 158.
Իսկ Վարդիկ խաթուն հիշված է 1683 թ. (Տաշեան, Ցուց. 493):

— 1. Վարդխաթուն, դուստր Խաչիկի և քույր Հայրապե-
տ արեղայի, որ գրեց մի Աւետարան, Աղթամար 1444 թ.—Ձեռ.
Վասս. 388:

— 2. Վարդխաթուն, հորեղբոր դուստր տանուտեր Մանկտա-
ւագի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ.
Ա. 582:

— 3. Վարդխաթուն, 1552 թ.—Ձեռ. Վասս. 656:

— 4. Վարդխաթուն, հիշված է 1616 թ. (Manus. Brit. mus.
40 ք), այլ ոմն Վարդխաթուն, հիշված 1632 թ.—Ձեռ. Կես. Ածած.
63 ա:

— 5. Վարդխաթուն, 1708 թ.—Ձեռ. Վասս. 563:

+ ՎԱՐԴԿԱՆ, ար. <հյ. վարդիկ ձևի հին սեռականն է: Մի
անգամ ունենք՝

— Վարդկան, այլ անուն Վարդան Մամիկոնեանի (Կար-
միրն).—Կոր. էջ 14:

+ ՎԱՐԴՄԱՆՈՒԿ, ար. <հյ. վարդ և մանուկ բառերից. գրտ-
նում եմ հիշված անհայտ թվականով Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926 թ., էջ
237 և Ձեռ. Վասս. 117:

— 1. Վարքմանուկ, պարտիզպան Խորին անապատի (Կիլի-
կիա), 1270 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 235. Սխուան 152:

— 2. Վարդմանուկ, որդի Քուբր, հանգուցյալ եղբայր Մկրտիչ
Կրոնավորի, որ Բաղէշում գրել տվեց մի Յայսմաուրբ 1446 թ.—
Նոտարք 151:

— 3. Վարդմանուկ, հիշված 1475 թվից հետո գրված անթվա-
կան մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Մաղն. 35:

— 4. Վարդմանուկ, 1693 թ.—Ձեռ. Վասս. 980:

ՎԱՐԴՈ, ար. 1678 թ —Ձեռ. Վասս. 1023:

+ ՎԱՐԴՈՍԿԻ, իգ. <հյ. վարդ+օսկի բառերից: Մի անգամ
գտնում եմ հիշված Յիսուս Որդու 1643 թվի տպագիր օրինակու
(տե՛ս Նորաշն). «քվերցս Հայպատին և Վարդոսկին»:

+ ՎԱՐԴՈՑ, իգ. <հյ. վարդոց, իմա՝ վարդանոց «վարդերի
ծաղկանոց» բառից. հմմտ. Գուլիստան: Իբր իգ. անվան օրինակ
հիշված է Քր. քեր. 14 և Անան. քեր. 140:

— Այս անունով է հիշված սրբուհի Վարդենին (Երզն. Մտթ.
118), որի վարքը տե՛ս վերը:

+ ՎԱՐԴՈՒԿ, ար.՝ <հյ. վարդ բառի գգվականից (սրանով
վերանում է վարտիք բառի հետ շփոթելու կասկածը). մի անգամ
գտնում եմ հիշված 1636 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 752):

+ ՎԱՐԴՈՒՐԱՆ, ար. <հյ. վարդ+ուրախ բառերից. հմմտ.
նույնի պարսկերեն ձևը՝ Գուլշամ:

— Վարդուրախ, աներն է Սահակի՝ որ ստացավ մի Շարակ-
նոց (1643 թ.).—Տաշեան, Ցուց. 489 ք:

+ ՎԱՐԴՈՒՂԻ, իգ. <հյ. վարդ բառից՝ -ունի իգականակերթ
մասնիկով, իբր համապատասխան եվրոպական Rosa, ռուս. Роза
անվան: Իսկ Մամիկ. էջ 50, 51 հիշված Վարդունի պարսիկ գորա-
վարի անունը անստույգ կամ կեղծ է (Հիւրշ. 82): Շատ սովորա-
կան է այժմ մեր մեջ. կրճատ ձևն է Վարդուղ. հին հիշս յկու-
թյուններն են՝ Վարդունի 1609 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, էջ 473),
1783 թ. (Մէնէլիշեան, Ազգապ. Տիւզեանց 17), 1796 թ. (էՖիմ.
448). տե՛ս նաև Վարդաւունի կամ Վարդունի (Ե դար):—Տե՛ս
նաև Վարդուղ՝ Գոնցա անվան տակ 1260 թ.՝:

- ՎԱՐԴՈՒՄ, ար. հիշված է՝
- 1674 թ. (Ձեռ. Դադեան Բ. 46 ք).
- 1702 թ. (Manus. Brit. mus. 167-ք).
- 1678 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 2 ա).
- 1638 թ. (» » » 15 բ):

Վարդում իգական է 1418 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակության մեջ՝ Ձեռ. Նոր-Բայազ. 33ա:

+ ՎԱՐԴՊԱՊ, ար. <հյ. վարդ և պապ բառերից. հիշված է մի անգամ ԺԳ/ԺԴ դարում:

— Վարդպապ (հետո կրոնավոր), հորեղբորորդի Մխիթար գրչի, որ 1315 թվին Գլաձորում օրինակեց Գիրք Լուծմանց. — Հայասպ. 526:

ՎԱՐԴՊԱՐՈՆ, ար. հիշված է 1475 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Մաղն. 35):

+ ՎԱՐԴ-ՏԻԿԻՆ, իգ. <հյ. վարդ և տիկին բառերից, իբր համազոր Վարդ-խաթուն անվան:

— 1. Վարդ-տիկին, կին Յովհաննէս քահանա գրչի ի Շիկ-բակ, 1313 թ.— Հիշատ. ՄԱՄ 1911, էջ 1301:

— 2. Վարթտիկին, քույր Միմէոն երեցի, որին օգնում էր արտագրելու Աւետարանը՝ Սուրխաթում (Խրիմ) 1343 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 755:

— 3. Վարդէ տիկին, կին Մխիթար քահանայի (1375 թ.).— Տաշեան, Ցուց. 277:

— 4. Վարդտիկին (գրված է սեռ. Վարդիկնայ). կին Ամիրի և մայր Յովհաննէս տանուտերի, որ Սեբաստիայում Մինաս գրչին գրել տվեց մի Յայսմաուրբ 1469 թ.— Ձեռ. Սեբ.— ՀԱ 1929, էջ 11:

— 5. Վարդտիկին, կին Շնոֆոր պարոնի և մայր Գրիգոր քահանայի, որ Սեբաստիայում Փիլիպպոս եպիսկոպոսին գրել տվեց մի Աւետարան 1485 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 598:

— 6. Վարդատիկին, կին X-ի, երեց եղբոր Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքունեաց Կած գլուղում Յովհաննէս Արծկեցուն գրել տվեց մի Ճաշոց (Ժն դար).— Ձեռ. Սևան 18:

— 7. Վարդ-տիկին, հիշված կա նաև 1618 թ. (Karst, Գտատն. էջ III):

ՎԱՐՁԷԼ, ար. հայր Մելիք Յովատափի, որ գերութիւնից ազատել է մի Աւետարան (թվականն անհայտ, բայց 1224-ից հետո).— Քորոս աղբ. Բ. 273—274:

ՎԱՐԺ, ար. ծագումն անհայտ (անշուշտ շինված Վարաժնունի անվան վրայից):

— Վարժ, որդի Դատի, ընտիր որսորդ, Գեղամի Գառնիկ թռուան ցեղից: Արտաշէս Ա (Ն. Ք. 114—89 թթ.) նրան արքունի որսերի վերակացու և իր որդի Տիգրանի մարտուսույց կարգեց, և Հրազդանի կողմէր նրան պարգևեց: Սրանից է առաջացել Վարժարնունի ցեղը.— Խոր. Ա. ժր. Բ. է. Առաջ. Ա. Ե,— որ և Վարաժ՝ Խոր. Բ. ժա. Ուխտ. Ա. ժղ. Սամ. անեց. 43, 48. Մին. համդ. 5:

ՎԱՐԻ-ԽԱՆ, իգ. 1602 թ.— Ձեռ. Վասպ. 802:

ՎԱՐԻԿ, ա՞ր. Թե իգ. հիշված է 1548 թ.— Manus. Brit. mus. 108 բ:

ՎԱՐՁ, ար. <Եթե հյ. վարժ բառից չէ, ծագումն անհայտ. մի անգամ ունենք հիշատակված՝

— Վարժ Կամսարական, Յազկերտ Բ-ի բանտարկած նախարարներից մին 452 թ.— Սղիշ. 150, որ և հիշում է Փարպ. Խէ «Վարժայ Կամսարական» ձևով:

ՎԱՐՁԱԻՈՐ, ար. ծագումն անհայտ. ցայց ավելի ընդարձակ տե՛ս Վարոս:

— Վարժատը, Ատոմեան նահատակներից մին.— Աւգեր. Լիակ. վրթ. սրբ. Բ. 75. Տաշեան, Ցուց. 27, 564, 577 ըստ Յայսմ.— Վկ. ատ. 81.— սեռ. Վարժատրի՝ Վկ. ատ. 69. Արծրունեաց տոհմից էր՝ ըստ Չամչ. Բ. 20:

ՎԱՐՁԻԳՈՒՆ, ար. հիշված է 1477 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում. Ձեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 218). վրիպակով տպված է ազավարձիթուլ, որ ըստ իս ուղղելի է աղա Վարձիթուլ:

ՎԱՐՁԻԿ, իգ. ծագումն անհայտ, մի անգամ հիշատակված ունենք՝

— Վարճիկ, կի՞ն կամ մերձավոր Դաւիթ (Մ 106) իշխանի Շոթոկու ց. հիշված 1222 թ.— Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 32, 34:

ՎԱՐՇԻՐ, որդի Ապլվարդի և հայր Արտաշիրի, որ իր մի այգին նվիրեց Եղվարդի վանքին, 1911 թ.— Այրարատ 199:

ՎԱՐՈՃ, ար. Թ.?.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 428:

* ՎԱՐՈՍ, ար. <լտ. Varus անունից, որ բուն նշանակում է «ժոռած, կորացած». հայտնի են այս անունով զանազան անձեր. որոնցից նշանավոր է Varus փիլիսոփան, բարեկամ Կեսարի. իրեն է նվիրված Վիրգիլիոսի 6-րդ երգը. Հայոց մեջ քրիստոնեական շրթ-

չանից հայտնի է Վարոս նահատակված ճգնապատում (Աւգեր. Լիակ. վրթ. սրբ. Ը. 41):

— 1. Վարոս (որ և Գիւտ), աշակերտ Սահակի և Մեսրոպի. Վարդանանց պատերազմից հետո, իր եղբայր Անտոնի կամ Թաթուրի հետ միասին քաշվեցին Վիշապաձոր ճգնելու. այնուհետև Վարոսը գնաց Դիցմայրի անձավը, ուր շինեց Գիւտի վանքը և ճգնությամբ վերջացրեց իր կյանքը (տե՛ս և Անտոն), ըստ Սամ. անեց.՝ + 494 թվին.—Յիշ. թաթ. 47, 48, 51. Ասող. Բ. Բ. Յայսմ. սեպ. 30, մրտ. 6. Մխ. այրիվ. 62.—Սեռ. Վարոսի՝ Ճշ. 664. Յայսմ. սեպ. 30, մրտ. 6. Յիշ. թաթ. 47. Վրդն. աշխ. 504.—Գրծ. Վարոսի՝ Սամ. անեց. 72. Կիր. 21. Վրդ. իր:

— 2. Վարոս, որդի Ատոմ Գնունու, Ոստանեան տնից, հոր և Ատոմեան վկաների հետ միասին նահատակվեց Պարսից Հազկերտ թագավորի հրամանով.—Յայսմ. օգ. 19 (գրված է Վարս՝ Չամշ. Բ. 20. Ազգապ. 347. Տաշեան, Յուց. 77, 564 և այլն):—Վարս՝ Վկ. ատ. 81.—սեռ. Վարսայ՝ Վկ. Ատ. 69.—Justi 357 աքնդունելով Վարս ձեր, հանում է հյ. վարս ժմազ» բառից. իսկ Աւգեր. Լիակ. վրթ. սրբ. Բ. 75 տարբեր անձեր է դնում (Վարոս և Վարս).—Դարձել է Վարսաւոր՝ Չեռ. Վենետ. Բ. 243, և Վարձաւոր՝ Թորոս աղբ. Բ. 394 (ուր ավելանում են նաև Վարսակ և Ներսեն): Ստացել է Վարոց ձեր՝ անշուշտ անմտադրությամբ և ո՛չ թե անախորժ բառախաղով՝ Չեռ. Վասպ. 430 (թվականն անհայտ, բայց 1458 թվից ուշ).—Տե՛ս և Վարձաւոր:

— 3. Վարոս, որդի տանուտեր Տողանի, որ Արճէշի Սոսկան գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան 1489 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 437:

— 4. Վարոց, ազգական Ատոմի, որ Աղբակի Ծրնկանի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան 1498 թ.—Չեռ. Վասպ. 527 (տե՛ս և Հարիբ Ռ 4):

— 5. Վարոց, ար. 1581. Չեռ. Վասպ. 722, 1592. Չեռ. Վասպ. 730:

+ ՎԱՐՍԵՆԻԿ, իգ. <անշուշտ վարս բառից, իբր «լավ մազկոտ»։ հնից չէ ավանդված. կրճատ ձևերն են Վարսիկ, Վարսո: Կազմութունը ճիշտ այնպես է, ինչպես Արփենիկ, Սաթենիկ, Նազենիկ, կրճատ ձևերն էլ Արփիկ, Սաթիկ, Նազիկ: Բոլորն էլ շատ գործածական անուններ են այժմ:

ՎԱՐՍԷ, իգ. հիշված 1823 թ.—Չեռ. Նոր-Քայազ. 9 ա:

ՎԱՐՏՈՄ Անեցի, տաղաչափ.—Տեղ. աղագ. 1946 Ռ 2, էջ 79:

ՎԱՐՏԷՆ (որի վերջածայնը համարելով որոշիչ հոդ՝ կունենանք

ուղ. Վարտայ? սեռն անհայտ). հիշված է 1681 թ. (Չեռ. Հալէպի. Ա. 186):

ՎԵԼԻ, որդի Նուրիճանի, որ Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Յայսմաւորք՝ Ազուլիս 1481 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 299:

* ՎԵԼԻՉԱՆ, ար. <արար. ولى velli «տեր, պաշտպան, սուրբ» + պրս. جان Jān բառերից. հիշատակված է մեր մեջ 1480 թ. (Քարխուտ. Պատմ. Աղվ. Բ. 34), Վելիչան 1661 թ. (Արցախ. 259), Վելիճան՝ 1671 թ. (Պաղթակեանք 253):

— 1. Վելիչան պարոն, տիրոջ Խաչենաձորի գավառի, 1493 թ.—Արցախ 247:

— 2. Վելիչան, 1627 թ.—Չեռ. Վասպ. 873:

ՎԵԼՍՈՄ, ա՛ր. ծագումն անհայտ. հիշված է 1651 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 734:

+ ՎԵԼԱՆՈՅՇ, իգ. <հյ. վեհ և անշուշտ բառերից. նորակերտ անուն. հիշված է ԺԹ դարից. կրճատ ձևն է Վեհիկ, որ սակայն կապ չունի տակի Վեհիկ անվան հետ: Հմմտ. նաև Վահանոյշ:

* ՎԵՆԻԿ, ար. <իւրան. Vehik ձևից, որ Վեհշապուհ, Վեհեճամ, Վեհվեհեճամ և նման անունների փաղաքշականն է (Հիւրշ. 83): Բոլորն էլ ծագում են պել. veh, պրս. 𐭣𐭆 bēh, գնդ. հպրս. vahya «լավ» բառից:

ՎԵՆԻԿ ԵՐԻ՞՞՞՞, որ տեսիլքով գտավ Կաղստի սրբոց մասունք ներք (560 թ.).—Վղկես. Բ. գ.—սեռ. Վեհկի՝ Կղկես. Բ. դ:

ՎԵՍԷՆ Մամիկոնեան, իշխան Տարօնի, Չորտուանէլ իշխանի (1104 թ.) նախնիներից.—(Հայապ. 391, 397 համարում է Վիգէն անվան հետ նույն).—Չեռ. Վենետ. Բ. 474:

* ՎԵՍ, իշխանական տիտղոս էր հին Հայոց մեջ. իբրև անձնանուն ունենք՝

— Վեստ, թոռն Արծրունյաց Սենեքերիմ թագավորի, որ գաղթեց Սեբաստիա 1021 թ.—Առաք. պտմ. 479. Չամշ. Բ. 902. Անանուն ժմ. 16, Դրնդ. էջ 4 (ոմանք համարում են որդի):

* ՎԵՐԳԻՆԷ, իգ. (կրճատ Վերգին, եվրոպական ձևով Վերգինէ, որ և Ֆրանսիական ձևով Վերժին, փաղաքշարքար Վերգուշ, Վերժիկ <ւտ. Virginia (որ և Verginia), ֆր. Virginie անունից՝ նոր փոխառություն. բուն նշանակում է «կույս»:

* ՎԵՐԴԻ, ար. <թրք. وِردى verdi «տվեց» բառից, որ Ալլահ-Վերդի, Քարվերդի, Խուլավերդի «աստուածատուր» կամ նման մի անվան կրճատ ձևն է: Հիշված ունենք Վերտի 1658 թ. (Արցախ 74). արանից Վերդեան (Կովկաս), Վերտեան (Տաճկաստան) ազգանունը:

— Վերծին, Վերծիկ տե՛ս Վերզինի:

* ՎԵՐՄԻՇ, ար. <թրք. ویرمیش vermiş «տված» բառից, իբրև «Աստուծոյ տված» կամ նման մի կրճատ ձև. հմմտ. Վերդի: Հիշված կա 1619 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 722). սրանից է Վերմիշեանուա, Վերմիշև ազգանունը (Կովկաս):

* ՎԵՐՈՆԻԿ, իգ. (կրճատ Վերոն) <ֆր. Veronique. այս անունով է կոչվում Յիսուսի բժշկած տեղատես կինը (Անկ. Գիրք Նոր հտ. 326՝ Վերոնիս կամ Վերոնիկայ ձևով). իտալացի մի սբբուհի (1445—1497 թթ.), հրեուհի, որ սրբել է Յիսուսի երեսը՝ երբ Գողգոթա էր բարձրանում: Գործածական էր անցյալ դարում Պոլսի Հայոց մեջ:

+ ՎԵՐՋԱՍՈՒՅՄ, իգ. <Արշալոյս անվան նմանությամբ. հյ. վերջալոյս բառից կազմված նորակերտ անուն. հիշված է օր. Սովետ. Հյստ. 1945 թ. ապր. 3, էջ ր:

ՎԵՏԻԿ, ար. ծագումն անհայտ. (վեց բառից է). մի անգամ հիշատակված ունենք՝

— Վեցիկ վարդապետ (իմա «վարպետ»), քարագործ և ճարտարապետ, շինեց Կեչառուքի գեղեցիկ կաթնուղիկէն կամ մոտակա Ս. Նշանը՝ 1231 թ. և նույն թվին էլ ինքը մեռավ վաղամեռիկ: Ծղբայրները (որոնցից մեկն է Յովհաննէս (Ն՝ 262) եպիսկոպոս), վրան մի մահարձան կանգնեցրին, որ մնում է մինչև այժմ.— Ակինեան, ՀԱ 1929, 445 ծան.: Նույն է նաև արձ. Այրարատ 264 հիշված Վեցիկ վարդապետը, որի մահարձանի նկարը տե՛ս էջ 266 բ. իսկ նույն արձանագրության լրիվ ընթերցումը Սմբատեանց՝ Գեղարք. 355 և Խաղբակեանք 75:

* ՎՋՐՈՒԿ, ար. <պրս. بزرگ buzurg, պհլ. vazarg, vazurg, հպրս. vazarka «մեծ» բառից, որ իբր անձնանուն էլ գործածական էր Պարսից մեջ. հմմտ. Վզրկ խաքան, որին նվաճեց Պերոզմատը (Խոր.), Իբն Բուզուրջ՝ գրող, Միրզա Բուզուրջ բանաստեղծ (ԺԹ դարի սկիզբը), Վզուրկմիհր՝ եպարքոս կամ վեզիր Խոսրով Ա Նուշիրվան թագավորի Պարսից և այլն (Justi 359 բ): Մեր մեջ մի անգամ հիշված է՝

— Վզուկ, նահապետ Բասենի, մին այն նախարարներից, որոնք ուղեկից եղան Ներսէս կաթողիկոսին՝ Վաղէս կայսեր մոտ ղեկավարութեան ղնալու ժամանակ «364 թ.».— Մեսր. եր. 53:

ՎԵՋԻՐ, ար. <արաբ. وزیر vazir (թրք. հնչումով vezir), նշ. «եպարքոս»: Բուն ծագումը պհլ. vazarg «մեծ» բառից, որ է պրս.

buzurg, իբրև անձնանուն հիշատակված է մեր մեջ 1723 թ. (Ջամբո 286):

* ՎԻԳԷՆ, ար. <լատ. Vincentius անունից, որ բուն նշանակում է «հաղթական» (vinco «հաղթել» բայից): Նույնից ֆրանս. Vincent, իտալ. Vincenzo, որ Վիշեն ձևով տարածված է կաթոլիկ Հայոց մեջ, սկսյալ ԺԹ դարից: Սրանից ունենք Վիշենեան ազգանունը, օր. Սերովբէ Վիշենեան, որ համառոտությամբ եղավ Սերվիշէն, նշանավոր ազգային գործիչ 1850-ական թվերին (Ազգապ. 3886): (Justi 368 բ Վկգ, վեճ բառերին է ուզում կապել, իբր «կովոզ»):

— Վիգէն Մամիկոնեան, որդի Չորտուանէլի Բ և Թոն Թոռնիկի. տեր Սասնոյ. կոչված է «պատուելիսիմոս». կինն է Մելեքսթի (Հնութ. Ակնայ 77). որդիներն են Չորտուանէլ Գ, Վասակ և դուստրը՝ Կատա: Գերի բունց Շահի-Արմէնիս 1132 թ., լայց հաշտվելով արձակեց: Կյանքի մնացեալ մասը անորոշ է. ոմանք գրում են, թե Պարսից էլտկուզ աթաբեկը արշավեց Շահի-Արմէնի վրա, որին օղնական հասավ Վիգէնը և երկուսով վոնդեղին էլտկուզին (Ջամբ. Գ. 47—48), իսկ ուրիշներ՝ թե Վիգէնը հաղթեց և հայատակվեց Շահի-Արմէնիս (Տոմաշէկ, Սասուն, էջ 46) կամ էլտկուզ աթաբեկին՝ 1151 թ. (Մխ. այրիվ. 79): Մեռել է 1176 թ. ըստ Օրբ. ժմ. 19.—Վրդ. հր.—սեռ. Վիգենայ՝ Վրդ. հր, հր.—բց. ի Վիգենայ՝ Մխ. այրիվ. 79.—Թորոս աղբ. Բ. 309—318. Հայապ. 391—396:— Իր նկարի մասին տե՛ս Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 77:

Վիգէնի կինն է Մելեքսթի. երկուսն էլ հիշատակված են իրենց բարեպաշտությամբ, ժողովրդասիրությամբ և շինարարությամբ: Իր շինած վանքերի մեջ նշանավոր է ինը խորանով Վանդիր վանքը.— Թորոս աղբ. Բ. 309—318:

ՎԵԳՆԱՅ, սիրելին էր Բախշայիշի (տե՛ս այս անունը Ն 1), որ ապրում էր սրիկայությամբ. Վեգենան խրատում էր նրան, որից զայրացած՝ Բախշայիշը սրով սպանեց նրան (1395—1438 թվերի միջև).— Մեծոփ. 113:

ՎԵԳՆ, տանուտեր Արծկէի. գրել տվեց Ոսկեփորիկ Տօնական՝ Արծկէ 1465 թ.—Սարգսեան, Քննադ. Մանդ. 56:

ՎԵԳԷՆ ստացող. Արծկէում գրել տվեց Ճառընտիրը՝ Ղազար քահանային, 1465 թ.— Tübingen, էջ 4՝

* ՎԻԺԱՆ, ար. <պհլ. věžan անունից, որ է պրս. Bīžan, արաբ. Vižan, թրք. Bižen, վրաց. Bežan, հմմտ. Wežan, որդի Գիվի, իրանցի քաջ, հայր Արտաշիրի, ամուսին Manēža-ի (Շահն. հտ. 3, էջ 231). — Bīžan որդի Գողարզի, թագավոր Պարթևացի:—

Bežan խաքան թուրքերի և Չինու. — Բեճան բեկ՝ կառավարիչ Քարիզի (Չքր. սարկ. Բ. 43): Bijan անունով երկու գրող կամ բանաստեղծ (Justi 68ա). — Վրաց մեջ՝ Բեժան որդի Վախտանգ Ե-ի, Bežan իշխան Մինգրելիոյ և այլն (Justi 367): Հայերենի մեջ հնագույն ձևն է Վիժան, որ ծագել է պահլավականից. ափելի նոր է Բեջան (փոխառյալ թուրքականից), որից ունենք Բեջանեան ազգանունը. ամենանորն է Բեժան (վրացականից), որ գտնուած ենք Բեժանեան ազգանվան մեջ. Justi էջ 367 բառիս ծագումը չի տալիս, իսկ 68 ա մեկնում է շքաշք, որ չգիտե ԳԻ:

— Վիժան, որդի Վարազտիրոցի, հիշվում է իբր վկա Տաթևի 844 թ. Կալվածագրում. — սեռ. Վիժանայ՝ Օրբ. 12:

— Բէժան, հիշված է 1661 թ. (Սմբատեանց, Երնշակ 287), Բեջան 1741 թ.:

Վիժ կամ ՏԱՄԱ Վիժի, ներքէս կամբրոնացու եղորը՝ Հեթումի աղջիկն էր, քույր Կոստանդին կամբրոնացու և առաջին կին Կոստանդինի (+1263) թագավորահոր, մայր Հեթում Ա թագավորի և Սմբատ Գունդստապիլի. — Սիսուան 72 բ, 76 ա: — Կոչվում է նաև Ալիծ (№ 3) որ տե՛ս վերը:

* ՎիճՈՐ, ար. <լատ. Victor, որ և ֆրանս. տնգլ. դերմ. Victor. սուս. Виктор. բուն նշանակում է «չյաղթական» նորամուտ անուն:

* ՎիճՈՐԻԱ, իգ. <լատ. Victoria, որ և գերմ. տնգլ. Victoria. ֆրանս. victoire, սուս. Виктория. բուն նշանակում է «չյաղթութուն» նորամուտ անուն: Պլ. Վիքտրիա, որի գլխակամն է Վիքտրիցա (Հաճեան, Քերայի գիշերներ. Պոլիս 1885, էջ 14):

* ՎիՉէն, տե՛ս Վիգէն:

ՎիՍէն, տե՛ս Վիգէն:

+ ՎիՇԱՊ, ար. <Նյ. վիրապ բառից. անսովոր անուն, որ պետք չէ շփոթել Վիրապ անվան հետ:

— Վիշապ, հայր Յակոբ Երևանցու, որ ստացավ մի Աւետարան և նվիրեց Երևանի եկեղեցուն, Լենկիթիմուրի արշավանքի ժամանակ: Այս Աւետարանը կոչվում էր Վիշակենց. բայց պետք է հասկանալ Վիշապենց, հանուն վերոհիշյալ Վիշապի, որ ձեռագրում հիշված է թե՛ Վիշապ և թե՛ Ուշապ ձևով (Չեռ. Երևանի Չեռագրատան. № 4060). — Շահագիզ, Հին Երևանը, 73, 203:

ՎիՇՆՆՎ պարոն, վերակացու նորագեղոյ (Արարատեան գավառ), 1465 թ. — Նոտարք 221:

+ ՎիՐԱՊ, ար. <Նյ. վիրապ բառից, այն է Խոր-Վիրապի վանքը, ուր բանտարկվել է Գրիգոր Լուսաւորիչը: Գործածական է

Կովկասում և սրանից էլ կա Վիրապեան ազգանունը: Հնագույն հիշատակութիւններն են՝ Վիրապիկ (ԺՅ դար) Չեռ. էջմ. № 945 և Վիրապ 1733 թ. (Ջամբռ 287):

— Վիրապար, հանգուցյալ որդի Խերադինի, որոնց հիշատակին Ազիզ տիկինը (կին Խերադինի), Եղիվարդի վանքում մի Աւետարան գրել տվեց 1465 թ. — Նոտարք 221:

— Վիրապիկ, տանուտեր Սիրկեիլ գյուղի (Արարատեան գավառ), 1441 թ. — Հրտ. Ագաթ. 1909 թ. յոջ. էջ ԽԹ:

+ ՎԻՐԱՊՇԱՀ, ար. կազմված է նույն Վիրապ անունից + արս. Ճճի «թագավոր». տե՛ս Ջիրապշահ, որ պետք է համարել նույնի սխալ գրութիւնը:

— 1. Վիրապշահ, նվիրատու Կեշառու վանքի 1272 թ. — Այրուրատ, 262 բ (Արձ.):

— 2. Վիրապշահ, հայր Քոմա քահանայի, որ Սյունիքում արտադրեց Աւետարանը 1315 թ. — Շուպակաթ 210:

+ ՎԻՐԱՊՏՈՒՐ, ար. <Նյ. Վիրապ վանքի անունից + տուր. իբր «Վիրապ վանքի տվածը», «Խոր-Վիրապի ուխտական գավակ». հմմտ. Աստուածատուր, Քրիստոսատուր, Խաչատուր, Տիրատուր և մանավանդ Գրիգորատուր, որ նույնի համազորն է:

— Վիրապտուր, որդի Բայրամի՝ ամուսնոյ Ջահվիլի, որ Մուղնիում գրել տվեց մի Գանձարան Մկրտիչ երեցին 1484 թ. — Չեռ. Սանաս. 25 ա:

* ՎԻՐՈՅ, ար. <արս. Virōi անունից (Հիւբշ. 509). հմմտ. Virō պալատական Մովսէս արքայի, Virō եղբայր Վիսի. կրճատված է Virāspa անունից, որ բուն նշանակում է շքաշաճի» (Justi 371 ա): հմմտ. նաև Բերոյ, որ նույն անվան ափելի նոր ձևն է:

— 1. Վիրոյ կամ Վրոյ, որդի Արտաշէս Բ-ի, թագավոր Վրաց. — Պտմ. վր. գ. տե՛ս և Մխ. այրիվ. 22:

— 2. Վիրոյ, կաթողիկոս Աղուանից՝ 596—629 թթ. հաջորդեց Աբասին. 25 տարի բանտարկված մնաց Պարսկաստանում. Կաւտի գահակալութեան ժամանակ արձակվելով՝ դարձավ աթոռը, Խազրաց արշավանքի ժամանակ ներկայացավ Շաթ արքայորդուն և հաճեցրեց նրան՝ դադարեցնել ասպատակութիւնը. — Կղկնտ. Բ. Ժդ. Ժե, Գ. իդ. Կիր. 30, Ը. Մխ. այրիվ. 24, 65. Հայապ. 384. — սեռ. Վիրոյի՝ Կղկնտ. Բ. Ժդ. — Վերոյի՝ հրտ. Սամ. անեց. 286. — բց. ի Վիրոյի՝ Կղկնտ. Բ. Ժէ:

* ՎԼԱՍԻՈՍ, ար. <լատ. Blasius անունից, ֆրանս. Blaise (Ա-

գեր. Լիակ. վրք. սրբ. Ա. 403 այս անունը մեկնում է հուն. Βλασ-
τός «բողոքող» բառից): Անսովոր անուն է մեր մեջ. ունենք միայն՝

— Վլասիոս (ֆրանս. St. Blaise), Սեբաստացի հայ բժիշկ.
եղավ եպիսկոպոս Կապադովկիոյ. Լիկիանոս կայսեր օրով Կապա-
դովկիոյ կառավարիչ Ագրիկոլան նահատակեց նրան 316 թ. փետր.
3. Հռովմեական եկեղեցին իր սրբերի կարգն է անցկացրել նրան
և տոնում է նույն օրը. մտել է և Յայսմաուրթի մեջ. գերեզմանը
գտնվում է Սեբաստիա. ընդարձակ վկայաբանությունը տե՛ս Աւգեր.
Լիակ. վրք. սրբ. Ա. 386—410. Կոչնակ 1932, էջ 817, 958 և 1054—
1055:

— Վիլաս, ար. 1634.—Ձեռ. Վասպ. 886:

— Վլաս, եպիսկոպոս, առաջնորդ Շամախու և Շիրվանի. կոչ-
ված է վարդապետաց վարդապետ. հիշված է 1671 թ. (Բարխուդ.
Պատմ. Աղուանից, էջ 220). Այրարատից բերել տվեց մեծ ծախսով
Յայսմաուրթը և Ղազար սարկավազին արտապրել տվեց Գանձակի
Քարահատ գյուղում 1691 թ. (Աթան. յուջ. ժը):

— Վլաս, վարդապետ ոմն, ստացող. հիշված է 1688 թ.—
Tübingen, էջ 77:

— Հիշատակված կան մեր մեջ Վլաս ոմն 1568 թ. (Ձեռ. Վասպ.
668), 1651 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 734), 1668 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա.
296):

* ՎՆԴՈՅ, ար. <արս. Bindōl անունից, որ փողաքշական
է հայրս. Vindafanoh- կամ նման մի ուրիշ անվան: Վերջին ա-
նունով հայտնի են Դարեհ Ա-ի ազգականներից մեկը. մի մար գո-
րավոր Դարեհ Ա-ի. տառադարձված է հուն... ἀφροίτη: բուն նշա-
նակում է «փառք...» (Bartholomae 1442): Պրս. Bindōl (Հիւբը.
85) ձևով էլ հայտնի է, օր. մի իշխան պարսիկ, որ կուրացրեց
Որմիդը թագավորին (Շահն. հտ. 6, էջ 565). տես և վերը Բունիաթ
անունը և հմմտ. Justi 369 ր:

— Վնդոյ, պարսիկ, ավագ նախարար Դուինեցի, որ ուրացյալ
Շաւասպի հետ շինեց ասորուշան Դուինում և իր Շերոյ որդուն քրո-
մապետ կարգեց. Քաջն Վարդան Մամիկոնեան այրեց Վնդոյին
նույն ասորուշանում, իսկ Շերոյին կախեց «450 թ.».—ՅՃ. կթ. ժե.
Վրդ. իէ. Զուլ. 45.—Վնտոյ՝ նհպտք. 92.—սեռ. Վնդոյի՝ Վրդ. իէ:
(Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Բ. 302 համարում է հայ. բայց այդ ճիշտ
չէ. պարսիկ մարզպան լինելու մասին ավելի մանրամասն տե՛ս
Արծր. Բ. ա):

ՎՆՈՒՆ, տե՛ս ՎՐՈՅՐ:

* ՎՇՆԱՍՊ, ար. <պհլ. Višnasp, պրս. Gušnasp, Gušasp
անունն է. բուն նշ. «արու ձի, լովատակ». հմմտ. սանս. vršanagva-
(Justi 354): Հայերը այս անունով հասկանում էին Պարսից սրբա-
զան կրակներից մեկը: Սրանով են կազմված մի խումբ իրանական
անուններ. ինչպես Ատրվշնասպ, Միհրվշնասպ, Յրզասվշնասպ,
Նիխոր Վշնասպղատ, Վարդան-Վշնասպ, Վշնասպ-Վահրամ, Bah-
rāmgušnasp, Māhgušnasp, Aspaō-Gušnasp: Հայերի մեջ այս ա-
նունը չէ գործածված. ունենք միայն Գաղ-Վշնասպ աղուան, որ
տե՛ս (Հիւբը. 85), իսկ հայերից՝

—Վշնասպ, հրամանատար Բողբերդի ի Բասեն, 483 թ.—Չամչ.
Բ. 189:

+ ՎՇՏՈՒՀԻ, իգ. <հլ. վիշտ բառից՝ -ունի մասնիկով, փա-
ղաքշական ձևով Վշտիկ. նորակերտ անուն, ջարդերի ու կոտորած-
ների ժամանակ շինված ու գործածված:

* ՎՈՆՈՆ, ար. <իրան. անուն. հմմտ. Vonones թագավոր
Մարաց (Justi 376 ա). տառադարձված է Οουονης՝ Պարթևաց Վո-
նոն թագավորի գրամի վրա: Այս անունը Justi 368 ր կցում է պրս.
Vin անվան. հմմտ. Վին, գորավար Շապուհ Բ-ի (Բուլ.>):

— Վոնոն, թագավոր Հայոց. Պարթևաց Հրահատ թագավորի
որդին էր. գնացել էր Հռոմ պատանդ. նշանակվեց Պարթևաց թա-
գավոր, բայց իբրև հռովմեասեր վտարվելով իր գահից, փախավ
Հայաստան և Հայոց գահը բարձրացավ («14 թ.»). սակայն այստեղ
էլ չկարողանալով մնալ, փախավ Ասորիք («16 թ.»). արգելվեց
Կիլիկիայում, որտեղից փախուստ տվեց՝ նորից Հայաստանում
թագավորելու համար: Սակայն փախչելու ժամանակ սպանվեց
(«19 թ.»): Իրեն հաջորդեց Ջենոն.—Գրգը. Քնն. պտմ. Բ. 193, էջ 6,
Հայոց պատմ. Ա. 452, Justi 376 ա:

ՎՈՐՈՅ, ար. (Justi 133 ր կցում է Orodos անվան և համարում
է զնդ. hu-raoδa «լավ աճած»): Մեր մեջ մի անգամ հիշված
ունենք՝

— Վորոք, իշխան Վանանդ գավառի, ուղեկից եղավ Յուսիկ Ա
կաթուղիկոսին՝ Կեսարիա օծման գնալու ժամանակ «341 թ.».—
Բուլ. Գ. ժը:

ՎՈՒՇ, ար. կասկածելի ընթերցվածով. եթե ուղիղ է, կարող է
լինել հլ. վուշ բառանունը:

— Վուշ, հիշված է իր կանգնեցրած անթվական մի խաչքարի
վրա, Ելլուջայ գյուղատեղում.—Սմբատեանց, Գեղարք. 293:

* ՎՌԱՄ, ար. <իր. Bahrām անունն է (տես Վաճաղն). այնպես որ ինչ որ Պարսից մեջ Bahrām է, Հայոց մեջ կոչվում է Վռամ. օր. Վռամ Կրման=պրս. Bahrām Kermān—Šāh թագավոր Պարսից, Վռամ=Bahrām Gōr որդի Թագկերտի, որդու Շապուհի. այսպես նաև Վռամական կրակ=պհլ. ātaš-i Vahrāmān, ātaš-i Vahrām (Հիւբշ. 78):

— 1. Վռամ մեծ իշխան. այսպես է կոչում Չամշ. Ա. 518 Վասակ Արծրունուն, որ հայրն էր Աղան Արծրունու, Զուհիի և Անոշվոսմի:

— 2. Վռամ, նախարար Սիւնեաց, հաջորդեց Գրիհնին.—Օրբ. ժգ (487—494 թթ. ըստ Justi 362 ր):

— 3. Վռամ, տեր Գողթնեաց, մասնակցեց Սմբատ Վրկան մարզպանի պատերազմին՝ ընդդեմ Քուշանաց «608 թ.».—Սեբ. ժր: * ՎՌԱՄՇԱՊՈՒՆ, ար. <իրան. Վռամ+Շապուհ անուններից: Այժմ քիչ գործածական. կրճատ ձևն է Վռամ:

— Վռամշապուհ, թագավոր Հայոց, եղբայր և հաջորդ Խոսրով Գ-ի. նստեց «389—414 թթ.» խաղաղությամբ կառավարեց երկիրը. իր ժամանակ եղավ հայ գրականության սկիզբն ու փայլուն դարը՝ ձեռամբ Մեսրոպ Մաշտոցի և Սահակ կաթողիկոսի, որոնց ձեռնըտու էր նաև Վռամշապուհը.—Կոր. էջ 8. Փարպ. թ—ժա. Սուտ Սեբ. Բ. 18. Սեբ. յոչ. Խոր. Գ. ծ, ժա. Փ. Կոր. 11. Շիր. քրոն. 57. Եզն. երեց 267. Կղկնտ. Բ. գ. 35. կթ. ժդ. Ասող. Բ. ա. Մխ. այրիվ. 19. Մխ. անեց, գ, իդ. Շնորհ. Վիպ. 946. Սամ. անեց. 68, 70. Ցայսմ. նոյ. 25. Կիր. 14, 17. Նհպտք. 91. Մին. համդ. 26. Վրդ. իդ, իզ. Զուղ. 43, 44.—սեռ. Վռամշապուհ] Կոր. 9, 11. Փարպ. ժ—ժր. Խոր. Գ. ծ—ժր, ժդ. ծե, ժր. Փ. Կոր. 9. Եզն. եր. 267. Պտմ. սահ. 7, 29, 31. 35. կթ. ժդ. Կղկնտ. Ա. գ. Միխ. աւ. իթ (=իը). Պտճո. Բրձր. 29, 30 (նաև —պնայ). Ասող. Բ. ա. Սասն. 52. Նհպտք. 91. Միմ. ապար. 34. Վրդ. իզ. Մին. համդ. 27.—Վռամշապուհոյ՝ Կիր. 15.—Կոչված է նաև Ստանուշապուհ (տե՛ս անդ), Վաղարշ՝ Արծր. Ա. ժա (անշուշտ սխալմամբ. իսկ Ազգապ. 263 ասում է, թե նախապես կոչվում էր Վաղարշ. և երբ Վռամ Գ թագավորեցրեց նրան, իր և իր հոր անունը միացնելով տվեց նրան, փոխելով բուն անունը).—Ցայսմ. սեպտ. 9 շփոթած է Վենմիհերշապուհի հետ, որին անվանում է «Վռամշապուհ թագավոր»:

ՎՌԱՆԴ, ար. գործածված է մեկ անգամ՝
— Վռանց, եղբայր Վարդ սարկավազի, որ ստացավ մի Հաւաքածու (նախքան 1420 թ.).—Տաշեան, Ցուց. 666 ր:

ՎՌԻԹԱՅ, ար. ծագումն անհայտ. հիշված է այս անուն ոմն անհայտ թվականով. հավանորեն ԺԳ/ԺԴ դար, Շողակաթ 214:

* ՎՍԱՄ, ար. <պհլ. Vistahm կամ Vistaxm (ZDMG 19, 482) անունից, որ է պրս. Bistahm=Gustahm, մորեղբայր Խոսրով Փարվիզ թագավորի (Շահն. հտ. 7, էջ 78). Երկուսն էլ Լեթաղրում են հպրս. *vistaxma (Հիւբշ. 85), տառադարձված լս. Bostam (Շահն. հտ. 7, էջ IX), 'Υσταίμας զորավար պարսիկ, Gustaham իշխան՝ Յագկերտ Ա-ի օրով. արաբ. Bistām (Տաբարի), բուն նշ. «մեծ զորություն ունեցող, մեծագոր» (Justi 372 ա):

— 1. Վստամ, տեր Ապահունեաց. ժամանակակից Բարկէն («490—516 թթ.») կաթողիկոսի.—Ստորագրում է այն թղթին, որ գրեց Բարկէնը Պարսկաստանի ուղղափառներին.—Գիրք թղ. ը:

— 2. Վստամ սեպուհ Վահուտի. մասնակցեց Սամուէլ Վահուտու ապստամբության Մօրիկ կայսեր (582—602 թթ.) դեմ, բայց պատերազմի ժամանակ սպանվեց.—Սեբ. է:

— 3. Վստամ Ապահուտի, մասնակցեց Ամբատ Վրկան մարզպանի պատերազմին Քուշանների դեմ «608 թ.».—Սեբ. ժր:

ՎՍԱՍՎԱՐ, ար. սխալմամբ առաջացած անուն է, իբր նահապետ Հայկազն, հաջորդ նորայրի.—Խոր. Ա. ժթ:—Խորենացու ձեռագիրները ունին այսպես. իսկ 35. կթ. Բ, Մագ. թղ. ժթ, Մխ. անեց. Գ. Կղկնտ. Ա. ժե, Սամ. անեց. 45, Շիր. քրոն. 31, Մխ. այրիվ. 18, 50, Մին. համդ. 9, Վրաց աղբ. Ա. 74 դնում են առանձին-առանձին Վստամ և Կար (իբր երկու անուն). Մագ. թղ. ժթ ստուգաբանությամբ հանդերձ գրում է «Ո՛ւր Վստամ. սա մեծարու զօրացն Վահստամ կոչեցաւ. ո՛ւր Կար՝ իբրու կարող բուլորին»:—Իսկ Վրդ. է գրում է Վստամ, Կարգուակ, որ հաստատում է բաժանյալ ձևը: Բայց որովհետև Խորենացին իր ժամանակագրական ցանկերում՝ մեկ եբրայեցի իշխողի դեմ դնում է մեկ քաղղեացի և մեկ հայկազն նահապետ, և այստեղ էլ միայն մեկ մեկ անուն կա, ուստի պետք էր կարծել, թե Վստասկար էլ մեկ անուն է: Նորայր, Հյկ. բառաք. էջ 11 ուղիղը համարում է Վստամ և Կար, որոնք և ստուգաբանելի են: Այսպես նաև Չամշ. Ա. 84, որ դնում է Վստամ ն. Բ. 1302 թ. Կար՝ 1289 թ.:

ՎՐԱՑՏԻԿԻՆ, կին Հայրապետ քահանայի և մայր Գրիգորիսգրչի, որ Մարմանց գյուղում օրինակեց Աւետարանը, 1336 թ.—Զեռ. Նոր-Բայազ. 25 ր:

ՎՐԴՈՑ, տե՛ս ԶՐՈՆ:

* ՎՐԷՆ, ար. <իրան. — ԵՊ մասնիկով կազմված փաղաքական անուն, որի համապատասխանն է Վրիկ (Հիբր. 90): Արմատր պիտի լինի vir, «այր, մարդ». հմմտ. հյ. Այրուկ անունը:

— 1. Վրէն, իշխան Գողթան, Մեծն Ներսէսի ուղեկիցներից էր, երբ նա գնում էր Կեսարիա կաթողիկոս ձեռնադրելու «353 թ.».—Մեսր. եր. 25:

— 2. Վրէն Զինական, մասնակցեց Արտաշատի ժողովին՝ պատասխանելու համար Միհրնեբրսեհի նամակին «449 թ.».— Փարպ. իգ:

— 3. Վրէն Տաշրացի. մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին (451 թ.). այլ նախարարների հետ բռնատարկվեց Պարսկաստանում և 12 տարի հետո արձակվելով՝ վերադարձավ Հայաստան.— Փարպ. խր, խէ. Եղիշ. 77, 150. Յայսմ. օգ. 7:

— 4. Վրէն, սեպուհ Վանանդացի. կուսակից Վահան Մամիկոնեանի. մասնակցեց Ներսեհապատի պատերազմին («482 թ.»). ուղարկվեց Պարսկաստան՝ Զարեհի ապստամբությունը ճնշելու համար «484 թ.».—Փարպ. հա, ղդ.—սեռ. Վրենայ՝ Փարպ. ղդ.—գրծ. Վրենաւ՝ Փարպ. հա:

ՎՐԹԱՆԷՍ, ար. այս անվան հետ հմմտ. վրաց Ort'ane (նախաձայնի համար հմմտ. Վախիան >վրաց. oxčan), տե՛ս Լ. Մեխրեբեթ-Բէկեան], Բանբեր 1921—1922 թթ. էջ 96 ծան.:

— 1. Վրթանէս կաթողիկոս Հայոց. Լուսավորչի անդրանիկ որդին էր, ծնվել է Կեսարիայում՝ «262 թ.»։ Հայաստան եկավ «310 թ.»։ իր կրտսեր եղբոր՝ Արիստակէսի մահից հետո ընտրվեց կաթողիկոս և նստավ «333—341 թթ.»։ Ժամանակակից և գործակից Խոսրով Բ-ին՝ նրա քաղաքական գործերում: 339 թ. երբ Խոսրովը մեռավ և պարսիկները արշավեցին Հայաստան, Վրթանէսը առավ նրա որդի Տիրանին և տանելով Պոլիս՝ թագավորեցրեց Հայոց: Աշտիշատում իր վրա մահափորձ կատարվեց, բայց անվնաս մնաց: Մեռավ Տիրանի ժամանակ և թաղվեց Թորդանում.—Ագաթ. § 859, 861. Արար. Ագաթ. 73, 74. Բուզ. Գ գ—ե, է, ժա. Զեռն. 22. Խոր. Բ. ղա. Գ. բ, դ, ե. Կղկնտ. Ա. ժդ. 3հ. կթ. ժ, ժա. Արծր. Ա. ժ. Ասող. Բ. ա. Մեսր. եր. 11. Միխ. աս. իթ (=իր). Մխ. անեց. դ. Շար. կէ, էջ 467. Կիր. 9, 10. Վրդ. ժէ, ի, իբ. Վրդն. լս. 47. Ներբ. յորդ. 4, 9, 16, 32, 40. Մխ. այրիվ. 20. Օրբ. հա. 3հ. կթ. հյր. 273. Սամ. անեց. 65, 66. Եզն. երեց. 266, 268. Քհնպ. 270. Տաթև. Յմ. ղգ. Մեծոփ. յիշ. գ. Մ. Մաշտ. 331 ա. Յայսմ. նոյ. 18, դեկ. 1, 15.—սեռ. Վրթանիսի՝ Բուզ. Գ. ե, Խոր. Գ. ե, խթ. Եզն.

եր. 266. Կղկնտ. Ա. ժդ. 3հ. կթ. հյր. 273. Քհնպ. 270. Մեսր. եր. 11, 14, 19. Պամ. Ներս. 5. Պամ. յյտ. Ներս. 46. Ասող. Բ. ա. Արծր. Դ. ժբ. Շնորհ. Վիպ. 731. Ներբ. յորդ. 19. Սամ. անեց. 66. Լմբ. մատ. 218. Թղթ. դաշ. 29. Մ. Մաշտ. 336 ա. Ճշ. 572. Պորգ. 547, 564, 690. Վրդն. լս. 44. Ագաթ. 398. Կիր. 10. Տաթև. Յմ. ծ.—Վրթանայ, ի Վրթանայ՝ Բուզ. յոջ. Գ. դ, ե, գ, ժա, ժբ. Դ. գ. Խոր. Գ. գ, է, ժա, ի. Ասող. Բ. ա. Վկ. շուշ. 49. Արծր. Գ. ժ. Սամ. անեց. 65. Շնորհ. վիպ. 755, 761. Կիր. ը. Յայսմ. սեպ. 9, 30. նոյ. 19, դեկ. 1, մրտ. 6, յուլ. 30.—Վրթանայ՝ Արծր. Ա. ժ.—Վարդանայ՝ Օրբ. կթ.—Ի Վրթանիսէ՝ Խոր. Գ. ժա. Անան. Խոստ. 5.—գրծ. Վրթանաւ՝ Բուզ. Գ. ը. Խոր. Գ. ժա:—Գրված է նաև Վրդանէս, Վրդանիսի.—Վրաց աղբ. Ա. 75 (գրում է Որթան), 77. Ագեբ. Լիակ. վրբ. սրբ. Գ. 481:

— 2. Վրթանէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Արտազի, հաջորդ Դանիէլի. նստավ 345—351? ըստ Զբր. եպս. 280, Արրտ. 1863 դեկտ. էջ 103 բ:

— 3. Վրթանէս եպիսկոպոսապետ Հայոց, թղթակցել և եկեղեցական կանոններ է ստացել Երուսաղէմի Մակար Ա պատրիարքից («314—334 թթ.»): Համարվում է Վրթանէս կաթողիկոսը, բայց թուղթը անվավեր է:—Գիրք թղ. ձթ: Սեղրակեան, Հայ. եկ. պտկրյոգ. 310—320:—Ակինեան, Կիրիոն կթղ. էջ 98. ծան. ասում է, թե այս թուղթը գրողն է Մակար Բ. պատրիարք Երուսաղէմի (565—572) առ Վրթանէս եպիսկոպոս Սիւնեաց (558—580 թթ.): Այս առթիվ մի ամբողջական ուսումնասիրություն ունի նույն Ակինեանը՝ Թուղթ Մակարայ Բ. Երուսաղէմի հայրապետի առ Վրթանէս եպիսկոպոսապետ Սիւնեաց յաղագս կարգաց եկեղեցւոյ, Վիեննա 1930, հատկապես էջ 45. նույն թղթի թարգմանիչ է դնում Թովմաս (№ 8) վանական Պանտավանաց, էջ 48: Թուղթը գրված է 563/4 թ. գրքի վերջում, էջ 111—126 դրված է թղթի քննական հրատարակությունը, ուր Վրթանէս անունը հիշված է էջ 115:

— 4. Վրթանէս եպիսկոպոս Սիւնեաց. աշակերտ Պետրոս Սիւնեաց եպիսկոպոսի: Որովհետև Սիւնիք բաժանված էին հայերից, ուստի օժումն ստացավ Աղուանից Զաքարիա Բ (629—644 թթ.) կաթողիկոսից.—Կղկնտ. Բ. խր. Գ. իդ. Օրբ. իա, իգ, հա.—սեռ. Վրթանիսի՝ Օրբ. իա, իբ, իդ.—Օրբ. իդ ասում է, թե Վրթանէս եպիսկոպոս Սիւնեաց՝ 23 տարի նստավ ու մեռավ. հետո պատմում է Գրիգորի ու Քրիստափորի մասին և ապա ասում է, թէ Վրթանէս Քերթովր եղավ տեղապահ կաթողիկոսության: Սրանից հետևում

է, թե երկու տարրեր անձեր են: Ակինեան, Թուղթ Մակարայ, էջ 49 միացնում է վերինին և զահակալած է դնում 562—584 թթ.:

— 5. Վրթանէս վարդապետ. գնացել է Պօլիս՝ Գրիգորի հետ, քննելու Քաղկեդոնական խնդիրը, Մօրիկ կայսեր (582—602 թթ.) ժամանակ. նգովելով վերադարձան.—Կիր. 28. Մխ. այրիվ. 64. Սամ. անեց. 76 (դնում է 589 թվին):—Տե՛ս նաև Գրիգոր (Ն: 20) վարդապետ (Փափագեանց, Պտմ. եկեղ. 307 նույն է դնում Վրթանէս Քերթովի հետ, որ տե՛ս վարը):

— 6. Վրթանէս եպիսկոպոս Սիւնեաց (Զ դար).—սեռ. Վրթանէսի՝ Գիրք թղ. ժը (թերևս հաջորդն է կամ Վրթանէս Քերթովի):

— 7. Վրթանէս Քերթով, վարդապետ, տերանց նվիրակ և շարսաղար, որդի Քչկան. Մովսէս Բ Եղիվարդեցու մահից հետո եղավ տեղապահ կաթողիկոսության և նստավ «604—607 թթ.».—Ունի թղթեր և Յաղագս պատկերամարտից գրվածքը (տպ. Դուրեան, Ուսումն. 299—308). Գիրք թղ. իբ (իդ), իե, լա, լբ, լզ. Ուխտ. Բ. ր, ժ, ժա, ժէ, ժթ, ի, իդ, իե, լ, լդ, լե, լթ, խգ, խթ, ժբ. Կիր. 26. Անանուն ժմ. 13. Օրբ. իդ.—սեռ. Վրթանէսի՝ Վրթ. Քերթ. Պտկ. 299. Ուխտ. բ, ե, ժգ, ժէ, ժթ, իբ, խգ, լդ (ցանկը).—Վրթանիսի՝ Գիրք թղ. իա, լ, լա, լգ, ժե. Ուխտ. Բ. ժգ, իբ (ցանկը). իգ—իե, իէ—իթ, լդ, լէ, լր, կ, կա. Կիր. 26. Անանուն ժմ. 13. ժմ. 946. Օրբ. իե.—բց. ի Վրթանիսէ՝ Գիրք թղ. իդ, լդ, լե, լէ, խթ. Ուխտ. Բ. ժբ, ժգ, իա—իդ, իզ, իէ, խ, խբ, խգ, խզ, խթ, ժլ, կա, կէ.—Ի Վրթանէսի՝ Գիրք թղ. խբ.—Ի Վրթանիսայ՝ Գիրք թղ. լ, լդ, լե.—գրծ. Վրթանիսի՝ Ուխտ. Բ. լգ.—Պարզապետ Շարսաղար՝ Գիրք թղ. լթ, խ, խգ, խէ. Ուխտ. բ, լգ, ժե, ժզ: Զարբ. Հին դպր. 465—469.—Վրաց աղբ. Ա. 79 (կոչում է Վորտանէս եպիսկոպոս Ստոյօ):—Ըստ ՆՁԲ (գրոց ցանկում, Ա. 19 բ) այս Վրթանէս Քերթովն ունի նաև «Համառօտ պատմութիւն ընտիր ոճով վասն շինութեան վկայարանի Հոփսիմեանց ի Կոմիտասայ կաթողիկոսէ»: Այս գրութչու-նը, որ ծանոթ էր ՆՁԲ-ի հեղինակներին, դեռ չէ հայտնված: Միաբանը գտել էր էջմիածնի ձեռագրերի մեջ «Գիւտ նշխարաց Հոփսիմեանց», որ շուտով պիտի հրատարակեր (Շողակաթ 1913 թ., էջ 172), բայց լույս չէ տեսած (Ակինեան՝ ՀԱ 1937 թ., էջ 523):

— 8. Վրթանէս վարդապետ, մասնակցեց հայ-հունական կրոնական վեճերին Շնորհալու ժամանակ 1170 թ.—Ազգապ. 1423. Զամշ. Գ. 106:

— 9. Վրդանէս վարդապետ, գրիչ Աւետարանի, ուր թողել է նաև իր նկարը 1182 թ.—Արցախ 101:

— 10. Վրթանէս եպիսկոպոս Ամարասի. Սարգիս եպիսկոպոսի հետ միասին ուխտի եկան Կէլառու վանքը և նվիրեցին 200 դահեկան, Մխիթար վանահօր ժամանակ, որ է 1188 թ.—Արծ. Այրարատ 261:

— 11. Վրթանէս եպիսկոպոս Բջնոյ և Դունայ. 1195 թվականին օծեց Աղուանից Յովհաննէս կաթողիկոսին (Կիր. գ, դ). մասնակցեց Զաքարէ սպասալարի կրոնական ժողովին, ի Լոռի՝ «1208 թ.»:

— 12. Վրթանէս եպիսկոպոս Բջնիի Ս. Աստուածածին եկեղեցու, 1209 թ.—Արծ. Այրարատ 272:

— 13. Վրթանէս (Տէր), շինել է Բջնիի առաջնորդարանը? 1211 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 324:

— 14. Վրթանէս արքեպիսկոպոս, գրել տվեց մի օրինակ Դատաստանագիրք Մխիթար Գօշի՝ 1240 թ.—Ոսկեան, Մատ. քնն. էջ 156:

— 15. Վրդանէս եպիսկոպոս, շինող Գտշի վանուց 1241 թ. տե՛ս Սարգիս եպիսկոպոս:

— 16. Վրդանէս եպիսկոպոս, Սարգիս եպիսկոպոսի հետ միասին շինեցին Գտշայ վանքը, որ և ապահովեցին ընդարձակ կալվածներ նվիրելով նրան՝ իրենց հայրենի սեփականութչունից, 1241 թ.—Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից Ա. 131:

— 17. Վրթանէս Գառնեցի, հայր վաճառական սարկավազի (hierodiakonus) 1261 թ.—Justi 366 ա:

— 18. Վրթանէս, գրիչ. օրինակել է Կանոնագիրքը 1285 թ. ձեռագիրը այժմ գտնվում է Վենետիկ, № 274 (տե՛ս Տաշեան, Վարդապ. Առաք. էջ 70):

— 19. Վրթ(անէս), իր կսոջ Աղութի հետ 100 դեկան է նվիրել Հազարաբիրք վանքին 1291 թ.—Խաղրակեանք 60:

— 20. Վրթանէս, որդի Իշխանի, եղբայր Մկրտիչ կուսակրոն քահանայի, որ Կաֆայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1344 թ.—Զեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 237:

— 21. Վարդանէս արեղայ, որդի Համազասպի. Արծրունեաց գավառի Կոճերաց վանքում գրեց մի Գանձարան, 1412 թ.—Manus. Brit. Mus. 120 բ:

— 22. Վարդանէս, երախտավոր Հայրապետ գրչի (նախքան 1420 թ.).—Տաշեան, Յուց. 666 ա:

— 23. Վարդանէս, եղբորորդի տանուտէր Յովհաննէսի, որ Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան 1436 թ.—Զեռ. Վասպ. 373:

- 24. Վարդանէս, որդի Կարապետ յի նախի և եղբայր Աստուածատուր քահանայի, որ նշամում օրինակից Աւետարանո, 1443 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 19 ա:
- 25. Վրբանէս քահանայ, որդի Մուրատի, գրել տվեց մի Աւետարան Թովմա արեղային, 1456 թ.—Ձեռ. Գաղեան Բ. 31 ա:
- 26. Վրբանէս, հորեղբայր Կիրակոս կրոնավորի, որ Եկեղեցաց գավառի Կայիփոսի վանքում գրել տվեց մի Սաղմոս, 1470 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 305:
- 27. Վարդանիս, որդի Փաշայի, որ Թովմա առաքյալի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1471 թ.—Ձեռ. Վասպ. 463—464:
- 28. Վրդանէս արեղա, գրեց Զաքարայ արեղայի Շարականի դման հիշատակարանը, Երզնկա, 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի Ա. 27 Բ:
- 29. Վրբանէս կրոնավոր, աշակերտ Ուրծեցի հաշատուր քահանայի. միաբան անապատին Ուրծայ (Այրարատեան գավառ). գրիչ. ազգական Ադիլահի, որ գրել տվեց նրան մի Յայսմաուրբ և նվիրեց Սակոաբերդի եկեղեցուն 1491 թ.—Այրարատ 443: Նույն Վրբանէս գրիչը 1481 թվին գրել է մի Շարական.—Այրիվ. 16 Բ. Աւգեր. Լիակ. վրբ. սրբ. ԺԱ, էջ 2Թ:
- 30. Վրբանէս եպիսկոպոս Օծոպեցի. նախիջևան գավառի Օծոպի գյուղի Ս. Աստուածածին վանքի միաբան էր. խորագետ մարդ. էջմիածնի Յովհաննէս է և Սարգիս Գ կաթողիկոսների խորհրդով՝ գողացավ Լուսավորչի Աջը Աղթամարից և բերավ էջմիածին (1477 թ.) այսպիսի հնարքով: Նախ ծպտվեց իբր կաղ և տգետ մաստեսի, գնաց Աղթամար և վանքում ծառայութեան մտավ: Իր աշակերտութեան պատճառով կարգվեց լուսարար և 7 տարի մնաց այդ պաշտոնում: Մի անգամ հայ փերեզականներ իրեն ապրանք ծախելու համար Աղթամար եկան. Վրբանեսը Աջը կարեց մի ջուղայեցի փերեզակի էջի համետի մեջ և ուղարկեց շտապ Զուղա. որից հետո ինքն էլ փախելով Զուղա՝ Աջը տարավ էջմիածին: Միաբանութեանը կարգեց նրան մշտական աթոռակալ Կաթողիկոսութեան: Ծերութեան օրերին քաշվեց Օծոպի վանքը, ուր և մեռավ ու թաղվեց «1493 թ.».—Առաք. պտմ. 329—332, 337. Այրարատ 231. Ազգապ. 2191.—Ճյուղագրութունը և տապանագիրը տե՛ս հաղբակեանք 248:
- 31. Վրբանէս սարկավագ, եղբայր թե եղբորդի Ազարիա

- արեղայի, որ Վայոց ձորի Եղեգիս քաղաքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 586:
- 32. Վարդանէս արեղա, եղբորդի Աբրահամ վարդապետի, որ Վայոց Ձորի Եղեգիս ավանի Վերին Նորավանք ուխտում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Ձեռ. Վասպ. 522:
- 33. Վրդանէս, եղբորդի Աբրահամ արեղայի, «գեոարոյս և կուսակրօս արեղա», միաբան Բուրաբերդի Սպիտակաւոր վանից 1495 թ.—հաղբակեանք 238:
- 34. Վրբանէս տաղասաց, Երուսաղէմում ականատես լինելով Աստուածատուր Տիրիկեցի քահանայի նահատակութեան (1496 թ.) ապրիլ 9 շաբաթ, գրեց նրա վրա մի տաղ, որ տպված է Ձեռ. Հալէպի Ա. 146 և 207:
- 35. Վարդանէս, որդի Մատթէոս քահանայի, որ Եղեգեաց անապատում Աստուածատուր գրչին գրել տուեց մի Աւետարան, 1496 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 7 Բ:
- 36. Վրբանէս արեղա Արևելցի, Արարատեան գավառից. ծնողներն են Մկրտիչ և Նուկբար, Երուսաղէմում, Տէր Աւագ քահանայի պատվերով օրինակեց Գանձարանը 1497 թ.: (Սա կարծեմ նույն անձն է, որ հեղինակել է Աստուածատուր Տիրիկեցի նահատակի տաղը և մուծել իր Գանձարանի մեջ).—Ձեռ. Հալէպի Ա. 150, 207:
- 37. Վրբանէս սարկավագ, Երզնկայի Մարտիրոս եպիսկոպոսի հետ միասին ճամփորդեցին Եւրոպա 1491—1497 թթ.—Ալիշան, Հայ-Վենետ. 195. ավելին տե՛ս Մարտիրոս № 151:
- 38. Վարդանիսին, 1552 թ.—Ձեռ. Վասպ. 654:
- 39. Վրբանէս Սունկեցի, եպիսկոպոս Կաֆայի. տաղասաց. Այրարատեան գավառի Գիլան գյուղից էր. գաղթեց Սուլավա, ուր եղավ Հայոց եկեղեցու քահանա 1557 թ. այստեղից անցավ Կաֆա, ուր ականատես եղավ Պարոն Լոյս նահատակի վկայութեան (1567 թ.) և գրեց նրա վկայարանութունը և երկու տաղ նրա մասին: Կաֆայում նա վարդապետ և ապա եպիսկոպոս է ձեռնադրվել: Իր աշակերտն է երևում Թումայ Կաֆացի տաղասացը: Մեռած պիտի լինի 1570-ական թվերին: Բացի վերոհիշյալ վկայարանութունից, թողել է նաև 8 տաղ, որոնց բոլորի հավաքածուն, հեղինակի կենսագրութեամբ՝ հանդերձ, հրատարակեց Ակինեան, «Հինգ պանդուխտ տաղասացներ», Վիեննա 1921, էջ 3—53, նոր վկ. 386—408:

— Ավելի ուշ հիշատակված է Վարդանէս 1575 թ. (Rapport Belgique 24):

— 40. Վրթանէս Առնշեցի. 1570 թ.:

— 41. Վրթանէս տիրացու Պրուսացի. տաղասաց (ԺԸ դար). — իր տաղերից տե՛ս Տաշեան, Յուց. 1157 գ:

ՎՐԻԿ, ար. —իկ մասնիկով կազմված փաղաքշական անուն, որ համապատասխանում է Վրէն ձևին:

— Վրիկ, հարճորդի Պապի՝ որդուց Յուսիկ կաթուղիկուսի. — Բուզ. Գ. ժթ:

ՎՐԻԻ, ար. ծագումն անհայտ. հավանաբար իրանական. այժմ անդործածական. հնից հայտնի են միայն՝

— 1. Վրի մաղխազ Խոտխոտունի (խաղաղապետ). անդամ Շահապիվանի ժողովի («444 թ.») և Արտաշատի ժողովի («449 թ.»). — Փարսյ. իգ. — Վրվայր՝ Այրարատ 519. — սեռ. Վրվայ՝ Կանոն. 59. Տաշեան, Յուց. 653 ա:

— 2. Վրի ոմն, «անանուն ըստ ազգի», ասորու որդի (տե՛ս և Ասորի), որ Պարսից կողմից նշանակված էր գործակից Վահան Մամիկոնեանի՝ Ոսկեհատի վրա. ամբաստանեց Վահանին իբրև ապստամբ. — Փարսյ. կե. — սեռ. Վրուայ՝ անդ. — Այս բառն է, որ աղավաղվելով դարձել է զՎրչայ՝ Սիմ. ապար. 57:

— 3. Վրի յԱրտաշտան, իշխան. անդամ Գուրիսի Բ. ժողովի «554 թ.» — Գիրք թղ. ժէ:

* ՎՐԿէն, ար. <իրան *Vurken անունից, որի ավելի նոր վիճակն է ներկայացնում Գուրգէն=պրս. Gurgin՝ Երկուսն էլ փաղաքշական ձևեր են (Հիւբշ. 86, 90): Ավելին տե՛ս Գուրգէն:

— Վրկէն, նահապետ Հաբուժենից. ուղեկցեց Մեծն Ներսէսին դեսպանութեամբ Վաղէս կայսեր մոտ գնալու ժամանակ «364 թ.» — Բուզ. Գ. ժա:

ՎՐՈՅՐ, ար. ծագումն անհայտ. Այս անունով ունենք միայն՝

— Վրոյր, որդի Արտաշէս Բ (88—129 թթ.) թագավորի. հազարապետ պալատան. «այր իմաստուն և բանաստեղծ». — Խոր. Բ. ծգ. Ջարթ. Հին դար. 174. — Այս անունը գրված է զանազան ձևերով՝ Վրդոյն, Ջրոն, Վնոյն Վկ. ոսկ. 62: — Մինչևիսկ Արտաշէսին վերագրվում է երկու որդի. Վրոյն (իմա՝ Վրոյր) և Վնոյն (Ալիշան. Արշալ. քրթ. տ. 61. նույնպես և Աւգեր. կիակ. վրթ. սրթ. 93 և 126): Նույն է նաև Վնուն՝ թագավոր Հայոց, շինել է Վարդանակերտը (ըստ «Այս են քաղաքք և շինողք նոցին» ZAPh, էջ 190). — Տե՛ս և Վիրոյ:

ՎՐՈՒԺ, ար. ծագումն անհայտ, բայց անշուշտ իրանական. հնուց հայտնի է միայն՝

— Վրուժ Մամիկոնեան, որդի Արտաուպի և թոռն Վաչէ զորավարի. Արշակ Բ-ի («350—368 թթ.») կողմից նշանակվեց հազարապետ Վասակ սպարապետի. — Մեսր. եր. 17:

ՎՐՎԵՌ, ար. ծագումն անհայտ:

— Վրվեռ, իշխան բարեպաշտ և աղքատասեր. իր կալվածների մեջ շինեց ճգնավորների մի մենաստան, ուր ինքն էլ շատ ժամանակ ճգնում էր. հետո դառնալով թոնդրակեցի, հիմնեց թոնդրակեցոց վանքը, որ կործանեց Սամուէլ եպիսկոպոս Եկեղեցաց «1011 թ.» — Լաստ. իգ. — սեռ. Վրվեռայ՝ անդ. — Տե՛ս նաև Տաշեան, Յուց. 358. Սարգիսեան, Ուս. Թոնդրակեց. աղանդին, էջ 77: (Լաստ. ցանկում գրված է Վուլէռ):

S

SUՔԱԼԷ, ար. 1578 թ. մի անգամ հիշված Կարապետ եպոս.՝ Գուրեանք 188, որի դեմ Ջեռ. Վասպ. 11 ունի Դաքալէ:

SUՔԵՒԻԿ, իգ. <Տաթև վանքի անունից. նորահնար, անսովոր անուն:

* SUՔՆՈՒ-ԲԱԲ, ար. <թրք. سلكه datlu «բաղցր, անուշ» + کبابه baba «հայր» բառերից, իբր «հօր քաղցրիկ զավակը». հիշված է 1635 թ. (Այրարատ 179, Ջրք. սարկ. Բ. 9):

* SUՔՆՈՒ-ԲԷԳ, ար. <թրք. datlu «բաղցր» + բէգ բառերից. հիշված կա 1578 թ. (Սմբատեանց, Գեղարք. 610):

* SUԼԱՍԻՈՍ, ար.: Այս անունով ունենք՝

— Տալախոս երեց, Հոռմի Հայոց Վերածննալ (լտ. renati) միաբանութեան վանքի վանահայրն էր. իր աբեղաների հետ ներկայացավ Լատերանեան ժողովին և ընդունեց նրա կանոնները (649 թ.). — Պալճեան 54, Ուղուրեան՝ Պատմ. գաղթ. ի կիվոռն. 221:

* SUԼԻԹԱ, իգ. <արամ. سلیطه talīḏā «աղջիկ» բառի հուն. τάλιθα տառադարձութունից, որ անցած է մեզ Մրկ. Ե. 41 «Տալիթա, կո՛ւմի, որ թարգմանի՝ Աղջիկ դու, քեզ ասեմ, արի» հատվածից: Իբրև անձնանուն գործածվել է XII—XV դարերում. այժմ էլ սակավ գործածական է:

— 1. Տալիթա, դուստր Օշին Բ Սեբաստոսի և Շահանդխատոյ, քույր Հեթում Բ Սեբաստոսի և Ներսէս Լամբրոնացու. ծնվել է

1153 թվից հետո. եղավ կրոնավորուհի.—գրծ. Տալիթայիւ՝ Պոմ. Լմբ. 234.—Տե՛ս և Տաշեան, Յուց. 339, 638. Հայապ. 418:

— 2. Տալիթա, դուստր Ստեփանէի և քույր Լևոն Բ-ի (+1219 թ.). ամուսնացավ Bertrand de Gibelet-ի հետ.—Բասմա-ջեան, Լևոն Ե. 11, Սխուան 45:

— 3. Տալիթա, կին Թորոս քահանայի Հոռմկլայու՝ եղբորորդույ Կոստանդին Ա կաթողիկոսի. հիշված է 1256 թ. իսկ 1262 թվին արդեն վախճանված էր.—Նաթանեան, Տեղ. Սեբ. 84. Թորոս աղբ. Ա. 185, 188. Զեռ. Հալէպի Բ. 140 ա. Զեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 330, 333):

— 4. Տալիթա, բարեպաշտ կին. սատարող գրության Աւետարանի (1280—1320 թվերին).—Զեռ. Թար. 27:

— 5. Տալիթայ, կին Կիրակոսի (№ 56), որ օգնեց Յովհաննէս գրչին օրինակելու համար Աւետարանը 1327 թ.—Զեռ. Հալէպի Ա. 397:

— 6. Տալիթ, երեցկին Մկրտիչ քահանայի և մայր Գրիգորիս քահանայի, որ Երզնկայում օրինակեց մի մեծ Ճառընտիր՝ 1343 թ.—Զեռ. Վենետ. Բ. 174:

— 7. Տալիթա, որ և Եղիսաբեթ, կին Աւետիսի և մայր Վարդան գրակապի, որ Արճէշում գրել տվեց Յովհաննէս քահանային մի Աւետարան 1450 թ.—Զեռ. Թար. 66 բ:

ՏԱԼԻՓ, հորեղբայր Մխիթար քահանայի, որ Որոտանի Աղիտու վանքում գրեց մի Աւետարան, 1296 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 201:

ՏԱՂՏԱՆ, ար. ծագումն անորոշ. (թրք. *داغان* dağdan «սարից, ի լեռնէ՞» ձևից), մի անգամ հիշված է Արցախ 123, անհայտ թվականով:

ՏԱՃԱՏ, ար. ծագումն անհայտ. պատահական նմանություն ունի պրս. *داسد* dāsād, որ և *داسان* dāšan «պարգև, նվեր»:

— 1. Տաճատ, Աշոցան ցեղից, ի զուակէ Գուշարայ հայկազնոյ. Արտաշրի կոտորածից փախցրեց Արտաւազ Մանդակունու քրոջը Կեսարիա և հետը ամուսնացավ: Տրդատը կարգեց նրան իշխան Աշոցայ զավառի: Ուղարկվեց Կեսարիա՝ Հայաստան բերելու Լուսավորչի երկու որդիներին՝ Արիստակէսին և Վրթանէսին (310 թ.).—Ազաթ. § 860. Արաբ. Ազաթ. 74 (հունաձև Տասատէս = *ασατεις*), հոր. Բ. ձր. Ուխտ. Ա. կ, կբ. Վրդ. խե. Վրդն. լս. 48.—սեռ. Տաճատայ՝ հոր. Բ. հր:

— 2. Տաճատ, փեսա Արտաւանի, որ սպարապետն էր Տրդատ Թագավորի.—Ազաթ. § 121:

— 3. Տաճատ, որդի Մեհենդակ Ռշտունու. մանկիկ էր, երբ ազատվեց Տիրան Բ-ի (339—358 թթ.) կոտորածից և Մամիկոնեանների մոտ մեծանալով՝ փեսայացավ նրանց.—Բուզ. Գ. ժր:

— 4. Տաճատ, եպիսկոպոս Աղձնեաց. մին այն երեք եպիսկոպոսներից, որոնք օծեցին Չունակին կաթողիկոս՝ Ներսէսի փոխարեն, «359 թ.».—Մեսր. եր. 66:

— 5. Տաճատ, եպիսկոպոս Ամատունեաց. ժամանակակից Մեծն Ներսէսի «353—373 թթ.».—Այրարատ 196:

— 6. Տաճատ Անձևացի, ներկա էր Մեծն Ներսէսի մահվան «373 թ.».—Տաշեան, Յուց. 802:

— 7. Տաճատ, եպիսկոպոս Տայոց. անգամ Արտաշատի ժողովի («449 թ.»).—Փարպ. իգ. Եղիշ. 22.—Նո՛ւյն է նաև Տաճատ եպիսկոպոս, անգամ Շահապիվանի ժողովի («444 թ.»).—Այրարատ 519. Հայապ. 159:

— 8. Տաճատ Ռշտունի, օգնական Քաջն Վարդանի. ձերբակալեցին Պարսից Վնդոյ մարզպանին՝ որին այրեցին և նրա որդի Շերոյին՝ որին կախեցին Գուգնում «450 թ.».—Արծր. Բ. ա:

— 9. Տաճատ Գնթունի, մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին՝ իբր օգնական Թաթուլ Վանանդեցու և նահատակվեց իր 19 զինվորներով «451 թ.».—Փարպ. լթ. Եղիշ. 77, 90, 93. Շար. դբ. Յայսմ. օգ. 7:

— 10. Տաճատ Արծրունի, եղբայր Վասակ Արծրունու. Յազկերտ Բ-ի բանտարկած նախարարներից մին «452 թ.»: Եղբորը՝ Վասակի հետ գնաց կայսեր ծառայության.—Փարպ. խէ. Եղիշ. 150. Արծր. Բ. բ.—սեռ. Տաճատայ՝ Փարպ. դ:

— 11. Տաճատ, եպիսկոպոս Արշամունեաց, ժամանակակից Բարկեն կաթողիկոսի («490—516 թթ.»). ստորագրում է այն թրդթին, որ գրեցին հայերը Պարսկաստանի ուղղափառներին.—Գիրք թղ. ր (բց. ի Տաճատայ):

— 12. Տաճատ, նախարար, պատերազմական արվեստին հմուտ մարդ, մեծամեծ քաջություններ գործեց Յուստինիանոս կայսեր ծառայության մեջ, որի վրա կայսրը փեսայացրեց իրեն՝ ամուսնացնելով նրան Քէոզորա թագուհու քրոջ՝ Կոմետունէի հետ և նշանակեց Հունահայաստանի կուսակալ (533 թ.).—Չամշ. Բ. 240:

— 13. Տաճատ, առաջնորդ Վարազայ վանքի, հաջորդեց Երեմիային՝ շուրջ 740—760 թթ.—Հայապ. 232.—Նո՛ւյն է Տաճատ վանահայր Վարազայ վանքի, որ գրել է նույն վանքի 10 առաջնորդ-

յ.երի պատմութիւնը (Չեռ. Վենետ. Բ. 392, ուր հրատարակիլը՝ Հ. Բ. Սարգիսեան ուզում է միացնել Տաճատ Վարագացու հետ. սխալ է. առաջինը Ը դարից է, երկրորդը՝ Ժ դարից)։

— 14. Տաճատ Անձևացի, որդի Գրիգորի. մտավ Հունաց Կոստանդին կայսեր ծառայութեան. Բուլղարների դեմ պատերազմներում մեծամեծ քաջութիւններ գործեց. ուղարկվեց արաբների դեմ, որոնց շարաշար հաղթեց Կիլիկիայում («778 թ.»). 22 տարի զորավարութիւն անելուց հետո՝ գժտվելով Իրինէ կայսրուհու հետ՝ անցավ արաբների կողմը (780 թ.), որոնք ուրախութեամբ ընդունեցին. իր առաջնորդութեամբ արաբները մինչև Պոլիս հասան. հույները ծանր պայմաններով հաշտութիւն խնդրեցին («782 թ.»). արաբները Տաճատին նշանակեցին պատրիկ Հայոց։ Մասնակցեց Գարբանդի պատերազմին, ուր խորշակահար եղավ («784 թ.»).—Ղև. լէ, լթ.—սեռ. Տաճատայ՝ Ղև. լթ։ Գրված է հույն ձևով Ταττάτης (Justi 320 ա), որի վրայից արաբները կոչում են Տասսիտա, Տաթիտա, և մի կետի սխալով՝ Նակիտա (տե՛ս Ղև. էջ 193 ծան.)։

— 15. Տաճատ Անձևացի. քաջ և անվանի մարդ էր, սիրելի Բաղդադի ամիրապետին. սրա մի որդին զորքով եկավ Անձևացեաց գավառի Շահաստան դաշտը և որս էր անում. Տաճատը գնաց նրա մոտ. Տաճատի զինվորներից մեկը սպանեց ամիրապետի որդուն, որի վրա զորքը ամեն ինչ թողեց ու փախավ Բաղդադ։ Այս լսելով Տաճատը վախեցավ և գնաց Հունաց կայսեր ծառայութեան։ Կայսրը նշանակեց նրան Տարսոսի կառավարիչ։ Հինգ տարի հետո պատերազմ ծագեց Արաբների և Հունաց միջև։ Բաղդադի ամիրայի մյուս որդին բանակի հրամանատարն էր, իսկ Հունաց զորքի զորավարն էր Տաճատը։ Արաբները հաղթվեցին ու փախան։ Տաճատը պատահեց ամիրապետի որդուն. վերցրեց իր հետ ու տարավ Անձևացեաց երկիրը։ Հետո ծպտեալ գնաց Բաղդադ՝ ամիրապետի մոտ, որ լսած լինելով, թե իր որդին պատերազմում մեռել է, մեծ սուգի մեջ էր։ Տաճատը հայտնեց գաղտնիքը և որդուն ներկայացրեց իր հորը։ Ամիրապետը շատ ուրախացավ և կարգեց Տաճատին Հայաստանի հարկահավաք։ Այս պաշտոնում մնաց 6 տարի։ Երբ սասունցիք սպանեցին Ապուսեթին («851 թ.»), ամիրապետը զորք ուղարկեց Սասուն, ջրպեսզի ապստամբներին պատժի։ Զորքի առաջնորդն եղավ Տաճատը, որի վրա զայրացած՝ Աշոտ Բագրատունին, Աշոտ Արծրունին և Սմբատ Տարօնեցին՝ սպանեցին Տաճատին։—Սուտ Շապհ. 51—57.—սեռ. Տաճատայ՝ անդ 50—52, 54, 57։

— 16. Տաճատ, որդի Գուրգէն Արծրունու՝ տեառն Ասձևացեաց. եղբայր Ատոմի (873 թ.).—Զարբ. Հին դպր. 531, ՀԱ 1937, 129։

— 17. Տաճատ, իշխան Բարեբրդցի. միացավ Վարդան Վուդի հետ և ապստամբեց կայսեր դեմ. բայց հաղթվեց և անձնատուր եղավ. տարվեց Պոլիս և կուրացվեց (935 թ.).—Չամշ. Բ. 825։

— 18. Տաճատ վարդապետ Վարագացի, հայր Վարագայ վանքի. գրել է Ատոմեանց վկայաբանութիւնը և Պատասխանիք հարցմանց Թովմայի (Ժ դար).—Զարբ. Հին դպր. 569. Հայապ. 73. Չեռ. Կարին. 79. Չեռ. Վենետ. Բ. 199, 287—289 և 505։

— 19. Տաճատ, որդի Գանձի իշխանի. հաջորդեց հորը՝ 1036 թվին.—Ուռհ. 75։

— 20. Տաճատ Մամիկոնեան, իշխան Տարօնի. սրա որդին է Զորտուանէլ՝ հիշված 1104 թ.—Հայապ. 391, 396—7 (թվում է նույն նախորդի հետ)։ Չեռ. Վենետ. Բ. 474։

— 21. Տաճատ, իշխան Տարօնի, որի որդին Ապլասաթ՝ էր Գող Վասլի զինակիցը (հիշված է «1108» թվին).—Տարօն. Բ. § 14.—սեռ. Տաճատայ՝ Ուռհ. 310։

ՏԱՃԱՏՈՒՐԸ, իգ. <Տաճատ անունից՝ ուրհի (-ուհի) իգական մասնիկով։

— Տաճատուրհի՝ քույր Մերուժան Արծրունու և կին Վահան Մամիկոնեանի. ուրացութեան համար սպանվեց իր որդի Սամուէլի ձեռքով (370 թ.).—Խոր. Գ. խր։—Տաճատուրհի՝ Արծր. Ա. Ժ, Ժա։

ՏԱՄԱԼԱՅԺ, դուստր Բարսեղ երեցորդու, որ Հայկում գնեց մի հին Աւետարան, 1323 թ.—Չեռ. Կես. Ժած. 64 ր։

* ՏԱՅՈՒՄ, իգ. <թրք. تايوس tavus «սիրամարգ» բառից, որ փոխառյալ է արաբերենից։ Գիշ է գործածվել և շուտ է ջնջվել, որովհետև շփոթվում է թրք. deys «կավատ» բառի հետ։

— 1. Տայուս խաթուն, կին Սրապի, Սեբաստացի (1350 թ.).—Տաշեան, Ցուց. 107 ր։

— 2. Տայուս, հիշված 1585 թ. (Չեռ. Վասպ. 704)։

— 3. Տայուս խաթուն, դուստր Պողոսի և քույր Վարդան կրոնավորի, որ ստացավ մի Շարակնոց (ԺԶ—ԺԷ դար).—Տաշեան, Ցուց. 530 ր։

ՏԱՅՐՈՆ, վաներեց Տեկորի, Յովհաննէս կաթողիկոսի ժամանակ. անթվ. Արձ.—Շողակաթ 171։

ՏԱՅԻՐ, տե՛ս ՀԱՍԱՆ։

* ՏԱՆԿՐԻ, ար. <թրանս. Tancrede անունից. այս անունով

հայտնի է սիկիլիացի մի իշխան, առաջին խաչակրութեան հերոսներից մեկը, որ մեռավ Անտիոքում՝ 1112 թ.:

— Տանկրի, պարոն և տեր Կապանի. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին («1199 թ.»).—Սմբ. պտմ. 111:

ՏԱՇՈՒՐԱԿ իշխան, իր կնոջ՝ Խորիշահի և իր եղբայր՝ Մոբիկանի հետ, բաշխել են Պասկոյդաստ գյուղի հարկերը՝ 1288 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի (Արձ. Աղզիբիր գյուղում) 310:

ՏԱՍՈՒՍ (արդյոք սեռ. հոլո՞վ է). հիշված է 1511 թ.—Ձեռ. վեներ. Բ. 622:

ՏԱՏ? որից Տատեան ազգանունը (ամիրայական նշանավոր տոհմ Պոլսում). նույն ազգանունը Կովկասում գրվում է Դադեան՝ ձևով. ուստի հայտնի չէ, թե ի՞նչ է բուն արմատը: Կարող է լինել հյ. տատ «տատիկ, մեծ մայր» բառից, բայց և պրս. تأ dād «արդարություն, իրավունք, դատ» բառից:

— Տատիկ, իգ. հիշված երկիցս 1683 թ.—Manus. Brit. mus. 36 ա:

* ՏԱՏԼԱՂԱՆ, իգ. <թրք. تاتلو tatlu «քաղցր» + قان qan «արյուն» բառերից և նշ. «քաղցրարյուն». մի անգամ հիշված է 1549 թ. Կրպտ. եպս. Դոփեանք 99:

— Տատլուղան, իգ. հիշված 1549 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 499:

ՏԱՏԿՈՒՄ, իգ. հիշված 1689 թ.—Bodleian 163:

+ ՏԱՏՈՒՐ, ար. <հյ. Աստուածատուր անունից ձևափոխված»

— 1. Տտուր. անունը հիշված է 1350 թ. բայց հասկանալի Տիրատուր, թե Ասատուր<Աստուածատուր.—Ձեռ. վեներ. Բ. 348:

— 2. Տատուր, որդի Ոսկեհերի և եղբայր Գէորգ կրոնավորի, որ ստացավ Իգնատիոսի Մեկնութիւն Ղուկասու՝ 1363 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 228:

— 3. Դատուր, հորեղբայր Անդրէասի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1442 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 17 ր:

— 4. Տատուր, 1619 թ.—Ձեռ. Սեբ.=ՀԱ 1925, 475:

— 5. Տատուր, 1619 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 122:

— 6. Տատուր, գինեբազու տաղասաց (ժէ դարի՞ց).—Յուշիկթ Բ. 126:

* ՏԱՐԱԳՈՍ, ար. <հուն. Ταραχός անունից. այս անունով հայտնի է Տարագոս վկա (Յայսմաուրբում). այժմ կա Տարագոս ձևով (շատ հազվագյուտ):

ՏԱՐԱՅԻԱՆ, ար. հիշված 1638 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 14 ր:

ՏԱՐԻՔԼ, ար. հիշված 1551 թ.—Матер. Арх. Кавк. III, 94:

ՏԱՐԶՂՎՈՒՇ, անծանոթ անուն, որ հիշված է 1517 թ.—Ձեռ. վեներ. Բ. 482:

ՏԱՐՈՒՆ կույս, դուար Խլաթի Սարուանդ կամ Յուստինոս պատրիկի. բնակվում էր Մարաղի լեռան վրա, որ իր անունով կոչվեց Զարալ Տարուն. ուներ երկու փեսացու՝ Բակուր տեր Արզն ամրոցի և Մուշ իշխան Սասնոյ. ընտրեց երկրորդին (640 թ.).—Տոմաշէկ՝ Սասուն, էջ 23 ըստ Վակիդի արաբ պատմիչի.—Խալաթ. Արաբ. մատ. 5:

ՏԱՐՍԱՅԻՃ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. բայց հայերեն չի հընչում: Գործածական է XIII—XV դարերում և այժմ էլ դեռ կենդանի է Արցախում և Սյունիքում:

— 1. Տարսայիճ, իշխանաց իշխան, աթաբեկ Հայոց և Վրաց աշխարհի, որդի Լիպարիտ Օրբելևանց՝ իշխանի Սիւնեաց, եղբայր Սմբատի՝ որի հետ նորոգեց Տաթևի վանքը. եղբոր մահից հետո ժառանգեց իշխանական աթոռը՝ «1273 թ.» կիսն է Մինա խաթուն. ձևովներն են Ստեփաննոս Օրբելևան պատմադրիչ. մեռել է «1290 թ.»—Օրբ. կր, կհ, հ. Ձեռ. Սանաս. շար. (ՀԱ 1921, 180).—Ձեռ. Դադեան Ա. 89 ա, Բ. 47 ր. Օրբ. ժմ. 28, 31.—սեռ. Տարսայիճի՝ Օրբ. ա, կդ, կհ, կր—հ.—Իր արձանագրությունը Քեթիվանքի հարավային սյան վրա 1274 թվից՝ տե՛ս Manus. Brit. mus. 294—295:

— 2. Տարսայիճ Օրբելևան, Սիսական գավառի իշխանական ընտանիքից, որդի Զալալի. եղբայրներն են Աղբուղա, Շահնշահ և էլիկում. երկար ժամանակ սովորեց Եսայի Նչեցու մոտ, ստացավ քահանայական աստիճան և կոչվեց Ստեփաննոս. ապա եղավ արքեպիսկոպոս Սիւնեաց. ազգականն է Ստեփաննոս մետրոպոլիտի Օրբելևան պատմաբանի. Պօղոս վարդապետ Կիլիկեցի գրչին զրել տվեց մի գեղեցիկ Աւետարան, 1314 թ.—Ձեռ. Դադեան, Բ. 29—30.—Հիշված է նաև 1331 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 151:

— 3. Տարսայիճ, իշխան Վայոց Ձորի (հիշված է 1315 թ.).—Հայապ. 526:

— 4. Տարսայիճ, իշխան Եղեգեաց, հավատը ուրացել էր, հետո դարձավ՝ Բուռթէլի, Սուրղաթմիշի, Սմբատի և այլոց հետ (շուրջ 1405 թ.).—Մեծոփ. 73:

— 5. Տարսայիճ, մեծ իշխան, որի որդին է Սմբատ իշխանաց իշխան և թոռն է Եղիշե արքեպիսկոպոս Վայոց Ձորի, 1495 թ.—Ձեռ. վեներ. Ա. 585:

— 6. Տարսայիճ իշխան, որդի Գորգոնի, տեր Եղեգեաց (Սիւնեաց գավառի Եղեգնաձորոյ)։ բռնադատությամբ Քարիզի կուսակալ՝ Լէնկթիմուրի թոռ Օմարի, ստիպվեց հավատափոխ լինել։ բայց հետո դարձավ (Ժն դարի սկիզբը)։—Մեծոփ. 68. Չամչ. Գ. 443. Այրարատ 323. Ազգապ. 2035:

ՏԱԻՈՒՍԻՆ, գավառ թե իշխան Աղուանից, որին Բաբան պարսիկը «եհար» 829 թ.—Կղկնտ. Կ. Ի:

ՏԱԻՏԱՐ, որդի Զանասի, կանգնեցրել է մի խաչքար Հին Ղարաբուլաղ գյուղի վերի վանքում, 1271 թ.—Արցախ 254:

Ταυτοόκας, որդի Մանուէլ պրոտոսպարի, եղբայր Բագրատուկի (Կոստ. Պերփ.),— Justi 323 աւ Ըստ իս՝ հասկանալ 'Իաւթուկ, կազմված ուկ մասնիկով, ինչպես և Բագրատուկ.— Տե՛ս և Դաւթուկ:

Ταϊάς, գորավար Հայոց բանակի լալսկոյ Եփրատի. հմմտ. Ταείλης գորավար մեծն Միհրդատի.— Justi 321, որ մեկնում է բառս իբր Taksā ցեղից:

+ ՏԵԱՌՆՔԱԳ, ար. <հյ. տէր, սեռ. տեառն+թագ բառերից (հմմտ. Լուսնթագ). մի անգամ միայն ունենք՝

— Տեառնթագ՝ Արշարունեաց Կալոց գյուղից. Վահան Մամիկոնեանի և Յովհան Մանդակունու ժամանակ, Զարմիհր Հազարաուխտի ձեռքով նահատակվեց հավատքի համար «482—483 թթ.» և իր նշխարները հանգուցին Շիրակի Բեռնօնս գյուղում, այն եկեղեցում, որ այժմ կոչվում է իր անունով:

— Տեառնթագ.—Ասող. Բ. ք, Վրդ. Իթ (հրար. էմիներ՝ Տաւթայ).—Միս. այրիվ. 63:

+ ՏԵԱՌՆՈՐԴԻ, ար. <հյ. տէր, սեռ. տեառն+որդի բառերից՝ Մի անգամ ունենք՝

—Տեառնորդի, որդի Բաւրինայ՝ թրոջ Զալալի (սեռ. Տեռնորդե—ե հանգով) ձևով հիշված է Խորանաշատի մի արձանագրության մեջ 1246 թ.—Տեղեկ. Արմֆանի 1940, № 4, էջ 177:

+ ՏԵԱՌՆՏՈՒՐ, ար. <հյ. տէր, սեռ. տեառն+տուր բառերից՝ Հմմտ. Տիրատուր, նաև Տէրտուր, որոնք սրա ճիշտ համազորներն են. հմմտ. նաև Աստուածատուր և իր համազորները.

— Տեառնտուր, եպիսկոպոս Հայքայ. ժամանակակից Բաբկէն կաթողիկոսի («490—516 թթ.»). ստորագրում է այն թղթին, որ գրեցին հայերը Պարսկաստանի ուղղափառներին. անդամ Դուրինի եկեղեցական ժողովի «506 թ.».— բց. Ի Տեառնտոյ՝ Գիրք թղ. Ը.— Ազգապ. 503 գրում է Տիրատուր:

* ՏԵԼԵՄԱԿ, ար. <հուն. Τελεμαχος անունից, որ բուն նշ. «հեռամատրիկ, Տեղից կովող» (այն է մականով, նետ ու աղեղով): Այս անունով հայտնի է Հունաց մեջ Տելեմար՝ որդի Ուլիսի. մանուկ էր, երբ հայրը մեկնեց Տրովազա. որդին զնաց հորը որոնելու Մենտորի առջնորդությամբ: Գործածական է արեմտահայոց մոտ: Այս անվան մեր մեջ մուտք գործելու զրդի է եղել Ֆենելոնի Aventures de Télémaque վեպը, որ Թարգմանված է հայերենի:

— Տելիկ, դերձակ ոմն, հիշված անթվական մի հիշատակարանում (Ժն դարից հետո).—Bodleian 29:

— Տեսիխարուն, իգ. հիշված 1693 թ. (Труды Вост. Комм ИМАО, հտ. II, էջ 75):

* ՏԵՏԻԿ, իգ. ծագում է վրաց զեղա «մայր» բառից արեմտահայ տառադարձությամբ:

— Տլտա խախուն, բարերար կին, որ կերակրել է Յովհաննէս գրչին, երբ սա Սաղմոսավանքում արտագրում էր Աւետարանը 1496 թ.—Չխո. Թար. 22 ր:

* ՏԵՐԵՆՏԻՈՍ, ար. <հուն. Τερεντιος անունից, որ փոխառվալ է լատ. Terentius անունից, որ շատ սովորական էր լատինների մոտ և կազմված է Մարսեան գաղտի Terentius կոչված վարկից:

— Տերենտիոս, հազարապետ Սանատրուկ (38—68 թթ.) թագավորի. ուղարկվեց սպանելու Բարձրդիմէոս ատարշալին, բայց նրա քարոզությունից ջրիստոնյա դարձավ և նրա հետ նահատակվեց Ուրբանոս քաղաքում.—Վրբ. և վկ. ա. 209. Անկ. Գիրք առաք. 354 (այլ Յ. Տերանտիոս, Տերենտիոս), 363, 364. Յայսմ. դեկտ. 8 (տպ. Տերենտիոս). Վկ. Բարթ. 26:

ՏԵՐԻՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. անշուշտ հունական է. մի անգամ ունենք՝

— Տերին, պարոն. Անդրոնիկոսի բանակումն էր. պատերազմեց Քորոսի դեմ Մսիսի առաջ և սպանվեց (1151 թ.).—Սմբ. պտմ. 96:

ՏԵՒԴԱՏ, տե՛ս ԴԵՒԴԱՏ:

+ ՏԷՐ, ար. <հյ. տէր բառից. հմմտ. Մար անունը, որ է ասորերեն «տեր»:

— 1. Տէր Խորձենացի, աշակերտ Մեսրոպի (+439 թ.), որ թողեց նրան՝ Վրաց վրա լուսավորությունը տարածելու համար.—Փարպ. Ժ. Խոր. Գ. ծղ:

— 2. Տէր, եպիսկոպոս Կամինական, որ ընկերացավ Մեսրո-

պին (+439 թ.) Գողթնի քարոզութեան ժամանակ.—Կոր. էջ 14 (տպված է «տէր եպիսկոպոս ի Կայննականն»):

— 3. Տէր, այլ ոմն? Տե՛ս նույն (Զարբ. Պատմ. հայ. դպր. 3 էջ 291 կարդալով Տէր, համարում է Խորհնացին): Իսկ Ազգապ. 488 դնում է Տիրայր:

+ ՏէՐԱԻԱԳ, առանձին անուն է տէր+աւագ բառերից բարդված. ըստ այսմ ավելի ճիշտ պիտի լիներ Տիրաւագ ձևը: Այս բանը երևում է հայտնապես Ձեռ. Վասպ. 373, 30-րդ տողից, ուր հիշատակելով երեխաների անունները, ասված է. «տղայոցն տէր Աւագի և Վարդանիսի»: Երեխան քահանա չի լինի. ուստի պետք է ուղղել Տէրաւագ: Հրատարակիչները, թերևս և ձեռագիրները, ուշադիր չլինելով այս կետին, հաճախ գրում են «Տէր աւագ»: Խարվելով նրանցից, ես էլ տեղ-տեղ դրել եմ «տէր Աւագ կամ Աւագ քահանա», որ պետք է փոխել: Այս մասին տե՛ս նաև Յովհաննէս Ռ 887:

— 1. Տէրաւագ, հայր Յովհաննէս տանուտերի, որ Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան 1436 թ.—Ձեռ. Վասպ. 373—374:

— 2. Տէրաւագ, որդի կամ եղբորորդի նույն Յովհաննէս տանուտերի. նախորդի թոռն է:

ՏԵՐՆԵՐ, իբրև վկա հիշվում է Քանաքեռում մի այգու վաճառման առթիվ, 1306 թ.—Արձ. Այրարատ 298. Բանաս. 1903, 32:

+ ՏէՐԻԿ, ար. <հյ. տէր բառից՝ զգվական -իկ մասնիկով. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1609 թ. (Ձեռ. Սևր. շկ 1925, էջ 473): նույնը -ով մասնիկով՝ ՏէՐՈՒԿ, ար. հիշված է Ձեռ. Վենետ. Ա. 418 (թվականն անհայտ):

ՏէՐԻԻՆ, հայր Սահակ երեցի, որ Կեսարիայի Մանտիսոն պատուով օգնեց Յովհաննէս արեղային գրելու Յայամուտրք 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1850:

— 1. Տէրուն, ար. 1511 թ.—Ձեռ. Վասպ. 645:

— 2. Տէրուն, տաղասաց. ժամանակն անհայտ. ունի «Գանձ յարութեան», որի ծայրանունն է Տէրուն.—Ձեռ. Կես. սարգ. 29 բ:

+ ՏէՐՈՒՆԱԿԱՆ, ար. <հյ. տէրունական ածականից. համապատասխանում է հունական Կիրակոս անվան (տե՛ս նաև Տէրունի): Հիշված է 1513 թ. (Ձեռ. Վասպ. 135) և 1515 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 390):

— Տէրունական, արքեպիսկոպոս Գողթան գավառի. սրա հաջորդն է իր քրոջ որդի Ստեփաննոս արքեպիսկոպոսը, որ Ագուլիսում, Մատթէոս երեցին գրել տվեց մի մեծ Տօնական 1447 թ.—Ձեռ. Թար. 120—123, Հացունի, Կարևոր խնդ. 270:

+ ՏէՐՈՒՆԻ, ար. <հյ. տէրունի բառից, ճիշտ ինչպես Տէրունական՝ համազոր է հունական Կիրակոս անվան: Այս ամբողջական ձևով գտնում եմ զործածված մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում (Սմբատեանց, Գեղարք. 608): Սրա կրճատ ձևն է Տէրուն (ինչպես ունենք Մերունի բառից Մէրուն կամ Մեռոն անունը). հիշված է Տերուն ձևով 1576 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 9 ա), Տէրուն 1662 թ. (Սիրմէեան, Պատմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. 28 ա), Տերուն՝ ծաղկող Աւետարանի 1670 թ. (Ձեռ. Բեռլինի 12 բ), Տէրուն սարկավագ գրիչ ոմն 1671 թ. (Ձեռ. Թեհր. էջ 1—2=ՇԱ 1935, 309), Տէրուն 1741 թվին տպված Տաթև. ամ. հիշատակարանում («զպապս մեր զՏէրունն»):

+ ՏէՐՊԱՊ, ար. <հյ. տէր+պապ բառերից (Պոլսահայ բարբառով տէրպապա նշ. «քահանա». նույնը նաև Նոր-Նախիչևանի բարբառով): Իբրև անձնանուն հիշված է 1605 թ. (Դրնդ. 67):

— Տէրպապ, մորեղբայր Ներսէս Կրակացի արքայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց Ճաղընտիրը, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 149, Բ. 348:

ՏէՐՊԱՐՈՆ, ար. <հյ. տէր+պարոն բառերից, հակադիր շարքն ունի Պարոնտէր, որ ավելի սովորական է. հիշված է 1623 թ. (Ձեռ. Սևր. շկ 1926, էջ 46). հիշված է նաև անթվական մի հիշատակարանում (1463 թվից ուշ)՝ Ձեռ. Սևր. շկ 1925, 133:

— 1. Տէրպարոն, հայր Սահակ երեցի, որ Կարդի վանքում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1467 թ.—Ձեռ. Սևր. շկ 1925, 257:

— 2. Տէրպարոն, հայր Յովհաննէս վարդապետի, որ Սանահինում գրել տվեց մի զեղեցիկ Ետրակնոց 1497 թ. այս թվին Տէրպարոնը մեռած էր.—ՇԱ 1887, 56 ա:

+ ՏէՐՏԷՐ, ար. <հյ. տէրտէր «քահանայ» բառից. հմմտ. Վարդապետ, Տիրացու, Սարկաւագ անունները, որոնք նույնպես եկեղեցական աստիճաններ են ներկայացնում:

— 1. Տէրտէր, ավագերեց Տփղիսի. «1264 թվին» ուղեկից եղավ Վարդան պատմիչին՝ Հուլաղու խանի մոտ գնալու ժամանակ.—Վրդ. ղզ. տպված է իբր հասարակ անուն. «Ընդ մեզ էին վարդապետք եղբայրք մեր Սարգիս և Գրիգոր, և աւագ երէցն Տփխեց տէրտէրն»:

— 2. Տէրտէր, մերձավոր Թումայ և Հայրապետ քահանաների, որոնք մի Աւետարան գրել տվեցին 1304 թ.—Ձեռ. Վասպ. 143:

— 3. Տէրտէր կամ Տիրացու քահանա Երևանցի, որդի Սարգիս

քահանայի, Երևանից գաղթեց Ազախ (Ազով) քաղաքը, ուր գրեց մի ճառերտիր և Վարդան Այգեկցի, 1341 թ.—Շահազիզ, Հին Երեւ, վանք, էջ 72:

— 4. Տէրտէր քահանա Երևանցի, գրիչ. արտադրել է երկու ձեռագիր (մեր Մատենադարանի № 8029 և 8030), որոնք գրված են 1341 և 1376 թթ.—Աշ. Արրա՛ամեան, Շիրակացու մատեն. 163:

— 5. Տէրտէր, հայր Արրահամ աբեղայի, գրիչ և ծաղկող Թորարեբրդու 1475—1502 թթ.—Խաղբակեանք 238:

— 6. Տէրտէր, հիշված 1521 թ. Manus. Brit. mus. 139 ր:

— 7. Տէրտէր Երևանցի, բանաստեղծ 1330—1345 թթ., ըստ Ձեռ. Սով. Հյսս. 1946, № 86, էջ 4:

— 8. Ավելի ուշ ժամանակ հիշված են Տէրտէր 1576 թ. (Ձեռ. Նոր-Քայազ. 8 ր), ԺՂ—Ժէ դար (Ձեռ. Սանսո. 7 ր):

— 9. Տէրտէր Երևանցի, բանաստեղծ.—Տեղեկ. Ակադ. 1946, № 2, էջ 79:

+ ՏէՐՏՈՒՐ, ար. <հյ. տէր> ասու բառերից, իբր «տիրոջ տվածը». հմմտ. Տիրատու: Հիշված է 1552 թվից առաջ (Տաշեան, Ցուց. 877 ր) և անթվական մի հիշատակարանում (Manus. Brit. mus. 56 ր):

— Տէրտուր, մորեղբայր Կիրակոս կրոնավորի, որ Եկեղեաց գավառի Կայիփոսի վանքում գրել տվեց մի Սաղմոս, 1470 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 305:

ՏէՐՕ, ա՛ր. թ? Ձեռ. Վասպ. 767:

ՏԻԱՐ, ար. հիշված է 1603 թ.—Դրնդ. 40:

ՏԻԱՐԻԱՆԴ, անստույգ անուն. հիշված է Բագարանի 628 թվի արձանագրության մեջ.—Կոզեան, Կմսրկնները 137:

* ՏԻԴՐԱՆ, ար. <իրանական անուն է, իբր հպրս. * Τίγ-
ραν. հմմտ. Τίγρονց Աքեմենեան, առաջնորդ Մարաց (Հերոդ. 7, 62).— Տիգրան Պարսիկ. Ստրուբոն ծովակալի փեսան (Քսենոփոն, Պատմ. Հունաց, գիրք Դ. գլ. Ը. Ն. Ք. 390 թ.):

— 1. Տիգրան, պարսիկ զորավար, որ ուղարկվեց Գայլ Վահանի որդի Սմբատի դեմ (Մամիկ. Դ).—Հիբբ. 87. Իբրև օրինակ անձնանվան հիշված է Տիգրան՝ Անան. քեր. 139, 144. Դաւ. անյ. էջ 198.—սեռ. Տիգրանայ, բց. ի Տիգրանայ.—Դաւ. քեր. 105, Անան. քեր. 140. Տիգրանեան՝ Անան. քեր. 140: Իբրև օրինակ հայրանվանց՝ Տիգրան և Տիգրանուհի հիշված է էլ. արիստ. 53 (երկու անգամ). հուն. Έλευος και Έλένη անունների դեմ: Մովորական գործածու-
թյուն ունի այժմ էլ. կրճատ ձևն է. Տիգո:— Մագ. թղ. Ժթ. ստու-

գարանելով այս անունը՝ գրում է. «որ ըստ Պարթևին մեծ և ծանր»։ Ճիշտ մեկնությունը հայտնի չէ: Ըստ իս ծաղում է հպրս. * تیگران «Ենտերով մարանչոյ» բառից՝ արագաբանությունը. կազմված է تیگرا «Ենտ» և ران «Ելովոյ» բառերից: Հմմտ. Τίγροπατος (Իբր Ենտերի պետ) լազ իշխան (170 թ.): Ինչպես կա գնդ. vira-rāz ձևից vira-z անունը (Barth. Altir. Wört 1454):

— 2. Տիգրան, երեց որդի արքային Հայոց, որսի ընկեր Կիրոսի. մասնակցեց իր զորքով Կիրոսի արշավանքին՝ ասորեստանցոց դեմ.—Քսենոփոն, Կիրոսպետ. Գ. 1, 2, 3 (§ 1—5), Դ. 2 (§§ 9, 18, 43), 5 (§§ 4, 35), Ե. 1 (§ 27), 3 (§ 42), Զ. 1 (§ 21), Ը. 3 (§ 25), 4 (§§ 1, 24): Պատմության ամփոփումը տես Ալիշան, Հյսսս. 246—247: Հիանալի է Տիգրանի կնոջ հետ պատահած դեպքը իբրև օրինակ ամուսինների փոխադարձ սիրո և հավատարմության:

— 3. Տիգրան Ա, որդի Երուանդի, Թագավոր հայկազն. նրստեց 565 թ. (Չամչ. Ա. 102). համապատասխանում է նախորդին. պատերազմեց Աժգահակի հետ. սպանեց, և կործանեց Մարաց պետությունը: Կոչված է Երուանդեան Տիգրան, Մեծն Տիգրան.—Խոր. Ա. իր—իե, իթ—լա. Կղկնտ. Ա. գ, ժե. Ուխտ. Ա. ժթ. իգ, իե. Անան. քեր. 144. Ծհ. կթ. գ. Արծր. Ա. ա, ե, գ. Մագ. թղ. մթ. Սասն. 19. Շնորհ. Վիպ. 143. Մխ. անեց. գ. Մխ. այրիվ. 18, 52—53, 55. Սամ. անեց. 31, 46. Ուոհ. 335. Վրդ. է, ժգ. Մին. համդ. 11, 13. Վրդ. Աշխ. 517. Զուդ. 31. Վրաց աղբ. Ա. 74 (գրում է Տիգրին).—սևո. Տիգրանայ՝ Խոր. Ա. իգ—իգ, իր, իթ, լա. Գ. իր. Անան. քեր. 129. Ուխտ. Ա. ժդ, իգ, իե. Ծհ. կթ. գ. Արծր. Ա. ե—է. Սամ. անեց. 31, 46: Մին. համդ. 12. Զուդ. 19: Տիգրանի և Տիգրանուհու վեպի մասին տե՛ս Դավիթ (№ 10) Անյաղբ:

— 4. Տիգրան, իշխան Արծրունի, հաջորդ Արշէղի (Ն. Ք. Ե դար).—Արծր. Ա. գ:

— 5. Տիգրան, հայր Մեծին Տիգրանայ ըստ Ապպիանոսի, այն է Արտաւազդ ըստ Յուստինոսի.—Գրգշ. Քնն. պտմ. Բ. 131, Գ. 232, 242. Լէօ, Հայ. պտմ. Ա. 391:

— 6. Տիգրան Ա Մեծ (ըստ արտաքին պատմության), Արտաքսիասի ցեղից, որդի Տիգրանի, ծն. մոտ Ն. Ք. 140 թվին. Հայոց մեծագույն աշխարհակալ Թագավորը, նստեց Ն. Ք. 95—55 թթ.: Պատանդ էր Պարթևաց մոտ. տվեց նրանց 70 հովիտ և ազատ արձակվեց: Հայաստան դառնալով հարձակվեց Փոքր Հայոց Արտանէս Թագավորի վրա, սպանեց և Փոքր Հայքը միացնելով իր երկրին՝

կաղմեց մի մեծ Հայաստան: Հաղթելով Պարթևաց, գրավեց մինչև Նինուէ և Արբելա, նվաճեց Ատրպատականը, Կորդուքը, Միջագետքը և Արարական ցեղերը, Ասորիքը (85 թ.), Փրինիկէն (70 թ.) և Հրէաստանը: Շինեց Տիգրանակերտը, իբրև երկրորդ մայրաքաղաք Հայաստանի և այդ քաղաքը շենացնելու համար Կապադովկիայում 12 հունական քաղաք ավերեց և նրանց բնակիչներին այնտեղ փոխադրեց: Գաշնակցելով Պոնտացոց Միհրդատ թագավորի հետ, զեմ դուրս եկավ Հռովմայեցոց հաղթվեց Կոկայլոսից, սպա Պոմպեոսից և հրոմարվեց իր նորանվաճ երկրներից:—Ստորոտն Հայոց մասին, էջ 59, 61, 65, 67, 71, 81, 89, 91, 95. Գարագաշեան Քնն. պատմ. Բ. 104—158. Առ Հայոց պատմ. Ա. 391—424. Յուլի 324: Ընդարձակ մեկնադրություն իր մասին Մանանդեան, Տիգրան Բ և Հոտմը, Երևան, 1940 թ.—Կան այս թագավորի դրամները զեկեցիկ պիմանկարով՝ այսպիսի հույն վերաառությունը. Βασίλειος Βασίλειος Τεργεστος «Παλατινῶν Ἰστοριῶν» Տիգրանայ (ան՝ս Petrowicz, Arsaciden Münzen, էջ 190—191). և հյ. Տաշեան, Արշակունի դրամներ, Վիեննա 1919, էջ 180—189: Ըստ հորենացու կոչվում է Տիգրան Բ կամ Տիգրան Միջին, որդի Արտաշէս Ա-ի (նստել է Ն. Ք. 89—35, ըստ Չամչ. Ա. 220—260): Բուզ. Գ. ծե. հոր. Բ. ժա, ժդ, ժզ, ժթ, կե. Ուխտ. Ա. իթ, ծդ. 35. կթ. դ, ե. Ասող. Ա. ե. Մագ. թղ. ժթ (Իզնատ. ղկ. 15). Շնորհ. Վիպ. 213. Սամ. անեց. 50. Վրդ. ծե. Նհպտք. 89. Ուս. էջ 1 (իբր հիմնադիր Ուսայի). Մխ. այրիվ. 18, 57. Մխ. անեց. գ, ժ, ժա. Մին. համդ. 17. Զբք. սարկ. Ա. 2. Աբր. Կրետ. 101 (զրված է Տիրան):—Տիգրան Արտաշեսեան՝ Անան. բեր. 144.—սեռ. Տիգրանայ, բց. ի Տիգրանայ՝ Բուզ. Գ. ծե. հոր. Բ. ժդ—ժթ, իա—իդ, իզ. Գ. լե. Ուխտ. Ա. լ. 35. կթղ. Ե. Արծր. Ա. գ, ժ. Ասող. Ա. ե. Մագ. թղ. լբ, Սամ. անեց. 50. Պտմ. Ամաս. 56. Մին. համդ. 17. Նհպտք. 89. Մխ. անեց. գ, ը, ժա. Վրդ. ծե. Յայսմ. մայ. 27.—Տիգրանին՝ Գր. տղ. եէմ. 301:—Ըստ Սուտ Սեբ. Ա. 10 Տիգրան է եղբայր և հաջորդ Տիրան Ա-ի, հայր Արշամի:—Տիգրան Մեծը վեպի մեջ՝ տե՛ս Արեղեան, Հայ ժողով. առասպ. 319 և այլն. շատ մանրամասն և գեղեցիկ է այստեղ էջ 426—510, ուր հեղինակը համոզիչ կերպով ցույց է տալիս, որ Տիգրան Ա-ի պատմությունը, որ տալիս է հորենացին, Տիգրան Բ-ի պատմությունն է, բանահյուսական մի գրվածքից քաղված:—Տիգրանի կյանքը պիեսայի է վերածել Խաչիկ Դաշտենց, հրտ. Երևան 1947:

— 7. Տիգրան Փոքր, կրտսեր որդի Մեծն Տիգրանի. կարգվեց գահակից իր հորը՝ Մոփաց աշխարհում: Միանալով իր աներոջ հետ

ապստամբեց հոր դեմ և պաշարեց Արտաշատը: Տիգրան Մեծը հաղթեց և որդին դիմելով Պոմպեոսին՝ առաջնորդեց նրան հոր դեմ: Պոմպեոսը Տիգրան Մեծին հաղթելուց հետո, իբր վարձ մատուցան, Տիգրան Փոքրին կարգեց Մոփաց իշխան: Սա դժգոհ մնալով, ուղեց ապստամբել Պոմպեոսի դեմ, ուստի իր ընտանիքով աքսորվեց Հռոմ, ուր և սպանվեց (Ն. Ք. 66 թ.?).—Գրգշ. Քնն. պատմ. Բ. 125, 153. Առ Հայ. պատմ. Ա. 417—422: Justi 324 բ. Մանանդեան, Տիգրան Բ, էջ 173, 187.—Չամչ. Ա. 241 կոչում է Տիրան և կարծում է, թե Հռովմայեցիք այս անունով կոչել են Տիգրան:

— 8. Տիգրան Բ, կրտսեր որդի Արտաշատ Ա-ի և եղբայր Արտաշէսի. գերի էր Ալեքսանդրիայում. փախավ Հռոմ. Արտաշէսի մահից հետո՝ Օգոստոս կայսեր ձեռքով զրվեց թագավոր Հայաստանի և նստավ Ն. Ք. 20—6?.—Գրգշ. Քնն. պատմ. Բ. 185—187, Առ Հայոց պատմ. Ա. 437—439. Justi 324 բ:

— 9. Տիգրան Գ կամ Տիգրան Կրտսեր. իր քույր և իր կին Երատոյի հետ հաջորդեց Տիգրան Բ-ին, բայց գահազուրկ եղավ և իր տեղ զրվեց Արտաշատը (Ն. Ք. 6 թ.): Սրա դեմ ապստամբություն ծագելով՝ Արտաշատը տապալվեց և Տիգրանը Պարթևաց Հրահատակ թագավորի բանակով գահին նորից տիրեց, սակայն սպանվեց Հռովմայեցոց ձեռքով (1 թ. Յ. Ք.).—Գրգշ. Քնն. պատմ. Բ. 187—189, Առ Հայ. պատմ. Ա. 439—440: Justi 324 բ.—կա դրամ Տիգրանի և Երատոյի անունով:

— 10. Տիգրան Դ, Արշակունի հրեա, Արտաշիսի ցեղից. թագավոր Հայոց՝ 11—13 թթ. հաջորդեց Արտաշատին՝ հրամանով Օգոստոսի. հայերը վաճեցին նրան. տեղը նստեց Երատոյ.—Գրգշ. Քնն. պատմ. Բ. 190. Առ Հայոց պատմ. Ա. 450. Justi 324 բ:

— 11. Տիգրան Ե, թոռն Արքեղայոս արքայի կապադովկացոց. (ըստ Արտաշատին հրեա էր). պատանդ էր գտնվում Հռոմում. Հռովմայեցոց ներոն կայսեր կողմից նշանակվեց ժամանակավոր թագավոր Հայոց, Կորբուլոն զորավարի ձեռքով. Տրդատ-Արտաշէսի արշավանքների ժամանակ (58 թ.) արշավեց Ադիաբենի վրա. Տիգրանակերտում դեմ դրավ Պարթևաց պաշարման. ըստ Արտաշատին նստել է 60—61 թթ.—Գրգշ. Քնն. պատմ. Բ. 206, 220—222, Առ Հայոց պատմ. Ա. 462. Justi 324—325. Չամչ. Ա. 313. Գաթրիճ. Տիգր. պատմ. Բ. 115. Շուր՝ ներոն կայսեր արևել. քղթկն. Վիեննա 1930, էջ 35 շար.:

— 12. Տիգրան Գ Փոքր (ըստ հորենացու), 152—193 թթ., Չամչ. որդի Արտաշէս Բ-ի և հաջորդ Տիրան Ա-ի: Պարթևաց Պերոզ

Բագավորի հետ միացած արշավեց Հոովմայեցոց վրա, սպանեց Կապագորովկիոյ Սևերիանոս իշխանին, մտալ Փոքր Ասիա, բայց մի հուլն իշխանուհու ծուղակն ընկավ և բանտարկվեց: Լուկիոս Վերոս կայսրը գալով Արևելք, նվաճեց Հայաստանը, Տիգրանին հաստատեց իր զանի վրա և իր Ռոմի անուն աղղականին նրան կնույթյան տվեց.—Սուտ Սեր. Ա. 10. Խոր. Բ. կղ. Ուխտ. Ա. խե. ծղ. Արծր. Ա. ր. Ասող. Ա. 6. Մագ. թղ. ժթ. Մամ. անեց. 58. Նհպտք. 90. Շնորհ. վիսյ. 354. Մխ. ալրիվ. 18. Մին. համդ. 21. Մխ. անեց. գ. թ. Ջր. սարկ. Ա. 2.—սեռ. Տիգրանայ՝ Սուտ Սեր. Ա. 10. Խոր. Բ. կղ—կղ. Ուխտ. Ա. խե, խզ. Արծր. Ա. ք. Վրդն. լս. 45. Մին. համդ. 21. Նհպտք. 90.—գրծ. Տիգրանալ՝ Պտմ. Վր. 6.—Վրաց աղբ. Ա. 159:

- 13. Տիգրան Գ, իբրև հաջորդ Տիրան Բ-ի (գահազուրկ «350 թ.») դնում է Մագ. թղ. ժթ (սխալմամբ):
- 14. Տիգրան, իշխան Վարաժնունեաց, ուղեկցեց Ներսեսին երբ նա Կեսարիա էր գնում օծվելու «353 թ.».—Մեսր. եր. 25:
- 15. Տիգրան, որդի Խոսրով Գ-ի, եղբայր Արշակի. Արևելեան Հայաստանը թողեց պարսիկներին 416 թ.—(Պրոկոպ).—Justi 325 ա:
- 16. Տիգրան, որդի Ջևանշէրի՝ որդւոյ Սահակայ. իշխան Սինի. հիշված է իբրև վկա Տաթևի 871 թվի կալվածագրում.—Օրբ. լթ. Justi 325 ա:
- 17. Տիգրան, մեծ նահապետ Սիսական. Սոտք գավառի Վաղաներ գյուղը նվիրեց Տաթևին.—Ուղ. Տիգրան և սեռ. Տիգրանայ՝ Օրբ. ծ.—ասում է «վաղ ժամանակօք», ուստի կարող է լինել թ դար:
- 18. Տիգրան մարզպան, զորավար Աշոտ Արծրունի թագավորի. սրա հրամանով Արխարիս սպարապետի հետ գնաց Գողթան Արուտլուփ ամիրայի դեմ, բայց բռնվեց և փրկանքով արձակվեց («383 թ.»).—Ասող. Գ. ժգ.—գրծ. Տիգրանալ՝ անդ:
- 19. Տիգրան Պահլավունի, որ և կոչվում է Ապլղարիպ, որդի Գրիգոր Համզայի, եղբայր Վահրամ Պահլավունու և հորեղբայր Գրիգոր Մագիստրոսի, Յովհաննէս-Սմբատ թագավորի արքունիքում հարկերի վերատեսուչ և գանձային պաշտոնյա էր: Նվիրեց Արծունբոյնը Հաղբատի վանքին 1030 թ. (Յովսէփեան, Նիթեր և ուս. Ա. 64). շինեց Անիի Ամենափրկիչ եկեղեցին և կալվածներով էլ ապահովեց (1036 թ.).—այդ եկեղեցին փուլ եկավ 1131 թ. (Մամ. անեց. 129):—Նույն է Ապլղարիպ № 3—4, որ տե՛ս և որոնք պետք է միաց-

նել.—սեռ. Տիգրանայ՝ Մագ. թղ. ժա.— Ապլղարիպ մարզպան՝ Մամ. անեց. 129:

- 20. Տիգրան Անձևացի, որի դուստրը՝ Սոփի (+1015 թ.) կինն էր Վահրամ սպարապետ Պահլավունու («1045 թ.»).—Ալիշան, Շնորհ. էջ 12 (տախտակր):
- 21. Տիգրան, ոմն, գտնվում էր Պոլսում, ընդունեց Նեղոսի նոր հերձվածը (1032 թ.).—Չամշ. Գ. 7:
- 22. Տիգրան, անձանթ պատմիչ Արշակունեաց սկզբնավորության թե՛ Տիգրան Բ կամ Գ. անորոշաբար հիշում է Մագ. թղ. ժթ. «Եւ զմերոյն Վաղարշակայ ի Մովսէսէ (=Խորենացին) և Տիգրանայ իսկ գրեալս քո գվախճան ծանոյց ինձ»: Անշուշտ այս է, որ Զարբ. Հին դպր. 591 հիշում է իբրև Տիգրան Պահլավունի պատմիչ (ԺԱ դար). տե՛ս և տակր:
- 23. Տիգրան իշխան, Գող Վասիլի հետ ջարդեց թուրքերին՝ «1108 թ.» սպանվեց նրանցից՝ 1112 թ.—Ուռհ. 307 (այլ ձեռ. Տիրան). 325.—սեռ. Տիգրանայ՝ Գր. եր. 401?:—Տե՛ս և Աբլասադ № 2:
- 24. Տիգրան, պարոն, Հունաց Մանուէլ կայսեր կողմից նշանակվել էր Պռականա բերդի իշխան. Անդրոնիկոսի բանակում զորավար էր Հունաց. կովեց Թորոսի դեմ Մսիսի առաջ, ուր և սպանվեց (1151 թ.).—Սմբ. պտմ. 96. (թվի թե սա է նաև Գր. եր. 401 հիշվածը. տե՛ս նախորդը).—Սիսուան 330 ա ասում է, թե Մսիսի առաջ պատերազմում գերի է ընկել Թորոսի ձեռքը, ապա փրկանքով ազատվել.—Տե՛ս հաջորդ երկուսը:
- 25. Տիգրան, ոմն, նախորդի թոռն է համարվում (բայց դա ստուգելի է). մասնակցել է կամբրոնացու, Գրիգոր Դ Տղայի (+1193 թ.), Լևոն Բ-ի և Հաղբատացոց կրոնական վեճերին.—գրծ. Տիգրանալ՝ լմբ. 228:
- 26. Տիգրան, պարոն, տե՛ր Պռականոյ. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին («1199 թ.»).—Սմբ. պտմ. 112.—կարող է լինել նախորդը. այդ դեպքում, ճիշտ է ուրեմն, որ ըստ Սիսուանի ազատվել է փրկանքով և բավական երկարակյաց է եղել:
- 27. Տիգրան Հոնենց, քաղկեդոնիկ հայ. մերձավորն էր Ծրկայնաբազուկ իշխանների, շինեց Անիում Ս. Գրիգորի տաճարը 1215 թ. նաև մի վանք Անիի ձորի զառիվայրի վրա.—Օրբելի, Անույ աւերակները, էջ 32. Խաղբակեանք 16:
- 28. Տիգրան, պաշտոնյա Զաքարիա սպասալարի. մի գյուղ

է նվիրել Լուսաւորչի վանքին 1215 թ.—Այրարատ 90:—Հմմտ. նախորդը:

— 29. Տիգրան, հայր Վահրամ պատմիչի.—սեռ. Տիգրանայ՝ Վրդ. ծգ:

— Տիգրանաշատ արքա, շինել է Կաքաւենիս, Երիթով և Տրիպոլիս քաղաքները. իսկ Տիգրան արքա շինել է Շարադմուշ, Մարաշ, Սյուրք և Ռասուլա (ըստ Այս են քաղաքք և շինողք նոցին ZAPh 1, 190): Պետք է ենթադրել Տիգրան Ա, որովհետև սրանից հետո դնում է Վահանկ (իմա Վահագն):

* ՏԻԳՐԱՆՆՈՒՆԻՆԻ, իգ. <կազմված Տիգրան անունից՝ -ունի մասնիկով. իբր իգ. անվան օրինակ հիշված է Դաւ. քեր. 105. Անան. քեր. 139. իբրև օրինակ հայրանվան՝ տե՛ս Տիգրան:—Հնից հիշված է մի անգամ. բայց այժմ վերակենդանացած և բավական գործածական է:

— Տիգրանունի, քույր Տիգրան Ա-ի և կին Մարաց Աժդահակ թագավորի.—հոր. Ա. իգ, իե—լ. Անան. քեր. 129. Ուխտ. Ա. իե. Վրդն. աշխ. 517.—սեռ. Տիգրանունեայ՝ հոր. Ա. իը, իթ. Ուխտ. Ա. իե. Արծր. Ա. ե. Հայապ. 42:

ՏԻԳՐԻՍ, ար. <համանուն գետի անունից. նոր և անսովոր անուն. հիշված է Սոպետ. Հյստ., 1944, սեպտ. 29, վերջին սյուն:

ՏԻԹՈՐՈՍ? դրամ է նվիրել Գեղարդայ վանքին.—Արձ. անթվ (Այրարատ 340):

ՏԻԹՎԱՍԱՆ, որդի Աբաս թագավորի Կիրիկեանց. կինն է Ռուսուդան (996 թ.).—Մովսէսեան, Լոռիի պամ. 48.—Ուղղել Միթվասան, որ տե՛ս:

ՏԻԿԵՄԱՄ, զուտոր Դսլիկի և Գոհարշահ Կողբացու, որոնք նրա հոգուն մի այգի են նվիրել Բագարանի Մայր Եկեղեցուն, 1235 թ.—Արձ. Այրարատ 68:

+ ՏԻԿԻՆ, իգ. <հյ. տիկին բառից. հմմտ. Խարուն, Խանում անունները:

— 1. Տիկին (կամ Մարիամ), բարեգործ այրի կին. երբ Սաղմոսավանքի միաբանները բանտարկվեցին Դուխում, օգնում էր նրանց դրամով (1187 թ.): Միաբան, Գոր. և շմ. էջ 55:

— 2. Տիկին, կին Յովհաննէս քահանայի և մայր Վահանադրէի, որ օգնեց Պետրոս երեցին՝ արտագրելու Աւետարանը, Նիկոպոլսի նամ քաղաքում, 1223 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 422:

— 3. Տիկին, մայր Մովսէս քահանայի՝ որ 1383 թվին նորոգեց Գետաշէնի Աւետարանը.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 44:

— 4. Տիկին, ոմն, թվականն անհայտ (Չեռ. Վենետ. Ա. 657):

— 5. Տիկին տիկնաց, թվականն անհայտ.—Չեռ. Հալէպի Ա. 94 (1309 թվից ուշ):

6. Տիկին Խարուն, կին Յովհաննէս քահանայի, որ Խիզանում Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, որին ժառանգորդ նշանակեց իր քեռորդի Սուքիաս քահանային 1402 թ.—Չեռ. Վասպ. 289:

— 7. Տիկին, հիշված է 1657 թ.—Չեռ. Դաղեան Ա. 48 ք («և զմայր զՏիկին»):

— 8. Տիկինմայր, կին Յովհաննէսի, մայր Աստուածատուր գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ 1317 թ.—Manus. Brit. mus. 20 ք:

— 9. Տիկինմայր, կին Յովհաննէսի և մայր Աստուածատուր երեցի, որ օրինակեց Աւետարանը 1327 թ.—Չեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 460).—Գրում է «և զմայրն իմ զՏիկինմայր»:

— 10. Տիկինմելէֆ, կին Ազերի և մայր Ստեփաննոսի՝ ամուսնու Փաշամելէֆի. +1458 թ. տե՛ս Փաշամելէֆ.—Չեռ. Վասպ. 428: + ՏԻԿՆԱԿԱՅ, իգ. թերևս ուղղելի ըստ հաջորդին:

— Տիկնակաց, կին Ստեփաննոս իշխանի (1262 թ.).—Նաթանեան, Տեղ. Սեբաստ. 84:

— Տիկնակոկոս, թվի կին Մխիթարիչի, որ մի այգի նվիրեց Կեչառու վանքին, 1213 թ.—Արձ. Այրարատ 263 ք:

+ ՏԻԿՆԱՅ, իգ. <անշուշտ տիկնաց տիկին ձևից՝ կրճատմամբ:

— 1. Տիկնաց, զուտոր Սոսթենէսի, կին Իգնատիոսի, քույր Վարդան և Սարգիս քահանաների, որոնք Երզնկայի Կապոսի վանքում գրել տվին Տօնամակը 1230 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 1214:

— 2. Տիկնաց, կին Յովհաննէսի. երկուսն էլ դրամական օժանդակություն են արել այն Աւետարանի համար, որ Կարնոյ Կան գյուղում գրել տվեց Երեմիաս քահանան, 1283 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 3. Տիկնաց, կին Պետրոս քահանայի և Մայր Ստեփաննոս քահանայի, որ Սեբաստիայում օրինակեց Աստուածաշունչը, 1313 թ.—Չեռ. Սեբ. (=ՀԱ 1923, 70):

— 4. Տիկնաց, զուտոր Պապանի (1313 թ.)—Հիշ. ՄԱԻ 1911, էջ 1301:

— 5. Տիկնաց տիկին, մերձավոր Կրակացի ներսէս արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց ճարնտիրը 1335 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 6. Տիկնաց, դուստր Գանձիի և քույր Գրիգոր կրոնավորի, որ Նրուսաղէմում օրինակել տվեց Աւետարանը և Ճաշոցը 1358 թ.— Զեռ. Հալէպի Ա. 118:

— 7. Տիկնաց, կին Հայրապետի և մայր Արիստակէս երեցի՝ որ ստացավ մի Աւետարան 1435 թ.— Զեռ. Թար. 13 ա:

— 8. Տիկնացտիկին, դուստր Կոստանդին քահանայի՝ Սսոյ Ա. Նշան եկեղեցու, մեռավ 1323 թ.— Սիսուան 223 ա:

— 1. Տիկնեբես, քույր Յովհաննէս ճգնավորի. ինքն էլ կրոնավորուհի էր և եղբոր հետ բնակվում էր Նրուսաղէմի Ա. Աստուածածին տաճարում, որ շինել էր Տիկնեբեսի հորեղբայրը՝ Գէորգ քահանան 1215 թվից քիչ առաջ.— Զեռ. Վենետ. Բ. 144:

— 2. Տիկնեբես, մորաքույր Սստուածատուր երեցի, որ օրինակեց Աւետարանը 1327 թ.— Զեռ. Ագուլ. (Արքտ. 1911, 460):

* ՏԻՄՈԹէՆՍ, ար. <հուն. Τιμόθεος անունից, որ բուն նշ. «աստուածայւորգ, աստուածապատիւ»: Գործածական էր հունաց մեջ նախաքրիստոնեական շրջանում. հմմտ. Տիմոթէոս զորավար Աթենացոց (Քսենոփոն, Պլուտարքոս): Քրիստոնեական շրջանում ավելի կարևորութիւն ստացավ, ըստ որում անունն էր Պօղոս առաքյալի աշակերտներից մեկի, որին գրել է երկու թուղթ (Պօղոս առաքնալ... Տիմոթեայ որդու սիրելույ, թուղթ Ա և Բ): Այժմ սակավ է գործածական: Հույնից է նաև լատ. գերմ. Timotheus, անգ. Timothy, Tim, ֆր. Timothée, ռուս. Тимофей:

— 1. Տիմոթէոս, եպիսկոպոս Բաղասականի (Զ դար).— սեռ. Տիմոթէի՝ Գիրք թղ. ժթ. Կղկնտ. Բ. է:

— 2. Տիմոթէոս, վարդապետ Վարձիոյ. խաշով բժշկեց Վրաց Դեմետրէ թագավորի կնոջը (է դարից հետո, ճիշտ ժամանակը անհայտ).— Վրդ. լգ:

— 3. Տիմոթէոս վարդապետ, գրել է Մեկնութիւն արարածոց (1001 թ.), որ այժմ կորած է, բայց որից օգտվել է Վարդանը իր համանուն գրվածքի մեջ.— Զարբ. Հին դար. 550, 793.— Տիմոթ՝ Մխ. այրիվ. 72:

— 4. Տիմոթէոս, նշանավոր վարդապետ (ԺԱ դար).— Ուռհ. 179:

— 5. Տիմոթէոս ճգնավոր (ի Վարա՞գ). համախոհ ն. Լամբրոնացու.— Լմբ. 229:

— 6. Տիմոթէոս, հայ քահանա Իտալիոյ Պերուճիա քաղաքում, 1302 թ.— Զեռ. Վենետ. Բ. 1216:

— 7. Տիմոթէոս, որդի Սերովբէ քահանայի, որ կազմեց այն

Աստուածաշունչը, որ օրինակեց Ստեփաննոս քահանան Սերաստիայում, 1313 թ.— Զեռ. Սեր. (=ՀԱ 1923, 71):

— 8. Տիմոթ, որդի պարոն Ստեփաննոսի, որ թուղթ հայթայթեց Ստեփաննոս քահանային՝ օրինակելու Աստուածաշունչը Քրիստոստուր կրոնավորի համար, Սուրխաթ 1352 թ.— Զեռ. Վասպ. 13:

+ ՏԻՐԱԶԴ, ար. <հյ. տէր + ազդ բառերից. իբր «Տիրոջից ազդված կամ ներշնչված».— Տաշեան, Յուց. 1158 գրում է Տիրազգ, իբր «Տիրոջ ազգից», որ անհարմար է:

— Տիրազդ, ազգապետ Աղուանյց, ժամանակակից Վաշագան Գ.ի.— Կղկնտ. Ա. իգ. Կանոն. 197:

+ ՏԻՐԱԿՆՈՍՐՈՎ, իբր բարդ բառ հիշում է Սիւն. քեր. 206. անշուշտ արական անձնանունն է, բայց չէ հիշատակված:

— ՏԻՐԱՄԱՅՐ, կին Թաղէոսի և մայր Մկրտիչ քահանայի, որ Կարբիում օրինակեց խոսրով Անձևացու Մեկնութիւն ժամակարգութեան, Պատարագամատոյց, Մեսրոպ Լրեց, Զենոբ Գլակ և Յովհան Մամիկոնեան, 1278 թ.— Պատմ. Տարօնոյ, Երևան, 1941, էջ XIII:

+ ՏԻՐԱՅՐ, ար. <հյ. տէր + այր բառերից, իբր «Տիրոջ մարդ»:

— 1. Տիրայր խորձենացի, օգնական Մեսրոպի՝ Գողթան քաղաքացու ժամանակ. հմմտ. Տէր խորձենացի.— Կոր. էջ 14:

— 2. Տիրայր, ըստ Ազգապ. 488. տե՛ս վերը Տէր=նույն:

* ՏԻՐԱՆ, ար. <իրան. Tiran անունից, որ կազմված է Կիր «Տիր» աստուանունից. հմմտ. Τειράνης թագավոր Վոսփորի (276—279 թթ.), Կիրան կրոնավոր Փարսի (Justi 325—326), Τειράνης հայր Արիարաթի. որից ծագել են նաև Տրդատ, Տիրիբազ, Կիրոս, Կիր անունները (Հիւրշ. 88):

— 1. Տիրան, երկրորդ որդի Տիգրան Ա Հայկազնի, եղբայր Վահագնի.— խոր. Ա. լա. 35. կթ. գ (տե՛ս և Քար.). Մխ. անեց. գ. Մազ. թղ. ժթ. Սամ. անեց. 46. Վրդ. է: Մին համդ. 12. Մխ. այրիվ. 18 և 55 (սխալմամբ գրել է թագավորների շարքում):

— 2. Տիրան Հայկազն. Պոնտոսի Ամիսոս քաղաքից էր. բուն անունը Թէոփրաստ. իր բնակությունը խստություն պատճառով կոչվեց Տիրանիոն, որ է բունկալ. Հռոդոսում աշակերտեց Դիոնիսիոս Թրակացուն. Լուկուլլոսը երբ հաղթեց Միհրդատին, Տիրանին էլ զերի տարավ Հռոմ, ուր նա շատ առաջադիմեց. շինեց առաջին գրադարանը 30 000 գրքով. փրկեց Արիստոտելի գործերը. կարգավորեց Կիկերոնի գրադարանը, և նրա տանը բերականության և

ճարտասանութեան դաս էր տալիս: (Ռօլէնի Հնախօս. Զ. էջ 12—14. ուր հայտնի կերպով ասված է, թե Պոնտացի էր. իսկ Ն. Գ. Ն. Բազմ. 1927, 170 բռնակալը դարձնում է Տիրան և շինում է Տիրան Հայկազն):

— 3. Տիրան Ա, թագավոր Հայոց (131—152՝ Չամչ.): որդի Արտաշէս Բ-ի և հաջորդ Արտաւազդ Բ-ի. կյանքը անցկացրեց որսով ու գրոսանքով. ձյան հյուսիս տակ մնալով մեռավ.— խոր. Բ. ծղ, ծե, կա—կդ. Ուխտ. Ա. խդ, ծղ. Արծր. Ա. ը. Ասող. Ա. և. Նհպտք. 90. Մագ. թղ. ժթ. Շնորհ. Վիպ. 347. Սամ. անեց. 57. Մխ. անեց. գ, թ. Մխ. այրիվ. 18. Մին. համդ. 20. Վրդ. ժէ. Զքր. սարկ. Ա. 2—սեռ. Տիրանայ՝ խոր. Բ. ծգ, ծե, կբ, կգ. Ուխտ. Ա. խգ—խե. Նհպտք. 90:—Ըստ Սուտ Սեբ. Ա. 10 Տիրան Ա որդի և հաջորդ Արտաշէսի՝ ավելի առաջ է քան Տիգրան Բ:

— 4. Տիրան Բ, Արշակունի, թագավոր Հայոց՝ «339—350 թթ. որդի և հաջորդ Խոսրով Բ-ի. թոռն Տրդատի: Խոսրովի մահից հետո. երբ պարսիկները արշավեցին Հայաստան, Տիրանը՝ Վրթանէս կաթողիկոսի հետ Պոլիս գնաց, ուր օգնություն և թագ ստանալով եկավ Հայաստան («339 թ.»). Փիսակի մատնությունից բռնվեց Շապուհից, կուրացվեց և գահալուրկ եղավ («350 թ.»): Հունաց օգնությունից վտարելով պարսիկներին՝ գահ նստավ Տիրանի որդին՝ Արշակ Բ, որ գծովելով իր հոր հետ՝ խեղդել տվեց նրան («358 թ.»).— Բուզ. Գ. և, ժբ, ժդ, ժը, ի, իա. Դ. ծե. Սուտ Սեբ. Ա. 10. Բ. 15—16. Փարպ. (ա), ծե. խոր. Գ. ժ—ծե, ժէ, իբ. Կղկնտ. Ա. ժգ. 35. Կթղ. ժա. Եզն. եր. 266. Արծր. Ա. ժ. Մեսր. եր. 48. Ասող. Բ. ա. Մագ. թղ. ժթ. Շնորհ. Վիպ. 757. Մխ. այրիվ. 18. Շնորհ. սրգ. 19. Նհպտք. 90. Սամ. անեց. 65, 66. Մխ. անեց. գ, ժ, իբ. Կիր. 10, 11. Վրդ. իբ. Յայսմ. դեկ. 1, յնվ. 31, փետ. 3. Տաթև. ձմ. իգ. Մին. համդ. 23, 24. Հաւաք. 11, 12. Վրթ. և վկ. Բ. 284. Զուգ. 42. Զքր. սարկ. Ա. 3. Վրաց աղբ. Ա. 75.—սեռ. Տիրանայ՝ բց. ի Տիրանայ՝ Բուզ. Գ. ժբ, ժդ, ի, իա, Դ. ա—դ. ժդ. և, դ, է, Զ. է. Սուտ Սեբ. Ա. 10, Բ. 15, 16. Եղիշ. 7. խոր. Գ. ժ, ժա, ժգ—ժը. իբ, իդ. Եզն. եր. 266. Կղկնտ. Ա. ժգ. 35. Կթ. ժա, ժբ. Արծր. Ա. ժ. Մեսր. եր. 13—15, 17. Պամ. Ներս. 5. Ներբ. հորդ. 41. Ասող. Բ. ա. Շնորհ. Վիպ. 767, 774. Մխ. անեց. իբ. Միխ. աս. իթ (=իր). Վրդ. իբ. Հաւաք. 11. Մին. համդ. 24. Նհպտք. 90. Յայսմ. դեկ. 1, յնվ. 31, փետ. 3. Զուգ. 42.—գրծ. Տիրանա՝ Բուզ. Գ. ժգ, ի, Դ. ա.—Վրաց. աղբ. Բ. 95 (գրված Տերան):

- 5. Տիրան իշխան, որդի Խոսրով Ա-ի, եղբայր Տրդատի. աղշիկը Յուսիկի կինն էր.—Justi 325 բ, ըստ Բուզ. Գ. 5:
- 6. Տիրան Մամիկոնեան, եղբայր Վահանի, որդի Սմբատի և թոռ Գայլ Վահանի. կառավարեց Տարօնը՝ հետ մղելով Պարսից արշավանքները. 8000 զորքով դիմադրեց արաբների 18 000 զորքին և մեռավ քաջությունով («639 թ.»).—Մամիկ. դ, և և էջ 56—58.—սեռ. Տիրանայ՝ Մամիկ. և և էջ 56, 58:
- 7. Տիրան, վարդապետ կաթողիկոսարանի (ժ դա՞ր).— Լաստ. Բ. (տե՛ս վարը Տիրանուն):
- 8. Տիրան Կապանեցի, նշանավոր վարդապետ (ժԱ դար).— Ունհ. 179: (Ըստ Ազգապ. 1272. Տիրանունն է, որ տե՛ս):
- 9. Տիրան վարդապետ, ունի անծանոթ մի գրություն «Առ բարեպաշտ իշխան մի հայոց» (ժԳ դար). հիշում է վարդան Այգեկցին.—Տաշեան, ժղվծ. առակաց Վարդանայ, 65:
- 10. Տիրան, ոմն «Հայոց վարդապետ» հիշված է նաև հետևյալ աշխատությունից մեջ. «Հարցմունք Կոմիտասայ և Տիրանայ Հայոց վարդապետի», ժամանակն անհայտ (տե՛ս Զեռ. Վենետ. Բ. 716): Հրապարակիչը՝ Ն. Բ. Սարգսեան՝ փոխանակ ամբողջական տեղեկություն տալու այս կարևոր գործի մասին, հիշում է անցողակի մի ծանոթություն մեջ՝ ասելով. «Հաւաքողն է Գր. Տաթևացի իր խառնափնդոր ոճով»: Փիլիսոփայական հմտությունով օժտված այս մեծ հեղինակի՝ Գր. Տաթևացու մասին պապամով վենետիկցիների դատապարտելի արհամարհական վերաբերմունքն ամենքիս հայտնի է, բայց պապամոլությունը հասցնել այն աստիճանի, որ հեղինակների գործերի պարզ թվումն էլ ուրանալ ու անտեսել... դա արդեն շփազանց պապական է:
- 11. Տիրան անունը հիշված է նաև 1745 թ. (Ջամբո 179): ՏԻՐԱՆԱՄ, ար. մեկնությունը տե՛ս Տիրան (Հիւրշ. 88):
- Տիրանամ սարկավազ. արքայից Մեծն Նիրսէսի հետ՝ Վաղէս կայսեր հրամանով.— Բուզ. Դ. դ:
- Տիրանամ=Տիրանո՞ն. թե՛ անուն չէ:
- + ՏԻՐԱՆՈՒՆ, ար. <հյ. տէր+անուն բառերից:
- 1. Տիրանուն, դրան քահանա, անդամ Խաչենի եկեղեցական ժողովի, որ գումարեց Անանիա Մոկացի («946—968 թթ.») կաթողիկոսը.—Անան. ապար. 134 բ:
- 2. Տիրանուն երեց, որի հետ միասին Սիմէոն վանահայրը շինել է Հաղբատի տաճարը 991 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 63. Մովսէսեան, Լոռիի Կիր. թգ. 30:

— 3. Տիրաւուն, կազմարար. 999 թվին կազմել է Սիմէոն Աղբակեցու գրած Մեկնութիւն թղթոցն Պօղոսի, Եփրեմի և Ոսկերհրանի.—Ձարք. Թրգմ. 452 (տպ. հասարակ անվան ձեռվ.), Հայասպ. 309:

— 4. Տիրաւուն, իմաստասեր Կապանեցի (այլ ձեռ. Տէր Անան). ուղեկից եղավ Պետրոս Գետադարձ կաթուղիկոսին՝ Պոլիս ուղևորութեան ժամանակ («1047 թ.»).— Ուտհ. 105.—Հմմտ. Տիրաւն Կապանեցի:

— 5. Տիրաւուն վարդապետ, մատենագիր. ունի «Պոխ. հարցմանց թագաւորացն Աղուանից (Ատրնեքսեհի և Փիլիպէի)» (Գ. Տ. Մկրտչեան, Հայկականք 21—26): Նույնը Տիրաւն վարդապետ անունով՝ Ձեռ. Կարին. 31, Աբէլ Մխիթարեանց, Արրտ. 1876 Գ. էջ 63—65 և մի հատված՝ էջ 65—66, Ձարք. Հին դպր. 793—794: Վերջինս նրան է տալիս նաև Թուղթ առ Սենեքերիմ թագաւոր վասն հաւատոյ, որից մի հատված՝ REA հտ. 2 (1922), էջ 248 Տիրաւն վարդապետի անունով: Նույնը տե՛ս և Ձեռ. Դատեան, Ա. 87 ա՛ և Ձեռ. Վենետ. Բ. 862՝ Տիրաւնի անունով: Ըստ Մխ. այրիվ. 64 Տիրանուն է կաթուղիկոս Աղուանից, որ գրել է «Լուծմունք 500 դժար բանից», բայց էջ 24 կաթուղիկոսների ցանկում չի հիշում Տիրանունը: Ըստ Շահխաթ. այս Տիրանունը Աղուանից Վիրոյ կաթուղիկոսի տեղակալն է, որ այլուր կոչվում է Ձաքարիա (Բարխուտ. Պատմ. Աղուանից Ա. 93):

— 6. Տիրաւուն, եղբայր Պետրոսի՝ ստացավ մի Յայամաւորք (ԺԾ դար կամ ավելի ուշ).—Տաշեան, Յուց. 889 ա:

+ ՏԻՐԱՆՅ, իգ. անշուշտ տէր բառից:

— 1. Տիրաւնց, դուստր Բարսեղ երեցի և քույր Նորազէս քահանայի, որ էր գրիչ ի Սեբաստիա 1222 թ.—Տաշեան, Յուց. 558:

— 2. Տիրաւնց, երկրորդ կին Տիրատուրի և խորթ մայր Երեմիաս քահանայի, որին մեծացրեց մինչև շափահաս դառնալը և ապա գնաց հեռու երկիր՝ ճգնական կյանքով ապրելու: Այս Երեմիան է, որ Կարնոյ Կան գյուղում գրել տվեց մի շքնաղ Աւետարան, 1283 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 3. Տիրաւնն, կին Գրիգոր քահանայի, որ Հաղարծինի վանքում, Աստուածատուր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1284 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 339:

— 4. Տիրաւնց, կին Պօղոսի, մայր Մխիթար գրչի, որ օրինակեց Գայլիձորում Գիրք լուծմանցը 1315 թ.—Հայասպ. 526:

— 5. Տիրաւնց ուն, իգ. հիշված է անթվական մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Վասպ. 259:

— 6. Տիրաւնց, կին Պօղոսի և մայր Մխիթար գրչի, որ նկերագրավառի Երկայնի վանքում օրինակեց Հին Կտակարանը՝ 1327 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 160:

— 7. Տիրաւնց, կին Մարգ քահանայի և մայր Յոհան գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ 1355 թ.—Ձեռ. Վասպ. 209:

— 8. Տիրաւնց, կին Սահակ քահանայի և մայր Ստեփաննոսի, որ ստացավ մի ժողովածու, 1360 թ.—Քոսեան, Հայք ի Ջմիւռնիա Բ. 83:

— 9. Տիրաւնն, մերձավոր Ստեփաննոս գրչի, որ Մոկաց Ծպատի վանքում օրինակեց Մայր Մաշտոցը 1369 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 427:

— 10. Տիրաւնց, Էրեցկին Մելիքսեթ քահանայի և մայր Ստեփաննոս քահանա գրչի, որ երկանում օրինակեց Աւետարանը 1404 թ.—Նօտարք 23:

— 11. Տիրաւնց, տատիկը (կամ նանիկն է) Յովհաննէս քահանայի, որ գրեց մի Աւետարան՝ Մոկաց Կաղթանց գյուղում 1409 թ. և մի Աւետարան էլ Ջերմաձորի Ակոռոյ վանքում, 1417 թ. վերջինիս գրութեան առթիվ հատկապես ասում է, թէ նանիկն էլ «բազում շխատեցաւ ի սպասաւորութեան մեզ»։ 1417 թ.—Ձեռ. Վասպ. 303:

— 12. Տիրաւնց, դուստր Ստեփաննոսի՝ եղբոր Թումայ կրոնավորի, որ Ծպատ անապատում գրել տվեց մի Աւետարան 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 332:

— 13. Տիրաւնց, հոգևոր մայր Վարդան արեղայի, որ Խոսրովայ վանքում, Ստեփաննոս կրոնավորի համար օրինակեց Աւետարանը 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 359:

— 14. Տիրաւնց, Թումայի հետ հիշված են իբրև «հոգևոր ծնողք» Վարդան արեղայի, որ Խոսրովայ վանքում օրինակեց Աւետարանը 1430 թ.—Նօտարք 94:

+ՏԻՐԱՊԵՏ, ար. <հլ. տէր և պետ բառերից. մի անգամ հիշված ունենք ԺԴ դարից՝

— Տիրապետ, որդի Հազարշահի, երախտավոր գրչի նախքան 1420 թիվը.—Տաշեան, Յուց. 666 ա:

ՏԻՐԱՏԷՐ քահանա, որի հիշատակին իր որդիքը՝ Ղուկաս և Ծղիա կանգնեցրել են մի խաչքար՝ Վերին Ախտա գյուղում:

1266 թ.—*Խաղրակեանք 134, Սիսական 175* (վերջինս կարդում է Տիրայ ծեր քահանայի):

ՏԻՐԱՏԻԿԻՆ, դուստր Առաքել քահանայի (№ 40) և կին Գէորգ քահանայի (№ 100). պապի Գէորգ Երեցի (№ 101), որ Երզնկայում օրինակեց մի ճաշոց 1391 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՉԱ. 1926, 241:

+ ՏԻՐԱՏՈՒՐ, ար. <հյ. տէր+տուր բառերից. իբր «Տիրոջ տվածը». համադրները տե՛ս Աստուածատուր. նույնը նաև Տեառնտուր, Տէրտուր: Գործածական է այժմ էլ. կրճատ ձևը՝ Տատուր. որից Տատույան ազգանունը (եթե չէ Աստուածատուր) Մատուր անունից): Հնից կա Տուտուր և Տուրտուր՝ ԺԶ դար (տե՛ս Ձեռ. Սանաս. 2 ա).—Իբր բարդ բառ հիշում է Սին. քեր. 206:

— 1. Տիրատուր արքեպիսկոպոս Արտազի, անդամ Կարնոյ ժողովի («633 թ.»).—Տաշեան, Ցուց. 114 ր. Չամշ. Բ. 328, 538:

— 2. Տիրատուր երեց, նվիրատու ձեռագրի (1204 թ.).—Հայապ. 450:

— 3. Տիրատուր, առաջնորդ Սաղմոսավանից. Մկրտիչ քահանային գրել տվեց խոսքով Անձևացու Մեկնութիւն . ժամակարգութեան, Պատարագամատոյց, Մերոպ Երեց, Զենոբ Գլակ և Յովհաննէս Մամիկոնեան, Կարբի 1278 թ.—Պատմ. Տարօնոյ, Երևան, 1941, էջ XII—XIII, Շողակաթ 204:

— 4. Տիրատուր քահանա, գրեց Մանրուսմունքը Սսոյ Ս. Սիմէոն եկեղեցում, 1280 թ.—Սիսուան 223 ա:

— 5. Տիրատուր, արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Արքակաղին անապատի, հրամայեց Պօղոս գրչին՝ գրել մի Աւետարան, Դաւիթ եպիսկոպոսի համար, 1280 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 50:

— 6. Տիրատուր, արքեպիսկոպոս Արքակաղին 1280 թ.—Հացունի, Կարևոր խնդ. 264:

— 7. Տիրատուր, հայր Երեմիաս քահանայի, որ Կարնոյ Կան գյուղում գրել տվեց մի չքնաղ Աւետարան, 1283 թ.—Ձեռ. Վեներտ. Ա. 644:

— 8. Տիրատուր, եպիսկոպոս Բասենի. անդամ Սսոյ եկեղեցական ժողովի («1307 թ.»).—Այրարատ 43, Ազգապ. 1786:

— 9. Տիրատուր Կիլիկեցի, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը՝ Գայլաձորի վանքում, 1309 թ.—Սեղրակեան, Հնութ. Երնշակու 30:

— 10. Տիրատուր, որդի Յովհաննէսի և եղբայր Աստուածատուր երեցի, որ օրինակեց Աւետարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 460):

— 11. Տիրատուր, քահանա Կանչ գյուղի (Կիլիկիա). պատա-

րագելու ժամանակ Մանուկի՛ն վարդապետը կոիվ հանեց նրա դեմ՝ կաթուղիական մի խնդրով (1336 թ.).—Չամշ. Գ. 332. Ազգապ. 1889. ավելի մանրամասն տե՛ս Սիսուան 194 և ծան. 2 (հիշել եմ նաև Կիրակոս № 61). անունը լատին տառադարձութամբ գրված է Diracoe, որ ըստ իս՝ պէտք է կարդալ Տիրացու. ուրիշներ կարդում են Կիրակոս, Տիրակ, Տիրատուր:

— 12. Տիրատուր, «ծառայ սուրբ Աբսենտին». հիշատակագիր. հիշված է Խրիմի Սուրխաթ քաղաքում գրված մի Աւետարանում, 1347 թ.—Ձեռ. Վեներտ. Ա. 756:

— 13. Տիրատուր, մեծ վարժապետ, ուսուցանում էր Վայոց Ձորի Հերմոնի վանքում, 1349 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 179:

— 14. Տիրատուր վարդապետ, ուսուցիչ Յովհ. վարդապետ Որոտնեցու (ԺԳ—ԺԴ դար).—Ազգապ. 1958 (Մեծոփ. 15 գրում է Որոտնեցու համար, թե էր այաշակերտաց մեծին Եսայեայ և Տիրատուր վարդապետաց մերոց).—Տիրատուր մեծ հոետոր հիշված է իբրև ուսուցիչ Հերմոնի վանքում 1338 և 1350 թ. (տե՛ս Սիսական 125 ր):

— 15. Տիրատուր, «տիեզերալոյս վարդապետ», հիշված է իբրև հեղինակ 22 հանելուկների. թվականն անհայտ (Ձեռ. Վեներտ. Բ. 651), Ալիշան, Յուշիկ Բ. 124, Յովհաննեան՝ Հետազ. Ա. 61).—Կա և մի ուրիշ Տիրատուր վարդապետ, որ գրել է Վարդավառի վրա մի ձառ և որ Հ. Բ. Սարգիսեան համարում է ԺԴ դարից (Ձեռ. Վեներտ. Բ. 1080):

— 16. Տիրատուր վարդապետ. ժամանակակից Բուրթլի (1401—1402 թթ.), որի վրա կան զրույցներ.—Տաշեան, Ցուց. 169, 178:

— 17. Տիրատուր, որդի Յովհաննէսի, դեռ պատանի՝ ստացավ «Եսայի և Թուղթթ Պաղոսի» (1356 թ.).—Տաշեան, Ցուց. 394:

— 18. Տիրատուր քահանա, ստացող. Ստեփաննոս գրչին օրինակել տվեց ն. Շնորհալու տաղերը, 1374 թ.—Manus. Bibl. nat. էջ 146:

— 19. Տիրատուր քահանա, որդի Կիրակոսի, վաճառեց մի ձեռագիր Յայսմաուրթ՝ Գրիգոր քահանային, 1394 թ.— Manus. Bibl. nat. էջ 100:

— 20. Տիրատուր գրիչ. օրինակել է Վարդան վարդապետի այլարանական աղյուսակը (ԺԴ դար).—Manus. Bibl. nat. էջ 64:

— 21. Տիրատուր, նշանավոր վարդապետ, աշակերտ Դաւթի՝ աշակերտի Եսայի նշեցույ (ԺԴ դար).— սեռ. Տիրատու՝ Պտրգ.

695.—Անշուշտ նույն է Տիրատուր վարդապետ «ձեռն հոստոր», որ նախապես զինվորյալ էր կայսեր և որին վերագրվում են մի քանի ճառեր. ժամանակն անհայտ (ըստ Զարբ. Հին դպր. 763, 794).— Զամչ. Գ. 453 շուրջ 1400 թվին գնում է Տիրատուր վարդապետ. որին վերագրում է քարոզներ և մեկնություններ.— Չևո. Կարին. 24 գիտէ Տիրատուր վարդապետ, որ գրել է քարոզներ, և էջ 217՝ Տևու-թին մարգարէին Դաւթի ի Տիրատուր վարդապետէ:

— 22. Տիրատուր, Մեծոփի տաճարի ճարտարապետներից (1402 թ.).— Ազգապ. 2001, նոտարք 30:

— 23. Տիրատուր, որդի Հնազանդի, որ գնեց մի Աւետարան և նվիրեց հայրի գյուղի (Նրզնկա) եկեղեցուն, 1404 թ.— Քորոս աղբ. Ա. 66:

— 24. Տիրատուր, Մեծոփայ վանքը շինող ճարտարապետներից մին 1409 թ.— նոտարք 30:

— 25. Տիրատուր, որդի Յովհաննէս արեղայի, որ ստացավ մի Աւետարան 1409 թ.— Քօսեան, Հայք ի Զմիւռնիա Բ. 23:

— 26. Տիրատուր, եպիսկոպոս Աղուանից կաթողիկոսութեան. հիշված է 1423 թ.— նոտարք 72:

— 27. Տիրատուր արեղա, իր ընկեր Վարդան արեղայի հետ միասին օրինակել է Մեկնութիւն Կաթողիկեայց՝ Մկրտիչ արեղայի համար, Նրուսաղէմում, 1427 թ.— նոտարք 82:

— 28. Տիրատուր վարդապետ. կա սրա քարոզների մի հավաքածուն, որ կրում է հետևյալ վերնագիրը. «Քարոզգիրք արարեալ և շարադրեալ Տիրատուր ընկերուն և ամենիմաստ վարդապետի և փրիստփայի Հայոց ի փառս անարատ հարսինն Քրիստոսի և սրբոյ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց և ի յօգուտ ուսումնասիրաց մանկանց նորին».— Չևո. Հալէպի Ա. էջ 372 № 23. ձեռագիրն է 1758 թվից.— Քարոզների ցանկը տե՛ս անդ.— Տիրատուր վարդապետի քարոզները տե՛ս և Չևո. Քար. 116 (1738 թվից):

— 29. Տիրատուր, ավագերեց Հայոց Կամենիցի (1446 թ.).— Ալիշան, Կամենից, էջ 134:

— 30. Տիրատուր, նվիրատու Նեղուցի (Արզաքան) Ս. Աստուածածին վանքի, 1451 թ.— Սմբատեանց, Գեղարքունի 312:

— 31. Տիրատուր քահանայ, հորեղբայր Կարապետ վանահոր, որ Պառուագրակի վանքում օրինակեց Աւետարանը 1454 թ., երբ Տիրատուրը մեռած էր.— Rapport Belgique 97:

— 32. Տիրատուր, հորեղբորդի տանուտեր Մանկուազի,

որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան 1455 թ.— Չևո. Վենետ. Ա. 582:

— 33. Տիրատուր, որդի Յովհաննէսի՝ Լոբոր Քումայի, որ Աղթամարում, ներսէս արեղային գրել ավելց մի Աւետարան, 1460 թ.— Չևո. Վասպ. 433—434:

— 34. Տիրատուր, որի հոգու փրկութեան համար մի խաչքար է կանգնեցրել Լիպարիտը՝ Զոլախաչ գյուղում (Նոր-Բայազետ), 1468 թ.— Սմբատեանց, Գեղարքունի 546:

— 35. Տիրատուր, Լոբայր Յովհաննէս կաթողիկոսի, որ գրել ավելց մի Աւետարան, Խիզան, 1486 թ.— Չևո. Վասպ. 503:

— 36. Տիրատուր, մերձավոր Աստուածատուրի, որ գնեց մի հին Աւետարան 1488 թ.— Չևո. Վենետ. Ա. 492:

— 37. Տիրատուր, նորընծա կրոնավոր Գողթան Բուստայ անապատում 1489 թ.— Սմբատեանց, Նրնջակ 276:

— 38. Տիրատուր, գրվում է ոչ օրինական կաթողիկոս Սսի, 1586 թ. Ազարիա Զուղայեցու և Յովհաննէս Դ Այնթապցու միջև, նախքան Յովհաննէս, որ նստել է 1588 թվին և նույնպես ոչ օրինական կաթողիկոս է համարվում (Սիսուան 218):

— 39. Տիրատուր գրիչ, Գրիգոր գրիչ հետ օրինակեց Դաւիթ Անյաղթի գործերը՝ ԺԾ—ԺՁ դար (Չևո. էջմ. 1894=1852).— Մանանդեան, Յունար. դպր. 287, 293:

— 40. Տիրատուր նոտար, գրել է նոր վկա Յովհաննէս եպիսկոպոս Դարանաղցու (+1592 թ.) պատմությունը. տե՛ս Ղ. վրդ. Փրիղալէմեան, Չորս ընկերք, Քիֆլիս, 1882 թ., էջ 70:

— 41. Տիրատուր գիտնական Սսեցի, եպիսկոպոս Անկիւրիոյ, եղավ պատրիարք Պոլսոյ, հաջորդելով Ստեփաննոսին («1561—1563 թթ.»). ապա պաշտոնանկ լինելով՝ տեղը նստավ Յակոբ Ա. իսկ ինքը գնաց Սսի կաթողիկոս օժվեց՝ դահագուրկ Ազարիայի փոխարեն («1586 թ.»). երկու տարուց հետո, Յովհաննէս Այնթապցին կաթողիկոս օժվեց («1588 թ.») որով Կիլիկիան երեք կաթողիկոս ունեցաւ, մինչև որ «1592 թ.» Ազարիան գահը ձեռք ձգեց և բոլորին վտարեց (Ազգապ. 2283): Տիրատուրը նորից դարձավ պատրիարք Պոլսոյ «1596 թ.», իբր հաջորդ Սարգիս Ուլնեցու, բայց երեք տարի հետո նորից գահագուրկ արվեց («1599 թ.») (Ազգապ. 2285), տեղը դրվեց Միլիսեղեկ Գառնեցին, որ Դաւիթ Դ կաթողիկոսի աթոռակալն էր և հանգանակութեան համար Պոլիս էր գնացել (Ազգապ. 2289).— Չևո. Հալէպի Բ. 31 ր. Դրնդ. 318:

+ ՏԻՐԱՅՈՒ, ար. <հյ. տիրացու բառից. հմմտ. Սարկաւազ.

Տէրուէր և այլն, որոնք եկեղեցական պաշտոնի անուն են և դարձն են անձնանուն:

— 1. Տիրացու քահանայ, հարբերդում, Յոհաննէս քահանայի հետ միասին առաջնորդ և օգնական եղան Կոզմա գրչին, գրեյու Աւետարանը, 1205 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 400:

— 2. Տիրացու վարդապետ, առաջնորդ Գսեղի Բարձրաքաջ Ս. Գրիգոր վանքի, հիշված 1245 թ.—հաղբակեանք 178:

— 3. Տիրացու, առաջնորդ Կիլիկիոյ Ակներ վանուց 1247 թ.—Տաթև 1927, 182:

— 4. Տիրացու, աշակերտ Վարդան վարդապետ Հաղբատացու. օրինակեց Տօնապատճառը 1267 թ. Հաղբատում.—Կնիք հաւյուշ. էջ 112: Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 68:

— 5. Տիրացու Կարսեցի. պանդխտել է Կարսից Հաղբատ. աշակերտել է Վարդան Արենւցուն. գրչի. օրինակել է իր ուսուցչի Տօնապատճառը Հաղբատի վանքում, 1267 թ.—Գիտ. նյութ. ժող. № 1, էջ 155—156, Շողակաթ 202:

— 6. Տիրացու եպիսկոպոս, հորեղբայր և ուսուցիչ Բասիլ գրչի, որ Կիլիկիայի խորին անապատում օրինակեց մի մեծ ճառընտիր 1270 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 235, 564, 1118. Սիսուան 152:

— 7. Տիրացու, ծաղկանկարել է այն Աւետարանը, որ գրեց Իգնատիոս գրիչը 1275 թ.—Ձեռ. Հալէպի Ա. 77:

— 8. Տիրացու երեց, կինն է Տիրուհի, երեկ ստացողն է այս Աւետարանի, որ գրեց Իգնատիոս երեցը 1275 թ.—Ձեռ. Հալէպի Ա. 77:

— 9. Տիրացու ոմն, հիշված է այն Աւետարանի հիշատակաբանում, որ գրեց Թոմանոս վարդապետը Վասպուրականում 1276 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 427:

— 10. Տիրացու, գրիչ, արձանագրող կամ փորագրիչ Մխիթար Այրիվանեցու արձանագրութեան՝ 1289 թ.—Յովսէփեան՝ Մխիթ. այրիվ. էջ 4 բ:

— 11. Տիրացու, առաջնորդ Քաղէոս առաքելոյ վանքի՝ 1290 թ.—Հացունի, Կարևոր խնդ. 47. Արրտ. 1911, էջ 224:

— 12. Տիրացու, եպիսկոպոս, առաջնորդ Քաղէոս առաքելոյ վանքի, 1285 թվին, երբ Լևոն Գ թագավորը այցելութեան եկավ վանքը, Տիրացուն սիրով ընդունեց նրան. նույնպես երբ Քորոս և Քովմաս եպիս. նոր կաթողիկոսի ընտրութեան համար խնդրակեան այս վանքը, 1293 թվին (Сборн. матер. հտ. 29, էջ 11.

Ձեռ. Ագուլ. Արրտ. 1911, էջ 224): Քաթարներէց տանջվեց ու կողոպտվեց (Օրր. կթ):

— 13. Տիրացու, նշանավոր եպիսկոպոս Վասպուրականում (ԺԳ դար).—Կիր. Ե (Ազգապ. 1597 սխալմամբ գրում է Գէորգ տիրացու):

— 14. Տիրացու, քահանայ Մշոյ. հրամանավ Ստեփաննոս վարդապետի օրինակեց ճաշոցը (ԺԳ դար).—Տաշեան, Յուց. 181 ա:

— 15. Տիրացու, կրոնավոր խորին անապատի. օրինակեց մի յողովածու (1305 թ.).—Տաշեան, Յուց. 771:

— 16. Տիրացու, քահանա, որի անունով կա մի խաչքար Պօղոսի գյուղում, 1313 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 517:

— 17. Տիրացու քահանա, Երզնկայում Կարապետ Ճիշողին գրել տվեց մի Շարական իր որդի Մարտիրոս վարդապետի համար, 1320 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Բ. 146—147:

— 18. Տիրացու քահանա, 1336 թ. տն'ս Տիրատուր:

— 19. Տիրացու, որդի պարոն Ստեփանոսի, որ թուղթ հայթայթեց Ստեփաննոս քահանային՝ օրինակելու Աստուածաշունչը Էրիստափոր կրոնավորի համար, Սուրխաթ 1352 թ.—Ձեռ. Վասպ. 131:

— 20. Տիրացու, որդի Պարոնշահի, հոգևոր հոր Յովհան վարդապետի, որ Սուրխաթում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց Ծաայի և Թուղթք Պօղոսի, 1356 թ.—Ձեռ. Բեռլինի 4 ա:

— 21. Տիրացու քահանա, գրել տվեց մի մանրամասն Դուկաս գրչին, 1371 թվից քիչ առաջ.—Bodleian 20:

— 22. Տիրացու, առաջնորդ Մոկաց գավառի Կանաց վանքի. նահապետ գրչին գրել տվեց Ծաայեայ մարգարէութիւնը 1380 թ.—Ձեռ. Սեբ. (=ՂԱ 1923, էջ 73):

— 23. Տիրացու, կրոնավոր, որդի Հայրապետի, միաբան Բարթողիմէոս առաքյալի վանքի. 1339 թվին Ղազարավանքում գրված և Լենկթիմուրի զինվորների ձեռքն ընկած մի Աւետարան փրկանքով գնել ու ազատել է 1388 թ.—Ձեռ. Վասպ. 202:

— 24. Տիրացու, եպիսկոպոս խորին վանաց (1395 թ.).—Սիսուան 151, որ և գրված Տիրատու՝ Տաշեան, Յուց. 817—818:

— 25. Տիրացու, կրոնավոր, որդի Հայրապետի (№ 55), միաբան Վարապայ վանքի 1399 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 429:

— 26. Տիրացու, ոչս (գյուղապետ). մերձավոր Դանիէլ սարկավազի, որ Աղթամարում օրինակեց մի Մաշտոց, 1404 թվ.—Քորոս աղբ. 277:

— 27. Տիրացու քահանա, հայր Մելիքսեթ գրչի, որ օրինակեց Քարոզգիրքը՝ Բաղէշ 1410 թ.—Նօտարք 37:

— 28. Տիրացու, հորեղբայր տանուտեր Յովհաննէսի, որ Աղթամարում, Գանիէլ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1436 թ.—Ձեռ. Վասպ. 373:

— 29. Տիրացու «վարդապետ Վանանդեցի Միւնեաց», անդամ էջմիածնի ժողովի («1441 թ.»)—Մեծոփ. յիշ. ա. Այրարատ 76. Նօտարք 122:

— 30. Տիրացու, որդի Մելիքսեթ երեցի, որ օրինակեց դանձարանը՝ Աւան գյուղում, 1453 թ.—Bodleian 134:

— 31. Տիրացու, քահանա Մշոյ, «ի մի գիրս ժողովեաց» (այսինքն կազմեց) այն ճաշոցը, որ Յովհաննէս քահանա գրիչը օրինակել էր Մխիթար կրոնավորի համար. Արճէշում, 1457 թ.—Նօտարք 185:

— 32. Տիրացու, որդի Գուգարի, եղբայր Մելիքսեթի, որ էս Վանահայր Երեւան վանքի (1460 թ.)—Այրիվ. 16 բ:

— 33. Տիրացու քահանա, հայր Սամուէլ գրչի, որ օրինակեց Սաղմոսն ու Տօնացոյցը 1465 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 190:

— 34. Տիրացու քահանա, հայր Մանուէլ երեցի, որ Երզնկայում Յովհաննէս քահանայի համար օրինակեց մի Աւետարան 1473 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 420:

+ ՏԻՐԱԽԱԳ, ար. <հյ. տէր և աւագ բառերից. ունենը նոս սրա հակադիր ձևը՝ Աւագտէր: Հիշատակված է հիշատակագիր ոմն 1497 թ. (Յովսէփեան, նիւթեր և ուս. Ա. 45) և այլ ոմն Տիրաւագ՝ թվականն անհայտ (Ձեռ. Քար. 83 ր):

— 1. Տէր Աւագ, միաբան Աղջոց Ս. Ստեփաննոս վանքի, որի համար առու է հանել 1287 թ.—Արճ. Շողակաթ, Ա. 26:

— 2. Տիրաւագ, ս? հիշված է Գլաձորի վանքում գրված մի Աւետարանի հիշատակարանում 1334 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 375:

— 3. Տիրաւագ երեց, գրիչ. Գրիգոր և Միմէոն կրոնավորների համար արտագրեց Աւետարան և ճաշոց (միասին), Երուսաղէմ 1358 -ին: Իրեն կոչում է «անարժան և մեղսաթաւ փանաքի և անարհեստ գրչի. սուտանուն տր. աագ երիցու» (Ձեռ. Հալէպի Ա. 118 ա): Վերը, Ա. հատոր, էջ 323, № 22, կոչել եմ Աւագ քահանա: Նկատի ունենալով այժմ իրեն տված այս նվաստացուցիչ ածականները, կարծում եմ «տր.» պատվանուն չէ, այլ անվան մասն է կազմում:

— 4. Տէրաւագ, պարոն, ազգակա՛ն: Տաթօնի Յովհաննէս Այի-

Նախ եպիսկոպոսի, որին հյուրընկալեց, երբ սա պանդխտում էր Երզնկա, 1370 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 780:

— 5. Տիրաւագ (տէր), գրել տվեց Գանձարանը՝ Մանուէլ արեղային, 1431 թ.—Ձեռ. Գաղեան, Բ. 45 ա:

— 6. Տիրաւաֆ արեղա, որդի Յովսէփ քահանայի և եղբայր Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արբայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ.—Ձեռ. Նոր Բայազ. 11 ա:

ՏԻՐԻԹ, ար.

— 1. Տիրիթ, տե՛ս Տրդատ:

— 2. Տիրիթ, որդի Արտաշէսի՝ անդրանիկ որդւոյ Տիրան Բ-ի. պատանդ էր Հունաց կայսեր մոտ. արձակվեց «351 թ.» և Հայաստան եկավ. սիրահարվելով Փառսանձեմին, որ Գնդլի կինն էր, նրան տիրանայու համար շարախոսութեամբ սպանել տվեց Գնէլին («359 թ.»), ըմբոստացավ Արշակ թագավորի դեմ և նրա հրամանով սպանվեց.—Քույ. Գ. և, յա, մե. հոր. Գ. յգ. իա—իդ, իե. Մեսր. եր. 43, 49.—սեռ. Տիրիթայ՝ Քույ. Գ. յե. հոր. Գ. իդ (2 ձեռ. Տիրքայ). իե. Ասող. Բ. ա. Վրդ. իդ.—Ակիւնեան, Մատեն. հետագ. Բ. 105—135 ենթադրելով, թե Տիրիթի պատմութունը Ն դարի գուսանական մի երգ է, փորձում է վերականգնել, շափի վերածելով Փաւստոսի պատմութեան այդ մասը, իհարկե զուր և անհաջող:

— 3. Տիրիթ, հայր Յովհաննու վանաց՝ յանապատէն Քարմեղինայ (560 թ.)—Կղկնտ. Բ. գ:

+ ՏԻՐԻԿ, ար. <հյ. տէր բառից. որ և Տիրակ, Տիրուկ (Հիւրշ. 88),

— 1. Տիրիկ եպիսկոպոս Բասնի. ժամանակակից Խոսրով Գ-ի.—(Խոսրով Գ նստել է ըստ Ազգապ. 384—415 թթ., իսկ Տիրիկի թվականը Այրարատ 43 դնում է 370—373 թթ.)—Քույ. 2. յգ.—սեռ. Տիրկան՝ Քույ. 2. յգ:

— 2. Տիրիկ եպիսկոպոս Բագրեանդի. ժամանակակից Ներսէս Բ կաթողիկոսի («548—557 թթ.»)—ուղ. Տիրակ՝ Գիրք թղ. ժէ.—բայց. բցո. ի Տիրկանէ՝ Գիրք թղ. ժգ:

— 3. Տիրիկ, որդի Բարոնի, իշխան Ալուան. մասնակցեց Պարտաւի եկեղեցական ժողովին. «768 թ.»—Չամշ. Բ. 413. Ազգապ. 882:

— 4. Տիրիկ, հոգևոր հայր Սարգիս եպիսկոպոսի, որ Գուգարաց Կոթիփորայ Ընկուզագոմ վանքում օրինակեց Յայսմաուրբը 1427 թ.—Նօտարք 84:

ՏԻՐԻԿԷՍ, ար.

— Տիրիկէս, որդի քրմի. Լուսաւորիչը վարժեցրեց նրան քրիստոնեութիւն մեջ և ձեռնադրեց եպիսկոպոս.—Ագաթ. § 845. Արար. Ագաթ. 72. նույնին կոչում է Տերիկէս եպիսկոպոս Ատրպատականի:

ՏԻՐԻՃԱՆ, ար. իբր օրինակ անձնանվան հիշում են Քր. քեր. 16, Անան. քեր. 142, Սին. քեր. 206:—Ըստ Մատի, Վրաց լեզվով կա «Վկայաբանութիւն Դաւիթ և Տիրիճան եղբարց», որ թարգմանված է հայերենից, բայց հայ բնագիրը կորած է:

ՏԻՐԻՃԱՍ, ար. այս անունը մի անգամ գտնում եմ հիշված 1654 թ.—Ջամբո, էջ 292:

Տ(Ի)ՐԶՈՒՆ, իգ. ? (Ժէ դար).—Ձեռ. Վասպ. 1012 թ.:

ՏԻՐՈՍ, ար. զինվորական էր. 100 տարեկան հասակում կանգնեցրեց մի խաչքար՝ Ալիղըրըղ (նոր Բայազետ) գյուղի մոտ 1271 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 543:

— Տիրոս, 1503 թ. (Ձեռ. Վասպ. 127—128):

ՏԻՐՈՏ, ար.

— 1. Տիրոտ, վաներեց Շաղատի մայր եկեղեցու, կարգված Բարիկ Սինու ձեռքով. կոչված է հրաշագործ (ծ դար).—Օրբ. Ժ.—սեռ. Տիրոտի՝ անդ:

— 2. Տիրոտ, տեղ Պալունեաց. ստորադրում է այն թղթին, որ գրեց Բարկէն կաթուղիկոսը («490—516 թթ.») Պարսկաստանի ուղղափառներին.—Գիրք թղ. ր:

+ ՏԻՐՈՅ, ար. <հայ. տէր բառից:

— 1. Տիրոց Արծրունի, որդի և հաջորդ Բարկէնի. ուղեկից եղավ Լուսաւորչին՝ Կեսարիա ձեռնադրութիւն պնալու ժամանակ.—Արծր. Ա. թ, Ժ:

— 2. Տիրոց Սահառունի. տե՛ս Մերոյ:

— 3. Տիրոց իշխան Բագրատունի, կուսակից Վասակի՝ ընդդէմ ուխտապահներին.—Փարպ. լգ. Եղիշ. 71.—գրծ. Տիրոցաւ՝ Օրբ. Ժգ:

— 4. Տիրոց, հայր Մուշեղի և Ստեփաննոսի, որոնք իբրև վկա հիշվում են Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—սեռ. Տիրոցի՝ Օրբ. լը՛:

+ ՏԻՐՈՒԿ, ար. <հայ. տէր բառի նվազականից. հմմտ. Տիրիկ (Հիւրշ. 88): նույնպես են լտ. Dominicus, հուն. Կիրակոս, նաև Կիրեղ անունները:

— Տիրուկ քահանա, որդի Մովսիսկան, ի Ջարիշատէ Վանանդայ. Մեսրոպ և եկեղեցականները պատգամավոր ուղարկեցին նրան

Պարսից մոտ՝ խնդրելու համար Ս. Սահակի կրկին գահակալութիւնը («432 թ.»).—նոր. Գ. կե: (Ալիշան, Յուշիկք, Ա. 349 կարծում է, թե գրած պետք է լինի Ս. Սահակի կենսագրութիւնը, որ կորել է):

+ ՏԻՐՈՒՀԻ, իգ. <հայ. տէր բառի իգականից, ակնարկութեամբ Մարիամ Աստվածամոր: Հնագույն հիշատակութիւնը 1602 թ. (Թորոս աղբ. Ա. 185—Ձեռ. Սեբ.) (ՀԱ 1924, 331).—1640 թ. (Տաշեան, Ցուց. 703): Գործածական է և այժմ. փաղաքշական ձևերն են Պլ. Տիրիկ (=Տիրուկ), Տիրուկ, Տիրո:

1618 թ. (Ձեռ. Հալէպի Ա. 125 ր).

1622 թ. (» » Ա. 292 ր).

1658 թ. (» » Ա. 63 ր):

— 1. Տիրուհի, կին Կոստանդեայ, հարսն է Պետրոս երեցի Կատենայեցույ, որ Հոռմկլայում գրեց մի Աւետարան 1248 թ. այս լիվին Տիրուհին «տարածամ և դեռաբոյս» մեռել էր անզավակ.—Խորոս աղբ. Բ. 351:

— 2. Տիրուհի, կին Տիրացու երեցի, որ երկու ստացողն է այն Աւետարանի, որ գրեց Իգնատիոս գրիչը 1275 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 77:

— 3. Տիրուհի, կին Սահակ քահանայի, որ ստացավ Կոստանդին Ա Բարձրերդցի կաթուղիկոսի Աւետարանը, 1389 թ. —Ձեռ. Վենետ. Ա. 652:

— 4. Տիրուհի, կին Վասիլի, մայր Կոստանդին Զ Վահագի կաթուղիկոսի, որ նստավ «1430 թ.».—Ազուպ. 5528:

ՏԻՒՐ, ար. հմմտ. պրս. تير (ը «Փայլածու մուրրակը, 2. արեգակնային չորրորդ ամիսը. արէ. 3. ամեն մի ամսվա 13-րդ օրը». ոմանք սրանց են կցում գնդ. तिष्ठया «Sirlus, Ծնիկ աստղը, որ իբր աստված պաշտվում էր. ջրերի հոսման և անձրևների տեղալու պատճառն էր». այս ստուգաբանութիւնը սակայն ընդհանուր ընդունված չէ (Justi 325 ր, Horn, § 406, Barth. 651—652):

— Տիր կամ Տիր աստված, երազացույց, երազահան, որ է մեկնիչ երազոց. համապատասխանում է հուն. Ἐρμῆς և լտ. Mercurius աստվածներին: Հայերենի պես Հերմէսն էլ կոչված է Οὐνερόποπος և ἑγγήϊος θεόςτων. և շատ անգամ Գծ. Ժգ. Հերմէս անվան դեմ լուսանցքում դրվում է «Տիր դիք» (Ալիշան, Հին հաւ. էջ 289).— սեռ. Տրի դից՝ Ագաթ. § 778.— Սարգիսեան, Ագաթ. և իւր բաղմ. 149:

* ՏԻՒՔԻԿՈՍ, ար. <հուն. Τυτικός անունից, որ թեև չունի

Bailly, բայց անշուշտ գործածական էր Հունաց մեջ: Տիւրքիկոս, մին յեօթանասնից (Գծ. Ի 4 և Եփես. Զ. 21). հմմտ. Տիւրքիկոս գիտուն մաթեմատիկոս (Տրապիզոնում), որի մոտ սովորեց Անանիա Շիրակացին (է դար). բուն. նշ. «պատահական»:

— Տիւրքիկոս Սեբաստացի, նոր վկա. նահատակվեց եղբորը՝ Գոհարինէի հետ (տե՛ս անդ)՝ 1155 թ.—(Տե՛ս և Տուկիոս.—սեռ. Տուրքիկոսի՝ Ճշ. 609):

+ ՏԻՓԱՐ, իգ. <հյ. տիպար «դեմք» բառի գաժառ. տիպար ձևից. մի անդամ գտնում եմ հիշատակված 1512 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 646):

+ ՏՂԱՊԱՐՈՆ, ար. <հյ. տղայ + պարոն բառերից, իբր թրդմ. հուն. παιδί «տղայ» + αὐθεντης «սիրիան, պարոն» անվան. հմմտ. «այս մի տնունն Պետրեմֆլեդ, որ թարգմանի Տղապարոն. ազգու յոյն» (Տաշիան, Ցույ. 191 ր): Հիշատակված է հրկու անդամ Տղապարոն ձևով՝ մԶ գարե՛ց (տե՛ս Տաշիան, Ցույ. 102 ր), Սիսու. ան 364 ր:

— 1. Տղապարոն սմն. հիշված է Չեռ. Վենետ. Բ. 874 (Թիփի անհայտ):

— 2. Տղապարոն, ա՛ր. թե՛. 1321-ից ուշ. Թորոս աղբ. Բ. 346:

— 3. Տղապարոն քահանա, ստացող. խարբերում Մինաս դպրին գրել տվեց մի Յայսմաուրբ, 1444 թ.—Manus. Bibl. nat. էջ 101: (Մի ուրիշ Տղապարոն քահանա, հիշվում է Manus. Brit. mus. 55 ա անթվական մի ձեռագրում):

— 4. Տղապարոն, հայր Սպանշահի, որի հիշատակին Կարապետ ոմն ստացավ մի հին Աւետարան 1523 թ.—Չեռ. Կես. ածած. 47 ր:

+ ՏՂԱՏԻԿԻՆ, իգ. <կազմված հյ. տղայ + տիկին բառերից, նախորդի ոճով:

— 1. Տղատիկին, կին պարոն Բոնաուրի. գրել տվին մի Աւետարան և նվիրեցին իսկոնից վանքին 1236 թ., հետո էլ այգիներ 1240 թ.—Յովսէփեան, Խաղրակեանք 17, Նիւթեր և ուս. Ա. 25, 27 (ուր կա և իր նկարը). Շիրակ 128.—Տե՛ս և Բոնաուր:

— 2. Տղատիկին, հիշված է անթվական մի հիշատակագրության մեջ, Չեռ. Վասպ. 186:

ՏՆԴԻՆ (սեռ. Տնդնի), ա՛ր. թե իգ. մերձավոր Կրակացի ներսէս արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց Ճառնատիրը, 1335 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 348:

Տնկիկ, հա՛յր Խաչատուր սարկավապի, որ Տիգրիսում օրինակեց Աւետարանը 1304 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 488:

ՏՆՏՍՍ, անձնանո՛ւն թե հասարակ անուն, որ հիշում է Կարապետ գրիչը իր օրինակած Աւետարանի հիշատակարանում 1357 թ.—Չեռ. Վասպ. 214:

ՏԱԻԼԱՆ, հայր Տանուտէր Մարտիրոսի, որ իր վաղամեռիկ եղբոր՝ Շարիբէկի հիշատակին գրել տվեց մի Աւետարան, 1489 թվին.—ՉԱ 1894, էջ 52 ա:

* ՏՈՂԱՆ, ար. <Մր. טוגאן «բազե» բառից: Հիշված է Տողան ոմն նվիրատու ձեռագրի (ԺԴ կամ ԺԵ դար). Հայաստ. 549:

— 1. Տողան Չարդրանեցի, իր հորեղբորորդի էլյասանի հետ միասին դրամապետ օգնեցին մի Աստուածաշնչի արտագրության, Դայլաճոր 1332 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 127:

— 2. Տողան, տանուտիր Արճաշի Մուսկան գյուղի. կրին է Խաթուն-մէլիք, որդիներն են Սիրուն և Վարոս, աղջիկները՝ Բաղդաս և Բէգիսիուն. Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1489 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 437:

ՏՈՂԱՍԼԱ, որդի Պետունայի, որ մի խաչքար է կանգնեցրել Քանաքեռում և այգի է թողել իր որդիներին իբր ժառանգություն, 1305 թ.—Բանաս. 1903, 32 (նույնը սխալներով՝ Այրարատ 297):

ՏՈՏԼԻ, եղբայր Ուխտատուր վանականի. միասին աղբյուր են բերել Քալին, 783 թ.—Արձ. Այրարատ 139:

ՏՈՐՔ, ար.

— Տորք հսկա, Հայկակ Բ-ի? թոռան՝ Պասքամի ցեղից, կոչված Անգեղեայ՝ դեմքի սաստիկ տգեղության պատճառով: Վաղարշակը կարգեց նրան կուսակալ Արեւտից: Իրանից սերվեց Անգեղ տուն նախարարությունը.—Խոր. Բ. ր. Շնորհ. առ. 115. Մխ. այրիվ. 50.—որ և Տուրք՝ Ասող. Ա. Ե. Սամ. անեց. 49. Վրդ. ժդ (հրտ. էմինի՝ Տորքն). Առաք. լծ. սահմ. 494.—Աղոնց REA VII 1 (1927 թ.), 185—194 ընդարձակ խոսում է Տորքի մասին, որ համարում է հին Հայոց աստվածներից մին և նույնացնում է փոքր-ասիական Tarku կամ Tarhu աստուծու հետ (կրկնում է Roth ՉԱ 1927, 744). անգեղ բառն էլ համարում է անգղ թռչունը, որովհետև այդ աստվածը ներկայացվում էր անգղի ձևով. հմմտ. նաև tarku և հուե. Τόργος «անգղ» =ավար. ətarku «անգղ».— Արեղեան, Հայ ժող. առասպ. 259—283 ընդարձակ խոսում է Տորքի մասին և ձեռագրաց համեմատությամբ խորհնացու ճիշտ ձևը համարում է Տուրք, որ մեկնում է հյ. տուրք բառով. հմմտ. Պարզև: Իսկ համե-

Ճատության համար իր հիշած Տուրք եպիսկոպոս Բասենի տե՛ս Տուրգէնու: Տե՛ս նաև Արեղեան, Հայոց հին գրակ. պատմ. Ա. 26:

+ ՏՈՒԱՄ, ար. <անշուշտ հյ. տուած բառից, իբր «տուրք Աստուծոյ»:

— Տուած ոմն, հիշված Ձեռ. էջմ. № 671 Գև. (ԺԵ դա՞ր):

* ՏՈՒԲԻԱ, ար. <ասոր. հուն. Τωβιας (Հիւբշ. 289). նախնական Բագրատունեան անուն, ըստ. Խոր. Բ. կգ. Մխ. անեց. իա:

— Տուրիա, իշխան Բագրատունի, հրեայ, որ հյուրընկալեց Քաղէոս առաքյալին Եդեսիոյ մեջ և եղավ առաջին քրիստոնյան.— Ուղ. Տուրիա՝ Մխ. անեց. Բ. ԺԵ.—սեռ. Տուրիայ՝ Խոր. Բ. լգ. 35. կթղ. գ. Մխ. անեց. ԺԵ.—Տուրայ՝ Ուխտ. Ա. լԵ:

ՏՈՒԿԻՈՍ, ար. անշուշտ հուն. անուն է ազավաղ ձևով ավանդված:

— Տուկիոս Սերաստացի նոր վկա. նահատակվեց 1155 թ.— Յայմ. յուլ. 28=Նոր վկ. էջ 12—22 (այլ ձեռագրեր Տունկիոս. Դովիոս և այլն). տե՛ս վերը Տիւֆիկոս.— Չամչ. Գ. 49 գրում է Տունկի, Ալիշան, Շնորհ. 224 Տնկիկ:

ՏՈՒԿՆԿ ԹԵ ՏՆԻԿ (սեռ. Տնկանն ձևով), որդի Մարտիրոսի և եղբայր Պարոնշահի, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1329 թ.—Ձեռ. Վասպ. 179:

ՏՈՒՂՇԱԶԲԷԿ, եղբայր Մելիք-Ստեփանի և հորեղբայր Զարարիա Գ (1464 թ.) կաթողիկոսի Աղթամարի. հիշված է մի արձանագրության մեջ 1444 թ.—Ակինեան, Գաւաղանագիրք 86, 108:

ՏՈՒՏԷ, ար. անուն է.

— 1. Տուտէ, հայր Գրիգոր Տուտէորդու (ԺԲ դար), որի համար ունենք գրված՝ Տուտէորդին՝ լմբ. 223, 227, 243.—Որդի Տուտեայ՝ Գր. Տղ. 21.—Որդի Տուտայ՝ Կիր. 51 և իր ձեռագիրը՝ Այրարատ 166—167. Հայագ. 310:

— 2. Տուտի, եղբայր Ուխտատուր վանականի. միասին շինեցին Քալինի աղբյուրը 783 թ.—Արձ. Շողակաթ 176: (Մխալ է Ալիշանի Տուտիէն):

— 3. Տուտիկ, հայր նանայի՝ կնոջ Հեճուպ Դաւթի, որ հիշում է նրան իր մի արձանագրության մեջ՝ սեռ. Տուտկան ձևով, 1300 թ.—Այրարատ 171 ա.—Տուտենց ազգանունը կար Ագուլիսում 1796 թ. (տե՛ս Սմբատեանց, Երնշակ 288):

— 4. Տուտիկ (սեռ. Տուտկան), հայր նանայի՝ կնոջ Հեճուպ

Դաւթի, որ շատ նվերներ է արել Յովհաննավանքին, 1300 թ.—Այրարատ 171 ա:

ՏՈՒՏՈՒ, իգ. այս բառը գործածական էր Պոլսահայ բարբառում, անցյալ դարում, «մայրիկ», «հայ կին» իմաստով: Իբրև անձնանուն գործածական էր Զմիւռնիայում ԺԹ դարում (Քօսեան, Հայք ի Զմ. Ա. 53, 140, 287). կա և մի շիրիմի վրա 1841 թ. (Քօսեան, Բ. 29):

ՏՈՒՐ, ար. <կամ՝ իրան. تور Thūr անունից (հմմտ. օր. Քուր որդի Զէմշիդի, Քուր երեց որդի Ֆէրիտոնի և այլն. բուն նշ. «քաջ»), և կամ հյ. տուր բառից իբր կրճատ ձև:

— Տուր, մտերիմ Երուանդ Բ-ի. պալատի գաղտնիքները Արտաշես Բ-ին հայտնելու համար՝ սպանվեց Երուանդի հրամանով. Արտաշեսը նրա ցեղը՝ որ 15 հոգի էին, պատվեց նախարարական պատվով և կոչեց Տրունիք.— սեռ. Տուրայ՝ Խոր. Բ. խէ:

ՏՈՒՐԳԷՈՍ, ար.

— Տուրգէս, եպիսկոպոս Բասենի և Բագրևանդի. հանդըգնաբար հայտարարեց իրեն արքեպիսկոպոսապետ և քիչ ժողովրդով հարեց արիստականներին. սրա դեմ է խոսում Երուսաղէմի Մակար պատրիարքը (314—334 թթ.) Հայոց Վրթանէս եպիսկոպոսապետին գրած իր թղթում (Դ դար):—Իր մասին ընդարձակ խոսում է Ակինեան, Քուղթ Մակարայ 72—80: Պտմ. զՏուրգեայ՝ Գիրք թղ. ձթ. (ուղ. ձևը չէ ավանդված. Տաշեան, Յուց. 1159 ա դկում է Տուրգէս, Այրարատ 17, 43, 523 դնում է Տուրք, իսկ Չամչ. Ա. 423՝ Սուրգայ):—Սեղրակեան, Հայ. եկ. պտկր. 318: Ավելի մանրամասն տե՛ս Վրթանէս անվան տակ, ուր և թվականի ճշտումը:

* ՏՈՒՐՈՒԹ, ար. <պրս. تور durūd «գրուատ, գովեստ» բառից. այս ձևով ունենք մի անգամ՝

— Տուրուք, որդի Աւետիսի, և եղբայր Վարդան գրակապի, որ Արճէշում Յովհ. քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1450 թ.—Ձեռ. Քար. 66 բ:

ՏՈՒՐՓ (սեռ. Տուրփին), կին Գոզալբէկի. ծնողներն են Գրիգոր երեցի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1462 թ.—Ձեռ. Վասպ. 172:

+ ՏՈՒՐՔԻԿ, ար. <անշուշտ Տուրք անունից, իբր փաղաքշական ձև:

— Տուրփիկ, հայր Քեղեկեաց վանքի. անդամ Զաքարէ սպասարի կրոնական ժողովի «1208 թ.».—Կիր. գ. Օրբ. Ժմ. 23: (Այրարատ 257՝ Սուրբիկ):

— Տուրք ծեր, գրիչ. Դարանաղեաց գավառում Աւագ վանքում

որինակել է «յոյժ մեծագիր» մի Յայսմաուրբ, 1227 թ.—Սմբա-տեանց, Գեղարքունի 407:

ՏՈՒՓՈՒՄ, իգ. հիշված 1738 թ.—Չեռ. Դաղեան, Բ. 14 ր:

* ՏՐԴԱՏ, ար. <պհլ. Tirdāt անունից, որ է հպրս. Tīridā-ta «Տիր աստծու տվածը» հմմտ. Տիրիրազ: Իբր անձնանուն գոր-ծածական էր Իրսինեանների մոտ. հմմտ. Տրդատ Ա (Արշակ Բ) թագավոր Պարթևաց Ն. Բ. 248—210, Տրդատ Բ (Արշակ ԺԴ)՝ թագավոր Պարթևաց 32—26?: Տրդատ Գ (Արշակ ԺԸ)՝ թագավոր Պարթևաց՝ 36 թ. Յ. Բ. Օտար տառադարձությամբ՝ վրաց. Տիր-դատ, հուն. Τηριδάτης, սխալմամբ նաև Τηριδάτης, լատ. Tīridātes (Հիւբշ. 89): Իբր արական անվան օրինակ հիշված է՝ Տրդատ Խոր-թեր. 170. Մագ. քեր. 246. բց. ի Տրդատայ՝ Իաւ. քեր. 105, Տր-դատեան՝ Խոր. քեր. 170: Ուշ ժամանակ ստացել է հունական կերպարանք, ինչ. Տրիդատես, Տրդատիոս, Տրդատես, որոնց հա-մեմատ են հունարեն Ագաթանգեղոսի մեջ՝ Τηριδάτης, Τηριδάτιος, Τηριδάτιος:— Ասոր. գրված է Տուրաղատիս (տե՛ս ՀԱ 1937, 106).— Կա և Տրդատ թագավոր Վրաց՝ Մխ. այրիվ. 22:

— 1. Տրդատ Ա (որ և Տիրիթ), կրտսեր եղբայր Պարթևաց Վաղարշ Ա թագավորի. զրադաշտական քրմապետ էր. պարթևական գործով մտավ Հայաստան և թշելով վրացի Հոռոմաստին, թագա-վոր նստավ Հայոց («53 թ.»): Սկսվեց մի մեծ պատերազմ Հռով-մայեցոց և Պարթևաց միջև: Հռովմայեցիք Հայոց թագավոր դրեցին Տիգրանին: Ի վերջո երկու կողմերը հաշտվեցին այն պայմանով, որ Տրդատը զնար Հռոմ և ստանար Հայաստանի թագը Հռովմայեցոց կայսր Ներոնի ձեռքից: Ինը ամիս տևեց Տրդատի ուղևորությունը: Հռոմում փառավոր ընդունելություն ցույց տրվեց: Այս հաշտու-թյունը երկարատև խաղաղություն բերեց երկրին.—Տրդատը թա-ղավորեց 62—100 թթ.? ըստ լէօ, 64—82՝ ըստ Գարագաշեան:— Գրգշ. Քնն. պատմ. Բ. 205—242, լէօ, Հայոց պատմ. Ա. 456—471. Չամչ. Ա. 306—331. Շուր, Ներոն կայսեր արևելյան քղթին. Վիեն-նա 1930 թ.:

— 2. Տրդատ Բագրատունի, որդի Սմբատունու՝ դստեր Սրմ-բատ Բուգրատունու. ամուսնացավ Տիրան Ա-ի Երանեակ աղջկա ՚ետ 149 թ. (Չամչ.): Տրդատը լինելով կարճահասակ և «գծուծ տեսվամբ», Երանեակը չէր սիրում նրան և ափսոսում էր միշտ «իրը թէ չքնադագեղ ընդ վատակերպոյ և քաջատոհմիկ ընդ վատթարազգ-ւոյ բնակէ»: Մի օր Տրդատը զայրացավ, սաստիկ ծեծեց նրան, դեղձան մազերը կտրեց, խոպոպիքը փետեց և դուրս վճռեց: Բայց

բնականարար Տիրան թագավորից վախենալով՝ ապստամբեց գնաց Սիւնիք, ուր լսելով Տիրանի մահը, կանգ առավ: Մի օր Բա-կուր Սիւնեաց նահապետի տունը ընթրիքի հրավիրված լինելով, տեսավ այնտեղ գեղեցիկ նազենիկին, որ «երգէր ձեռամբ»: Տըր-դատը կարծեց, թէ երգչուհի է նա և Բակուրից խնդրեց որ իրեն տա: Բակուրը մերժեց, ասելով, թե իր հարձն է: Տրդատը խլեց կնոջը, «յիւրն քարշեաց ի բազմականն, շամշելով վաւաշէր ըստ օրինակի երիտասարդի անարգել տարփատրի»: Բակուրը հարձակվեց Տըր-դատի վրա, նրան ճեռեցին նաև բարձակիցները, իսկ Տրդատը վերցրեց ծաղկակալ սկուտեղը, կուվեց նրանց ճեռ և նազենիկին խլելով, փախցրեց Սպեր.—Խոր. Բ. կգ. Գ. ծե.—սեռ. Տրդատայ՝ Խոր. Բ. կգ:

— 3. Տրդատ Բ, թագավոր Հայոց, որդի և հաջորդ Վաղարշի: Երբ Կարակալլան բանտարկեց Վաղարշին, Տրդատը փախավ և ապստամբելով Հռովմայեցիների դեմ՝ իրեն թագավոր հայտարա-րեց: Կարակալլան զորք ուղարկեց, բայց չարդվեց. նրա հաջորդ Մակրինոս կայսրը ստիպվեց թագ ուղարկել Տրդատին («215—222 թթ.»).—Գրգշ. Քնն. պատմ. Բ. 265—266, լէօ, Հայոց պատմ. Ա. 478—480:

— 4. Տրդատ Մեծն, որդի Խոսրովի Ա. ազատվելով Արտաշիր Սասանեանի կոտորածից՝ փախավ Հռոմ, ուր մեծանալով և քաջու-թյան գործերով Դիոկղետիանոս կայսեր սիրտը շահելով՝ զորք առավ նրանից և եկավ տիրեց Հայաստանին («287 թ.»).—Լուսա-ւորչի քարոզությամբ մտցրեց քրիստոնեությունը Հայոց մեջ: Թու-նավորվելով նախարարներից՝ մեռավ «330 թ.».—Ագաթ. § 13, 14 17, 36, 47, 100, 123, 125—126, 151—152, 161, 180, 203, 763, 766, 783, 796, 817, 840, 857, 860, 862, 872, 873, 875, 884, 892. Արաբ Ագաթ. 3—7, 11—12, 26, 37, 48, 50—52, 54—57, 59, 64, 67 69, 72—81. Բուլղ. Գ. ժղ. Եփր. վս. ծն. 54. Սուա Սիբ. Բ. 14, 15 Խոր. Բ. խբ, հգ, հթ—ձգ, ձե, ձէ, ձթ, դ. Գ. 4, կգ. Սեբ. լգ. Շիր բրոն. 49. Կանոն. 52. Գիրք թղ. դա, ղէ. Մամիկ. 38. լծ. կոչ. 74 Կղկնտ. Ա. ր. Ջենոբ 14, 16, 22, 40—44, 46. Ուխտ. Ա. ծղ—ծը 4, կգ—կե, կը, կթ, հա, հգ, հդ. Խոր. Ծառ Հոփ. էջ 310. Խոսր 46. 3հ. կթղ. ժ. Գր. նար. Մատ. 290, 323, 350, 361. Արծր. Գ. իթ Ասող. Ա. Կ, Բ. ա, գ. Ենորհ. շփ. էջ 460, 475, առ. 116. վիպ. 426 437, 470, 477, 490, 592, 667, 715, 745. Սարկ. լուս. 14. Սամ անեց. 63, 65. Մխ. այրիվ. 18, 60, 61. Մխ. անեց. գ, թ. Տարօն Բ. § 13. Մագ. թղ. ժթ. Միխ. աս. իը (==իէ). Պտմ. Վր. է, ր, ժգ

Թղթ. դաշ. 14, 16, 20, 21, 26, 29. Կիր. 7, 9, 64, ը. Այրիվ. 20 ր. Անանուն ժմ. 11. Նհպտք. 90. Վրդ. ժէ, ժը, ի, լր. Վրդ. աշխ. 513, 518—519, 534, Վրդն. սղ. ժթ, խէ. Վրդն. լւ. 52, 66. Երզն. լւ. 115. Կանոնք սահ. 137. Շար. ժգ. Մ. Մաշտ. 24 ա. Գր. Տղ. Եէմ. 301. Անան. ապստ. 136 ա, 141 ա. Պտրգ. 649. Ագաթ. 395—396. Դարդել 3, 4, 5 (այստեղ ասում է, թե Գերմանացիք ծագել են այն 300 հայ քաջերից, որ Տրդատը նվիրեց Կոստանդիանոս կայսեր). Յայսմ. օգ. 11, 14. հոկ. 5, 6. նոյ. 18, 29. դեկ. 1. մրտ. 2, 6. հունիս 8. Օրբ. դ. Տաթև. Զմ. ղզ, ղէ. Տաթև. ամ. 420, 429. Տաթև. հարց. 349. Առաք. լծ. սահմ. 533. Սմբ. դատ. 65. Յկ. կր. 11, 12, 22. Դրնդ. 510, 512, 515, 517, 582. Սիմ. Ապար. 96. Մեծոփ. յիշ. բ, գ. Մին. համդ. 22, 23. Թլկր. 47, 52. Զբր. Սարկ. Ա. 3. Գ. 4. Հաւաք. 10.—Տրիդատ՝ Յայսմ. նոյ. 18.—Տրդատէս՝ Ագաթ. § 37, 41, 42, 44, 820. Սուտ Սեբ. Ա. 10, Բ. 14, 15. Կղկնտ. Ա. ժբ (հրտր. էմիինի). Սասն. 37. Միխ. աս. ը. Պտմ. Վր. է. Թղթ. դաշ. 12, 15, 24. Երզն. Մտթ. 518. Վրդ. ժը. Վրդ. սղ. բ, ճլէ. Վրդն. լւ. 44, 47, 51, 78. Օրբ. Հկճո. է. Տաթև. ամ. 418, 420, 637. Նղշ. լատ. 421.—Տրիդատէս՝ Յայսմ. ապր. 12 (շինել է Ս. Մննդեան տաճար Երուսաղէմում).—Տրդատիոս՝ Ագաթ. § 37, 38, 44—46, 121, 134, 791, 800, 863, 877. Սուտ Սեբ. Բ. 14. Եղիշ. 55. Կղկնտ. Ա. ժբ, իգ. Բրս. Մրկ. 449. Շնորհ. Պտճ. 105. Թղթ. դաշ. 20. Սարկ. լուս. 14. Ոսկ. Ներբ. լւ. 805, 818, 828, 832—833.—Պտմ. Վր. ը. Պարականոն շար. 20. ժմ. 599. Կիր. 9. Վրդն. լւ. 48, 54. Ներբ. յորդ. 23. Վրդն. սղ. ՃնԹ.—սեռ. Տրդատայ՝ Ագաթ. § 12, 13, 48, 132, 173, 828, 877, 885. Բուզ. յոջ. Գ. աւգ. ժղ, ժէ, իա. Դ. ժղ, ժե, Ե. լա. Եփր. վս. ծն. 53. Փրպ. Բ. Սուտ Սեբ. Ա. 1, 10, Բ. 13—15. Կնիք հաւ. 303. Խոր. Ա. ժբ. Բ. ա, ժը, կե, կէ, չէ, հթ—ձը, ղ—ղբ. Գ. ա—գ, լե, խ, խէ, ծա, Սեբ. ա. լգ. Ուխտ. Ա. ծգ, ժը, կ. կբ—կե, կէ—կթ, հա, հգ, հդ, հզ. Բ. լր. Խոր. Ճառ Հոփփ. էջ 323. Պտմ. ածած. էջ 295, ԶեՆ. 14, 16, 23, 45, 48. Մամիկ. 59. Մեսր. եր. 9, 52, 60. Կանոն. 123, 126, 129. Կղկնտ. Ա. ը, ժա, ժբ, ժդ. Գիրք թղ. Յդ, դա, ծէ. Եզն. երէց. 266. Քհնպ. 269. Նհպտք. 90. Յհ. կթղ. ը, ժ, ժա, իգ, խբ. Յհ. կթղ. հյր. 273. Զբր. եպս. 280. Արծր. Ա. թ, ժ, Բ. ա, Գ. իդ, Ասող. Բ. ա. Գ. բ, գ, Մագ. մեծ են. 71. Շնորհ. Զի. էջ 475. Վիպ. 448, 455, 876. սրգ. 19. Միխ. աս. իթ (=իը). Պտմ. Վր. ժբ. Սասն. 53. Միս. դտ. Ա. ճգ. Թղթ. դաշ. 1, 13, 16—18, 20, 22, 29, 30. Միս. անեց. թ, ժ, իբ, իդ. Սամ. անեց. 62, 63, 65. Մեծոփ. 80. Ագաթ. 396—398. Պտմ. սահ. 42. Վրբ. և վկ. Բ. 284.

Հմբ. 247. մատ. 219. Շար. ժգ. Անան. Ապստ, 135 ր, 136 աբ. Մ. Մաշտ. 22 ա. ճշ. 521. Պտրգ. 547, 564, 691, ժմ. 948. Յայսմ. հոկ. 5, 13, 29. նոյ. 18, 29. դեկ. 1, 15. մրտ. 2, 6. մայ. 11. Պարականոն շար. 20, 21, 172. Կիր. 2, 3, 6, 9, 10, 46, 47. դ, խգ, ժբ. Այրիվ. 17 ա. Անանուն ժմ. 10, 11. Վրդ. ժէ—ի, լր, խե. Վրդ. աշխ. 503, 509, 510, 514, 518—519, 534. Վրդ. սղ. ժթ, ճխէ. Վրդն. լւ. 47, 56. 2 ադ. 45. Օրբ. ղ, գ. Տաթև. Զմ. ղղ. ամ. 421, 534, 612. Հարց. 548, Յկ. կր. 13. Մին. համդ. 23, 25. Հաւաք. 10, 34. Զուղ. 41, 42, 212. Զբր. Սարկ. Ա. 1, 3, Գ. 3, 5. Առաք. պտմ. 327. Հալապ. 227.—սեռ. Տրդատեայ՝ Սիմ. ապար. 128.—Տրիդատայ՝ Յայսմ. օգ. 11.—Տրիդատէսի՝ Յայսմ. ապր. 12.—Տրդատիոսի՝ Ներբ. յորդ. 15. Միս. դտ. Բ. ա.—գրծ. Տրդատա՝ ԶեՆ. 12. Կղկնտ. Ա. թ. Յհ. կթղ. ը. Վրդն. սղ. հա, ճծա. Օրբ. Հկճո, ժ.—Այրարատ 372—393. Հալապ. 104, Աւգեր. իրակ. Վրբ. սրբ. Գ. 460—480. Ալիշան, Արշալ. քրիստ. հատկապես էջ 268 շար. կա և մի վեպ, եթովպական լեզվով, որ թարգմանված է անգլ., գերմ. և ֆրանս. Վերջինն է René Basset (Les Apocryphes ethiopiens, La légende de S. Tertag), որ կարծում է, թե այդ վեպը խպտերենից թարգմանված է եթովպերենի: Այս վեպի մասին տե՛ս Սարգիսեան, Ուս. հին կտ. անվաւեր գրոց, էջ 180 և վերը՝ Սարգիս անվան տակ:—Տե՛ս նաև Գաթրըճեան-Տաշեան՝ Պտրգմտոյցք 66:—Տրդատի մահվան հանդամանքները՝ Խորենացուց տարբեր, տե՛ս Ճառնտրի մի հատվածը, որ հրտ. Բազմ. 1851 էջ 75. Սարգիսեան, Ագաթ. և իւր բազմ. 166: Մեկիքսեթ-Բէկ, Վրաց աղբ. Ա. 20—23 (ըստ Վրաց Թրդատ), 41, 75. հտ. Բ. 37, 89—96, 100—104, 164, 166—176, 188—190:—Ըստ Ստ. Մալխասեանի նոր քննության, Տրդատը թագավորել է 263 թ. և նրա 17-րդ տարում, այն է 279 թ. Լուսաւորիչը հայրապետական գահ է բարձրացել: Այս թվին էլ պետք է դնել Հայաստանում քրիստոնեության ճանաչումը իբր պետական կրոն (սէջմիածին», 1944, № 1, էջ 26 ր):—Տրդատի գերեզմանը ցույց են տալիս Անձևացեաց գավառի Հոգեաց վանքում (Հնոց և Նորոց, էջ 13):—Այս Տրդատին է վերագրվում Գառնիում գտնված հունարեն արձանագրութունը, որի ուսումնասիրությանն է նվիրված Մանանդեանի համանուն աշխատութունը (Երևան, 1946 թ.):

— 5. Տրդատ, երրորդ որդի Տիրան Բ-ի, որ նրա Գնել որդու հետ միասին պատանդ տվեց Բիզանդիոն. կայսրը սպանեց նրան՝ ի վրեժ Հայոց պարսկամետ քաղաքականության.—Խոր. Գ. ժգ, իա,

իր. 35. կթղ. ժր. Պտմ. ներս. 11. Վրդ. իգ.—սեռ. Տրդատայ՝ հոր-
Դ. իա. 35. կթղ. ժր. Պտմ. ներս. 11:

— 6. Տրդատ ճգնավոր, աշակերտ Գինդի. ճգնում էր Տարո-
նում՝ Մեծն ներսէսի մահից («373 թ.») հետո.—սեռ. Տրդատայ՝
Բուզ. 2. ժգ:

— 7. Տրդատ՝ «գլխաւոր պաշտօնէից ի թաղման մեծին ներ-
սիսի» («373 թ.»).—Բուզ. 5. իգ (գրված է Տրդած):

— 8. Տրդատ, որդի Արշակ Բ-ի և եղբայր Պապի.—Մեսր-
եր. 5(1):

— 9. Տրդատ, եպիսկոպոս Բասենի, Մեծն ներսէսի ուղեկից-
ներից՝ Կեսարիա օժման գնալու ժամանակ («353 թ.»).—Մեսր-
եր. 26, որի հետ նույն պետք է դնել՝

— 10. Տրդատ եպիսկոպոս Բասենի՝ 364 թ.—Այրարատ 43,
որ Ալիշան համարում է Բուզանդի Արտիթր:

— 11. Տրդատ Արշակունի, խոսրով Մեծի որդի Տրդատի սե-
րունդից. Արև, Զուանշեր, Համազասպ և Գրիգոր նախարարների
հետ՝ Պարսից և Վրաց զորքով կովեց Հունաց դեմ (ծ դար), Վրաց
Վախտանգ Գուրգասար թագավորի առաջնորդությամբ.—Պտմ.
Վր. ժգ. Վրաց աղբ. Ա. 189 (գրում է, թե այս Տրդատը Գրիգորաշէն
քաղաքից էր. իսկ հայ թարգմանության մեջ Գրիգորաշէնը դար-
ձել է Գրիգոր անունով մի իշխան):

— 12. Տրդատ, որդի Ռևի. մայրն էր Սալումէ՝ դուստր Մեծին
Տրդատայ. թագավոր Վրաց 393—405 թթ. իբր հաջորդ է Վարազ-
Բակուրի.—Justi 327 բ:

— 13. Տրդատ զորավար, որ Մուշեղ սպարապետի հետ կռվում
էր Պարսից հետ միասին ընդդեմ արաբների՝ Տիգրանի առաջին ար-
շավանքի ժամանակ (Օսման ամիրայի օրով).—Սեբ. 1 և ուրիշներ
չգիտեն այսպիսի անձ. իսկ Մխ. անեց. իր գրում է Մրդատ, որ այս-
պես պետք է ուղղել:

— 14. Տրդատ, աշակերտ Անանիայի («713 թ.»).—Տե՛ս
Հեմոն:

— 15. Տրդատ պատրիկ, հորեղբորորդի Արտաւազդ կայսեր,
որ ուղարկեց նրան Կոստանդին Կոպրոնիմոս կայսեր դեմ, բայց
հաղթվեց և սպանվեց (+742 թ.).—Զամչեան, Բ. 405, Justi 327 բ:

— 16. Տրդատ Ա կաթողիկոս Հայոց՝ «741—764 թթ.» Վա-
նանդի Ոթմսոյ գյուղից էր. հաջորդեց Դաւթին Ա. բողոքելով Եզիդ
նստիկանի բռնությանց դեմ՝ պաշտոնանկ անել տվեց.—Ղև. 1գ,
35. կթղ. իգ. Ասող. Բ. բ, դ. Եզն. եր. 268. Քհնպ. 271. 35. կթղ.

հյր. 276. Մխ. անեց. դ. Մխ. այրիվ. 21. Միխ. աս. իթ (=իր).
Սամ. անեց. 87. Վրդ. լր. Կիր. 39. Օրբ. հա.—սեռ. Տրդատայ՝ Սամ.
անեց. 86. Վրդ. խ:

— 17. Տրդատ Բ, Դասնաւորցի. կաթողիկոս Հայոց «764—
767 թթ.» հաջորդեց Տրդատ Ա-ին.—Եզն. եր. 268. 35. կթղ. իգ.
35. կթղ. հյր. 276. Ասող. Բ. բ. Սամ. անեց. 88. Միխ. աս. իթ (=իր).
Մխ. անեց. դ. Քհնպ. 272. Կիր. 39. Վրդ. խ. Օրբ. հա: (Մխ. այրիվ.
21 փախցրել է՝ շփոթելով նախորդի հետ):

— 18. Տրդատ ճարտարապետ. շինեց Անիի մայր եկեղեցին,
Արգինայի կաթողիկոսարանը և այլն. «989 թվին», երբ երկրա-
շարժը կործանեց Պոլսում Այա-Սոֆիայի գմբեթը, Հունաց Վասիլ
կայսեր կողմից հրավիրվեց Պոլիս և նորոգեց Այա-Սոֆիա եկեղե-
ցին, որ երկրաշարժից ճեղքվել էր և գմբեթ չէր պահում.—սեռ.
Տրդատայ՝ Ասող. Գ. ժա, իէ: Ըստ մի ձեռագրի հիշատակության՝
Տրդատն է շինել նաև Գազկաշէն եկեղեցին (տե՛ս Թորամանեան,
Հայ ճրտր. էջ 276 ծան.): Տե՛ս և Լէօ, Անի, էջ 141—150:

— 19. Տրդատ, զորավար Դաւիթ Կիրապաղատի Տայոց՝ ընդ-
դեմ արաբների, 996 թ.—Justi 327 բ:

— 20. Տրդատ, փակակալ Բագարանի մայր եկեղեցու,
1211 թ.—Արձ. Այրարատ 67:

— 21. Տրդատ Պոքսիմոս, որ Սարվանդիքարի տեր Ճօֆրիի
հետ միասին ձերբակալեցին Կիլիկիոյ Փիլիպպոս թագավորին և
բանտարկեցին (1235 թ.).—Պտմ. Կիլ. 211:

— 22. Տրդատ, որդի էտիլահի և եղբայր Խոնտքար տիկնոջ,
որ Խորոտկայ վանքում գրել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Չեռ.
Նոր Բայազ. 23 ա:

— 23. Տրդատ, հայր Լիանոսի՝ ստացողի Աւետարանի.
1491 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 120:

* ՏՐԴԱՏՈՒՂԻ, իգ. <կազմված Տրդատ անունից —ուհի իգ.
մասնիկից: Թեև չէ ավանդված, բայց իբրև իգ. անվան օրինակ հի-
շում են Թր. քեր. 14. Դաւ. քեր. 105. Անան. քեր. 140. Խոր. քեր.
170:

+ ՏՐԷ, ար. <հյ. տրէ ամսանունից:
— Տրէ, համարվում է Հայկ նահապետի որդիներից մին.—
Տաթև. ձմ. ա և Հարց. 200:

ՏՕՆ, ար. հիշված է +1779 թ. (Սիրմէեան, Պատմ. Հալէպի
ազգ. գերեզմ. 45 բ):

+ ՏՕՆԱԿ, ար. <հյ. տօն բառից, թերևս և Տօնական անվան կրճատ ձևն է: Գտնում եմ մի անգամ՝

— Տաւնակ երեց ոմն, անթվական մի հիշատակարանում՝ REA 10, 59:

+ ՏՕՆԱԿԱՆ, ար. <հյ. տօն բառից. հմմտ. հուն. իորտիուս, արաբ. عير 'id, պրս. بایرام bayrām, որոնք նշանակում են «տօն», բայց նաև արական անուն են: Սրանից է Տօնականեան ազգանունը: նկատելի է, որ Հունաց Քէոն փիլիսոփայի անունն էլ թարգմանված է Տօնական. Քէոն, էջ 4:

— 1. Տօնական, հոգևոր եղբայր Գրիգոր գրչի, որ նրա համար օրինակեց Աւետարանը Դարանաղեաց Ս. Լուսաւորիչ վանքում 1310 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 445:

— 2. Տօնական, հանգուցյալ հորեղբայր Քրիստոստուր կրօնավորի, որ Սուրխաթում (Խրիմ) գրել տվեց Աստուածաշունչը 1352 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 7:

— 3. Տօնական, գրիչ. օրինակել է «Արքայ Յովհաննու առաջնորդի կրօնաւորացն որ ի Սինէական լերինն՝ բան կրօնաւորական», 1361 թ.—Ձեռ. Բեռլինի, էջ 18—19:

— 4. Տօնական, որդի Խոսրովի և եղբայր Վարդան քահանայի, որ Երզնկայում գրել տվեց մի Աւետարան և վաճառեց մի ուրիշ Վարդան քահանայի, 1397 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 45:

— 5. Տօնական, վարպետ (ըստ լուսանկարի. իսկ Ֆրանսերենում սխալ է տպված՝ վարդապետ), միջնորդեց վաճառելու մի Աւետարան՝ Խոթիու բէկին, 1422 թ.—REA 7, 107:

— 6. Տօնական վարպետ, բերել է մի ձեռագիր Աւետարան, որ հետո գնել է Խոթիուպէկը՝ 1422 թ.—Կամենից 161:

— 7. Տէր Տաւնական, միաբան Երուսաղէմի, իբրև վկա հիշվում է 1471 թ.—Ձեռ. Հալէպի Ա. 59 ր:

— 8. Տօնական երեց, տաղասաց ժժ դարու. իր տաղերի հավաքածուն տե՛ս Tübingen, էջ 100—101. տաղերից մեկը 1483 թվից է:

— 9. Տօնայ, փեսա Ազիզի (նախքան 1420 թ.)—Տաշեան, Ցուց. 666: (Կարող է լինել կրճատ ձև Տօնականի կամ հաշորդներից մեկը):

— 10. Տօնական հիշված է նաև 1536 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 340), իսկ Տօնայ իգ. 1 1680 թ. (անդ 162):

+ ՏՕՆԱՊԵՏ, ար. <հյ. տօն+պետ բառերից (հմմտ. Տօնաւազ), որից Տօնապետեան ազգանունը: Հիշված է Տօնապետ ժՁ

դարից (Հայ-Վենետ, 411), Տօնապետ 1593 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, էջ 341), 1608 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 696), Տաւնայպետ 1606 թ. (անդ 660), 1621 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1924, 123) (սխալմամբ հասարակ անուն համարված):

— 1. Տօնապետ, մերձավոր Ստեփաննոս եպիսկոպոսի, որ Խորձեանում օրինակեց Աւետարանը 1336 թ.—Նաթանեան, Արտօսը Հյստնի 152:

— 2. Տաւնապետ, որդի Գրիգոր գրչի. «ձեռնասուն պատանեակ», որ թուղթ կոկելով օգնում էր իր հորը, երբ նա արտագրում էր Աւետարանը՝ Աղթամար 1355 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 204:

— 3. Տաւնապետ, մերձավոր Ստեփաննոս եպիսկոպոսի, որ Բարձեհի Խլպաշի վանքում օրինակեց Աւետարանը 1464 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 342:

— 4. Տօնապետ, որդի Սահակի՝ եղբոր Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 ր:

— 5. Տաւնապետ, հիշված 1693 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 365: ՏԱԻՆԱՍԹԻ, «կին մի բարեհոգի», որ երևի փլատակների տակ է մնացել Արճէշի երկրաշարժի ժամանակ 1275 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 427:

+ ՏՕՆԱԻԱԳ, ար. <հյ. տօն+աւազ բառերից: Իմաստով նույն է Տօնապետ անվան հետ, ուր պետ=աւազ:

— Տօնաւազ, եզնավաճառ Սուլավացի, իր ծախսով կառուցեց Հաճկատար վանքը 1512 թ.—Տան, Արևել. հայք. 16:

— Ավելի ուշ հիշված են՝ 1578 թ. Ձեռ. Վենետ. Ա. 438.—1656 թ. Երեմ. Չել. Օրագր. 131:

+ ՏՕՆԵՐ, ար. <հյ. տօն բառի հոգնակին է, երևի ակնարկելով Ջատիկն ու Մնունդը:

— 1. Տօներ, սարկավազ Եղոկիացի, գրել է մի Տաղարան, որի օրինակութունը կա 1662 թվից՝ Տաշեան, Ցուց. 313:

— 2. Տօներ, գրիչ. աշակերտ Տէր Կիրակոսի. օրինակեց Ծսայեայ մարգարեութունը՝ փակակալ Մկրտիչ քահանայի համար 1381 թ.—Ձեռ. Սանաս. 22 ր:

— 3. Տօներ հիշված կա նաև 1593 թ. (Ձեռ. Հալէպի Ա. 194):

+ ՏՕՆԻԿ, ար. <հյ. տօն բառից. այժմ կրճատ ձևն է համարվում Տօնական կամ նման մի անվան: Սրանից ունենք Տօնիկեան ազգանունը (որ և Տօնեան, Տօնոյեան): Տօնիկի էլ կրճատն է Տօն (տե՛ս Ձեռ. Վասսպ. 764):

- 1. Տօնիկ, հայր Աբրահամի (նախքան 1420 թիվը).— Տաշեան, Յուլյ. 666:
- 2. Տաւնիկ, եղբայր Մխիթար քահանայի, որ ներսէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1325 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 295:
- 3. Տօնիկ, եղբայր Մովսէս քահանայի, որ նորոգեց Գետա- շէնի Աւետարանը 1383 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 44:
- 4. Տաւնիկ, 1585 թ.—Չեռ. Վասս. 650:
- Ավելի ուշ հիշատակված ունենք Տօնիկ 1656 (Չեռ. Սեր.—ՂԱ 1926, 338), 1670 թ. (Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 34):

Ր

ՐԱՐՈՒՆԻ, ար. 1613 թ.—Չեռ. Վասս. 846 և 847:

Ց

- ՅԱՓՈՒԿ, ար. ծագումն անհայտ. հիշված է Ռ=1551 թվին (Նշխ. մատ. 43):
- + ՅՈՂԱԿ, ար. <հյ. ցոլ, ցոլալ բառից (հմմտ. Փայլակ). Գործածական է այժմ էլ:
- + ՅՈՂԱԿ, որդի Ամասիայի՝ Հայկազն նահապետի. իր անու- նով է կոչվում Յոլակերտ քաղաքը.—Խոր. Ա. ժբ. Ուխտ. Ա. ժգ (դնում է որդի Արամայիսի). Սամ. անեց. 42.—սեռ. Յոլակայ՝ Խոր. Ա. ժբ. Ուխտ. Ա. ժգ. Սամ. անեց. 42. Մին. համդ. 4.—բց. ի Յոլակայ՝ Խոր. Ա. ժբ:
- + ՅՕՂԻԿ, իգ. <հյ. ցող բառից: Գործածական է այժմ էլ:
- 1. Յօղիկ տիկին, ստացող Աւետարանի (1222 թվից հե- տո).—Ուղ. Յաղիկ, սեռ. Յաղկանն ձևերով՝ Տաշեան, Յուլյ. 559:
- 2. Յօղիկ տիկին, կազմել տվեց մի գեղեցիկ Տօնապատ- ճառ՝ 1191 թ.—Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի, էջ 10:
- 3. Յօղիկ, կին ոմն 1671 թ.—Չեռ. Թեհր. (ՂԱ 1935, 310):
- 4. Յաղիկ (սեռ. Յաղկայ աղախնոյն Քրիստոսի), իր ծախսով Յակոբ կազմարարին կազմել տվեց Փիլիպպոս քահանայի գրած Տօնապատճառը, Այրիվանք 1191 թ.—Շողակաթ, 197:

Փ

ՓԱԹԱՆ, իգ. ծագումն անհայտ. (նշՔ պատանի բառի դեմ հիշում է արաբ. ֆէթէն, որ պիտի տար հյ. փաթան, բայց այսպիսի

- իմաստով և فتن ձևով բառ չգտա Կամուսի մեջ): Հիշված է 1649 թ.—Հնոց և նորոց 127. սակայն այժմ էլ՝ Փաթանի, իգ. ձևով. գործածական է Ղարաբաղում. կրճատ ձևը Փաթի:
- ՓԱԼԻՀԱՆ, իգ. թ.? Չեռ. Վասս. 584:
- ՓԱԼՈՇ, որդի Ստեփաննոս Ղարիպշահի, որ կիմում գրել տվեց մի Յայսմաուրք 1457 թ.—Թաւր. 103 ր:
- + ՓԱԽՉԱՆ, ար. <հյ. փախշիլ բայից, իբր «լավ վազող»։ Սրանից է Փախշանեան ազգանունը: Հմմտ. նաև Գարագաշանեան («շատ արագ վազող=փախշող») ազգանունը Պոլսում:
- 1. Փաղշան ոմն, հիշված է Սակրաբերդում 1491 թ.—Այ- րարատ 443:
- 2. Փախշան, որդի Աստուածատուրի՝ որ ստացավ մի Յայս- մաուրք (1696 թ.).—Տաշեան, Յուլյ. 591:
- 3. Փախշան ոմն, հիշված 1534 թ.—Չեռ. Պետերք.—ՂԱ 1992, 52 ա:
- 4. Պաղշան, քիչ հետո Փաղշան թ.?—Չեռ. Վասս. 716. 1590-ից ուշ:
- Փաղշան ար. թ.? Չեռ. Վասս. 395:
- Փախշան » 1639 թ. » » 395:
- Փաղշան » 1525 թ. » » 417:
- Փախշան » թ.? » » 468:
- * ՓԱԽՐԱԴՆԱՆԼԻ, ար. <արաբ. فخر الدولة faxr-ud-dovla «պարծանք պետութւան»:
- 1. Փախրադալա, որդի Լիպարիտի Օրբելեանց՝ Սիւնեաց իշխանի, եղբայր Սմբատայ իշխանաց իշխանի. հիշված է Նախա- վկայի արձանագրութւան մեջ (1261 թ.).— Փախրադալայն՝ Օրբ. Կե.—սեռ. Փախրադալային՝ Օրբ. կդ:
- 2. Փախրադալա՝ որդի Տարսայիճի՝ որդույ Լիպարիտի Օրբելեանց, եղբայր Ստեփաննոս եպիսկոպոսի Օրբելեանց. մեռավ պատանի հասակում.—Օրբ. Կե, 5:
- * ՓԱՀԼԱԽԱՆ, ար. <պրս. پهلوان pahlavān անունից, որ նշ. «քաջ ու կորովի». թրք. «բմբիշ». հայտնի են այս անունով Շէմսէդ- դին Փահլաւան՝ աթաբեգ Իրանի 1172—1186, Փահլաւան ոմն գրիշ + 1435, Խոջա Փահլաւան՝ առաջնորդ Սանակի Բաբերի 1526 թ. և այլն (Justi 237 ք):
- Փանլաւան, որդի Կիրիկէ Դ-ի, եղբայր Թաղիաթիների և Աղ- սարթանի. իշխան Մածնաբերդի (ԺԳ դար).—Հայաս. 392.—Փալ-

հաւան՝ Կիր. 73: Չամշ. Գ. 186. Justi 254 ա գրում է Փոյփահչուան
և հանում է պրս. pāi «արագ» բառից:

ՓԱՂԱՄ, իգ. հիշված շուրջ 1550 թ.—Ձեռ. Դադեան Բ. 47 ա:

* ՓԱՄՊՈՒՆ, իգ. <Յրթ. *امبو*, pambuq «բամբակ» բառից,
որ Պոլսահայ բարբառում դառնում է փամպուխ. նույն անվան հայ
ձևն էլ կա, որ է Բամբկիկ (ԺԴ դար).—Հիշված է 1739 թ. (Տաշեան.
Ուս. Ստ. Կալիսթ. 146). Կենդանի էր Պոլսում անցյալ դարում:
Այժմ էլ կա Կովկասում. Տե՛ս Սով. Հյստ. 1945 թ. հուլ. 29, էջ ա:

ՓԱՅԼԱԿ ԽԱԹՈՒՆ, հոգևոր մայր ներսէս արեղայի, որ Աղթա-
մարում գրեց մի Աւետարան՝ Թովմայի համար 1460 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 434:

+ ՓԱՅԼՈՒՆ, իգ. <հյ. փայլուն բառից: Կենդանի է այժմ
Կովկասում. սրա արականն է Փայլակ:

ՓԱՅՉԱՂ, որդի Սրահանգի, Խաղբակեան տոհմից. կանգնեց-
րել է մի խաչքար իր և իր ծնողների հիշատակին, Հաւապտուկ լե-
ռան կողին, 1214 թ.—Յովսէփեան, Խաղբակեանք 31:

* ՓԱՆԱՀ, ար. <պրս. *πανահ*, panāh «ապավեն, ապավինու-
թյուն» բառից, որ նաև անձնանուն է. հմմտ. Շուշի քաղաքի թուրք
Փանահ խանը.—Մեր մեջ ունենք Փանան ոմն 1576 թ. (Ձեռ. Սեբ.=
ՀԱ 1925, էջ 470):

* ՓԱՆԹՈՒՄԱՍ, ար. որդի Խոջա-Մատուրի՝ որ ստացավ մի
օրինակ «Վարդապետութիւն Ս. Եղիշէի վրդ.» (ԺԸ դար).—Տաշեան,
Ցուց. 789 ր:

ՓԱՆԻԿ, մեծ հայր Խոջաճի, որ Կեսարիայում Յովհաննէս
Երզնկացուն գրել տվեց մի Աւետարան 1476 թ.— Rapport Belgique
34:

* ՓԱՆՈՍ, ար. <հին գործածության պատճառով դնում եմ
ոչ թե Ստեփանոս անունից կրճատված, այլ հուն. *πανος* «փայ-
լուն, լուսավոր, մաքրափայլ» բառից:

— 1. Փանոս Ոյծենցի, վանական Սիոնի. նախագահության
պատվի համար գծովեց Շաղատի Գէորգ վարդապետի հետ. Սիւնեաց
Յովակիմ եպիսկոպոսի օրով (է դար կամ ավելի հետո).—սեռ-
Փանոսի՝ Օրբ. ժա:

— 2. Փա[նո]ս, միաբան Աստուածընկալ ուխտի, 1207 թ.—
Այրարատ, 255:

— 3. Փանոս Աւրանեան (=որդի Աբրահամի). Ղազարցի կամ
Հալաշեցի, որ Յակոբ Շահնշահեանի հետ շինեց Իվովում Հայոց

քարաշեն եկեղեցին 1363 թ.—Ազգայ. 2175, Կամենից 131, 217:
— Փանոս, հիշված է ավելի ուշ՝

- 1557 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 529).
- 1576 թ. (Ձեռ. Սեբ.=ՀԱ 1927, 314).
- 1578 թ. (Սմբատեանց, Գեղարք. 510).
- 1590 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 721).
- 1645 թ. (Ձեռ. Վասպ. 606).
- 1658 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 63 ր).
- 1730 թ. (Ձեռ. Վասպ. 493).
- 1756 թ. (Ձեռ. Վասպ. 313):

ՓԱՆՈՒ (սեռ. Փանուին), ար. հիշված է 1647 թ.—Ձեռ. Վասպ.
269. (արդյոք Փանո՛ս, թե առանձին անուն է):

* ՓԱՆՈՒԷԼ, ար. <Եբր. Panuēl անվան, հուն. Φάνουηλ
տառադարձութունից: Բուն նշ. «տեսիլ Աստուծոյ» և է նախ
տեղանուն. հմմտ. Մն. Լր. 30 «Եւ կոչեաց Յակոբ զանուն տեղուն
այնորիկ «Տեսիլ Աստուծոյ» (Եբր. Փանուէլ), զի տեսի զԱստուած
գէմ լանդիմանս»: Իբրև անձնանուն գործածված է Ա. Մնաց. Ը. 25
և Դ. 4. — Տաթև. Հարց. 144 մեկնում է «Փանուէլ. յայտնութիւն
Աստուծոյ». սրանից է Փանուէլեան ազգանունը:

- 1. Փանուէլ ոմն, հիշված է Ձեռ. էջմ. № 945 (ԺԵ դար):
- 2. Փանուէլ պարոն, որդի մեծ իշխան Սարգսի և եղբայր
իշխանաց իշխան Շալուէի, հիշված 1441 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ.,
յոչ. էջ ԽԸ:

* ՓԱՇԱՅ, ար. և իգ. <Յրթ. *پاشا* paša «փաշա» բառից,
որից Փաշայեան, Մելիֆ-Փաշայեան ազգանունները: Գործածական
է նաև Փաշիկ, ար. և իգ. այսպես Փաշիկ մելիք 1605 թ. Առաք.
պտմ. էջ 9, գործածական է այժմ Փաշիկ. իգ.:

— 1ա. Փաշայ, կին Միրզայի, ծնողներն են կնոջ բրուտ Ստե-
փանոսի, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան 1435 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 369:

— 1բ. Փաշայ, ազգական տանուտեր Ստեփանոսի, որ Վանում
գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

— 2. Փաշայ, քրոջ դուստրն է Սարգիս արեղայի, որ Վանում
Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1437 թ.—Ձեռ. Վասպ.
376—377:

— 3. Փաշայ, կին ներսէս քահանայի, որ Սեբաստիայում Դա-

փթ գրչին գրել տվեց մի ճաշոց 1438 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 243—244:

— 4. Փաշայ, կին Յիսուսի և մայր Մովսէս վարդապետի և ներսէս քահանայի և մեծ մայր Բարթուղիմէոս առաքյալի վանուց առաջնորդ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ ստացավ Յայսմա-տուրքը 1438 թ.—Ձեռ. Քար. 41 ա:

— 5. Փաշայ, կին Ստեփաննոս քահանայի. ծնողներն են Կարապետ քահանա գրչի, որ Ոստանում օրինակեց ճաշոցը 1439 թ.—Նօտարք 119:

— 6. Փաշայ, դուստր Կարապետի և քույր Ատոմ քահանայի, որ տե՛ս հավել. 1440 թ.—Ձեռ. Վասպ. 313:

— 7. Փաշայ, կին Ստեփանոսի և մայր Կարապետ քահա-նայի, որ Ոստանում օրինակեց Գանձարանը 1444 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 40 ր:

— 8. Փաշայ, հանգուցյալ զավակ Թումայ Ղուզիկի, որ Մի-նասենց Թումայ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Գառա-շից գյուղի եկեղեցուն, 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. 385—386:

— 9. Փաշայ, կին Մանկասարի, մայր Յովհաննէս քահանայի, որ Արճէշում 1450 թ. գրեց մի Աւետարան. սույն թվին արդեն Փա-շան և իր ամուսինը մեռած էին.—Ձեռ. Քար. 66 ր:

— 10. Փաշայ, դուստր Ստեփաննոսի և Մարթայի, կին Հաւ-կիթ Ատոմի. որդուն՝ Զանիբէկին անօրենները՝ նահատակելով, հայրը՝ Ատոմ «խասրաթամահ» եղավ. Փաշան՝ իր որդու և իր ամուսնու հիշատակին, Կարապետ երեցին գրել տվեց մի Աւետա-րան, վան 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 411, 412:

— 11. Փաշայ, պարոն, որդի Բաթարի, քաջությանը վրա նա-խանձելով այլազգիները դարանակալ սպանեցին նրան Չորակերտ գյուղում (1451 թ.?).—Աշտարատ 120, 123:

— 12. Փաշայ, կին Գրիգորի (մականուն Պալալ, № 620), որոնց որդիքն են Ստեփանոս, Յովհաննէս, Պարսամ, Մարտիրոս, Պետրոս և հարսը՝ Շահում (1458 թ.).—Մնացյալը տե՛ս Փաշա-մելէք.—Ձեռ. Վասպ. 431:

— 13. Փաշայ, դուստր Թօղանի, Թովմայ առաքյալի վանքում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1471 թ.—Ձեռ. Վասպ. 463:

— 14. Փաշայ, թվի թե դուստրն է Յովհաննէսի և քույր տա-նուէր Սահակի, որ երգանում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1474 թ.—Ձեռ. Վասպ. 469:

— 15. Փաշա, հորաքույր Խոջա եղբրահի, որ վանում Ազա-րիա երեցին գրել տվեց մի Աւետարան 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 497:

— 16. Փաշա կամ Փաշիկ, հանգուցյալ որդի Ղարիբշահի (№ 4), որ Արծկէում գրել տվեց մի Աւետարան 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 501:

* — 17. Փաշայ, կին Յովսէփի. ծնողներն են Յակոբ կրոնավո-րի, որ Աղթամարում գրեց մի Աւետարան 1493 թ.—Ձեռ. Վասպ. 520:

— 18. Փաշայ, որդի Յուստիանէի՝ քրոջ Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքունեաց Կած գյուղում Յովհաննէս Արծկեցուն գրել տվե-լ մի ճաշոց (ԺԵ դար).—Ձեռ. Սևան 18:

— 19. Փաշա, 1579 թ.—Ձեռ. Վասպ. 578:

— 20. Փաշա, եղբայր Ազարիա վարդապետի, որ ստացավ մի Յայսմաուրք (ԺԵ—ԺԶ դար).—Տաշեան, Յուց. 544 ա:

— 21. Փաշա, ազգական տանուտեր Ստեփաննոսի, որ վանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

* ՓԱՇԱԲԷԳԻ, իգ. <Թրք. باشا paša بك beg բուսերից. հիշ-ված է ԺԶ—ԺԷ դարերում. այսպես՝ Փաշաբէկի 1562 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 157). Փաշապակ 1644 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 310), անթվական են Փաշաբէկի՝ Ձեռ. Վենետ. Բ. 419, Ա. 414, Ա. 718, Սմբատեանց՝ Գեղարք. 517:

— 1. Փաշաբէկի, 1573 թ.—Ձեռ. Վասպ. 677:

— 2. Փաշաբէկի, 1575 թ.—Ձեռ. Վասպ. 686:

— 3. Փաշաբէկի, 1609 թ.—Ձեռ. Վասպ. 833:

— 4. Փաշաբէկի, 1615 թ.—Ձեռ. Վասպ. 850:

— 5. Փաշաբէկ, հիշված է անթվական մի հիշատակարա-նում.—Bodleian 148:

ՔԱՇԱՆԱՏԷ, իգ. 1698 թ.—Ձեռ. Վասպ. 987:

* ՓԱՇԱԽԱՔՈՒՆ, իգ. <Թրք. փաշախաթուն բուսերից:

— 1. Փաշախաթուն, դուստր Սիմէոնի և քույր Յակոբ սարկա-վագ գրչի, որ օրինակեց Կիւրդի Կոշ. ընծ. շուրջ 1358 թ.—Ձեռ. Քար. 28 ր:

— 2. Քաշայ խաթուն, կին Իվովցի Դաւիթ վաճառականի, որ ունի նրա անունով մի կտակագիր 1450 թ.—Բժշկեան, Ճանա-պարհ. Ի ԼԵՃ. 115>Նօտարք 163:

— 3. Փաշախաթուն, կին Յովհաննէսի, որ իր որդի Զոհրապի յիշատակին կանգնեցրեց մի խաշբար՝ Վառակաշէն (Բասարգե-շար) գյուղում, 1456 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 604:

— 4. Փաշա խարուն, մեռել է 1463 թ. իր դամբանը գտնվում է Եղրկիոյ Յովակիմ-Աննա վանքում.—Նօտարք 210:

— 5. Փաշախաթուն, դուստր Գալուստի և քույր Զանդուրբանի, որ Կուբի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1495 թ.—Սմբատեանց, Երնչակ 135:

* ՓԱՇԱՄԻԼԻՔ, իգ. <թրք. شمس paša + արաբ. ملك melek «հրեշտակ» բառերից. հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Հալէպի, Ա. 274 ա և մի անգամ էլ Փաշամիլիք ձեռք. Ձեռ. Վենետ. Ա. 780:

— 1. Փաշամիլիք, կին Համազասպի և մայր Վարդանէս արեղայի, որ Արծրունեաց գավառի Կոճերաց վանքում օրինակեց Գանձարանը, 1412 թ.—Manus. Brit. mus. 120 p:

— 2. Փաշամիլիք, դուստր Ստեփաննոսի և քույր Յովհաննէս քահանայի, որ Ռշտունեաց Տշող գյուղում գրել տվեց մի Ճառընտիր 1419 թ.—Նօտարք 59:

— 3. Փաշամիլիք, կին Մանկասարի. ծնողներն են Արճիշեցի Յովհաննէս (№ 1095) քահանայի, որ թողել է մի քանի ձեռագրեր 1445—1463 թվերին.—Նօտարք 217:

— 4. Փաշամիլիք, կին Բեհնամի և մայր մահտեսի Կիրակոսի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1454 թ. այս թվին Փաշամիլիքը մեռած էր.—Թորոս աղբ. Ա. 330:

— 5. Փաշամիլիք, կին Մանկասարի, ծնողներն են Յովհաննէս քահանա գրչի, որ օրինակեց Ճաշոցը, Արճէշ 1457 թ.—Նօտարք 186:

— 6. Փաշամիլիք, կին Ստեփանոսի, որի որդին է Յովանէս և որա կինն էլ Ազիզ: Այս Ստեփանոսը և Յովանէսը մեռան տարածամ «և սուգ անմխիթար եթող ծնողին (Փաշամիլիքին). և զոր ինչ ունէր ի մահուանն՝ խաշ օրհնեցին. և նա դառն սրտիւ և ունայն ձեռօք սկսաւ զուզել զԱւետարանս ի յիշատակ իւրն և առն իւրում Ստեփանոսին և որդոյն Յովանիսին»: Այս Աւետարանի գրութիւնը հանձն առավ Կեցանայ ձորի Սորավանք գյուղում Յովհաննէս քահանան, որդի Թաւաքալի, 1458 թ.: (Շարունակութիւնը տե՛ս Յովհաննէս քահանա:—Սույն Ստեփանոսի գերդաստանը հետևյալն է. հայրն է Ազեր, մայրը Տիկին մելէք, որդին Յովանէս, սրա կինը Ազիզ, որա որդին Գրիգոր Պալալ, որի կինն է Փաշա: Գրիգորի որդիքն են Ստեփանոս, Յովանէս, Պարսամ, Մարտիրոս, Պետրոս, և հարսը՝ Եահում: Մյուս ազգականներն են Հալիմ խաթուն, Արուս խաթուն, Արմելէք (գուցե Զարմելէք), Թումայ և Կենակիցն Շնոխվոր և որ-

դին Կիրակոս: Սրանց ազգակցական կապը չէ նշանակված.—Երբ Յովհաննէս քահանան քարի արկածին զոհ գնաց, Աւետարանի արձանագրութիւնը շարունակեց Յովհաննէս արեղայն (տե՛ս այս անունը) և ավարտելով նվիրեց Եղրկիոյ վանքին.—Ձեռ. Վասպ. 426—431:

— 7. Փաշամիլիք, կին Մանկասարի. ծնողներն են Յովհաննէս քահանայի, որ Արճէշում օրինակեց Աւետարանը՝ Խօշա Խաշատուրի համար 1462 թ.—Ձեռ. Վասպ. 439:

— 8. Փաշամիլիք, կին Սերունի և մայր Յովհաննէս կրոնավորի, որ գնեց մի հին Շարակնոց և նորոգել տվեց 1465 թ.—Rapport Belgique 145:

— 9. Փաշայ-Մելիք, կին Թաղէսի և մայր Զօրայի, որ Կոնթեր գյուղում Երեմիա գրչին գրել տվեց մի Մաշտոց 1474 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 339:

— 10. Փաշամիլիք (կրճատ Փաշա). կին Ստեփանոսի և տատ Գովլաթխաթունի, որ Աղթամարում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12:

— 11. Փաշամիլիք, կին Գալուստի և մայր Զանդուրբանի, որ Կուբի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1495 թ.—Սմբատեանց, Երնչակ 135:

— 12. Փաշամիլիք, իգ. թ.?—Ձեռ. Վասպ. 372:

* ՓԱՇԱՋԱՆ, իգ. <թրք. شمس paša րառից + պրս. 𐭎𐭅 Jan գգվականով. հիշված է 1548 թ.— Ձեռ. Սանաս. 25 p և 1554 թ. Ձեռ. Վասպ. 93:

— 1. Փաշաջան, 1629 թ.—Ձեռ. Վասպ. 876:

— 2. Փաշաջան, հիշված է 1224 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում.—Թորոս աղբ. Բ. 273.—Ավելի ուշ՝ 1605 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 315):

— 3. Փաշաջան, իգ. թ.?—Ձեռ. Վասպ. 441:

— 4. Փաշաջան, իգ. թ.?—Ձեռ. Վասպ. 450:

ՓԱՇԵԿԷՆ, իգ. հիշված է 1671 թ.—Bodleian 161:

* ՓԱՇԻԿ, տե՛ս Փաշա, որի գգվականն է:

— 1. Փաշիկ, կին մահտեսի Սամուէլի, որ մի Մաշտոց նվիրեց Յովհաննավանքին 1464 թ. և ուրիշ գրքեր.—Այրարատ 198:

— 2. Փաշիկ, ա՛ր. հիշված 1644 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 334:

* ՓԱՇՈՒԿ, իգ. Փաշիկ անվան այլ գգվական ձևն է. հիշված 1729 թ. տպագիր մի հիշատակարանում:

ՓԱՇՈՒՄ, իգ. հիշված 1702 թ.—Manus. Brit. mus. 167 ր
ՓԱՊԱԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

— 1. Փապակ, իշխան Առաւելիներից. անդամ Արտաշատի ժո-
ղովի («449 թ.»). Յազկերտ Բ-ի բանտարկած նախարարներից մին.
մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին (451 թ.).—Նշիշ. 150.
Փարպ. իգ (ձեռ. Փապակ, տպ. Փափագ), խբ (ձեռ. Փափագ, տպ.
Փափաֆ), խէ (ձեռ. և տպ. Փափակ).—գրծ. Փափագաւ՝ Փարպ. լթ
(այսպես և ձեռ.):

— 2. Փապակ Պալունի. կուսակից Վահանի. մասնակցեց ներ-
սեհապատի ճակատամարտին.—Փարպ. հա:

ՓԱՌԱՆՁԵՄ, իգ. գործածական է և այժմ. կրճատ ձևով՝ Փառո,
Փառիկ՝ (Պատահական է երևում պրս. فرانگيس farangis, որ է դուստր
Աֆրասիաթ թագավորի և կին Միավուշի. Շահն. հտ. 2, 264):

— Փառանձեմ, թագուհի Հայոց. Անդովկ Սիւնու դուստրն էր.
որին կին առավ Գնել Արշակունի՝ եղբորորդի Արշակ Բ-ի. Արշակը
սպանել տվեց Գնէլին («359 թ.») և ամուսնացավ Փառանձեմի հետ:
Արշակի գերութունից թիշ հետո, Փառանձեմը Արտագերսի մեջ ամ-
րացած՝ 14 ամիս դիմադրեց Պարսից, բայց վերջապես անձնատուր
եղավ («369 թ.») և գերվելով Պարսկաստան՝ անպատվությամբ
սպանւլեց: Վասակ Սիւնի մարզպանի հորաբույրն է.—Բուզ. Գ. ժե,
ի, խդ, ծե. Ե. իր. խոր. Գ. իր, իդ, լդ, լե. Մեւր. եր. 43—45, 49—
51. Ասոդ. Բ. ա. Մխ. անեց. իգ. Կիր. 12 (տպ. Փառանձեմ). Մին.
համդ. 24. Օրբ. ր. նոր. ժող. Գ. 25.—սեռ. Փառանձեմայ՝ Բուզ. Գ.
ժե, խդ, ծե. Ե. գ. խոր. Գ. լդ. Մեւր. եր. 49. Ասոդ. Բ. ա. Վրդ. իգ.
Յայսմ. նոյ. 19. Դրնդ. 48.—գրծ. Փառանձեմաւ՝ խոր. Գ. լե:

ՓԱՌԱՅ, կին Անդրէասի, ծնողներն են Գրիգոր գրչի, որ Աղթա-
մարում օրինակեց Աւետարանը 1355 թ.—Ձեռ. Վասպ. 204:

ՓԱՌԱՆՅ, տիկին, 1311-ից ուշ գրված մի հիշատակարանում.
թ.?.—Ձեռ. Թար. 74 ր:

* ՓԱՌԷՆ, ար. <իրան. անուն, հպրս. farnah—, պրս. farr.
«փառք» բառից. հմմտ. Փառնեւսեհ (Հիւբշ. 89), որի գրվականն է
ըստ Հիւբշ. 90 ծան.:

— Փառէն երեց Տարօնեցի, հետո եպիսկոպոս Աշտիշատի.
թվի Գրիգոր Լուսաւորչի ցեղից (հմմտ. Բուզ. Գ. ժե վերջին տողերը).
Վրթանէս կաթողիկոսի Պօլիս գնացած ժամանակ վարեց եկեղե-
ցական գործերը («339 թ.»). ընտրվեց կաթողիկոս Տիրան Բ-ի
օրով, իբրև հաջորդ Յուսիկի. թույլ, բայց սրբակեցիկ, նստեց «սա-
կաւ ժամանակս» «348—352 թթ.» (ա՛յս է ըստ խոր. Փառնեւսեհ).—

Իուզ. Գ. ժդ.—սեռ. Փառնեայ՝ Բուզ. Գ. ժէ.—Փառինայ՝ Բուզ. Գ.
ժգ. Ջ. ր, ժ:

* ՓԱՌՆԱԿ, ար. <իաղաքական ձևն է Փառնաւագ կամ նման
Ժի անվան: Հմմտ. Փառնակ Ա թագավոր Պոնտոսի, պապ Միհրդատի
(Ն. Ք. 180 թ.): Փառնակ Բ որդի Միհրդատի. (Փառնակի հուն. ար-
ձանագրութիւնը Արմաւիրում տե՛ս Տեղեկ. Արմֆանի 1942 № 1,
էջ 58):—Փարնաչոս աներ Դարեհ Գ-ի:—Փառնակ անունը գործա-
ճա՛յան է այժմ:

— 1. Փառնակ, սատրապ Լիւդիոյ և Յոնիոյ. Justi 93 ա.
նույնը լուսնի աստվածն է Կապադովկիա և Միսիա:

— 2. Փառնակ Ա, նահապետ Հայկազանց. հաջորդ Ջաւէնի.
Ն. Ք. 1531 թ. ըստ Չամշ.—Իր օրով Եփիսոսացոյ Սիսոստր արքան
արշավեց Հայաստան և փախչրից Փառնակին.—Գրված է Փառնաս՝
խոր. Ա. ժթ. Կղկնտ. Ա. ժե (հրտր. էմիինի), բայց Փառնակ՝ ՅՏ. կթղ.
ր. Մադ. թղ. ժթ. Մխ. այրիվ. 17. Սամ. անեց. 45. Մին. համդ.
9.—Փառուն՝ վրդ. է (այլ ձև. Փառնան): Փառնաւոր՝ վրաց աղբ.
Ա. 74:

— 3. Փառնակ Բ. նահապետ Հայկազն. հաջորդեց Փառնաւագ
Ա-ին.—Չամշ. Ա. 92 (չունի խոր.) Ն. Ք. 805 լլ.:

* ՓԱՌՆԱԿԱԶ, ար. <հպրս. * Parnabüzü ձևից. հմմտ. հուն.
Փարնաբաւոս, վրաց. Փարնավ ու (առաջին թագավոր Վրաց՝ ըստ Մխ.
այրիվ. 22), սատրապների դրամների վրա, որ է Parnabazu (Հիւբշ.
89), ըստ Justi 92 ր նշ. «փառավոր բազկով»:—Հմմտ. պրս.
Xōšnavāz որդի Խաքանի (Շահն. հտ. 6, էջ 74):

— 1. Փառնաւագ Ա, նահապետ Հայկազն, հաջորդեց Կայապ-
կին.—Չամշ. Ա. 92 (չունի խոր.) Ն. Ք. 838 թ.:

— 2. Փառնաւագ Բ, թագավոր Հայկազն, հաջորդեց Հրաշխայ
թագավորին Ն. Ք. 678 թ.—Չամշ. գրված է Փառնուաս՝ խոր. Ա.
իբ, բայց նույնը Փառնաւաս՝ Մադ. թղ. ժթ.—Փառնաւագ՝ Ուխտ. Ա.
իգ. Կղկնտ. Ա. ժե (հրտր. Շահն. Փառնաւագ). ՅՏ. կթղ. գ. Մխ.
անեց. գ. Սամ. անեց. 46. Վրդ. է (հրտր. էմիինի՝ Փառնուագ). Մխ.
այրիվ. 18, 54. Մին. համդ. 11.—Փառնեվագ՝ Վրաց աղբ. Ա.
74.—սրա մասին տե՛ս Աբեղեան Հայ ժող. առասպ. 399—407:

— 3. Փառնաւագ, թագավոր Հայկազանց, հաջորդ Շաւարշի.
հպատակվեց Բաբելացոց նաբուգոդոնոսոր թագավորին.—Սուտ
Սեբ. Ա. 6 (սխալ հասկանալով Սեբէոսը, ավելացնում է, թե Փառ-
նաւագը Բաբելոնումն է մեռել). Սիմ. ապար. 19.—սեռ. Փառնա-

լազայ՝ Սիմ. ապար. 19.—ընդարձակ սրա մասին խոսում է Ալի-
շանը՝ Հյստն. 235:

* ՓԱՌՆԵՐՍԵՀ, ար. <պհլ. * Parr-Nerseh *անունից*, որ կազմ-
ված է պհլ. պրս. farr=հպրս. farnah «*փառք*» բառից + ներքին
անունից. առաջինի համար հմմտ. հպրս. Vindafarnā, հուն. Φαρνά-
Βαζος, Τεισαφερνης, և մի ուրիշ անվան հետ կցման համար՝ պհլ.
Farr-Ohrmazd (իբր թե *Փառ—Որմիզդ).— երկրորդի հետ բարդ-
ված անուններ են Ատրնեքսին, Միհրնեքսին, Ամիրնեքսին (Հիւբշ-
90):

— Փառնեքսին, կաթողիկոս Հայոց (տե՛ս Փառէն, որ նույն
անվան փաղարշականն է).—հոր. Գ. ժզ. Եզն. եր. 266. 35. Կթղ.
ժա. 35. Կթղ. Հյր. 273. Մեք. եր. 14. Ասող. Բ. ա. Մխ. այրիվ.
20. Մխ. անեց. դ. Սամ. անեց. 66. Միխ. աս. իթ (=իւր). Վրդ. իբ.
Կիր. 11. Մ. Մաշտ. 336 ա. Օրբ. հա.—Փառնեքսէ Քհնպ. 270.—
Փառնեքսէս՝ Եզն. եր. 268.—սեռ. Փառնեքսեհի՝ հոր. Գ. ժզ. Վրաց-
աղբ. Ա. 77 (Փառնեքսեխ՝ Ապրականանեցուց երկրից):

* ՓԱՌՈՒՆ, ար. <պրս. فَرُّخ farrux «*օրհնյալ*» բառից (Պատկ.
Սեք. էջ 7): Տևս և Ֆառուխ:

— 1. Փառոխ, որդի Ամասիայի՝ նահապետի Հայկազանց.
կոչված է «արի»: Իր անունով է Փառախոտ տեղանունը.—ուղ.
կոչված է «արի»: Իր անունով է Փառոխու Սուր. Ա. ժբ.—Փառոխ Ուխտ. Ա. ժզ. (ղնում է որդի Արա-
Փառոխ՝ հոր. Ա. ժբ.—Փառոխ Ուխտ. Ա. ժզ. (ղնում է որդի Արա-
Փառոխ՝ հոր. Ա. ժբ.—Փառոխ Ուխտ. Ա. ժբ.—Փառոխայ՝
Ուխտ. Ա. ժզ. Սամ. անեց. 42. Մխ. համզ. 4.—բց. ի Փառոխայ՝
հոր. Ա. ժբ.—Ըստ Սուտ Սեք. Ա. 7 Փառոխ=Նղիազար (է որդի
Մարտիակի՝ Աբրահամ նահապետի բնորոնի և փախել է Հայաս-
տան. իր անունով է Փառոխտ տեղանունը):

— 2. Փառոխ հաղբակեան, որդի Վասակի, եղբայր Պապակի,
իշխան հաշենի +1282 թ. (Justi 94 ր):

* ՓԱՌՈՒՆՇԱՀ, ար. <պրս. فَرُّخ farrux «*եբրջանիկ*, *օրհնյալ*»
(տե՛ս Փառոխ) + šah բառերից: Հմմտ. Farruxšah պարսիկ աստ-
ղաբաշխ ի Բաղդադ (+977). Farrux šah որդի Շահան շահի, եղ-
բորորդի և տեղակալ Սալահադդինի ի Դամասկոս. հաղթեց խաշա-
կրաց (+1182 թ.), Justi 96 ր: Տե՛ս և Ֆառուխշահ:

— 1. Փառուխշահ ոմն (ժԵ դար).—Չեռ. էջմ. № 940,
— 2. Փառուխշահ, որդի Սուլտանի և եղբայր Մատթէոս Երեցի,
որ օրինակեց Տօնականը Վերի նորավանքում 1456 թ.—Հրտր-
Ազաթ. 1909 թ. յուշ. էջ ԽԶ:

+ ՓԱՌՔՈՒՀԻ, իգ. <հլ. փառք բառից + ունի իգ. մասնիկով.
նորակերտ անուն, քիչ գործածական:

ՓԱՍՍԱՐԱՅ, ար. (թվի թե պետք է կարգալ Փասարան, որ է
պրս. پاسبان pāsbān «պահապան»). հիշված է մի խաչքարի վրա՝
անհայտ թվականով.—Սմբատեանց, Գեղարք. 569:

* ՓԱՏԼՈՒՆ, ար.

— Փատուև, Անիի թուրք Փատուև ամիրայի թոռն է, որ
լսելով, թե իր հոր մայրը՝ Կատա (№ 3) հայ է և քրիստոնյա Բագ-
րատունեաց արքայական տոհմից, քրիստոնյա դարձավ ինքն էլ,
բնակվեց 15 տարի Ս. Գրիգորի լեռը, իբրև կրոնավոր, մեծ ճգնու-
թյամբ, ապա գնաց Կիլիկիա՝ Դրազարկի վանքը, ուր մեռավ ու
թաղվեց 1130 թ.—Սիսուան 232 ր:

ՓԱՐԱՃԱՆ (սեռ. Փարանանին). ծագումն ինձ անհայտ. ար.
հիշված է 1506-ից ուշ (Չեռ. Հալեպի, Ա. 79 ր):

* ՓԱՐԱՄՈՒՋ, ար. <պրս. فرامرز Farāmurz *անունից*, որ
բռնն նշ. «կուսակալ, և է իշխողն այնր ամրոցի և քաղաքի, որ է ի
սահմանամայրի տէրութեան». այս անունով էր կոչվում քաջն Ռուս-
թէմի որդին (Շահն. հտ. 3, էջ 124, 292): Նաև Farāmurz իշխող
Սպահանի 1041 թվից, հետո Եզտի (Justi 90 ր) և այլն: Կա նաև
Վրաց մեջ Faramurz, Parémuz ձևով (Justi անդ): Անշուշտ իբր
ար. անուն գործածված է մեր մեջ, որովհետև ունենք Փարամու-
զեան ազգանունը (Ղարաբաղ): Հիշված է Փարիմուզ ձևով 1798
թվից քիչ հետո (Սմբատեանց, Երնջակ 294). ավելի ո՞ւշ հիշված
է Ֆարամազ ոմն (Մրսական 263 ր):

— Փարէմուզ, ար. հիշված է 1728 թ.—Չեռ. Ազուլ. (Արրտ.
1911, 120):

* ՓԱՐԱՋ, ար. <արաբ. فرج faraj «ազատութուն» բառից.
իբր հատուկ անուն գործածվում է նաև արաբների մեջ (Կամուս,
Ա. 430). հմմտ. Ֆարան բժիշկ ասորի, որ Սմբատ Գ թագավորի
հրամանով կազմեց «Անասնաբուժութուն» (1295 թ.). տե՛ս Չեռ.
Թար. 137:

— Փարաջ, որդի Չագիկ իշխանի: Բոլորաքար գյուղը հաստա-
տեց Տաթևի վանքի վրա (ԺԱ դարի սկիզբը).—սեռ. Փարաջոյ՝ Օրբ.
ժգ.—բց. ի Փարաջոյ՝ անդ:

+ ՓԱՐԵՎԻ, իգ. <հլ. փարիլ «գրկել, փաթաթվել» բայից՝
փարելի «սիրելի»: Իբր իգ. անուն հիշված է 1687 թ. (էջմ. № 936
Ճառընտրի մեջ):

ՓԱՐԹԱՄ սարկավագ Ձէյթունցի, գրիչ. օրինակել է պատմ-վածքների մի ժողովածու, 1674 թ.—Ձեռ. Հալէպի Բ. էջ 94 ա:

* ՓԱՐԻ, ար. և իգ. <պրս. پاری parī «պարիկ», գեղեցկա-դեմ ոգի» բառերից: Հմմտ. Փարի՝ քույր Լուսասափ թագավորի Վրաց (Առաք. պտմ. 87): Հիշված է իբր իգ. անուն ժՁ դար (Կրպտ-եպս.՝ Դօփեանք 152) և 1596 թվից հետո. 1661 թ. (Ալքցախ, 259), 1671 (Խաղբակեանք 253), 1789 թ. (Ձեռ. Թաւր. էջ 76 ք և 126 ք) և իբր ար. անուն 1687 թ. (անդ, էջ 24 ք):

- 1. Փարի, իգ. 1655 թ.—Ձեռ. Վասպ. 553:
- 2. Փարի ս? հիշված 1665 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 411:
- 3. Փարի. իգ. հիշված 1678 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 2 ք:
- 4. Փարի. իգ. հիշված է 1674 թվին (Ձեռ. Դադեան, Բ. 46 ք) և 1685 թվին (Ձեռ. Ազուլ.=Արրտ. 1911, էջ 1011):
- 5. Փարի, իգ. 1735 թ.—Ձեռ. Վասպ. 546:
- 6. Փարի, իգ. 1742 թ.—Ձեռ. Վասպ. 565:

* ՓԱՐԻՉԱԿ, իգ. <պրս. پاری parī «պարիկ», հուշկապարիկ» + اذاد zādā «ծնյալ» բառերից, իբր հուշկապարիկի ծնունդ (տի-պար գեղեցկութան): Հմմտ. Մոլլա Մուհամմեդ Սահր Փէրիզաղէ թուրք գրող + 1749 թ. (Justi 247 ա): Հիշված է 1647 թ. Փարի-զառ ձեռվ (Ձեռ. Թաւր. 101 ք) և 1726 թ. Փարիզաղ ձեռվ (Ձեռ-Նոր-Բայազ. 22 ք):

* ՓԱՐԻՔԱՆ, իգ. <պրս. پاریخان parixān «պարիթուխան», հմարթ, որ կազմված է پاری parī «հուշկապարիկ» + خان xān «կարգաւ, կոչել» բառերից: Հմմտ. Parixān քույր Շահ Թահմասպի (1534—1576 թթ.), Փիլիխան՝ դուստր Շահ Թահմասպի՝ + 1577 (Justi 246—247): Հնագույն հիշատակութիւնը 1535 թ. (Ձեռ-Թաւր. 88 ա):

- 1. Փարիխան, 1575 թ.—Ձեռ. Վասպ. 683:
- 2. Փարիխան, 1585 թ.—Ձեռ. Վասպ. 699:
- 3. Անուհետև հիշված կան Փարիխան 1578 թ. (Ձեռ. Սեր.= ՀԱ 1925, 472), Փարիխան ժՁ դար (Ձեռ. Վասպ. 783), Փերիխան 1674 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 175), Փերիխան 1664 թ. (Bodleian 252), Փէրիխան 1704 թ. (Ձեռ. Թեհր. 6 ք=ՀԱ 1935, 396): Ունենք նաև Փիրուխան՝ 1629 թվից ուշ (ՀԱ 1890, 21 ք), և կրճատ Փարո 1798 թ. (Ձեռ. Վասպ. 223). բոլորն էլ իգ.: Ավելի ուշ Փիրիխան ձեռվ՝ իգ. 1654 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 127) և 1661 թ. (անդ 75 ք):
- 4. Փարիխան, ք.Չ.—Ձեռ. Վասպ. 582:

ՓԱՐԻՆՍ, իգ. հիշված է մի խաչքարի վրա 1653 թ.—Սմբատ-եանց, Գեղարք. 620:

* ՓԱՐԻՇԱՆ, իգ. <պրս. پاریشان parišān «խեղճ, թշվառ», գործածվում է այժմ Կովկասում (տե՛ս Սով. Հյստ. 1948 թ. սեպտ. 17, էջ ա, սյունակ 3—17):

— 1. Փարոշան, կին Դովլաթշահի՝ որդույ խոջա Ջալի, որ Յովհաննէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ-Վասպ. 514 (խկ էջ 515 սխալ գրված Փաղիջան):

— 2. Փարիջան, 1594 թ.—Ձեռ. Վասպ. 737:

ՓԱՐՂՈՒՋԱԹ, ար. հիշված է անթվական մի հիշատակարա-նում (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 51 ա):

* ՓԱՐՈՒԿԱՆՈՒՆ, իգ. <պրս. پاری parī «պարիկ» + Խաթուն բառերից. մի անգամ գտնում եմ հիշված անթվական մի հիշատա-կարանում.—Bodleian 148:

* ՓԱՐՍԱԴԱՆ, ար. սովորական անուն է Վրաց մեջ. Պարսից մեջ չի հիշատակված. թև կարելի է մեկնել իբր պրս. پارس-دانا «պարսկերեն իմացող»՝ ըստ այսմ հայերենը կարելի է համարել փոխառյալ վրացերենից: Հմմտ. 1) Parsidan ըէգ հրամանատար 1555 թ., ազնվական ի Կախեթ 1603 թ. 2) Փարսադան ամիլախոր իմերեթցի 1651 թ. 3) Փարսադան զորավար Վախթանգ Զ-ի 1724 թ. 4) Փարսադան պատմիչ +1703 թ.—Justi 98 ա: Մեր մեջ հիշատակ-ված է նախ ժէ դար (Ջրբ. սարկ. Ա. 82), ապա Փարսատան 1661 թ. (Manus. Brit. mus. 302 ա), Բերսատան 1683 թ. (Ուղուր-լեան, Պատմ. գաղթ. ի կիվոն. 258): Այս անունը սովորական է այժմ Ղարաբաղում և նրա կրճատ ձևն է Փարսի.—սրանից են Փարսա-դանեան և Մելիք-Փարսադանեան ազգանունները:

— 2. Փարսադան Գորգիշանիձէ, ծնվել է Գորիում 1626 թ.: Վրաց Ռոստոմ թագավորը սնուցել է նրան՝ իբրև հարազատ որդու 1656 թվին ուղարկվեց Սպահան, իբրև ներկայացուցիչ Վրաստանի, և ընդունելով Իսլամը, ծառայեց Շահաբասին և նրա որդի Սուլէյ-մանին: Սպահանում նա մնաց 40 տարի, 1656—1696 թթ.: Վրաց ժէ դարի նշանավոր գրողներից է. իր գործերն են Վրաստանի պատ-մութիւնը, Օսմանցոց թագաւորների պատմութիւնը, Ջամի-Աբաս (մահմեդական օրէնսգիրքը), Վրացերէն-արաբերէն-պարսկերէն բառարան: Մեռել է 1703 թվին: Սրան ոմանք համարում են վրացի, իսկ ուրիշներ, և հատկապես Brosset և Իվ. Ջավախիշվիլի՝ հայ են ընդունում.—Մելիքսեթ-Քեկ, Վրաց աղբյուրները, Բ. 82—88:

— Փարսադան, մելիք Հալիձորեցի, օգնական Դաւիթ Բէգի-

գործել է մեծ քաջություններ, մանավանդ Մեղրու պատերազմում. սպանվեց Ագուլեցոց դավաճանությամբ 1727 թ.—Չամչ. Գ. 798:

* ՓԱՐՍՄԱՆ, ար. <Իրան. անուն է. հմմտ. օտար տառադարձությամբ Փարսբանդ, սատրապ Խորազմի, թագավոր Իբերիոյ, Pharasmanes II՝ թագավոր Իբերիոյ, Փարսբանդի Կողքիսացի ոմն, Pharesmanes՝ Յուստինոս կայսեր գորավար, ասոր. Բշտոն (Հիբը. 90): Վրաց. ևս Փարսման, ինչպես ունենք Փարսման՝ թագավոր Վրաց (Մխ. այրիվ. 22):

— 1. Փարսման Մանդակունի, մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին (451 թ.), ուրիշ նախարարների հետ 12 տարի բանտարկվեց Պարսկաստանում և հետո արձակվելով Հայաստան դարձավ.—Փարս. խէ. Եղիշ. 77, 150. Յայմ. օգ. 7:

— 2. Փարսման քահանայ Կակաղեցի. փառամուլ անձ, որ վրացական դավանանքն ընդունեց և Մաթերին էլ բաժանելով հայերից՝ հունահայկան դարձրեց 821 թ.—Մխ. այրիվ. 69.—սեռ. Փարսմանայ՝ Այրիվ. 19 ա:

ՓԱՐՎԱՆԱ, ար. 1721 թ.—Չեռ. Վասպ. 474:

ՓԱՐՎԱՆՇԱՅ, որդի էտիլշահի և եղբայր Խոնտքար տիկնոջ, որ Խորոտկայ վանքում գրել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Չեռ. նոր. Բայազ. 23 ա:

ՓԱՐՎԱՐ, իգ. հիշված 1661 թ.—Չեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 119):

ՓԱՐՈ, իգ. 1720 թ.—Չեռ. Վասպ. 1002:

ՓԱՒՈՍ, ար. (այս անունը ստուգարանել ուղեելով Մադ. թղ. յձ կրում է. «Ո՛ր Բաւոս փառացի և ըստ պարսկականին բաղմանի»):

— Փաւոս թագավոր Հայկազանց. հաջորդեց Կոռնակի ն. Բ. 622 թ.—Չամչ. Ա. 101.—Խոր. Ա. իր. Կղկնտ. Ա. ժե. 85. Կթղ. գ. Մխ. անեց. գ. Սամ. անեց. 46 Մխ. այրիվ. 18. Մին. համդ. 11.—Բաւոս՝ Մադ. թղ. (տե՛ս վերը).—Փաւոզ՝ Ուխտ. Ա. իգ.—Փովա վրդ. է (հրտոր. էմինի՝ Փովայ).—Փաւսայ (ըստ մի ձեռ. Կղկնտ.—սեռ. Փաւոսայ՝ 85. Կթղ. գ.—Փաւոս՝ Վրաց աղբ. Ա. 74:—Փաոսս՝ Մխ. այրիվ. 55:

* ՓԱԻՍՏՈՍ, ար. <հուն. Փαῖστος անունից, որի հետ նույն են Փաւստինոս, Փաւստոլոս, իգ. Փαῖστα, Փաւստին, որոնք բոլորը փոխառյալ են լատ. Faustus, Faustinus, Faustulus. Fausta, Faustina ձևերից: Հայտնի են օրինակ Fausta դուստր Սիլլալի, Faustianus եպիսկոպոս, Faustina կին Մարկոս-Աւրելիոսի, Faustus որդի Սիլ-

լալի և բաղմամբիլ եպիսկոպոսներ, Fausta դուստր Մաքրոմիանոսի, կին Կոստանդիանոս Մեծի, Փաւստա կամ Փաւստիա վկալուհի, Փաւստիոս վկա, Փաւստոս անունով ուրիշ անձինք՝ անՍ Սոկր. էջ 514. Եւս. Պամ. 549. Վրք. և վկ. Բ. 349: Բոլորի ազբուրն է լատ. faustus տերջանիկ.— Հիբը. 335—336:

— 1. Փաւստոս եպիսկոպոս, ժամանակակից Արշակ Բ-ի. ծնրունի էր «353 թվին», երբ սարկավագ ձեռնադրեց Մեծն Ներսէսին.—Բուզ. Գ. գ.—սեռ. Փաւստոսի՝ Կիր. 12: (Ոմանք համարում են Բուզանդ պատմիչը. այլ է ըստ Միաբան ՀԱՔԻ 2, 281—282 և Ազգայ. 168 և 252).—Փեւտոս՝ Մեսր. եր. 23:

— 2. Փաւստոս Բուզանդացի, հույն, բնակվում էր Հայաստանում, ուզեց եպիսկոպոս ձեռնադրվել և դրա համար դիմեց Մեծն Ներսէսին, հետո Կեսարիոյ Բարսեղ հայրապետին, և երբ այս բոլորն էլ մերժեցին, դիմեց Կապադովկիոյ Անթիմոս մետրոպոլիտին և ստացավ նրանից ապրիլի կիրպով եպիսկոպոսական ձեռնադրություն. հետո խլեց Կիրղոսից Բասենի աթոռը, բայց շուտով վտարվելով՝ եկավ Ներսէսի մոտ և ներում ստանալով՝ նշանակվեց աղքատանոցների վերատեսուչ (370 թ.՝ Չամչ. Ա. 447, Այրարատ 43): Չամչ. համարում է նրան նույն՝ հաջորդ երկուսի հետ: Այս անձի մասին մեզ տեղեկություն է տալիս Ս. Բարսեղ՝ 373 թվին գրած իր մի թղթում, որից երևում է, որ Փաւստոսը ուղարկված էր Պապի կողմից Ս. Բարսեղի մոտ եպիսկոպոս ձեռնադրվելու (փոխանակ Կիրեղի, որ նրա հակառակորդն էր): Երբ Բարսեղը քննել ուզեց նրան, նա փախավ Ս. Բարսեղի հակառակորդ և Դիանա քաղաքի մետրոպոլիտ Անթիմոսի մոտ և նրանից եպիսկոպոս ձեռնադրվեց.— Ալլաօյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 281—282. Ե. Մ., Փաւստոս Բուզանդ, Վիեննա, 1890, էջ 8—12, Հացունի, Կարևոր խնդ. 204—206:

— 3. Փաւստոս եպիսկոպոս, հույն. թելակալ Մեծն Ներսէսի. ժամանակակից Պապի. հուղարկավոր եղավ Մեծն Ներսէսի թաղման («373 թ.»). կենդանի էր դեռ Արշակ Գ-ի ժամանակ («384 թ.»).—Բուզ. Ե. իգ. 2. Ե.—սեռ. Փաւստեայ՝ Բուզ. 2. Ե. գ:

— 4. Փաւստոս Բիզանդացի (որ և Փոստոս, Փոստոս), պատմիչ. գրեց Հայոց պատմութիւնը Տրդատի մահից մինչև Արշակունեաց բաժանումը.—Փարս. ա, գ. Ասող. Ա. ա. Մխ. անեց. Ե.—Փաւստոս Բիզանդ՝ Սամ. անեց. 3. Փոստոս Բիզանդ՝ Մխ. այրիվ. 37. Կիր. 3. Փաւստոս Բիզանդ՝ Ես. Կթղ. էջ 2 (դնում է հույն պատմագրաց շարքում).—սեռ. Փաւստեայ (գրված է փախստեայf)

Բուգ. Գ. Իա.—Փաւտոսի՝ Փարպ. գ.—Փոստոսի՝ Սիմ. ապար. 33: (Փաւտոսի վրա զանազան քննութիւններ տե՛ս Տաշեան, Յուց. 1160 ա, որոնց ավելացրու Սարգիսեան, Ագաթ. և իւր բազմ. գաղտ. էջ 298 և Միսրան ZAPh 2, 286: Ամենից ամփոփ գործն է Ե. Մ.՝ Փաւտոս Բուզանդ, Վիեննա 1890, էջ 52: Գրգշ. Քնն. պտմ. Բ. 67—78):—Բարսեղ Կեսարացու թղթերումն էլ հիշված է մի Փաւտոս եպիսկոպոս, որ Չամշ. Ա. 447 համարում է մեր պատմիչը. տե՛ս ZAPh 2, 281. մերժում է Գրգշ. Քնն. պտմ. Բ 68:—Տե՛ս և Չարր. Հին դար. 242—256, Թրգմ. 49—53:

ՓԱՓԱՍ, իգ. հիշված 1808 թ. (Չեռ. Վասպ. 360), նաև Փափաւէ (անդ՝ այլ):

ՓԱՓՈՒԿ, մերձավոր տանուէր Ստեփանոսի, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան 1435 թ.—Չեռ. Վասպ. 370:

* ՓԵՔՐՈՆԷ, իգ. <հուն. Φεξρωνία անունից. այս անունով հայտնի է Փեքրոնէ (սեռ. Փեփրոնեայ) կույս, որի նահատակութեան պատմութիւնը անցած է Յայսմաւուրքի մեջ, Ագեր. Լիակ. Վրք. սրբ. 2. 71: Հնից չէ ավանդված. գործածական էր անցյալ դարում. այժմ էլ կա, Փեփրոնէ, Փեփրոն ձևերով. հնագույն հիշատակութիւնը 1796 թ. (էֆիմ. 448):

ՓՆՆԵՒՍ, ար. <բր. Pīnəxās անունից՝ հուն. Φιννεος տառադարձութեան միջոցով. թերևս եգիպտական ծագում ունի (Gesenius 640): Այս անունով հայտնի են Եղիազար քահանայապետի որդին և Հեղի քահանայապետի որդին (Թուոց ԻԾ. 7. Ա. Թագ. ա. 3 և այլն): Մեր մեջ չէ գործածված. պատահել է Լենինականում ոմն Փենէս (տե՛ս Խորհ. Հյատ. 1932, փետր. 22, վերջին սյունակ):

* ՓՆՆԱ, տե՛ս Տիմի:

— ՓՆՆԱ (կամ Տիմի), դուստր. Լեոն 2-ի (+1393 թ.).—Յուշիկք Բ. 515 և 517—518, 529. Չամշ. Գ. 359.—Ազգապ. 1965 սուտ է համարում այն զրույցը, թե Լեոնի հետ Փեննան գնացած լինի Երուսաղէմ, և այնտեղ մեռած: Ամուսնացած էր Շահանի հետ. հոր հետ գերի գնաց Կահիրե. ըստ Բասմաճեան՝ «Լեոն» էջ 41, 46, Լեոն 2-ի Պեմունդ հորեղբոր այրին էր և ոչ թե դուստր Լեոն 2-ի: Ամուսնացավ 1374 թ. Լեոն 2-ի զինակիր ֆրանսացի Sohier Douleart-ի հետ:

ՓԵՊՈՍ Լուսինեան, մարաշախտ Հայոց Կիպրոսում, 1459 թ.—Բակուրան, Կիպրոս կղ. 119:

Սեռ. ՓԵՏՐՈՒՆ, ար. 1507 թ.—Չեռ. Վասպ. 623:

ՓԵՐԱՍՐԵՐ, իգ. հիշված է 1635 թ. (Նոր-Ջուղա).—Չեռ. Դադեան, Ա. 104 ա: (Թվի եվրոպական անուն, ինչպես է նրա ամուսինը Խենրի!):

ՓԵՐԵԿ, ար. հիշված 1608 թ.—Չեռ. Վասպ. 831:

ՓԵՐԻԳՈՒԼ, ար. գործածված 1721 թ. Երևանում (Արք. Երև. էջ 16):

ՓԷՐԱԽԺ, րոյր Լիանոսի՝ ստացողի Աւետարանի, 1491 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 120:

* ՓԵՐՈՆ. ար. <հուն. Φέρων անունից, որ դրվում է Փերս «թերեւ» բառից:

— 1. Փերոն, զորավար Դաւիթ Կիրապաղատի Տայոց, պատերազմ վարեց Մամլանի դեմ (Ժ դար).—Ուռհ. 36:

— 2. Ֆերոն ոմն, որ մի կով է նվիրել վանքին. թիվն ու սեռն անհայտ (Տաշեան, Յուց. 666 ա):

* ՓԵՐՈՒՉ, իգ. <պրս. پیروزا pīrūza (արաբ. firūza) անունից, որ բուն նշ. «փիրուզակ», երկնագույն պատվական մի քար է: Հմմտ. Firūzeh մայր Խուրադարի, Firūzeh իշխանուհի (Justi 251 ա): Գործածական էր ԺԹ դարում Փերուզ, Փերուզիկ, Բելուզ (Պոլիս). այժմ Փիրուզա (Ղարաբաղ): Նույնը գործածված է Բերուզ ձևով՝ 1578 թ. (Կամենից 164, — Բերուզայ, իգ. 1578 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 438):— Փիրուզ, իգ. 1810 թ. (Չեռ. Վասպ. 319):

— Բլրուզակ՝ Թորոս աղբ. Բ. 337 ուղղել Փիրուզախտ:

ՓԷՄՊԷ, իգ. <թրք. پمبه pembe «վարդագույն», իսկ պրս. پمبه pembe «բամբակ». Պոլսում գործածական էր անցյալ դարում:

ՓԹՈՒԹ, դրամով օգնեց այն Աւետարանի համար, որ Աստուածատուր քահանան գրեց Հաղարծինում 1284 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 339:

* ՓԻԱՆԴԱ, իգ. <կա՛մ իտալ. pianta «ոտի տակը, գարշապար» կա՛մ պրս. پای انداز پای-andāz «թագավորի ոտի տակ գցելու թանկագին դիպակ». մի անգամ հիշված 1587 թ. (Հայապ. 614):

* ՓԻԼԱՐԵՏ, ար. ծագումը տե՛ս Փիլարոս: Այս անունով ունենք մի հայ իշխան, որի դուստրը՝ Մարիամ ամուսնացավ Հունաց Կոստանդին կայսեր հետ (788 թ.).—Չամշ. Բ. 423:

— Փիլարետ, այսպես էր կոչվում Մայաթիայի հայ իշխան Գարրիէլը (№ 5), որ իր իշխանութիւնը ստացել էր նույնիսկ խալիֆայից: Շարունակեց Փիլարոսի իշխանութիւնը նրա անկումից հետո ամբողջ 15 տարի, մինչև 1101 թ. ունեցավ հաջող պատերազմներ Իկոնիայի սուլթանի և Դանիշմանի հետ, որին ստիպվեց հանձ-

-նել իր քաղաքը՝ Մալաթիան և քաշվել Պոլիս (1101 թ.)։—Ալլոյա-
ճեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 474: (Ալիշան, Միսուան 47 համարում
է հայ, Ալլոյաճեան կոչում է յոյն. անշուշտ հայ-հոռոմ էր):

* ՓԻԼԱՔՏՈՍ, ար. <հուն. Φιλάρετος «առաքինասեր» բա-
ռից: Այս անունով կա Պետրոս Փիլարտոս Կրետացի եպիսկոպոս
Մեդիսլանի, որ ընտրվեց պապ Հռոմի՝ վերակոչվելով Աղեքսանդր
Ե 1409—1410:

— Փիլարտոս, հունադավան հայ իշխան, Վարաժնունեաց գա-
վառից. հունական զորավար էր. երբ Ռոմանոս Դիոգէն կայսրը գերի
ընկավ («1071 թ.»), առիթից օգուտ քաղելով՝ ինքնիշխան հայտա-
րարեց իրեն. բռնագրավեց Մարաշ «1077-ին»։ Հայոց հրավերով
տիրեց Անտիոքին և կոտորեց Վասակ Պահլավունու 700 հույն դա-
վադիրներին. «1083-ին» տիրեց Եդեսիոյ շրջակայքը. «1086»
թվին գնաց Պարսկաստան՝ Մելիշահի մոտ, թրքացավ և նրան հանձ-
նեց Անտիոքը.—Միխ. աս. իա. Կիր. 47. Վրդ. 4—կր. Մխ. այրիվ.
19.—Փիլառտոս՝ Ուռհ. 206—210, 213—214, 220, 223—225,
228, 233—234, 244.—Ֆիլարտոս՝ Սմբ. պտմ. 86.—Ֆիլառտոս՝
(կարդա Ֆիլառտոս) Սամ. անեց. 118.—սեռ. Փիլարտոսի՝ Միխ.
աս. իա.—Փիլառտոսի՝ Ուռհ. 206—209, 216, 223, 229, 231, 233,
240.—բց. ի Փիլառտոսէ՝ Ուռհ. 228.—Ի Փիլարտոսէ՝ Միխ. աս.
իա.—Ի Փիլարտոսայ՝ անդ.—(Հունաց մոտ կոչվում է Ֆիլարէտոս.
Գեղեցեք, Հմռ. Բիւզ. պատմ. 330. Ալիշան, Շնորհ. էջ 40). Փիլարտոսի
մասին մի փոքր մենագրություն ունի Laurent REA 9, 61—72: Մի
առանձին գիրք էլ ունի Կոմմագենացի «Փիլարտոս Հայր» խորա-
գրով (Հալէպ 1930 թ.):

* ՓԻԼԱՔՍՏՈՆ, ար. <հուն. Φιλελενος անունից, որ բուն
նշանակում է «հյուրասեր»: Այս անունով կա մի անձ, որ մի խաչ-
քար է կանգնեցրել Հաղբատում 1005 թ.—Մովսէսեան, Լոռիի
Կիր. 48:

* ՓԻԼԹԱՆ, ար. <պրս. بيلتان pīltan «հաղթամարմին»
(հատկապես քաջ Ռուսթեմի ածականն է). բուն. նշ. «փղամար-
մին». հիշված մի անգամ Զեռ. Հալէպի Ա. 184 ք անթվական մի հի-
շատակարանում:

* ՓԻԼԻՊՊՈՍ, ար. <հուն. Φιλιππικός ձևից. տե՛ս հաջորդը:

— 1. Փիլիպպիկոս Վարդանէս, հայ զորավար, որդի Նիկեփոր
պատրիկի, թերևս Մամիկոնեան. 701 թվին երազ տեսավ, որ ինքը
կայսր պիտի լինի. կայսրը լսեց այս և Վարդանին Կեֆալունիա
կղզին աքսորեց. 10 տարի հետո Վարդանը խրիմ աքսորվեց. ժողո-

վրդական ապստամբության միջոցին Վարդանը խրիմում կայսր
հրատարակվելով արշավեց Պոլիս, հաղթեց և սպանեց Յուստինիա-
նոս կայսեր և տեր դարձավ Բիզանդիոյ գահին («711—713 թթ.»).
—Justi 352. Զամշ. Բ. 383 (հմմտ. նաև Զամշ. Բ. 561): Յուշիկք
Բ. 333—349: Հետևելով միաբնակ դավանանքին՝ հալածեց և աք-
սորեց երկաթնակ եպիսկոպոսներին, բայց ինքն էլ զոհ գնալով՝
կուրացվեց և գահից զրկվեց («713 թ.»):

— 2. Փիլիպպիկոս, կառավարիչ Հունահայոց, հաջորդ Մորիկի
584—586 թթ. և երկրորդ անգամ 595 թ.—Այրարատ 561:

* ՓԻԼԻՊՊՈՆՆԷ, իգ. <հուն. Φιλιππίνης «կին Փիլիպպեցի»,
որի ար. ձևն է Φιλιππικός. մի անգամ այլանդամ ունենք՝

— Փիլիպպինէ, զուտոր Ռուբէն Բ-ի, նշանվեց Զորտուանէլ
Սասունցու որդի Շահնշահի հետ, որի մահվանից (1193 թ.) հետո
ամուսնացավ Նիկիոյ կայսր այրի Թէոդոր Լասկարիսի հետ, որից
ունեցավ Կոստանդին Լասկարիս որդին.—Միսուան 58, 79, 441.
Թէոդոր կայսրը շուտով զփտվեց իր կնոջ հետ և նրան հետ ուղար-
կելով՝ ամուսնացավ Պոլսի լատին կայսեր զուտոր Մարիամի հետ:

* ՓԻԼԻՊՊՈՍ, ար. <հուն. Φίλιππος անունից, որ բուն նշ.
«ձիասէր»: (Այս բառը սխալ մեկնելով Յայսմ. հունիս 30 գրում է.
«Փիլիպպոս, որ ասի բերան ձեռաց և բան ջահից»: Նույնը կրկնում
է Զբր. սարկ. Ա. 75): Այս անունով հայտնի են՝ Փիլիպպոս թագա-
վոր Մակեդոնացոց (359 թ. ն. Ք.), հայր Մեծն Աղէքսանդրի, Փի-
լիպպոս առաքյալ (+87), Փիլիպպոս կայսր Հռովմայեցոց (արաբ)
244—249, Փիլիպպոս թագավորը Սպանիոյ (Փիլիպպոս Ա. 1478—
1506, Փիլիպպոս Բ 1527—1598, Փիլիպպոս Գ 1598—1621, Փիլիպ-
պոս Դ 1621—1665, Փիլիպպոս Ե 1700—1746), թագավորը Յրան-
սիայի (Փիլիպպոս Ա 1060—1108, Փիլիպպոս Բ 1180—1223, Փի-
լիպպոս Գ 1270—1285, Փիլիպպոս Դ 1285—1314, Փիլիպպոս Ե
1316—1322, Փիլիպպոս Զ 1328—1350), Փիլիպպոս կայսր Գեր-
մանիոյ (+1208) և այլն: Օտար ձևերն են լտ. Philippus, գերմ.
Philipp, ֆրանս. Philippe, անգլ. Philip, ռուս. Филипп: Իբր
օրինակ ար. անվան հիշված է Թր. քեր. 44 Փիլիպպոս և Խոր.
քեր. 179 Փիլիպպոս ձևով:— Մեր մեջ գործածվում է նաև Փիլի-
պոս, Փիլիպպե, Ֆիլիպ և կրճատ Փիլիկ, Փիլո ձևերով:

— 1. Փիլիպպոս, տեր Սիւնեաց. պատերազմեց Գոզոն Միհրան
մարզպանի դեմ.—Սեբ. Բ:

— 2. Փիլիպպէ Սիւնի, որդի Վասակի, հայր Ներսեհի Փիղի-
պեան, որ տե՛ս.—սեռ. Փիլիպպէի՝ Օրբ. լր:

- 3. Փիլիպպոս, վանահայր Վարազի, աշակերտ և հաջորդ Ղևոնդէսի, շուրջ 520 թ.—Հայագ. 232:
- 4. Փիլիպպէ Բ Սիւնի, որդի Վասակ Իշխանիկի, որդւոյ Փիլիպպէի Ա. ազգական Վարազ Տրդատ Բ-ի. տեր էր Շնհերի և Հաբանդի. ժամանակակից Սմբատ Ա-ի և Աշոտ (+928 թ.) Երկաթի, սրա որդին է Ներսէճ Դժնդակ:—Փիլիպպէ՝ Օրբ. ծ, ծղ.—սեռ. Փիլիպպէի՝ Օրբ. լգ, խբ.—Փիլիպպէի՝ Օրբ. ծ.—բց. Փիլիպպէէ՝ Օրբ. խբ:
- 5. Փիլիպպէ, որդի Իշխան-Սևադայի և թոռնորդի Սահակ-Սևադայի՝ աներոյն Աշոտ (+928 թ.) Երկաթի.—Կղկնտ. Գ. իգ (ըստ Շահն. իսկ էմին երկու տող փախցրած լինելով՝ այս Փիլիպպէն դարձել է որդի Գրիգորի և թոռն Սահակ-Սևադայի): Թագավորում է Աղուանից գահին. սա և Ատրնբրսէճ (Բ) դիմել են Տիրան(ուն) վարդապետին և ստացել գրավոր պատասխան (տե՛ս Տիրան):
- 6. Փիլիպպէ Ա, իշխան Սիւնեաց, որդի Վասակայ մեծի և հայր Վասակ իշխանիկի, Աշոտի և Բաբկէնի. ժամանակակից Դաւիթ եպիսկոպոսի Սիւնեաց. հարստացրեց Տաթևի վանքը իր նվերներով. մեռել է 848 թ.—Փիլիպպէ՝ Օրբ. լբ.—Փիլիպպէ՝ Օրբ. ծղ, ծէ.—սեռ. Փիլիպպէի՝ Օրբ. լգ, լգ, լբ—խ, խբ, խե, խբ.—Փիլիպպէի՝ Օրբ. ծ, հղ, ծբ.—բց. Փիլիպպէէ՝ Օրբ. լբ:
- 7. Փիլիպպէ, իշխան Սիւնեաց, գերի թշվեց Բաղդատ՝ Բուղայի ձեռքով.—Արծր. Գ. ժա:
- 8. Փիլիպպոս, թագավոր Աղուանից Կապանի, որդի Գոշակ-տակի (որ է Գրիգոր Բ, որ և Գողազգակ. սրանց մասին տե՛ս Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից 172): Իր աթոռը դրել է Դարբանդում: «961 թ.» թագավոր պսակեց Աշոտ Գ Ողորմածին. Ուռհ. 3.—Փիլիպպէ՝ Ուռհ. 4, 17. Սմբ. Պտմ. 22, 32.—Փիլիպպէ՝ Ուռհ. 231.—սեռ. Փիլիպպի՝ Ուռհ. 231:
- 9. Փիլիպպոս քահանա, Անանիա Նարեկացու (+1003 թ.) նամակը տարավ Ուխտանէս պատմագրին.—սեռ. Փիլիպպոսի՝ Ուխտ. Ա ա:
- 10. Փիլիպպէ, ազատ. օգնական էր Վասակ սպարապետին՝ թուրքերի դեմ պատերազմում («1020 թ.»)—Ուռհ. 12. Սմբ. Պտմ. 29:
- 11. Փիլիպպոս քահանայ, իր երկու որդիների՝ Ստեփաննոսի և Սահակի հետ՝ ուսուցանում էր Սեբաստիայում, 1066 թ.—Rapport Arm. 46:
- 12. Փիլիպպէ, կրտսեր որդի Գրիգոր Մագիստրոսի. մեռավ ծաղիկ հասակում.—Ազգագ. 1260—1261.—Չամչ. Բ. 929:

- 13. Փիլիպպոս, իր Ստեփաննոս և Սահակ որդիների հետ ուսուցիչ էր Այրարատում. 1066 թվին արդեն մեռած էր.—Հացունի. Դաստ. 126:
- 14. Փիլիպոս իշխան, որի անվան մի խաչքար է կանգնեցրած Երնշակի Ս. Կարապետ վանքում, 1074 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 16:
- 15. Փիլիպպէ, թագավոր Փառխոսի, որդի Գրիգոր թագավորի և թոռ Հասունի. գոհ գնաց Պարսիկ Փատլուն իշխանի դավաճանության, որով և նվաճվեց Փառխոսը (ԺԱ դար).—Վրդ. ծգ. Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից 179:
- 16. Ֆիլիպ, կրտսեր դուստր Ռուբէն Բ (1175—1185 թթ.) թագավորի. կին Լաշարէ թագավորի Հունաց.—Սմբ. պտմ. 105, 113. Պտմ. Կիլ. 208—209:
- 17. Փիլիպպոս քահանա, գրիչ. Այրիվանքում օրինակեց Տօնապատճառը 1190 թ., որ մի տարի հետո նվիրեց Ս. Նշանին, 1191 թ.—Շողակաթ 197:
- 18. Փիլիպպոս կամ Փիլիպ քահանա, գրիչ. Այրիվանքում օրինակել է մի գեղեցիկ Տօնապատճառ 1191 թ.—Յովսէփեան, Մի էչ հայ աղուեստի, էչ 10 և Նիթեր հին Հյստ. պատմ. 131:
- 19. Փիլիպպոս, առաջնորդ Սանահնի վանուց, հաջորդ Վարդանին՝ 1211 թվից հետո. մեռավ 1214 թվին և իրեն հաջորդեց Գրիգոր որդի Աբասու.—Ակիսեան, Մատեն. հետազ. Ա. 8:
- 20. Փիլիպպոս, թագավոր Հայոց Կիլիկիոյ «1222—1225 թթ.» Անտիոքի լատին քրիստոնեի որդին էր. մոր կողմից հայ. ամուսնանալով Լևոն Բ-ի դստեր՝ Զապէլ թագուհու հետ՝ բարձրացավ Հայոց գահը: Հայոց կրոնին թշնամանելու և պալատից գողություններ անելու պատճառով՝ գահազուրկ եղավ և բանտ դրվեց, ուր և մեռավ:—Փիլիպպոս՝ Կիր. է (Լե).—Փիլիպ՝ Միխ. աս. իբ (=իէ). Սամ. անեց. շար. 148.—Փիլիկն Փռանկ՝ Միս. այրիվ. 20. Ֆիլիպ՝ Սամ. անեց. շար. 149. Պտմ. Կիլ. 210. Նհպտք. 104. Դարդել. 15, 16. Սմբ. պտմ. 121, 136. Հեթ. պտմ. Վրդ. ծղ. Մին. համդ. 43. Յուշիկք Ա. 136—140.—սեռ. Ֆիլիպի՝ Մին. համդ. 43. Նհպտք. 104.—Հիշված է 1223 թվին գրված մի ձեռագրի հիշատակարանում ասելով. «Ե ժամանակս մեծի արքային Փիլիպպոսի» (Թորոս աղբ. Բ. 388):
- 21. Փիլիպպոս վարդապետ. միաբան Սաղմոսավանից, ուսուցիչ Մկրտիչ քահանայի, որ օրինակեց Կարբիում՝ խոսրով

Անձևացու Մեկնութիւն ժամակարգութեան, Պատարագամատոյց, Մեքորայ երեց, Զենոր Գլակ և Յովհան Մամիկոնեան, 1278 թ.— Պատմ. Տարօնոյ, Երևան, 1941, էջ XIII:

— 22. Փիլիպպոս քահանա, ստացող Հաւաքածոյի (գրված 1284 թ.).—Տաշեան, Յուց. 834 ր:

— 23. Ֆիլիպ, հիշված է Յովհաննէս արքայեղբոր հիշատակարանում (1286 թ.) իր եղբայրներից հետո, իր քույրերի (Կոստանդին Պայլի դուստրների) շարքում, այն է «Հոփսիմէ կրօնաւոր, Քիֆանաւ թագուհի Կիպրոսի, և Կալամառի գոնդէս Ճաֆուն և Ռամլոյ և Ֆիլիպ և Մարիամ թագուհի» (Զեռ. Վասպ. 110):

— 24. Փիլիպոս քահանա, ուներ մի օրինակ ժողովածու, որ տվեց Խաչատուր գրչին արտագրելու համար Կիլիկիոյ Փերճերի վանքում 1292 թ.—Զեռ. Հալէպի Ա. 347 ր:

— 25. Փիլիպպոս, եպիսկոպոս Խորձեանի, անդամ Սսոյ ժողովի («1307 թ.»).—Ազգայ. 1785:

— 26. Փիլիպոս եպիսկոպոս, առաջնորդ Հռոմկլայի, Յովհաննէս դպրին պատվիրեց գրել Աւետարանը, 1357 թ.—Զեռ. Վենետ. Ա. 612—613:

— 27. Փիլիպպոս, հիշված է 1377 թ.:

— 28. Փիլիպոս, երեց Կամենիցի. գրեց Կամենիցի Ս. Նիկոլայոս եկեղեցու շինության պայմանագիրը՝ Խուլթուպէի որդի Սինանի և Ռուսաց և Օլախաց առաջնորդ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի միջև, 1398 թ.—Կամենից, էջ 133, Труды Вост. Комм. ИМАО, հտ. II, 3, էջ 43:

— 29. Փիլիպոս, երեց Կամենիցի՝ 1398 թ. (Կամենից, էջ 133):

— 30. Փիլիպպոս, «նորարդբոջ» քահանա, որի խնդրանք Յովհաննէս գրիչը Գամաղիէի վանքում օրինակեց Աւետարանը 1455 թ.—Նօտարք 181:

— 31. Փիլիպպոս, թուղթ կոկելու մարմարիոնն է տվել Ստեփաննոս եպիսկոպոսին, երբ սա Խորձեանի Խլպաշի վանքում օրինակում էր Աւետարանը, 1464 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 342:

— 32. Փիլիպպոս ռայիս, հայր Առաքել արեղայի, որ Աւագ վանքում օրինակեց Գանձարանը և նվիրեց Սեպուհ լեռան Լուսաւորչի վանքին, 1481 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 308:

— 33. Փիլիպպոս եպիսկոպոս, գրիչ. Սեքաստիայի Ս. Աստուածածին վանքում, Գրիգոր Նկարչի համար օրինակեց մի Աւետարան, 1485 թ.—Զեռ. Վենետ. Ա. 598:

— 34. Փիլիպպոս Արևելցի, գրիչ. Մատթէոս վարդապետի

պատվերով գրեց մի փառավոր Ճաշոց, Սեքաստիոյ Ս. Նշան վանքում, 1489 թ.—Զեռ. Սեք.=ՀԱ 1926, 239—240:

— 35. Փիլիպպոս, ուսուցիչ Որճոկում (Խիզան), 1497 թ.—Տաշեան, Յուց. 285 ա:

— 36. Փիլիպպոս եպիսկոպոս գրիչ. օրինակել է Հաղբատում Մաշտոց ձեռնագրութեան, 1498 թ.—Զեռ. Կարին. 142:

— 37. Փիլիպոս, քահանա Խիզանի Իւրյանց գյուղի Ս. Նշան եկեղեցու, 1499 թ.—Զեռ. Վենետ. Ա. 577:

— 38. Փիլիպպոս, պատրիարք Նրուսաղէմի 1542—1550 թթ., հաջորդեց Աստուածատուր Բ. Մերդինցուն (Աղաւնունի). իրեն էլ հաջորդեց դարձյալ Աստուածատուր Մերդինցին 1550 թ.:

— 39. Փիլիպպոս Տումեցի կամ Բումեցի. կաթուղիկոս Աղուանից. հաջորդեց Դաւիթ Ք Առաջածորեցուն՝ Ռիթ (գրված ՌժԲ)= 1573 կամ 1574 թ. իրեն էլ հաջորդեց Յովհաննէս՝ 1578 թ.—Դաւաբան, Ա. 89 ր, Բարխուղ. Պատմ. Աղվ. Բ. 21:

— 40. Փիլիպպոս, կաթուղիկոս Աղուանից, հաջորդեց Դաւիթ Ը-ին և նախորդեց Յովհաննէս Է-ին (ԺԶ դարի կեսից հետո).—Զամբո 78:

— 41. Փիլիպպոս Աղբակեցի, կաթուղիկոս Հայոց «1633—1655 թթ.» աշակերտ Մոպսէս կաթուղիկոսի, որին և հաջորդեց. ուսումնասեր և լուսամիտ մարդ էր. Տաճկաց և Պարսից պատերազմներից քանդված էջմիածինը նորոգեց, դպրոց բաց արեց և բազմաթիվ ձեռագրեր օրինակել տվեց: Ճամփորդեց Նոր-Ջուղա (և այնտեղից Լուսաւորչի աջը էջմիածին բերեց), Նրուսաղէմ (ուր Սսոյ կաթուղիկոսի և Նրուսաղէմի պատրիարքի հետ ժողով գումարելով «1652 թ.»՝ ճշտեց երկու կաթուղիկոսական աթոռների իրավունքները), Պոլիս (ուր հաշտեցրեց և վերջացրեց հայ ազգային վեճերը): Նորոգել է Հոփսիմէի և Գայանէի վանքերը. շինել է էջմիածնի մեծ զանգակատունը, Արագածից ու Սևանից ջուր է բերել էջմիածին.—Սամ. անեց. շար. 178—179. Նշխ. մատ. 48. 34. Կր. 43, 46, 60. Մ. Մաշտ. 336 ր. Ջուղ. 119, 140. Ես. կթղ. 12. Զբր. սարկ. Ա. 74, 76, 81, 83. Բ. 26—29, 32, 39, 40, 46—47, 53, 60, 64, 66, 69, 74. Գ. 9, 34. Առաք. պտմ. 182—185, 241—272, 295—300, 313—315, 319, 332—333, 338—339, 409, 417, 496—497, 499, 516—518, 340. Կամենից 244—256 (տպված են իր 5 թղթերն առ Լեհահայս). Զբր. ագուլ. 45. Զեռ. Հալէպի Բ. էջ 71—73 (իր մի կոնդակը 1641 թվից).—Մարտ. Ժմ. 96 ա (Փիլիպոս ձեռով): Գրնդ.

583—585, Զամբո 22.—Իր մասին ընդարձակ հիշատակարաններից՝ Զեռ. Վենետ. Ա. 172:

— 42. Փիլիպպոս, կաթողիկոս Աղթամարի, հիշված է 1671 թ. ըստ Լայպեանց, Ազգագր. հանդ. հտ. Ի, էջ 209.—Ակինեան, Գալազանագիրք 137 մերժում է, ասելով, որ դա էջմիածնի Փիլիպպոս կաթողիկոսն է: Բայց այդ թվին Փիլիպպոս Աղթակեցին վաղուց էր մեռած:

— 43. Փիլիկ, հիշված է 1677 թ.—Սիրմ. Պտմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. 29 ա:

— 44. Փիլիպպոս Հաղրատցի, մի ձեռագրում հիշված է պատարագի սրբերի շարքի մեջ.—սեռ. Փիլիպպոսի՝ Պտրգ. 690 (թվականն անհայտ):

* Փիլոն, ար. <հուն. Փիլոն անունից, որ ծագում է փլա «սիրել» բայից: Այս անունով հայտնի են Փիլոն փրիխոսիա՝ ուսուցիչ Կիկերոնի, Փիլոն Ալեքսանդրացի փրիխոսիա, Փիլոն Բիզանդացի և մանավանդ Փիլոն Երրայեցի, որի բազմաթիվ գործերը թարգմանված են հայերենի:

— Փիլոն Տիրակացի. ժամանակակից Անաստաս կաթողիկոսի. թարգմանեց հունարենից Սոկրատ Սքոլաստիկոսի եկեղեցական պատմությունը՝ «696 թ.» (իսկ Մալխասյանը ԱրմՖանի Տեղեկ. 1940 № 1, էջ 216 դնում է 678 թ.)—Ասող. Բ. ք. Մխ. այրիվ. 65.—սեռ. Փիլովլի՝ Վրք. սեղբ. (սկիզբը):—Ոմանք անվանում են Շիրակացի, որ սխալ է. հմմտ. Սոկր. յոչ. էջ 82, Միաբանի քննությունը:—Զարբ. Հին դպր. 474—475, Սոկր. յոչ. 17, 82—85. Չամչ. Բ. 375. Խալաթեան, Մ. Խոր. Վիեննա 1898, էջ 4—8:

Փիսակ, ար. Justi 100 ք համարում է «բորոտ», իբր հարս. πιασας:

— Փիսակ Սիւնի, սենեկապետ Տիրան Բ-ի, որ նրա քսությամբ բռնվեց և գերի թշվեց Վարազշապուհի ձեռքով.—Բուզ. Գ. Ի.—բց. Ի Փիսակայ՝ Բուզ. Գ. Ի:

ՓիՏՆԵՏԻՈՍ Ս. եպիսկոպոս, պաշտպան Պաղոա քաղաքի (Բ դար).—Ալիշան, Յուշիկք Ա. 738:

ՓիՐԱԶԻԶ, ար. 1585 թ.—Փորոս աղբ. Բ. 368:

* ՓիՐԱԼ կամ ՓիՐԱԼԻ՝ թերևս ար. անուն, որ ծագած պիտի լինի պրս. پير pīr «սուրբ»+ علی 'alī բառերից. ունենք Փիրալեան ազգանունը. սրանից՝

— Փիրալի, ար. հիշված 1551 թ. (Матер. Аpx. Кавк. III, էջ 93—94) և մի ուրիշը 1603 թ. (անդ, էջ 99—100):

* ՓիՐԱՆ, ար. <պրս. پيران pīrān անունից, որ ծագում է پير pīr «ծեբ» բառից. այս անունով հայտնի է Աֆրասիաթ թագավորի վեզիրը և զորավարը (Շահն. հտ. 2, էջ 234): Անշուշտ ար. անուն էր, որից ունենք Փիրանեան ազգանունը: Ըստ իս՝ սրա հինն է Պիրան, որ Justi 252 ք կցում է այս անվան:

ՓիՐԱՍԱՓ, ար. ծագումն անհայտ (Փիր <պրս. پير pīr «սուրբ», իսկ Ի՞նչ է Ասափ). հիշված է 1633 թ.—Զեռ. Հալէպի Ա. 86:

ՓիՐԱՏ, ար. անո՞ւն, որից կա Փիրատեանց ազգանունը (Կովկաս):

ՓիՐՊԱՊԱ, ար. հիշված 1576 թ. (Զեռ. Նոր-Բայազ. 8 ք). ավելի ուշ՝ Ֆիրքաթ ձևով հիշված 1591 թ. Սանահնում (ՉԱ 1887, 56 ք):

* ՓիՐԲԱՇԽ, ար. <պրս. پير pīr «սուրբ»+ بخش baxš «նրվեր» բառերից, իբր «սրբանվեր»: Մի անգամ գտնում եմ գործածված 1631 թ. (Bodleian 139):

ՓիՐՊՈՒՏԱՆ, ար. հիշված 1603 թ. (Матер. Аpx. Кавк. III, էջ 99—100):

* ՓիՐՐՈՒԴԱՂ (գրված ՓիՐՊՈՒՏԱՂ), ար. <պրս. پير pīr «սուրբ»+ Բուլաղ անունից, որ տե՛ս վերը. հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (Արցախ 244):

* ՓիՐԳՈՒԼ, ար. <պրս. پير pīr «ծեբունի, սուրբ»+ гу «վարդ» կամ արդո՞ք pīr-qūlī «սրբի ծառա, սրբի ղուլ»: Իբր ար. անուն Փիրիզուլ ձևով հիշված է 1719—1724 թթ. (Այրարատ, 305), որից ունենք Փիրզուլեանց ազգանունը (Կովկաս). հիշված Խորհ. Հյատ. 1931, № 40, վերջին էջ:

* ՓիՐԶԱԴԱ, ար. <պրս. پير زادا pīr+zāda հմմտ. Շէյ-խիլիալամ Մուհամմետ Փիրիզադէ (Justi 252 ք):

— Փիրզադա Ղափանցի, 1586 թվից դուրս եկավ ճամփորդության, գնաց Վան, Հազոն, Ղարահամիդ, Զմիւռնիա, Պոլիս, Լեհաստան, Պրագա, Իտալիա, Վենետիկ, Զենովա, Հոռոմ և այլն. այս ճամփորդության համառոտ նկարագիրն ունի տեղական բարբառով. տե՛ս Հայ-Վենետ. 458—459:

* ՓիՐԻ, ար. <պրս. پير pīr «սրբական, սրբի» բառից. հիշված է 1513 թ. (Օրբ. Ժմ. յավել. 46=Միսական 34 ա), Ժէ՛ դար (Զամբո 204, Սղիազար) 1682—1691 թթ. (կաթողիկոսի ժամանակ), անթվական (Զեռ. Վենետ. Բ. 622):

ՓիՐԻ կամ ՓիՐԻԶԱՆ, ար. հիշված է 1622 թ.—Զեռ. Վասպ. 861—862:

Փիրի, ար. ոմն հիշված 1671 թ. (տե՛ս իմ Քնն. և հմմտ. Ծղնը-կայ, էջ 5):

* Փիրիբէկ, ար. <պրս. بیری pīrī (որ տե՛ս Փիրի) + թրք. بك beg բառերից: Գործածական է նաև պարսիկների մեջ. ինչ. Փիրիբէկ ամիրայ՝ տեր Վանայ բերդի, 1418 թ. (Նոր վկայք 222): Մեր մեջ գործածված է անթվական մի հիշատակարանում, Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 1. Փիրիբէկ, հիշված 1541 թ. (Սմբատեանց, Գեղարքունի 59):

— 2. Փիրիբէկ, հիշված 1667 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 3 բ):

— 3. Փիրիբէկ, հիշված է 1686 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 967):

ՓիրիսԱն, իգ. տե՛ս Փարիսան:

ՓիրիՄ, տե՛ս Փիրում:

* ՓիրիՋԱն, ար. <պրս. بیری pīrī անունից (որ տե՛ս վերը) + جان jān «հոգեակ»: Մեր մեջ գործածված է ժՁ—ժէ դարերում. սրանից է Փիրջանեան ազգանունը (Ղարաբաղ):—Փիրիջան 1533 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 717), 1548 թ. (Ձեռ. Սանաս. 25 բ):

— 1. Փիրիջան, հիշված է 1557 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 660:

— 2. Փիրիջան, հիշված է 1575 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 684:

— 3. Փիրիջան, հիշված է 1602 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 442:

— 4. Փիրիջան, 1605 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 818):

— 5. Փիրիճան, 1605 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 133):

* ՓիրՂԱՄՁԱ, ար. <պրս. بیری pīr «սուրբ»+համզա անունից, որ տե՛ս. հիշատակված է մեր մեջ՝ 1505, 1513 թթ. (Կրպտ. եպիսկ. Դոմինանք 97, 98), 1544 թ. (Սմբատեանց, Գեղարք. 492), 1513 թ. (Օրբ. ժմ. հավել. 46=Սիսական 34 ա):

ՓիրՂԱԼԱՄ, որից և Փիրղալեմեան ազգանունը: Հիշված է 1490 թվից հետո գրված մի հիշատակարանում (Ձեռ. Սևան 5 ա):

— Փիրղալամ, ար. 1525 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 417:

Այլ թ.? անդ՝ 468:

ՓիրՂՈՒԼԻ, ար. հիշված 1591 թ.—Ձեռ. Դադեան Բ. 33 բ:

— Փիրղուլի, ար. հիշված 1651 թ. (Древн. Вост. Труды Вост. Комм. ИМАО, հտ. II, в. III, Москва 1903, էջ 52):

ՓիրՆԱԴԱՐ ս? հիշված է 1596 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 749:

ՓիրՈԳ, ար. ծագումն անհայտ:

— Փիրոգ, ազգապետ Աղուան, ժամանակակից Վաչագան Գ-ի.—Կանոն. 197. Կղկնտ. Ա. իգ. բայց տե՛ս Խոսոգեան:

ՓիրՈՅ, ար. անո՞ւն. թվի պրս. بیری pīr «սուրբ» բառից. սրա-ճից ունենք Փիրոյեանց ազգանունը (Կովկաս):

ՓիրՈՒՋ, թ.? (1481-ից ուշ).—Ձեռ. Վասսպ. 490:

ՓՈՐՕԶԱՅ, իգ. հիշված 1655 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 553:

ՓիրՈՒԶՐԱՍԵՏ, կին Նիկողոսի, մայր Խօջա ՄալՆամի, ազգա-կան Սելչուկ խաթունի, որ Հայրասպետ քահանային գրել տվեց մի Մաշտոց 1466 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 232:

* ՓիրՈՒՄ, ար. <պրս. بیری pīr «ծերունի, սուրբ» բառից+ թրք. -um ստացական հոդով, իբր «իմ սուրբը». հմմտ. Աղում. Բեզում, Շահում, Միրում, որից Փիրումեանց ազգանունը (Կովկաս): Փիրում անվան հնագույն հիշատակություններն են 1512 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 646), 1555 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 335), 1580 թ. (Հայ-Վենետ. 398), ՌԿ=1611 թվից՝ Նշխ. մատ. 47 և 1634 թվից՝ Տաշեան, Ցուց. 858 բ (Պոլիս).—Նույն անունը կա նաև Փիրիմ ձևով, անթվական մի արձանագրության մեջ՝ Սմբատեանց, Գեղարք. 630:

— Փիրում, հիշված է 1565 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 663:

* ՓԻՐՍՈՒԼԹԱՆ, ար. <պրս. بیری pīr «սուրբ, ծեր» + արաբ. سلطان sultān բառերից: Մեր մեջ գործածված է մի անգամ ան-թվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վենետ. Ա. 502 (1358-ից ուշ): — Փիրսուլթան, ա՞ր. թե ի՞գ. հիշված է 1517 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 275):

* ՓիրվԱնԻԻ (սեռ. Փիրվանդէ), իգ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1680 թ. (Քօսեան, Հայքի Ձմիւն. Բ. 19):

ՓիրՎԵԼԻ, ար. հիշված է 1490-ից հետո գրված մի հիշա-տակարանում (Ձեռ. Սևան. 5 ա):

ՓիրՔԱՄԱԼ, ար. <պրս. بیری pīr + արաբ. كمال Kamāl ա-նուններից. հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարա-նում.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— Փլալիոս շերակլ՝ եղբայր շերակլ Ա կալսեր (640 թ.). տե՛ս շերակլ Ա:

* ՓԼԱԻ ԽՈՋԱ, ար. <պրս. پلای pilāv + խօջա բառերից. շի-նել է ըստ ավանդության Աշտարակի կամուրջը. թվականն ան-հայտ.—Այրարատ 185:

ՓԼՔՆԱՋ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված է 1693 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 1048):

ՓՈԼԱՏ, ար. <պրս. پلاد pōlād «պողպատ» բառից: Այս ա-նունով հայտնի է Պարսից Քէյքոբադ թագավորի զորավարներից

մեկը (Շահն. հտ. 1, էջ 381). նույն անունով երեք խան Քփշաղի՝ ԺԴ—ԺԵ դարերում, Pülād բեգ՝ ղեսպան Շահաբասի Ռուսաց ցարի մոտ՝ 1621 թ. (Justi 255 բ): Հին հիշատակությունը 1540 թ. (Ձեռ. Մաղն. էջ 29). 1548 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 318), 1560 թ. (տե՛ս Տաշեան, Ցուց. 314 բ), 1566 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1924, 249). անթվական (Ձեռ. Վասպ. 186): Սրանից է Փոլատեան ազգանունը, Փուլատ, որ և Փուլատ 1596 թ. (Ձեռ. Թաւր. 75 բ):

+ ՓՈՒՍԱՆ, ար. <հյ. փոխան «փոխանակ, փոխարեն» բառից: (Երբ որդին մեռնում է և նրանից հետո ծնողներն ունենում են մի նոր որդի, անունը դնում են Փոխան, իբր նրա փոխարեն ծընված): նույնը թրք. Բաղալ կամ Դեգիշ, որոնք տե՛ս առանձին:

— 1. Փոխան, այր իմաստուն և բարեպաշտ, որ իր «Ծսայի և Թուղթք Պօղոսի» ձեռագիրը փոխ տվեց և հորդորեց արտագրել Գրիգոր քահանային (1356 թ.).—Տաշեան, Ցուց. 394 ա:—Ավելի ուշ հիշատակված են՝ 1601 թ. (Ձեռ. Վասպ. 795), 1785 թ. (անդ 264), 1786 (անդ 262), 1810 թ. (անդ 310):

— 2. Փոխան տիկին, կինն է Խելաբի (№ 1), որ Արգելանի վանքում գրել տվեց մի Ավետարան 1294 թ.—Ձեռ. Վասպ. 116—120:

— 3. Փոխան, ար. թ.? (1481-ից ուշ).—Ձեռ. Վասպ. 490:

— 4. Փոխան ս.? 1592 թ.—Ձեռ. Վասպ. 731:

— Փոխանշախ, որդի պարոն Յովհաննէսի. հիշված է այն Աւետարանում, որ գրեց Մարտիրոս քահանան 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 164:

— Փոխիկ, ար. 1601 թ.—Ձեռ. Վասպ. 798:

* ՓՈՎԱՍ, ար. <հուն. Φωκᾶς անունից, որից և լտ. Phocas. այս անունով հայտնի են Փոկաս կայսր Հունաց (602—610 թթ.) և Փոկաս լատին քերական:

— 1. Փովկաս, եպիսկոպոս Բասենի, ժամանակակից Բարգէն («490—516 թթ.») կաթողիկոսի.—Այրարատ 43 դնում է 496—500 թվերին.—բց. ի Փովկասայ՝ Գիրք թղ. ր:

— 2. Փովկաս, եպիսկոպոս Սալմաստի. հյուրընկալեց Գրիգոր Դերենիկ Գ Արծրունի իշխանին, երբ սա այցելութիան էր գնում Հերի պարսիկ իշխանի մոտ, որ դավաճանությամբ սպանեց նրան «886 թ.»—Սուտ Շապհ. 69:

+ ՓՈՂՈՑ, ար. <հյ. փողոց բառից է. բայց ի՞նչ առումով:

— 1. Փողոց Կանիոպատցի, աներ Արիստակէս երեցի՝ որ ստացավ մի Աւետարան (1435 թ.).—Ձեռ. Թաւր. 13 բ:

— 2. Փողոց ոմն մահտեսի. հիշված Յ. Մուրատ. Յայտ. Յովհ. ՅԶԱ:

— Փողփուշ. հայտնի չէ, թե «փող փշող» (զուռնաչի) իմաստով է գրված, թե անուն է. հատվածը հետևյալն է. «Ամանին և իւր որդուն՝ Հայրապետին, Ամիրամաղն, փողփուշին և մար Խելաբին», 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 486:

— Փոշիկ արեղա, գրիչ. օրինակել է Անապատ մենաստանում Եպիփան Կիպրացու ճառերը՝ ՈԼԶ=1187 թ.—Ձեռ. Կարին 77 (տպ. ՈԼԶ=1187, որ Տաշեան, Ակնարկ 82 ուղղում է իրավամբ ՈԼԶ):

ՓՈՐՈՍ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշված 1649 թ. (Հնոց և Նորոց 127):

+ ՓՈՒՆՁԻԿ, իգ. <հյ. փունջ բառից (ավելի ճիշտ պիտի լիներ Փնջիկ).—Սովետ. Հյստ. 1948 թ. դեկտ. 18, էջ բ, սյունակ 1-ին:

ՓՈՒՍԱՆ-ՎԵՆ, ար. ծագումն անորոշ, բայց անշուշտ պարսկական:

— Փուսան-Վեճ, ձիավոր զինվորական. եղած էր դայակ Վարագ-Տրդատ իշխանի Աղուանից. խլեց Ներսիհի վանքի հողերից մի գյուղ և եղավ նրա եկեղեցու աշխարհական վանահայրը (Ը դար).—Կղկնտ. Գ. ժա.—սեռ. Փուսանու-Վեճի՝ անդ:

— Փոս, պատրիարք Հունաց. եթե կարծիք կա թե հայ է, տե՛ս Փափազեան, Պտմ. եկեղ. էջ 368, 369, 370, 371, 395, 405: (Տե՛ս Արշաւիր Հայկազն): Արշավիր պատրիկի քրոջ որդին էր:

ՓՈՒՐԹՈՒՆԱՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. անշուշտ թրք. կամ պրս. մի անգամ ունենք՝

— Փուրթուխան, դուստր Արանի և քույր Դաւիթի, որ էր ամուսին Վանէի՝ քրոջ Աբաս Բ թագավորի Կիրիլկանց. Փուրթուխանը արդեն մեռած էր 1189 թ.—Մովսէսեան, Լօռիի պտմ. 71:

— Փուրղուլի, իր եղբոր՝ Ճանղուլի սզալի մահվան առթիվ մի խոյարձան է կանգնեցրել Թերփ գյուղի եկեղեցու մոտ, 1264 թ.—Խաղրակեանք 49:

ՓՈՒՓՈՒՆ, իգ. գործածական էր Պոլսում, անցյալ դարում. այժմ էլ կա. տե՛ս Սովետ. Հյստ. 1945 թ. հուլ. 29, էջ ա:

— 1. Փոփոխիկ (սեռ. Փոփրխկանն ձևով), հանգուցյալ կին Պարոնշահի, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1329 թ.—Ձեռ. Վասպ. 179:

— 2. Փոփխիկ, իգ. հիշված է Նետողաց ազգի ժամանակ, այն է ԺԳ—ԺԴ դարում.—Ձեռ. Վեճետ. Ա. 474:

— Փոփխիկ? (սեռ Փոփխկանն ձևով միայն), իգ. հիշված է անթվական մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Դադեան Բ. 30 բ:

+ ՓՈՔՐԻԿ, ար. <հյ. փոքրիկ բառից. հմմտ. Պստիկ և Փոքր-տիկին, նաև թրք. küçük xan անունը՝ նույն իմաստով:

— 1. Փոքրիկ, հյուան. շինեց Արցախում մի վկայարան, ուր հանգուցին Մխիթարի բերած մասունքները նրուսաղէմից (է դար).— Կղկնտ. Բ. ծ (թե՛ էմին և թե՛ Շահն. հասարակ անուն են կարծում):

— Փոքրիկ (հունարեն գրված Πουχρικα), որդի Մանուէլի պրոսոսպաթարի, եղբայր Բազրատուկի (Թ դար).— Justi 255:

ՓՈՔՐ ԽԱԹՈՒՆ, իգ. հյ. փոքր+խաբուն բառերից. տե՛ս վերը թրք. Բալախանում, Բալախարուն և նույնի հյ. ձևը, որ է Փոքրտիկին: Մի անգամ գտնում եմ անթվական մի հիշատակության մեջ (Ձեռ. Վենետ. Բ. 384):

— Փոքրմէր, կին Առաքելի և մայր Յրա Դոմինիկոս գրչի, որ օրինակեց Համառոտ հաւաքումն յաղագս հոգւոյ, 1360-ական թվերին.—Ձեռ. Բեռլինի, 58 ա:

+ ՓՈՔՐ-ՏԻԿԻՆ, իգ. <հյ. փոքր+տիկին բառերից. հմմտ. նախորդը:

— 1. Փոքր-տիկին հիշվում է էջմ. № 671 Գև. ձեռագրում (ԺԾ դար). մի ուրիշ անգամ էլ Փոքրտիկին (թերի գրչությամբ), անթվական (1311 թվից ուշ) մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Թաւր. 74 ա:

— 2. Փոքրտիկին, կին Մարտիրոսի, ծնողներն են Պարոնշահի, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1329 թ.—Ձեռ. Վասպ. 179:

— 3. Փոքրտիկին, կին Սահակի՝ եղբոր տանուտեր Յովհաննէսի, որ Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան, 1436 թ.—Ձեռ. Վասպ. 373:

* ՓՌԱՒԻԹԻ, իգ. <թրք. pərlantə «շողակն», որ է Ֆրանս. brilliant (= բուլլանդ) բառից: Դործածական էր Պոլիս՝ անցյալ դարում:

* ՓՐԱՒԻԹՍ, ար. ծագումը տե՛ս Հրահատ. մի անգամ ունենք՝

— Փրաաղէս վարդապետ Հայոց. անհայտ անձ. հիշված է մի ձեռագրի մեջ.—Ջարք. Թրդմ. 40:

* ՓՐԻԴՈՆ, ար. <պրս. فریدون Farīdūn անունից, որ է պհլ. Frētūn, պապ. Frēdūn. գնդ. θραεταona. հին հայերեն տվել է Հրուզէն (Խոր. Ա. լգ. Բիւրասպի առասպելի մեջ), բայց չէ գործածված մեր մեջ (Հիւլըշ. 32): Պետք է գործածված լինի Փրիդոն, որովհետև ունենք Փրիդոնեան ազգանունը, Պարսից Ե-րդ թագավորի

անունն է, որ սպանեց զիվապաշտ բռնակալ Ջոհակին (Շահն. հտ. 1, էջ 85). Երևանում կա Ֆրիդոն (Սմբատեանց, Գեղարքունիք 240):

— Ֆրիդոն կամ Փրէյդիլն, հիշված է Պտմ. Աղուանից (Բարնուղ. Բ. 51):

* ՓՐՈՆԴՈՆ, ար.

— Փրոնդոն, հայ. հիշված է (շուրջ 373 թ.) Ս. Բարսեղ Կեսարացու մի թղթում, ուր գանգատվում է Եւսեբիոս Սամոսատցի եպիսկոպոսին, թե այդ անձը «փառասիրութեամբ և դաւաճանելով իր ուղղափառ հաւատին՝ եպիսկոպոս է ձեռնադրուել և շարենալով ժողովրդի սիրտը և համակրութիւնը շահել՝ առելի է դարձել ամբողջ Հայաստանին.— Այլօյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 281 <Բազմ. 1932 էջ 352):

Ք

ՔԱՔԱՐԱԿ, ար.

— Քարաբակ Վահուտի. մասնակցեց Գուրգէնի պատերազմին ընդդեմ Բուլղայի «852».—Արծր. Գ. դ (այլ ձ. Քարաբական):

* ՔԱԹԱՆ, իգ. <պրս. کتان katan «քաթան, կտառ» բառից: Գործածական է Ղարաբաղում: Ընդից հիշված է 1503 թ. (Ձեռ. Վասպ. 280):

.. Քարան, իգ. հիշված 1657 թ. Ձեռ. Գաղիան, Բ. 33 բ:

.. Քարում, ար. թ.?—Ձեռ. Վասպ. 818. (1605-ից ուշ):

* ՔԱՒԱՇ, ար. արև. թրք. کاش kash «քաշ» բառից. (հնդ. Քեալաշ). այժմ կենդանի անուն է. հիշված է Սմբատեանց, Արմաշի 116:

* ՔԱԼԻ, իգ. (<արար. Քալիբալայ «Կարին» քաղաքի անվան վրայից ձևված անգո անձ և անուն):

— Քալի, կին Արմանիակոս իշխանի Հունահայաստանի. ամուսնու մահից հետո կառավարեց երկիրը. շինեց Կարին քաղաքը, որ իր անունով կոչվեց:—Այսպես ըստ Բելազորի արար. պատմիչի (Խալաթ. Արար. մատ. 36):

— Քահալցիցիկ Աղուան, աշակերտ Եղիշէ առաքելի, 85 թ. նշ. «մեծ ծաղիկ». վանահայր Սաղիանի.—Րևտ Զալալ. Բ. 380, 388:

+ ՔԱՀԱՆԱՅ, ար. <հյ. քահանայ բառից. տե՛ս Տէրտէր: Հիշատակված է ԺԾ—ԺՁ դարերում:

— 1. Քահանայ, իր եղբոր Շմաունի հետ ուսանում և սնվում

էին Քեղեցեաց վանքում, իրենց հորեղբայր նահապետի մոտ. Քահանան սկսեց արտագրել Աւետարանը, բայց կիսատ՝ մեռավ. Շմաւոնը նույնը գրել՝ վերջացնել տվեց Դաւիթ կրոնավորին, 1295 թ.— Manus. Brit. mus. 16:

— 2. Քահանայ դպիր, թուղթ կոկող (1458 թ.) Երզնկայում.— Տաշեան, Ցուց. 753 ա:

— 3. Քահանայ, 1513 թ.—Օրբ. Ժմ. յավել. 46=Սիսական 34 ա:

+ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏ, ար. <հյ. քահանայ+պէտ բառերից. հմմտ. Հայրապետ:

— 1. Քահանայապետ, նվիրատու Չորուտ գյուղի Ս. Աստուածածին եկեղեցու, 1207 թ.—Այրարատ 257 բ, Սմբատիանց՝ Գեղարքունի 314 (Արղարքան):

— 2. Քահանայապետ, որդի Աւետիսի և հղբայր Վարդան դրակապի, որ Արճէշում 1450 թ. Յովհաննէս քահանային գրել տվեց Աւետարանը.—Չեռ. Քար. 66 բ:

+ ՔԱՂՈՑ, ար. <հյ. քաղոց ամսանունից: Հայկ նահապետի որդիներից մին ըստ Տաթև. Հարց. 200:

+ ՔԱՂՅՐԵՆԻ, իգ. հյ. քաղցր-ենի բառից. հիշված է 1796 թվից (էֆիմ. 448):

* ՔԱՄԱԿ, ար. <արաբ. کامال kamāl անունից, որ բուն նշ. «կատարեալ», որից Քամալեան ազգանունը: Գործածված է մեր մեջ ԺՁ—ԺԸ դարերում. այսպես՝ Քամալբեգ 1579 թ. (Կրպտ. եպիսկ. Դօփեանք 137), 1575 թ. (Բարխ. Պատմ. Աղուանից Բ. 27), Քամալ 1595 թ. (Չեռ. Վասպ. 742), 1672 թ. (Չեռ. Քար. 50 բ), Քամալբեկ 1677 թ. (Արցախ 259), Քամալ 1709 թ. (Չեռ. Վասպ. 265):

— 1. Քամալ, կին Արրահամի և մայր Մարտիրոս կրոնավորի, որ Բաղէշի Պոռ գյուղում գրել տվեց մի Յայսմաւուրք 1418 թ.—Նօտարք 55:

— 2. Քամալ, ար. թ.?.—Չեռ. Վասպ. 699:

* ՔԱՄԱՐ, ար. <կամ արաբ. قمر qamar «լուսին» և կամ պրս. کامر kamar «գօտի, կամար» բառից:

— Քամար, հղբայր Սեթի, կրտսեր որդի Պարոնի, որ նորոգեց Բագնայրի նշանավոր Աւետարանը 1308 թ.—Նաղբակեանք 15:

— Քամարաս, ա՞ր. հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (Manus. Brit. mus. 56 ա):

* ՔԱՄԻԼ, ար. <արաբ. کاميل kāmīl «կատարեալ, իմաստուն, խելահաս» բառից: Իրրև անձնանուն գործածված է Չեռ. էջմ. № 130, Գև. (Ժէ դա՞ր), Քամիլ իգ. 1749 թ. (Արցախ 122), Քէմիլ ար. թիվն անհայտ (հրտր. Ազաթ. 1909 թ. յու. էջ ԽԴ):

— Քանաղաւայ, ար. հիշված է 1603 թ. (Матер. Арх. Кавк. III, 99—100):

* ՔԱՆԱՆ, ար. <տճկ. Քէնան անունից, որ թերևս պրս. كانان kanān «միասին. վրան» (Գ. դ) բառն է. հայտնի են Քէնան բէգ. տաճիկ կառավարիչ Աղճաղալայի, որին Շահաբաբ թնդանթի կապեց Երևանի առաջ.—Քանան փաշա Կայնոյ՝ Ջբր. սարկ. Բ. 16, Դրնդ. 578.—Քէնան տաճիկ ոմն 1654 թ. (Երեմ. շել. օր. 48): Չի կարող լինել <հրր. kanān բառի հուն. καναον տառադարձու. թյունից, որ Հրէաստանի հին անունն է, որովհետև հնից ավանդված չէ: Անշուշտ իբր անձնանուն գործածված է մեր մեջ, որովհետև սրանից է Քանանեան ազգանունը (Տաշեան, Ցուց. 797 կա գրված Քեճանեան):

— Քանան, ար. թ.?.—Չեռ. Վասպ. 550:

ՔԱՆԱՆԻԴԱՍ, ար.

— Քանանիդաս, նշանավոր իշխան Քանանացի, որ Յեսուի ձեռքից փախչելով եկավ Հայաստան (2553 թ. Չամշ. Ա. 83), նրանից առաջացավ Գնթունեաց ցեղը.—Խոր. Ա. մթ. Սամ. անեց. 45. տպ. Քանի դաս.—Մին. համդ. 9.—սեռ. Քանիդայ՝ Ասող. Ա. 6 (ուղղել Քանանիդայ):—Քանանիդասի և Քանանացոց զսոյթականության առթիվ խոսել եմ իմ «Չեռապրտական սրբադրոսիւններ» աշխատության մեջ (էջ 40) և ցույց տվել խորհուրդու և Պրոկոպիոսի կապը. այս մասին ինձնից 32 տարի առաջ խոսել է Գարիէրը, Նորագոյն աղբրք, Բ. էջ 33—43: Այս մասին խոսում է նաև Ալիշանը՝ Հյստն. էջ 209, բայց չի հիշում Պրոկոպիոսին:

* ՔԱՆԱՐԱՆԳ, ար. <պրս. كانرنگ Kanārang անունից որ բուն նշանակում է «սահմանակալ, կուսակալ»: Հմմտ. Kanārang մարզպան Թուս գավառի (651 թ.).— Քանարանգ, որդի Խոսրովի և այլն (Justi 155 ա):

— Χαναράγγος, պարսկահայ, որ աքսորյալ Արշակի հետ Յուստինիանոսի դեմ դավ սարքեց (Պրոկոպ.).— Justi 155 ա: Հմմտ. Դրաստամատ:

— Քանը-խաթուն, դուստր խոշա Նաշատուրի, որ Արճէշում գրել տվեց մի Աւետարան 1462 թ.—Չեռ. Վասպ. 438:

— Քաշաւ, ա՛ր. հիշված է 1490-ից հետո գրված մի հիշատակութեան մեջ (Ձեռ. Սեան 5 ր):

— Քաջ, Հայկ նահապետի եղբորորդին էր. շինել է Քաշէնք քաղաքը, որ ապա կոչվեց Յուրտաւ: (Այսպես է ասում վրացական մի ավանդութիւն, ըստ Ակինեան, Կիրիոն կթղ. էջ 199 ծան.):

— Քաջազաւ, շինել է Նորատուսի կամուրջը 1211 թ.— Սմբատեանց, Գեղարքունի 487 (նույնը Սիսական 47 Քաջաշար ձևով):

ՔԱՋԱՋ, ար. < քաջ+աջ «որի աջը քաջ է»:

— 1. Քաջաջ եպիսկոպոս Մարդպետական, Ներսէսի ուղեկիցներից էր երբ նա գնում էր օծվելու Կեսարիա «353 թ.».—Մեսր. հր. 26:

— 2. Քաջաջ սարկավազ Ռշտունեաց, աշակերտ Սահակ եպիսկոպոսի. բռնվեց Ատրորմիզդ մարգղանի ձեռքով և բանտարկվեց Պարսկաստանում. նահատակվեց Ապար աշխարհում՝ Ղևոնդեանց խմբի հետ՝ «454 թ.».—Փարս. խր. խղ, խւ, ծղ, ծէ. Եղիշ. 101, 139, Վրդ. իէ. Յայսմ. յուլ. 31. Սիւմ. ապար. 48.—սևո. Քաջաջայ՝ Փարս. ծէ:

— 3. Քաջաջ Սահառունի, կուսակից Վահանի. նահատակվեց Խոսրովակերտի պատերազմում «483 թ.».—Փարս. հր:

+ ՔԱՌԱՍՈՒՆՔ, ար. < հյ. քառասունք բառից, հանուն Սեբաստիոյ Ս. Քառասնից վկայից:

— Քառասունք, կրոնավոր, 1187 թվին Անիից և Տփղիսից բերով կազմարարական պիտույքներ, Սաղմոսավանք՝ կազմելու համար էջմ. № 919 Ճառերտիրը (Միաբան, Գոր. և շմ. էջ 53):

— Քասի, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է մի անգամ, անթվական մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 736:

ՔԱՍՈՒ, ար. հր. Խեսու?

— Քասու, եպիսկոպոս Տուրուբերանոյ, անդամ Արտաշատի ժողովի՝ («449 թ») պատասխանելու համար Միհրենբսհի նամակին.—Եղիշ. 22.—նույն անձը հիշում է Փարս. իգ՝ Քասուն եպո. Տուրբերունոյ ձևով:

* ՔԱՏԷՄ, իգ. < թրք. قادم qadem «բարեհաջողութիւն բերող ոտք», որ արար. قادم qadam «ոտք» բառից է: Իբր իգ. անուն հիշված է 1796 թ. (էֆիմ. 448 ցանկում):

* ՔԱՐԱՄ, ար. և իգ. < արաբ. کرم karam «ազնվութիւն, շնորհ» բառից: Անշուշտ անձնանուն էր, որից ունենք Քարամեան

ազգանունը (Կովկաս):—Մեր մեջ հիշված է 1553 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 578), 1660 թ. (Խաղրակեանք 253):

— 1. Քարամ, կինն է Սահակ քահանայի, ծնողներն են Յովհաննէս քահանայի, որ գնեց մի հին Աւետարան և նորից կազմել տվեց 1439 թ.—Ձեռ. Հայկեպի Ա. 83 ա:

— 2. Քարամ, դուստր տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 3. Քարամ, մերձավոր Ստեփաննոս եպիսկոպոսի, որ Խորձենի Խլպաշի վանքում օրինակեց Աւետարանը 1464 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 342:

— 1. Քարամխաթուն, դուստր Աւետիսի և քույր Վարդան դրակապի, որ 1450 թ. Արճէշում գրել տվեց Աւետարան Յովհաննէս քահանային.—Ձեռ. Քար. 66 ր:

— 2. Քարամխաթուն, իգ. թիվն անհայտ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 657:

ՔԱՐՄՈՒՇՏ, ար. (տե՛ս տակը):

— Քարդուշտ եպիսկոպոս Աղուանից. գնաց Հոնաց աշխարհը և քրիստոնեութիւնը քարոզեց. երկու տարուց ետ դառնալով, իր տեղ ուղարկեց Մաք անունով հայ եպիսկոպոսին (Ձ դարի առաջին կես).—Ըստ Զաքարիա հոստորի Եկեղ. պտմ. (Տե՛ս Ակինեան, Եղիշէ Ա. 221), որ ասում է, թե Քարդուշտ նշանակում է «Մխիթար»: Ահա աղուաներէն հետաքրքիր մի բառ:

* ՔԱՐԻՄ, ար. < արաբ. كريم Karim անունից, որ նշանակում է «ազնիվ, ողորմած»:

— 1. Քարիմ, որդի Խոսրովի և եղբայր Աւագ-Սարգսի, Երկայնաբազուկների տոհմից. հիշված է Հաղբատի մի արձանագրութեան մեջ (ԺԱ դար).—Շողակաթ 74:

— 2. Քարիմ Նաղաշ (ժողկող). ժողկանկարել է Վիեննայի Մխիթարեանց № 7 Յայսմաւորքը՝ 1439 թ.—Տաշեան, Յուց. 25, 50:

— 3. Քարիմ, ծերունի էր, մի Մաշտոց գրել տվեց Գրիգոր քահանային և նվիրեց Գաւաշ գյուղի եկեղեցուն, 1444 թ.—Նօտարք 134:

— 4. Քարիմ սարկավագ Երուսաղէմացի, 1596 թ.—Rapport Belgique 24:

— 5. Քարիմ, ար. 1587 թ.—Bodleian 107:

— 6. Քարիմ, տե՛ս Շիրակ 175 (տախտակը) և իմ Բո. Զաքարիա Պուս:

* ՔԱՐԻՄԱՏԻՆ, ար. < Հայապ. 512 մեկնում է արաբ. کرم

الدين karam-ad-dīn «շնորհք հաւատոյ» սրանի՞ց է Քարմա-տանենց ազգանունը (Տաշեան, Ցուց, 907, 959)։ Թե՛ «քարի մա-տան» (հանք), որ հավանական չէ։

— Քարիմատին մեծ իշխան, որդի Ումեկի, մոր կողմից թոռն Ջալալ իշխանի խաչենի։ Բնակվում էր Թիֆլիսում (ԺԳ դար)։ Նրա մոտ իջևանեց Յովհաննէս Պուլզ Երզնկացի՝ Տփղիս այցելութեան ժամանակ.—սեռ. Քարիմատինին՝ Երզն. երկն. յուշ. Հայասպ. 512։

— Քարիմշայ վանեցի, խոշա և տանուտեր, որդի Թումայի-իր եղբայրներն են խոշա Խորշահ և խոշա Ատոմ, որոնց հետ միասին Ազարիա երեցին գրել է տվել Վանում մի Աւետարան, 1484 թ. զար-դարել է Պետրոս առաքյալի ժամատունը, Թարմա է կապել, մի եր-կաթագիր Աւետարան, մի Մաշտոց և մի շուրջառ է նվիրել, Ռու-սաստանից մի բուրվառ է բերել նույն եկեղեցին.—Չեռ. Վասպ. 495—498։

— Քարթաբ, որի հիշատակին կանգնեցրած է մի խաչքար Մարտիրոս գյուղում, 1279 թ.—Սիսական 176, Խաղրակեանք 129 (Ջալալեան սխալմամբ նույնացնում է Իւանէ Օրբեղեանի եղբայր Քաւթարի հետ, որ վրացի էր և սպանված մի դար առաջ.—Վրդ-Պոմ. էջ 130)։

— 1. Քաւուն (կամ Քայուն), որդի Ալեքսի, միայնակեաց, որ Ցակոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան. Ցակորի նահատա-կութեամբ գործը կիսատ մնաց և Մարտիրոս գրիչը ավարտեց 1330 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 769։

— 2. Քաւուն, մեծ հայր Քաւուն միայնակեացի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1330 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 770։

* ՔԱՅՈՒՐ, իգ. <պրս. کافری kâfirī. գործածված է ան-թվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Վասպ. 122)։

— 1. Քաֆուր, կին Բուրթելի և մայր Հազարբէգի, որ Խլա-թում գրել տվեց մի Ցայսմաուրք, 1445 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 306։

— 2. Քաֆուր, կին Պարոնլուսի. ծնողներն են Սարգսի, որ Բաղէշում, Կիրակոս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—Նօտարք 173։

— 3. Քաֆուր, զավակ Մկրտիչի՝ եղբոր Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը 1497 թ.—Չեռ. Նոր-Քայազ. 16 ր։

— 4. Քաֆուր, իգ. Թիվն անհայտ.—Չեռ. Վասպ. 295։
— Քեթեման, իգ.

— 1. Քեթեման, իգ. հիշված 1661 թ.—Չեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 119)։

— 2. Քեթեման, մայր Յովսէփ արքեպիսկոպոս Արղութեանի՝ 1700-ական թ.—Ազգապ. 3202։

— ՔԵՂՈՒՊԱԹ, ար. <պրս. کی قوباد key-Qubād անունից որ է Քթազաւորն կաւատ. տե՛ս վերը Շահղուրաթ։ Հիշված է ան-թվական մի արձանագրութեան մեջ (ուշ շրջանի).—Սմբատեան, Գեղարք. 119։

— Քեմեր, կին Տնկիկի և մայր Խաչատուր սարկաւազի, որ Տփղիսում օրինակեց Աւետարանը 1304 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 488։

— Քեմեր, կին Երանոսի՝ հորեղբոր Քաւուն միայնակեացի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1330 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 770։

— Սեռ. Քէմըլի, ար. 1666 թ.—Չեռ. Վասպ. 926։

* ՔԵՇԻՇ, ար. <թրք. كيشيش kešiš «քահանա» բառից, մի անգամ 1651 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 218)։

— Քաշիշ, ար. հիշված 1551 թ. (Матер. Арх. Кавк. III, էջ 93, 94)։

— ՔեՆԾԿԻՆ, իգ. <հյ. քեռեկին բառից. անո՞ւն է. հմմտ. շեւ զղեռարոյս զաւական մեր զՍեղիսէթն և զՍտեփաննոսն և զՔեռէ-կինն և զՇահմեկիթն» (Չեռ. Քար. 13 ր, 1435 թ.)։

— ՔեՉԻ, ար. <թրք. كچي keçi «այծ» բառից. սրանի՞ց է Քեչեան ազգանունը։ Քեչի անունը հիշված է մի անգամ 1609 թ. Ջրբ. սարկ. Գ. 22. տե՛ս և Կիշիպակ, Քիշիխան։

— Քեչի խաթուն, կին բրուտ Ասատուրի, կարծես ժառանգորդ բրուտ Ստեփանոսի, որ վանում գրել տվեց մի Աւետարան 1435 թ.—Չեռ. Վասպ. 370—371։

— Քեչի, ար. հիշված 1674 թ. (Չեռ. Դաղեան Բ. 46 ր).—Նույն է Գիշիպէկ, ար. հիշված 1626 թ. (Չեռ. Դաղեան Բ. 32 ր)։

* ՔԻՉԻՐԷԿ կամ ՔԻՉԻՐԷ, ար. <թրք. kiçik (փոքր)+beg, bey «բէգ» բառերից, իբր «իշխանիկ կամ փոքր իշխան»։ Մեր մեջ իբրև արական անուն գործածված է այս երկու ձևով էլ՝ Ժէ դարում (Ջրբ. ագուլ. 62, 92)։

— Քիշի խան, Շաքիի իշխանը 1711 թ., որին հիշում է Ծասյի կաթուղիկոսը (Պատմ. Աղուանից 25)։

— 1. Քիշիմաթուն, իգ. 1599 թ.—Չեռ. Վասպ. 757։

— 2. Քիշխաթուն, իգ. 1648 թ.—Չեռ. Վասպ. 914։

+ ՔԵՐՈՎԱԷ, ար. <հյ. քերավբէ «հրեշտակ» բառից։ Սովորա-կան է այժմ. կրճատ ձևով Քերոր (Պլ. աղավաղյալ Քէօրթօփէ)։

— Քերովքի ողբասաց, ունի տաղեր (ԺԵ դար)։—Տե՛ս Հա-
ցունի, Պատմ. տարազի, էջ 222: Անշուշտ նույն է Քերովքի տաղա-
սաց ԺԶ դարու՝ Յուշիկը Բ. 125:

— Բրովք, սարկավազ ոմն. հիշված 1563 թ.—Ձեռ. Քաւր.
68 ա:

ՔէՄԻ, իգ. ձևն անստույգ. գրված է Քէմիին, որ պիտի լինի
կամ սեռ. Քէմի-ին և կամ ուղ. Քէմին. մի անգամ հիշված է 1582 թ.
(Ձեռ. Վասս. 696):

* ՔԻՄԻԱ, իգ. <պրս. کيميا kīmya «ոսկի շինելու արհես-
տը»:

— 1. Քիմիա խաթուն Սեբաստացի, կին Մերի և մայր պարոն
Ասլանի. ստացավ մի ժողովածու 1350 թ.—Տաշեան, Յուց. 107 ա:

— 2. Քիմիա, դուստր մղղեսի Մանուկի, որ Կեսարիայում
գրել տվեց մի ճաշոց 1484 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կեսարիո
Բ. 1849:

— 3. Քիմիայ, զավակ Զէմպարհի՝ եղբոր Սահակ երեցի, որ
Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում օգնեց Յովհանէս արեղային գրելու
Յայսմաուրքը՝ 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1850:

— 4. Քեմիա, իգ. 1636 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 752:

— Այլ ոմն Քեմիա, կին Ասլանի, հիշված է 1603 թ.—Ձեռ.
Կվով (ՀԱ 1936, 506), REA 7, 151:

— Քիմիլ, տե՛ս Մերկիս Մանկտաւազ (ԺԵ դար):

— Քիշար, ար. հիշված 1661 թ.—Ձեռ. Աղուլ. (Արրտ. 1911,
119):

ՔԻՇԻ, ար. <թրք. کیشی kišī «անձ», «ազնիվ անձ» բառից-
մի անգամ ունենք Քիշի ոմն՝ որդի Յովհաննէս ավագերեցի. կազմել
է Ս. Աթանասի գործերի ցանկը՝ 971 թվին գրված մի ձեռագրի վեր-
ջում, 1225 թ.—Տաշեան, Մատեն. մանր. ուս. Ա. 295:

— Քիշիբէկ, ար. հիշված է անթվական մի յիշատակարանում
(Bodleian 148):

* ՔԻՇՄԻՇ, իգ. <թրք. کیشمیش kišmiš «շամիշ» բառից:—
Քիշմիշ, իգ. հիշված 1608 թ. (Ձեռ. Վասս. 255):—Քիշնիշ, իգ. (Ք
տառով). հիշված 1736 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 44 ա): Այս անունը լսել
եմ նաև Երևանում, Ալաշկերտցի մի կնոջ անունն էր. տե՛ս և Սով-
Հայաստ. 1945 թ., հուլ. 29, էջ ա:

— Սեռ. Քշմշին. թիվն անհայտ.—Ձեռ. Վասս. 450:

— Քիշմիթ, հիշված է մի խաչքարի վրա, 1701 թ.—Սմբատ-
եանց, Գեղարքունի 498:

— Քիշի Տաւակալայ, ազնվական քաղաքացի Կաֆայի, որին
ի միջի այլոց գրեց Կոստանդին կաթողիկոսը՝ Յլորենտիայի ժո-
ղովի առթիվ (1438 թ.)։—Պալճյան, 87:

— Քիւամ, խաչքարի փորագրիչ, 1575, 1595, 1596, 1602 և
այլն.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 58, 458, 532, 494:

— Քնար, իգ. հիշված է 1626 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 255) և Քնար
ոմն մեծ մայր՝ 1604 թ. (անդ, էջ 266):

— Քնար, ա՛ր. 1636 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 752:

— Քնար, ա՛ր. 1670 թ., Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 90:

— Քնար, ի՛գ. 1662 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1929, 13):

+ ՔնԱՐԻԿ, իգ. <հյ. քնար բառի փաղաքշականն է, ինչպես
որ նույն անվան կրճատ ձևն էլ է Քնար: Նորահնար անուն է: Ըստ
այսմ սրա հետ կապ շունի Քնարիկ՝ պարսիկ նահանգապետ Հա-
յաստանում (Զ դար). Վրթ. և վկ. Բ. 127:

+ ՔնՔՈՒՇ, իգ. <հյ. քնքուշ բառից:

— 1. Քնքուշ խաթուն, ազգական Արզուլմսեհի, 1327 թ.—Ձեռ.
Աղուլ. (Արրտ. 1911, 461):

— 2. Քնքուշ, կին Սարգսի. ծնողներն են Սիմէոն կրոնավորի,
որ Երուսաղէմում օրինակել տվեց Աւետարանն ու ճաշոցը 1358 թ.—
Ձեռ. Հայէպի, Ա. 118:

— 3. Քնքուշ, դուստր Թումայի և քույր տանուտեր խոջա
Խորշահի, որ Վանում, Ազարիա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան,
1484 թ.—Ձեռ. Վասս. 496:

— 4. Քնքուշ խաթուն, կին Կիրակոս քահանա գրչի (№ 133),
որ Բաղէշում օրինակեց մի Յայսմաուրք, 1438 թ., մի Աւետարան
1454 թ. և մի Աւետարան էլ 1463 թ.—Նօտարք 118, 173:

— 5. Քնքուշ անունով ուրիշ կանայք հիշված են 1542 թվից
(Manus. Brit. mus. 34 p), 1567 թվից (Քորոս աղբ. Բ. 256), ԺԶ
դարից (Ձեռ. էջմ. № 1617), 1602 թվից (Նաթանեան, Տեղեկ. Սե-
րաստ. 85, Քորոս աղբ. Ա. 184, Ձեռ. Սեբ.=ՀԱ 1924, 331):

— 6. Քնքուշ, կին Ստեփաննոսի Որճոկեցոյ (1497 թ.)։—
Տաշեան, Յուց. 284:

— 7. Քնքուշ, իգ. հիշված է 1507 թ.—Ձեռ. Վասս. 624:

— 8. Քնքուշ, իգ. 1602 թ.—Ձեռ. Վասս. 807:

— 9. Քնքուշ, իգ. 1634 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 431:

— ՔՇԻԿ, ար. հմմտ. Քշիկ:

— Քշիկ, վանահայր Վանուց Ներսմերհի (706 թ.)։—Կղկնտ.

Գ. Ը.—սեռ. Քշկայ՝ Կղկնտ. Գ. Թ.—Քշիկայ՝ Կղկնտ. Գ. Ժա:

— Քոթիք, կինն է Գոհար խաթուն (Մ 5), հայր Առիծի, Գագանի և Անդրէաս կուսակրոն քահանայի (Մ 17). վերջինս Այրարատի Կոչ գյուղից Սիս էր գաղթել և այնտեղ Սարգիս քահանային գրել տվեց մի շքեղ Աւետարան, 1336 թ.—Ձեռ. Վասս. 185:

— Փօխա, ար. հիշված է 1809 թ.—Ձեռ. Դադեան, Բ. 19 ր:

— 1. Քոյրագառ, կին Բարեմանուկի և մայր Կիրակոսի, որ եռաշատուր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1252 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՂԱ 1925, 379:

— 2. Քոյրագառ, դուստր Մկրտիչ կուսակրոն քահանայի, որ Կաֆայում գրել տվեց մի Աւետարան 1344 թ. այս թվին էլ մեռավ Քոյրագատը.—Ձեռ. Սեբ.—ՂԱ 1926, 237:

— Քուրխար, կին Վարդան քահանայի, մայրենի պապի Գէորգ քահանայի, որ օրինակեց մի Ճաշոց, Երզնկա 1391 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՂԱ 1926, 241:

+ ՔՈՅՐԻՆԱՔՈՒՆ, իգ. <հյ. քոյր+խաթուն բառերից:

— 1. Քուրխաթուն, մայր Հատիի, կնոջ Վարդան քահանայի, որ Երզնկայում, Խոսրովի որդի Վարդան քահանայից գնեց մի Աւետարան, 1397 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՂԱ 1926, 46:

— 2. Քուրխաթուն, կին Կարապետի և մայր Սկանդարի Կամախեցոյ՝ ստացող Մաշտոցի (1567 թ.), ի Կամանից.—Տաշեան, Ցուց. 310 ա:

ՔՈՆՔ, ար. ժագումն ինձ անհայտ. ունենք միայն՝

— Քոնք Առաւելեան, կուսակից Վահանի. նահատակվեց Շտէոյ գյուղի կովում «483 թ.»—Փարպ. ձգ:

ՔՈՉԱՐԻ, իգ. կրճատ ձևով Քէօշի. գործածական են Ղարաբաղում. օր. Քոչարի բեգ Մելիքների տոհմից + 1740 (Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից 150):

— Քոչաղեւ, որի կինն է Խորիշահ. նվերներ արին Բջնիի Ս. Աստուածածին եկեղեցուն, 1306 թ.—Արձ. Այրարատ 273 ր:

— ՔՈՉՔԷԿ սարկավագ, ապա ձեռնադրվեց քահանա և կոչվեց Հովհաննէս, որդի Գրիգոր քահանայի և եղբայր Ստեփաննոս գրչի, որին օգնում էր թուղթ կոկելով, Ռշտունեաց Տշող գյուղում, 1404 թ.—Հիշված է նաև 1417 թ.—Նօտարք 22, 50:

— 1. Քօչքէկ կամ Քօչիկ, կինն է Զօհար, ծնողներն են Պօղոս կրոնավորի, որ Խիզանում Յովհաննէս գրչին օրինակել տվեց մի Յայսմաուրք և նվիրեց Գամաղիէի վանքին, 1407 թ.—Նօտարք 26—27:

— 2. Քաւքէկ (տպ. Քաւգրէկ), սարկավագ, որին հիշում է

Բզիտ կրոնավորը, որ նարեկ գյուղում օրինակեց Աւետարանը 1420 թ.—Ձեռ. Վասս. 327:

— 3. Քոչքէկ, որդի Սուլդանի և եղբայր Մատթէոս երեցի, որ օրինակեց Տօնականը Վերին Նորավանքում, 1456 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ., յոչ. էջ ԽԶ:

— 4. Քաւքէկ, մերձավոր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց Ժողովածու քերթուածոց, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:

— 5. Քոչքէկ, ար. հիշված է ԺԾ դարում (Ձեռ. էջմ. Ն 940):

— Քոչխաթուն, իգ. թվականն անհայտ, մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Քար. 74 ր (1311-ից ուշ):

— Քօջօ, ար. 1735 թ.—Ձեռ. Վասս. 546:

— Քուլակ, ար. հիշված է 1610 թ.—Ալպօյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1866:

— Քուլաւշա՛յ (սեռ. Քուլաւշին), ար. հիշված է 1280-ից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում.—Քորոս աղբ. Ա. 216:

— Քուլէֆ, ար. թվականն անհայտ. ավելին տե՛ս ՔՎլան:

— Քումաչ տիկին, թվականն անհայտ.—Ձեռ. Վասս. 610:

— Քուշ, գրչի սխալ կամ կրճատ ձև Քնքուշ իգ. անվան. թիվն անհայտ.—Ձեռ. Վասս. 214:

— 1. Քուշաֆ Հառկուանցի, տաղասաց ԺԶ դարու.—Յուշիկբ. Բ. 125:

— 2. Քոշակ, ար. հիշված 1610 թ.—Ձեռ. Կես. Ածած. 52 արք ՔՈՒՊՂԻԴՈՒՆՏ, իգ. <իրան. անուն է, որի երկրորդ մասն է պրս. duxt «գուստր». առաջինը անհայտ (Հիւրշ. 38):

— Քուպրիդուխտ, դուստր Վասակայ մեծի՝ տեառն Սիւնեաց, թույր Փիլիպպէի Ա և կին Հրահատի. Տաթևի վանքին նվիրեց Մաճ գյուղը՝ 867 թ.—Օրբ. լթ:

— Քուրան, կին Բախթիարի և մայր Շահամիրի, որ Սարգիս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1487 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՂԱ 1925, 264:

* ՔՈՒՐԴ, ար. <պրս. քուր՝ կուր ազգի անունից. հմմտ. Քիւրա աղա, որ Սուլթան Մուրադ Ա-ի զորավարներից մեկն էր՝ Կոսովայի ճակատամարտում:

— 1. Քուրդ իշխան Սիւնեաց, հաջորդ Յովհանի. ընկերանայով Բարգէն իշխանին՝ խնդրեցին կաթողիկոսից ձեռնադրել Ստեփաննոսին («+735 թ.») եպիսկոպոս Սիւնեաց.—Ուղ. Քուրդ՝ Օրբ. 1. (ձեռագիրը այստեղ աղավաղ է).—Քուրդիկ՝ Այրիվ. 20 ր.—Քուրդոյ՝ Օրբ. ծգ. ծգ.—սեռ. Քուրդոյի՝ Տաշեան, Ցուց. 45 ր.—Քրդի՝ Ցայսմ.

յուլ. 24.—Քուրդոյ (իմա՝ Քուրդկոյ)՝ Կիր. 41.—բց. ի Քուրդոյէ՝ Կղկնտ. Գ. ժզ:

— 2. Քուրք Ամատունի, տե՛ս Յազգ Ամատունի «895 թ.».— Սուտ Շապհ. 69, 74:

— 3. Քուրդ կամ Ամիր-Քուրդ Արծրունի, ամիրա Տփղիսի, օգնեց վրաց Գէորգի Գ թագավորին՝ ընդդեմ Օրբելեանների ապստամբութեան (1178 թ.), տեր Կայենոյ և Մահկանաբերդի, պապ Սաղուն աթաբեգի և նշանավոր ըմբշի՝ որ ապրում էր ՓԳ դարում.— սեռ. Ամիր Քրդին՝ Մաղաք. ար. 34:

— 4. Քուրդ Արծրունի, կամ Ամիր-Քուրդ, իշխան Կայենոյ և Մահկանաբերդի, որդի Վահրամի և եղբայր Վասակի՝ որ Տփղիսի շահապն էր, միաժամանակ Տփղիսի ամիրապետն էր՝ Վրաց պետութեան մեջ. գտնվելով Վրաց թագավորից՝ զնաց Կարին. իր մոտ մնաց մի ժամանակ Մխիթար Գօշը (+ «1213 թ.»): Թամար թագուհու օրով վերադարձավ և պատիվ ստացավ: Քուրդի դուստրը՝ Արզուխաթուն կինն է Վախտանկ հաշեցու, Սաղուն աթաբեգի մեծ պապն է: Զաքարէի և Իւանէի մորեղբայրն է.— Լալապ. 389. Կիր. ժա. Տաշեան, Ցուց. 182 ա.—սեռ. Քրդի՝ Կիր. ժա. ժբ. Վրդ. ձգ.— Արձ. Սմբատեանց, Գեղարք. 173, հաղբակեանք 21:

— 5. Քուրդ, իշխանաց իշխան, 1176 թ. նորոգել տվեց ՍՀառի տաճարի դուռը՝ ձեռամբն հյուան Յովհաննէսի (Սմբատեանց, Գեղարքունի, 120), հաղբակեանք 81, որ միացնում է սրա հետ:

— 6. Քուրդ, որդի Սմբատի, հայր Սմբատի և Ուքանի, եղբայր Բարսեղ արքեպիսկոպոսի Լաղբատու. արձ. 1220 թ.—Justi 179 ա:

— 7. Քուրդ Բ. Մեծ իշխան Արագածոտն գավառի, որդի և հաջորդ Վաչէի Վաչուտեանց և հայր Վաչէի և Լասանի. կինն էր Խորիշահ Մամիկոնեան. շինել է Սաղմոսավանքի մեծ գավիթը 1250 թ. (Զամբռ 291): Իր մոտ իջեանեց Լեթում Ա՝ Վարդենիս գլուղում, Մանգու խանին այցելութեան զնալիս («1254 թ.»)—Կիր. ժզ. Զքր. սարկ. Գ. 14. ZAPh 2, 48. Այրարատ 162—163, 168—169, 171 ա, 253, 261. Շողակաթ Ա. 32.—սեռ. Քրդի՝ Կիր. ժզ.—սեռ. Քրդոյ՝ Զքր. սարկ. Գ. 14, 15, 30.—Նույն է անշուշտ յիշ. 1267 թվի (հրտր. Գ. Տեր-Մկրտիչ. Անան. Շիր. էջ 32.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 314 և Սիսուան 102).—Ըստ Այրարատ 253—255 նստել է 1235—1267 թթ. կանգնել է Յովհաննավանքի գավիթը 1250 թ. շինել է Սաղմոսավանքի գրատունը՝ 1235 թ. (Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի, 18), նորոգել է Սեանում Պետրոս Առաքյալի եկեղեցին 1243 թ. (Սմբատեանց, Գեղարք. 160): Հրաժարվեց իշխանութեան

նից և քաշվեց Սեան, ուր ճգնական կյանքով վախճանվեց 1235 թ. իր վաղամեռիկ դուստր Մամախաթունի հիշատակին շինել է Սաղմոսավանքում մի գրատուն և մի մատուռ. հիշված է 1213—1267 թթ.:

— 8. Քուրդ իշխան, ազատեց Սուրմառիի Մարկոս արքեպիսկոպոսին, որ գերի էր ընկել թաթարների ձեռքը՝ 1238 թ.—Այրարատ 122, Լալապ. 458:

— 9. Քուրդ, որդի Կախաբերի, կրոնավոր դարձավ Կեչառու վանքում և կոչվեց Յովհաննէս. շինեց Ս. Յովհաննէսի պահարանը 1244 թ.—Արձ. Այրարատ 261:

— 10. Քուրդ, որի դուստրը Մամքան (1298 թ.) կինն էր Լասան Ականեցույ, որդույ Դարա-Գրիգորի.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 89 ա:

— 11. Քուրդ Գ Անբերդցի, իշխանաց իշխան, որդի Լասանի (Տայիր) և թոռն Քուրդ Բ մեծ իշխանի Արագածոտն գավառի. հիշված է 1317 թ. կինն է Խոյան կամ Խուանդ խաթուն.—Այրարատ 171 ա, 253—254. քաջ զորավար, ուներ ընտիր բանակ, որով երկյուղ էր ապրում թշնամիներին. սիրելի դարձավ թաթար իշխաններին և իր երկիրը պահեց անվրդով. Լալապ. 527. որդիքն են Քեղոս Զրքին և Թայիկ: Այս Քրդի մի Արձ. 1338 թվից տե՛ս ZAPh 2, 48 և մի Արձ. 1329 թ. տե՛ս Այրարատ 181:

ՔՈՒՐԴԱՄԻՐ, ար.

— 1. Քուրդամիր, կինն է Լերիք տիկին. ծնողներն են Արզումանի, որ նորոգել տվեց մի Աւետարան, 1386 թ.—Ձեռ. Վասպ. 117:

— 2. Քուրդամիր, որդի Գորգի և եղբայր Դաւիթի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1407 թ.—Ձեռ. Վասպ. 165:

— 3. Քուրդամիր, որդի Խուսէնբէկի և եղբայր Լալապետ կրոնավորի, որ գնեց մի Աւետարան 1431 թ.—Նօտարք 93:

— 4. Քուրդամիր, ամուսին Շնոֆորի և փեսա Ներսէս քահանայի, որ Սեբաստիայում գրել տվեց մի Ճաշոց, 1438 թ.: Ներսէսն ասում է քրոջը համար թրագում աշխատանք և երախտիք ունի ի վերայ մեր... զի գորովագութ աղետիւ սպասաւորեաց մեզ և զմայրութեան զգութն և զտեղն ոչ պակասեցոյց և Քուրդամիրն զեղբայրութեան տեղն»:

— 5. Քուրթամիր, ար. հիշված 1534 թ. (Նաթանեան, Արտօսը Լյստնի 149):

— 6. Խուրդամիր, ար. 1592.—Ձեռ. Վասպ. 731:

— 7. Քուրտամիր, ար. հիշված է 1701 թ. (Bodleian 207):

— 8. Քուրդիկ իշխան Մամիկոնեան, ուզեց փախցնել Յովսէփ

և Սահակ եղբայրներին Հունաց երկիրը, բայց չհաջողվեց, ձերբակալվեցին և նահատակվեցին «808 թ.».—Ազգայ. 920. Աւգեր. Լիակ. վրբ. սրբ. Գ. 295:

— 9. Քուրդիկ Մամիկոնեան, հայր Գրիգորի և Սմբատի՝ որոնք գերի քվեցին Բուղայի ձեռքով Կարինից Ասորիք (Ք դար): Այս քուրդիկը վերջին Մամիկոնեանն էր, որին զխատեց Բուղա 952 թ. և Բագրևանդ գավառը անցավ Բագրատունեաց (Կոզեան, Կմարկենները 39).—Արծր. Գ. Ժգ Քուրդկայ՝ Սամ. անեց. 91. Վրբ. և վկ. Բ. 267 Արծր. Գ. Ժա:

— 10. Քուրդիկ իշխան Փոքր Հայոց. նշանակված էր վերակացու Լոդանեայ. Միքայել կայսեր ժամանակ գծովելով հունաց հետ, ասպատակեց շատ տեղեր. երբ Վասիլ Ա կայսր նստավ, անձամբ գնաց նրա մոտ և հնազանդութուն հայտնեց (870 թ.).—Չամշ. Բ. Ը98:

— 11. Քուրդոյ, որդի Շապուհի, ազատ Սյունի. հիշված է Տաթևի 844 թվի կալվածագրում:—Օրբ. լը:

— Քուրք պարոն, իշխան Այրարատեան գավառի Սերկևի գյուղում, 1441 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ էջ ԽԸ:

— Քուրդեայշիե (սեռ. հոլով), կինն է Շնոհաւոր, ծնողներն են Սիոն միակեացի, որ Կողոց վանքում Վարդան գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1461 թ.—Նօտարք 198:

ՔՈՒՐԹՈՒՆ, սեռն ու ծագումը ինձ անհայտ. հիշված է մի անգամ 1593 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 194):

— Քուրխաթուն, կին Կարապետի և մայր Քաւաթալ Հալէպցու, որ գնեց գերի ընկած մի Աւետարան 1400 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 402:

— Քուֆ, կինն է էլխաթուն. ծնողներն են Մկրտիչ կրոնավորի և Յովհաննէսի, որոնք Բաղէշում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեցին մի Յայսմաւորք 1446 թ.—Նօտարք 151:

ՔՉԻԿ, ար. հմմտ. Քշիկ:

— 1. Քշիկ, հայր Վրթանէս Քերթողի.—սեռ. Քշկան՝ Գիրք թղ. իա, իդ:

— 2. Քշիկ, տանուտեր կամ վանահայր Ներսմեհրի վանքի, Աղուան. մին այն կրոնավորներից, որոնք նզովեցին Ներսէս-Բակուր կաթողիկոսին Աղուանից «713 թ.».—Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից Ա. 123:

* ՔՈՒՒՍԵԱՆՔ, տե՛՛ս Ոսկեանգ:

* ՔՍԵՒ՝ՔՍԷՍ, ար. <հպրօ. xšayaššan—տնվան հուն. = չէրճեղս

(= լտ. Xerxes) տառադարձութունն է: Այս անունով հայտնի է Դարեհ Ա-ի որդի և Պարսից աշխարհակալ թագավոր Քսերքսէսը: Բուն նշանակում է «իշխողների մեջ արուն՝ քաջը» xšaya + aršan բառերից): Bartholomaei, Altir, Wört. 550, Justi 174 ա:

— 1. Քսերֆէս, իշխան Արծրունի. գործակից էր Տիգրան Ա-ին՝ Աժդահակի դեմ պատերազմում. Լիւդացոց պատերազմում գերի ըննեց Կրեսոսին և հանձնեց Կիւրոսին.—Արծր. Ա. Ե.—սեռ. Քսերֆսեայ՝ Արծր. Ա. Ե, գ.—Քսերֆսեան՝ Արծր. Ա. Ե:

— 2. Քսերֆէս, թագավոր Հայոց (Սոփաց), կոչվում է նաև Փրատափիոն կամ Շաւարշ. թվի որդի Արդիսարէսի. հաջորդեց Արշամին. ապստամբեց նախ Սելևկեանց մեծն Անտիոքոս թագավորի դեմ, ապա հաշտվեց՝ ամուսնանալով նրա Անտիոքիա քրոջ հետ, ստանալով իր օժիտ Արևելյան Հայաստանը, որ Անտիոքոսը խլել էր Ատրպատականի թագավորի ձեռքից. երկրորդ անգամ ապստամբելով՝ սպանվեց իր կնոջ ձեռքով (Ն. Ք. 215 կամ 200 թ.).—Գրգշ. Քնն. պտմ. Բ. 130 ըստ Պոլիբ. հտկտ. ը. 25, Լէօ, Հայոց պտմ. Ա. 379. Justi 174 ա. Ալպոյաճեան Պատմ. Հայ Կես. Ա. 195:

— Քրան, տաղասացի անուն է. սրանից ունենք միայն «Տաղ Քրանէ ասացեալ. Մեռա՛ւ գնաց աղբատ Ղազար, տեղն է կանաչ ու պայծառ. անմահութեան աղբիւրն առաջին, շուշան ծաղկունք հարիւր հազար» (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 209, թվականն անհայտ):

— Քրիսուլ (Chryseuil), սուրբ ավանդութունը համարում է Փարիզի Ս. Դիոնիսիոսի աշակերտ, հայ. այժմ պաշտպան Commi-nes-ի. թիվն անհայտ (Ալիշան, Յուշիկք Ա. 73):

+ ՔՐԻՍՍԱՏՈՒՐ, ար. <փխ. Քրիստոսատուր ասելու. մի անգամ գտնում եմ հիշված 1649 թ. (REA 10, 51):

* ՔՐԻՍՍԱՓՈՐ, ար. <հուն. Χριστοφόρος անունից (գերմ. Christoph, ֆրանս. Christophe, անգլ. Christopher, ռուս. Христофор), բուն. նշ. «Քրիստոսաբեր» (Հիւրշ. 336): Հայտնի է օր. Քրիստափոր նահատակ Սկիւթացի (Աւգեր. Լիակ. վրբ. սրբ. Գ. 406): Գործածական է և այժմ. կրճատ ձևն է Քրիստ. Կովկասում ըստ ռուսականին հաճախ Խրիստափոր.—Հիւրշ. 336: Ուշ ժամանակ հունարեն դարձել էր Խոսոֆոռ. և այս անունով էր կոչվում Լևոն Բ-ի ժամանակ Խոսաֆ պարոն և տեր Լաւարոյ, ներկա եղավ Լևոնի թագադրութան հանդեսին «1199 թ.».—Սմբ. պտմ. 162 (Կոշի Խոսաֆ, տպ. Մոսկ. Խոսաֆ, իսկ Սիսուան 289—290 գրում է Խոսաւֆօն՝ հույն ազգաւ):

— 1. Քրիստափոր Ա Արծրունի, կաթողիկոս Հայոց «472—

478 թթ.» հաջորդ Գիւտ կաթուղիկոսի. առանց օծում ստանալու վարեց կաթուղիկոսական պաշտոնը. Արծր. Բ. բ. (Ըստ Ազգապ. 430 և 529՝ Չամչեանի գյուտն է, բոլորովին անգո անձ):

— 2. Քրիստափոր Բ. Տիրաօիճեցի, կաթուղիկոս Հայոց «539—545 թթ.» հաջորդ Սահակ Բ Ուղկեցու. կոչվել է Փիլիսոփա. ուղղափառ ասորիներին նեստորականներին դեմ պաշտպանելու համար նախ գրով, ապա անձամբ դիմեց Պարսկաստան, ներկայացավ Խոսրով Նուշիրվանին և Ասորոց եկեղեցու համար ձեռնադրյալներ կատարեց: Այս ձեռնադրույթունների մեջ հիշվում է Ասորոց մեծագործ եպիսկոպոս Աքուղեմէ ըստ Ասսեմանի (Միսուան 462).—Եզն. եր. 268. Քհնպ. 271. Յհ. կթ. ժզ. Յհ. կթ. հյր. 274. Ասող. Բ. բ. Սամ. անեց. 73. Մխ. անեց. դ. Մխ. այրիվ. 20. Միխ. աս. իթ (=իր). Կիր. 22. Վրդ. լ. Օրբ. հա. Վրաց աղբ. Ա. 78.—սեռ. Քրիստափորի՝ Ասող. Բ. բ. Մագ. թղ. կէ.—Այս Քրիստափորի մասին խոսում է նաև ասորի մատենագիր Բարճեբրէնսը և կոչում է նրան Մար Քրիստափորոս, որին համարում է ծաղմամբ ասորի (տե՛ս Տէր-Մինասեանց, Հայոց եկեղ. յարար. 122—133. նաև Շոդակաթ Ա. 109: Ավելի մանրամասն Տեր-Մինասեան, Նեստորակ. 211):

— 3. Քրիստափոր, եպիսկոպոս Պալունեաց, անդամ Դունոյ Բ ժողովի (554 թ.).—ուղ. Քրիստափոր՝ Գիրք թղ. ժէ.—սեռ. Քրիստափորի՝ Գիրք թղ. ժղ:

— 4. Քրիստափոր, եպիսկոպոս Ռշտունեաց (Չ դար). հաջորդ Սահակ եպիսկոպոսի Ռշտունեաց՝ որ մեռել էր 560 թ. (Չամչեան, Անահիտ 1931 սեպ. էջ 124).—բց. ի Քրիստափորէ՝ Գիրք թղ. ժթ. Կղկնտ. Բ. է:

— 5. Քրիստափոր, եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդ Գրիգորի. անդամ Դուինի ժողովի «607 թ.».—Ուխտ. Բ. լ, լե. Օրբ. իդ, իե, կը, հա. Օրբ. հկճռ. ժբ.—Քրիստափոր՝ Գիրք թղ. լը.—սեռ. Քրիստափորի՝ Ուխտ. Բ. լէ. Գիրք թղ. խ. Օրբ. իդ.—բց. ի Քրիստափորէ՝ Ուխտ. Բ. լբ.—Ի Քրիստափորէ՝ Գիրք թղ. լթ:

— 6. Քրիստափոր Գ Ապահունի կաթուղիկոս Հայոց՝ «628—630 թթ.» անապատական, Ապահունեաց եպիսկոպոս էր. հավատ ձեռնարկ տվեց Արրահամ կաթուղիկոսին («607 թ.»). Վարազտիրոց մարզպանի և Թէոդորոս Ռշտունու առաջարկությամբ ընտրվեց կաթուղիկոս իբրև հաջորդ Կոմիտասի. իր գոռոզ և խիստ բնավորության պատճառով ատելի դարձավ և գահընկեց եղավ, քաշվեց միայնարան և ճգնական կյանքով ապրեց մինչև իր մահը.—Սեբ. իր.

Գիրք թղ. խ, ժէ. Ուխտ. բ, լէ. Յհ. կթղ. ժէ. Եզն. եր. 268. Քհնպ. 271. Ասող. Բ. բ. Յհ. կթ. հյր. 275. Մխ. անեց. դ. իդ. Մխ. այրիվ. 21. Միխ. աս. իթ (=իր). Սամ. անեց. 79, Կիր. 31, Վրդ. լզ, Օրբ. իէ, հա.—սեռ. Քրիստափորի՝ Մխ. անեց. իդ. Միխ. աս. ժբ.—բց. ի Քրիստափորէ՝ Գիրք թղ. ծե. Կղկնտ. Բ. խթ.—Վրաց աղբ. Ա. 38, 48:

— 7. Քրիստափոր, եպիսկոպոս Դարունեաց, անդամ Կարնոյ ժողովի («633 թ.» Եղբ կաթուղիկոսի ժամանակ).—Այրարատ 43, 497. Տաշեան, Ցուց. 114 բ. Չամչ. Բ. 528:

— 8. Քրիստափոր, Հայ զորավար, ազդական Վասիլ կայսեր, որ իր փոխարին ուղարկեց նրան Պաղիկիսանց գլխավոր Քրիակիրոսի դեմ. սա շուղեց կովիկ Հունաց հետ և քաշվեց Տիրիկի. Քրիստափորը 600 հողի հայ և 600 հողի կապաղովկիացի ուղարկեց նրա դեմ՝ հսկելու համար նրա շարժումների վրա, մի կովի ընկաղրում Քրիակիրոս խարդախ և ստոր եղանակով «պանվեց մի հույնի ձեռքով, որ նրանից շատ քարիքներ էր տեսել: Քրիակիրոսի սպանման վրա (874 թ.) Քրիստափոր դիմեց Տիրիկի վրա, որ գրավեց առանց կովի, որովհետև պարիսպները քանդված էին երկրաշարժից և բնակիչները փախած: Քրիստափոր հիմնահատակ կործանեց Տիրիկը, Պաղիկեաններին կոտորեց, մնացածին բռնի զինվորագրեց, մի մասն էլ ցրվեց, որով վերջացավ Պաղիկեան սարսափը, որ ծանրացել էր Փոքր Ասիոյ վրա ամբողջ 25 տարի (Ալաջայահեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 310):

— 9. Քրիստափոր, վանահայր Նորավանից. եղորորդի Ստեփաննոս վանահոր. նստել է 970 թվից հետո.—Օրբ. խզ:

— 10. Քրիստափոր, վանական Գնդեվանից. շինեց եկեղեցու գավիթը՝ 999 թ.—Օրբ. խթ:

— 11. Քրիստափոր գրիչ. օրինակել է մի Աւետարան՝ Սիմէոն քահանայի համար, 1033 թ.—Շոդակաթ 191:

— 12. Քրիստափոր կրոնավոր, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը 1033 թ. Սարգիս ստացողի համար.—Չեռ. Կարին. 17:

— 13. Քրիստափոր, 1041 թ. Մագ. թղ. յռչ. էջ ԺԹ ծան.:

— 14. Քրիստափոր քահանա, իր երկու որդիների հետ նահատակվեց Քուրբերից, Արկնիում (1062 թ.).—Ուռհ. 139. Չամչ. Բ. 976:

— 15. Քրիստափոր, քարագործ Քեսունցի, հայր Թէոդորոսի (1074 թ.): Տե՛ս Թէոդորոս անվան տակ: Արձանագրության «Քրիստոսի որ» ընթերցվածը պետք է ուղղել Քրիստափոր:

— 16. Քրիստափոր քարագործ, հայրն է Քէոզորոս (№ 33) նկարչի. տե՛ս անդ:

— 17. Քրիստափոր, առաջնորդ Կամբջածորի. հրամայեց Աւետիս գրչին՝ օրինակելու Սամուէլ Անեցու ժամանակագրությունը, 1176 թ.—Օրբ. ժմ. յոջ. էջ 4:

— 18. Քրիստափոր ոմն, համառոտեց Բարսեղի Կեսարացւոյ Վեցօրեայքը (ԺԲ դար).—Չարբ. Թրգմ. 343:

— 19. Քրիստափոր, աշակերտ կամ օգնական Իգնատիոս գրչի և ծաղկողի (ԺԳ դար).—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 24:

* ՔՐԻՍՏԻՆԷ, իգ. <հուն. Χριστινή անունից, որից և գերմ. անգ. Christina, ֆր. Christine, ռուս. Христина: Հայտնի է այս անունով Քրիստիմէ կույս Տիւրացի, որի վկայութիւն պատմությունը անցել է Յայմաւուրքի մեջ (Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Դ. 16Է): Հնից ավանդված է մեր միջ մի անգամ, անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասպ. 186). բայց գործածական է այժմ. փաղաքշտական ձևը ըստ ուսականի՝ Խրիստիկ:

— Քրիստիմէ, կին Յովհաննէսի և մայր տանուտեր Մարտիրոս Շատախեցու (Մոկայ Երկրից), որ Սպարտի անապատում Կարապետ գրչին գրել ավելց Աւետարանը, 1395 թ., Երբ կինը արդեն մեռած էր.—Ձեռ. Վասպ. 231—234:

— Քրիստիմոս՝ Վոյթ Հայոց Ամպլիկի. պիմեց Ահայ Կապիմիր Գ թագավորին 1462 թ. ստանալու Հայոց համար պանդան արստնութիւններ.—Գալմբ. Ուս. ԿԵՏ. Գտտ. էջ 10:

— Քրիստոս, ար. Հայոց մեջ պոյութիւն չունի. մի անգամ գտնում եմ գործածված 1686 թ. (Կամենից, 199), անշուշտ Քրիստոստուր ասելու փոխարեն:

+ ՔՐԻՍՏՈՍԱՍԷՐ, ար. <Քրիստոս+սէր բառերից:

— 1. Քրիստոսասէր, որդի Պարսից թագավորի, Մուղանի մեջ մկրտվելով Գիւտ ճգնավորից՝ ստացավ այս անունը. մտավ Գիւտի վանքը և վերջապես նահատակվեց իր հոր զորքից (Չ դար).—Օրբ. ի.—սեռ. Քրիստոսասիրի՝ Օրբ. ի:—Նույնը ունի Manus. Bibl. nat. էջ 103.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1008:

— 2. Քրիստոսասէր, կին Սարգսի և մայր Ղազար վարդապետի, որ Դարանաղեաց Ս. Գրիգոր վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1201 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 247):

+ ՔՐԻՍՏՈՍԱՏՈՐ, ար. <Քրիստոս+տուր բառերից, իբր «Քրիստոսի տվածը», ինչպես կա Աստուածաբան: Հմմտ. նաև

իրան. Yešūšad «Յիսուսատուր» (պատրիարք Քաղզէացոց 852 թ.):

— 1. Քրիստոսատուր, հաշվագետ Չորրորդ Հայքեցի. սրա մոտ սովորեց Անանիա Շիրակացին 6 ամիս, բայց հմուտ չգտնելով հեռացավ: (Թվի թե հուլն է, բայց անունը հայերեն թարգմանված. Տաշեան, Ցուց. 1162 գ համարում է հայ).—Շիր. 1. Հայապ. 232:

— 2. Քրիստոսատուր, եպիսկոպոս Բասենի, անդամ Դունոյ ժողովի («645 թ.»).—Կանոն. 130. Այրարատ 43. Տաշեան, Ցուց. 654 ա. Չամչ. Բ. 345:

— 3. Քրիստոսատուր, աշակերտ Յովսէփ անապատականի. միասին գնացին Երուսաղէմ՝ բերելու սրբերի մասունքներ (է դար).—գրծ. Քրիստոսատուրի՝ Կղկնտ. Բ. ծ (հրտր. Շահն. -տրով):

— 4. Քրիստոսատուր, ճգնավորի վարագ. համախոհ Ն. Համբրոնացւոյ.—Լմբ. 229. Տաշեան, Ցուց. 334:

— 5. Քրիստոսատուր, գրիչ և երգող. ունի գանձեր (ԺԲ դար).—Հայապ. 232:

— 6. Քրիստոսատուր, պարոն, որդի Վասլի. նվիրաբեր Կապուսի Ս. Լուսաւորիչ վանից, 1255 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 35:

— 7. Քրիստոսատուր, եղբայր Գրիգորի և Աւագի, որ օգնեցին Սիմէոն երեցին արտագրելու Աւետարանը՝ Խրիմի Սուրխաթ քաղաքում, 1343 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 755:

— 8. Քրիստոսատուր, որդի Կարապետի, մայրն է Սուրաթ. աշակերտ Խրիմի նշանավոր Աւետիք Խոտաճարակ վարդապետի (N 29), որ սնուցեց ու կրթեց նրան և «մինչ հասոյց յարրունս հասակի», դարձրեց կուսակրոն քահանա: Սուրխաթ քաղաքում (Խրիմ) Ատեփաննոս քահանա գրչին գրել տվեց մի Աստուածաշունչ 1352 թ.—Ձեռ. Վասպ. 5—16:

— 9. Քրիստոսատուր, որդի Ոսկեհերի և եղբայր Գէորգ կրոնավորի, որ ստացավ Իգնատիոսի Մեկնութիւն Ղուկասու, 1363 թ.—Ճմրատեանց, Երնջակ 228:

— 10. Քրիստոսատուր կրոնավոր, գրիչ. Կաֆայում օրինակեց Խազգիրքը՝ 1428 թ.—Գաթրըճեան, Պորգմտ. 560:

— 11. Քրիստոսատուր քահանա, գրիչ. գրեց մի Խազտեր Կաֆա քաղաքում, Աւետիք արեղայի համար, 1428 թ. մի տարի հետո գրեց, ծաղկեց և կազմեց մի Շարական, նույն Կաֆա քաղաքում, իր եղբոր Մարտիրոս կուսակրոն քահանայի համար, 1429 թ.—Manus. Bibl. nat. էջ 33, 38, 168:

— 12. Քրիստոսատուր կրոնավոր. Կաֆայի Ս. Անտոն վան-

բում օրինակեց «Տաղաշափութիւնք Ն. Շնորհալույ» 1432 թ.—Տաշեան, Ցուց. 1016 բ:

— 13. Քրիստաւառուք, մերձավոր Աստուածատուրի, որ գնեց մի հին Աւետարան 1488 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 492:

— Քրիստֆերէս, Պալիկեան աղանդավոր. հաշորդեց Տաճատ Անձեացուն իբր զորավար հույն բանակի, սկսած 790 թվից. Կոստանդին 2 կայսեր կողմից ուղարկվեց ընկճելու հայկական ապրտամբ բանակը.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 400:

— 1. Քրման, ար. հիշված է 1599 թ.—Չեռ. Վասպ. 756:

— 2. Քրման, ա՛ր. հիշված է 1633 թ.—Չեռ. Վասպ. 882:

— 3. Քրման, ար. հիշված անթվական մի հիշատակարանում (1655 թվից հետո՞).—Չեռ. Նոր-Քայազ. 43 ա:

— 4. Քրման խաթուն, կին Աստուածատուրի.(Մ 105). ծնողներն են Պակթամուրի, որ Կամախում գրել տվեց մի Ճաշոց, 1439 թ.—Նօտարք 120:

— 5. Քրման-խաթուն, կին Գրիգոր քահանայի, ծնողներն են Քումայ (Մ 202) քահանայի, որ Աղթամարում, տանուտեր Սաղաղայի համար օրինակեց Աւետարանը 1476 թ.—Չեռ. Վասպ. 482: ՔՕԹՆԱՅ, ար.

— Քօբնայ կամ Քօբան, իլաթեցի տաղասաց ժՁ դարու (Տե՛ս Նորայր, Հայկ. բառաք. էջ 2).—Յուշիկք, Բ. 125:

0

— Օգեմէն արեղայ, գրիչ. օրինակել է Գր. Տաթևացու Մեկնութիւն Աւետարանին Յովհաննու. ուրեմն և XIV դարից հետո, բայց միշտ թիւն անհայտ.—Չեռ. Կարին 159:

* ՕԳՈՍՏԻՆՈՍ, ար. <լտ. Augustinus անունից, որ ծագում է augustus «սուրբ, բարեհաջող, վեհափառ» բառից: Այս անունով հայտնի է Ս. Օգոստինոս, լատին եկեղեցու նշանավոր հայրերից մեկը (354—430 թթ.):

— 1. Օգոստինոս Կարնեցի, Դոմինիկեան կրօնավոր. նախապես կոչվում էր Աւետիք, բնակվում էր Վենետիկում (1380—1383 թթ.). գրել է Նախադրութիւնք Ս. Գրոց, նաև պեսպես կրօնական գրվածներ՝ արձակ և ոտանավոր (Հայ-Վենետ. 155, Նոր. ժող. Գ. էջ 54—56), Bodleian 234:

— 2. Օգոստինոս Բաջնեց կամ Բաջնեցի, Դոմինիկեան, ֆրս քահանա կաթողիկ. Երնջակի Ապարաններ գյուղից էր. մասնակից եղավ Շահաբասի զաղթականության, երբ դեռ պատանի էր. Արաքսի մեջ մի գոմշի ագի ձեռքն ընկնելով՝ մազապուրծ ազատվեց մահից. դարձավ եկավ Գեղարդի մոտ Խոշկաշէն գյուղը, հետո գնաց Յպահան, ուր 3 տարի ծառայեց երոսպացի մի դեսպանի մոտ: 1609 թվին ճամփորդեց Եւրոպա՝ Դերբենդի, Աստրախանի, Մոսկուայի վրայով և շրջեց Անաստան, Գերմանիա, Իսպանիա և Իտալիա. Հոռմում 1614 թ. քահանա ձեռնադրվեց և ուղարկվեց Հայաստան քարոզելու. հետո եղավ արքեպիսկոպոս Նախիջևանի, նորից եկել է Հոռմ 1630 թ. (Բանաս. 1900, 145) և վերադարձել Նախիջևան, ուր և մեռել է 1667 թվին: Թողել է իր ճամփորդության պատմությունը, որ հրատարակեց Ք. Պատկանեանը Նշխարք մատ. Հայոց, Պետերբ. 1884, որից անտեղյակ երկրորդ անգամ հրատարակեց Բասմաջեան, Բանասէր 1899, էջ 218—237.—Ալգուստինոս՝ անդ 24: Օգոստ. Բաջ. 5, 11, 22.—Օգոստինոս: Ունի արտագրած մի քանի ձեռագիր օր. ժողովածոյ 1617 թ. (Բանասէր, 1899, էջ 257):

ՕԴէ, իգ. (Չամշ. Ա. 277 Ովգէ). ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ ունենք՝

— Օդէ, բույր Արգար թագավորի, մայր Սանատրուկի.—Խոր. Բ. 19:

ՕԶԱն, ար. <պրս. اوزان avzan «քաշ, ուժեղ, հզոր»։ Թերևս իբր անձնանուն էր գործածվում, որից Օզանեան ազգանունը (Փոքր Ասիա):

— 1. Ալգրէկ, ա՛ր. թիվն անհայտ, 1298-ից ուշ (Քորոս աղբ. Բ. 335—336):

— 2. Օգրէկ, կիւն է Խուլթու խաթուն. ծնողներն են Մկրտիչ քահանայի (Մ 88), որ Բերկրի քաղաքի առաջնորդն էր 1418—1422 թվերին.—Նօտարք 55:

— Ավթայ կամ Արթայ, կին Խնկիկի, ծնողներն են Թաղէոս կրօնավորի, որ Աղթամարում գրել տվեց երկու Աւետարան 1292—1293 թվերին.—Չեռ. Վասպ. 225—229:

— Արթա, կին Ստեփաննոսի. ծնողներն են Յովհաննէս կրօնավորի, որ Բերկրիի Եղավանքում գրել տվեց մի Աւետարան 1422 թ.—Չեռ. Վասպ. 347—348:

ՕԹԱՐ, ար. <թրք. اوزار öter «գեղգեղող, դաշլայող» բառից-հիշված է 1665 թ.? Զամրո 208.—Սրանից ունենք Օթարեան ազգանունը (Կովկաս):

— Օլման, ա՛ր. հիշված է մի խաչքարի վրա 1653 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 620:

— Օլուխնա, լեհահայ իգ. անուն. հիշված 1602 թ. հետևյալ ձևով. «բանի օլուխնային, որ է Հեղինէ».—REA 7, 121:

— 1. Ալֆայ-բէկի, իգ. թիվն անհայտ (1509-ից ուշ).—Չեռ. Վասս. 642:

— 2. Ալֆայ բէկի, իգ. հիշված է 1596 թ.—Չեռ. Վասս. 244:

— 3. Օլֆա-բէկի, իգ. 1602 թ.—Չեռ. Վասս. 802:

— 4. Օլֆաբէկի, իգ. 1646 թ.—Չեռ. Վասս. 904:

— Օհաննան, ար. 1670 թ.—Չեռ. Վասս. 936:

— Օղիպա, ա՛ր. թե իգ. հիշված է 1791 թ.—Չեռ. Սանաս.

21 ա:

— 1. Աղլան, դուստր Ռստակէս քահանայի (1619 թ.).—Չեռ. Քար. 68 ա:

— 2. Աղլան, ա՛ր. թիվն անհայտ.—Չեռ. Վասս. 150:

— 3. Օղլան, իգ. թիվն անհայտ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 410:

— Օղլանգրաֆ, իգ. հիշված է 1587 թ. Bodleian 107, 1627 թ. (Չեռ. Քեհր. = շԱ 1935, 395):

* ՕՂԱՆՓԱՆԱ, իգ. <թրք. օղան «տղա, որդի» + paša «փաշա» բառերից:

— 1. Օղլանփաշա, իգ. 1595 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 695:

— 2. Ողլանփաշա, կին Պողոսի, մայր Ազարիա վարդապետի, որ ստացավ մի Յայսմաուրք (ԺԵ—ԺԶ) դար.—Տաշեան, Ցուց. 544:

3. Ողլանփաշա, իգ. հիշված 1626 թ.—Չեռ. Դադեան, Բ. 32 բ:

— 4. Օղլանփաշա, իգ. 1666 թ.—Չեռ. Վասս. 928:

— 5. Օղլանփաշա, իգ. թիվն անհայտ. Bodleian 147:

— ՕՂԱՆՔԷՇԻՇ, ար. <թրք. օղան «տղա» և keš:š «քահանա» բառերից. հիշված կա 1605 թ.—Առաք. պտմ. 9:—Նույն անունը հիշված է նաև 1697 թ.—Ուղուրիան, Պատմ. գաղթ. ի Լիվոն. էջ 68, որի դեմ էջ 83 գտնում ենք Օղլանքեշիշեանց կամ Տէրտէրեանց, որով իմացվում է, որ ազգանուն է և ոչ անուն:

ՕՂՈՒ, ի՛գ. թե ար. <թրք. օղն «որդի» բառից. հիշված է 1311 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում ողլու, ողլու ձևերով (Չեռ. Քար. 72 բ):

— Օղուգխան, ար. հիշված է 1389 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում.—Չեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 760):

* ՕՂՈՒԼԱՒԱԼ, ար. <թրք. օղու Բալի օղու-բալի «ձագուց մեղր»։ Տե՛ս և Բալի անունը, որ միշտ արական է:

— 1. Ողուպալ, հայր Տէր Ղազարի՛ ստացավ մի Գանձարան (գրված 1485 թվին).—Տաշեան, Ցուց. 760 բ.—Գրված է «հաւր նորա Ողուպալ, ե[ւ] մուրն նորա Մինասին»: Մինաս իգական անուն շինելով և ընդհակառակը Օղուբալին կանանց ավելի հարմար լինելով, թերևս այստեղ սեռի սխալ կա:

— 2. Օղուպալի (ձեռագրում սեռական Օղուպալէ) 1619 թ.—Չեռ. Սեբ.—շԱ 1925, 475:

— 3. Օղուպալի, ար. 1657 թ.—Չեռ. Սեբ.—շԱ 1926, 547:

* ՕՂՈՒԼԲԷԿ, ար. <թրք. օղու Բեգ օղու «բեգ» բառերից, իրր թե «որի որդին իշխան է» և կամ պարզապես անունն է թերևս Օղուլ, իսկ բեգ տիտղոս է: Իրր անձնանուն գործածված պետք է լինի մե՛զ դարում, որից Սիլուրկեանց ազգանունը՝ 1416 թ.—Տաշեան, մույ. 418:

— Օղումլիխ, երրորդուստր Ազարիա արևուսյի, որ նյեգիսում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 536:

* ՕՆԳՈՒԼԲԱՆԱՐ, իգ. կազմված պրս. bahār «գարուն» բառից. անծանոթ է օնգուլ: Բայց գուցե և պետք է կարդալ Գուլբանար:

— Անկուպանար, երիցակին (1640 թ.).—Տաշեան, Ցուց. 426 բ:

* ՕՇԻՆ, ար. <պրս. օշին անունից (Կամուս, Գ. 693). օր. օշին Haidar արարական ոստիկան Հուլաստանի՝ 833—842 թվերին. Afšīn գորավար Ալփաուլանի (1071 թ.): Հայերեն տառադարձված է Ափշին՝ Բագրատունեաց շրջանում, հետո Օշին <Աւշին՝ Ռուբինեանց շրջանում: Ըստ Justi 253 Afšīn արարացյալ ձևն է pašin = գնդ. pistna անվան, որի մեկնությունը հայտնի չէ՛ ըստ Barth. 907: (Իսկ պրս. օշին avšīn նշանակում է «ծոթրին»):

— 1. Օշին Ա Գանձակեցի, իշխան. տաճիկներից նեղվելով՝ իր եղբայր Հալկամի և ուրիշ իշխանների հետ Գանձակից գնաց Կիլիկիա, փեսայացավ Ապխարիկ Արծրունուն, որից ժառանգեց Լամբրոնը (1071 թ. Սիսուան 46 բ): Երբ Ալեքս կայսրը պատերազմի գնաց (1085 թ.) Լոնգոբարտացոց դեմ, Օշին իր բանակով օգնական գնաց, պատերազմի մեջ հաղթեց և սպանեց Ռոբերտ դքսի վիթխարի ախոյան Փրանսիացուն և իրր պատիվ ստացավ կայսրից Տարսուր. եղավ հիմնադիր Լամբրոնացոց իշխանության և ցեղին.—

Օղնել է խաչակիրներին.—Ուոհ. 259. Սամ. անեց. 117.—Ալշին՝ Պտմ. լմբ. 225: Justi 253 ա. Հայապ. 414. Չմշ. Բ. 995. Գ. 10: Այս Օշինի մասին չափազանցրած մի պատմություն խաչակրաց կողմից տե՛ս Սիսուան 257 բ:—Տե՛ս և Ասպետ Արշակունի:

— 2. Օշին, որդի Քորոս Ա-ի (1100—1129 թթ.).—Justi 253 բ, Սիսուան 45:

— 3. Օշին Բ, երեց որդի Հեթումի Ա Սեբաստոսի և թոռն Օշինի Ա, պապ Օշինի Գ, եղբայր Սմբատի, տեր Լամբրոնի, Հունաց Մանուէլ Ա կայսրից (1143—1180 թթ.) պատվովեց սեբաստոս տիտղոսով. ամուսնացավ Շնորհալու եղբոր Շահան-Ջորազարի աղջկա՝ Շահանդուխտի հետ. Անդրոնիկոսի բանակում կուլեց Քորոս Բ-ի (1145—1168 թթ.) դեմ, որի ձեռքը զիրի ընկավ. Քորոս ներեց նրան և հետը խնամացավ: Առաջնորդեց թուրքերին Ատանա, որտեղից 500 հայ աղջիկ գերի տարավ: Մեռել է «1169 թ.», թողնելով Լամբրոնի իշխանությունը իր որդի Հեթումին: Ն. Լամբրոնացու հայրն է.—Գր. եր. 401. Շնորհ. Պտմ. 86. Վահր. ոտ. 206—207. Սմբ. պտմ. 96, 113. Պտմ. Կիլ. 207.—Ալշին՝ Պտմ. լմբ. 225—226, 234.—սեռ. Օշնի՝ Շնորհ. Պտմ. 86. Վրբ. Շնորհ. 49. Սկևռ. լմբ. 11. REA 8, 31.—սեռ. Ալշնի՝ յիշ. Քորոս աղբ. Բ. 443. Սմբ. պտմ. 101, 109, 113. Ցայսմ. յուլ. 17. դրմ. Օշնի՝ Շնորհ. Պտմ. 107.—Չարբ. Թրգմ. 464, 513, 606, 617. Աժան. յոչ. ԺԳ. Հայապ. 414. Սիսուան 81. Շնորհ. և պրոյ. 315—317:

— 4. Օշին Գ, երեց որդի Հեթումի, թոռն Օշին Բ-ի, տեր Լամբրոնի, որին խոստացավ Լեոն Բ իր եղբոր դուստր Ֆիլիպին:—սեռ. Օշնի՝ Կիր. լե. Սմբ. պտմ. 113.—Չարբ. Թրգմ. 607:

— 5. Օշին, իբրև թագավոր Հայոց հիշված է Մասրուց վանքի արձանագրության մեջ, Յովհաննէս կաթողիկոսի ժամանակ, 1219 թ.: Այս թվին իրոք կաթողիկոս է Յովհաննէս, բայց Լեոն Բ մեռնում է, Ջապէլը գահ է բարձրանում և շկա Օշին թագավոր, ուստի այն իշխաններից մեկն է, որին ուզում էին հանձնել գահը (Սմբատեանց, Գեղարբ. 513):

— 6. Օշին, հայր Կոստանդինի և պապ Յովհաննէս Մեծարարու («1203—1221 թթ.») կաթողիկոսի. Լամբրոնի Հեթումեանց տոհմից.—սեռ. Օշնի՝ Սմբ. պտմ. 115:

— 7. Օշին, հունազավան իշխան Հեթում Ա-ի. խլեց Իկոնիոյ սուլթանից Մուսղաս բերդը. սուլթանը (կամ նրա որդին Ռուզնադին) արշավեց գրավելու համար բերդը. Հեթումը Սմբատ սուլթան-

պետի հետ վրա հասավ, կոտորեց սուլթանի բանակը և բուր քրիստոնյաներին տարավ Կիլիկիա, 1259 թ.—Սիսուան 177:

— 8. Օշին, որդի Ճոֆրի իշխանի՝ տեառն Սարվանդիբարի (+1261 թ.), եղբայր Կոստանդինի և Սմբատի. հաջորդեց իր եղբոր Կոստանդինին. Կոստանտին արքայահոր եղբոր՝ Սմբատի թոռն է. հիշված է 1259 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 437. Սիսուան 209 բ:

— 9. Օշին պալլ, եղբայր Հեթում Ա-ի, որդի Կոստանդինի թագավորահոր, տեր Կոռիկոսի, Մանիոնի, Կանչի և այլն. նշանակվեց պալլ՝ 1226 թ.: Հեթում պատմիչի հայրն է. իր կինն է Ջալալ Պահլաունու դուստրը: Ուղարկվեց Աքայիա՝ պապական դեսպանին տեսուխան (1262 թ.). մեռել է և թաղվել «1264 թ.» (բստ Չեռ. Օշ. 99 ա ՉԺԳ թվին դեկտ. 25).—Միխ. աս. յավել. և յիշ. Սկևռ. պատ. 7 Սմբ. պտմ. 124. Սիսուան 336, 334, 484 ա. Չեռ. Դադեան Բ, 30 ա. Manus. Brit. mus. 14 ա, Չարբ. Թրգմ. 567, Ուղեգրութ. Ա. տե՛ս և Justi 253 բ:

— 10. Ալշին, հայր Մխիթար քահանայի (Արձ. Հաղբատի 1267 թ.).—Justi 253 բ:

— 11. Օշին, որդի Հեթում Ա թագավորի (1226—1290 թթ.), հիշված է 1253 թ. (Justi 253 բ). բստ Ալիշան. Յուշիկը Ա 145 սխալ է. Հեթում Ա չունի Օշին անունով որդի: Սակայն Դարդիկի գրտե Օշին որդի Հեթում Ա-ի և եղբայր Լեոն Գ-ի: Այս Օշինը Լեոն Դ-ի և Հեթում միակամու մահից հետո ժառանգել է Կիլիկիո գահը. սրա որդին է Լեոն Ե.—Դարդիկ 16, 26—28, 31, 37 (շփոթում, ավելի ճիշտ խեղաթյուրում է Օշին թագավորին):

— 12. Օշին, թուսորդի Օշին մարտախառի. մայրն է Կեսան՝ բույր այս Օշինի. եղբայրներն են Կոստանդինի թագադիր Հայոց և Սմբատ. հիշված է 1274 թ.—ՉԱ 1898, 246 և 248:

— 13. Օշին պարոն, որդի Կոստանդինի՝ տեառն Սարվանդիբարի. իր Սմբատ եղբոր հետ հիշված է 1278 թ. (ավելին տե՛ս Կոստանդին Ձ 77).—Չեռ. Վասպ. 102:

— 14. Ալշին սարկավագ, հիշված է Լեոն Գ թագավորի Իտալիոյ Perugia քաղաքի Հայոց եկեղեցուն նվեր ուղարկած Աւետարանի հիշատակարանում, 1279 թ.—Սիսուան 519:

— 15. Օշին, սարկավագ Իտալիոյ Perugia քաղաքի Հայոց Մատթէոս Աւետարանիչ եկեղեցու (1279 թ.).—Հայապ. 485:

— 16. Օշին պալլ, որդի Կոստանդինի պալլի, հիշված 1286 թ.—Չեռ. Վասպ. 109:

— 17. Օշին պարոն, Այասի մաքսատան պոռքսիմոս 1288 թ.— Միսուան 368 ա:

— 18. Օշին սիր Պայլոնց, ըստ Միսուան 557 ա մեռել է 1299 թ. գնացել էր Եգիպտոս, ուր և մեռավ Ղազան խանի գալու ժամանակ. իր ժառանգորդները ի հիշատակ նրա հոգու գնեցին 1292 թ. այն Աւետարանը, որ գրել էր Յովհաննէս Լպիսկոպոս արքայեղբայրը՝ 1278 թ.—Ձեռ. Միւնխ. 8:

— 19. Օշին մարաշախտ և զորավար թագավորության Հայոց-որդին էր իշխանաց իշխան Կոստանդինի՝ տեառն Լամբրոնի, եղբայր Հեթումի (Գ), տեր Մառնիշոյ և իշխան Ասկուռայ բերդի, Լեոն Գ թագավորը կարգեց նրան մարաշախտ (նախքան 1274 թ. և ո՛չ թե 1277 թ.): Միս քաղաքում, 1274 թ. Կոստանդին գրչին գրել տվեց մի սքանչելի Աւետարան, որ այժմ Ամերիկայումն է (REA 6, 169): Մեռել է 1294 թ. իրեն հաջորդեց որդին Հեթում.—Սմբ. պտմ. 126. ՀԱ 1898, 244—248. Միսուան 85. Ձեռ. Օշ. 101 ա, Չամշ. Գ. 279, 293, REA 6, 170 և 171:

— 20. Պարոն Օշին սինիչալ, որդի Սմբատ Գունդստապլի, Օշին Բակուրնանց սպասալարի և ուրիշ իշխանների հետ միացած՝ ապստամբեց Հեթում Բ և Քորոս Ռուբինեանց թագավորների դեմ, 1296 թ.—Ձեռ. Օշ. 101 ա:

— 21. Օշին Բակուրնանց, պարոն, արքունի սպասալար (աղարպսուն»), միանալով Օշին սինիչալի և ուրիշ իշխանների հետ՝ ապստամբեց Հեթում Բ-ի և Քորոսի դեմ, 1296 թ.—Ձեռ. Օշ. 101 ա:

— 22. Միր Օշին Պայլոնց, թերևս թոռն է առաջին Օշին պայլի, Ղազան խանի արշավանքի ժամանակ դեպի Եգիպտոս (1299—1301 թթ.) սպանվեց. իր որդիներն են Քորոս և Վասակ.—Միսուան 484 ա:

— 23. Օշին, որդի Հեթում պատմիչի և թոռն Օշնի, որ Հեթում Ա թագավորի եղբայրն էր.—Միսուան 193 բ. համարում է Գրիգոր է կաթողիկոսին մի տող ձոնող Օշինը: Հաջորդեց իր հորը իբրև պայլ՝ 1307 թ.: Մեռավ 1329 թ.—Միսուան 484:

— 24. Օշին, արքայական իշխան, տեր Կոռիկոսի և Կանչոյ, որդի Օշին պայլի, եղբոր Հեթում Ա թագավորի և որդույ Կոստանդին թագավորահոր (կամ աւագ պարոնի), որի թոռն էր այս Օշինը. իր եղբայրներն են Գրիգոր և Հեթում պատմիչ. իր հորեղբորորդի Լեոն Գ-ի կողմից կարգվեց սենեակալ և տեր Կանչոյ (1277 թվին՝ ըստ Չամշ. Գ. 279 և 289): Հեթում Բ-ի (1289—1305 թթ.) գունդըստապլն էր. իր եղբոր Հեթումի հետ միացած ապստամբեց նրա

դեմ՝ 1293 թ. (Ձեռ. Օշ. 100 բ): Հեթում թագավորի հետ վանեց Եգիպտական արշավանքը «1305 թ.» (Չամշ. Գ. 300): Կարգվեց սպարապետ Լեոն Գ պատանի թագավորի (1301—1307 թթ.): Ուսումնասեր մարդ էր: «Ժողովեաց զյոզնիմաստ տառքս տաղից, ներբողինից, քաջուրակաց, ըստ Հոմերի շափուց և ոչ ըստ աշխարհի»: Ատանայում, Կոստանդին քուռաթ քահանային օրինակել տվեց Շնորհալու գործերը, 1284 թվին (Ձեռ. Քաւր. 15): 1287 թվին արտագրել տվեց մի ուրիշ «Տոգիաշունչ մատեան, որ ունի զծաղիկս զանազանս», որի հիշատակարանի մի մասն է միայն մնում (Ձեռ. Դադեան, Բ. 30 ա): Ունի ոտանավոր մի նամակ (մասամբ տպված Միսուան 193—194), որ ուղղված է Գրիգոր է (1293—1306 թթ.) կաթողիկոսին: Ներկա է եղել Սսոյ «1307 թվի» կրոնական ժողովին: Ձոհ գնաց հակակաթողիկական շարժման և Պիլարդուի ձեռքով սպանվեց՝ Հեթում Բ-ի և Լեոն Գ-ի հետ միասին «1307 թ.».—Ձեռ. Օշ. 101 ա, Սամ. անեց. շար. 155.—բց. յՕշնէ՝ Օշն. նկ. 159, 160. Ազգապ. 1787:

— 25. Օշին, որդի Լեոն Գ-ի (1270—1289 թթ.). ծնված 1272 թ. (Ձեռ. Օշ. 99 բ), երկվորյակ (խեղեփ) Ալինախի (№ 1) և եղբայր Հեթում Բ-ի (1298—1305 թթ.) տեր Կապանի. անդամ Սսի եկեղեցական ժողովի «1307 թ.».—Պտմ. Կիլ. 212. Ձեռ. Օշ. 100 ա. Ազգապ. 1787. Հայապ. 490.—Աւշին՝ Պտմ. Լմբ. 243:

— 26. Օշին, հայր Հեթում Սևաստոսի, որ ստացավ մի նշանավոր բժշկարան (թիվն անհայտ) (Ձեռ. Երուսաղեմի).—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 73:

— 27. Օշին, որդի Լեոն Գ-ի (+1289 թ.), կրտսեր եղբայր Հեթում Բ թագավորի, Սմբատ Գ-ի, Քորոսի և Կոստանդինի, որոնք իրար հետևեց խլեցին Հեթում Բ-ի գահը.—Մին. համդ. 47, 48. նույնացնում է Օշին թագավորի հետ, որ սխալ է:

— 28. Օշին գրիչ, օրինակեց Վարդանի Մեկնութիւն Հնգամատենի՝ 1296 թ. Գէորգ Սկևացու աշակերտ Երեմիայի համար.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. 69:

— 29. Օշին, որդի Սմբատ Գունդստապլի՝ տեառն Պապեոնի, եղբայր Հեթումի, Կոստանդինի և Լեոնի, հիշված է 1269 թ. հաջորդեց իր եղբոր Լեոնին՝ իբրև գունդստապլ 1279 թ. միևնույն ժամանակ սենեակալ էր Հայոց թագավորության 1277—1307 թթ. մեռավ 1307 թ.—սեռ. Աւշին՝ Անսիքք 93.—Միսուան 72, 484—485, 519 բ:

— 30. Օշին, որդի Սարգսի՝ եղբայր Կոստանդին արքեպիսկո-

պոս Պեհեսնեցոյ. մեռալ 1310 թ. և թաղվեց Ասորոց Ճոխաթ վան-
քում.— Բախուրան, Կիպրոս կղ. 108: Տև'ս նաև Չեռ. Վասպ. 60:

— 31. Օշին Եհաննես Պոռքսիմոս, որին Օշին թագավորը
1314 թ. հրովարտակ է տալիս՝ հրամայելով, որ Մոնպէլիէի վաճա-
ռականները Այաս ապրանք բերելիս 2% մաքս պիտի տան.—
Ֆրանս. տարեգ. 1927, 53:

— 32. Օշին իշխան, բերդակալ Կոպիտառի. անդամ Սոսյ
(1307 թ.—Ազգապ. 1787, 1819) և Ատանայի (1317 թ.—Չամշ. Գ.
279, 314, Սիսուան 158) եկեղեցական ժողովների: Ըստ Ազգապ.
1311—1312 թթ. Օշին որդին է Լեոն Գ-ի և եղբայր Ալինախի. եր-
կուար երկվորյակ են և ծն. 1283 թ. այս դեպքում Օշինը միանուս
է վերինի հետ:

— 33. Օշին Վասիլենց, գտնվում էր Այաս նավահանգստում.
Վենետիկցի նավաստիներ հարձակվեցին Այասի վրա և կողոպտե-
ցին զանազան մարդկանց ինչքը: Սրանց թվումն էին բացի Օշին
արքայեղորթից, Օշին Վասիլենց, Վասիլ Կրո-Սահակենց, Վասիլ
երեց, Թորոս Յովհան կամ Յովակիմ (Tros Joahim), Թորոս Պայ-
տար, Գրիգոր Ղազար, Կոստանդին վաճառապան? (vassarabam),
Ռիթա տիկին և այլն: Այս դեպքը տեղի ունեցավ 1304 թ.: Գործը
դատի տրվեց և Վենետիկցիք ամբողջ տուգանքը վճարեցին
(1307 թ.).—Սիսուան 367:

— 34. Օշին, որդի գունդատապալի Հայոց, մայրն է Զապուկ
իշխանուհի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1309 թ.—Չեռ. Սեբ.
(ՀԱ 1924, 519):

— 35. Օշին թագավոր Կիլիկիոյ՝ «1308—1320 թթ.», ծն.
«1283 թ.», որդի Թորոսի, եղբայր և հաջորդ Լեոն Գ թագավորի,
որ սպանվել էր Բիլարդուի ձեռքով. նախքան թագավորելը կոչվում
էր «արքայեղբայր և տէր Կապանու» (Սիսուան 367 ծան.): Օշին
հարձակվեց Բիլարդուի վրա, դուրս քշեց նրան Կիլիկիայից և գահ
բարձրացավ: Շինել է բազմաթիվ բերդեր և եկեղեցիներ. պարսպով
պատել է Տարսուը: Հեթումի նման կաթողիկոսյան հարած լինելով
և ուզելով այն տարածել ժողովրդի մեջ, իր դեմ ելավ ժողովուրդը
մեծամեծ ցույցերով «1308 և 1309» թվերին: Շատերին բռնեց, բան-
տարկեց, սպանեց և արսորեց: Պտուլտի ելավ Տարոն, Աղձնիք,
Բաղէշ, ուր մի ժողով էլ գումարեց՝ համոզելու համար մտքերը.
բայց անհաջող: Վերջին անգամ «1317 թ.» գումարեց Ատանայի
կրոնական ժողովը, որպեսզի կարողանա կաթողիկ ծեսը մուծել
մեր մեջ: Բայց անօգուտ: Խնդրից հորպարող օգնութունը, բայց

նրանցից անհույս մնալով՝ կովեց իր ուժերով Կիպրացոց և Մամ-
լուքների դեմ: Իր ավագերեց Թորոս Հոռմկլայեցու միջոցով 1319
թվին Յակոբ քահանային գրել է տվել մի ձեռագիր, որ պարունակում
է մի տուրի մեջ ժամագիրք, Սաղմոս, Մանրումունք, Շարական,
Տօնացոյց: Այս գիրքը մեծադիր, ստվար, համակ մագաղաթյա հո-
յակապ արքայական մի ձեռագիր է (Չեռ. Օշ. 92 բ, 101 բ, 102 ա).
որ նույն է Չեռ. Հալէպի Ա. էջ 12 ա: Այս հետաքրքրական ձեռագրի
մասին մի առանձին հատոր է նվիրել Արտաւազդ արքեպիսկ. Սիւր-
մէլեան («Նկարագիր Օշին թագաւորի ձեռագիր ժամագիրքին» վեր-
նագրով, տպ. Անթիլիաս 1933 թ., ուր Հեթումը հիշված է 92 բ,
101 բ): Օշինը մեռավ «1320 թ.».—Սմբ. պտմ. 127—128, 131,
137. Նհպս.բ. 106. Սամ. անեց. շար. 153, 156—157, 165—167.
Մին. համդ. 49.—սեռ. Օշնոյ՝ Մին. համդ. 50.—սեռ. Օշնի՝ Բրս.
մրկ. 460. Մկ. Մեծոփ. 27. Սամ. անեց. շար. 157. Նիպտք. 107. Չարք.
Թրգմ. 265, 308, 728. Աթան. յոշ. ժէ (Աւգեր. կիակ. վրք. սրբ.
Զ. 453—460 պատմում է Իսպանացոց Յահոր թագավորի դիմումը
Օշինին (1319 թ.) և նրանից ստանալը Թէկղի կույսի մարտնչները՝
Տարակոնի մայր եկեղեցու համար:—Հետաքրքիր է, որ 1341 թ.
Աշախ բաղաբում գրված մի ձառնկտիրում (Չեռ. Պետ. Թանգարա-
նի № 811) գրված է «Լեոնի որդոյ Աւշուդոր» փխ. Օշրսի (Շահաղիզ,
Հին Երևանը, էջ 72):—Սրա համար տես վերը Օշին անվան ծագ-
ման մեջ՝ պրս. اوشين avšin «ժոթրին» նշանակութամբ:

— 36. Օշին թագավոր, ամուսնացավ 1315—1316 թ. Տարեն-
տայի իշխան արքայազարմ Կիլիպպոսի դուստր Յովհաննայի
(Սոհնէ, Աննա) հետ, որ նշավ Լեոն Ե-ի խորթ մայրը:

— 37. Օշին թագավորը ամուսնացել էր նախ Զապել թագու-
հու հետ (№ 9), որ մեռավ «1310 թ.» սրանից հետո Օշին ամուսնա-
ցավ Սիլիկիոյ Ռոբերտ թագավորի եղբոր աղջկա հետ՝ 1316 թ.—
Սիսուան 271:

— 38. Աշին, որդի Սարգիսի, թոռ Վասիլի և եղբորորդի Ալե-
ուայ վանքի առաջնորդ Կոստանդին եպիսկոպոս (№ 109) Պեհեսնե-
ցու, 1314 թ.—Չեռ. Վասպ. 60:

— 39. Աշին Եհաննես, պոռքսիմոս Այասի մաքսատան,
1314 թ.—Սիսուան 368 ա:

— 40. Օշին, որդի Կոստանդին մարաշախտի՝ եղ-որ Օ-ին
պայլի, մեռավ Եգիպտացոց պատերազմում «1322 թ.».—Սմբ. 130:

— 41. Օշին, մարաշախտ թագավորության Հայոց. կամ-որ-
նացի, տեր Մառնիշոյ. սրա որդին՝ Վահրամ Լոզիկը մեռավ 1322 թ.

հիշված է Վասիլ մարաշախտից հետո Սմբ. պտմ. ցանկում՝ էջ 137: Վասիլը մարաշախտ էր 1198 թվին, ուստի և նրա հաջորդը չի կարող լինել 1322 թվերին. բայց պետք է նկատել, որ Սմբատի ցանկը կատարյալ չէ, որովհետև Հեթում Ա-ի ժամանակ մարաշախտ էր Լևոն, որ չէ նշանակված և պետք է դնել Վասիլից հետո.—Սմբ. պտմ. 130, 137:

— 42. Օշին, կոմս Կոռիկոսի, որդի Հեթում պատմչի. պապի անունով կոչվում էր Օշին, քաջ, աշխարհաշեն, բայց փառավոր մարդ էր. թղթակցել է Հոռմի պապի հետ, Եսայի նշեցու հետ (Սիսուան 340). եղբայրն է Կոստանդինի (№ 127), սինիշալ, անդամ Ատանայի ժողովի (1317 թ.), իբր սպարապետ հաջորդեց Լևոն գունդստապլին, 300 հոգով վանեց խարամանցոց արշավանքը՝ «1318 թ.», տիրեց Տարսոնի և Պապերոնի և բովանդակ գավառին Իսաբրիոյ. իր աղջիկը ամուսնացրեց Լևոն Ե-ի հետ, ինքն էլ ամուսնացավ Օշին թագավորի այրի թագուհու հետ, բայց հետո սպանեց իր կնոջն էլ, նրա երեց որդու հետ. եղավ պալլ թագավորության Հայոց՝ Օշինի և Լևոն Ե-ի օրով («1320 թ.»). Իր դուստրը Ալիծ (թև՝ Զապէլ) կինն էր Լևոն Ե-ի և ինքն էլ ամուսնացավ Լևոն Ե-ի խոթ մոր՝ Յովհաննա թագուհու հետ. իր խստութանց պատճառով շարախուսվելով Լևոնի առաջ, թե միտք ունի ապստամբելու, Լևոն Ե-ի հրամանով սպանվեց իր եղբոր՝ Կոստանդինի և իր աղջկա՝ Լևոնի կին Ալիծ թագուհու հետ «1329 թ.».—Քրս. Մրկ. 460. Ձեռ. Միւնիս. 29բ. Սմբ. պտմ. 128, 137. Սամ. անեց. շար. 157—158.—սեռ. Օշնի՝ Սմբ. պտմ. 128, 130. Սամ. անեց. շար. 158:—Սիսուան 73. Դարդել 28, 30, 31, 37 պատմում է, թե այս Օշին պալլը Օշին թագավորի կողմից գնաց Սիկիլիայ Ռոբերտ թագավորի մոտ նշապու և նրա եղբոր Տարենտոնի իշխանի դուստր օրինորդ Յովհաննային բերեց իբրև հարսնացու Օշին թագավորին: Ինքը սիրահարվեց նրան և երբ Օշին թագավորը մեռավ, Օշին պալլը ամուսնացավ նրա հետ և ունեցավ մի դուստր Մարիամ, որ Կոստանդին Դ թագավորի մայրն էր: Օշին պալլի մյուս աղջիկը Ալիսիան էլ ամուսնացրեց անշափահաս Լևոն Ե թագավորի հետ: Օշին թագավորի հավատարիմներից էր, ուստի Օշին թագավորը իր մահվան ժամանակ սրան հանձնեց իր մանուկ որդի Լևոն Ե-ի խնամակալութունը:

— 43. Աշին պարոն, որի գերեզմանը գտնվում է Վուկայի վրա Բուլղար քաղաքում, 997=1335 թվից.—Սիսական 470 (ըստ Brosset):

— 44. Օշին, որդի Կոստանդին Դ թագավորի (№ 144). ծնվել է 1338 թ.—Սիսուան 559 ա:

— 45. Օշին, իշխան Կոռիկոսի, հայր Մարիամի՝ կնոջ Կոստանդին Դ թագավորի (1344—1363 թթ.) Կիլիկիոյ.—Դարդել 132:

— 46. Օշին, ավագ որդի Կոստանդին Դ թագավորի, ծն. ի Բարձրբերդ 1338 թ. մեռավ մանկահասակ.—Ալիշան, Հայ-Վեհեռ, 131. դեռ կենդանի էր 1345-ին (Յուլիէփեան, Մի էջ հայ արուեստի, էջ 18). Սիսուան 149, 413. Բասմաշեան, Լևոն, էջ 27:

— 47. Օշին Բակուրան (Պագարոն), սլարոն. երբ հայերը սպանելով Գուփոն Լուսինեան (№ 4) թագավորին («1344 թ.»), արքայական դահլիճում ժողովված խորհրդակցում և ցավ էին հայտնում իրենց արածի վրա, այս իշխանը վեր կացավ և ասաց. «Նրա մահը նրկրի և ժողովրդի խաղաղության համար էր. ամբողջ մեղքը ես եմ վերցնում»: Հազիվ այս խոսքերը ասել էր, ոտքի տակին դահլիճը քանդվեց, Օշինը խորասուզվեց և ճանկից կախված մնաց: Դահլիճում ուրիշ ոչ ոք չվնասվեց.—Այս առասպելը պատմում է կաթոլիկ Դարդել քահանան, էջ 50—51:

— 48. Օշին մարաշախտ, եղբայր Թորոս ավագ մարաշախտի և հայր Վասիլ 1370 թ.—Սիսուան 542 ա:

— 49. Օշին նղրեցի, աներ Կոստանդին Ե թագավորի և հայր Աշոտ նղրեցի հավատափոխ իշխանի, որ զրդեց Սգիստոսի սուլթանին արշավելու և գրավելու Սիսը (1374 թ.).—Դարդել 119:

— 50. Օշին, իշխան ոմն, որ թաղվել է Կեսարիոյ Ս. Դանիէլ վանքում (թիվն անհայտ).—Չմշ. Գ. 319:

— 51. Օշին, կառուցել է Ս. Դանիէլի վանքի եկեղեցին, որ հիմնել էր Բաղէոս առաքեալը.—Հայտնի չէ թե ո՞վ է.—Ձեռ. Կես. Սարգ. 31 բ:

ՕՏԱ, ար. կարելի է համեմատել 'Αυτοβόρος (միտք, խելք ունեցող՝ կրոնի համար), 'Αυτοβοισαχης (խելք բուսցնող?) 'Αυτοβοαχτης (խելք առաջ տանող) իրանական անունների հետ և համարել ներանց կրճատ ձևը (Justi 52—53).—Չմշ. nota. օսս. ὁδ «խելք» բառից: (Բառիս ծագման մասին այլ ընդ այլոյ կարծիքներ՝ տե՛ս Սարգիսեան, Ագաթ և իւր բազմ. գալտ. էջ 88):

— Օտա Ամատունի, փեսա Սլվոնեաց, սնուցեց խոսքովի դուստրը Խոսրովիդուխտին՝ փախցնելով նրան Պարսից կոտորածից. Տրդատ կարգեց նրան հազարապետ և ավագ նախարար. սպանվեց ապստամբ Սղուկի ձեռքով.—Ագաթ. § 217, 218. արար. Ագաթ. 27, 28. Խոր. Բ. հէ, ձք, ձդ. Մագ. թղ. և. Ուխտ. Ա. կգ. Յայսմ. հոկ.

6, նոյ. 18. Շնորհ. Վիպ. 610. Վրդ. ժը, խե. Վրդն. լս. 48. Վրդն. աշխ. 503, 519. Տաթև. 2մ. դէ.—սեռ. Օտայի՝ Քղթ. դաշ. 20.— գրթ. Օտայիւն՝ Ագաթ. § 220.—Վրաց. աղբ. Բ. 90 (գրում է Ավետ. շփոթվելով Աւտա գրութիւնից):

— Աւտար Կողբացի, որդի Յովանէսի. իր կնոջ Աեդայի հետ մի խաչքար է կանգնեցրել և աղահանքի կեսը նվիրել է Բագարանի մայր եկեղեցուն, 1235 թ.—Արձ. Այրարատ 68:

— 1. Օտարշան, գրված է ատարշա. թիվն անհայտ. Չեռ. Քար. 74 ա (1311-ից ուշ).—Այլ ոմն գրված Աւարշան, թիվն անհայտ (Չեռ. Վասպ. 186):

— 2. Աւտարշա, որդի Մխիթարի, որդույ խոյզանայ. իր հիշատակին կանգնեցրել է մի խաչքար ներքին Ախտա գյուղում: Խոյզանի որդի Մխիթարը հիշված է 1263 թ.—Մխական 175. Խաղբակեանք 130:

— 3. Աւտարշան Հովծեծենց, հայր ներսէս արեղայի Կրակացոյ, որ ծրուսողէմում օրինակեց Ճառնտիրը, 1335 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 374 և Ա. 150:

— 4. Աւտարշան, հայր ներսէս գրչի, որ Գամաղիէի վանքում օրինակեց Ճառնտիրը՝ Ասադ միայնակեացի համար, 1397 թ.— Չեռ. Վենետ. Բ. 1286:

ՕՏԱՐ ՏԻԿԻՆ, իգ. <հյ. օտար+տիկին բառերից:

— 1. Աւտարտիկին, դուստր Գազանի (նախքան 1420 թ.).—

Տաշեան, Յուց. 666 ա:

— 2. Օտարտիկին, այլ ոմն, թիվն անհայտ, հիշված Չեռ. Քար. 74 ա (1311-ից ուշ):

— Որաղ-սուլթան, իգ. 1615 թ.—Չեռ. Վասպ. 795:

* ՕՐԲԵՆ, ար. <Օրբելեանց տոհմանունից է, գործածական է այժմ Ղարաբաղում Օրբէլ ձևով:

— 1. Օրբել, հայր Մկրտիչ վարդապետի, եղբայր Քովմա վարդապետ Մեծոփեցու (ժԴ դար).—Չարբ. Քրգմ. 391:

— 2. Օրպէլ, կինն է Դովլաթ, ծնողներն են Բերկրիի Տեր Յուական որդի վանքի վանահայր Մկրտիչ վարդապետի, որ օրինակեց մի Աւետարան 1420 թ. և գրել տվեց մի Մաշտոց.—Նսւարթ 61, 101:

— Աւդու-մէլիփ, կին Աւետիսի, ծնողներն են խոջա Միրիջանի, որ Աղթամարում, Յակոբ կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան 1493 թ.—Չեռ. Վասպ. 520:

— Աւրտուն (սեռ. Աւրտունի), դուստր Մոմեղէնի և բույր Թա-

Քարբէկի, որ նարեկ գյուղում Իգիտ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1420 թ.—Չեռ. Վասպ. 326:

* ՕՐԴՈՒՆԱՅ, ար. <Քրթ. وادي ordū «բանակ» + արս. šāh բառերից. թիւն անհայտ.— Չեռ. Քար. 74 ա (1311-ից ուշ): + ՕՐԻԿ, իգ. <հյ. օր բառից. 1666 թ.—Սմբատեանց, Երզնշակ 241:

— Օսխաբուն, տե՛ս Աւխաբուն?:

* ՕՔՍԵՆՏԻՈՍ, ար. <հուն. 'Αυξέντιος, լատ. Auxentius անունից: Այս անունով կա մի ճգնավոր և մի վկա՝ Յայսմաուրբում: Հայերենում գրված է Աւսենտիոս, Օսենտիոս, Օգսենտիոս, Օգսենտոս, Օգսենդոս, Օգսէնտ, Ասսէնդ. վերջին ձևով կա մի վանք Սուշավայում: Անցյալ դարում գործածական էր Պոլսում Օգսէն=Օսսէն ձևով: Գտնվում է առ այժմ:

— 1. Օգսենտիոս, քահանա Արօրակի (Սերաստիա). հավատը շուրանալով նահատակվեց (Դ դար): Եւտրատոսեան նահատակներից մեկն է.—Աւգեր. Լիակ. վրթ. սրբ. Թ. 481:

— 2. Օսսենց իշխան, որ Կապանի պատերազմում գերի ընկաւ Քայթաուտի ձեռքը (1216 թ.).—Սմբ. պոմ. 118 (տպ. Մոսկ. Լոսսենց):

— 3. Օգսէն արեղա, գրիչ. օրինակել է Անանիա Շիրակացու «Յաղագս կշոոց», Կաֆա 1445 թ.—Աշ. Աբրահամեան, Շիրակացու մատեն. 78:

— 4. Օսսենտ, որդի Գրիգոր քահանայի, թոռ Յովհաննէս ավագերցի Կամենիցի. շարունակել է սրա Պատմ. Լեհահայոց 1610 թվից մինչև 1621 թիւը թաթարերեն լեզվով.—Հայասպ. 131:

— 5. Օգսենտիոս, եպիսկոպոս Մեծն Հայոց (Տաշեան, Յուց. 420):

— 6. Օգսէնտ, հիշված 1677 թ. (Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 180):

— 7. Աւսենտիոս, եպիսկոպոս Վրզարեան, որդի Պոթուչանի դատավոր Լուսիկի. ավարտեց Լեմբերգի քահանայապետական վարժարանը և Հոռմի Պրոպագանդայի դպրոցը: Վերջինիս կողմից պաշտոն ստացաւ՝ Տրանսիլվանիոյ հայերին կաթոլիկ դարձնելու հարատևությամբ աշխատեց այս գործի համար և հայերին հոռմեական դարձրեց՝ 1634—1620 թթ. (Գովրիկեան, Հայք յԵդիսար. Բ. 155—157 և Տրանսիլվանիոյ Հայոց մետրոպոլիսը, էջ 116—133): Մեռել է 1715 թ., որից հետո հայ թեմը մտավ լատին եպիսկոպոսի իշխանության տակ:

— 8. Ակսէնտ, տիրացու, որդի Անտոնի (1798 թ.). օրինակեց ժամագիրքը.—Տաշեան, Յուլ. 1014 ր:
 — Օֆայ խաթուն, կին Ալթունտաղ ոսկերչի և մայր Ազարիս արքեպիսկոպոսի Գողթան գավառի, 1471 թ.—Չեռ. Աղուլ. (Արլու 1911, 388):

Ֆ

— Ֆատլալ, գրիչ Աստուածաշնչի, 1641 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 23:

— Ֆատլայայ, ար. 1643 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 320:

* ՖԱԹՄԱ, իգ. <արաբ. فاطمة Fāṭima անունից (աղավ. Fatma), որ ծագում է فاطمة fatm «կաթից կտրել» բառից: Այս անունով հայտնի է Մուհամմէդի աղջիկներից մին: Շատ սովորական մահմեդականների մոտ, մի անգամ պատահում է մեր մեջ՝

— Ֆաթմա կամ Փաթմա (սեռ. Փաթմին, Ֆաթմին), կին Մարտիրոսի, մայր Սարգսի, որ ստացավ Յալամաուրթը (որ գրված է 1418-ից հետո).—Չեռ. Քար. 38—39:

— 1. Փալաֆ, իգ. հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Նոր-Քալազ. 32 ա):

— 2. Ֆալաֆ, իգ. գործածված է ԺԸ դարի վերջից և ԺԹ դարի սկզբից. հիշատակելի է Ֆալաբ՝ մայր Պերճ Պռօշեանցի՝ ծն. 1837 թ. Աշտարակ (տե՛ս Հուշեր, Երևան, 1940, 23):

— 1. Ֆախրադին, ար. հիշված է անթվական մի հիշատակարանում, որ գտնվում է 1311 թ. գրված մի Աւետարանում.—Չեռ. Քար. 71 ա, 74 ա:

— 2. Ֆախրատին խոջա Բալուեցի, որի կինը Ահլիմեիթ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Աւետիք արեղային, 1437 թ.—Manus. Brit. Mus. 30 ր:

— Ֆախրիկ (սեռ. Ֆախրկան ձևով միայն ասանդված), հայր Մեքիսեթ երեցի, որ Աւան գյուղում օրինակեց Գանձարանը, 1453 թ.—Bodleian 134:

— Ֆախո, ար. թիվն անհայտ.—Չեռ. Վասպ. 237—238:

— Կա հայ ոմն Ֆարխատին Ժէ դար (Ջամբո 120):

— Ֆախրիջանան, իգ. 1574 թ. Կրպտ. եպիսկ., Դօփեանք 120, 190:

— Ֆախրի Ջահան, իգ. 1575.—Սմբատեանց. Գեղարքունի 809, Բարխուդ. Պատմ. Աղղուանից Բ. 27:

— Ֆանի, իգ. Որբերեանի վեպի հերոսուհին. այժմ կենդանի է Ֆանէ (Սովետ. Հյուս. 1945 հուլ. 7, էջ ա, սյուն. 6):

— Ֆարհաւ, ար.—նախքան 1574: Չեռ. Վասպ. 621:

* ՖԱՌՈՂԻՑ, ար. պրս. فَرخ farrux «օրհնեալ» բառից, որ է պհլ. farrax «երջանիկ». տե՛ս և Փառոխ: Հմմտ. պրս. Farruxān անունը: Պրս. فروخزاد Farrūxzād անունը, որ կրում էր Հոհրասպի որդին Իուշտասպ Յունաց երկրում (Շահն. հտ. 4, էջ 268). Farrūx ազնվական պարսիկ (Շահն. հտ. 7, էջ 59). օտար տառադարձությամբ հուն. Φ.ροξάνης, ասոր. Feruhān, Faruxān. արաբ. Farruhān (Հիբր. 43). Farrux որդի Ջալի, ժառանգ Ռոսսեմի, Farrux նահանգապետ Nimrūz-ի Սոսրով Բ-ի ժամանակ, Farrux որդի Սոսրով Բ-ի և Մարզպան Nimrūz-ի և ալն (Justi 94):

— 1. Ֆառուխ, հայր Նիկոլի, որ երկրորդ ստացող եղավ մի Յայմաուրթի՝ գրված 1439 թ.—Տաշեան, Յուլ. 50 ր:

— 2. Ֆառուխ, ա՛ր. թիվն անհայտ.—Չեռ. Վասպ. 395:

— 3. Ֆառուխայ, մերձավոր տանուտէր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Չեռ. Վասպ. 369:

— 4. Ֆառուխայ խոջա, որդի Ստեփաննոսի, կինն է Ջարխաթուն, եղբայրն է Փաշայի, որ իր որդու և ամուսնու հիշատակին Վանում գրել տվեց մի Աւետարան, որի թուղթն էլ Ֆառուխայի հայթայթից 1451 թ.—Չեռ. Վասպ. 411—412:

— 1. Ֆարան, ղլխավոր ճարտարապետ Մեծոփայ վանքի, 1409 թ. ազգով հույն էր բոս Մեծոփ. 58:

— 2. Ֆարան կամ Ֆրան, որդի մահտեսի Աստուածատուրի, մայրն է մահտեսի Ֆիմոց, եղբայրներն են Յովհաննէս, Սիմէոն, Կարապետ, Դանիէլ, թուրքերն են Շամէխաթուն, Շնոհոր, Գոհար, որդին է Արրահամ սարկավագ, Հալկում Մեքիսէթ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1478 թ.—Չեռ. Հալկայի Ա. 96:

— 3. Ֆարան, որդի Պետրոս ռայիսի՝ մերձավորի մյուս Ֆարաճի, որ Հալկում գրել տվեց մի Աւետարան 1478 թ.—Չեռ. Հալկայի Ա. 97:

— 4. Ֆարան, ոմն Երզնկացի, թուղթ կոկող՝ Լեհաց Ջամոսցա բաղաբում, 1603 թ.—Չեռ. Լվով (ՀԱ 1936, 507), REA 7, 151:

→ 5. Ֆարան, թիվն անհայտ.—Չեռ. Վասպ. 610:

— Ֆարդոգատ, ար. (1548-ից ուլ).—Չեռ. Սեբ. (ՀԱ 1925, 378):

— Ֆարդուգաթ, ար. 1512 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 646:

* ՖԱՌՌՒՔԱՆ, ար. <պրս. فرخ farrux + šnh բառերից-տե՛ս Փառուխշահ:

— Ֆառուխշահ, որդի Աղուպշահի և եղբայր Արրահամ կրոնավորի Արճիշեցույ՝ ստացողի (իրր ժէ դար)։— Տաշեան, Ցուց. 531 ք (ուղ. Ֆառուխշահ, սեռ. Ֆառուխշահ ձևերով)։

* ՖԱՐՂԱՏ, ար. <պրս. فرهاد Farhād անունից. նշանավոր է Պարսից մեջ Շիրին և Ֆարհադ զույգ սիրահարների սրտառուչ պատմությունը։ (Պլ. ոմկ. շիրին ֆէրյադ նախատական ածական է)։ Պոլսում գործածական էր Ֆէրհատ ձևով (Ազգաւ. 25՝8). Չամչ. Գ. 672, 1657 ք.։ Սրանից է Ֆերհատեան ազգանունը։—Տե՛ս Ե. Լրահատ:

— 1. Ֆահրատ խոշա Բաղիշեցի, որի մայրն է Թուրվանդա (№ 10) խաթուն, 1459 ք.։ Տե՛ս անդ։

— 2. Փերհատ ձևով՝ 1536 ք. (Труды Вост. Комм ИМАО Կտ. II, 3, էջ 42)։

— 3. Ֆարդուշար, ար. 1575 ք.—Չեռ. Վասսյ. 686։

— 4. Վահրատ Առչակեցի, որին Գրիգոր Դարանապոյցին ուղարկեց Արմաշի վանքը (1612 ք.)։—Ազգաւ. 2371։

— 5. Ֆարհուտադ, ար. 1613 ք.—Չեռ. Վասսյ. 845—846։

— 6. Վարհատ, 1628 ք.—Դրնդ. 190։

— 7. Վահրատ Ակնցի (1647 ք.)։—Տաշեան, Ցուց. 497։ Եվ այլ ոմանք երկու հայր և թոռ Տիրիկցի՝ 1561 ք. (Թորոս աղբ. Ա. 228)։

— 8. Ֆարհա, իգ. 1654 ք.—Չեռ. Հալէպի Ա. 128։

— 9. Վէհրէտ, 1656 ք.—Երեմ. Չել. Օրագր. 186։

— 10. Ֆէհրադ, 1658 ք.—Երեմ. Չել. Օրագր. 271։

— 11. Վարհաք, 1666 ք.—Չեռ. Հալէպի 8։

— 12. Ֆառհա, իգ. 1674 ք.—Չեռ. Հալէպի Ա. 175։

— 13. Վեհրատ, 1713 ք.—Չեռ. Թար. 131 ք։

— 14. Ֆահրատ ոմն (ժԸ դար)։—Տաշեան, Ցուց. 799։

— 15. Ֆարհատ, թիվն անհայտ.—Չեռ. Թար. 120 ք։

— 16. Վարհատ, թիվն անհայտ.—Չեռ. Սեք=ՂԱ 1926, 236։

— 17. Ֆարհո, ար. հիշված է Չեռ. Վասսյ. 252 (անթվական)։

— Ֆարման, ար. հիշված 1761 ք. (Ազգ. մատ. ՂԸ 337), Ֆարման, թիվն անհայտ (բայց 1538-ից ուշ)։ Չեռ. Վենետ. Բ. 536։

ՖԱՐՄԱՆԻ, ար. <պրս. فرمان farmān-i šāh «արքայական հրովարտակ» բառից։

— Ֆարմաշա՝ մորեղբայր Յակոբ սարկավազ գրչի, որ օրի-

նակեց Կիրդի Կոշումն ընծայութեան. Ֆարմաշան մեռել է 1358 ք.—Չեռ. Թար. 28 ք։

— Ֆարնույա, ար. 1661 ք.—Չեռ. Հալէպի Ա. 75 ք.—սեռ. Ֆարնալին, 1654.—Չեռ. Հալէպի Ա. 127։

— Ֆառուխ, սեռն անհայտ, մերձավոր Յովհաննէս քահանայի, որ Վանում Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 ք.—Նօտարք 69։

— Ֆարվարի, իգ. թիվն անհայտ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 640։

— Ֆելիքիանոս (ժէ դար), ար.—Չեռ. Վենետ. Ա. 362։

— Ֆերաղաք, ար. հիշված 1744 ք. (Գալէմք. Կենս. Սարգ. արք., էջ 191) տպ. Ֆէրաղաք։

— Ֆերուհ, ար. հիշված 1595 ք. (Հայ-Վենետ. 419), որից և Ֆերուհխան. հմմտ. Բարունակ պեյ Ֆէրուհխան՝ բժիշկ և գրող (Պոլիս ԺԹ դար)։

— Ֆիրդան, իգ. այժմ կա Սովետ. Հյւստ. 1945, ապր. 7, էջ ա։

* ՖԻԼՄԷՆ, իգ. <հուն. Φιλομένη անունից. այս անունով հայտնի է Սթէնքի Պանդիոն թագավորի աղջիկը, որ հետո սոխակի սիրովից։ Բանաստեղծական լեզվով նշանակում է «սոխակ»։ Կա և Philomène նահատակուհի Դ դարից.— Նորամուտ անուն։

— Ֆիրո, տե՛ս Ֆլորա։

* ՖԻՄԻ, իգ. <տե՛ս Եւփիմէ։

— 1. Ֆիմի, դուստր Լևոն Գ-ի, քույր Զապլունի և Սիպիլի, ծն. 1266 ք.—Չեռ. Օշ. 99 ա. Հայասյ. 544։

— 2. Ֆիմի, իշխանուհի, դուստր Հեթում Ա թագավորի (1226—1270 թթ.) և քույր Լևոն Գ-ի. 1252 թվին ամուսնացավ Ֆրանսիացի իշխան Ճուլիանի (կամ Յուլիանի) հետ, որ էր տեղ Սայիդոյ (Սիդոն)։—Չեռ. Օշ. 98 ա, 100 ա. Պոմ. Կիլ. 211, 1263 թվին, պատերազմի պատճառով, Ֆիմին հեռացավ Սայիդից և իր Պալիան և Ճուան որդիների և Մարկրուն (կամ Մառինէ) աղջկա հետ եկավ Կիլիկիա, զրկված իր իշխանությունից, պառսպարան փնտրելով իր հոր արքունիքում։ Այստեղ եղբայրը՝ Լևոն Գ նվիրեց նրան մի շքեղ Աւետարան՝ 1263 ք. (Սիսուան 146, Շահառիդ, Պատմ. պատկերներ 97 և 120, Յովսէփեան՝ Մի էջ հայ արուեստի 24)։ Յովհաննէս եպիսկ. արքայեղբայրն էլ նվիրել է Յոր և Սոռոմոնի գրքերը, իբրև մխիթարություն Ֆիմիի դառնացլալ սրտին։ Աստուծո է այս գրքի ձօնականը, որի լուսատիպը տե՛ս Սիսուան 145. «Ընկալ, ով աստուածասէր և գթասէր հոգի, մեծդ ըստ մարմնոյ և բար-

գաւաճող ըստ ոգւոյ՝ ծիրանածինդ Ֆիմի, զբաղձալին քոյ, երկամբք ձեռին մեղապարտիս Յովհաննէս եպիսկոպոսի՝ կրտսերս եղբոր հօր քո, որով յԱստուած և յաստուածայինսն՝ խոկասցիս միշտ, և տրտմեալ սրտի քո սփոփանս սովաւ արասցես. գիտելով զի սեփհական է մարդկան նժողհոյժին և պանդխտութիւն և փորձանք, որոց անդորր տացէ ձեզ, որ ամենահնարն է»։ (Միսուան 145—146, Հայապ. 486—487, Չեռ. Վենետ. Ա. 164—165, REA 8, 22—24)։ Ամուսինը մեռավ 1274 թ. և այրիացած Ֆիմին կրոնավորուհի դառնալով վանք մտավ։ Եղավ մայրապետ Տիրոսի Ս. Աստուածածին վանքին (Կիպրոս), որ կառավարում էր 1308 թվին, խորին ծերութեան մեջ (Յուշիկք Բ. 533—565, Հայապ. 545, Բակուրան, Կիպրոս 62, 116)։

— 3. Ֆիմի, դուստր Հեթում Ա-ի. ամուսնութեան ժամանակ օժիտ վճարել է 100 000 բիզանդ հայկական 1252 թ.—Համեմատութեան համար հիշենք Ալիծի օժիտը 250 բիզ. (1279 թ.), Լեոն Գ-ի դուստր Ռիթայի օժիտը (մի մասը) 30 000 բիզ. ոսկի (1215 թ.), Թորոս Ա-ի դուստր Արտայի օժիտը (1098 թ.) 60 000 բիզ. ոսկի։ Այս բոլորը տե՛ս ըստ Այասի հաշվեցուցակի՝ Միսուան 370։

— 4. Ֆիմի, վաղամեծիկ դուստր Գրիգոր Տիվնցու, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1326 թ.—Rapport Belgique 87։

— 5. Ֆիմիկ, դուստր Պաղտին մարաշախտի, քույր Կոստանդին Գ թագավորի, ծնվել է 1326 թ.—Միսուան 413 ա (նույնադնում է Ռեմիի հետ, որ Կոստանդին Գ թագավորի որդի Պեմունդի կինն է)։

— 6. Ֆիմի, մորաքույր Կրակացի Ներսէս արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց Ճառընտիրը, 1335 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 348։

— 7. Ֆիմի Այասցի, կին Վահրամի, իշխանուհի Այասի. մայրն է Հռիփսիմէ։ Երբ Համբրոնը ավարի տրվեց (1375 թ.), Կոստանդինի շքնաղ Աւետարանն էլ գերի բերին Այաս։ Ֆիմին փրկանքով ազատեց։ Սրա մասին հիշատակություն է գրել Յովսէփ դպիրը, հրամանաւ Սիմէոն եպիսկոպոսի և վկայութեամբ Վասիղ և Ստեփանոս քահանաների.—Չեռ. Վենետ. Ա. 559. Միսուան 85։

— Ֆեմոց, մահտեսի, կին մահտեսի Ճարաճի, որ Հայէպում. Մելքիսեթ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Չեռ. Հալէպի. Ա. 96 ր։

* ՖիրՈՒՋ, ար. <պրս. ڤيروز> Firuz անունից (հին Հայոց մեջ Պերոզ), որ նշանակում է «հաղթող, հաղթական»։ Հմմտ. Ֆիրուզ շահ՝ թագավոր Բանդահարի (Mi le et un jours, Paris. 1844, 300)։
— Ֆիրուզ, ուրացեալ հայ. որդին էր զբահ շինող մի արհեստ-

տավորի. մտավ թուրքերի ծառայութեան. Անտիոքի երեք բերդերի հրամանատարն էր. երբ խաչակիրները պաշարեցին Անտիոքը, Ֆիրուզը այդ բերդերը հանձնեց Բեմունդ գորավարին և խաչակիրներին Անտիոք մտցրեց (1098 թ.).—Rapport Arm. 63, ՉԱ 1927, 394։

— Ֆէրու, հայր Զաքարիայի, որ հետին մի ստացող է Եզնկայ ձեռագրի (տե՛ս իմ Քնն. և հմմտ. Եզնկայ նորագիւտ ձեռ. էջ 17)։

— Ֆիրուզբախտ, կին Նիկողոսի, ազգական Սալուկ խաթունի, որ գրել տվեց մի Մաշտոց 1466 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 232, Բ. 337։

* ՖԼՕՐԱ, իգ. <հուն. Φλωρα>, լատ. Flora «զգեփուռի կինը, աստվածուհի ծաղիկների»։ Նորամուտ անուն (Կովկաս). Նուշըր Պոլիս՝ Ֆլոր, արդեն հնացած։

— Ֆոլորիթա, իգ. հիշված է 1689 թ. (Bodleian 163)։

ՖոնիկիԱնէ, իգ. փաղաքշական ձևը Ֆուլիկ. գործածական էր անցյալ դարում (Պոլիս)։

* ՖոնԱնԳ, ար. <թրք. frang «ֆրանսիացի, եւրոպացի» բառից։

- 1. Ֆրանկ սարկավագ } սատարող Սիմէոն կրոնավորի՝
- 2. Ֆրանկ պարոն }

Ցայմաւուրքի գրչութեան ժամանակ (1439 թ.)— Տաշեան, Յուց. 49, 50։

* ՖոնԱնԳ ՏԻԿԻՆ, իգ. ֆրանց բառից + տիկին։

— Ֆոանց տիկին Franca Dighina), կին Նիկողայոս Մուրտա (Nicoloso de Murta Պիզացի վաճառականի, որ բնակվում էր Այասում, 1274 թ.— Միսուան 363։

— 4. Ֆոանգ, պարոն, հայր իշխան Շնոֆորի, որ Արճէշում գրել տվեց մի Աւետարան, 1304 թ.—Չեռ. Վասպ. 146։

— 5. Ֆոանկտիկին, կին դերձակ Ճուանիսի և մայր Գրիգոր Տիվնցու, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1326 թ.—Rapport Belgique 87։

— 6. Ֆոանգ հլաթցի, ազգական Ներսէս վարդապետ Սասնեցոյ, նվիրատու ձեռագրի (1332 թ.)—Հայապ. 546։

— 7. Ֆոանգ, որդի Զաքարէի, որ էր տանուտեր Բերկրի քաղաքի 1422 թ.—Չեռ. Վասպ. 350։

— 8. Ֆոանկ երիցակին, 1649 թ.—Չեռ. Սեբ.—ՉԱ 1925, 574։

— 9. Ֆրէնկ, ար. հիշված է 1808 թ.—Չեռ. Կես. Ածած. 46 ր։

— 10. Ֆոանգխաթուն, հիշված Միսուան 363 ծան.։

— 11. Ֆոանգշայ, որդի Ասատուրի և Քելի խաթունի, որոնք

ժառանգորդներն են Բրուտ Ստեփանոսի, որ Վանում մի Աւետարան գրել տվեց 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 371:

— 12. Յոանգըայ, հանգուցյալ որդի Բրուտ Ստեփանոսի, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 369:

— 13. Ֆրանկտիկին (ԺՆ դա՛ր).—Ձեռ. էջմ. № 671 Գև:

— 14. Ֆրանգիաս, գրիչ. 1601 թվին Կաֆայում օրինակել է Աստուածարանութիւն Ալքերտի (Ձեռ. Կարին 7):

* ՖՐԱՆՔՈՒԻԼ, ար. <պրս. Թրք. فرنگ گیل արեւ-րոտական վարդ>: Հմմտ. Ֆրանգտիկին և պրս. Firankdik անունը (բուն «Ֆրանկ աքլոր» Justi 100 ա). գործածական էր անցյալ դարում. հնագուշին հիշատակութիւնն 1671 թ. (Ձեռ. Օշ. 102 ա) Ֆրանկիւլ ձեռով (Պոլիս):

— 1. Ֆրանգուլ, ար. 1534 թ.—Ձեռ. Վասպ. 647:

— 2. Ֆրանկիւլ, 1571? թ.—Ձեռ. Հալէպի Ա. 12:

— 3. Ֆրանգուլ, ար. հիշված 1618 թ.—Manus. Brit. mus.

13 ա:

— 4. Ֆրանգիւլ, ար. 1660 թ.—Ձեռ. Վասպ. 553:

— 5. Ֆրանգուլ, իշխան Երիցվանիկի, դավաճան. 2000 զորքով եկավ օգնելու Չավնտուրի Թորոս իշխանին ընդդեմ Ֆաթալի խանի, երբ խանը հաղթվելով փախչում էր, Ֆրանգուլ զենքը դարձրեց Հայոց դեմ և Ֆաթալիի հետ միանալով կոտորեցին Հայոց բանակը, ուր ընկավ նաև Թորոս իշխանը (1724 թ.).—Չամչ. Գ. 788. այնուհետև Ֆրանգուլ հավատը ուրացավ և Ֆաթալիի հետ գնաց:

— 6. Փռանկուլ, որդի Ազիդ պէկի, Շրչևանց գյուղից, ըստ նոր վկա.՝ հավատը չուրանալով նահատակվեց Խրիմի Ղարասուրազար քաղաքում «1757 թ.».—Նոր. վկ. 567, Ազգապ. 3000:

— Ֆոսադ խաթուն, կին պր. Յովանիսի՝ որ ուրացավ և նորոգել տվեց Ժ դարում գրված մի Աւետարան (ԺԳ դա՛ր).—Ձեռ. Սանաս. 9 ր:

— Ֆրամ-խաթուն, իգ. թիվն անհայտ.—Ձեռ. Վասպ. 766:

— Ֆրանչիսկա, հայ կին, որ բնակվում էր Վենետիկ 1344 թ.—Հայ-Վենետ. 159:

— 1. Ֆրանչիսկոս Myre, սենեսկալ Հայոց թագավորության 1391 թ.—Սիսուան 485 ա:

— 2. Ֆրանչիսկոս վարդապետ, գրել տվեց Աստուածաշունչը Յովհաննէս գրիչն 1401 թ. (Ձեռ. Կարին 11):

* ՖՐԱՆՍՈՒԶԻ, իգ. <հյ. ֆրանսուի «Ֆրանսիացի աղջիկ կամ

կին» բառից, իբր ֆր. Françoise, որ նույն ձևով կազմված իգական անուն է: Նորամուտ, բայց հազվագյուտ անուն էր Պոլսում:

— Ֆրի, մորաքույր Կրակացի Ներսէս արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց ճառընտիրը, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

ՖրիԿ, ար. կարծեմ Ֆրեդերիկ անունից է. Մին. համդ. 137 կայսեր անունը գրում է Ֆտրիկ փխ. Փրեստերիկ:—ՆՃԲ եղի բառի տակ դնում է Ֆրիկ «եղի» (որ է աղանձ):

— 1. Ֆրիկ (սեռ. Ֆրկաս), «որդի թագվոչի, եղբորորդի դոդոնոյի» (Ալիշան, Յուշիկք, Բ 125), նշանավոր տաղասաց ԺԳ դար. իր տաղերից տե՛ս Տաշեան, Յուց. 1163 գ: Կուստանեանց՝ նոր ժող. Գ. 35—43. երկու ամբողջ ձեռագիր Ֆրիկի երգերի՝ տե՛ս Bodleian 238—242, իսկ ամբողջական հրատարակությունը՝ Երևան 1941. իր կյանքի և շրջանի ուսումնասիրությունն է, նվիրված Ֆրիկի ժողովածուն, Արևան, 1937, որ հիշատակության արժանի է Ա. Ղանալանեանի հոդվածը «Ֆրիկի կյանքն ու ստեղծագործությունները», էջ 93—136: Իր անունով կա մի փոքուց Արևանում:—Ֆրիկի անունը հիշված է իր բանաստեղծությանց մեջ, յուրաքանչյուրի սկիզբը. սեռ. Ֆրկան ձեռով և մեջք Ֆրիկ ձեռով՝ մի կամ մի քանի անգամ: Ձեռ. Վենետ. Բ. 541 հիշում է Ֆրիկի մի ուսանավորը «ի յողջոյն տուրն», որի համար հրատարակիչը հայտնում է, թե պակասում է Տաշյանի ցուցակում և միանգամայն ասում է, թե Ֆրիկի բովանդակ գրվածքների մեջ լավագույնն է:

Ֆրիկին համարում են ԺՆ դարի հեղինակ, անշուշտ հենվելով որևէ ձեռագրի հնության վրա: Ֆրիկից երևի 21 ձեռագիր կա, բայց սրանց նկարագրությունը և գրության թվականը չունենք, որպեսզի ավելի ստույգ բան կարենանք ասել: Ֆրիկը իրապես ԺԳ դարի հեղինակ է: Սրա ապացույցն այն է, որ Ֆրիկը (էջ 209—215) ունի մի երկար տաղ Արղուն խանի վրա. այս տաղի մեջ հիշված են ո՛չ միայն Արղուն խանը, որ քրիստոնեից բարեկամ էր, այլև Բուղա, Արուխ, Աբաղա, Սուլթան աղա, Չանկըղ խան, Չինքսան, Ջալալաղին, Թուման-ճուխ և Ղաղան Սալալօլի թաթար խաները: Սրանք ժանոթ անձեր են պատմության մեջ և հիշատակված են Օրբելիանի մոտ՝ Բուղալչինքսանի ասպտամբություն առթիվ՝ Արղուն խանի դեմ (1289 թ.): Ֆրիկը աշխարհական անձ է. այս բանը հատկապես հիշատակված է Ֆրիկի երկու տաղերի խորագրում. «ի Ֆրիկէ աշխարհականէ ասացեալ» (էջ 89), «Ֆրիկ ճարտար աշխարհական է» (էջ 95): Ինքն էլ իր մասին գրում է (էջ 126):

«Յրիկն ի՞նչ հող է կամ մոխիր,
 Որ հանց գոհար բան շար է նա.
 Ոչ է ծառայ վարդապետի,
 Ոչ կարդացել է օր մի նա»:

Այս տողերը ցույց են տալիս, որ նա վանքում կամ որևէ վարդապետի մոտ կրոնական ուսում չի ստացել: Նա իր գիտությունը ձեռք է բերել ինքնօգնությամբ և բնական խելքով:

Յրիկի ծննդավայրը հայտնի չէ. Մկրեան (էջ 11) ասում է, թե «երկար տարիներ ապրել ու աշխատել է Կիլիկիայի Հարգա քաղաքում» (իմա՝ Հարգան, որ է Հաճին): Մկրեանը հայտնեց ինձ, թե այս կարծիքը Տիրայր արքեպիսկոպոսինն է, որ հանել է էջ 42 Յրիկի մի տողից. «Շատ մի դատեցայ եղբարք Հարգայ ես շատ մի տարի»: Ձեռագիրն ունի այստեղ Հայգայ, որ անշուշտ բայական ձև է, ճիշտ ինչպես դատեցայ և նշանակում է նրա նման «չանացի, աշխատեցի»: Բոլորովին անմիտ է փոխել Հարգայ և սրանով հասկանալ Հարգան, ուր ապրել է իբր թե շատ տարիներ: Ո՞ր տեղից է հանում այս բոլորը: Բանաստեղծություններից մեկի մեջ (էջ 230 վարիանտում) Յրիկը կոչված է «Մերաստացի»։ «Մեղապարտ Աւրաստացոյ լեր յաւուրն յիտնում ողորմած»:

Յրիկն իր կյանքը անց է կացրել շարունակ գրկանքների մեջ. կորցրել է տուն ու տեղ, հարստությունը թաթարների ձեռքով ավարի է տրվել, նրանք հարկի կամ պարտքի համար նույնիսկ նրա սրբունդրավ են վերցրել և Յրիկը նրան զսնելու կամ ազատելու համար տարիներ է թափառել, բայց իզուր:

Ժողովեցի շատ մի բարի,
 Ըռզակ արի զնա Քաթարի (էջ 25).
 Զինչ մեծամեծ վաստակ արի,
 Ամէն դարձաւ հող՝ է ի փոշի (էջ 26).
 Յրիկն ողորմ է ու լալի,
 Երկու կենօքըս կու գրկի (էջ 27).
 Դրի զիմ որդին գրաւ.
 Միթէ՞ թագաւորն երկնից
 Նա բերէ զիմ որդին ի տուն (էջ 40):

Յրիկի տողերը մեծաւ մասամբ խրատական բնույթ ունեն. մի մասը կրոնական է. ավելի հետաքրքիր են ընկերային (հասարա-

կական) անհավասարությունց, ազգերի հակամարտության, թուրքերի բռնակալության և հայերի ճնշված դրության մասին գրված տաղերը: Այս վերջին կարգին է պատկանում № 41 տաղը, որի վերնագիրն է «Գանգատ բան ի Յրիկ գրթոյն», և որ ունի երկու ուրիշ վարիանտ, մեկը «Կոիւ ընդ՝ Աստուծոյ», մյուսը՝ «Մարտ ընդ Աստուած կամ Գանգատ առ Քրիստոս»: Այս երկուսը Բարսեղ անուն մեկի և Սարկաւազ վարդապետի սարքած ձևափոխություններն են:

Արվեստով ու լեզվով Յրիկի լավագույն բանաստեղծությունն է № 29, որի սկզբի մասը վերականգնելով 6 ձեռագրից, դնում եմ իբր նմուշ.

«Ետատ քարոյ ի դէմ զղջման մեղաց և հառաչանք ի խորոց
 սրտէ առ Աստուած

Աններելի հուր վառեցի՝ և անհոգ յաշխարհս ի շուռ կուգամ,
 Վախեմ թէ յայն օրն ատենին ես բարեխօս զոք շունենամ.
 Վասն իմ բազում մեղք ու շարին զօրն ու գիշերըն կու հոգամ,
 Յահէն անհղ դատաստանին քան սևացեալ ամպ կու ցողամ.
 Յորժամ յիշեմ զինչ գործեցի, տարեկուսիմ լուկ կերերամ,
 Երբ զահաւոր դատողն յիշեմ, ես յայն յահէն քան զուռ դողամ.
 Կու սարսափին ոսկերքս ամէն, ջերմըն կալնու, հիւանդանամ,
 Ի սպառնալիացն եմ զարհուրել, շեմ ի գիտել թէ ուր կուգնամ.
 Ահն ու անդոհն է զիս պատել, վասն այնօք այն զարեան գետըն
 կոււամ.

Երբ խարեցայ յանցաւորէս, ես ինձ բարոյ այլ չի մնամ.
 Երբ հրեղէն գետն ելանէ, ես յայն հրոյն մէջն մնամ.
 Երբ Գարբիէլ զփողն գոչէ, ես յարութեան շարժանանամ.
 Եղուկ թէ յայն ձայնէն լսեմ, թէ ե՛րթ յինէն՝ ի ձախ մնամ.
 Տանին զիս յիմ որդունքն ի մօտ, որ ճանաչեմ և գիտենամ»:

Յրիկի կյանքի ու գործերի մասին ամփոփ մենագրություն ունի Ա. Ղանալանեան (Երևան, 1944 թ.):

Յրիկի մի նորահայտ բանաստեղծությունը, Ա. Մնացականեան, Տեղեկ. ակադ. 1946, № 2, էջ 79:

— 2. Յրիկ, ոմն հիշատակագիր (Ժժ դա՞ր).—Զեռ. Թաւր. 46 ր:

* ՏՐԻՏՈՆ, ար. <պրս. ٤٠٠٠> ٤٠٠٠ անունից. որ իբրև օտար բառ տառադարձված է Հրուզնէն ձեռով՝ Խոր. Ա. լք-ից հետո:
 — Յրեռոն, ար. հիշված 1579 թ.—Սիսական 393 ա:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

Ա

— 1. Աբաս Ա, թագավոր Բագրատունեաց.—Անան. ապար. 131 ա, 131 բ, 139 բ.—սեռ. Աբասայ՝ անդ 132 ա, 133 ա, 139 բ. 142 ա:

— 2. Աբաս, կանգնեցրեց Կամրջաձորի վանքը 920 թ.—Տաթև 1927, 185:

— 3. Աբաս (№ 17). Հաստատվում է, որ Արտաշրի որդին է. այդ Աբասը 15 տարեկան եղած ժամանակ արաբներից սրախող-խող է եղել և Սևահողը նվեր է տվել Ս. Սիօն եկեղեցուն՝ 1200 թ.—Արձ. Այրարատ 194 ա:

— 4. Աբաս երեց, նորահայտ նկարիչ ԺԳ դարի առաջին կեսից.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 50, 53:

— 5. Աբաս, որդի մելիք Բախտամի. կյանքը տե՛ս Առաքել վարդապետ՝ Դիզակի մելիքութ. 73—82:

— 1. Աբգար թագավորի մասին մի զրույց, որ իբր թե նա հանդիպել է երեք մոգերին Նոստրիայում, ըստ Եպիփան Կիպրացու (Կեղծիք)՝ տե՛ս Սարգիսեան, Երեք թագաւոր մոգերու զրույցն. Վենետ. 1910, 17 բ:

— 2. Աբգար, թագավոր Հայոց.—Դարդել, էջ 2, 3:

— 3. Աբկար մեծ իշխան, նախահայր Վրթանէս եպիսկոպոս Օծոպեցու (+1493 թ.). ծնված պիտի լինի շուրջ 1270 թ. (տե՛ս Գեղիկ).—Խաղրակեանք, 248:

— 4. Աբգար, սեռ. Աբգարու.—ZAPh 1, 216:

— 5. Աբգար թագավոր.—Վանակ. տարեմ. 166 ա:

— Աբխողոմոն (այսպես գրված). տե՛ս Մատթէոս:

— Աբղլագիզ, որդի Կաբալի՝ եղբորորդույ Ստեփաննոս Ղա-րիպշահի, որ իմ կղզում գրել տվեց մի Յայսմաւուրք 1457 թ.—Չեռ. Քար. 104 ա, 105 բ:

— Աբղուլֆարիմ (№ 1) (ԺԴ դար).—Չեռ. էջմ. № 1656. ճիշտ թիվն է ՊՃԽ=1391 (հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յուշ. էջ 1Ա):

— Աբել վարդապետ, առաջնորդ Աղշոց Ս. Ստեփաննոս վա-նից, ուր շինել է մի եկեղեցի, 1217 թ.—Խաղրակեանք 63:

— Աբլ-Հասան, կանգնեցրել է մի խաչքար Սեանում, 1227 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 394:

— 1. Ապղարիպ սպարապետ, մեծ իշխան Հայոց և Վրաց, հիշված է Աշոտ Ողորմածի կեղծ նվիրագրում, 976 թ.—Սմբատե-անց. Երնշակ 419, 424. Արրտ. 1868, էջ 33:

— 2. Ապլղարիփ, որի որդին ինչ-որ հուշեր է գնել Փարսլիում կամ Աշտարակում, 1323 թ.—Արձ. Այրարատ 186 ր:

— Աբու-Աբդալլահ-Իսա-Քին-Մալիֆ-Քին-Շիմր-էլ-էրմէնի, նշանավոր գիտնական հայաստանցի, արաբացած հայ. ուղեւորութուններ է կատարել ղեպի Եգիպտոս և Ափրիկեան երկրները.— Իսն հալիքան 16:

— Աբու-Ալի-Ահմադի մասին (էջ 23, № 2) խոսում է ն: և Իսն հալիքան, էջ 164, 167 և ասում է, որ Եգիպտոսի գահակալ էլ-Աամիրի սպանության օրը գահակալ հռչակվեց էլ-Հաֆիզ Հորեղբորորդին: Այդ միջոցին Աբու-Ալի-Ահմադը բանտարկված էր. զինվորները ազատ արձակեցին. Ահմադը հաղթեց Հաֆիզին և ինքը Եգիպտոսի գահակալ դարձավ 1130—1131 թթ. մինչև որ Հաֆիզի դավադրությամբ մի պալատական սպանեց Ահմադին և Հաֆիզը խլեց գահը:

— Աբուլ, ար. հիշված է 1672 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 12:

— Ապվարդ, հայր Վարշիրի և պապ Արտաշիրի, որ մի այգի սվիրեց Եղվարդի վանքին, 1191 թ.—Այրարատ 199:

— Ապուլհեթիթ, Տայոց Դաւիթ կյուրապաղատի մահից (1000 թ.) հետո պատանդ գնաց Պոլիս, ուր պատվով ընդունվեց, որովհետև Ապուլհեթիթի աները՝ Ապուհարպ Ա ծանոթ անձնավորութուն էր պալատում: Կրոնական կոչում ընդունելով կոչվեց Յովհաննէս Հագիրորիտ. հիմնեց Աթոսի վրացական վանքը. ստացել է «սուրբ» կոչումը. իր որդին է Ս. Եւթիմիոս.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 61:

— Ապուլհարամ, որդի Կիր Վասիլի, իր հոր մահից հետո ուխտի եկավ Երզնկայի Ս. Լուսաւորիչ վանքը և հոր Աւետարանը ընծայեց վանքին 1287 թ.—Գարեգին կթղ. Կեանք և գիր, Գահիրէ 1948, էջ ր:

— 1. Աբուհարպ Ա, որդի Քոռնիկ Ա-ի և եղբայր Չորտուանէլ Ա-ի. Տայոց Քոռնիկեան տոհմից (Ժ դար).—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 60, 61.—սեռ. Ապուհարպայ՝ Ասող. Գ. խպ:

— 2. Աբուհարպ Բ, որդի Չորտուանէլի և թոռն Քոռնիկ Ա-ի. Տայոց Քոռնիկեան տոհմից (Ժ դար).—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 60:

— Աբուս, որդի Խաղբակ Բ-ի, եղբայր Հասանի, Վասակի, Զաչուռ Բ-ի և Գրիգորի. մեռել է 1191 թ. և եղբայրը՝ Վասակ կանգնեցրել է մի խաչքար նրա շիրմի վրա.—Յովսէփեան՝ Խաղբակեանք 32.—Բարխուդ. Պատմ. Աղվ. 144. կոչում է Աբու-Սէթ:

— Աբուսալմ, կանգնեցրել է մի խաչքար Աղզիբիր գյուղում, 1274 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 432:

— Աբու-Սլր, տե՛ս Աբուս:

— Աբուառնի, որդի Խուժուբէկի (№ 4) և պապ Վրթառնի, Եպիսկոպոս Օծոպեցու (†1493). ծնված պիտի լինի շուրջ 1360 թ.—Խաղբակեանք 248:

— 1. Աբրահամ (№ 9) Ա կաթողիկոս Հայոց 607—615 թթ.—Անան. ապար. 137 ա.—սեռ. Աբրահամու՝ անդ 137 ա.—րց. յԱբրահամայ՝ անդ 137 ա:

— 2. Աբրահամ, առաջնորդ Դարանաղեաց Աւագ վանքի, 1200 թ.—Տաթև 1927, 183:

— 3. Աբրահամ քահանա, գրել տվեց Խաչատուր քահանային մի Աւետարան՝ Կիպրոս 1287 թ.—ՀԱ 1937, 380:

— 4. Աբրահամ քահանա, որի անունով կա մի խաչքար Պողոսի գյուղում, 1313 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 517:

— 5. Աբրահամ, հայր Քումայ կրոնավորի, որ ուսուցիչն էր եղել Կարապետ արեղա գրչի, 1428 թ.—Տաշեան, Յուց. 583 ք (ցանկում մոռացված է):

— 6. Աբրահամ, որդի Գորբ երեցի, կինն է Աննա. թոռն է Մարկոս քահանայի, որ գնեց մի հին Աւետարան 1439 թ.—Չեռ. Հալէպի Ա. 83:

— 7. Աբրահամ քահանա, սուացող. Գրիգորիս և Յովհաննէս քահանաներին գրել տվեց Տոմարը, Երզնկա 1342 թ.—Աշ. Աբրահամեան, Շիրակացու մատեն. 122:

— 8. Աբրահամ արքեպիսկոպոս Անկիւրիոյ, հաջորդեց Ներսէս արքեպիսկոպոսին 1466 թ.—Հացունի, Կարևոր խնդ. 271:

— 9. Աբրահամ վարդապետ Տրապիզոնցի, որին Յաթիհ սուլթանը Մատթէոս Սեբաստացու հետ բերեց Պոլիս 1479 թվին պատրիարք դարձնելու համար, բայց նա մերժեց.—Քորգոմեան, Ստամբուլայ պատմ. 228, Ալպոյաճեան Պատմ. Հայ Կես. Ա. 583:

— 10. Աբրահամ վարդապետ Տրապիզոնցի (№ 80), երկի թե սա՛ է, որ Սուլթան Մեհմեմեդ Յաթիհը 1479 թվին Պոլիս է տարել Մատթէոս վարդապետ Սեբաստացու հետ՝ պատրիարքության համար: Բայց նրանք մերժել են ընդունելու աթոռը, նախընտրելով մեռակեցութունը.—Քորգոմեան, Ստամբուլայ պատմ. 228:

— 11. Աբրահամ, կրտսեր որդի Խոջա Ղուբաթի, որ Առաջ գյուղաքաղաքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 257:

— 12. Աբրահամ երեց, քահանա Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղի, 1495 թ.—Ալլոյոյաճնան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1850:

— 13. Աբրահամ վարդապետ, մայրն է Գոնձայ, եղբայրն է Աւագտէր, եղբայրներն են Դաւիթ քահանա, Զաքարիա արեղա, Յակոբ և Մարգար. Վայոց Ձորի: Նշեգիս ավանի Վերին Նորավանք ուխտում, Գրիգոր արևղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.— Զեռ. Վասպ. 522:

— 14. Այս Աբրահամը (որ և կոչված է ծաղկող, հոետոր, վերջում նաև քաջ բարունակետ) ունի բազմաթիվ եղբայրներ: Այսպես՝ Դաւիթ քահանա գրիչ (№ 225), Զաքարիա արեղա (№ 87, 96, 100 երեքն էլ միևնույնն են), Յակոբ միայնակեաց, Մարգար աշխարհական:

— 15. Աբրահամ վարդապետ Աստաստոցու (№ 104) հիշատակարանը ունի Սմբատեանց՝ Երնջակ 185—191:

— 16. Աբրահամ արեղա, որդի Տէրտէրի, մայրն է Գոնցա, գրիչ և ծաղկող. միաբան էր Թորոարերդը անասպտի, որ կոչվում էր նաև Սպիտակաւոր Ս. Աստուածածին (Սրկզունից գյուղում). Կղերորդին և աշակերտն էր Աւագտէր վարդապետի (տե՛ս անդ): Նկարազարդել է երկու Աւետարան 1475 թ., գրել ու ծաղկել է մի ուրիշ Աւետարան 1482 թ. և մի Մանրուսմունք 1484 թ.: Նույն Ա հատորում հիշված № 86 և 91.—Խաղբակեանք 232—237: Վերջին անգամ հիշված է Աբրահամ հոետոր անունով՝ 1498 թ.: Այս թվից հետո էլ ստացվել է մի Աւետարան, որն ինքը սկսել է նկարազարդել զանազան ժամանակ 1495 թվից մինչև 1502 թ.—Խաղբակեանք 228:

— 17. Աբրահամ տեր, երեց թարգմանիչներց մեկը.—ZAPH 1, 206:

— Ազաբանգեղ.—Դրնդ. 517:

— Ազարանգեղոս պատմիչ.— Ես. Կթղ. էջ Ը:

— Ազում, սրա և Նրճիսի անունով պատարագ է ստացել Համլիկ Մամիկոնյանը Դսեղի մի արձանագրության համաձայն.— Յովսէփիան, Խաղբակեանք 16:

— Ատիլ բէկ, եղբայր Վրթանէս (+1493 թ.) եպիսկոպոս Օծոպեցու.—Խաղբակեանք 248:

— Աղխան, իգ. անուն. հիշված 1673 թ. Ղարաբաղում. տե՛ս Արցախ 158:

— Ազարլու, իգ. անուն. հիշված 1692 թ. հրտր. Ազաթ. 1909, յոջ. էջ ԺԶ:

— Ազատ (№ 3). Ատոմը անգամակ էր, ուստի Ազատը ոչ թե Ատոմի որդին էր, այլ նրա քեռորդին. տե՛ս այս մասին Հարիբ անվան տակ:

— Ազատ խաթուն, անդրանիկ դուստր Ղարիպ խաթունի, որից ժառանգեց մի Աւետարան 1489 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 275:

— Ազատխան, ար. անուն. հիշված 1660 թ.—Զեռ. Վասպ. 553:

— Ազատտիկին, միաբան Երզնկայի Ս. Գրիգոր վանքի, 1224 թ.— Տաթև 1927, 184:

— 1. Ազարիա, եղբայրն է հայր Գրիգորի, որի օգնությամբ Դաւիթ իշխան Կիրիկեան շինեց Անասպտի եկեղեցին, 1598 թ.— Տեղեկ. Արմֆանի, 1940 թ., № 4, էջ 168 (Արձ.):

— 2. Ազարիա (№ 6) արեղան ո՛չ թե հիշատակագիր է, այլ Հայրապետ քահանայի (№ 50) եղբայրը, որ պիշիով իր եղբոր աղաչանքին, հանձն առավ և ավարտեց Սիմէոն քահանայի կիսատ թողած Աւետարանը, Երզնկա 1351 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 357:

— 3. Ազարիա (№ 12) քահանան Վանում արտագրել է մի Աւետարան՝ տանուտեր Պետրոսի համար, ԶԻԴ=1475 թ. Սարոխ կաթողիկոսի ժամանակ: Այսպես եմ դրել ըստ Զեռ. Վասպ. 476: Նույնը ունի նաև Թորոս աղբ. Բ. 276, բայց այստեղ Ազարիայի տեղ գտնում ենք Զաքարիա և թվականն էլ ԶԻԴ=1495 (փոխանակ ԶԻԴ=1475): Սխալը ո՛ւմն է: Ամենայն համեստությամբ և ապահովությամբ կարող ենք ասել, ինչպես միշտ, նաև այստեղ, որ սխալը կալաւանի են է: Նա անմիտ ձևով կրճատել, ավելի շուտ՝ տող է փախցրել և պակաս է արտագրել հիշատակարանը, որ Թորոս Աղբոր մոտ ավելի ընդարձակ է: Կալաւանի սխալ լինելուն ապացոյց է այն, որ 1475 թվին էջմիածնում Սարգիս կաթողիկոս չկա, իսկ 1495 թվին իրոք նստում է Սարգիս Գ: Ըստ այսմ պետք է ջնջել իմ բառարանից № 12 Ազարիա քահանա և պահել միայն Զաքարիա № 97:

— 4. Տէր Ազարիա, կրոնավոր Ազուլիսում 1481 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 300:

— 5. Ազարիա արքեպիսկոպոս Նախիջևանի. շնորհեց Յայսմաուրբի օրինակը Գրիգոր արեղային՝ արտագրելու համար, 1481 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 300:

— 6. Ազարիա եպիսկոպոս Գողթան, հիշված է 1489 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 274:

— 7. Ազարիա սարկավագ Ամիրազիզի, գրիչ. Արաշ գյուղա-

քաղաքում, խոչա Ղուբաթի ծախսով գրեց մի Աւետարան՝ 1490 թ.— Սմբատեանց, Երնջակ 246, 254, 256, 257:

— 8. Ազարիա (N՝ 20), փոխել այսպես. վարդապետ, Սասնեցի, աստղագետ, տոմարագետ և տաղաշափ. ծնվել է Սասն... գյուղերից մեկում, որի անունը հայտնի չէ. հայրն է Մելիրսեթ. մայրը նաէֆ. իր ամբողջ գերդաստանը Ջէլլալիների արշավանքին զոհ է գնացել և կոտորվել. ինքն էլ է գերի ընկել նրանց ձեռքը և 4 տարվա շարժարանքներից հետո հազիվ ազատվել է նրանցից և շունչը առել է Պոլիս (1603 թ.): Վաղուց նա փափագ ուներ սովորելու աստղաբաշխական գիտություններ, տոմարագիտություն և մանավանդ Հայոց եկեղեցական իրավաբանությունը, որի համար քաղաքից քաղաք շրջելով որոնում էր մի լիակատար Կանոնագիրք: Հսելով, որ մի այդպիսի գիրք գտնվում է Գրիգոր Կեսարացու մոտ, գալիս աշակերտում է նրան Պոլսում, դասընկեր ունենալով Մովսես Տաթև վացուն (բայց Կեսարացին բռնակալ, կոպիտ և ընչաքաղց մարդ էր): Ուսումը ավարտելուց հետո սկսեց քարոզություն. մեծ համբավ հանեց այս ասպարեզում իր հմտությամբ և պերճախոսությամբ: Երկար մնաց Պոլիս, ուր ո՛չ միայն արտագրեց կամ արտագրել տվեց Կեսարացու Կանոնագիրքը, այլև լրացրեց այն բազմաթիվ ուրիշ հայ և օտար ժողովական կանոնադրություններով, դատաստանագրքերով, սուրբ հայրերի գրած կանոնական թղթերով և այլն, այնպես որ կազմեց մի նորակերտ ժողովածու՝ Գիրք թղթոցի նման: Պոլսում առիթ ուներ նաև շփվելու իտալացոց հետ և սովորելով իտալերեն՝ թարգմանեց Պողոմէոսի աշխարհացոյցը: Զուղայեցին հայ վկաների խնդրանք կազմեց մի նոր տոմար, որ հայտնի է «Փոքր թիւ Ազարիայի» անունով: Այս տոմարը սխալմամբ վերագրում են Ազարիա Զուղայեցուն, ավելի ճիշտ կլինի ասել Զարիային համարել են Զուղայեցի. Այդ սխալը սկսել է Դյուլորիներից: Անցավ Նիկոմիդիայի շրջանը, ուր շրջելով հայ գյուղերը, մտադրություն ուներ մի ուսումնավայր վանք հիմնելու, բայց չհաջողվեց: Նիկոմիդիայում հալածեցին նրան, և Ազարիան փախավ Անտիոք, որտեղից նավ նստելով ուզում էր փախչել Եգիպտոս. նավի մեջ մեռավ, իր վերարկուի մեջ փաթաթած ծովը գցեցին. արիքները հանեցին ծովեզերքը, ուր գտան մարմինը և իմանալով որ կրոնավոր է, թաղեցին Տրիպոլիում, 1628 թ.:

Ազարիա Սասնեցու աշխատություններն են. 1) Ողբ ի վերայ հարուածոց աշխարհին Հայոց, 532 տող ոտանավոր, ուր պատմում է Ջէլլալիների և Շահաբասի արշավանքների պատմությունը, այն

է 1591—1609 թվերի դեպքերը. առանձին աշխատություն չէ, այլ կցված է իր Կանոնագրքի հիշատակարանին. 2) Յաղագս գիտութեան երկնից բարձրութեան և եօթն պարունակացն... ասացեալ Արիստոտէլի և Նիկոմարքոս իմաստասիրի. 3) Յաղագս որբանութեան եօթնհազար և երկերիւրոցն [ամաց]. 4) Յաղագս գիտութեան արեգական թաւամանցն. 5) Վասն գիտութեան հինգ աւուրց արարչութեան. 6) Յաղագս գիտութեան Հայոց թուականի. 7) Տոմար արեգական և լուսնի. այստեղ է պարզում նա իր կազմած նոր տոմարը. որ սկսվում է 1616 թ. նոյ. 29-ից. 8) Աշխարհացոյց Պողոմէոսի (թրգմ.). 9) Բան յաղագս Աստուծոյ (պատրիարքական իշխանությունը վարելու համար կազմված մի կանոնադրություն). 10) Կարգ և թիւ կաթուղիկոսաց Հայոց (ժամանակագրութիւն). 11) Հաւաքածոյ կանոնագրոց (վերև հիշատակված գործն է, ուր կարևոր է հիշատակել՝ Ս. Եղիշայի ի կանոնաց գրոց, Մեծի Ագաթանգեղոսի ի բանէն որ զԿայնէ, Երանելւոյն Մեսրոպայ Հայոց վարդապետին «Բարուք եղբայր ոմն ի սրբոց», Կանոնք տեառն Սիմէոնի Աղուանից կաթուղիկոսի, Եզնկայ Կողբացու Հայոց վարդապետի բան Ա և Բ, Եպիսկոպոսք Կամսարական տան):—Այս բոլորի մասին ընդարձակ տե՛ս Ակիւնեան, Մատեն. հետաւ. հտ. Գ, էջ 241—308. որի վերջում հրատարակված է Ազարիա Սասնեցու Ողբը:

— 9. Ազարիա Զուղայեցի (N՝ 18) կաթուղիկոսի կենտարդությունը տե՛ս Տաթև ասրիցոյց, 1938, էջ 90—96.—Իրնդ. 318—322, 379, 380, 381:

— 10. Ազարիա անունը կրճատ Ազար Անով հիշվում է 1793 թվից ավելի ատոյ՝ 1678 թվին (Զեռ. Վասոյ. 1023):

— 1. Ազիզ, կին տանուտէր Կիւրեղի, որ Ախսերմանում, Նիկողայոս եպիսկոպոսին օրինակել տվեց Ճաշոցը՝ 1460 թ.—REA 10, 64:

— 2. Ազիզ, կին Բագարատի և մայր Սարգսի, որ Խաչնի Թիախո գյուղում մի խաչքար է կանգնեցրել նրա հիշատակին, 1228 թ.—Արցախ 190:

— 3. Ազիզգուլ, իգ. անվան հին հիշատակութիւնը գտնում էմ 1749 թ. (Արցախ 122):

— 4. Ազիզ, կին, որի որդին՝ Ղու սարկավաղը կանգնեցրեց մի խաչքար նրա հիշատակին, Շօշու գյուղի (Արցախ) հին եկեղեցում, 1458 թ.—Արցախ 132:

— 5. Ազիզամ, իգ. կին Գէշի, հիշված 1225 թ. (Տաշեան, Մատեն. մանր ուս. Ա. 295):

— Ազիզպարոն, հիշված է մի խաչքարի վրա 1653 թ.—Սըմբատեանց, Գեղարքունի 541:

— Ասիլ, սրա փոխարեն Սիսուան 521 ա ունի Վասիլ Օքսենց ընթերցվածը:

— Ազնաուր, իր կնոջ Ղուտալչաքի և իր որդի Զաքարիայի հետ հող են նվիրել Աշտարակի Ս. Մարիանէ մատուռին, 1326 թ.— Այրարատ 186 ա, նաև 1325 թվին տաճարի շուրջը պարիսպ են քաշել (անդ 187).— Գրված է միշտ Ասնաուր:

— Արարակ Բ, որդի Զալալ Բ-ի և Աթարակ Ա-ի (№ 1), իշխան Խաչինի. Ախարակ Ա նստել էր 1261-ին և ղեռ իշխում էր 1282-ին. սրան հաջորդեց որդին Զալալ Բ, որ արդեն զահի վրա էր 1293 թվին. սրան էլ հաջորդեց սույն Ախարակ Բ. թվականները հայտնի չեն.— Բարխուդ. Պատմ. Աղստանից 205, 209:

— Արանագինե, մի խաչ է կանգնեցրել Փիլարոսնի հետ Հաղարատում 1005 թ. Մոսթոսեան, Լոսիի Կիր. 48:

— Արանագինե, կրճատվոր, ոմն գրել: հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վենետ. Բ. 1052—1053) ԹԳ—ԹԷ գառից:

— 1. Արանաս, մի հող է նվիրել Հատապտուկի վանքին և տարեկան երեք պատարագ է ստացել՝ 1163 թվից քիչ ուշ.—Յովսէփեան, Խաղրակեանք 30:

— 2. Արանաս եպիսկոպոս, վանահայր Մաքենեաց վանքի 1285 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 576:

— 3. Արանաս Գ կաթողիկոս Աղուանից, հաջորդել է Մատթէոս Գ-ին. գահակալության թվականը հայտնի չէ, բայց նստել է 1450-ական թվերին. իրեն հաջորդեց Գրիգոր Ա, որ 1455-ին արդեն զահի վրա էր:—Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից 212—213.—Տե՛ս Գրիգոր Ա:

— 4. Արանաս դպիր, միաբան Բուրբուրեղի անապատում, Մրկղունս գյուղ, 1478 թ.—Սիսական 130 թ:

— 5. Արանաս գրիչ, Օծոպ գյուղում օրինակեց Աւետարանը՝ 1488 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 151:

— Արարիկ (սեռ. Աթարկան). հիշված է Յովհաննավանքի անթվական մի արձանագրության մեջ՝ Այրարատ 171 թ:

— Արու մելիք, կին Արապշահի, որ իր երեք եղբայրների հետ Աղբակի Երնկանի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան 1490 թ.— Ձեռ. Վասպ. 511:

— Ամմանդ, ար. հիշված է 1400 թվի մի խաչքարի արձանագրության մեջ (Սիսական 111):

— Ալագոզ, «թոլուադոր, դավադաւոր», որ Վանի Արարք գյուղի եկեղեցուն շատ նվերներ է տվել 1647 թ.—Ձեռ. Վասպ. 268—269:

— 1. Ալամշան, կին Ստեփանոսի և մայր Կարապետ վարդապետ Բաղիշեցի տաղասացի, որ ծնվել է շուրջ 1475 թ.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Գ. 311:

— 2. Ալամշան, կին Ստեփանոսի և մայր Կարապետ Բաղիշեցու (ծն. շուրջ 1475 թ.), որ էր գրիչ, տաղասաց, ապա և առաջնորդ Մշոյ Առաքելոց վանքի.—ՀԱ 1937, 320:

— Ալեխ (№ 8), որդի Քաուն միայնակեացի, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1330 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 770: (№ 5-ի թոռն է):

— 1. Ալէֆսանոս քահանա, վկայում է, որ էվաղուն Տրապիզոնում գնել է մի հին Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 486:

— 2. Ալէֆսանոս փակակալ, Բուրբուրեղի վանից 1482 թ.— Խաղրակեանք 266:

— 3. Ալէֆսանոս, որդի Յովհաննէսի, որ իր քույր Սաւուռի և այլոց հետ գնեց Ամինադինի այգին և նվիրեց Ս. Նշան վանքին՝ շուրջ 1461 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 347 (իվականը չի նշանակված, բայց որոշվում է Ամինադին № 2 և Ալէքսանոս № 8 հիշատակությանց միջոցով):

— 4. Ալեխանոս, որդի Նուրիճանի, որ Աղուլիսում գրել տվեց մի Յայսմաւորք 1481 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 300:

— Ալեխ (№ 1) զորավար, հսկա հալ (Արմենիոն Էհուանտիէօն անտրա), որին Վասիլ Ա կայսրը (867—886 թթ.) մեծ բանակով ուղարկեց Կիպրոսի վրա: Ալեքսր Կիպրոսը ետ առավ տրուաներից (868 թ.), կայսեր կողմից նշանակվեց փոխադրա Կիպրոսի և 7 տարի «թշնամիների սարսափը» դարձավ.—Բակուրան, Կիպրոս կղզի 49. Տեր-Սահակեան, Հայ կայսերք Ա. 346:

— Աթուն, եղբայր Գրիգոր իշխանի Խաչենեցու, թոռն Գրիգոր բարի իշխանի (ԹԳ դար).—Բարխուդ. Արցախ 208, Պատմ. Աղուանից Ա. 137:

— 1. Ալի Արմանի ևս հիշվում է Մխ. այրիվ. 74 հետևյալ ձևով. «Բռնախայն Աւի արմնի ասլանն ի Կարնոյ քաղաք, որ ի ծագել արեգականն մարդ սպանանէր և ի մտանել արևու ընդ կուսի ննչէր. 1061 թ.»:

— 2. Ալի, որդի Զենովբի, եկավ Պարսկաստանից, շինեց մի

եկեղեցի, Արցախի Վերին-Քաղավարդ գյուղում, 1228 թ.—Արձ. Արցախ. 91:

— 3. Ալիբէկ, թոռն Ընուզրէկի, որ գրել տվեց մի Գանձարան 1478 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 195:

— 4. Ալի-էլ-Էրմէնի, մահմեդական դարձած հայ իշխան է անշուշտ, որ «մարտիրոսացել է» (այսինքն քրիստոնյաների հետ պատերազմում մեռել է) Հելուրէս կոչված տեղում (Իպս Խալիքան, էջ 355):

— 1. Ալիծ ոմն, ամուսնացավ Januino de Domo Զենովացու հետ, որ մեռավ 1279 թ. Այասում.—Սիսուան 371 ա:

— 2. Ալիծ, կին ձիավոր (ասպետ) պարոն Բարթուղիմէոսի, որ տե՛ս այս հավելվածում (1332 թ.):

— Ալինախ, որդի Հեթում Ա-ի և եղբայր Լեոն Գ թագավորի. հայրը ուղարկեց նրան Քաթարաց Մանգոյ խանի մոտ և նրա միջոցով ազատեց Լեոն Գ-ին եգիպտական զերուքյունից: Երբ Քաթարաց Բիլարղու զորավարը խարդախությամբ սպանեց Լեոն Գ-ին և Հեթում Միականիին, Ալինախը նորից գնաց խանի մոտ, բողոքեց և խանի հրամանով ու իր ձեռքով սպանեց Բիլարղուին: Մեռել է անզավակ.—Դարդել 16, 21, 25, 26 (շփոթում է Ռ 1 Ալինախի հետ):

— Ալիսիա, դուստր Օշին Պայլի, որ Լեոն Ե թագավորի խնամակալն էր: Օշինը այս Ալիսիային ամուսնացրեց սուլն անշափահաս Լեոնի հետ: Երբ Լեոնը մեծացավ, Ալիսիային սպանեց և կին առավ Սիկիլիոյ Փրեզերիկոս թագավորի դուստր Կոստանդիային, որ Կիպրոսի Հանրի թագավորի կինն էր եղել: Դարդելն ասում է, թե Լեոնը ամուսնացավ Կոստանդիայի հետ միայն նրա ունեցած կավածների համար, որոնք տարեկան 70 000 արծաթ դահեկան եկամուտ էին բերում.—Դարդել 28—30:

— Ալլահղայ, հիշված է Ալահղատ ձևով, որ մեռել է 1493 թ.—Քարխուղարեանց, Աղուանից երկ. 205:

— Ալմայ խաթուն, հիշված է 1582 թ.—Ձեռ. Վասպ. 698:

— Ալշահ, անհայտ թագավոր Հայոց. հմմտ. «Ալշահ թագաւորն զԵրասխ շինեաց» (Այս են քաղաքք և շինողք նոցին ZAPh 1, 190):

— Ախան, հիշված 1708 թ. (Սմբատեանց, Գեղարքունի 613). նրա հետ հիշված է և իր կինը. սրանով պարզվում է, որ արական անուն է. կարծում եմ, որ ծագած է Աղախան ձևից (արագաբանությամբ):

— Ախիջան կամ Հախիջան, որդի Զալալի, իշխան Աղուանից,

նստում էր Յորայ ամրոցում (1475 թ.).—Քարխուղ. Պատմ. Աղուանից Ա. 132, Արցախ 67, 107:

— Աղիջան, ար. 1635 թ. (Երեմեան, Նոր-Ջուղայի ժն դարու որմնանկարչ. յուշարձ. էջ 27 ա):

— Ակակիոս, իշխան, հայ, բարեկամ Համազասպի, որին Յուստինիանոս կայսրը նշանակել էր Հայաստանի կառավարչ. լինելով մտերիմ Հունաց կայսեր հետ, շարախոսեց նրա մոտ, թե Համազասպը շարչարում է հայերին և ուզում է Կարինը հանձնել Պարսից: Սրա վրա կայսրը հրամայում է Ակակիոսին սպանել Համազասպին և իշխանությունը հանձնում է նրան: Ակակիոսը շատ է նեղում հայերին, որոնք ապստամբում են նրա դեմ և սպանում (536 թ.).—Չամչ. Բ. 241. Տեղեկ. Համալս. № 1, էջ 66:

— Անառն, տե՛ս Թողոսակ (է դար):

— Անի, ար. հիշված է անթվական մի հիշատակարանում՝ Քարխուղ. Արցախ 40.—Համարում եմ նույն ընդ Ախի:

— Անիայլն (տե՛ս հ. Ա, էջ 92). այս անունը գործածված է մի անգամ Ձեռ. Վենետ. Ա. 696: Բայց նույն հիշատակարանը տպված է նաև Այրարատ 295 ա, ուր գտնում ենք Անիայլն (տե՛ս հ. Ա, էջ 166): Բնականաբար այս երկուսը պետք է միացնել: Եվ որովհետև երբ. Անիայլ շատ անձանոթ բառ է հների համար. ուստի ենթադրում եմ, թե ուղիղն է Անիա:

— Անլի, հիշված է իբր իդ. անուն 1576 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 192:

— Աղա, որդի Սաղաթմիշի և եղբայր Նուրիճանի, որ Ագուլիսում գրել տվեց մի Յայսմաուրբ, 1481 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 299:

— Աղազատ, ավելի հին հիշատակութուն ունենք 1607 թվից.—Սմբատեանց, Երնջակ 181:

— 1. Աղանան դպիր, Սրկղունք գյուղի Բոլորաբերդի անապատում, 1478 թ.—Սիսական 130 բ:

— 2. Աղաջան, փոքր որդի Մարտիրոսի (սրա երկրորդ կնոջից՝ Բէկի-Ջիհանից). Մարտիրոսն էլ որդին է Խաչատուրի, որ Արճէշում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1462 թ.: Աղաջանը լինում է Խաչատուրի թոռը, որով հնագույնն է Աղաջան անվան հիշատակության. հազիվ 1500 թ.—Ձեռ. Վասպ. 441:

— Աղան Արծրունի, ZAPh 1, 207:

— Աղանանա, իգ. հիշված է նաև անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1604 թվից հետո.—Ձեռ. Վասպ. 812:

— Աղախան, հայր Գրիգոր քահանայի, որ Աղթամարում, Ատոմ քահանայի համար օրինակեց մի Աւետարան 1454 թ.—ՀԱ 1937, 580:

— Աղաշա (№ 1) որդին է Խոջա Յովհաննէսի, բայց սա չէ հորեղբորորդի Պօղոս վարդապետի, այլ Խոջա Յովսէփի:

— Աղաշայ, ա՛ր. թե իգ. ամուսին Շիրազարի. միասին նվերներ են տվել Տեղերի վանքին՝ 1274 թ.—ZAPh 2, 46:

— Աղապապ, հիշված է 1591 թ. (Սմբատեանց, Երնջակ 274):

— 1. Աղասուլթան, իգ. ավելի հին է 1575 թ.—Բարխուդ-Պասմ. Աղուանից Բ. 27:

— 2. Աղասուլթան, իգ. 1610 թ.—Չեռ. Վասպ. 838:

— Աղբաստ իշխան Գանձասարի, հիշված 1443 թ.—Շահխաթ. Բ. 376, Ջալալ. Ա. 188 > Նօտարք 130:

— Աղբեռանց, ա՛ր. թե իգ. Գերգի հետ միասին եղան նվիրատու Տեղերի վանից 1293 թ.—ZAPh 2, 47:

— Աղբիանոս.—Դրնդ. 515:

— Աղէկ, որդի Ջալալի, իբր վկա ստորագրում է 1456 ԲՎԻ մի պայմանագրի.—Արցախ 187:

— Աղուտ, կին Վրթանէսի. միասին 100 դեկան են նվիրել Հազարաբիրք վանքին, 1291 թ.—Խաղբակեանք 60:

— Աղուք խաթուն, Շահղիշայի հետ միասին գրել տվին Վանում, Վարդան երեցին մի Աւետարան, 1460 թ.—Արցախ 139:

— Աղուոր տիկին (№ 2), կին Վասիլի, մայր Կոստանդին եպիսկոպոսի. հիշված է նաև 1311 թ. (Բակուրան, Կիպրոս կղ. 108):

— Աղասուլթան, իգ. 1575 թ.—Սմբատեանց, Գեղարք. 809:

— Աղբեռանի անվան շատ ավելի հին հիշատակություններ 1309 թ. (Արձ. Միսական 107), ուր հիշված է Աղբայրանի՝ հայր Գրիգորէսի, որ կանգնեցրել է մի խաչքար՝ Գնդեվանրի մոտիկ Կիւմիշխանէ գյուղում:

— Աղրուլայ (№ 2) ունի և մի ուրիշ արձանագրություն 1264 թվից.—Արարատ 159:

— Աղրիբէգ, ար. 1575 թ.—Սմբատեանց, Գեղարք. 809:

— Ամաղեկ՝ փոխանակ Աղրամելէք, որդի Սենեքերիմ թագավորի Ասորեստանցոց.—Սուտ Շապհ. 21:

— Ամասիա, նահապետ Հայկազանց, որի անունով կոչվեց Մասիսը (ըստ Խոր.) դարձել է «Ամասիա թագաւոր դՄասիս շինեաց» (Այս են քաղաքը և շինողը նոցին ZAPh 1, 190):

— Ամբակում, առաջնորդ Սեպուհ լեռան Լուսաւոր:ի անա-

պատի, հաշորդեց իր եղբորը՝ Աւետիքին, որ նստել էր 1200 թ.—Տաթև 1927, 184:

— 2. Ամբակում (№ 3), Երեմիա Չէլէպիի մօր մօրեղբայրը և Երեմիայի հոգևոր դաստիարակն է: Կենսագրությունը և հատկապես վերջին ժամերի սրտառուչ նկարագրությունը տալիս է Երեմ. Չէլ. Օրագր. 307—314:

— Ամբասիոս, հայր Վրթանէս եպիսկոպոս Օծոպեցու (+1493 թ.) և թոռն խուլթուրէկի (№ 4). ծնված պիտի լինի շուրջ 1390 թ.—Խաղբակեանք 248:

— Ամիկ, կին Սարգսի. երկուսով նվերներ արին Վանեվանից եկեղեցուն, 1329 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 568. Միսական 62 (վերջինս ունի նույն արձանագրությունը, բայց չի հիշում Ամիկին):

— Ամեանիայ (Ամինիա), վաղամեռիկ դուստր Պապաթի և քույր Մխիթար քահանայի, որ Որոտանի Աղիտու վանքում գրեց մի Աւետարան, 1296 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 201:

— Ամեևաղին. որ հիշված է Թորոս աղբ. Բ. 347 անթվական մի հիշատակարանում. 1461 թվից է, ինչպես Կրեում է Ամինատին № 2 հիշատակությունից:

— 1. Ամիր, որդի մղղեսի Մանուկի, որ Կեսարիայում գրել տվեց մի ճաշոց՝ 1484 թ.—Ալպոյաճեան, Պասմ. Հայ Կես. Բ. 1849:

— 2. Ամիր, որդի Սահակ երեցի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում օգնեց Յովհաննէս արեղային գրելու Յայսմաւուրքը 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պասմ. Հայ Կես. Բ. 1850:

— 1. Ամիրազիզ (№ 2). հիշատակարանը եղծված է. թվականը թեև դրված է 1444, բայց պետք է ուղղել 1293:

— 2. Ամիրազիզ, հայր Ազարիա սարկավազի, որ Արաշ գյուղաքաղաքում գրեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 257:

— Ամիրաս անվան մի քիչ ավելի հին հիշատակություն. այն է 1627 թ. էջմիածին, 1944, № 1, էջ 37 ր:

— 1. Ամիրբէկ, որդի Սահմատինի, որ Անիի պատրոնն էր և շնորհել է Օշականի զանազան հարկերը 1286 և 1288 թվերին: Այս Ամիրբէկի որդին է Բէսութայ՝ հիշված 1295 թ.—Արձ. Այրարատ 189, 190:

— 2. Ամիրբէկ, պապ Յոհաննէս երեց խաչպանի, որ գնեց մի Աւետարան 1411 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 232:

— 3. Ամիրպէկ սաքկավազ, արտագրելու համար շնորհեց

Սամուէլ գրչին մի Շարական, Երզնկա 1436 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 79:

— 4. Ամիրբէլ, որդի Խաչատուրի և եղբայր Յովսէփ արեղայի, որ Մկրտիչ Նաղաշից ստացավ մի Աստուածաշունչ 1449 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 185:

— 1. Ամիրգուլի, ի՞գ. հիշված է 1682 թ.—Ձեռ. Վասպ. 957:

— 2. Ամիրգիլ, ար. հիշված է 1711 թ.—Սմբատեանց, Երբնջակ 180:

— 3. Ամիրգուլ, ա՞ր. հիշված է անթվական մի հիշատակաբանում.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 420:

— 1. Ամիր-Հասան, որդի Պապաքի և եղբայր Մխիթար քահանայի, որ Որոտանի Աղիտու վանքում գրեց մի Աւետարան, 1296 թ.—Սմբատեանց, Երբնջակ 201:

— 2. Ամիր-Հասան Բ-ի շինածն է Սպիտակաւոր Աստուածածնի վանքը, որի պատի վրա քանդակված է իր նկարը՝ երիտասարդական հասակում (1321 թ.).—Խղբակեանք 201—202, 212—214:

— 3. Ամիր-Հասան, որդի Զալալի. իբր վկա հիշված է 1456 թ.—Արցախ 187:

— 4. Ամիր-Հասան, որդի Միրիշիկի, եղբորորդի Զումայ Բ-ի, Պոռշեանց ցեղից. հիշված են 1475 թ.—Խաղբակեանք 232, 236:

— Ամիրմէտ, ար. հիշված 1576 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 339:

— Ամիրշահ, հիշված է 1534 թ. (Նաթանեան, Արտուր Հաստանի, 149—150):

— Ամիրոց, որդի Կիր Վասիլի, որ ուխտի եկավ Երզնկայի Ս. Լուսավորիչ վանքը 1287 թ.—Տե՛ս Կիր Վասիլ:

— Ամիրջիհան (տպված է Ամիրճիհան), ար. 1576 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 339:

— Ամիրսարգիս. ազգական Կարապետ կրոնավորի, որ Սըղկայու վանքում օրինակել տվեց Հին Կտակարանը 1381 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 850):

— Ամիր-Սարգիս, Անգեղակոթեցի, որդի Ղազիկի. շինել է Վաղաղինի Ս. Կարապետ վանքի գլուխը և կանգնեցրել է խաչը 1438 թ.—Սիսական 525:

— Ամիրվելի անունը ստույգ հիշատակությամբ հիշված է 1538 թ.—Սմբատեան, Գեղարքունի 445:

— Ամսաջան (այսպես ուղղել՝ Ամսաճան), որդի Գրիգորի,

ունի մի ընդարձակ Արձ. որ ավանդում է Զքր. Պատմ. Գ. 22=Շահ-խաթ. Բ. 106. թեև անթվական, բայց 1184—1212 թվերի շրջանում: Արձանադրությունը ճապաղ լեզվով է և չի հասկացվում. երևի Ամսաջանը պաշտոնյա էր Շահանշահի և Շրվանշահի մոտ, որոնց շնորհիվ հողեր է ստացել Յովհաննավանքում և պատարագ է հստատում նույն երկու պարոններին, իր կնոջ Բէսուճի և մի ուրիշ մերձավոր Զանի հիշատակին:

— Ամրսլէկ, որդի աթաբէկ Աւագի. Ամրսլէկի դուստրն է Խուանդ խաթուն՝ կին Քուրդ իշխանի Անբերդի, հիշված 1338 թ.—ZAPH 2, 48:

— Այտինբէկ Մ 2 և Այտին Մ 3 պետք է լինեն միևնույն անձը, ըստ որում երկուսն էլ որդի են Աթաբէկի: Այս Աթաբէկը (Մ 3) որդի է Զալալի և թոռն «մեծ Աթաբէկի». վերջին անունով պետք է հասկանալ Աթաբէկ Մ 1, որ իրոք Զալալի պապն է: Մատթէոս կաթուղիկոս, Այդին և Խիմշայ եղբայր են և որդիք Աթաբէկի (Մ 3).—Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից էջ 142 Աթաբէկի որդիքն է համարում Այտին և Աղբաստ. ըստ մեզ վերջինս որդին է Զալալի:

— 1. Այնալ, որդի Զաջուր Բ իշխանի Խաղբակեան, հիշված 1220-ական թվերին.—Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից, Ա. 144. բայց Յովսէփեան՝ Խաղբակեանք, իր տոհմագրության մեջ չգիտե այսպիսի անուն:

— 2. Այնսալ, որդի Զաջուր իշխանի, Արցախ գավառի Խոխանարբրում: Այնսալի դուստրն է Վանենի, որ ստացավ 1232 թվին գրված մի Ավետարան և նվիրեց Հաւապտուկ վանքին.—Բարխուդարեանց, Աղուանից երկ. 235:

— Անագովլէ, որդի Սմբատի. գնել է Գիշուկի տունը և նվիրել Լոռոմոսի վանքին՝ 1247 թ.—Արձ. Շիրակ 20 ա:

— Անայիտ, կին Մխիթարի, որ նվերներ արեց Արտաւազայ վանքին 1161 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 365:

— Անա-պիքէ, իգ. հիշված է 1695 թ.—Ձեռ. Վասպ. 982:

— 1. Անսնիա առաջնորդ Խաղտեաց Ալնոց վանքի, 1203 թ.—Տաթև, 1927, 182:

— 2. Անանիա (Մ 6) Մոկացի, կաթուղիկոս Հայոց. նշանավոր է այս կաթուղիկոսի մի գրվածքը՝ «Տեառն Անանիայի Հայոց կաթուղիկոսի յաղագս ապստամբութեան տանն Աղուանից, որ ընդ ժամանակս ժամանակս լեալ իցէ ձեռնադրութիւնն արտաքոյ սուրբ Լուսաւորչի աթոռոյն», հրտր. Արրտ. 1897, էջ 129—144: Այս գրվածքի մեջ մանրամասն պատմում է իր ճամփորդությունը Աղուանք

և Միւնիթը՝ հակաթոռ կաթուղիկոսների հերձվածի առթիւ: Միաժամանակ տալիս է երեք խոստմնագիր՝ Միւնեաց Վահան, Զուանշիր և Վասակ իշխանների, որոնք խոստանում են մնալ Հայոց կաթուղիկոսի հպատակութեան տակ: Կարևոր է այս գրութիւնների թվականը.— Օրմանյան Անանիա Մոկացու թվականը դնում է 946—968. նրա ժամանակակից թագավորներն էլ Աբաս Ա «930—954» և Աշոտ Գ Ողորմած «954—977»: Անանիայի գրվածքի մեջ դրված են հետևյալ թվականները.— Միւնիթից իր առաջին վերադարձը դնում է 879=949 թ. սրանից հետո՛ իր՝ Անանիայի գահակալութեան 13-րդ տարին (ըստ Օրմանեանի՝ 959 թ.) տեղի է ունենում Աբասի մահը (ըստ Օրմանեանի՝ 954!) և Աշոտ Ողորմածի գահակալութիւնը: Քիչ հետո՛ Անանիան հայտնում է, թե իր աշխատանքները սկսեց 874=942 թ. և վերջացան Նէ=958 թ., երբ մեռան Գրիգոր Դերենիկ թագավոր Արծրունեաց, Գագիկ կաթուղիկոս Աղուանից և Յակոբ ապրստամբ Միւնեցի.— Անան. ապստ. 141 ա, 142 բ, 143 ա.— սեռ. Սեանիայի՝ անդ 129 ա, 142 ա:

— 3. Անանիա (№ 17) վարդապետ Սանահնեցի, որ և Հաղբատացի. սրա Հակաճառութեան և Մակարայ թղթի մասին երկար խոսում է Ակինեան, Թուղթ Մակարայ 82 և այլն:

— 4. Անանիա, սպասավոր եկեղեցւոյ, Ագուլիս 1481 թ.— Մմբատեանց, Երնջակ 300:

1. Անաստաս Ա Ակոռեցի, կաթուղիկոս է նստել ըստ Եռաքելեան, Տեղեկ. Արմֆանի 1941, № 1, էջ 65՝ 662—668 թթ.:

2. Անաստաս Ա կաթուղիկոս.— Վանակ. տարեմ. 164 բ:

— Անգիհնէ, այժմ Կովկասում ստացել է Անգիհն ձևը:

— Անդրևաս՝ քահանա Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղի. իր օրինակ Տայսմաուրբը տվեց Յովհաննէս արեղային արտագրելու համար՝ 1495 թ.— Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1850:

— Անդրոնիկոս քահանա Անաւարզայի Ս. Աստուածածին եկեղեցու 1314 թ.— Սիսուան 243 ա:

— Անի, իգ. նորամուտ անուն. գործածական է արևմտահայոց մեջ (Սով. Հյսս. 1946, հունիս 29, էջ ա, սյունակ 6-րդ):

— Անաւայիս, անսովոր անուն, որ անսովոր ձևով էլ հիշված է Հայրավանքի 1211 թվի արձանագրութեան մեջ.— Սիսական 4Ծ (Սմբատեանց Գեղարքունի 435 ունի նույն արձանագրութիւնը. բայց այս անունը լուծւած է մատնել):

— Անանուխ, իբրև նոր ապացույց այն մասին, թե Անանուի եղել է անձնանուն, հիշենք նաև այն, որ այժմ էլ գործածական է

ժողովրդի մեջ՝ Նաևուխ ձևով, բայց իգական. տե՛ս Սով. Հյսս. 1945 թ. մայ. 23, էջ ա, սյուն. 6-րդ:

— 1. Անդրէաս եպիսկոպոս, առաջնորդ Կեսարիոյ, հիշված է 1478 թ. և 1481 թ. իսկ 1484 թվին էլ ասված է, որ նրա 24-րդ տարին է. ըստ այսմ՝ նստել է 1460 թ. Երուսաղիմ ունենալով Կիրակոսին.— Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1848:

— 2. Անդրէաս սարկավագ Եղոկիացի, ունի ժամանակագրութիւն (ընդհանուր), որ սկսում է Պոլսի գրավումից և հասնում է մինչև 1585 թ. (Գիտ. նյութերի ժող. № 1, էջ 219):

— Անխար (Այրարատ 263) անունը Գեղարքունի 353 գրում է Անխար:

— Անծնդ, ար. հիշված է 1710 թ.— Փոսեան, Բարձր Հայք. Ա. 112:

— Աննրև, հայր Թուխտնի՝ վանահոր Փերճերի վանուց՝ 1325 թ. երբ մեռած էր Անձրեր.— Սիսուան 153 ծան.:

— Աննա, կին Արրուհամի՝ Սոսոն Մարկոս քահանայի, որ գնեց մի հին Աւետարան 1439 թ.— Չեռ. Հալէպի, Ա. 83 բ:

— Աննման, հիշված նաև 1718 թ. (Բարխուդարեանց, Աղուանից երկ. 171):

— ԱնՈՒՄ, ար. անսովոր անուն. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված Անում ոմն Զբետեցի, որ Վենետիկումն էր 1697 թ.— Սիսական 288:

— Անտիգոս կա հիշված 1683 թ. երկու հոգի Իտալիայում, Լիվոռնո.— Ուղուրեան, Պատմ. գաղթ. Լիվոռ. 258:

— 1. Անտոն, աղօնմաղ Թիրքի վանից (Կիլիկիա). հիշված 1314 թ.— Սիսուան 156 բ:

— 2. Անտոն, միակեաց կուսակրոն, միաբա՛ն Ակնբերի վանից, հորեղբայր Գրիգոր քահանայի՝ ստացողի Ակնբերի վանքում, 1336 թ.— Սիսուան 156 ա:

— 3. Անտոն Մինո, դեսպան ուղարկվեց Լեոն թագավորի կողմից, Գրիգոր Սոգեցեցի հետ՝ Անգլիոյ նդուարդ թագավորին, 1343 թ.— Սիսուան 559 բ:

— 4. Անտոն քահանա, թուղթ էր կոկում Ստեփանոս գրչի համար, երբ սա արտագրում էր Նսայի Նչեցու քերականութիւնը՝ Ղալաթիոյ Ս. Սարգիս եկեղեցում, 1361 թ.— Թորգոմեան, Ստամբուլոյ պատմ. Բ. 485:

— 1. Աշոտ (№ 31) Ա թագավոր Բագրատունեաց.— սեռ. Աշոտայ՝ Անան. ապստ. 139 բ:

— 2. Աշոտ (№ 47) իբր իշխանաց իշխան հիշում է Անանիա Մոկացին՝ Սիւնիքից ի դարձին ի Շիրակ.—սեռ. Աշոտի՝ Անան. ապստ. 139 ք. 142 ա:—Ուղ. Աշոտ՝ անդ 140 ա, 144 ար. տալիս է նրա գովեստը 140 ա:

— 3. Աշոտ, թվի իշխան Կուաշ գյուղի, որ (իր որդո՞ւ) Շահանշահի արևշատության համար ջաղացք ու հուլեր է նվիրել Կուաշի Ս. Ստեփանոս վանքին, 981 թ.—Արձ. Այրարատ 146, Բանաս. 1903, 27:

— 4. Աշոտ, մի այգի գնեց Աւագ-Սարգսի ամիրսպասալարից և նվիրեց Հոռոմայրի վանքին՝ 1186 թ.—Շողակաթ 83:

— 5. Աշոտ (№ 67) նղրեցի, որդի Օշին նղրեցու, Կոստանդին Ե թագավորի կնոջ եղբայրն էր. Լևոն Զ-ի գալուց առաջ փախել էր Եգիպտոս և հավատն ուրանալով՝ մտել սուլթանի ծառայության: Հայ իշխանները ղժգոհ Լևոնից, դիմեցին նրան և հայտնեցին, թէ պատրաստ են թագավոր դնել նրան, եթե սուլթանի գործով գա գրավելու Սիսը (1374 թ.).—Դարդիլ 119, Բասմաճեան, Լևոն Ե, էջ 48:

— 6. Աշոտ մարզպան (№ 59) հիշված է նաև 1081 թ. Կիրիկէ Բ-ի մի արձանագրության մեջ.—Մովսէսեան, Լոռիի Կիր. թղ. 35:

— Ապրիլոյ, միարա՞ն Գալու վանից (Կիլիկիա), հիշված 1325 թ.—Սխուան 201 ա:

— Ապրիլ, հիշված է մի խաչքարի վրայ, 1336 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 348:

— Ապրիլապ, առաջ վրանապա՞: Եր Դաւիթ կյուրտպաղատի և Գէորգ Բարապրաճէի, որ հիմնադիրն է Աբխու լեռան Իվերոն վանքի՝ Ռոմանոս կոյսեր բանակում, Սուրիայում (1030 թ.), և դավ կուսակալ Եղևիտոյ և ամբողջ դավաոր շենացրեց. մեռավ 1077 թ. և իրեն հաջորդեց որդին Վասիլ՝ Մանազկերտի սլաշապանը.—Ալաոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 438:

— 1. Աշուշայ Ա, որդի Թունիկ Ա-ի և եղբայր Չորտուանէլ Ա-ի, հորեղբայր Յովհաննէս-Թոռնիկ Բ-ի, որ մեռել է 984 թ.—Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից է.—Ակինեան, Մատեն. հետադ. Դ. 60:

— 2. Անշուշայ Բ, որդի Չորտուանէլ Ա-ի և թոռն Թոռնիկ Ա-ի: Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից (Ժ դար).—Ակինեան, Մատեն. հետադ. Դ. 60:

— Աշրաղնա, կին Աւագ-Սարգսի, որ մի Աւետարան նվիրեց Ս. Մեսրոպի գերեզմանին (Մասրեան), 1387 թ.—Սխական 319 ք:

— Աջահար, նվիրատու Հայրավանքի. հիշված է անթվական մի արձանագրության մեջ.—Սխական 40, Սմբատեանց, Գեղարքունի 436:

— Աջամի, որդի իշխանի, իշխան Աղուտնից, նստում էր Քոբայ ամրոցում, 1348 թ.—Բարխուդ. Պատմ. Աղուտնից Ա. 132, Արցախ 67:

— 1. Առաքեալ արքեպիսկոպոս, գրել է տվել երկաթագիր մագաղաթյա մի Աւետարան, Հոռովկայում, 1165/6 թթ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 14 ք:

— 2. Առաքել քահանա, ստացող. Կեսարիայում Գորգ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1191 թ.—Ալաոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 892, Բ. 1839:

— 3. Առաքեալ քահանա Կարնեցի. մանուկ հասակում Կարինում գերի ընկավ թաթարների ձեռքը, տարվեց Քարէժ, ապա ազատվելով անցավ Գառնի ուսանելու. գնաց Աստապատ իբրև քահանա և այդտեղ իր սեփական գործածության համար օրինակեց Աւետարանը՝ 1269 թ.—Շողակաթ 203:

— 4. Առաքել քահանա, մարմարիոն քարը տվեց Մխիթար քահանային, երբ սա արտագրում էր Աւետարանը՝ Որոտանի Աղիտու վանքում, 1276 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 201:

— 5. Առաքել կուսակրոն քահանա, դրիշ. Յակոբ Կրակացու պատմելով Ջերմաղբյուրի վանքում օրինակեց Փիլոնի գործերը, 1325 թ.—Սխուան 547 ա:

— 6. Առաքեալ, Արտազ գավառի՞ց, աշակերտ Եսայի Նշեցու. գնաց աշակերտելու Բարթուղիմէոս լատին եպիսկոպոսին և դարձավ ունիթոսական, շուրջ 1332 թ.—Սխական 384 ա:

— 7. Առաքել գրիշ. Կոպիտառի դղյակում, Քորոս սարկավազի համար օրինակեց Մանրուսմունքը՝ 1338 թ.—Չեռ. Հալէպի Ա. 24 ք: (Գրիշը իրեն հիշում է հետևյալ ձևով. «Ինդ նմին զբազմամեղս զառա. և զա. արեան մերձաւորս իմ». հրատարակիչը չէ նկատել. բայց պետք է կարդալ «զԱռաքել և զամենայն արեան...»):

— 8. Առաքել, որի տապանը կա Դարբանդի Մուլլա Խալիլ գյուղում (Վատնեան դաշտ), 1363 թվից (կասկածելի).—Սմբատեանց, Սաղիան 176:

— 9. Առաքել, որի խաչարձանը կա 1363 թ.—Բարխուդարեանց, Աղուտնից երկ. 109:

— 10. Առաքել դպիր, Աստապատում օրինակեց մի Աւետարան 1369 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 121:

— 11. Առաքել, անհայտ հիշատակագիր ոմն 1381 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 360:

— 12. Առաքել, որդի Խուժուշայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1386 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 78:

— 13. Առաքել (№ 71) նույն է № 70-ի հետ, որովհետև Աւետարանը նվիրում է «ի գերահռչակ ուխտս Ս. Յակոբ, որ է յերկիրս Ռշտունեաց», ըստ Նօտարք 155:

— 14. Առաքել (№ 90) համարել եմ համանուն որդի տանուտէր Առաքելի (Ձեռ. Վասպ. 453): Հայոց մեջ համանուն որդի չի լինում. սխալս առաջացել է կալայեանի հետևյալ դարձվածից. «և զաւկաց՝ Առաքելին, Խէրապէտին և Աւետին». պետք է ուղղել «և զաւկաց Առաքելին՝ Խէրապէտին և Աւետին»: Սրանով որդի Առաքելը կընչվի: Ապացուցն էլ այն է, որ էջ 455 կրկնվում է Առաքելի որդիների հիշատակութունը և չկա Առաքել որդի:

— 15. Առաքել (№ 77) Բաղիշեցի. լրացուցիչ տեղեկութուններ տե՛ս Յակոբ Ղրիմեցի: Աղբյուրների մեջ ավելացնել Ձեռ. Հալէպի Ա. 104 ր:

— 16. Առաքել կուսակրոն, որդի Դանիէլի «աշակերտի բանի», որ Մաղարդի վանքում օրինակել տվեց Աւետարանը 1427 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 414:

— 17. Առաքել (№ 77) Բաղիշեցու «Տաղ ի վերայ Յովասափու թագաւորի՝ որդւոյ թագաւորին Հնդկաց Արենբրայ» տպված է ամբողջութեամբ (326 տուն) «նկարագրութիւն հոգևոր վարուց Յովասափու որդւոյ թագաւորին Հնդկաց» աշխատութեան մեջ, տպ. Վաղարշապատ, 1897 թ., էջ 131—179: Առաքել Բաղիշեցու անունը հիշված է էջ 131, 179: Տաղի գրութեան թվականն է 1434:

— 18. Առաքել, եղբայր Սսոյ Կարապետ կաթողիկոսի 1448 թ.—Սխուան 223 ր:

— 19. Առաքել վարդապետ, ուսուցիչ Յովսէփ արեղայի, որ Մկրտիչ Նաղաշից Ամիթում գնեց մի Աստուածաշունչ՝ 300 թանկայով, 1449 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 116:

— 20. Նույն Առաքել (№ 71) արեղան Ռշտունյաց Բերդաձոր վանքում 1448 թվին գրել է տվել մի Աւետարան. հիշատակարանից հայտնի է, որ ինքը Խաչատուրի որդին է.—Ձեռ. Վասպ. 400:

— 21. Տէր Առաքել, նորոգել է Ճալէթի վանքի գմբեթը 1475 թ.—Բարխուդ. Աղուանից երկ. 249—250: Հասանելից գնել է Ճալէթի գյուղը և նվիրել վանքին՝ 1511 թ.:

— 22. Առաքել արեղա, ուսուցիչ և ուսուցիչ Յովհանէս արեղայի, որ գրեց մի Յայսմաւորք՝ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում, 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1850:

— 23. Տէր Առաքել Թղկայ, նորոգել է Ճալէթի վանքի գլուխը և կանգնեցրել է մի խաչքար 1495 թ.—Բարխուդ. Աղուանից երկ. 249, Պատմ. Աղուանից Բ. 18:

— 24. Առաքել կաթողիկոս Աղուանից (№ 102). հիշված է նաև Բարխուդ. Աղուանից երկ. 247, բայց 1499 թ.:

— 25. Առաքել Սէօկիթուեցի, կաթողիկոս Աղուանից, հաջորդեց Թովմային 1505 թ. նստել է Ճալէթի վանքում. գնել է Ճալէթ գյուղը վանքի համար՝ 1511 թ.: Մահվան թվականը հայտնի չէ: Սրան հաջորդում են Արիստակէս Բ, ապա Սարգիս Ա (1546 թ.).—Բարխուդարեան, Պատմ. Աղուանից Բ. 20 (այս թվականները չեն համապատասխանում վերը Առաքել № 102 տրված թվերի հետ):

— 26. Առաքել Դարիժեցի պատմիչ՝ Օս. կթղ. էջ Թ և 7, 12.—Մրա մասին առանձին հոդված հրատարակեց Ռուբէն վարդապետ, «էջմիածին» 1944, № 10—12, էջ 36—41:

— 27. Առաքել Սիւնեցի՛ն է որ հիշում է Դրնդ. 512:

— Առեստ (=Ովրեստէս) քահանա, հանգուցյալ հայր Վասիլ զարապետի Մելիտինեցւոյ, որ օրինակեց մի ընտիր հունարեն Աւետարան, 1226 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 543 ր, 1840:

— Առկախել 1600-ական թվերին, Դրնդ. 361, 369. կարծում եմ Դարանաղցու հնարած ձևն է փոխ. Առաքել, որովհետև «ուրացող եղև Քրիստոսի, որպէս զՅուլիանոսն և զԱկիւղաս թարգմանիչն, և զնաց ի կհհն ամենայն տամբն և անդ խայտառակեալ սասակեցաւ...»:

— Առնեռ, կին Ստեփանոսի, որ էր վաճառական Վենետիկում 1567 թ.—Սխուան 262 ր:

— 1. Ասաղ, հայր Մելքիսեդ արեղայի, որ Ամարասում գրել տվեց մի Աւետարան 1428 թ.—Սմբատեանց, Երնչակ 253:

— 2. Ասատ, Բագրատունի մի իշխանի հրամանով հայերեն ընդարձակ Բարաղամի վեպից «Ժայրաքաղ» է արել և կազմել մի նոր օրինակ, ԺԳ/ԺԴ դարում, կամ ավելի շուտ: Այս օրինակը ԺԾ դարի սկզբում մտել է Յայսմաւորքի մեջ և 1434 թվին էլ Առաքել Բաղիշեցու ձեռքով ոտանավորի է վերածվել: Բոլորը միասին հրատարակեց Մ. վարդապետ Տեր-Մովսէսեան, Վաղարշապատ, 1897 թ. «նկարագրութիւն հոգևոր վարուց Յովասափին՝ որդւոյ թագաւորին

Հնդկաց փերնագրով: Ասատ անունը հիշված է այստեղ էջ 17, 16, 16, խր, ծ, հգ, 130:

— Ասբամվէրտի, այս անունը երկու անգամ պատահում ենք Լիվոնոյի Միրմանեան ազնվական տոհմի ճյուղագրութեան մեջ. մին 1399 թ. և մյուսը 1478 թ.—Ուղուրեան, Պատմ. գաղթ. Լիվոն. էջ 206 (Կեղծիք):

— Ասիլ, գրիչ. օրինակել է Շիրակացու Վասն զղջման արտասուաց և այլ գործեր 1320 թ.—Աշ. Աբրահամեան, Շիրակացու մատեն. 157, 161:

— Ասլան, հայր Սարգսի, որ մի խաչքար է կանգնեցրել իր մոր՝ Շահինարի հիշատակին, հաշենի Կոճողուտ գյուղում, 1249 թ.—Արցախ 190:

— 1. Ասլանբէկ, որդի Շիրազխաթունի, որ նորոգել տվեց մի Աւետարան, 1470 թ. (№ 12 Ասլանի թոռն է).—Թորոս աղբ. Բ. 356:

— 2. Ասլանբէկ, որդի Խնդուրէկի, թոռն Ասլանի. մայրն է Շիրազխաթուն (կամ Շիրազմամա), որ նորոգել տվեց մի Աւետարան, 1470 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 356:

— Ասրլայէկ, պարոն, Կիլիկիոյ մեծ արտագաղթի առաջնորդներից մեկը 1404 թ.—Սիսուան 542 թ.:

— Ասլիգաղա, իգ. 1609 թ. Bodleian 110, և մի ուրիշը՝ Ասլիգաղէ, իգ. անթվական. անդ էջ 147:

— 1. Ասլիմէլիֆ, մղտեսի, կին մղտեսի Մելիքշահի և մայր մղտեսի Մանուկի, որ Կեսարիայում գրել տվեց մի Ճաշոց՝ 1484 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1849:

— 2. Ասլիմէլիֆ (այսպես փոխել Ասիլ № 3 անունը), որդի հաշատուրի (№ 126), կոչված է նաև Ասիլ. գրել տվեց ներսէս արեղային մի Աւետարան և նվիրեց Սարգիս երեցին, 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 240—241:

— Ասմանկուլ անունը հիշված կա նաև 1537 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 446:

— Ասպօ, ար. 1810 թ.—Ձեռ. Վասպ. 291:

— 1. Աստվածատ(ուր), միաբան աստուածընկալ ուխտի. 1207 թ.—Այրարատ 255:

— 2. Աստուածատուր քահանա, որի հիշատակին Յովհաննէսը կանգնեցրեց մի խաչքար՝ Աստուածընկալ ուխտում, 1220 թ.—Այրարատ 255:

— 3. Աստուածատուր, երեց Բագարանի. մի այգի է նվիրել

Բագարանի մայր Եկեղեցուն՝ Մխիթար վանահոր ձեռքով, շուրջ 1233 թ.—Արձ. Այրարատ 67:

— 4. Աստուածատուր, մականուն Գառնուկ, գրիչ. օրինակել է Մամիսար մայրաքաղաքում մի Աւետարան, Բարսեղ և Ստեփանոս քահանաների համար, 1275 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 37 բ.:

— 5. Աստուածատուր բառի կրճատն է Աստուր, որի ավելի հին վկայութիւնն ունենք 1283 թվից: Այս թվից է Աստուր, որդի Տիրատուրի և եղբայր Երեմիաս քահանայի, որ Կարնոյ Կան գյուղում գրել տվեց մի չքնաղ Աւետարան, 1283 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 6. Աստուածատուր, որդի Սիմէոն գրիչ Բաբերդցու. թուղթ էր կոկում, երբ իր հայրը օրինակում էր Ճառընտիրը, Կաֆայում 1305 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 512:

— 7. Ասուղար, որդի Աշամի. մեռավ «կէսաւրեայ ժամանակաւ». հայրը մի խաչքար կանգնեցրեց նրա հիշատակին՝ 1348 թ.—Բարխուդ. Արցախ 67:

— 8. Աստուածատուր պարոն, հայր Բաբերդի առաջնորդ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ մեռավ 1395 թ.—Նօտարք 7:

— 9. Աստուածատուր, որդի Ատոմի. Յակոբ վարդապետի Շաքուր քրոջ զավակն էր. 14 տարեկան էր, երբ առաջին անգամ օրինակեց Ոսկեփորիկը, իր մորեղբայր Յակոբ վարդապետի պատվերով, 1403 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 931:

— 10. Աստուածատուր քահանա, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը Մոկաց Ս. Խաչի վանքում, Ղազար և Անտոն քահանաների համար, 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 295 (հիշում է Լալայեանը № 138 ձեռագրի նկարագրութեան մեջ, բայց չկա հիշատակարանում):

— 11. Աստուածատուր, կինն է Նշիտուն, որդին Մարտիրոսի. իր եղբոր Յովհաննէսի հետ միասին գնեցին մի հին Աւետարան, որ Մարտիրոսը նորից կազմել տվեց 1423 թ.—Ձեռ. Վասպ. 192:

— 12. Աստուածատուր, որդի հաշատուրի և եղբայր Յովսէփ արեղայի, որ Մկրտիչ Նաղաշից ստացավ մի Աստուածաշունչ 1449 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 115:

— 13. Աստուածատուր, նվիրատու Նեղուցի Ս. Աստուածածիր վանքի (Արզաքան), 1451 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 312:

— 14. Աստուածատուր արքեպիսկոպոս Հաղբատի, հիշված 1455 թ.—Արցախ 281:

— 15. Աստուածատուր, ոսկերիչ, որդի Ստեփանոսի և եղբայր

Կարապետ Բաղիշեցու (ծն. շուրջ 1475 թ.), որ էր գրիչ, տաղասաց, ապա և առաջնորդ Մշոյ Առաքելոց վանքի: Նահատակվեց Մշոյ դաշտում՝ ավաղակների ձեռքով.—ՂԱ 1937, 320:

— 16. Աստուածատուր, փեսա մղղեսի Մանուկի, որ Կեսարիայում գրել տվեց մի Ճաշոց՝ 1484 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1849:

— 17. Աստուածատուր սարկավագ, աշակերտ Յովհաննէս գրչի, որ Կեսարիայում օրինակեց Ճաշոցը՝ 1484 թ.—Թուղթ էր կոչում և օգնում իր ուսուցչին.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1849:

— 18. Աստուածատուր Թուֆկանց, մահտեսի, որդի Հանէսի, մայրն է Բէկրի. կինն է Մրուաթ. փրկանքով ազատեց գերի ընկած մի հին Աւետարան Ոստանում, 1487 թ.—Ձեռ. Վասպ. 114—115:

— 19. Աստուածատուր գրիչ. Ծղեգեաց անապատում օրինակեց Աւետարանը՝ 1494 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 273:

— 20. Աստուածատուր որդի Յուսէփ երեցի՝ քեռու Սահակ երեցի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում օգնեց Յովհաննէս արեղային գրելու Յայսմաուրքը՝ 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1850:

— 21. Աստուածատուր, որդի Զէմպահի՝ եղբոր Սահակ երեցի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում օգնեց Յովհաննէս արեղային գրելու Յայսմաուրքը՝ 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. 1850:

— 22. Աստուածատուր քահանա Տիրիկցի. Երուսաղէմի միաբաններից էր. մի խումբ միաբանակից ընկերների հետ Համբարձման սարից ցած էին գալիս. նրանց մեջ էին Տէր Մանուէլ հայրապետ Խորվիրապի, Պետրոս եպիսկոպոս, Աւետիք վարդապետ Արճիշեցի և այլն: Շուկայից անցնելու ժամանակ, մահմեդականները բռնեցին, զրպարտեցին, թե նա մի անգամ մահմեդական է եղել դարձած և պահանջեցին, որ նորից ուրանա իր հավատը: Մերժեց. քսան օրից ավելի բանտարկեցին և տանջեցին ու վերջում գլխատեցին 1496 թ.: Վրթանես տաղասացը՝ որ ակնատես եղավ այս դեպքերին, գրեց նրա վրա մի տաղ, որի առաջին կեսը տպված է Ձեռ. Հալէպի Ա. 207, իսկ երկրորդ կեսը՝ անդ, էջ 146: Երկուսի միացմամբ ամբողջ տաղը վերականգնվում է:

— 23. Աստուածատուր, որդի Ստեփանոսի, ոսկերիչ. եղբայր Կարապետ վարդապետ Բաղիշեցի տաղասացի. նահատակվել է Մշո

անապատում հարամիներից, նախքան 1502 թիվը.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 313:

— Ասպատուր, հիշված է Մոկսում 1648 թ.—Ձեռ. Վասպ. 909:

— Ասֆանագեան ազն (հայեր).—Անան. ապստ. 136 ա:

— Ատաւն անունը Ալիշանը համարում է աղավաղված Ատոմ անունից (Սիսուան 314): Ապացույց բերելով Սմբատ պատմիչը, որ գրում է Ատոմ (№ 5) փոխանակ ասելու Ատաւն, ենթադրում է, որ այս Սիր Ատանը, ինչպես նաև մնացյալ «հույները» հույն շեն, այլ հունաղավան հայ: Ատանի սերունդը և Ատոմեանները Վասպուրականից դաղթած հայեր են, Սենեքերիմ Թագավորի որդի Ատոմի սերունդը, որ Սեբաստիայից գաղթեցին Կիրիկիա և ընդունելով հունաղավանություն, կայսրից հողեր ստացան:

— 1. Ատոմ, կուսակրոն կրոնավոր Մաղարդայ վանից, հիշված 981 թ.—(Կեղծիք).—Սմբատեանց, Երնջակ 424:

— 2. Ատոմ երեց, տաղասաց. թվականն անհայտ. իր գանձերից մի նմուշ՝ Ձեռ. Վենետ. Բ. 1142 «Պարզեատուն ամենեցուն աստուածորդին» (Լուսաւորչի վրա):

— 3. Ատոմ, հայր Յակոբ վարդապետի, որ Աստուածատուր գրչին գրել տվեց մի Ոսկեփորիկ, 1403 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 931:

— 4. Ատոմ, հայր Աստուածատուր գրչի, որ օրինակեց Ոսկեփորիկը 1403 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 932:

— 5. Ատոմ քահանա (№ 59) և Ատոմ կրոնավոր (№ 66) նույնանում են, երկուսն էլ լինելով հորեղբայր Կիրակոս երեցի Հաւշոշեցի:

— 6. Ատոմ եպիսկոպոս Անձևացեաց (№ 9). սրա մասին ավելի ընդարձակ տե՛ս Ձեռ. Վենետ. Բ. 287—289: Նկատելի է, որ Ատոմ եպիսկոպոս Անձևացեաց և Ատոմ իշխան Անձևացեաց, ինչպես նաև Ատոմ և Արամ մատենագիր շփոթված են իրար հետ, և պետք կա ծանոթանալ ձեռագրերի հետ, մին կամ մյուսը ճշտելու համար: Մրանց ավելացնել նաև մի ուրիշ Ատոմ, որ թեև մերթ կոչվում է Անձևացի, բայց ստույգն այն է, որ Արծրունի է և Սենեքերիմ արքայի որդին. Սանահինում գտել է Խորենացու Տիրամօր պատկերի պատմութեան անհղծ օրինակը և բերել իր երկիրը (Ձեռ. Վենետ. Բ. 430, 434, 457), 1033 թ.:

— 7. Ատոմ, քարտաշ-փորագրիչ. ինքն է քանդակել Մյզնաբերդի (Քանձակ) խաչքարը 1155 թ.—Արցախ 292, Ազգագր. հանդ. Ե. 310:

— 8. Ատոմ քահանա, գրիչ. Ուրմի քաղաքում, Պազար կոչ-

ված բացավայրում, Յովաննէս քահանայի համար արտագրել է մի Աւետարան, 1273 թ.—Ձեռ. Վասս. 97:

— 9. Ատոմ քահանա (№ 34), փոխել այսպես. որդի Կարապետի, մայրն է Հէրխաթուն, կինը Դիլշատ, որդիներն են Քումա և էվաղշահ (?): Տանուտէր խաչատուրից նվեր ստացավ մի Աւետարան, 1418 թ., որ ապա նվիրեց Աթանան գյուղին: Սրբ քուրդ Ամիր Փիրիբէկը արշավեց Աղթամարի վրա և գրավեց ու կողոպտեց (1431 թ.), Աթանան գյուղն էլ զոհ գնաց: Աւետարանը գերի ընկավ: Ատոմ քահանան թեև ծերացած և երկու աչքից կուրացած՝ ամեն կողմ որոնեց և գտավ վերջապես Վանում, Յորդարանց Յովհաննէս անուն անձի մոտ: Մեծ աւաշանքով ու պաղատանքով գնեց Աւետարանը 550 դահեկանով և վերադարձրեց Աթանան գյուղի Ս. Գէորգ եկեղեցուն (1440 թ.).—Ձեռ. Վասս. 311—313:

— 10. Ատոմ քահանա, որդի Ստեփաննոսի, Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար, 1454 թ.—ՀԱ 1937, 579—580:

— 1. Ատրենբրեն Սիւնի (№ 11), նույնը Ամիր Ներսէհ ձեռով հիշված է 881 թվի մի խաչքարի արձանագրութւյան մեջ, իրը հայր Գրիգոր իշխանի.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 607:

— 2. Ատրենբրեն (№ 14), թագավոր Աղուանից. որդին էր Համամ բարեպաշտի. իր որդին էլ էր Իշխանակ, որ հարել էր քաղկեդոնական դավանանքին՝ Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի («946—968 թթ.») ժամանակ.—սեռ. Ատրենբրենհի՝ Անան. ապստ. 131 ա, 144 ա:

— 3. Ատրենբրեն, որդի Աբաս Ռագաւորի, եղբայր Աշոտ Գ Ողորմածի և Մուշեղի. հիշված է 958 թ.—սեռ. Ատրենբրենհի.—Անան. ապստ. 144 բ:

— 4. Արան, եղբայր Բարսեղ Ա արքեպիսկոպոսի Հաղբոստի, հայր Դաւիթի՝ որ էր ամուսին Վանէի՝ քրոջ Աբաս Բ թագավորի Կիրիկեանց. մեռած էր 1189 թվին, երբ Դաւիթ կառուցեց նրա վրա մի եկեղեցի.—Մովսէսեան, Լոսիի Կիր. թգ. 71:

— 1. Արալխաթուն, հիշված անթվական մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Վասս. 242—243:

— 2. Արալխաթուն, անթվական մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Սեբ. ՀԱ 1929, 359:

— Արսու Էաթուն, կին Ջաթարէ իշխանի խաչենոյ, որդուց Վախթանկի (ԺԳ դար).—Տե՛ս Ջաթարէ № 15:

— Արզուխան, իգ. գործածական է այժմ էլ. տե՛ս Սովետ. Հյստ. 1945 թ. մայ. 23, էջ ա, սյունակ 5-րդ:

— 1. Արզուխան.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 640:

— 2. Արզուխան, իգ. հիշված է 1490-ից հետո գրված մի հիշատակագրութւյան մեջ (Ձեռ. Սևան. 6 ա), 1603 թ. (անդ՝ 7 ա): Իբրև ար. անուն հիշված է 1554 թ. (Manus. Brit. mus. 193 ա):

1. Արխտակէս Լաստիվերտցի.—Նս. կթղ. էջ Թ:

— 2. Արխտակէս Լաստիվերտցու (№ 3) անունով կա դարձյալ «Մեկնութիւն ընթերցուածոց», որ տե՛ս Ձեռ. Վենետ. Բ. 1061, 1228 թ.:

— 3. Ռստակէս վարդապետ, գրիչ Աւետարանի, ուր թողել է նաև իր նկարը՝ 1182 թ.—Արցախ 101:

— 4. Ըոստակ[էս], միաբան Աստուածընկալ ուխտի, 1207 թ.—Այրարատ 255:

— 5. Ըոքստակէս գրիչ. օրինակեց Հեթում թագավորի քույր Հոփսիմէ կրոնավորուհու հրամանով մի ձեռագիր՝ Կարմիր լեռան կիսոնկայ վանքում, 1270 թ.—Բանասէր 1899, էջ 130:

— 6. Ըոքստակէս քահանա, կինն է Ջարմէլիք. ծնողներն են Յովհաննէս քահանայի, որ Սիւնեաց Քարաղնիս վանքում գրել տվեց մի Աւետարան 1280 թ.—Ձեռ. Վասս. 104:

— 7. Ռստակէս, մի խաչքար է կանդնեցրի Հերհեր գյուղում, 1290 թ.—Սիսական 111:

— 8. Ռստակէս, մերձավոր Մասթէոս երեցի, որ օրինակեց Տօնականը Վերին Նորավանքում, 1456 թ.—հրտր. Աղաթ. 1909 թ. լույ. էջ ԽԶ:

— 9. Արխտակէս, որդի Աստուածատուր Գառնուկ քահանայի և եղբայր Ներսէս արևդայի, որի միջնորդութւյամբ Ստեփաննոս գրիչը օրինակեց մի Աւետարան Տիվրիկի Վատրո գյուղում, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 752=Քորոս աղբ. Բ. 364:

— 10. Ըոքստակէս կաթողիկոս հայոց («Վաղարշապատու») ղնում է 1473 թ. մի Աւետարան գրված այս թվին Դաւիթ երեցի ձեռքով (Յովսէփեան, Խաղբակեանք 234). մինչդեռ Արխտակէս անունով կաթողիկոս չունենք այդ թվին:

— 11. Ըոստակէս, որդի պարոն Քորոսի և անդրանիկ եղբայր էլպաշի էմին պէկի, որ Կեսարիայում, տէր Յովանէ Նաղաշին գրել տվեց մի ձառոց՝ 1481 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 184Է:

— 12. Արխտակէս քահանա, որ Յայսմաուրբի օրինակը նա-

խիջեանից Ագուլիս բերում-տանում էր արտագրութեան համար 1481 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 301:

13. Ընդատակէս, որդի էլպաշի էմին պէկի, որ Կեսարիայում գրել տվեց մի ճաշոց՝ 1481 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 184օ:

— 14. Արիստակէս վարդապետ, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը՝ Սանահինի վանքում, 1490 թ.—Սմբատեանց, Սաղիան 241:

— 15. Արիստակէս վարդապետ, գրիչ. Սանահինի վանքում օրինակել է Աւետարանը՝ 1490 թ. (թերևս նույն է Ռ 40).—Բարխուդարեանց, Աղուանից երկ. 182:

— 16. Ընիստակէս երէց, քահանա Կեսարիո Մանտիսոն գլուղի. «մարումն երես թանաթի», երբ Ցովանէս արեղան օրինակում էր Ցայամաւորքը՝ 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 185օ:

— 17. Արիստակէս Գ Քոյատակեցի (Ռ 45), ըստ Բարթի. Պատմ. Աղուանից Բ. 62 հաջորդել է Շմաւոն Բ-ին՝ 1611 թ. սրան էլ հաջորդել է Մելքիսեթ Արաշեցին:

— 18. Արիստակէս, հավատը շուրանալով նահատակվել է Պոլիս 1655 թ.—Քորգոմեան, Ստամպոլոյ պատմ. Բ. 816:

— 19. Արիստակէս նահատակ, տե՛ս Երեմ. 2 էլ. Օրագր. 77:

— Արխան անունը գտնում եմ այժմ կենդանի. տե՛ս Սով. Հյստ. 1948 թ. մայ. 9, էջ ր, սյուն. 5:

— Արձան քրմապետ.—Գրնդ. 515:

— Արմանի խաթուն, կին Յակոբ գրչի, որ Աղթամարում, խոշա Միրիջանի համար գրեց մի Աւետարան, 1493 թ.—Չեռ. Վասպ. 520:

— Արմենագոս, հոշակեց իրեն թագավոր Հայաստանի, է դարում. նրա մահից հետո թագուհի եղավ Կալի անունով մի կին, որ շինեց Կալի Կալա քաղաքը, որ է Կարին.—Իպն հալլիքան 69, 15:

— Արշակ Ա (Ռ 3). այս թագավորի կտրած դրամի մասին տե՛ս այժմ Տաշեան, Արշակունի դրամներ, Վիեննա 1919, էջ 170 շար. և 183, դրամի նկարով միասին:

— Արշակ Բ, շինել է Երզնկայում «անիրաւ» կամուրջը.—Գրնդ. 33:

— 1. Արտաշէս Ա (Ռ 2). այս թագավորին ընծաւած դրամի մասին տե՛ս Տաշեան, Արշակունի դրամներ, Վիեննա 1919, էջ 172 շար. և 184—185:

— 2. Արտաշէս Ա-ի արշավանքը Փոքր-Ասիա և մինչև Հու-

նաստան չի ուրանում Գաթրճեան Ա. 587, այլ կցում է Միհրդատի արշավանքին. Արտաշէս զինակիցն էր Միհրդատի և մասնակցեց նրա արշավանքին մինչև Աթէնք, ուր սովից նեղվելով՝ ետ դարձան: Արտաշէսի թվականը դնում է ն. Ք. 111—86:

— 3. Արտաշիսի Ա.—Գր. տղ. եէմ. 301:

— 4. Արտաշէս Բ.—Գրնդ. 581:

— Արտաշիւր (Ռ 7) հիշված է նաև Այրարատ 194 ա՝ 1200 թվաբաճանագրութեան մեջ, որի մասին տե՛ս և Արաս Ռ 17:

— 1. Արտաւազդ (Ռ 3). այս թագավորին վերագրված դրամի մասին տե՛ս Տաշեան, Արշակունի դրամներ, Վիեննա 1919, 172, 185:

— 2. Հայր Արտաւազդ, վանական Այծաքարի վանից, անդամ Խաչենի եկեղեցական ժողովի, որ գումարեց Անանիա Մոկացի (աճ46—968 թթ.) կաթողիկոսը.—Անան. ասպտ. 134 ր:

— 3. Արտաւազ, հայր Սարգսի, որ էր տանուտեր Անուր 1057—1064 թվերի ընթացքում.—Արձ. Շիրակ 70, 101 ա:

— 4. Արտաւազ անունը հիշված է նաև 1260 թ. այս անունով մեկը իր այգին ծախել է Ցովանէս քահանային, որ և նվիրել է Մակարավանքին (Ղազախ).—Արձ. Արցախ 375:

— 5. Արտաւազդ Մաղխազ (Ռ 32). ավելի մանրամասն տե՛ս Չեռ. Վենետ. Բ. 287—289:

— 6. Արտաւազդ Բ. (Շիդար).—Վանակ. տարեմ. 166 ա.—սեռ. Արտաւազդայ՝ անդ 166 ր, 167 ա:

— Արտաւան, որդի կամ եղբայր Հայոց Վաղարշ թագավորի (195—210): Գերված էր Վաղարշի հետ: Հենց այս պատճառով Հռովմայեցոց Սևերոս կայսրը նրան Մոփաց թագավոր նշանակեց (197 թ.).—Գաթրճեան, Տիեզ. պատմ. Բ. 177:

— Արտաւան, տե՛ս Տեղեկ. Ակադ. 1946, Ռ 6, էջ 71—72:

— Արտիմ, ար. հիշված 1582 թ. (Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 185ժ):

— Արեայ քահանա, հորեղբայր Բարսեղ և Ստեփանոս քահանաների, որոնք Մամիսար քաղաքում Աստուածատուր գրչին գրել տվեցին մի Աւետարան, 1275 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 37:

— 1. Աւագ, կանգնեցրել է Հայկավանքում մի խաչքար 1254 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 434:

— 2. Աւագ, որդի Շահնշահի, որ Ալիզըրըզ գլուղում (Նոր-

Քայազետ) կանգնեցրել է մի խաչքար՝ 1270 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 544:

— 3. Աւագ քահանա (էջ 322 և 324, № 4 և № 35). տե՛ս այժմ Մերկեռ Մանկտաւագ:

— Աւագունի, կին տանուտէր Յովանէսի, որ վանում վարդան Երեցին գրել տվեց մի Աւետարան 1452 թ. (Նօտարք 169). հիշված է նաև 1453 թ., երբ նույն Յովանէսը վարդանին կազմել է տվել իր մի ճառընտիրը և նվիրել Քովմա տանուտիրոջ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յւշ. էջ Մ—ՄԱ:

— 1. Աւագպարոն, ասուսին Քաջան խաթունի՝ մոր Զանխաթունի, որ նվիրներ է արել Յովհաննավանքին՝ Համադասպ եպիսկոպոսի առաջնորդութեան (1279—1300 թվերին) ժամանակ.—Զքր. պտմ. Գ. 26, Այրարատ 171:

— 2. Աւագ պարոն, ձերբակալվեց թուրքերից և 7 ամիս կալանավոր մնաց, բայց հավատը շուրացավ և մեծ փրկանքով հազիվ ազատվեց՝ 1486 թ.—հաղբակեանք 239:

— Աւան, մեծ իշխան Աղուանից, որդի Աջամի, նստում էր Յօրայ ամրոցում՝ 1248-ից քիչ հետո.—Քարխուղ. Պատմ. Աղուանից Ա. 132, Արցախ 67, 107:

— Աւգեր, ազգական Կարապետ քահանայի, որ նախավկայի վանքում գրել տվեց Իգնատիոսի Մեկնութիւն Ղուկասու 1357 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 227:

— Աւելան, որդի Նուրիճանի, որ Ագուլիսում Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Յայսմաւուրք, 1481 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 299:

— Աւելդատ Ստրժեցի, շինեց հորանաշատի մի խորանը իր ծնողների և եղբայրների՝ Նաւուրի և Ապիրատի հիշատակին, 1220 թ.—Տեղեկ. Արմֆանի, 1940 № 4, էջ 174:

— 1. Աւէտ, որի անուան մի խաչքար կա կանգնեցրած Երնջակի Ս. Կարապետ վանքի գերեզմանատանը 1155 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 17:

— 2. Աւետիք, առաջնորդ Սեպուհ լեռան Լուսաւորչի անապատի՝ 1200 թ.—Տաթև 1927, 184:

— 3. Աւետիս քահանա, պանդխտութեան մեջ արտագրեց մի Եարակնոց, 1258 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 229:

— 4. Աւետիս, որ և՛ Աւետիք քահանա, գրիչ և նկարիչ. վարդան եպիսկոպոսի համար, Սիսում գրել է մի Մաշտոց, 1266 թ. նույն Աւետիս գրիչը Կեռան թագուհու համար էլ գրել է Սիսում մի

գեղազիր սքանչելի Աւետարան, որ Հոռմկայում Քորոս Թոսլինին նկարազարդել տալով՝ թագուհին նվիրել է Ակնբերի վանքին, Լեռն Գ-ի թագադրութեան առթիվ, 1272 թ. Աւետարանում կան Լեռն Գ-ի, Կեռան թագուհու և նրանց զաւակների նկարները.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 38—43, Շողակաթ 201 և 204:

— 5. Աւետիս, միջնորդեց Կարապետ քահանայի մոտ և Գէորգ կրօնավորի համար ստացավ Իգնատիոսի մեկնութիւն Ղուկասու, 1363 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 228:

— 6. Աւետ դարբին, շինեց Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցու մոտի Ս. Խաչ մատուռը՝ 1391 թ.—Քորգոմեան, Ստամպուլոյ պատմ. Բ. 477, 479:

— Աւիծ (№ 4). հիշված է նաև ձեռ. Վեներտ. Ա. 150 եղծեալ քարնաւծի ձեռով, որ պետք է կարողալ «քօրն Աւծի»:

ԱւլՇԻՐԱ, ա՛ր. թե իգ. (<պրս. اوشيرا afšira «օշարակ» բառից). մի անգամ հիշված է Բջնիի 1219 թվի արձանագրութեան մեջ, որ շատ թերի է.— Այրարատ 274:

— Աւրիկ, կին Յակոբի. հիշված է Հայոց Չորի Արատեց գյուղի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցու մի արձանագրութեան մեջ՝ 1663 թ.— Բանասէր 1899, 300:

— Ափարիկ, իգ. հիշված է 1620 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 259:

— Ափիջան, ար. Ժէ դար.—Զամբո 173. տե՛ս Աբիջան:

— Ափրոս Լպիսկոպոս (էջ 346). նույնը տե՛ս «Ափրոսիոս հայրապետ Հայոց» ձեռով՝ ըստ մի արաբ ձեռագրի, որի մասին Գաթրըճեան-Տաշեան՝ Պատարագամատոյցք 66 բ:

Բ

— Պապայխան, հիշված է 1669 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 571:

— Բարամ, ար. Ժէ դար.—Զամբո էջ 259:

— Բապամ, ար. Ժէ դար.—Զամբո էջ 172: Հմմտ. Դաղամ:

— Պապասի, հիշված է 1659 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 272:

— Բարգլն Լպիսկոպոս, առաջնորդ Մաղարդայ և Բարթողիմէոս առաքելոյ վանից, որ նորոյնց 976 թ. Խաչիկ Ա կաթողիկոսը նվիրել է նրան մի կոնյակ 976 թ. որ հրատարակված է Արքտ. 1868, էջ 32, 33 (Կեղծիք):

— Բապիենան, պապ Ղևոնդի, որ միջնորդ եղավ գնելու Վազարշապատ գյուղը իբրև կալված էջմիածնի (1443 թ.)—Ջամբու 100:

— Բարթ, ար. հիշված է 1684 թ.—Ձեռ. Վասպ. 966:

— 1. Բագարատ Բ մագիստրոս, որդի Յովհաննէս-Թոռնիկ Բ Վանականի (+984 թ.) և թոռն Չորտուանէլ Ա-ի. Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. հիշված է իր հոր «Թուրաստան» կոչված ձեռագրի հիշատակարանում (977 թ.). գտնվում էր այն բանակում, որ Դաւիթ կյուրապաղատը ուղարկեց պաշարելու համար Խլաթը: Այդ բանակում հանկարծ խռովութիւն ծագեց, Տայոց զորքը փախավ և նույն շփոթութեան մեջ սպանվեց Բագարատը (Ասող. Գ. Խ): Ասողիկը այս գեպքը դնում է նեւէ=998 թվին, որ կրկնում է նաև Ակինեան, Մատեն. հետագ. Դ, 65 և 394 (բայց էջ 72 սխալմամբ դնում է +977):

— 2. Բագարատ Ա, որդի Չորտուանէլ Ա-ի և թոռն Թոռնիկ Ա-ի. Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից (Ժ դար).—Ակինեան, Մատեն. հետագ. Դ. 60:

— 3. Բագարատ Գ պատրիկ, եղբորորդի Յովհաննէս Թոռնիկ Բ վանականի, թոռն Չորտուանէլ Ա-ի, Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից (Ժ դար).—Ակինեան, Մատեն. հետագ. Դ. 71:

— 4. Բագարատ, հայր Սարգսի, որ մի խաչքար է կանգնեցրել իր մոր՝ Ազիզի հիշատակին, Խաչենի Թխախոռ գյուղում. 1228 թ.—Արցախ, 190:

— Բադր-ալ-Ջամալիի մասին (էջ 360) տե՛ս նաև Իպն Խալիբան, էջ 148. սրա որդին է Շահնշահ:

— Բաթիֆին, այն է էմիր Շէմսէդդին Աբուլ Ֆադայիլ Բաթիֆին, ազգութեամբ հայ էր. էլ Իմամ էն Նասրը Լի Դին Իլլահ խալիֆայի մոր ստրուկն էր. երբ էրբիլ քաղաքը էլ Մուսթանսոր Բիլլահ խալիֆայի իշխանութեան ենթարկվեց, Բաթիֆինն էլ նույն քաղաքի տեղակալ նշանակվեց: Թաթարները էրբիլը գրավեցին 1237 թվին, ուստի Բաթիֆինն էլ Բաղդադ վերադարձավ, ուր մեռավ 1243 թվին և թաղվեց Շունիդիէի մեջ (Իպն Խալիբան 342—343):

— Պալա (սեռ. Պալին), որդի Յակոբի, հիշված մի խաչքարի վրա, 1460 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 494:

— Բալասի, ար. այժմ կենդանի է Շամախիում.—Սմբատեանց, Սաղիան 281:

— Բալու, ար. հիշված է 1749 թ.—Արցախ, 122:

— Բախտամ, գրված Պաղտամ ձևով՝ 1658 թ.—Արցախ 74:

— Բակուր (№ 10), երկարնակ.—Անան. ապստ. 138 ար:

— Բակուրան (№ 5) ուղղել այսպես. Բակուրան որդի Կոստանդին իշխանի, եղբայր Կոստանդինի և Բակուրանի. մեռած էր արդեն 1278 թ. և այլն:

* ԲԱՂՂԱԴԻԻԻԼ. Իզ. <Թրք. كل اعدا bagda xül պարտիզում վարդ> ձևից: Կործանված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում, Սմբատեանց, Երնջակ 237:

— Բաղդազիլ, այժմ կա. Սովետ. Հյւստ. 1945 մրտ. 31, էջ Բ, և օգ. 19, էջ Բ (Բախտագյուլ ձևով):

— 1. Բաղտատ, կին Յովհաննէս քահանայի. ծնողներն են Մովսէս արեղայի, որ Պղնձայոց աւագ անապատում օրինակեց Աւետարանը 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 408:

— 2. Պաղտատ, կին էլպաշի էմինի, որ Կեսարիայում գրել տվեց մի ճաշոց՝ 1481 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1848:

— 1. Բաղդասար (№ 12) դպրի կենսագրութիւնը և իր գեղեցիկ տողերից նմուշներ տե՛ս Գ. Լևոնեան, Տեղեկ. Գիտութ. և արվեստի ինստիտ. № 2, Երևան 1927, էջ 114—131:

— 2. Բաղդասար Թխաթցի (№ 8). նահատակիս պառմութիւնը ունի Քօսեան, Բարձր Հայր, Ա. 184—188, հանելով Արծնեան վարժարանի № 810 ձեռագիր Յայտաւորքից: Օրինակը բոլորովին նույնն է մեր Նոր Վկայքի առաջին խմբագրութեան հետ. միայն վերջում ավելանում է «Իսկ ես Ջաքարիս յԱրարատեան տան էի Քանաքեռ գեղէ, աւաղ սարկաւազ սուրբ մենաստանն Յօհաննու վանից, էի անդ՝ և հրամանաւ աւագ երիցու քաղաքիս Յակոբայ, բաղում հարցաքննութեամբ վերահասու եղէ և ստուգութեամբ գրեցի զամենայն որպիսութիւնն»: Սրանով իմացվեց, որ Ջաքարիան, որ հեղինակն էր երկրորդ խմբագրութեան (տե՛ս իր Պատմ. Բ. էջ 120), ուր թվական էլ դրել էր սխալմամբ ՌՃ59, հեղինակն է նաև առաջին խմբագրութեան, ուր և թվականը ուղղել է ՌՃԻԱ:

— 3. Պաղտասար, որդի Յովհաննէս գրչի, որ օրինակեց Յայտաւորքը 1858 թ. այս թվին, մեծ մահատարածից մեռավ Բաղդասարը՝ իր մոր Բանսուխի հետ.—Նօտարք 190:

— 4. Բաղդասար, հայր Մուզալ խաթունի և Շամշիղամարի, որոնք Վանում, Վարդան քահանային գրել տվեցին մի Աւետարան, 1461 թ.—Արցախ 139:

- 5. Բաղդասար անունը Դրնդ. 369 ծաղրով ձևափոխում է Պղտորսրին (=Պաղտասարին):
- Բաշաբաբ, որդի Մարտիրոսի (առաջին կնոջից՝ Շահուրթանից). «Հարիպամահ» եղավ Մեղրի քաղաքում. թոռն է Մարտիրոսի, որ Արճէշում, Տովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1462 թ.—Չեռ. Վասպ. 441:
- Բաջի, իգ. անունը հիշատակված է 1655 թ.—Արցախ 116:
- Պայցատէ, իգ. հնագույն հիշատակութիւնն է 1620 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 259:
- Բառնարաս. թեև ասել էի, որ հնից չէ հիշատակված, բայց այժմ գտնում եմ կիսատ գրված Բառն... ձևով մի անուն, որ անշուշտ պետք է կարդալ Բառնարաս՝ 1617 թ.—Չեռ. Վասպ. 854:
- 1. Բասիլիոս, «սուրբ և խաչակրօն այլն Աստուծոյ», Հայոց ժամանակակից վարդապետների գլխավորներից էր. Անանիա Մոկացի («546—968 թթ.») կաթողիկոսի հետ գրեց Աղուանից Սահակ կաթողիկոսին՝ հետ դարձնելու համար նրան քաղկեդոնական դավանանքից.—Անան. ապստ. 131 ա:
- 2. Բասիլիոս, երկու համանուն քահանաներ Անուարզայի Ս. Աստուածածին եկեղեցու 1314 թ.—Սիսուան 243 ա:
- Բասմալըգ, իգ. հիշված 1606 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 85:
- 1. Պաստամ, իբրև վկա ստորագրում է 1456 թվի մի պայմանագրի.—Արցախ 187:
- 2. Բաստամ, Պաստամ (№ 1), որդի մեծ իշխան Ջալալի. հողեր է նվիրել Գանձասարի վանքին, 1471 թ.—Արճ. Շահխաթ. Բ. 375, Արցախ 178:
- Բարգոծան, հիշված է Մեծարանց վանից անթվական մի արձանագրության մեջ.—Բանասէր 1901, 147:
- Բարետիկին (սեռ. Բարետիկնայ), կին Կարապետ քահանայի և մայր Բարսեղ և Ստեփաննոս քահանաների, որոնք Աստուածատուր գրչին գրել տվին մի Աւետարան, Մամիսար քաղաքում, 1275 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ու. Բ. 37 ր:
- Բարթողիմէոս (№ 10). սրա կինն է Ալիծ. աղչիկն է Խոսրովանոյշ, որ Գրիգոր քահանայի կինն էր: Գրիգոր քահանան Սարգիս Պիժակին գրել տվեց մի ոսկեգօծ Աւետարան, որ Բարթողիմէոսը նվիրեց Սսում իր շինած (կամ նորոգած) Ս. Սարգիս եկեղեցուն, 1332 թ.—Շողակաթ 212:
- 2. Բարթողիմէոս, դիվանապետ արքունի մաքսատան, որի

- ձեռքով գրված է մի պայմանագիր, որով Լևոն Բ-ն խոստանում է կարանտա քաղաքը տալ եվրոպացի ասպետներին 1210 թ.—Սիսուան 292 ր:
- 3. Բարթողիմէոս Կինոսիոն, հայ ֆրեյներից, Սիենայի (Իտալիա) մերձակա Տիրամօր եկեղեցու հոգաբարձու կարգվեց 1434 թ.—Ուլուրիւան Պատմ. գաղթ. ի կիժոռ. 249:
- Բարշիմիւնայ, սրա տեղ Դրնդ. 512 երկիցս ունի Բարշիմայ, իսկ էջ 516 Բարշամիւնայ:
- Բարուխ, անցողակի հիշված է 1641 թվին գրված մի Աստուածաշնչի հիշատակարանում (Չեռ. Վենետ. Ա. 23):
- 1. Բարսեղ եպիսկոպոսի (№ 16) և Բարսեղ քահանայի (№ 28) մասին տե՛ս այժմ Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 81 և Տաշեան, Ժողով. առակաց Վարդանայ 58:
- 2. Բարսեղ, վանահայր Կեշառուի վանքի, 1051 թ.—Այրաբատ 260, Շողակաթ 182:
- 3. Բարսեղ միայնակեաց գեղագիր, հայ-հոռոմ, գրիչ. օրինակել է Ոսկեբերանի հունարեն ճառերը՝ 1065 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 543:
- 4. Բարսեղ վանական, մի Աւետարան գրել տվեց Հայրապետ քահանային, Սեբաստիա 1211 թ.—Շողակաթ 198:
- 5. Բարսեղ, հորեղբայր Յովհաննէս գրչի, որ Դրագարկում օրինակեց Գանձարանը, 1241 թ.—Սիսուան 233 ր, Չեռ. Վենետ. Բ. 1066:
- 6. Բարսեղ, որդի Հայրապետի. իր եղբոր Սոստանէսի հետ միասին մի խաչ են կանգնեցրել իրենց ծնողների հիշատակին Խաչենի Խանձր գյուղում, 1253 թ.—Արցախ 159:
- 7. Բարսեղ, միաբան Կիլիկիոյ Ակնեբի վանից, 1261 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ 1Բ:
- 8. Բարսեղ, առաջնորդ Խորին անապատի (Կիլիկիա). հաջորդեց Երիսնոսին և Պետրոսին: Ուներ Ճառընտրի մի օրինակ, որ տվեց Բասիլ գրչին՝ օրինակելու համար և ինքն էլ քիչ օր հետո մեռավ, 1270 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 234:
- 9. Բարսեղ քահանա, դրամապետ օժանդակեց Բասիլ գրչին՝ օրինակելու Խորին անապատում (Կիլիկիա) մի մեծ Ճառընտիր, 1270 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 234, Սիսուան 152:
- 10. Բարսեղ քահանա, որդի Կարապետ քահանայի, իր եղբոր Ստեփաննոս քահանայի հետ Աստուածատուր գրչին գրել

տվեց մի Աւետարան Մամիսարում, 1275 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 37 ր:

— 11. Բասիլ արքեպիսկոպոս Սսի, հիշված 1286 թ.—Ձեռ. Վասպ. 109: Որովհետև հիշված է իբրև որդի Կոստանդին Պայլի, ուստի նույն է Բարսեղ արքեպիսկոպոսի հետ (№ 38), որ սակայն մեռել է 1275 թ.: Միևնույն ժամանակ հայտնի չէ, թե Սսի արքեպիսկոպոսը 1286 թվին ո՞վ էր (տե՛ս Սիսուան 221 և 234):

— 12. Բարսեղ վարդապետ, նահատակ Գոհարինեանց մարմինները թաղել է Սեբաստիոյ Ս. Հրեշտակապետ վանքի գերեզմանատնում 1287 թ.—Տապանաքարը գտնվեց 1871 թ. և փոխադրվեց նույն վանքի տաճարը: Այս մասին տե՛ս Թորոս աղբ. Ա. 182, Փունջ լրագիր 1871 հուլ. 31 (№ 681), Արրտ. Գ տարի, 1871, էջ 311:

— 13. Բարսեղ Մաշկևորցի (№ 38). սրա հեղինակած «Մեկնութեան Մարկոսի» ձեռագրի մասին խոսում է Յովսէփեան, Շողակաթ 211 և համարում է հեղինակի ինքնաձեռագիրը 1325 թվից: Այս դեպքում պետք է ուրեմն բաժանել Բարսեղ արքեպիսկոպոսը Բարսեղ վրդ. Մաշկևորցուց:

— 14. Բարսեղ քահանա, կազմեց Ոսկեբերանի Մեկնութիւն թղթոցն Պօղոսի, որ գրեց Գրիգոր գրիչը Ակնեբրի վանքում 1325 թ.—Սիսուան 535 ա:

— 15. Տէր Բարսեղ կրոնավոր Ագուլխի, 1481 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 300:

— Բաւրինայ, իր ամուսին Գիւտի (կամ Գիւտենի) հետ ուխտի եկան Վանեվանից և նվերներ արին, 1286 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 568 (Սիսական 61 հիշում է նույն արձանագրութունը, բայց շունի Բաւրինան):

— Բէգիբիճան, հայտնվեց այժմ սրա թվականը, որովհետև նա կինն է Մարտիրոսի՝ որդւոյ խոջա Խաչատուրի, որ Արճէշում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1462 թ.—Ձեռ. Վասպ. 441=Աշխարհբէգ:

— 1. Բէժան, հիշված 1661 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 119):

— 2. Բէժան, եղբայր Յովսէփ արքեպիսկոպոսի Արղութեան (ԺԸ դար).—Շահազիզ, Պատմ. պատկերներ 163:

— Բէլլու-բէգ, 1700-ական թվերին.—Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից Բ. 54:

— Բէլլու, մականունը Տոնմազ (աննահանջ). նշանավոր հերոս. Սիւնիքը պաշտպանելու համար կոտորել է օսմանցիներին

5800 հոգի և իր այս քաջագործութունը հիշատակել է Ջրվշտիկ վանքի արձանագրության մեջ, 1728 թ.—Արցախ 237, Պատմ. Աղուանից Բ. 92:

— Բէկի, եղբայր Գրիգոր իշխանի Խաչենեցւոյ, թո՛ւն Գրիգոր բարի իշխանի (ԺԳ դար).—Բարխուդ. Արցախ 208, Պատմ. Աղուանից Ա. 137:

— Բէկիխաթուն, դուստր Կաթալի՝ եղբորորդւոյ Ստեփաննոս Ղարիպշահի, որ կիմ կղզում գրել տվեց մի Յայսմաուրք 1457 թ.—Ձեռ. Թաւր. 104 ա, 107 ր:

— Բէկսուի, ար. հիշված է 1686 թ.—Խաղբակեանք, 255:

— Բեճէ. փորագրիչն է Կատրանիղէ թագուհու մեծ արձանագրության Անիում, կաթողիկեի շինության առթիվ 1012 թ.—Արձ. Շիրակ 70 (թվում է, թե բց. հուլով է և համառոտագրած, որով լինում է Բենիամին կամ Բենիկ):

— Բեսուրայ, էջ 408. երևի սրա հետ նույն է Բեսուտայ (կտ միայն սեռ. Բեսուտին), որ հրամայել է ձէթի հարկը անխափան տալ Երուանդաշատի Ս. Աստուածածին եկեղեցուն.—Արձ. 1299 թվից՝ Այրարատ 61:

ԲէՍՈՒՃ, իգ. <պրս. سوج, bēsūč «անմեղ» բառից. գրբված է նաև վրիպակով Բեուճ. մի անգամ հիշված է ԺԲ դարում. տես Ամսաշան անվան տակ (հավելված):

— Պրլպուլ, ար. ավելի հին հիշատակութուն 1629 թ. ունի Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1867:

— Բուլպա (№ 1), հիշված է նաև Հայրավանքի 1211 թվի արձանագրության մեջ, «մեծ սպարապետ և տէր երկրիս» տիտղոսներով՝ իբր նվիրատու.—Սիսական 40, Սմբատեանց, Գեղարքունի 435 (գրված Բուրայ): Իսկ նորավանքի մեծ արձանագրության մեջ 1223 թ. (Սիսական 186) կոչվում է Բուլպակ (որով Աղբերիս գյուղը «զոր իմ բազկաւս առեալ էի յայլազգեաց և իմ արեամբս թափեալ», նվիրում է նորավանքին):

— Բուրաֆ Տէր-Ջաքարեանց (էջ 418), ըստ Յովսէփեան՝ Խաղբակեանք 206 քննության պետք է կցել Բորա (№ 2) անվան հետ, Ամիր-Հասան Բ-ի կինն է: Արական անուն չլինելով և միևնույն ժամանակ վերջաձայն ֆ-ն չնշվելով՝ այլևս անհնար է կցել Արուրաքր անվան:

— Պուտախ, որդի Սիրատանի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայսմաուրք 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1850:

— Բուղլախ, հայր Սարգիս մեծ իշխանի և պապ իշխանաց իշխան Շալուէի, որ Սեբկեկի գյուղում օրինակել տվեց Ճառնտիրը, 1441 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԸ:

— Պուսախթ, որդի Նուրիճանի, որ Ագուլիսում Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Յայամաուրթ՝ 1481 թ.—Սմբատեանց, Երընչակ 299:

— Բուրաստան, իգ. կենդանի է նաև այժմ. տե՛ս Սովետ. Հյստ. 1945 հուլ. 10, էջ ա, սյունակ 5:

— Բուրետ <ասոր. abū Rāita, այս անունով է կոչվում յակորիկ ասորի այն վարդապետը, որ թղթակցության մտով Աշոտ Մսակեռի հետ և որ մեր պատմության մեջ հայտնի Բուրետն է (ընդարձակ տե՛ս Ակիենեան, Մատեն. հետազ. Ա. 119—124):

— Բուրթլի անունը հիշված է 1559 թ.—Խաղբակեանք 249:

Գ

— 1. Գաբրիէլ կրոնավոր, հայրապետ Արարատեան գավառի Սեբկեկի գյուղի Ս. Հովհաննէս վանքի, 1441 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԸ:

— 2. Գաբրիէլ եպիսկոպոս, էջմիածնի 1441 թվի ժողովի առթիվ հիշված է նաև Դրնդ. 311:

— 3. Գաբրիէլ Եղոկիացի, նկարիչ. Բաղդադ քաղաքից ճանապարհ. ընկավ 1682 թ. և ամբողջ Փոքր-Ասիան ճեղքելով անցավ Ռումելի, ապա Բելգրադի վրայով՝ Բուդապեշտ, որ այն ժամանակ գտնվում էր տաճկական տիրապետության տակ: Այս քաղաքից հաշ լեզվով գաղտնի նամակներ էր գրում Վիեննա՝ ներսէս վարդապետին, որով տաճկական զինվորական գաղտնիքները հաղորդում էին պոլոզ կայսեր: Ավելին տե՛ս ներսէս.—Ալպոյաճեան, Առաքելութիւն ի Հապէշ. 66:

— 1. Գագիկ թագավոր Աղուանից, որդի Մովսէս կամ Մուէ իշխանի և թոռն Ծայի Ապումուէի, որ «852 թ.» գրիի քվեց Բաղդադ: Գագիկի քույրն է Ոսկի, որ 1000 թվին, իր եղբոր թագավորության ժամանակ կառուցել է մի տաճար. մնում է սրա արձանագրությունը: Մնում են նաև Գագիկ թագավորի աղբյուրը, պալատի տեղը և գերեզմանը՝ Տուսի գյուղի մոտ.—Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից Ա. 131 և Արցախ, էջ 79—80:

— 2. Գագիկ, եղբայր Սահակ կաթողիկոսի Աղուանից, հաջոր-

դեց իր եղբորը 947-ին, առանց Հայոց կաթողիկոսի հրամանի. Անանիա Մոկացին մերժեց նրան («946—968 թթ.»):— Անան. ապստ. 133 ա, 134 ա, 135 ա. սեռ. Գագիկայ՝ անդ 133 ա, Գագկայ՝ անդ 134 բ, 144 ա:

— 3. Գագիկ Արծրունի թագավոր Հայոց.—Անան. ապստ. 129 բ, 131 բ.—Սեռ. Գագկայ՝ 131 ա, 133 բ, 140 բ. սրա որդին է և հաջորդը Գրիգոր Դարենիկ թագավոր. երկուսն էլ ժամանակակից Անանիա Մոկացու:

— 4. Գագիկ (Մ 19) կաթողիկոս Աղուանից.—Անան. ապստ. 139 ա, 140 բ. մեռավ 958 թ.:

— 5. Գագիկ իշխանաց իշխան (կամ թագավոր) Աղուանից, որդի Մուսի. հիշված է 1000 թ.—Արցախ 79, 91:

— 6. Գագիկ Բ Բազրատունի.—Իտրեկ 5, 6, 7, 8, 9, 11:

— 7. Գագիկ կրոնավոր, որի խնդրանք Յովհաննէս սարկաւոզ վարդապետը (« | 1129 թ.») գրել է «Յաղագս քաղքեղոնականացն» գրությունը.—Սսկեան, Մատեն. ըն. էջ 55:

— 8. Գագիկ մատնիչ, հրամանատար Հոռմկլայի. ըստ արար պատմիչ Բէնաւդդինի գրված է «Գագուս որդի Գրիգորի, որդւոյ Վասի» և նրա անունով սարքված է մի թուղթ, որով իբր թե հայերը դիմում են Սալահէդդինին և սարսափով հայտնում Յրեդերիկոս կայսեր մուտքը Կիլիկիա (1190 թ.): Նոր պատմիչներից ոմանք սխալմամբ շփոթում են Գրիգոր Տղայ կաթողիկոսի հետ.—Սիսուան 447:

— 9. Գագիկ, որի անունով կանգնեցրած է մի խաչքար Քոնստանտնուպոլիսում, 1191 թ.—Սմբատեանց, Երնչակ 357:

— Գագան, Կարսի պարիսպները շինողներից մեկը, 1234 թ.—Արձ. Այրարատ 85:

— 1. Գալուստ եպիսկոպոս Բաղէշի. գրել է Մարտիրոս Խիզանցի նահատակի պատմությունը: Սա նահատակվել է 1436 թ. հունվարի 4-ին. ուստի վկայաբանությունն էլ այդ ժամանակից է: Նօտարքի հեղինակը (էջ 108) ասում է, թե նրա ընդարձակ պատմությունը կա իր մոտ. հավանաբար դա հենց այն է, որ հրատարակել եմ մեր Նոր վկայքի մեջ, էջ 714—719:

— 2. Գալուստ արեղա, գրիչ, օրինակեց Աւետարանը՝ Կեչառու վանքում, 1491 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 355:

— 3. Գալուստ, հայր Զանդուրբանի, որ Կուֆի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1495 թ.—Սմբատեանց, Երնչակ 135:

— 4. Գալուստ քահանա, որդի Զանդուրբանի, որ նրա համար

գրել տվեց մի Աւետարան՝ Կուրքի գյուղում, 1495 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 135:

— Գառնիկ ճգնավոր.—Դրնդ. 516:

— Գաւազան Դվնացի. իր աղջկա՝ Նաւուզի հիշատակին կանգնեցրել է Օշականում մի խաչքար՝ 1265 թ.—Այրարատ 191:

— Գդուրիկ (էջ 451) անվան համար պետք է նկատել, որ Ձեռ. Վենետ. Ա. 594 և 762 հիշված ձեռքը նույն անձն են. հմմտ. ուսթա Քորոս և ուսթա Սարգիս եղբայրները և նրանց ազգականներից Խանչիչի, Խուրմա-խաթուն, Խաթայի անսովոր անունները, որոնք երկու տեղումն էլ կրկնվում են: Առաջին հիշատակարանի թվականը (1618) հաստատ լինելով, ստուգվում է նաև երկրորդի թվականը, որ անհայտ է:

— Գէորգ քահանա (№ 99) ուղղել այս ձևով՝ հայր Սահակ քահանայի, որ ստացավ Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի կաթողիկոսի Աւետարանը, 1389 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 652:

— Գինեվարդ անունը հիշատակված է նաև 1503 թ.՝ Ձեռ. Վասպ. 616, Գենեվարդ ձևով:

— Գոհար, մերձավոր (թերևս մորաքույր) Աստուածատուր գրչի, որ օրինակեց Ոսկեփորիկը 1403 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 932:

— Գորգիկ (սեռ. Գորգկանն), որդի Սարգսի. միասին շինեցին Երուանդաշատի Ս. Աստուածածին եկեղեցին 1218 թ.—Այրարատ 61:

— Գուլբլղի, իգ. հիշված է 1495 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 586:

— Դուևարշան (տպված Դուհարշահ), Կույրացի, ամուսին Դսրվանն, մի հող է նվիրել Բագարանի մայր եկեղեցուն, 1235 թ.—Արձ. Այրարատ 68:

— Դրիգուր որդի Վասակի, իշխան, որի եղբորորդին Գրիգորաս շինեց Մաստարայի եկեղեցին (չուրջ 645 թ.).—Արձ. Այրարատ 135:

— Դրիգուրաս, եղբորորդի Գրիգոր իշխանի, թոռան Վասակի. շինեց Մաստարայի եկեղեցին Թէոդորոս Գնունեաց արքեպիսկոպոսի ժամանակ (չուրջ 645 թ.).—Արձ. Այրարատ 135:

— Գարսևվան, ար. հիշված է 1665 թ.).—Ջամբո 208:

— Գեղիկ. այս անունը հիշված է Վրթանէս եպիսկոպոս Օժոպեցու ճյուղագրութեան մեջ (իր տապանաքարի վրա), որ հետևյալն է. «Այս է տապան տր. Վրթանէս եպսին որդի Ամբրասիոսին թոռն Ապուտահչին որդոյ Ղութլու բէկին թոռն Գեղկա և մեծի Աբկար իշխանին» (Նաղրակեանք 248): Եթե վերջին տողը կարդանք «և որդի մեծի Աբգար իշխանին» և ծննդաբանական շարքը ընդունենք այս-

պես՝ Վրթանէս—Ամբրոսիոս—Ապուտահչի—Ղութլուբէկ—Գեղիկ—Աբգար, կարելի է դնել հետևյալ ժամանակագրութունը.—Վրթանէս +1493, ծն. 1420, Ամբրոսիոս ծն. 1390, Ապուտահչի ծն. 1360, Ղութլուբէկ ծն. 1330, Գեղիկ ծն. 1300, Աբգար իշխան 1270 թ.: Գեղիկ բառն էլ մեզ բոլորովին անծանոթ լինելով՝ կարող ենք ուղղել Դեղիկ:

— Գերաբ, ար. 1644 թ.—Սմբատեանց, Սաղիան 240, 241:

— Գէլ, կին Հոնայի և մայր Հէճուպ Դաւիթի, որ շատ նվերներ է արել Յովհաննավանքին, 1300 թ.—Այրարատ 171 ա:

— Գէլմարդ.—Այրարատ 190:

— 1. Գիրոգ, տե՛ս Քողոսակ (է դար):

— 2. Գէորգ (№ 20) Բ կաթողիկոս Գառնեցի.—սեռ. Գէորգայ՝ Անան. ապստ. 138 ր. 135 ա. 139 ա. Գէորգ.—Անան. ապստ. Գէորգեայ՝ անդ 138 ր:

— 3. Գէորգ, որդի Պարտանի (կամ Պարսամի), եղբայր Լեոն և Հայկազն կայսեր Հունաց. եղբոր սպանութեանից հետո (+820) գնաց իր հոր հարեները՝ Աղուանք և մնաց այնտեղ.—Ուղուրեան, Պատմ. գաղթ. Լիվոնոյի 201 (կեղծիք):

— 4. Կէորգ Տարօնացի, կոչված «անպարտելի». մին այն վարդապետներից, որոնք Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի հետ (946—968 թթ.) գրեցին Աղուանից Սահակ կաթողիկոսին՝ հետ կասեցնելու համար քաղկեդոնական դավանանքից.—Անան. ապստ. 131 ա:

— 5. Հայր Կէորգ. վանական Ոսկեվանից. տնդամ Խաչինի եկեղեցական ժողովի, որ գումարեց Անանիա Մոկացի (946—968 թթ.) կաթողիկոսը.—Անան. ապստ. 134 ր:

— 6. Կէորգ վարդապետ Կաղաթեցի. մին այն վարդապետներից, որոնք գրեցին Աղուանից Սահակ կաթողիկոսին, հետ դարձնելու համար քաղկեդոնական դավանանքից, որին հարել էր՝ ապրստամբելով Հայոց Անանիա Մոկացի (946—968 թթ.) կաթողիկոսի դեմ.—Անան. ապստ. 131 ա:

— 7. Գէորգ իշխան Գնունեաց. հիշված է Խաչիկ Ա կաթողիկոսի կեղծ կոնդակում 976 թ. և Հոսիսիմէ արքայադստեր կեղծ կատակագրում, 981 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 419, 424. Արրտ. 1868, 33 ա:

— 8. Գէորգ գրիչ. Պետրոս Գետադարձ կաթողիկոսի համար գրել ու կազմել է ճառքնտիր Յովհաննու Ոսկեբերանի, 1046 թ.—Շողակաթ 192:

— 9. Գէորգ քահանա, գրիչ. օրինակել է Կեսարիայում մի Աւետարան 1191 թ.—Ալլաօյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 1063, 892:

— 10. Գէորգ միաբան Արմենի լեռան Յովանէ ագարակում (Կիլիկիա), 1198 թ.—Տաթև 1927, 187:

— 11. Գէորգ, որի անունն մի խաչքար կա Երնջակի Ս. Կարապետ վանքի հին գերեզմանատանը, 1204 թվից.—Սմբատեանց, Երնջակ 17:

— 12. Տ. Գէորգ հորեղբայր Մեծարանց վանքի հայրապետ Յակոբ արքեպիսկոպոսի և նույն վանքի առաջնորդ Տ. Սարգսի Հիշված է 1225 թ.—Բանասէր 1901, 145:

— 13. Գևորգ վարդապետ, միաբան Կեչառուի, 1248 թ.:

— 14. Գևուգ Փառաշ («նկարիչ») հայր Գրիգոր և Վարդան քահանաների, որոնք Կանձասարի վանքի միաբաններից էին և զնեցին մի Աւետարան, 1237 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 53:

— 15. Գէորգ Կիլիկեցի, գրիչ. օրինակել է Շիրակացու տոմարը, 1267 թ.—Աշ. Արրահամեան, Շիրակացու մատեն. 128:

— 16. Գէորգ, գրիչ. օրինակել է Շիրակացու «Ժամանակագրութիւնը» 1280 թ.—Աշ. Արրահամեան, Շիրակացու մատեն. 142:

— 17. Գէորգէոս, կուսակրոն կրոնավոր, որդի Ոսկեհերի. խնդրեց և ստացավ Կարապետ քահանայից Իգնատիոսի Մեկնութիւն Ղուկասու, 1363 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 228:

— 18. Գէորգ արքա, ծագումով հայ, հարեչ կրոնավոր. գրել է հարեչերեն շարականներ, որոնք մեծ ժողովրդականութիւն են վայելում հարեչների մոտ (1440 թ.): Իր գործունեության օրերին կառուցված է «Հայք» անունով և հայ ճարտարապետական ոճով մի վանք՝ «Տէսէն» քաղաքի մոտ.—Ալլաօյաճեան, Առաքելութ. Հապէշ. 71:

— 19. Գէորգ վարդապետ Քեսունցի (№ 73). սրա մասին Մառը ունի առանձին ուսումնասիրություն, որ տե՛ս Բանասէր, 1907, 41—46:

— Կեօֆլու, իգ. ՌժԳ թվից տաճկաց (Զամբո 188 և 261). ԺԶ դար:

— Գեօֆլու, հիշված է մի խաչքարի վրա 1701 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 498 (արդյոք կարդալ Գեօֆլայ, որ է Գեղարքունի.ս.լ գետը):

— Գիլի (ընթերցումն անստույգ), կանգնեցրել է մի խաչքար Շահապունեաց նորս գյուղում, 1251 թ.—Խաղբակեանք 58:

— Գիւտ (№ 7) որ և Գիւտեն, կինն է Բարինայ. ուխտի եկան

Վանեվանից և նվերներ արին.—ըստ Սիսական 61՝ անթվական է, բայց ըստ Սմբատեանց, Գեղարքունի 568՝ թվականն է 1286:

— Գիւլին (սեռ. Գիւլինին), իգ. հիշված 1652 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 541:

— Գիւրբաջի, իգ. հիշված է Վայոց Ձորի անթվական մի արձանագրութեան մեջ (Սիսական 175): Ըստ իս՝ պետք է կարդալ Գիւրբաջի:

— 1. Գոհար, Խոսրովիդուխտի հետ միասին ստացել է Ժ դարում գրված մի Աւետարան, նորոգել և նվիրել Սուբխաս վանուց երեցին, 1183 թ.—Շողակաթ 191:

— 2. Գոհարտիկին, դուստր Մովսէսի՞, կին Կարապետ քահանայի, որ նախավկայի վանքում գրել տվեց Իգնատիոսի Մեկնութիւն Ղուկասու, 1357 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 227:

— 3. Գոհար, կին Ստեփանոսի և մայր Ատոմ քահանայի, որ Աղթամարում, Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—ՀԱ 1937, 580:

— 4. Գոհար, եղբորդուստր Յովհաննէս գրչի, որ օրինակեց երկու Ճաշոց՝ Կեսարիայում 1481 և 1484 թթ.: Գուհարը սպասավորում էր նրան ամեն կերպով և գրելու թուղթն էր խազում.—Ալլաօյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1849:

— 5. Գոհար, տնտեսուհի Բաբերդի Անլոց անապատում, 1486 թ.—Էջմիածին 1944 թ. № 1, էջ 36 բ:

— 6. Գոհար, կին Տէրիւնի և մայր Սահակ երեցի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում օգնեց Յովհաննէս արեղային գրելու Յայմատուրքը՝ 1495 թ.—Ալլաօյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1850:

— 7. Գոհար, նշանավոր գորգագործ կին, որի գործած գորգը 1860 թվից՝ գտնվում է այժմ Լոնդոնում.—ՀԱ 1937, 166:

— Գոյներ անունով ծանոթ է միայն Սիր Գոյներ, ասպետ, Կիլիկիայում 1271 թվին. թերևս ազգական կամ հարազատ Ստեփաննոսի Գոյներիցանց՝ ըստ Սիսուան 97: Բայց Սիսուանը չի ասում, թե ո՞վ է այս Սիր Գոյները: Նույն Սիսուանի մեջ, էջ 210 ա գտնում եմ հիշված այդ Սիր Գոյները, Սիր Կոստանցի և Սիր Ըննադտի հետ, այն պայմանագրում, որ կնքեց Կոստանդին տեր Սարվանդիքարի, 1241 թ. Ալաման ասպետների հետ: Սրանից երևում է, որ այս Սիր Գոյներն էլ եվրոպացի է և հետևաբար Գոյներ անունն էլ եվրոպական է ու կարելի չէ մեկնել իբրև գոյն բառի հոգնակին: (Սիսուան 533 ա եկեղեցական գրքերում գլխակարգությունը կար-

միր գծելու սովորութիւնն է հանում գոյն երիցանց (տերտերթ գոյն դարձվածը):

— Գորանդովստ, թագուհի, կի՞ն Գագիկի՝ որդւոյ Աբասի.— Ակնարկ 22 (տե՛ս Զարբ. և Ազգապ. 5527). Չեռ. Երուսաղեմի շատ հին:

— 1. Գորգ, հանել է մի առու 992 թ. Իգդիրի մոտ Բլուր գյուղում.— Արձանագրութիւնը տե՛ս Բանասէր 1901, 131:

— 2. Գորգ քահանա, գրիչ. Կեսարիայում օրինակեց Աւետարանը՝ Առաքել քահանայի համար, 1191 թ.— Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1839:

— 3. Գորգ, հիշված է Բջնիի Արզաքան գյուղի նեղուսի Ս. Աստուածածին վանքի արձանագրութեան մեջ, 1271 թ.— Շահխաթ. Բ. 177, Այրարատ 258:

— 4. Գորգ, որդի Պողոս հովիտի, որ 300 դրամ նվիրեց Գրիգոր գրչին՝ գրելու համար Աւետարանը Դրազարկի կամ Փոսի վանքում, 1325 թ.— Սիսուան 234 ր:

— Գորէս, ար. ծագումն անհայտ. հիշված է 1713 թ.— Զամբո 170:

— Գուիդոն (№ 4). այս թագավորի մասին խոսում է նաև Դարդել, կոչելով Գուի Լուինեան: Թողնելով այն հողային վեճերը, որ ունեցավ սա Կիպրոսի թագավորի հետ, հիշատակութեան արժանի է նգիպտոսի սուլթանի դիմումը: Սուլթանը, լսելով որ Կիլիկիոյ գահի վրա նոր թագավոր է բազմել, դիմեց նրան և հարկ ու նվերներ պահանջեց: Գուիդոնը խստութեամբ պատասխանեց նրան և ամբողջ իր թագավորութեան ժամանակ մի թիզ հող անգամ չզիջեց.— Դարդել 27—44, 48, 49, 50, 52, 61, 73, 112:

— Գուլասմար, իգ. հիշված է 1655 թ.— Արցախ 116 :

— Գուլգուլ անունը իբր. ար. գործածված եմ գտնում 1900 թ. (տե՛ս Սմբատեանց, Երնջակ 60 ծան.):

— Գուլաւ, ար. հիշված է 1634 թ.— Չեռ. Վասպ. 884:

— Գուլբար, դուստր Ստեփաննոսի և բույր Սալուկ խաթունի, որ Հայրապետ քահանային գրել տվեց մի Մաշտոց, 1466 թ.— Թորոս աղբ. Բ. 338:

— Կիլ-պիլի, իգ. հիշված է 1695 թ.— Չեռ. Վասպ. 982:

— 1. Կիլում (Guillaume le Velu), պետական բարտուղար ֆրանկ լեզվի, Լևոն Գ-ի ժամանակ 1274 թ.— Սիսուան 455 ր:

— 2. Գուլիէլմոս Անտիոքացի (հա՞յ է), գլխավոր ղեկավարու-

թեան, որ Հայոց Լևոն Գ թագավորի կողմից գնաց Սիկիլիա 1282 թ.— Սիսուան 363, 556 ա:

— 3. Գուլիէլմոս, վանական Կիլիկիոյ Սև լեռան, 1307 թ. ավելին տե՛ս Մարտիրոս վանահայր.— Սիսուան 410:

— 4. Կուլիէլմոս Յովհաննէսեան, հայազգի ֆրերներեց, Սիե-նայի (Իտալիա) մայր եկեղեցու ձայնապետ և երգիչ կարգվեց 1459 թ.— Ուղուրեան, Պատմ. գաղթ. ի Լիվոռ. 249:

— Կուլլի, իգ. հիշված է 1706 թ.— Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1883: Այլ ոմն 1718 թ. (անդ 1885):

— Գուլխարուն, երկրորդ կին Զանդուբրանի, որ Կուքի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1495 թ.— Սմբատեանց, Երնջակ 135:

— Գուլմէլիք, ծառայում էր Յովհաննէս միայնակեացին, երբ նա գրում էր Ճառնտիրը՝ Այրարատեան գավառի Սերկկի գյուղի Ս. Յովհաննէս վանքում, 1441 թ.— Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԹ:

— 1. Գուլփաշա, երկրորդ կին Շալուէ իշխանաց իշխանի, որ ամուսնացավ նրա հետ իր առաջին կնոջ՝ Դովլաթխաթունի մահից հետո, նախքան 1441 թ.— Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԹ:

— 2. Գուլփաշայ, հարսն էր փակակալ Յակոբ կրոնավորի, սայասավորում էր Այրարատեան գավառի Սերկկի գյուղի Ս. Յովհաննէս վանքում, 1441 թ.— Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԹ:

* ԳՈՒԼՕ. գտա այս անունը իգական ձևով և որոշիչ հոդով՝ Կուլոն. գործածված է Շամսու Առուշանայ շէն կոչված գուղի մեջ խաչքարի վրա՝ ՇԽԳ=1095 թ. (Աղուանից երկ. էջ 202—203): Բայց այսքան հին թվականը կասկածելի եմ համարում:

— Գուրգէն (№ 17), իշխան աղուան, կոչված է Տէր Գուրգէն Արևելեաց իշխան.— սեռ. Գուրգենայ՝ Անան. ապստ. 144 ա:

— Գուրծի, տե՛ս Փղոսկրյա Աւետարանի նվիրո՞ղն է 1173 թ., ինչպես գրում է Սմբատեանց, Երնջակ 174:

— Կուլցիանոս նանոսեան, Սիենայի (Իտալիա) Ս. Խաչի և Գերեզմանի եկեղեցու մեծավոր, հիշված է 1462 թ.— Ուղուրեան, Պատմ. գաղթ. ի Լիվոռ. 249:

— 1. Սեռ. Գրիգորի (Լուսաւորիչ).— Ծս. կթղ. էջ ԺԳ.— Կոչված է Գրիգոր Նաղարին, Դարդել 3, 4, 5:

— 2. Գրիգոր Լուսաւորիչ.— Անան. ապստ. 129 ա.— արփիաւորիչ «լուսաւորիչ» անդ.— Գրիգոր 130 ա, 136 բ.— սեռ. Գրիգորի՝ անդ 136 ար, 137 ար, 138 ա:— Գրիգորիոս՝ անդ 136 բ.— բց-

- Գրիգորէ՝ անդ 136 բ, 137 բ, 138 բ.—սեռ. Գրիգորայ՝ անդ 143 բ:
- 3. Գրիգոր եպիսկոպոս Յուստինիանուպոլսի հայոց (Եկեղեցաց գավառում), անդամ Ե տիեզերական ժողովի, 553 թ.—Հասցունի, Կարևոր խնդ. 374:
- 4. Գրիգոր, եղբայր Հերակլի և հորեղբայր Հերակլ Ա կայսեր (640).—Տե՛ս Հերակլ Ա:
- 5. Գրիգոր, տե՛ս Քողոսակ (է դար):
- 6. Գրիգոր—Սուփան Բ (№ 101). սրա մի քանի արձանագրութիւնները տե՛ս Սմբատեանց, Գեղարքունի, էջ 273, 274, 275:
- 7. Գրիգոր վարդապետ, որի վերակացութեամբ շինվեց Երնշակում Շոռտիթու Ս. Լուսաւորիչ վանքը, 708 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 488:
- 8. Հայր Գրիգորէս, վանական նորավանդի վանքի. անդամ Խաչենի եկեղեցական ժողովի, որ գումարեց Անանիա Մոկացիի (α946—968 թթ.) կաթողիկոսը.—Անան. ապստ. 134 բ:
- 9. Գրիգոր Դարենիկ կամ Դերենիկ, որդի Գագիկ Արծրունւոյ. հաջորդեց իր հորը. թագավոր Արծրունեաց. ժամանակակից Անանիա Մոկացու (α946—968 թթ.). մեռավ 958 թ.—Անան. ապստ. 131 բ, 133 բ, 140 բ և սրան հաջորդեց իր եղբայրը՝ Համագասպը:
- 10. Գրիգոր (№ 108) իշխան Խաչենի, հյուրընկալեց Անանիա Մոկացուն և գումարեց Խաչենի եկեղեցական ժողովը՝ Աղուանից կաթողիկոսական հարցի լուծման համար.—Անան. ապստ. 134 աբ, 135 ա.—սեռ. Գրիգորի՝ Անան. ապստ. 144 ա:
- 11. Գրիգոր իշխան Ռշտունեաց, հիշված է Աշոտ Գ Ողորմածի կեղծ նվիրագրում, 976 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 419, Արրտ. 1868 էջ 33 ա:
- 12. Գրիգոր Մագիստրոս. սրա թարգմանած Եկլիդէսի երկրաչափութեան մասին տե՛ս Գ. Պետրոսեանի հոդվածը՝ Տեղեկ. Ակադ. 1945 թ. № 1—2, էջ 59—75:
- 13. Գրիգոր, կանգնեցրել է մի խաչքար Երնշակի Քարվանսարայ գյուղում, 1051 թ.—Սեդրակեան, Հնութ. Երնշակու, 110:
- 14. Գրիգոր քահանա Ակուռեցի, Սենեքերիմ Արծրունի թագաւորի գաղթի ժամանակ հաստատվել էր Սեբաստիա (1021 թ.), ուր գրել է մի Աւետարան իր սեփական գործածութեան համար, 1066 թ.—Շողակաթ 193:
- 15. Տէր Գրիգոր կրոնավոր, որի անվան մի խաչքար է

- կանգնեցրած Երնշակի Ս. Կարապետ վանքոս՝ 1074 թ.—Սմբատեանց, Երնշակ 16:
- 16. Գրիգոր վարդապետ, Գրիգոր Վկայասէրի աշակերտներից, միաբան Սեաւ լեռան Պառլահայ վանքի. Յովհաննէս գրչին օրինակել տվեց Կանոնագիրքը, որ ավարտեց Արմանի լեռան Յովհաննու անապատում, 1098 թ.—Ակիւնեան, Քուղթ Մակարայ 98, 102, 103:
- 17. Գրիգորիս, Արմանի լեռան Յովհաննու վանքի առաջնորդ Մեղիտէի փոխանորդն էր, 1098 թ.—Ակիւնեան, Քուղթ Մակարայ 99, 102:
- 18. Գրիգորէս քահանա, եղբորորդի Սեբաստիոյ Գրիգոր եպիսկոպոսի. իր եղբոր Խաչիկ քահանայի հետ խնդրեցին Քորոս գրչից և օրինակել տվին Պօղոսի Քղթերը, Դրազարկի վանքում, 1173 թ.—Սիսուան 233 ա:
- 19. Գրիգոր եպիսկոպոս, առաջնորդ Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանից, 1173 թ.—Տաթև 1927, 187:
- 20. Գրիգոր եպիսկոպոս Սեբաստիոյ. սրա եղբորորդիներն են Գրիգորէս քահանա, Խաչիկ քահանա, և Իգնատիոս, որոնք հիշված են Դրազարկի վանքում 1173 թ.—Սիսուան 233:
- 21. Գրիգոր, վանահայր և առաջնորդ Գեղարդայ վանից. 1177 թ.—Արձ. Նիւթեր Հին Հյստ. պտմ. էջ 130:
- 22. Գրիգոր, հայր Գագիկ մատնիչի, որ տե՛ս 1190 թ.:
- 23. Գրիգոր, հանգուցյալ եղբայր Գորգ քահանայի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Կեսարիայում 1191 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Ա. 892, Բ. 1839:
- 24. Գրիգոր, եպիսկոպոս Սեբաստիայի, 1211 թ.—Շողակաթ 198:
- 25. Գրիգոր (№ 248) վարդապետ, որդի Աբասու. Սանահիւնի վանքից անցել է Հառիճի վանքը, ուր իբրև առաջնորդ է հիշվում 1219 թվին, ուստի և մահը պետք է ընել ո՛չ թե 1217—1221 թվերի միջև, այլ ավելի կրճատ 1219—1221 թվերին.—Խաղբակեանք 165:
- 26. Գրիգոր Հեջուր, որդի Սմբատի՝ որբու Մեծն Վախտանցի, որոնք Արցախի կողմնապետներն էին. Իւանէ աթաբէքը սնուցեց այս Գրիգորին, իսկ նրա որդի Աւագ ամիրսասաւարր այս Գրիգորին ճեղուր նշանակեց և որովհետև արու դավակ շուներ, իր տան ճառագայտի կացոյց». խնդրել է Աւագից տալ Գօշավանքն իրեն շիրիմ և նա կատարել է իր խնդիրը.—Անթվ. արձ. Ազգագրական Գ. անդ. Ժ 28.—Իւանէն Գօշավանքի մեռել է 1227 թ., Աւագը մեռել

- է 1250 թ. ուստի և արձանագրութիւնը այս երկու թվերի միջև է որովհետև ասված է «Աւագին երկար կենդանութիւն խնդրեցէք»:
- 27. Գրիգոր կրօնավոր, գրիչ. Պատուական քահանայի համար օրինակեց Աւետարանը՝ 1227 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 366:
- 28. Գրիգոր քահանա, որդի Գերգի, միաբան Գանձասարի վանից. իր եղբայր Վարդան քահանայի հետ միասին գնեցին մի Աւետարան, 1237 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 52—53:
- 29. Գրիգորիս երգեցող Սսեցի, գրիչ. օրինակեց մի Աւետարան Կիլիկիոյ Անդուլ անապատում, Գրիգոր վարդապետի և նրա աշակերտ Պողոսի համար, 1238 թ.—Սիսուան 230 ա:
- 30. Գրիգոր «պատուաւոր վարդապետ», որի համար Գրիգորիս երգեցող Սսեցին օրինակեց մի Աւետարան, Կիլիկիոյ Անդուլ անապատում, 1238 թ.—Սիսուան 230 ա:
- 31. Գրիգոր, գրիչ. օգնել է Յովհաննէս գրչին, որ Դրազարկում օրինակում էր Գանձարանը. Գրիգորը արտագրել է քարոզները, 1241 թ.—Սիսուան 233 բ:
- 32. Գրիգոր, որդի Սմբատայ, նվերներ է արել Մեծատանց վանից, 1241 թ.—Բանասէր 1901, 138:
- 33. Գրիգոր, անհայտ ոմն, որի տապանաքարը կա Պողոսի գյուղի ավերակներում, 1256 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 517 (գրում է ՉԾ=1456՝ իմա ՋԾ=1456. ո՞րն է ուղիղ):
- 34. Գրիգոր քահանա, վանահայր Կիլիկիոյ Ակների վանից, 1261 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ 1Բ:
- 35. Գրիգոր, միաբան Կիլիկիոյ Ակների վանից, ուր թուղթ էր կոկում և օգնում Դաւիթ Բջնեցուն, երբ սա օրինակում էր Ագաթանգեղոսը 1261 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ 1Բ:
- 36. Գրիգոր քահանա, մականուն Պետղոզ, խնդրել է գրել մի Աւետարան 1266 թ.—Սիսուան 253 բ (բայց տե՛ս Շարմաղ):
- 37. Գրիգոր, Երուսաղէմում գրել տվեց մի Աւետարան, 1268 թ.—Ճանիկեան, Հնուծ. Ակնայ 89:
- 38. Գրիգոր փակակալ, իր եղբայր Ստեփաննոսի հետ միասին կաղմեցին այն ձեռագիրը, որ գրել էր տվել Հեթում թագավորի քույր Հռիփսիմէ կրօնավորուհին, 1270 թ.—Բանասէր 1899, էջ 130:
- 39. Գրիգոր, տնտես Խորնի անապատի (Սիս), հիշված 1270 թ.—Սիսուան 152 ա:
- 40. Գրիգոր, իր եղբա՛յր Սարգսի հետ մի խաչքար են կանգնեցրել իրենց հիշատակին Վերին Ախտա գյուղում, 1271 թ.—Խաղբակեանք 134, Սիսական 175:

- 41. Գրիգոր, փակակալ Աաղմոսավանից, հոգևոր հայր Մկրտիչ քահանայի, որ օրինակեց Կարբիում Խոսրով Անձևացու Մեկնութիւն ժամակարգութեան աշխատութիւնը, Պատարագատոյց, Մեարոպ երեց, Ջենոբ Գլակ և Յովհաննէս Մամիկոնեան, 1273 թ.—Պատմ. Տարօնոյ, Երևան 1941, էջ XIII:
- 42. Գրիգոր (Պ 185) գրիչ. երեց էր. նույն գրչի գործն է նաև մի Նարեկ, սքանչելի, փոքր երկաթագրով գրված, Նարեկացու երեք տեսակ մանրանկարներով, շատ գեղեցիկ լուսանցազարդերով. ստացողն է Ներսէս Լամբրոնացի, պատանի ժամանակ, Հոռովկա, 1273 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 16—17:
- 43. Գրիգոր հայրապետ, հիշված է Գեօլ գյուղի մի խաչքարի վրա. (Նոր-Բայազետ). 1284 թ.—Սիսական 54, Սմբատեանց, Գեղարքունի 518 (վերջինս համարում է Գրիգոր է, որ սակայն նստել է 1293—1307 թթ., իսկ 1284 թվին կաթողիկոս էր Յակոբ Կլայեցին. այս պատճառով պիտի է ընդունել, որ այս Գրիգորը Գեղարքունեաց մի վանքի հայրապետն է):
- 44. Գրիգոր, քահանա, շնորհից օրինակը այն Աւետարանի, որ արտագրում էր Մխիթար քահանան՝ Որոտանի Աղիտու վանքում, 1296 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 201:
- 45. Գրիգոր, որդի Հասանի, մայրն է Խանում՝ քույր Փառիսոսի Սենեհերիմ և Գրիգոր թաղավորների. եղավ իշխան Փառիսոսի. հյուրընկալեց պարսից 3 իշխաններին (Պարպուտան, Լէշբարի և Փատյուն), որոնց վերջինի դավաճանութիւնս գոհ է գնում Գրիգորի որդի Փիլիպպէն և նվաճւում Փառիսոսը.—Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից. 178:
- 46. Գրիգոր, իշխանաց իշխան, որին հիշում է Տաշրաց տեր Զումշան՝ իբր իր գերիշխողը՝ 1297 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 618:
- 47. Գրիգոր իշխան Խաչնեցի, որդի Վահրամի, թոռն Գրիգոր բարի իշխանի, որի կինն էր Ասփա. Գրիգորի եղբայրներն են Հասան Բ, Բէգի, Ալթուն (ԺԳ. դար).—Բարխուդ. Արցախ 208, Պատմ. Աղուանից Ա. 137:
- 48. Գրիգոր քահանա, հայր. Սարգիս Պիժակ նշանավոր նկարչի.—Սիսուան 234 բ, 236:
- 49. Գրիգոր արեղա, հորեղբայր Գրիգոր քահանա գրչի, որ Սեբաստիայում օրինակեց մի Աւետարան, 1307 թ.—Շողակաթ 210:

- 50. Գրիգոր, ջանցլեր թագավորության Հայոց 1307 թ.— Սիսուան 485 ր:
- 51. Գրիգոր քահանա, օրինակել է մի Աւետարան Ստեփաննոս Սեբաստացի քահանայի համար, Ս. Նշան վանքում, 1307 թ.—Շողակաթ 210:
- 52. Գրիգոր Ղազար, 1307 թ. տե՛ս Օշին Վասիլենց:
- 53. Գրիգոր, իր եղբայր Պապաթի հետ միասին մի խաչքար են կանգնեցրել իրենց ծնողների հիշատակին, Մանաշիթ գյուղում, 1308 թ.—Արցախ 252:
- 54. Գրիգոր խուլ. նշանավոր 'երածիշտ, վարժապետ և առաջին քարտուղար Սսի. մո՞՞ էր դնում ականջում «առ ի շլսել դրանս աշխարհականս. վասն այն կոչեցաւ խուլ»։ Նորոգել է Եարականը, ավելորդները շնչելով և պակասները ավելացնելով: Այս Եարականը կոչվում է Խլկցի, որի հնագույն օրինակը 1309 թվին էլ.—Սիսուան 517 ր (տե՛ս Գէորգ Մ 86):
- 55. Գրիգոր, որի տապանաքարը գտնվում է Երնջակի Ս. Կարապետ վանքի գերեզմանատանը, 1309 թվից.—Սմբատեանց, Երնջակ 311:
- 56. Գրիգոր (Մ 436) 'նպիակոպոս Կայնոյ. սրա սպանության դեպքը Չամչ. Գ. 313 դնում է Կոստանդին կաթողիկոսի ժամանակ 1310 թ.:
- 57. Գրիգոր, առաջնորդ Քիրքթի վանից, անդամ Սսոյ ժողովի 1310 թ.—Սիսուան 156 ր:
- 58. Գրիգոր (Մ 704). Աղթամարցի. սրա գրած պոեմը Մարինոս ճգնավորի մասին հրատարակեց Լ. Մելիքսեթ-Քեկ, Տեղեկ. Ակադ. 1945 թ. Մ 1—2, էջ 77—89:
- 59. Գրիգոր երեց, աղերսագիր է մատուցել Օշին թագավորին 1310 թ. (ավելին հայտնի չէ).—Սիսուան 482 ր:
- 60. Գրիգոր Դոնպենց, աղերսագիր է մատուցել Օշին թագավորին 1310 թ. (ավելին հայտնի չէ).—Սիսուան 482 ր:
- 61. Գրիգորիս արքեպիսկոպոս Տայոց, 1313 թ.—Հացոնի, Կարևոր խնդ. 268:
- 62. Գրիգոր կաթողիկոս. հիշված ՉԿԸ=1319 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 117: (Հրատարակիչը համարում է Գրիգոր է, որ նստել է «1293—1307 թթ.»։ Այս թվին Գրիգոր անունով կաթողիկոս չկա):
- 63. Գրիգոր «աստուածասէր այր», որդի Պօղոս հովվի, որ 300 դրամ նվիրեց Գրիգոր գրչին (որդի Միխայիլ) և պատրաստեց

- 80 տետր մագաղաթ ու տվեց Գրիգորին, որպեսզի օրինակի Աւետարանը Դրագարկի կամ Փոսի վանքում, 1325 թ.—Սիսուան 234 ր:
- 64. Գրիգոր, որդի Միխայիլի միայնակեացի և թեոթոզի Սարգիս Պիծակ նշանավոր նկարչի: Դրագարկի կամ Փոսի վանքում վանահայր Հայրապետ քահանայի հորդորով գրեց մի Աւետարան 1325 թ.—Սիսուան 234 ր:
- 65. Գրիգոր Ակնեբցի, Կիլիկիայի Ականց անապատում օրինակել է իր համար ներքող կամ Ճառ խաչի, 1325 թ.? (ըստ Ջեռ. Հալէպի, Ա. 246 ր).—Ուստի թերևս նույն է Մ 431:
- 66. Գրիգոր (Մ 431) ավելի ուշ՝ արտագրել է Ակների վանքում Ոսկեբերանի Մեկնութիւն Մատթէի, 1329 թ.—Սիսուան 155 ա:
- 67. Գրիգոր միաբան Ակների վանից 1329 թ.—Սիսուան 155 ր:
- 68. Գրիգոր միակեաց, եղբորորդի Սամուէլ քահանայի. իր եղբոր՝ Մարտիրոսի հետ միասին բնակարան տվին Գրիգոր գրչին, երբ սա արտագրում էր Մատթէի մեկնութիւնը Ակների վանքում, 1329 թ.—Սիսուան 155 ր:
- 69. Գրիգոր քահանա, գրել տվեց Սարգիս Պիծակին մի գեղեցիկ Աւետարան, որ նվիրվեց Ս. Սարգիս եկեղեցուն, 1332 թ.—Շողակաթ 212:
- 70. Գրիգոր առաջնորդ Քիրքթի վանից (Կիլիկիա), Կոստանդին գրչին գրել տվեց Յունաց Մաշտոցի կանոնները 1332 թ.—Սիսուան 156 ր:
- 71. Գրիգոր գրիչ, Գանցէ բերդում օրինակեց Եարակնոցը 1336 թ.—Սիսուան 533 ր:
- 72. Գրիգոր քահանա, եղբորորդի Անտոն միակեացի, գրել տվեց Հունաց Մաշտոցի մի կանոնը Ակների վանքում, 1336 թ.—Սիսուան 156 ա:
- 73. Գրիգորիս քահանա, Յովհաննէս քահանայի հետ միասին Աբրահամ քահանայի պատվերով Երզնկայում օրինակեց Տոմարը, 1342 թ.—Աշ. Աբրահամեան, Շիրակացու մատեն. 122:
- 74. Գրիգոր Սոգենց, Լեոն թագավորի կողմից, Անտոն Միտրիի հետ միասին դեսպան ուղարկվեց Անգլիոյ Եղուարդ թագաւորին 1343 թ.—Սիսուան 559 ր:
- 75. Գրիգոր դպիր, գրիչ. Բարթողիմէոս առաքյալի վանքի առաջնորդ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի հրամանով օրինակեց Մաշտոցը՝ 1345 թ.—Սարգիսեան, Քննադ. Մանդ. 13:
- 76. Գրիգոր Սուքիասեանց, գրիչ. Խրիմի Սուրխաթ քաղա-

քում օրինակել է Մանրուսմունքը ՊԱ=1353 թ.—էջմիածին. 1951 օգոստ. 34 ա:

— 77. Գրիգորիս արքեպիսկոպոս Վերիոյ, Աւետիս Արզրումեցու խնդրանոք Իտալիոյ Պիզա քաղաքում օրինակեց Միսալը 1358 թ.—Գաթրըճեան, Պտրզմտ. 470:

— 78. Գրիգոր. հայ արքեպիսկոպոս, որ նստում էր Իտալիոյ Պիզա քաղաքում, Spassavento թանդում, Հայոց 1320 թվին կառուցած Ս. Անտոն վանքում. հիշված է 1353—1572 թվերին.—Սիսակաս 450 բ:

— 79. Գրիգոր, առաջնորդ Մաղարդայ վանից 1381 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 180:

— 80. Գրիգոր (Ն 568) Ծերենց Խլաթեցու մասին Փիրղալէ մեան, Չորս ընկերք, տպ. Քիֆլիս 1882, էջ 176 տալիս է հետևյալ հավելվածական տեղեկութունները.—Ծերենցը սպանվել է Ռոժկանցի քրդերի ձեռքով (հետևաբար Ռոժկանց ցեղապետի անուն չէ): Գրել է ութտոնյա շափով ստանալու Պատմութիւն կամ Տարեգրութիւն, որ սկսվում է 1386 թվից (Յովհաննէս կախիկ վարդապետի մահից) և հասնում է մինչև Շահսուխի երկրորդ արշավանքը Հայաստան և Աղսունայ բերդի առումը՝ Ղարա-Ենուուֆի որդի Աքան դարի ձեռքով, մոտ 50 տարվա պատմութիւն:

— 81. Գրիգոր, Կիլիկիոյ մեծ արտագաղթին մասնակցող քահանաներից մեկը 1404 թ.—Սիսուան 542 բ:

— 82. Գրիգոր վարդապետ (Օրբելեան), լրացրեց Ստեփաննոս եպիսկոպոս Օրբելեանի գրել տված Աւետարանի թերոյթները 1406 թ. և ապա վաճառեց Խաչկան Յոհաննէս երևցին, 1411 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 232, 235—236:

— 83. Գրիգոր քահանա, գրիչ. Վայոց Չորում օրինակեց Աւետարանը՝ 1407 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 153:

— 84. Գրիգոր եպիսկոպոս, օրհնեց և հիմնարկեց Քարթանջ գյուղում Սահակ նահատակի մատուռը, վանահայր Սաղիանի՝ 1417 թ.—Սմբատեանց, Սաղիան 31, 163:

— 85. Գրիգոր վարդապետ, գրիչ. օրինակեց Պատարագամատուցը Գառնոյ գավառի Մանուէլի անապատում (Այրիվանք). 1429 թ.—Գաթրըճեան, Պտրզմտ. 560:

— 86. Գրիգոր, որդի Խուսէն-բէկի և եղբայր Հայրապետ կրօնավորի, որ գնեց մի Աւետարան 1431 թ.—Նօտարք 98:

— 87. Գրիգոր պարոն, որդի մեծ իշխան Սարգսի և եղբայր

Իշխանաց իշխան Շալուէի (Ն 7). «խակակոտոր ել յաշխարհէս», 1441 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԸ:

— 88. Գրիգոր եպիսկոպոս Հարսնքէֆի, որդի Առաքելի, որ էր եղբայր Սոսյ Կարապետ կաթողիկոսի 1448 թ.—Սիսուան 223:

— 89. Գրիգոր քահանա Աղթամարցի, գրիչ. Ն 604 հիշված է նաև Նօտարք 162 (1449 թ.) և նույն է Ն 593 Գրիգոր քահանայր հետ:

— 90. Գրիգոր, նվիրատու Նեղուցի Ս. Աստուածածին (Արգաթան) վանքի, 1451 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 312:

— 91. Գրիգոր քահանա, որդի Աղախանի. գրիչ. Ատոմ քահանայի համար, Աղթամարում գրեց մի Աւետարան. 1454 թ.—ՀԱ 1937, 579—580:

— 92. Գրիգոր Ա կաթողիկոս Աղուանից, հաջորդեց Աթանաս Գ-ին. թվականը հայտնի չէ. բայց 1455 թվին արդեն գահի վրա էր (ըստ մի հիշատակարանի, որ տե՛ս Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից 212—213): Չամչ. Գ. 488 հիշում է Գրիգոր Հանեցի, կաթողիկոս Աղուանից (տե՛ս Ն 585), որին օրհնության գիր է գրել Կիրակոս կաթողիկոս Վիրապեցին 1441 թ.: Բայց ըստ մի տապանագրի 1441 թ. մեռել է Դաւիթ է կաթողիկոս Աղուանից, որին հաջորդել են Մատթէոս Գ, Աթանաս Գ և ապա Գրիգոր Ա. ըստ այսմ այս կաթողիկոսները միայն ամիսներ գահակալած պիտի լինեն 1441 թվի ընթացքում:

— 93. Գրիգոր արեղա, գրիչ. Ագուլիսում օրինակեց մի Յայսմաուրք, 1456 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 316 (մեծ ցուցակ, էջ 7):

— 94. Գրիգոր, որի տունը կողոպտվեց Սսում, թուրքմենների արշավանքի ժամանակ, 1461 թ.—Սիսուան 544 բ:

— 95. Գրիգոր քահանա, որդի Ստեփաննոս քահանայի և Մինայ խաթունի, որ 1409 թվին նորոգեց, կաղմեց ու ծաղկեց Տայշող գյուղում այն Աւետարանը, որ Յովհաննէս քահանան երկու տարի առաջ գրել էր տվել Ոստանում, Կարապետ քահանային: Այս Գրիգոր քահանայի հիշատակարանից են հետևյալ տողերը, որոնք վերաբերում են Յովհաննէս քահանային. «Պահեսցէ Տէր Աստուած հոգով և ուրախ սրտով, զկորիկն յղարկէ հոլով, որ ծաղկողն ուտէ շուտով, ի գարուն ելնէ բարով, թալնած ինք ու մէկ շուխով, քաղցած ինք ու մէկ հացով, այս երթալ, չէ մնալով. Աստուած, ողորմեա՛յ մեզ խիստ շուտով».—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 259:

— 96. Գրիգոր գրիչ, Արևիս գյուղում օրինակեց Աւետարանը 1471 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 397:

- 97. Գրիգոր, որդի մղտեսի Մանուկի, որ Կեսարիայում գրեւ տվեց մի ճաշոց՝ 1484 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1849:
- 98. Գրիգոր պարոն, հայր տանուէր Յակոբի, որ Սալնապատում, Մկրտիչ արեղային գրել տվեց Աւետարանը, 1485 թ.—Արցախ 148:
- 99. Գրիգոր վարդապետ, էջմիածնումն էր և ուներ մի օրինակ Գէորգ Սկևռացու Մեկնութիւն Եսայայ, 1489 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1846:
- 100. Գրիգոր արեղա, որդի Պետրոս քահանայի, գրիչ-օրինակեց մի Յայսմաուրք Ազուլիսում 1481 թ. և Բուստայ անապատումն էլ օրինակեց Աւետարանը՝ 1489 թ.—Սմբատեանց, Ելնչակ 274—275, 299—301:
- 101. Գրիգոր, որդի Շիրինի՝ հորեղբոր Սիրատանի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայսմաուրք 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1850:
- 102. Գրիգոր, որդի Սահակ Երեցի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում օսնեց Յովհաննէս արեղային գրելու Յայսմաուրքը 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կես. Բ. 1850:
- 103. Գրիգոր, որդի Գալուստի և եղբայր Զանդուրբանի, որ Կուբի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1495 թ.—Սմբատեանց, Երնչակ 135:
- 104. Գրիգորիս, կաթողիկոս Աղուանից 1564 թ.—Սմբատեանց, Սաղիան 243. նույնը 1560 թ. անդ 246:
- 105. Գրիգոր, կաթողիկոս Աղուանից (Ձ 722), ընտրվեց էջմիածնի Փիլիպպոս կաթողիկոսի առաջարկութեամբ՝ Գանձասարում, գահակալեց 1634—1653 թթ.: Սրա որով Խաչնի, Շիրվանի և Շամախու թիմերը բաժանվում են Գանձասարից և անցնում էջմիածնին: Գանձակի խանը սրան բանտարկել էր և մեծ փրկանք ստանալով միայն ազատել: Նա էլ սկսեց շրջել գրամ հավաքելու համար, 1650 թ.: Մեռել է 1653 թ., գերեզմանը գտնվում է Գանձասարի վանքի գավթում.—Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից Բ. 66, Արցախ 176, 227, Զամբո 79:
- 106. Գրիգոր Պասմաճեան, պատրիարք Պոլսի. իր հիշատակարանը տե՛ս Բանասէր 1905:
- 107. Գրիգոր, որդի Աստուածատուրի, Պոլսի վլանկա թաղից, փապուճճի (մաշիկ կարող). նահատակվել է Պոլսում 1792 թ.

մնում է իր տապանաքարը.—Թորգոմեան, Ստամպուլոյ պատմ. Բ. 657:

— 108. Գրիգոր վարդապետ Ոստանցի, տաղասաց. իր տաղերից է «Այսօր նոր խառնումն եղեալ, Աստուած և մարդ միաւորեալ անժամանակ...» (Զեռ. Հալէպի Ա. 203 ա): Թվականն անհայտ:

Դ

— Դահերթեհ, պետք է ուղղել **Թահիրթէն** (պրս. طاهرتن). տե՛ս Hammer, Histoire de l'Empire ottom. Paris 1833, հտ. 2, էջ 20—21. գրում է Taherten:

— 1. Դանիէլ Մինոր, որին Լևոն թագավորը դեսպան ուղարկեց պապի մոտ՝ Թորոս Միքայելեանցի հետ միասին: Պապը ժողով գումարեց և Դանիէլ Մինորը երկար պատասխան գրեց ամբաստանութեանց դեմ, 1341 թ.—Սիսուան 559 ա. երկրորդ անգամ էլ գնաց դեսպան՝ 1344 թ. անդ՝ 559 ր:

— 2. Դանիէլ, հայ քահանա, որը հմուտ էր հայերենի և լատիներենի. պապը գրել տվեց մի թուղթ և այս Դանիէլի հետ ուղարկեց Կիլիկիա՝ Գուխտոն («1343—1344 թթ.») Լուսինեան թագավորին, պահանջելով, որ հայ եկեղեցին հնազանդի լատին եկեղեցուն: Գուխտոնը տվեց իր համաձայնութունը և Յովհաննէս Գրագեցի եպիսկոպոսին և երկու ասպետի՝ սուլյն Դանիէլ քահանայի հետ ուղարկեց պապին: Երևի սրանք ներկայացրին նաև հավատո դավանութեան թուղթ, որ գրել էր նույն Դանիէլը և որ մինչև այժմ մնում է Փարիզի Ազգային մատենադարանում.—Դարդել 40—42:

— Դասապետ անունը ժԴ դարից էլ գործածված է դեռ, ինչպես ցույց է տալիս Զեռ. Վասպ. 11՝ հիշված 1578 թ.:

* ԴԱՐԵԶԱՆ, այս անվան բուն ձևն է Նեստան-Դարեջան, որ առաջին անգամ գործ է ածել վրաց դյուցազներգակ բանաստեղծ Շոթա Ռուսթավելին իր «Վազրենավոր» պոեմում (իբրև իր գլխավոր հերոսուհիներից մեկի անունը. ժԳ դար): Այնուհետև նույն անունը տարածվեց Վրաստանում Նեստան-Դարեջան, Նեստանդար և Դարեջան ձևերով: Համարվում է պրս. نيسٔ اندرچان nist andar [ihān Էյհա աշխարհի մեջ. չնաշխարհի՛ս՝ ձևից (ամբողջը հազորդեց վրացագետ Ս. Երեմյանը, 1947 թ.):

— 1. Դալիթ գրիչ, վարագվաչէ Ա-ի աղջկա որդին, որ է Յովհաննէս Թոռնիկ Բ վանականի եղբոր թոռը. Տայոց Թոռնիկեան:

տոհմից. Օշքի վանքում վանական էր. Թոռնիկ Բ-ի պատվերով գրել է վրացերեն մի ձեռագիր, որ կոչվում է Բուրաստանը, 917 թ.— Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 71—73:

— 2. Դաւիթ եպիսկոպոս Խոռխոռունեաց. հիշատակվում է այն խոստմնագրում, որ Բաղաց միտրոպոլիտ Վահան եպիսկոպոսը տվեց Անանիա Մոկացի կաթողիկոսին՝ 958 թ.—Անան. ապստ. 142 բ:

— 3. Դաւիթ, վանական Փառխոսի վանից. անդամ Խաչենի եկեղեցական ժողովին, որ գումարեց Անանիա Մոկացի («946—968 թթ.») կաթողիկոսը.—Անան. ապստ. 134 բ:

— 4. Դաւիթ վանական, իր վանական եղբայրների հետ ստորագրում է ինչ-որ պայմանագրի, 1067 թ.—Արցախ 226:

— 5. Դաւիթ Բջնեցի, «հիվանդությա՞ն» պատճառով ուխտի գնաց Երուսաղէմ, Հոռմ, Ս. Յակոբ (Սպանիոյ), վերադարձին գնաց Կիլիկիոյ Ակներ վանքը: Այստեղ կար մի Ագաթանգեղոս, որ նրկա՛հագիր լինելով դժվարընթեռնելի էր: Վանականների պատվերով Բջնեցին նույնը նորից արտագրեց մաքուր և ընթեռնելի բոլորագրով 1261 թ.—Մանրամասն ուսումնասիրություն իր մասին տե՛ս հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԻԹ—ԼԴ:

— 6. Դաւիթ (№ 57) Զ կաթողիկոս Աղուանից.—Անան. ապստ. 144 ա:

— 7. Դաւիթ թարգման, ծառայում էր Բաթուխանի մոտ:

— 8. Դաւիթ ոմն վանակա՞ն, որի ձեռքով Հասան և Ելթի Շիրանշահանց մի Աւետարան են նվիրել Եղիշէ առաքելի վանքին, 1266 թ.—Արցախ 227:

— 9. Դաւիթ, 1271. տե՛ս Մոնսոր:

— 10. Դաւիթ քահանա, միաբան Ակների վանից (Կիլիկիա), 1329 թ.—Սիսուան 155 բ:

— 11. Դաւիթ (№ 55) Ե կաթողիկոս Աղուանից.—Անան. ապստ. 139 ա:

— 12. Դաւիթ, վանահայր կամ հայրապետ Մոկաց Ս. Փրկիչ վանքի, հաջորդել է Յովհաննէսին. հիշված է 1413 թ.—Զեռ. Հալէպի, Ա. 274 ա:

— 13. Դաւիթ (№ 187) տանուտիրոջ գերդաստանը հետևյալ ձևով կարելի է դասավորել.—Դաւթի հայրն է Դալոց, մայրը՝ Թուրվանդ, կինը՝ Եթար, եղբայրը՝ Խաչատուր, որի կինն է Մարգարիտ: Տանուտեր Դաւթի որդին է Մուրատ, աղջիկները՝ Զինար, Համբէկի և Նսէ՞Ֆ. Զինարի որդին է Աղիշ. Դաւթի եղբայր Խաչատուրի

որդիքն են Տէր Գրիգոր և Մելքիսեթ: Տէր Գրիգորի կինն է Սալշուկ, դուստրը Գոգալ, իսկ Մելքիսեթի կինն է Շահում, աղջիկը՝ Թուրվանդ: Այս բոլորը հիշված են 1437 թվին. մեռել է Մուրատը՝ այս թվից առաջ.—Զեռ. Վասպ. 379—380:

— 14. Դաւիթ, «նորարողոց, դեռարուսիկ» որդի իշխանաց իշխան Շալուէի. հիշված է 1441 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. ԽԸ:

— 15. Դաւիթ երեց, գրիչ. Վայոց Ձորի Սրկղունք գյուղում օրինակեց մի ձառընտիր 1478 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ Ս:

— 16. Դաւիթ (№ 240) Թ Առաջածորեցի, կաթողիկոս Աղուանից, գահակալել է ՌԻԲ=1573 թվին՝ հաջորդելով ուրացյալ Գրիգորին, որ գահ էր բարձրացել 1556 թվին և ուրացել էր նույն 1573 թվին. Խաչենցիք կախում են նրան Գանձասարի զանգակատնից և սայանում 1574 թվին. սրան հաջորդեց Փրիպպոս Տումեցի (կամ Թումեցի), նույն 1573—1574 թվին.—Զեռ. Դաղեան, Ա. 89 բ, Բարխուդ. Պատմ. Աղուանից Բ. 21, Զամբո 78:

— Դէլոյիխան, ար. թ.Չ.—Արցախ 201:

— Դիլիան անվան ավելի հին հիշատակություն ունենք՝ Տիլիշան 1535 թ. (հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ Ս):

— Դովլաթխաթուն, առաջին կին իշխանաց իշխան Շալուէի. մեռավ նախքան 1441 թ. և Շալուէն ամուսնացավ երկրորդ անգամ Գուլփաշայի հետ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԸ:

Ե

— Եթար, կին տանուտեր Դաւիթի, որ Թացու գյուղում Յովսէփ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1437 թ.—Զեռ. Վասպ. 379: (Այսպիսով Եթար անվան հնագույն՝ հիշատակությունը՝ որ դրել էի 1557 թ., այժմ կրարձրանա մինչև 1437 թ. և հետևաբար Սմբատեանցի հիշած 1336 Բիվը շատ ավելի հավանական կդառնա):

— Եղբայրիկ, Համազասպեան, «արագախօս և կորովամիտ», մին այն վարդապետներից, որոնք Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի («946—968 թթ.») հետ գրեցին Աղուանից Սահակ կաթողիկոսին՝ հետ կասեցնելու համար նրան քաղկեդոնական դավանանքից:—Անան. ապստ. 131 ա:

— Եղևոն, որդի Ատոմ քահանայի, որ Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—ԶԱ 1937, 580:

— 1. Եղիա (Տէր), շինեց Խաչենի Առաջածոր գյուղի մոտի անապատը 1249 թ.—Արցախ 189 (Թերևս նույն է № 13):

— 2. Եղիա, արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Մշոյ Ղազարու վանքի. 1496 թ.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 311:

— 3. Եղիա, արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Մշու Առաքելոց վանքի, 1496 թ.—ՂԱ 1937, 320:

— Եղիշէ, եպիսկոպոս Վայոց Ձորի 1478 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յուշ. էջ Ծ:

— 1. Եղիսաբեթ, քոյր Ասում քահանայի, որ Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—ՂԱ 1937, 580:

— 2. Եղիսաբէթ, կին Ստեփաննոսի և մայր Մովսէս արեղայի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Բարբերդի Անլոց անապատում, 1486 թ.— էջմիածին 1944, № 1, էջ 36 ր:

— 1. Եսայի, «բանիրուն փիլիսոփայ և անհաս նկարող, որ երբն երբն գունով ծաղկափթիթ զարդարեաց զհրաշափառ սօնական և կազմեալ զսա», որ օրինակել էր Մատթէոս երեցը Վերին Նորվանքում, 1456 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յուշ. էջ ԽԶ:

— 2. Եսայի, «նորարոյս վարդապետ», միաբան Բուրարբերդի անապատի, 1482 թ.—Խաղրակեանք 236:

— 1. Երանոս, որդի Պարոնշահի, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1329 թ.—Ձեռ. Վասպ. 179:

— 2. Երանոս (հտ. Բ, էջ 134), Իրենէնս «հետևող առաքելոց» և Իրենէնս եպիսկոպոս Լիոնի նույն անձն է (Նկատողութ. Ծ. Տեր-Մինասյանի):

* ԵՐԱՆՁԱՆ, ար. կազմված Երան անունից. ջան փաղաքշականով. հիշված է Ժէ դարում (Ջթր. Ագուլ. 164, 166):

— 1. Երեմիա ճգնավոր կրոնավոր, հոգևոր ծնող և ուսուցիչ Աւագուէր վարդապետի, որ գրիչ և միանգամայն առաջնորդ էր Սրկղունից Սպիտակաւոր վանքի և մեռել է 1498 թվից քիչ առաջ.— Խաղրակեանք 233:—Նույն է Երեմիա արեղա № 25:

— 2. Երեմիա երաժիշտ (№ 33). սրա տապանաքարի արձանագրությունն է. «Այս է շիրիմ հանգիստ և բնակարան Երեմիայի երաժշտի որք ընթեռնոյք յաղաթս յիշեցէք ի թվ Զէ (=1258, որ կարելի է նաև կարդալ Զէ=638): Այս գերեզմանն է ակնարկում Տիգրան Կամսարականը «Հայր Կոմիտասին» նվիրված «Հայկական գեղեցկություններ» վերնագրով հոդվածի մեջ, որ տպված է «Գոհարներ հայ գրականության», Բոստոն, 1916, էջ 230: (Նկատողութ. Ծ. Տեր-Մինասեանի):

— Երթմինոս, որդի Ապուհերիթի, որ կրոնական անունով կոչվում է Ս. Հովհաննես Հագիրորիտ և Աթոսի վրացական վանքի հիմնադիրն է: Մոր կողմից Երթմինոսը Տայոց Քոռնիկյաններից Ապուհարայ Ա-ի թոռն է: Տայոց Դաւիթ կյուրապաղատի մահից (1000 թ.) հետո իրրև պատանդ գնացել էր Պոլիս: Ստացել է «սուրբ» կոչումը.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 61:

— Եւուս, ար. հիշված է 1713 թ. (Ձեռ. Թար. 131 ր). նույնը էլում ձևով գտնում եմ ԺԸ դարում (Ջամբո 175): Մագումն անհայտ:

— Եւստափիոս, հայ եպիսկոպոս, որ իր աշակերտների հետ միասին այցելել է Եթովպիա, կրոնական առաքելությամբ (նախքան ժԱ դարը).—Ալպոյաճեան, Առաքելութ. ի Հապէշ. 71:

Զ

— 1. Զապէլ, թագուհի, դուստր Ամորիի Լուսինեան, կին Լևոն Բ-ի.—Դարդել 14 կոչում է Զիրիլ:

— 2. Զապէլ, թագուհի, դուստր Լևոն Բ-ի.—Դարդել 15, 16:

— 3 Զապէլ, թագուհի, կին Օշին թագաւորի և մայր Լևոն Ծ թագաւորի.—Դարդել 26:

— 4. Զապէլ, դուստր Օշին մարաշախտի, ամուսնացավ լատին իշխան Պալիան Իպլինեանի հետ.—Սխտուան 371 ր:

— 5. Իգապէլ, դուստր Հեթում Ա-ի և քոյր Լևոն Գ-ի. ամուսնացավ Կիպրոսի Ամորի Լուսինեան իշխանի հետ, որից ունեցավ 5 որդի. սրանցից Գուր Եղալ Հայոց թագաւոր, Զեհան՝ Եղալ իշխան և գունդատապալ թագաւորության, և այս վերջինիս որդին էլ է Լևոն Զ.—Դարդել 16, 27 (Զապէլ № 5 և 7 իրար է միացրել):

— 6. Զապէլ, Լուսինեան, դուստր Գուր կամ Գեղոն (№ 4) թագաւորի Հայոց. Լևոն Զ-ի հորեղորտ աղջիկն էր. դիմեց Կիպրոսի Պետրոս թագաւորին և ստացավ Կիպրոսի Aradippo բերդը՝ ի բնակութիւն: Երբ Լևոն Զ գիրի էր Եգիպտոսում, այս Զապէլն էլ դիմեց սուլթանին և խնդրեց Լևոնի աչատութիւնը: Հողոցս կղզում Լևոն և Զապէլ հանդիպեցին իրար 1382 թ.—Դարդել 61, 64, 164, 185:

— 7. Զապէլ, քոյր Օշին թագաւորի. ունեւր շորս որդի. Օշին պայլը, որ Լևոն Ծ-ի խնամակալ էր կարգված, խնդրեց Զապէլին և նրա 4 որդոց բանտարկեց. Երկուսը (Հիւզ և Հանրի) մեռան բանտում, երկուսին էլ նաւ գնելով քեց Լողոցս կղզին.—Դարդել 28, 29, 30, 31, 34, 37:

- Զաւան, իգ. Ժէ դա՞ր.—Չեռ. Վասպ. 994:
- ԶԱՌՆԻՇԱՆ, իգ. գործածական է Մեղրիում (տե՛ս Ն. Մկրտչյան, Նովեյնիսեր և ակնարկներ, Երևան, 1945, էջ 183):
- Զառնիշան, այժմ կա, ինչպես Սով. Հյստ. 1947, № 99, ապր. 27, էջ ա, սյուն. 3-րդ:
- Զարդեղ, կանգնեցրել է մի խաչքար՝ Զրաղացի ձորում, 1215 թ.—Նաղրակեանք 60:
- Զարառ, ա՞ր. 1810 թ. (Չեռ. Վասպ. 290):
- 1. Զաւարիա, սղեարուսիկ և սլատուական հոգևոր եղբայր։ Միմէոն բա՛նանայի, որ նրա խնդիրքով գրեց մի Մանրուսմունք, Կիլիկիոյ Գալու վանքում, 1336 թ.—Միստուն 201 ա:
- 2. Զաւարա, Հայր Թուրայի (№ 2), որ Ամիր-Հասան Թ Պոռնան (1351 թ.) իշխանի կինն էր.—Նաղրակեանք Ա. 206:
- 3. Զաւար, բարտաշ. շինեց մի խաչքար Կարապետ քահանայի համար, Սեան 1448 թ.—Շողակաթ 139:
- 4. Զաւարիա, գրիչ, օրինակեց մի Աւետարան Աւելու վանքում, 1496 թ.—ՉԱ. 1937, 321:
- 5 Զաւարիա, դպիր, եղբորորդի Արծկէյի Յակոբ եպիսկոպոսի, որ նրա օգնութեամբ Արծկէում օրինակեց մի Աւետարան, ժի խնդրոյ Ստեփաննոսի որդւոյ Մովսէսի», 1499 թ.—Ակինեան, Մա տեան. Հետազ. Գ. 123:
- 6. Զաւարիա, տեր Գագայ և Տաւուշի, Գարդմանի և Տէրու նականի և այլ գավառների: Սրա հարսնացուն էր Նաթուն, դուստր Հասանի Գեսուսմանց: Նաթունն իր երկու եղբայրների՝ Սենեքերիմի և Սևադայի հետ եկավ Զաքարիայի մոտ. երկու եղբայրները մեռան և Նաթունը նրանց հիշատակին շինեց Հաղրատի Ս. Աստուածածին եկեղեցին (Թիվն անհայտ).—Արծ. Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 35:
- Զէյբուն, իգ. գործածական է այժմ, բայց շատ սակաւ. հիշված է Սովետ. Հյստ. 1945 թ., մայիս 23, էջ ա, սյունակ 6-րդ:
- Զիբիրա, իգ. 1692 թ. հրտր. Ագաթ. 1909 թ., յոչ. էջ ԺԶ:
- Զիւաուր, հիշված է Հաղրատի հասարակաց գերեզմանատան մեջ մի տապանաքարի վրա.—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 63, 67:

Է

— էտիմէլիֆ, կին պարոն Սինանի Կամենիցացոյ, որ շինեց Կամենիցի Ս. Նիկողայոս եկեղեցին, 1398 թ.—Կամենից 160:

- էնէրէկ, արար գորավար Եգիպտոսի, որ ուղեց գահը դաւվել, բայց երեք ամիս իշխանութուն վարելուց հետո տապալվեց:—Դարդել 160—163:
- էր Հայկապն. սրա մասին ավելի ընդարձակ տե՛ս այժմ Վ. Թերզիբաշյան, Տեղեկ. Ակադ. 1946, № 6, էջ 57—59:

Թ

- Թագունի, կին Պետրոսի և մայր Կաստանդին քահանայի Ստյ Ս. Նշան եկեղեցու, 1323 թ.—Միստուն 223 ա:
- 1. Թաղևա եղբայր. գեապան սպարակից Ասոն թագավորի կողմից Հասի սրտի մոտ, 1324 թ.— Միստուն 391, 558 ր:
- 2. Թաղևա քահանա, միաբա՛ն վերին նորավանդից, 1456 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԶ:
- Թամնա (սեռ. Թամսին). կին մեծ իշխան Սարգսի և մայր իշխանաց իշխան Շալուի, որ Աերկիլի գյուղում գրել ավեց մի Ճառընտիր, 1441 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԸ:
- Թանկիլի, իշված է ԺԹ գարում տն Մելիք Թանկիրի՝ Սիւնեաց իշխաններից (Միստական 18 և 210):
- Թանսուխ, աղախին Յովաննէս միայնակեացի, երբ Նա գրում էր Ճառընտիրը Այրարատեան դավառի Սերկիլի գյուղի Ս. Յովհաննէս վանքում, 1441 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԹ:
- Թարխան (№ 2), կին Մելքոնի. ուղղել որդի Մելքոնի, ըստ որում Թարխան իգական անուն չէ: Մելքոնի կինն է Թուրվանդա (№ 12):
- Թաֆան խաթուն, կին Աւագպարոնի և մայր Զանխաթունի, որ նվերներ է արել Յովհաննավանքին, Համագասպ եպիսկոպոսի առաջնորդութեան (1279—1300 թթ.) օրով.—Զբր. պտմ. Գ. 26. Այրարատ 171. Հմմտ. Թուրքան:
- Թեգա, իգ. հիշված է 1581 թ.—Չեռ. Վասպ. 694:
- 1. Թենիկ, երևի փախցրած է. տե՛ս Շալուէ № 7:
- 2. Թենիկ, դուստր մեծ իշխան Սարգսի և ըույր իշխանաց իշխան Շալուէի. հիշված է 1441 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԸ:
- 1. Թլոդորոս (№ 33) նկարիչ, որդի Քրիստափոր քարագործի. թվականը ավելի է ճշտում Գարեգին եպիսկոպոս՝ Կեանք և գիր, Գահիրէ 1948, էջ Գ, Դ և 1, այն է 1082 թ.: Շուրջ այս թվերին գրել:

է մի Աւետարան Մատթէոս կրօնավորի և նրա եղբոր՝ Վահանի համար:

— 2. Թէոդորոս սարկավազ Անաւարդայի Ս. Աստուածածին ևկեղեցու 1314 թ.—Միտան 243 ա:

— Թոդոս[ակ], ճարտարապետ, որ Գորի քաղաքի մոտ (Վրաստան) շինեց Ատենի Միօն կոչված հռչակավոր տաճարը, Մցխեթայի բլրի Ս. Խաչի օրինակով՝ է դարում.—Տեղեկ. Ակադ. 1945, № 5, էջ 4: Իր ընկերակից վարպետներն էին Ահարոն, Գիորգ և Գրիգոր:

— 1. Թոռնիկ Ա, Տայոց Թոռնիկեանց նախահայրն է. ապրել է Ժ դարի սկիզբը. իր սերունդները քառորվել են կայսեր հրամանով 945 թ.: Երկուպարտությունը կազմել է Ակինեան, Մատեն. հետազ. Գ. 49—88, տոհմածառը գտնվում է էջ 72, որի ամփոփումը գնում եմ այստեղ. 1) Թոռնիկ Ա, Թոռնիկեանց նախահայրն է. 2) ունի երեք որդի՝ Աշուշայ Ա, Չորտուանէլ Ա (կինն է Մարիամ) և Ապուարայ Ա. 3) Չորտուանէլ Ա ունի 5 որդի (Յովհաննէս-Վարազվաչէ, Բազարատ Ա, Յովհաննէս-Թոռնիկ Բ, Ապուհարայ Բ, Աշուշայ Բ). 4) Ապուհարայ Ա ունի մի դուստր, որի ամուսինն է Յովհաննէս-Ապուհարիս (սրա որդին է Ս. Եսթիմիոս) և մի ուրիշ որդի՝ (որի որդին է Չորտուանէլ Բ). 5) Յովհաննէս-Վարազվաչէ Ա ունի 3 որդի (Միքայէլ, Չորտուանէլ Գ, Թոռնիկ Գ) և մի դուստր, որի որդին է Գաբիէլ որդի. 6) Յովհաննէս-Թոռնիկ Բ ունի որդի (Բազարատ Բ Մաղիստրոս). 7) Չորտուանէլ Ա-ի որդիներից մեկն էլ (անունն անհայտ) ունի երկու որդի (Բազարատ Գ պատրիկ և Չորտուանէլ Գ պատրիկ). 8) Չորտուանէլ Գ ունի մի որդի, որ է Վարազվաչէ Բ. 9) Վարազվաչէ Ա-ի աղջկա որդին է Գաբիէլ որդի: Արանք բոլոր թեև հայագի, բայց ընդունած լինելով հունապալանությունը, համարվել են վրացի: Ամեն մեկի մասին ավելի մանրամասն տե՛ս առանձին:

— 2. Թոռնիկ Բ (№ 4), որդի Չորտուանէլ Ա-ի է թոռն Թոռնիկ Ա-ի. Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. նախապես դինավորական ծառայություն մեջ էր. 976 թվին ընդունեց կրօնական կոչում և Յովհաննէս անունով մտավ Թորթումի վանքերից մեկը, հավանորեն Օշքի (Ուշքի, այ. Աշունք) վանքը, ուր օրինակել տվեց «Թուրաստան» կոչված հավաքածուն: Այս հավաքածուն պարունակում էր Ս. Եփրեմի և Ոսկերիւրանի ճառերը՝ վրացերեն լեզվով (977 թ): Այս թվին էր, որ Վարդ Ալիբրոս ապստամբեց կայսեր դեմ. Թէոֆանէ կայսրուհին խնդրեց Յովհաննէս-Թոռնիկ վանականից՝ առժամանակ թողնել իր վանքը և ապստամբի վրա գնալ: Չկարողացավ մերժել կայսրուհու աղաչանքը: Յովհաննէս-Թոռնիկը գնաց Տայոց Կիրապաղատ Դաւիթի

մոտ, ստացավ նրանից 10 000 գորք և իշխանաց իշխան Ջոշիկի հետ միասին արշավեց Վարդի դեմ: Խորտակեց նրա բանակը և իրեն էլ մինչև Նփրկերտ հալածեց: Սրա վրա Թէոֆանէ կայսրուհին մեծամեծ կալվածներ նվիրեց Թոռնիկին: Ասող. Գ. Ժ պատմում է այս դեպքը և Թոռնիկին կոչում է «յազգէն Վրաց», որովհետև հունադավան էր: Թոռնիկի պատվերով էր, որ Կարնոյ երկրում գրվել է մի «Գանձարան», նույնպես վրացերեն լեզվով (981 թ.): Այս շրջանից է դարձյալ այն խաչքարը, որ Թոռնիկ վանականը կանգնեցրել է Կարնոյ մոտ՝ հայերեն արձանագրությամբ. «Անուն Աստուհոյ. ես Յովհանէ որդի Չորտվանէկի կանգնեցի զխաչս զայս ի Ժամանակին Վասիլ և Կոստանդին» (տե՛ս Սարգիսեան, Տեղագր. էջ 79): Կարնից Թոռնիկը հեռացավ գնաց Ուլիմպոսի վանքը, ուր գտնվում էր իր հորեղբոր՝ Ապուհարայի աղջկա ամուսինը՝ Յովհաննէս Ապուհարիս շաքիորիտ վանականը. բայց այդտեղ լսելով, որ նա գնացել է Աթոս, ինքն էլ գնաց նրա մոտ: Ապուհարիսը բացել էր Աթոսում մի վրացական վանք, ուր մտավ նաև Թոռնիկը իբր վանական: Թոռնիկը այն բոլոր ստացվածքը, որ նվեր էր ստացել Թէոֆանէ կայսրուհուց, նվիրեց Ապուհարիսին և նա էլ այդ գումարով կառուցեց Աթոսի ռեվիտոն» վրացական վանքը, որ նույն լեռան բոլոր վանական հաստատություններից մեջ ամենից նշանավորն եղավ: Նույն վանքին նվիրեց նաև այն երկու վրացերեն ձեռագրերը, որոնք գրել էր տվել Տայքում և Կարինում: Մեռավ 984 թ.: Սրա որդին է Բազարատ Բ Մագիստրոսը, որ տե՛ս առանձին.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Գ. 54—65, Ասող. Գ. Ժ, իէ, լէ, խ:

— 3. Թոռնիկ (№ 6). Ակինեան, Մատեն. հետազ. Գ. 70 միացնում է սրա հետ Թոռնիկ Գ, որդի Վարազվաչէի՝ եղբոր Յովհաննէս Թոռնիկ Բ վանականի և թոռն Չորտուանէլ Ա-ի, Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից: Այս Թոռնիկը Վրաստանում զորավար էր նախապես. իր բռնակալության պատճառով ամբաստանվեց կայսեր առաջ, որը զրկեց նրան իշխանությունից և Աղրիանուպոլիս վանքը դրավ, ուր ստացավ լեռն անունը: Թոռնիկը զայրացավ, գրգռեց շրջակա դուրսերին և նրանց հետ միանալով արշավեց Կոստանդին Թ Մոնոմախոս կայսեր դեմ (1047 թ.):

— 4. Թոռնիկ Եսթիմիոս, Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. խոսել է մի դամբանական՝ Աթէնքի Նիկողայոս միտրոպոլիտի վրա՝ 1175 թ.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Գ. 74:

— 5. Թոռնիկ Գէորգ, կոչված μαϊστωρ τῶν ρητόρων. Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. գրել է Ներբողեան Իսահակ Անգելոս կայսեր

վրա և մի ուրիշը Գէորգ պատրիարքի (1192—1199 թթ.) վրա.— Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 74:

— 6. Թոռնիկ Դ, Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. Սկիզբիցէս հիշում է նրան «Թոռնիկ օ Խοστέρτζις» ձևով. զորավար, որ հունական բանակում կոչում էր Խլաթի առաջ, 1071 թ.— Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 73—74:

— 7. Թոռնիկ Դեմետրիոս, Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. եպիսկոպոս Կաստորիայի. հայտնի է Լատինացոց դեմ գրած իր հակա-ճառություններով (ԺԹ դար).— Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 74:

— 8. Թոռնիկ Դեմետրիոս Կոմնենոս, Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. Յովհաննէս Դ Լասկարիսի (1258—1259 թթ.) օրով պետական վարչության մեջ բարձր դիրք էր գրաված. սրա աղջիկը ամուսնացավ Թէոդորոս Պետրալիփոսի հետ.— Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 74:

— 9. Թոռնիկ Կոստանդին, Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. ստացավ սերաստոկրատոր տիտղոսը՝ 1260 թ.— Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 74:

— 10. Թոռնիկ Թէոդորոս, Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. կոչվել է «մեծիմաստ ձերոնի». ասում են, թե իր մահվան անկողնում ողբացել է Պոլսի մոտալուտ անկումը՝ 1261 թ.— Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 75:

— 11. Թոռնիկ Դեմետրիոս (Δημήτριος Τορνικιός ὁ Πιγερνός), որի կինն է «Αννα η Τορνικια η Πιγερνισσα», սրանց զավակներն են Յովհաննէս Կանտակուզենոս, Անդրոնիկոս և ազգիկները՝ Մարիամ և Իրենէ: Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից են: Մակեդոնիայում Ջաւանտիսի մոտիկ վելիցիսթա գյուղում ունեին կալվածներ, որ նվիրեցին Աթոսի Պանտոկրատոր վանքին, 1358 թ.— Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 75:

— 12. Թոռնիկ Անդրոնիկոս Կոմնենոս, Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. հիշվում է սրա տապանագիրը՝ ԺԳ դար.— Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 74:

— 13. Թոռնիկ Միքայէլ. Տայոց Թոռնիկեանց տոհմից. ստացել է գունդատապլի աստիճանը՝ 1320 թ.— Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 75:

— 1. Թովմաս Արտուան, հայ պատրիկ Բիզանդական պետության մեջ, ԺԱ դար. մնում է իր կնիքը. այլուստ ոչինչ հայտնի չէ:—Տէր-Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 576:

— 2. Թումայ, հոգևոր եղբայր Կիրակոս միայնակեացի, ոք

գնեց Բզնատիոս Հոռոմոսցու գրած մի Աւետարանը և նվիրեց Մարտիրոս քահանային, 1400 թ.—Յովաէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 65 ր:

— 3. Թումա (№ 84), որդի Մկրտիչ քահանայի, որ Բերկրիում Յակոբ կրոնավորին գրել ավեց մի ծաղկազարդ Աւետարան, 1418 թ. (Ստարք 65): Սրա հետ նույնն է Թուման (№ 3), (վերջաձայնը որոշիչ հոդ է), որդի Մկրտիչ քահանայի, որ Բերկրի քաղաքի առաջնորդն էր 1422 թ. (Ձեռ. Վասպ. 350): Սրա եղբայրն է Պետրոս ծաղկարար: Հայրը նշանավոր Մկրտիչ քահանան է, որդի Օզբէկի:

— 4. Թումայ ոմն, որի կինն է Ոսկի. ունեին մի ձեռագիր Աւետարան, որ շնորհեցին Վարդան արեղային՝ Սպատի անապատում արտագրելու նպատակով, այբի Թումայ քահանայի համար, 1421 թ., Ձեռ. Վասպ. 332:

— 5. Թումա տանուտէր, որին որդեգրեց տանուտեր Յովհաննէսը (Վանում) և թերևզ իր տանուտերությունը նրան հանձնեց: Թուման Վարդանին կազմել է սովոյ Յովհաննէս տանուտերի ծառընտիրը 1453 թ., որ նույն Յովհաննէսը նվիրել է Թումային.— Հրտր. Ազաթ. 1909 թ. յոչ. Ծ—ՄԱ:

— 6. Թումայ սարկաւազ, թուղթ էր կոկում Գրիգոր քահանայի համար, երբ սա արտագրում էր Աւետարանը Ատոմ քահանայի համար, 1454 թ.—ՀԱ 1937, 580:

— Թորգոմ պարտիզակցի, պատրիարք Երուսաղեմի, հաջորդեց Եղիշե Դուրյանին և գահակալեց 1931 թ.:

— 1. Թորոս միակեաց, միաբան Ակների վանից. թուղթ էր կոկում Դաւիթ Բջնեցու համար, երբ սա օրինակում էր Ազաթանգեղոսը 1261 թ.—Հրտր. Ազաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԼԲ:

— 2. Թորոս սարկավազը (№ 48), ըստ Սիսուան 196 արտագրել է Մեծքարում նաև մի Աւետարան՝ 1260 թվից մի քանի տարի հետո, «վասն ներսիսի սպասաւորի բանի՝ ձեռնուղթեամբ արեւանաւորին իրոյ՝ «մաքրակրօն արհիեպիսկոպոսին Տէր Յակոբայ», որ յամի 1268 ամբարձաւ ի գահ կաթողիկոսութեան, և գիտնական թականուանյւր. միւս ևս Աւետարանի գրիչ յամի 1293, յաստուածարնակ ուխտս Մեծայր»: (Դժբախտաբար շատ խառն և երկիմաստ տողեր են):

— 3. Թորոս, պարոն, փոխանորդ գունդատապլի Հայոց թագավորի Այսսում, հիշված 1304 թ.—Սիսուան 366 ր, 367 ա:

— 4. Թորոս պայտար, 1307 թ.—Տե՛ս Օշին Վասիլենց:

— 5. Թորոս Յովհան, 1307 թ.—Տե՛ս Օշին Վասիլենց:

— 6. Սիր Քորոս Միխայլենց, գլխավորն էր Այասի մաքսատան 1314 թ.—Սիսուան 368 ա:

— 7. Քորոս երեց, հանգուցյալ քահանա Անաւարդայի Ս. Աստուածածին եկեղեցու 1314 թ.—Սիսուան 243 ա:

— 8. Քորոս Սիր, եղբայր Գրիգոր և Յովհաննէս միաբանների Քիրքթի վանքի (Կիլիկիա), հիշված են 1314 թ.—Սիսուան 156 ր:

— 9. Քորոս, «հացկտոր» (միաբաններին հաց բաժանող) Քիրքթի վանից (Կիլիկիա), հիշված 1314 թ.—Սիսուան 156 ր:

— 10. Քորոս գրիչ. պանգուլտ էր ի Կիպրոս, ուր օրինակեց Նոր Կտակարանը, Կիպրոս էլ 1318 թ.—ՀԱ 1937, 381:

— 11. Քորոս, հորեղբայր Ատոմ քահանայի, որ Ազթամաբում գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—ՀԱ 1937, 580:

— 12. Քորոս եպիսկոպոս Կոպիտառայ բերդի 1467 թ.—Սիսուան 535 ր:

— 13. Քորոս պարոն, հայր Վասիլի, որ կարգվել էր Լեոն Զ-ի կողմից արքունի գանձին խնամակալ 1374 թ.—Դարդել 79, 109, 135:

— 14. Քորոս արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Մշու Ղազարու վանքի, 1496 թ.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 311:

— 15. Քորոս արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Մշու Առաքելոց վանքի, 1496 թ.—ՀԱ 1937, 320:

— Քումաչ (երկիցս), ար. թ. 7.—Ձեռ. Վասպ. 716. (1590-ից ուշ):

— Քուլթլնի պարոն, կին Սուլդանի և մայր Մատթէոս երեցի, որ օրինակեց Տօնականը Վերին Նորավանքում, 1456 թ.—Հրտր. Ազաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԶ:

— Քուլթամ, թվի երկրորդ մայր Մատթէոս երեցի. որ օրինակեց Տօնականը Վերին Նորավանքում, 1456 թ.—Հրտր. Ազաթ. 1909 թ. յոչ. էջ ԽԶ:

Ի

— Իբրանիմ փաշա, հայ քահանայի որդի. Սուլթան Սիւլէյմանի օրով կազմակերպեց աստրաղների կերպասն ու ձեր, որ հայ արհեստավորի շնորհքն էր և որոնք որպես նորաձևութուն փոխադրվեցին Եվրոպա 1530 թվին» (Ատրպետ. Ճորոխի աւազանը, Վիեննա 1929, էջ 41):

— Իկիբալա, որդի Սուլդանի և եղբայր Մատթէոս երեցի, որ օրինակեց Տօնականը Վերին Նորավանքում, 1456 թ.—Հրտր. Ազաթ. 1909 թ., յոչ. էջ ԽԶ:

— 1. Իգնատիոս, եղբորորդի Սեբաստիոյ Գրիգոր եպիսկոպոսի. իր եղբայրներն են Գրիգորէս քահանա և Խայիկ քահանա, որոնք հիշված են Դրազարկի վանքում, 1173 թ.—Սիսուան 233 ա:

— 2. Իգնատիոս վանական, միաբան Վերին Նորավանից, 1456 թ.—Հրտր. Ազաթ. 1909 թ., յոչ. էջ ԽԶ:

— Իսամ, ար. 1737 թ.—Արցախ 161:

— Իշխան, եղբայր Յակոբ փակակալի. սպասավորում էր Արարատեան գավառի Սեբեկի գյուղի Ս. Յովհաննէս վանքում, 1441 թ.—Հրտր. Ազաթ. 1909 թ., յոչ. էջ ԽԶ:

— Իսրայէլ (Մ 9), քանդակագործ. սրա հնագույն և մեծ արձանագրութունն է Տիգրան Լոնեցիին 1215 թվից, որ ստորագրում է ԻՂ ԳԶ (=Իսրայէլ գրիչ).—Շիրակ 75—76:

— Իսանէ Օրբելեան, կինն է Թուսուդան. 1177 թ. Անիի կառավարիչ.—Շիրակ 100 ր:

Լ

— Լալ Արտազեցի (Մ 1), նախապես Եսայի նշեցու մոտ էր սովորում, գնաց Բարթուղիմէոս լատին եպիսկոպոսին աշակերտելու և դարձավ ունիթոսական վարդապետ, միաբան Քոնիի վանուց «1330 թ.».—Սիսական 384 ա, Ազգապ. 1845:

— 1. Լեան երեց, աշակերտ Կոստանդին քահանա Շարահիւսանց, ընտիր գրիչ, 1306 թ.—Սիսական 517 ր:

— 2. Լեոն սպա, որ Դրազարկի Քորոս երաժշտի հետ դեսպան գնաց Անգլիոյ Եղևարդ Ա թագավորին, 1307 թ.—Սիսուան 412 ր:

— 3. Լեոն որդի Պաղտինի և եղբայր Գրիգորի, որ նորոգեց Անցմնցուկ գետի կամուրջը 1450,60 թ.—Սիսուան 538 ա:

— 4. Լեոն, որի տունը կողոպտվեց Սսում, թուրքմենների արշավանքի ժամանակ, 1461 թ.—Սիսուան 544 ր:

— 5. Լեոն, որդի Յովհաննէս քահանայի Կանչ բերդի. Զարմանդուխտ հերոսուհու ցեղից. հիշված է 1473 թ.—Սիսուան 184 ա:

— Լուսվարդ, նորակերտ իգ. անուն (տե՛ս Սովետ. Հյստ. 1945 հուլ. 10, էջ ա, սյուն. 6-րդ):

Խ

- Խաղ արեղա, հիշված է նաև 1534 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 647:
- 1. Խաթուն, «միւս կենակից» Ֆարաճի, որ Հալէպում, Մեկրիսեթ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Հալէպի Ա. 96 ր:
- 2. Խաթուն, դուստր Հասանի Դիւումեանց. իր երկու եղբայրներին՝ Սենեքերիմի և Սևադայի հետ Խաչնից եկավ Գագի և Տաւուշի տեր Զաքարայի մոտ՝ ամուսնանալու նրա հետ. երկու եղբայրները մեռան և նրանց հիշատակին Խաթունը շինեց Հաղբատի Ս. Աստուածածին եկեղեցին (Թվականն անհայտ).—Արձ. Երզնէկեանց, Հնախ. տեղագր. 35:
- Խանխարուն, իգ. թ.?.—Արցախ 200:
- Խաղբակ կամ Հաղբակ, որդի Միրիշեկի, եղբորորդի Զուճայ Բ-ի, Պոռշեան տոհմից. հիշված են 1475 թ.—Խաղբակեանք 222, 236:
- Խանրէկի անվան ավելի ուշ հիշատակութիւնն է Ղամպէկի, ա՛ր. հիշված է 1798 թ.—Ձեռ. Հալէպի Բ. 76 ր:
- Խանէս, ար. թ.?.—Ձեռ. Վասսյ. 550:
- 1. Խաչատուր դպիր Երուսաղեմացի, միաբան Գալու վանից (Գիլիկիա), կազմեց այն Մանրուամունքը, որ գրեց Սիմէոն քահանան 1325 կամ 1336 թ. Սիսուան 201 ր:
- 2. Խաչատուր, որդի Կալոցի և եղբայր տանուտէր Դաւթի, որ Քացու գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան 1437 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 379:
- 3. Խաչատուր կրոսավոր, Արարատեան Սերկկի գյուղի ուսուցիչն ու քահանան էր. 70 տարեկան հասակում մեծ նեղութիւններով Գալուսի գնաց Երուսաղէմ. վերադարձին գնեց Թուղթ և հասցըրևց Յովհաննէս միայնակեացին, որպեսզի օրինակեր Ճառընտիրը նույն Սերկկի գյուղում, 1441 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ., յոչ. էջ ԽԹ:
- 4. Խաչատուր, որդի Յովանէսի, եղբայր Սարգիս կրօնավորի, որ Երուսաղէմում արտագրեց Գանձարանը 1457 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 166 ր:
- 5. Խաչատուր, միջնորդ եղավ գրութիւն կամ գնման այն Աւետարանի, որ օրինակեց Ներսէս արեղան Աղթամարում, 1461 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 438:
- 6. Խաչատուր կրօնավոր, գրել տվեց կամ գնեց մի Յայս.

- մատուրք և նվիրեց Մարմետի եկեղեցուն 1462 թ.? (բայց գուցե ավելի ուշ).—Նօտարք 209:
- 1. Խաչիկ, միաբան Սեալ լեռան Պապահայ վանից. Կանոնագրքի իր մի օրինակը երկար ժամանակ շնորհեց Յովհաննէս գրչին՝ արտագրելու համար Արմանի լեռան Յովհաննու անապատում, 1098 թ.—Ակիմեան, Քուլթ Մակարայ 102, 103:
- 2. Խաչիկ քահանա, եղբորորդի Սեբաստիոյ Գրիգոր եպիսկոպոսի. իր եղբոր Գրիգորէս քահանայի հետ Քորոս գրչին գրել տվին Պօղոսի թղթերը, Դրազարկի վանքում, 1173 թ.—Սիսուան 233 ա:
- 3. Խաչիկ, կինն է Ազիզմէլէք, ծնողներն են Գրիգոր քահանա գրչի, որ Աղթամարում, Սուլթանմէլէքի համար օրինակեց մի Աւետարան, 1452 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 415:
- 4. Խաչուկ, որդի խոշա Յովհաննէսի, որ ժառանգեց Տարօնի իշխան իր հորեղբորորդի խոշա Յովսէփի Մուշում գրել տված Աւետարանը՝ 1488 թ.—Ձեռ. Սեբ.=ՀԱ 1925, 263 (տպ. Խազուկ):
- Խասսէկ երեց (№ 3). բուն անունն է Խաչատուր Խասսէկ երեց Կաֆացի, որի մասին ընդարձակ տե՛ս Ակիմեան, Մատեն. հետազ. Գ. էջ 173—189. տալիս է նրա արտագրած ձեռագրերի հիշատակարանները, գրած տաղերի ցուցակը (ընդամենը 7 տաղ) և նրա մահվան առթիվ գրված երկու ողբ ամբողջութեամբ:
- Խատասպ, որդի Մարեցի Զարմանի. վկա է գրվում մի Աւետարանի գնման, 1356 թ.—Արցախ 261:
- Խէրէֆ, դուստր կամ եղբորդուստր տանուտէր Սահակի, որ Խիզանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1474 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 470:
- Խէրադին, տանուտէր Սերկկի գյուղի (Արարատեան գավառ), 1441 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ., յոչ. էջ ԽԹ:
- Խէրխարուն, կին Սուլտանի՝ որդու Առաքելի, որ էր եղբայր Ստոյ Կարապետ կաթողիկոսի՝ 1448 թ.—Սիսուան 223 ա:
- Խուրճուրուղա, աթաբեգ և ամիրսպասալար, որդի աթաբէգ և ամիրսպասալար Սաղոնի. թողել է մի արձանագրութիւն Աւանի եկեղեցում 1287 թ. Աւանի հարկերի ներման համար (4. Ղաֆաղարեան, Աւանի երկլիզգվ. ծծկ. արձ. Նրեան 1945, էջ 20): Այս արձանագրութիւն գյուտով միանում են երեք տարբեր Խուրճուրուղաները, որոնք հիշել եմ հտ. Բ, էջ 557:
- Խուտիկ օղլու, հավատքը շուրանալով՝ քարկոծմամբ նահատակվեց Կարին, 1672 թ.—Քորգոմեան, Ստամպոլոյ պատմ. Բ. 517:

— Խուրամ անունը հիշված է նաև Սիսական 393 ա (ԺԶ դար)։
 — Խուրում, ար. հիշված է 1570 թ. հայրն է Յովհաննէս Խոշ-
 կաշինեցու.—Սիսական 366 բ։

Ծ

— Միտաս (Τζίτας), քաջամարտիկ զորավար (ἀνδρα πολεμικόν
 καὶ ἰκανώτατον, որ Յուստինյանոս կայսրը ստրատելատ նշանա-
 կեց Հայաստանի՝ վերջ տալով Հայաստանի սահմանագլխի
 վրայի փոքր-փոքր հրամանատարութեանց, ինչպես նաև մինչև
 Եռլոյն ժամանակ գոյութիւն ունեցող դուքսերի և կոմսերի դրու-
 թյան։ Այս ժամանակից սկսած հայերը խոռոն բազմութեամբ սկսե-
 շին զինվորագրվել ստրատելատի հրամանի տակ և մեծամեծ ժա-
 ույութիւններ մատուցին Բյուզանդական պետութեան (528 թ.)—
 Կիցցեր, Սկզբնաւորութ. Բիւզ. բանակաթեմերու, Վիեննա, 1903,
 էջ 12։

Կ

— 1. Կարապետ քահանան (№ 100) ոչ թե մարմնավոր, այլ
 հոգևոր եղբայրն է Գէորգ երեցի (№ 101), որովհետև Գէորգի եղ-
 բայրները (Մովսէս դպիր, Յովհաննէս և Մկրտիչ) արդեն հիշված
 են Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 241։

— 2. Կարապետ, ծերունի միաբան Ակների վանից Կիլիկիոյ.
 1261 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ., յոչ. էջ 1Բ։

— 3. Կարապետ, միաբան Նրզնկայի Ս. Կիրակոս վանքի
 1304 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 421։

— 4. Կարապետ, ծաղկեց Ոսկեբերանի Մեկնութիւն թղթոց
 Պօղոսի, որ գրեց Գրիգոր գրիչը Ակների վանքում 1325 թ.—Սիսու-
 աւ 535 ա։

— 5. Կարապետ արեղա, կազմել է տվել մի Աւետարան,
 1372 թ.—Արցախ 262։

— 6. Կարապետ քահանա, եղբայր Զաքարիա փրիխտիայի և
 հայր Դանիէլ նշանավոր գրչի և Քումա կրոնավորի (№ 140), որոնք
 Աղթամարում գրել են զանազան ձեռագրեր (տե՛ս Դանիէլ № 30)։
 Հիշատակված է իր որդիների ձեռագրերում. այսպես՝ Նօտարք 20,
 107, 135. Թորոս աղբ. Բ. 277. Ձեռ. Վասպ. 311, 366, 375, 383.
 ըստ Նօտարք 135 ծան. 1 «էր սա ճարտար քարտուղար՝ յաւուրս
 Զաքարիա Բ նահատակ կաթուղիկոսի Աղթամարայ և յաջորդի
 նորին Դաւթի Գ-ի»։ 1433։

— 7. Կարապետ կրոնավոր, հոգևոր հայր Քումա գրչի, որ
 օրինակեց մի Ճարոց 1441 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 244։

— 8. Կարապետ, որդի Ստեփաննոս քահանայի. մայրն է Մի-
 նա. գրիչ. գրել է մի Ճառնտիր Յովհաննէսի համար, որ Սղկայի
 վանքում Վարդան կազմարարին կազմել տալով նվիրեց իր հոգեոր-
 դի Քումայ տանուտերին, 1453 թ.—Հրտր. Ագաթ. 1909 թ. յոչ.
 էջ Ծ—ՍԱ.—Նույնն է Կարապետ № 202։

— 9. Կարապետ վարդապետ Բաղիշեցի, տաղասաց. ծնվել է
 Բաղէշում շուրջ 1475 թ. հայրն է Ստեփաննոս, մայրը Ալամշահ.
 Աբեղա էր Մշու Առաքելոց վանքում 1496 թ., երբ կազմեց և նորոգեց
 մի հին Աւետարան։ 1502 թվին գնաց Միջագետք, ուր Բերդաձոռ
 դուղում օրինակեց մի Մաշտոց։ 1513-ին Մշոյ Եղրդուտի վանքում
 օրինակեց մի Սաղմոսարան։ 1526 թվին Մշոյ Առաքելոց վանքում
 օրինակեց մի Յայսմաւորք։ 1540 թվին դառնում է արքեպիսկոպոս
 և Առաքելոց վանքին առաջնորդ է կարգվում՝ ծերունի առաջնորդ
 Քաղէոս արքեպիսկոպոսի կենդանութեան ժամանակ, որ կանխավ
 որդեգրել էր նրան և իրեն էլ կտակակատար էր կարգել։ Այս միջոցին
 է, որ Կարապետ Բաղիշեցի արքեպիսկոպոսը շինում է Առաքելոց
 վանքի ժամատունը, ինչպես հիշված է նույն վանքի արձանագրու-
 թյան մեջ (1555 թ.)։ Ունի տաղեր ու գանձեր, թվով 6, որոնց թվու-
 մը տալիս է Ակինեան։ Տաղերի մեջ ամենից գեղեցիկն է՝

«Պուլպուլն է հագեր ի յոտրն կօշիկ,
 Զվարդն կու փնտոէ սիրով անուշիկ.
 Զայն է արձակեր, կու կանչէ վարդ, վարդ,
 Վարդ, վարդ դու զուարթ,
 Ես պուլպուլ, դու վարդ»։

Ամենից երկար տաղերն են Տաղ արարածոց (344 տող անհամ-
 ոտանավոր աշխարհագրութիւն) և Ողբ ի վերայ արշաւանադ Շահ
 Իսմայէլի (236 տող անարժեք ոտանավոր), որոնք ամբողջութեամբ
 հրատարակված են՝ Ակինեան, Մատեն. Կտաղ. հտ. Գ, Վիեննա,
 1938, էջ 311—350։

— Կարին, նախարար Հայկազանց. բնակվել է Եփրատի ափին
 և իր անունով է կոչվել Կարին քաղաքը (տե՛ս Քօսեան, Բարձր
 Հաւթ, Ա. էջ 24, քաղելով Երեմիա Մեղրեցու բառարանից)։—Առաս-
 պել։

— Կեանքում աղա ոմն Շուշեցի, թիվն անհայտ.—Սմբատ-
եանց, Երնչակ 475:

— 1. Կիրակոս երեց Զօշկանց կամ Հաբշոշեց (№ 141 և 150
նույն են):

— 2. Կիրակոս եպիսկոպոս Ամթայ (Տիգրանակերտի), անդամ
Ծ տիեզերական ժողովին, 553 թ.—Հացունի, Կարևոր խնդ. 374:

— 3. Կիրակոս վարդապետ, վանահայր Ռշտունեաց Բերդաձոր
վանքի 1446 թ.—Նօտարք 154 (Ժան. 3-րդ):

— 4. Կիրակոս. որդի Ասոմ կրոնավորի և հորեղբորորդի Բա-
ղիշեցի Հաբշոշեց Կիրակոս երեցի, որ մի Աւետարան նվիրեց Կա-
պուտ գեղի Ս. Յակոբ եկեղեցուն, 1487 թ.—Չեռ. Վասպ. 115—116:

— Կիրայ, կին Սիրունի և մայր Յովհաննէս քահանայի, որ
Կրակայ գյուղում գրել տվեց մի Աստուածաշունչ 1317 թ.—Սիսուան
547 ր:

— Կիրիոն «եռամեծ վարդապետ», որի աշակերտն է Սեթ վար-
դապետ և եղբայրն է Աւետիս միակեաց. վախճանվել է Երուսաղէ-
մում. արտագրել է Նսայի Նշեցու Մեկնութիւն քերականին. բոլորի
թվականն էլ անհայտ. բայց նրանից արտագրել է Ստեփանոս գրի-
չը 1361 թ.—Թորգոմեան, Ստամպոլոյ պատմ. Բ. 484:

— Կոզմաս, կոչված նաև Կոմս, Կաֆացի վաճառական, որ
Պոլսի Ղալաթիա յաւում շինեց Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին. 1391 թ.—
Թորգոմեան, Ստամպոլոյ պատմ. Բ. 477:

— Կոմս (№ 3), Կաֆացի հայ վաճառական. ստուգվեց, որ սրա
բուն անունն է Կոզմաս, որ Պոլիս է գնացել 1391 թ. գնել է Ղալա-
թիայում հող, որի վրա շինել է Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին: Նույնը
վերաշինվել է 1436 թ.—Թորգոմեան, Ստամպոլոյ պատմ. Բ. 475—
486:

— 1. Կոստանդին Ուոհայեցի, «յոյժ ճարտար» գրիչ, որի գրած
օրինակից արտագրեց Աւետարանը՝ Գրիգորիս երգեցող Սսեցին
1238 թ.—Սիսուան 230 ա:

— 2. Կոստանդին վաճառապան 1307 թ. տե՛ս Օշին Վասիլեց:

— 3. Կոստանդին, որդի Մեծպարոնի և եղբայր Յակոբ երեցի,
որ կազմեց այն Մանրումունքը, որ օրինակեց Ստեփանոս գրիչը
Դրազարկում, 1313 թ.—Սիսուան 234 ա:

— 4. Կոստանդին, երկու համանուն քահանաներ Անաւար-
զայի Ս. Աստուածածին եկեղեցու, 1314 թ.—Սիսուան 243 ա:

— 5. Կոստանդին Դ (№ 144) թագավորը ըստ իր հոր՝ Պաղտին
մարաշախտի անձնական հիշատակարանի արձանագրութեան ծըն-

վել է 1313 թ.—Սիսուան 413 ա, իր անդրանիկ քույր Ալիծից
(№ 4) մի տարի հետո:

— 6. Կոստանդին, հյուրատես Թիւրքթի վանից (Կիլիկիա),
հիշված 1314 թ.—Սիսուան 156 ր:

— 7. Կոստանդին քահանա, գրիչ. օրինակեց Աստուածաշուն-
չը՝ Յովհաննէս քահանայի պատվերով, Կրակայ ավանում, 1317 թ.—
Սիսուան 547 ր:

— 8. Կոստանդին արքեպիսկոպոս Դրազարկի, ջանջեր թա-
գավորութեան Հայոց 1321 թ.—Սիսուան 485 ր:

— 9. Կոստանդին քահանա Սոսյ Ս. Նշան եկեղեցու, որդի
Պետրոսի և Թագուհու, հայր Տիկնաց Տիկնայ, որ մեռավ 1323 թ.—
Սիսուան 223 ա:

— 10. Կոստանդին, հոգևոր հայր Գրիգոր գրչի, որ Ակների
վանքում օրինակեց Ոսկեբերանի Մեկնութիւն թղթոցն Պօղոսի,
1325 թ.—Սիսուան 535 ա:

— 11. Կոստանդին Մարաշցի քահանա. 100 դրամ նվիրեց
իբր օգնութիւն Գրիգոր գրչին, որ օրինակում էր Աւետարանը Դրա-
զարկի կամ Փոսի վանքում, 1325 թ.—Սիսուան 234 ր:

— 12. Կոստանդին ձիւար (ասպետ), Գուրգոն թագավորի
կողմից դեսպան ուղարկվեց Անգլիոյ Նդուարդ թագավորի մոտ
:343 թ.—Սիսուան 559 ր:

— 13. Կոստանդին զորավար, դեսպան - ուղարկվեց Հայոց
թագավորի կողմից Տրանսխայի և Անգլիայի թագավորների մոտ,
1349 թ.—Սիսուան 559 ր:

— Կուրաթ, թիվն անհայտ.—Չեռ. Վասպ. 606:

— Կոփրեդ, հայր Վահրամ մարաշախտի (+1220 թ.), որը
անունը թեև Տրանկ է, բայց ինքը Տրանկ է. Լեոնի 1210 թվի պար-
զևագրում կոչված է Gofred.—Սիսուան 334:

— Կրօլ (գրված հյց. զԿրօլ), ծագումն անորոշ. ար. մի ան-
գամ գործածված եմ գտնում անհայտ թվականով (ԺԶ դար).—
Չեռ. Վասպ. 780:

— Կրենիտլս Մամիկոնեան, Տարօնի Թոռնիկ (№ 2) իշխանի
մահից հետո, նրա կնոջն ու անշահափառ որդուն փոխադրեց Պոլիս
(Ժ դար).—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Դ. 80—81:

— Հալապ անունը ավելի ուշ հիշված է 1746 թ. (Ոսկեան,
Ծղիա Մուշեղեան, էջ 5):

— Համամ իշխանը, որ ըստ Զամչ. Բ. 339 դրինք վրացի, ըստ

Տաշեան (Հայ բնակ. Սև ծովէն մինչև Կարին, էջ 23) հայ է, վրացի վաշտեան կամ վաշտէ իշխանի թեոքորդին. շինեց Համամաշէն=Համշէն ավանը՝ Քաշքար լեռան ստորոտում: Թվականը Չամչ. դնում է 632, իսկ Տաշեան՝ 627—628 թթ.:

— 1. Հայրապետ (№ 45), Ծօթնաբլուր (կամ Ծօթնաղբիւր) գյուղից, աշակերտ Ծսայի Նչեցու. գնաց աշակերտելու Բարթուղիմէոս լատին եպիսկոպոսին և դարձավ ունիթոռական վարդապետ, միաբան Քոնիի վանուց «1330 թ.».—Սիսական 384 ա, Ազգապ. 1845:

— 2. Հայրապետ վարդապետ, ուսուցիչ Յակոբ գրչի, որ Աղթամարում օրինակեց Աւետարանը խոջա Միրիչանի համար 1493 թ.—Չեռ. վասպ. 520:

— Հանգադա, կին Կաքաւի՝ եղբորորդու Ստեփաննոս Ղարիպշայի, որ կիմ կղզում գրել տվեց մի Յայսմաուրք 1457 թ.—Չեռ. Քար. 104 ա, 105 բ:

ՀԱՍՐԱԹ, ար. <արար. حسات hasrāt «կարոտ» բառից. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1745 թ. (Ոսկեան, Եղիա Մուշեղեան, էջ 40):

— Հոաղամիստ. սրա վրա գրված մի քանի ուրիշ ողբերգությունների և նրանց քննության մասին տե՛ս այժմ՝ Վ. Թերզիբաշյան, Տեղեկ. Ակադ. 1946, № 6, էջ 62—65:

— Հոուփինոս եպիսկոպոս Սեբաստիոյ Հայոց, անդամ Ծ տի. հզերական ժողովի, 553 թ.—Հացունի, Կարևոր խնդ. 375:

Ղ

— Ղազար վարդապետ, միաբան Մշոյ Ղազարու վանից, 1496 թ.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Գ. 311:

— Ղայեաթ իգ. անվան հիշատակությունը 1673 թվից տե՛ս Քօսեան, Բարձր Հայք Ա. 157:

— Ղուլ-օղլի Երզնկացի, աշուղ ԺԾ դարի սկզբում.—Տեղեկ. Ակադ. 1946 թ., № 2, էջ 79:

— Ղուրպաթ, իգ. 1708 թ.—Չեռ. վասպ. 563:

— Ղուցի անունը հիշված է նաև 1710 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա. 329 ր):

Ճ

— Ճան, իգ. հիշված է 1327 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում.—Չեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 462):

Մ

— Մախրում, հիշատակված է ներքին Ագուլիսի եկեղեցու մի խաչքարի վրա ՋԻԷ=1478 թ.—Ազգագր. հանդ. ԺԱ, էջ 313:

— Մանդի, հտ. Գ, էջ 170 շնչել մամողջությամբ, որովհետև հայ չէ և Յովան քահանային նահատակողն է. տե՛ս Յովան № 952:

— Մահում, իգ. հիշված 1511 թ. (Ակինեան, Մատեն. հետազ. Գ. 125): Տե՛ս Մաղսում:

— Մանանայ, կին Լիպարիտի և մայր Յովհաննէս եպիսկոպոսի, որ Խարսբերդում գրել տվեց մի Ճաշոց 1466 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 479:

— Մանանայ անունը հիշված կա նաև 1677 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 454:

— Մասիկ, երևի քարտաշն է այն տասյանարարի, որ նվիրված է Աննա խաթունին, Լոր գյուղում, 1277 թ.—Ազգապ. հանդ. Գ. 162:

— 1. Մարէոս կրօնավոր, իր եղբայր Վահանի հետ մի Աւետարան է գրել տվել Թէոքորոս գրչին, շուրջ 1082 թ.—Գարեգին կթղ.՝ Կեանք և գիր, Գահիրէ 1948, էջ Ա—Դ:

— 2. Մատթևոս քահանա, գրիչ. օրինակել է Շարականը՝ Եղեաց գավառի Յաղացքար վանքում, 1437 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 463:

— 1. Մարգարէ, իր և իրանոց հիշատակին խաչքար է կանգնեցրել Եղեգիսում, 1253 թ.—Սիսական 150, իսկ նկարը՝ էջ 153:

— 2. Մարգար վարդապետը (№ 18) Օծոպեցի էր, աշակերտ Ծսայի Նչեցու և դասընկեր ու գործակից Յովհաննէս Քոնեցու.—Սիսական 375, 483, 489:

— 3. Մարգարէ Օծոպեցի, աշակերտ Ծսայի Նչեցու, գնաց աշակերտելու Բարթուղիմէոս լատին եպիսկոպոսին և դարձավ ունիթոռական. հիշված է իբրև վարդապետ և կաղմարար, շուրջ «1330 թ.».—Սիսական 375, 384 ա, Ազգապ. 1845:

— 4. Մարգարայ քահանա, միաբան Մշոյ Ղազարու վանքում.

1496 թ.—Ակինեան, Մատեն. հետազ. Գ. 312. տե՛ս Մարգար № 56:

— 5. Մարգարէ դպիր, որդի Սուլթան բեկի, Գեղարքունեաց Կած գյուղից, ժծ դար.—Սիսական 523 ր:

ՄԱՐԶԱՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. գուցե և սխալատիպ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝

— Մարհան, կին Սասնայ Հանդարեբրդցու, որ ուխտի է գնացել Գանձասարի վանքը, նվերներ է արել և պատարագ ստացել իր և իր կնոջ համար, 1271 թ.—Արցախ 178:

— 1. Մարտիրոս, որդի խոջա հաշատուրի, որ Արճէշում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1462 թ.: Մարտիրոսի մայրն է Սուլթանխանում. առաջին կինն է Շահսուլթան. որից ունեցավ երեց որդին՝ Բաշարաթ, որ «գարիպամահ» եղավ Մեղրիում. երկրորդ կինն է Բլկիցիան (սխալ տպված՝ Բլկի-Սիհան), որից ունեցավ փոքր որդին՝ Աղաջանը.—Ձեռ. Վասպ. 441:

— 2. Մարտիրոս Արղնկացու (№ 151) մասին ավելի մանրամասն տեղեկություններ տե՛ս Այլոյաճեան, Առաքելութիւն ի Հայէջ. 95—96:

— Մէլէք, կինն է Կարապետ քահանայի. ծնողներն են Յովհաննէս գրի, որ օրինակեց Յայամաուրքը 1458 թ.—Նոտարք 190 (գրում է Տիրուհի մէլիք. ուղղում եմ տիրուհի (բրիցկին) Մէլէք):

— Մելիք, կին Ստեփաննոսի. ծնողներն են Կարդան գրչի, որ Կողոց վանքում օրինակեց Աւետարանը 1461 թ.—Նոտարք 198:

— Մելիք խաթուն, կին Մկրտիչ քահանայի. ծնողներն են Աւետիս քահանայի, որ Վանում, Կարդան գրչին գրել տվեց մի Յայամաուրք 1465 թ.—Նոտարք 222:

— Մեծտիկին. տե՛ս Կիր Վասիլ, 1287 թ.:

— Մեհէր պարոն, հիշել եմ հտ. Գ. էջ 415, 1608 թվից. հիշված է իր եղբայր Արազիզի հետ իբրև իշխան Աղբակի, «որ բազում խնամս տանեն ի վերայ քրիստոնէից»: Վերջին դարձվածից երևում է, որ հայ շեն, այլ բուրդ:

— Միւրանդ կամ Միւրանց, վաճառական, բնակվում էր Իտալիոյ Պիզա քաղաքում 1282 թ. իր որդին է Պետրոս, որ տե՛ս առանձին.—Սիսական 450 ր:

— 1. Մխիթար հիւպատոս, Կրտին որդին, տանուտեր նշանակվեց Անի քաղաքում Հունաց Կոստանդին (1057—1064) կայսեր ժամանակ.—Արձ. (անթվական) Շիրակ 70, 101 ա:

— 2. Մխիթար, 1196. տե՛ս Արհեստք էջ 166:

— 3. Մխիթար վարդապետ, մի խաչքար է քանդակել տվիւր Վայոց Ձորի Բաշքենդ գյուղի Ս. Յակոբ եկեղեցու պատի վրա 1247 թ.—Սիսական 129, Արրտ. 1889, էջ 50:

— 4. Մխիթար, միաբան Գամաղիէլի վանքի. հիշված է 1397 թ.—Ձեռ. Վենետ. 1286:

— 1. Մկրտիչ վարդապետ, որդի Օրպէլի. մայրն է Դովլաթ. հոգևոր ծնողներն են Կարապետ կրոնավոր և Յակոբ. Արճէջ քաղաքում, իր հոգևոր եղբայր Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Մաշտոց (1432 թ.), որի օրինակը շնորհեց Քովմա վարդապետ Մեծոփեցին (պատմիչը), Մինաս դպիրը ծաղկեց, Յովհաննէս կրոնավորը ավելացրեց «Ծօթն օրէնք»-ը և հիշատակարանը, իսկ Հայրապետ կրոնավորն էլ կազմեց.—Նոտարք 100—101:

— 2. Մկրտիչ, եղբորորդի տանուտեր Մարտիրոսի, որ Բերկրիում գրել տվեց մի Աւետարան 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. 467:

— 3. Մկրտիչ, որդի Շաքարի և եղբայր Ատոմի, որ իր Հարիբ (№ 4) կնոջ հետ մի Աւետարան գրել տվեց Աղբակի Երնկանի գյուղում, 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 526:

— 4. Մովսէս վարդապետ, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը Մեծոփայ վանքում, 1362 թ.—Բիւրակն 1900, 103 ա:

— Մուղալ, որդի Յարաճի, որ Հալէպում մի Աւետարան գրել տվեց 1478 թ. Մուղալը նույն ձևազիրը նվիրեց Ս. Աստուածածին եկեղեցուն.—Ձեռ. Հալէպի Ա. 97:

— Մուաթ, դուստր Ստեփաննոսի և քույր Յոհաննէս կրոնավորի, որ Բերկրիի Նղավանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 347:

Յ

— 1. Յակոբ Ա (№ 11), եպիսկոպոս Սիւնեայ. հիշված է 1292 թվի մի արձանագրութեան մեջ (Ազգագր. հանդ. Գ. 129):

— 2. Յակոբ կուսակրոն քահանա (№ 156), որդի Ալեքսան քահանայի և եղբայր (ո՛չ հորեղբայր) Յովհաննէս գրչի, որ Խիղանի Ս. Խաչ վանքում օրինակեց Գրիգոր Տաթևացու Քարոզգիրքը, 1413 թ.—Նոտարք 42:

— 3. Յակոբ № 216 և № 218 նույն են. ուստի պետք է միացնել:

— 4. Յակոբ № 219 որդի Յովհաննէս քահանայի Արծկ

1464 թ. նույն է № 217-ի հետ. և թոռն է Յակոբ քահանայի (№ 218):

— 5. Յակոբ որդի Ղուլեկի (№ 270). այս նահատակի մասին մի նոր տեղեկություն տալիս է Քօսեան, Բարձր Հայք, Ա. 157 և 250:

* **ՅԱՂՄՈՒՐՇԱՅ**, ար. <Քրք. ۵۰۸۱ یا ۵۰۸۲ Եանձրեհ> բառից + արս. Ե.ի, որ փաղաքշական մասնիկ է: Հմմտ. Ծաղմուր և Աւիւն անունները: Հիշված է մի անգամ՝

— Յեաղմուրշայ, պատանի, որին գետը տարավ ու խեղդեց Ագուլիսում, 1425 թ.—Սիսական 326 ծան.:

— Յովէլ, սարկավագ ներսէս Մեծի. դարձավ եպիսկոպոսապետ կամ կաթողիկոս Վրաց, հաջորդելով Յակոբին, թեև ազգով հայ էր.—Պտմ. վր. ԺԲ (գրված է Յակոբ և սեռ. Յակոբայ).—Իսկ Վրաց. աղբ. Ա. 21, 175 գրվում է Յովել (կամ Յոբ):

— 1. Յովհաննէս եպիսկոպոս, առաջնորդ Կարնոյ 1042—1043 թթ. (Քօսեան, Բարձր Հայք, Ա. 103):

— 2. Յոհաննէս կրոնավոր, Մարմետցի. որդի Մուշի. աշակերտել է Քաղէոս վարդապետին. հեղինակն է Մեկնութիւն մարգարէության Եսայայի: Հեղինակի իսկական ընագիրը, գրված Մարմետում 1118 թ., մնում էր էջմիածնի Մատենադարանում.—Շողակաթ 195:

— 3. Յովհաննէս, որդի Վասակի. մայրն է Շուշիկ. եղբայրներն են Հասան և Վաչէ. այս բոլորը մեռած էին 1198 թվից առաջ. ինքը Մակարավանքի միաբան եղբայրների օգնությամբ նրանց հիշատակին կառուցեց վանքի փոքր մատուռը 1198 թ.—Արցախ 375:

— 4. Յոհաննէս վարդապետ, միաբան Երզնկայի Ս. Լուսաւորիչ վանքի 1287 թ.—Գարեգին կթղ. Կեանք և գիր, Գահրիէ 1948, էջ Բ:

— 5. Յովհաննէս քահանա Կարմիրվանեցի, մորեղբայր Կոստանրին արքեպիսկոպոսի, որ գրել տվեց մի Յայսմաւորք 1311 թ., երբ Յովհաննէսը մեռած էր.—Բակուրան, Կիպրոս կղ. 108:

— 6. Յոհաննէս կրոնավոր, որդի Ստեփաննոսի և Աւթայի. գրել տվեց մի Աւետարան Յակոբ արեղային՝ Բերկրիի Ծղավանքում, 1422 թ.—Չեռ. Վասպ. 347—349:

— Յոհաննէս, հիշված 1710 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 142:

— Յովսիան գրիչ, Տուրուբերանեաց Բերդակ գյուղում, Շախիկ և Քումայ քահանաների պատվերով գրել, նկարել և կազմել է մի Աւետարան, 1306 թ.—Չեռ. Վասպ. 149:

— Յուսիկ եպիսկոպոս, առաջնորդ Կարնոյ 1491 թ.—Քօսեան, Բարձր Հայք Ա. 103:

— Նատիր, գրիչ. Սուրխաթում (Խրիմ), Գրիգոր արեղայի համար օրինակեց Աստուածաշունչը 1346 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 426:

— 2. Նատիր, գրիչ. օրինակել է Ճաշոցը Խրիմում, 1358 թ.—Բիւրական 1900, 103 ա:

— Նղշունիկ (սեռ. Նղշունկէ). հայրանուն կամ մայրանուն «տանուտէրանց Նղշունկէ Վարդանին...». 1742 թ.—Չեռ. Վասպ. 565:

— Նոր-պարոն, թ.?.—Չեռ. Վասպ. 545:

— Նորվիլ Դաշտեցի, հավատը ուրացավ և Օսմանցոց կողմնանցավ, երբ մեծ բանակով նրանք արշավել էին Հայոց վրա: Մխիթար սպարապետը և Աւետիք քահանան դարանի մտան և հանկարծ հարձակվելով տաճիկների վրա Ուզունբէնդ կոչված կիրճում, շատերին կոտորեցին, մնացյալը Երասխի մեջ թափելով խեղդեցին: Վերջինն անբավ ավար, նաև 32000 հարկի թուղթ, որ այրեցին և ուրացյալ Նորվիլին էլ սպանեցին (1727 թ.).—Սիսական 304 բ:

— Նուսրաթ խաթուն, դուստր Կիր Վասլի, որ ուխտի եկավ Երզնկայի Ս. Լուսաւորիչ վանքը 1287 թ.—Տես Կիր Վասիլ:

Շ

— Շալշուֆ խաթուն, թ.?.—Չեռ. Վենետ. Ա. 657:

— Շալշուֆ, թ.?, անդ, այլ, էջ 658:

— Շահսաւամ, իգ. Սովետ. Հյւստ. 1949 թ. մարտի 5, էջ ա, այուն. 5-րդ:

— Շաֆէ, ի՞գ.:

Ո

— Ուլամայ օղլի Հայրաթբէկ քուրդ, Շահարասի օրով.—Առաք. պտմ. 1884, էջ 9:

Պ

— Պարունվարդ, ար. 1633 թ.—Չեռ. Վասպ. 882:

Ձ

— Ջալալբէկ, պարոն, հայրն է Մակունցի Գրիգոր կաթուղի-կոսի, որ գահ բարձրացավ 1443 թ.—նօտարք 130:

— Ջանազիզ, մերձավոր Սարգիս եպիսկոպոսի, որ Գուգարաց Կոթիփորոյ Հնկուզագոմ վանքում օրինակեց Յայսմաուրբը 1427 թ.—նօտարք 85:

— Ջանիբէկ (№ 3), կինն է Նիգար, ծնողներն են Կիրակոս (№ 141 և 150) երեց Զօշկանց գրչի. հիշատակությանց մեջ ավելացնել Ձեռ. վասսպ. 116 (1487 թ.):

— Ջանիկ ս? 1585.—Ձեռ. վասսպ. 702:

— Ճանդուլի ոմն, հիշված է Տաթևի 1332 թվի մի արձանագրության մեջ, որ Լալայեանի արտագրածը լինելով (Ազգագր. հանդ. Գ. 141) մնում է անհասկանալի:

— Ջհանշայ (№ 1), որդի Հասանի Գոփեան. հիշատակությանց մեջ ավելացնել նաև նօտարք 40 (1411 թվից). տե՛ս և Աղբալառ № 7:

Ս

— 1. Սաբախմելիք, կին Քաղազարի. ծնողներն են Քուր-վանդայ խաթունի, որ Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1448 թ.—Ձեռ. վասսպ. 402:

— 2. Սաբահմելիք, իգ. 1596 թ.—Ձեռ. վասսպ. 749:

— Սատաթ, իգ. թ.? 1321-ից ուշ.—Քորոս աղբ. Բ. 346:

— Սալվար, հիշված ձեռքի վրա ավելացնել Սելվէր իգ. 1779 թ.—Ձեռ. Հալէպի Ա. 358:

— Սալվինազ, սրա փոխարեն Սելվինազ ձեռ գտնում եմ հիշատակված 1828 թ. (Քօսեան, Հայք ի Ձմիւռն. Բ. 100):

— Սալդաթ, կին Ստեփաննոսի և մայր Արաբշայ տանուտերի, որ իր երեք եղբայրների հետ Աղբակի Ծրնկանի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան 1490 թ.—Ձեռ. վասսպ. 511:

— 1. Սարգիս եպիսկոպոս Կարուց. ստորագրում է Սսոյ 1243 թվի եկեղեցական ժողովի կանոններին, որոնք Վարդան վարդապետը բերավ Կիլիկիայից Հյուսիսային Հայաստան 1246 թ.—Չամչ. Գ. 229:

— 2. Սարգիս Կաֆացի, միացնել Սարգիս № 313 և 377. Պետրոսեան 170 և Ակինեան, ՀԱ 1935, էջ 33—34:

— Սարդ-Մելիք, դուստր Քաղէոսի և քույր Զօրայի, որ Կոնթեր գյուղում Երեմիա գրչին գրել տվեց մի Մաշտոց 1474 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 339: (Տպված է մանրատառ սարդ Մելիք. ուստի կամ Վարդ Մելիք կամ Սարդ Մելիք):

— Սիոն, որդի Յովհաննէսի և եղբայր Վարդան կրոնավորի, որ Աղթամարում Քումայ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1420 թ.—Ձեռ. վասսպ. 322:

— 1. Սիւնդար, հայր Յովհաննէսի, որ գնեց մի Շարական և նվիրեց Արպելանի վանքի միաբան Յովհաննէս սարկավազին, 1449 թ.—նօտարք 160:

— 2. Սիւնդար, վաղամեռիկ որդի Փաշայի, որ իր որդիների և իր ամուսնու հիշատակին վանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1451 թ.—Ձեռ. վասսպ. 411:

— 3. Սիւնդար, քեռին է տանուտեր Խորշահի, որ վանում, Ազարիա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Ձեռ. վասսպ. 496:

— 4. Նսֆանդար, 1552 թ.—Ձեռ. վասսպ. 654:

— 5. Ասֆանդար, 1585 թ.—Ձեռ. վասսպ. 702:

— 6. Ասֆանդար, 1710 թ.—Ձեռ. վասսպ. 657:

— Սօսրն (սեռ. Սօսրնին), քրոջ որդի Ատոմի, որ Աղբակի Ծրնկանի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1498 թ.—Ձեռ. վասսպ. 526 թ. (տե՛ս և Հաբիբ № 4):

— (Մելիք)-Սօսուն, 1707 թ.—Ձեռ. վասսպ. 507:

— Սեռ. Սաւրնին ս?, 1508 թ.—Ձեռ. վասսպ. 632:

ՀԱՅՈՑ ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

Անձնանունը այն գլխավոր միջոցներից մեկն է, որով համայնքը կամ հասարակությունը զանազանում է իր անդամներից այս կամ այն անհատին՝ մյուս անհատներից: Այդ միջոցը ավելի է բնորոշվում կամ զարգանում, երբ անձնանվան վրա ավելանում է մի մականուն, կամ հայրանունը, կամ ազգանունը և կամ այդ բոլորը միասին: Կարող ենք ասել պարզապես Վահան, ավելի ճշտած՝ Գայլ Վահան, կամ Վահան որդի Հմայակի և կամ Վահան Մամիկոնյան և այլն:

Մարդկային հասարակության մեջ շատ թեկուզ ամենավայրենի մի ցեղ, որի անդամները անձնանուն չունենան: Անձնանունը համաշխարհային մի երևույթ է:

Շատերը կարծում են և կամ ա՛յնպես են հավատացած, թե անձնանունները ծագում չունեն, այսինքն աննշանակ ձայներ են, և կամ ավելի գիտական ձևով արտահայտվելով՝ արմատական բառեր են: Այս կարծիքը առաջացել է նրանց մեջ հասարակ անունների համեմատությամբ: Ինչպես որ՝ սեղան, ջուր, առև, փայտ, ծառ բառերը արմատ են և մենք միջոց չունենք վերածելու նրանք իրենց մասերին, նույնպես են համարվում նաև անձնանունները՝ Միխայել, Տիգրան, Նովանդ, Քաղեոս, Հովսեփ և այլն:

Այս կարծիքը ճիշտ չէ: Հասարակ անունների մեջ կան և պետք է որ լինեն արմատներ կամ արմատական բառեր, բայց անունների մեջ չկա արմատական բառ: Բոլոր հատուկ անունները, լինեն նրանք մարդու, թե տեղի (լեռան, ծովի, լճի, գետի, քաղաքի, գյուղի և այլն), կազմված են հասարակ գոյականներից, և են բարդ կամ ածանց բառեր: Ուրիշ խոսքով՝ ամեն հատուկ անուն մի բառ է. նշանակությամբ օժտված հասարակ անուն:

Մեր հասարակության մեջ այս սխալ կարծիքը առաջացած է հատկապես ա՛յն պատճառով, որ մեր ամբողջ շրջապատը լցված լինելով անթիվ, անհամար օտար անուններով, որոնց իմաստը անծանոթ է մեզ, ենթադրում ենք, թե անունները առհասարակ անիմաստ ձայներ են:

Քե ի՛նչպես կարելի է իմանալ, թե այսինչ անունը հայկակա՞ն է, թե օտար, պետք է դիմել ստուգաբանության: Եթե մի որևէ անուն մեզ համար և մեր լեզվով որևէ իմաստ տալիս է, ուրեմն հայկական է. իսկ եթե ոչինչ չի նշանակում, ուրեմն օտար է: Այսպես օրինակ՝ Աստվածատուր, Խաչատուր, Տիրատուր, Հրաչյա, Վարդգես, Նոբայր, Փիրայր, Հրայր, Մարգար և այլն հայկական անուններ են, որովհետև հայերեն են և հայերենով մի բան նշանակում են: Աստվածատուր նշանակում է Աստուծո տվածք, Խաչատուր՝ խաչի տվածք, Տիրատուր՝ Տիրոջ տվածք, Հրաչյա՝ հրային աչքեր ունեցող, Վարդգես՝ որի գեսը, այսինքն մազերը վարդի նման են, Նոբայր՝ նոր այր, նոր մարդ է, Փիրայր՝ ժիր այր, ժիր մարդ է, Հրայր՝ հուր այր, այսինքն կրակե մարդ է, Հրանդ՝ հուր է անդ, այնտեղ՝ սրտում կրակ կա վառված, Մարգար՝ մի մարգարե է, ապագայի գուշակ և այլն:

Իսկ Պետրոս, Պողոս, Առն, Գուրգեն, Գրիգոր, Փիլիպոս, Արզուման, Ռուբեն, Ալավերդի, Սենեֆերիմ և այլն հայերենի մեջ ո՛չ մի իմաստ չունեն, հետևաբար հայկական անուն չեն: Նրանք օտար անուններ են և յուրաքանչյուրը պատկանում է այն ազգին, որի լեզվով ստուգաբանվում է կամ որից որ առնված է: Պետրոս հունարեն է և հունարենում Πέτρος նշանակում է «քար».— Պողոս լատիներեն է և լատիներեն paulus կամ paullus նշանակում է «փոքրիկ».— Առն հունարեն և լատիներեն է. այս երկու լեզվով Leo, Λέων նշանակում է «առյուծ».— Գուրգեն պահլավերեն կամ պարսկերեն է և պարսկերեն կամ պահլավերեն gurg, gurgen նշանակում է «գայլ, փորրիկ գայլ».— Գրիգոր հունարեն է և հունարեն Γρηγόριος նշանակում է «արթուն».— Փիլիպոս հունարեն է, որովհետև ծագում է հունարեն Φίλο «սիրելի» և իպպոս «ծի» բառերից և նշանակում է «սիրասիր, ձի սիրող».— Արզուման պարսկերեն հատուկ անուն է, որովհետև ծագում է պարսկերեն արզումանդ «փափազող, ցանկացող» բառից.— Ալավերդի տաճկական անուն է, որովհետև ծագում է Ալլահ «Աստված» և վերդի «տվեց» բառերից.— Ռուբեն եբրայեցիներն է և եբրայեցիներն rau bēn նշանակում է «տե՛ս, որդի՛».— Սենեֆերիմ ասորեստաներեն է և այս լեզվով sin ahhē eriba նշանակում է «Աստված եղբայրներս շատացրեց»:

Իգական անունները արականներից այն առավելություն ունեն, որ նրանց մեջ հայկականները համեմատաբար ավելի շատ են: Այսպես, օրինակ՝ հայկական ծագում ունեն Սիրաուռ, Մաքրաճի, Տիրաճի, Քազաճի, Սրբաճի, Իսկաճի, Հասմիկ, Մանիշակ, Վար-

դուճի, Լուսնթագ, Մայրանուշ, Համասփյուռ, Ծղջանիկ, Արմենու-
ճի, Արշալույս, Արևհատ, Արեգնազան, Նագենիկ, Վարսենիկ և այլն,
և այլն: Իգական անունների այս դրական կողմը, սակայն, մի բա-
ցասական երևույթի արդյունք է—հին հայոց մեջ կնոջ անունը
տալը ամոթ էր համարվում, և փոխանակ կնոջ իր սեփական անու-
նով կոչելու, ասում էին «այսինչի աղջիկը»: Սրանից են առաջա-
ցել Տիգրանուճի, Խոսրովիդուխտ, Սահականուշ, Սմբատուճի, Սըմ-
բատանուշ և այլն, որոնք ո՛չ թե իրապես անուն են, ինչպես կար-
ծում ենք սխալմամբ, այլ նշանակում են «Տիգրանի աղջիկը, Խոս-
րովի աղջիկը, Սահակի աղջիկը» և այլն: Տրդատի քույրը կոչվում
էր Խոսրովիդուխտ, որովհետև Մեծն Խոսրովի աղջիկն էր, Սմբատ
Քաղաքատունու երկու աղջիկները կոչվում էին Սմբատանուշ և Սըմ-
բատուճի: Մինչև այժմ էլ Ղարաբաղի կամ Զանգեզուրի դուռներում
կանայք և օրիորդները կոչվում են նույն Անով. «Քարտամնի աղ-
ջիկ», փոխանակ ասելու Արուսյակ և այլն: Երևույթը շատ տարբեր
չէ, եվրոպական երկրների այն սովորությունից, որով ամեն մի օրի-
որդ իր հոր ազգանունով և ամեն մի կին իր ամուսնու ազգանունով
է կոչվում, առանց իր ծննդական անվան հիշատակություն: Ֆրան-
սիացոց մեջ կնոջ բուն անունը սուրբ ամենամեծ անարգանքն է.
այդպես են կոչվում միայն փողոցային կանայք: Այս պատճա-
ռով է ահա, որ մեր հին մատենագրությունն էլ չափազանց ժլատ է
իգական անունների վերաբերմամբ: Հայոց պատմության մեջ
իգական անուն չկա: Այս բացասական երևույթի դրական արդյունքն
այն եղավ, որ երբ անցյալ դարի կեսին սկսեց հայկական ինքնա-
գիտակցության զարթնումը, հայկական իգական անուններ չու-
նենալու պատճառով՝ ազատ ասպարեզ բացվեց բռնակերտության
և սկսեցին հորինել ամեն տեսակի իգական նորանոր անուններ:

Հայոց մեջ բուն հայկական անունների զգալի մասը օտար է:
Համարյա նույն դրության են նաև մեր շրջակա ազգերը. այսպես,
ռուսների մեջ զուտ ռուսական կամ սլավական ծագում ունեցող
Վսեվոլոդ, Վլադիմիր, Սվյատոսլավ, Յարոսլավ, Լյուդմիլա և այլ
անունների կողքին կան՝ Իվան, Սերգեյ, Նիկոլայ, Դմիտրի, Ալեք-
սանդր, Պյոտր, Պավել, Սերաֆիմ, Յակով, Խրիստաֆոր և այլ օտար
անունները: Պարսիկների մեջ բնիկ իրանական անուններ այժմ
շատ քիչ են, այսպես՝ Խուսրև, Գուրգեն և այլն, իսկ Ահմեդ, Ալի,
Հասան, Հյուսեյն, Սուլեյման, Աբբաս և այլն օտար են: Այսպես է
նաև տաճիկների, վրացոց, բրդերի մեջ:

Այսպես չեն սակայն արաբները, հնդիկները, չինացիք, եբրա-

յեցիք, չէին նաև հին հույները, լատիները և այլն: Արաբական
բոլոր անունները՝ Ալի, Օսման, Օմար, Հասան, Հյուսեյն, Աբբաս և
այլն զուտ արաբական են և արաբերեն լեզվով ունեն իրենց իմաս-
տը. Ալի նշանակում է բարձր, Հասան նշանակում է գեղեցիկ, Հյու-
սեյն՝ սիրունիկ և այլն: Հնդիկների բոլոր անունները հնդկերեն են
և նրանց մեջ օտար անուն չկա: Չինական անունները միշտ եռա-
վանկ են, ինչպես, օրինակ՝ Կոն Ֆու-ցի, Լի Հունկ-չանկ, Սուն Յան-
ցեն և այլն. սրանց մեջ առաջին վանկը ազգանունն է, մյուս եր-
կուսը՝ անուն և հայրանուն:

Սեփական կամ օտար անուններ ունենալու երևույթը կապված
է սեփական կրոն ունենալու փաստի հետ: Եբրայեցին ունի իր սե-
փական կրոնը, որ է Մովսիսականությունը և պահում է իր սեփա-
կան անունները՝ Մովսես, Աբրահամ, Իսահակ, Դավիթ, Սողոմոն և
այլն: Արաբը ունի իր սեփական կրոնը, որ է մահմեդականությունը
և պահում է իր արաբական անունները: Հնդիկը, չինացին ունեն
իրենց սեփական կրոնները՝ բրահմանականություն, բուդդայակա-
նություն, կոնֆուցիականություն, յաոցիականություն և այլն,
ուստի և պահում են իրենց սեփական անունները: Իսկ այն ազգերը,
որոնք ընդունել են մի ուրիշ ժողովրդի կրոնը, ընդունել են նաև
նրանց անունները: Տաճիկները, բրդերը, աֆղանները ընդունել են
մահմեդականությունը, որ արաբների կրոնն է, ուստի սեփական
անուն չունեն. նրանց անունները բոլոր արաբերեն են: Պարսիկ-
ները, հին ժամանակ, երբ հետևում էին իրենց սեփական զրադաշ-
տական կամ մազդեզական կրոնին, ունեին զուտ պարսկական
(իրանական) անուններ, իսկ այն օրից, երբ ընդունեցին մահմե-
դական կրոնը, և մինչև այժմ, գործ են ծածում միայն արաբական
անուններ: Այս կողմից հետաքրքիր օրինակ են տալիս փարսիները,
այն է՝ Պարսկաստանի և Հնդկաստանի արդի կրակապաշտ պար-
սիկները, որ մինչև այսօր պահում են անաղաքտ հին պարսկական
(իրանյան) անունները:

Եվրոպան հնապես երկու բաժին ուներ. հյուսիսը և արևելքը
բարբարոս էին, իսկ հարավը և արևմուտքը բունում էին հույներն
ու հռոմեացիք, որոնք շատ հին և շատ առաջադեմ մշակույթ էին
ստեղծել: Այս երկուսն էլ ունեին իրենց սեփական անունները,
հույները՝ զուտ հունարեն և հռոմեացիք՝ զուտ լատիներեն: Մեզա-
նից 1900 տարի առաջ, այս երկու աշխարհներում սկսեց քարոզվել
քրիստոնեությունը, որ վերջապես ընդհանուր կրոն դարձավ ու տի-

րապետեց ամբողջ Եվրոպայում և Ասիայի արևմտյան մասում, Իսպանիայից մինչև Հայաստանի արևելյան սահմանը:

Երբ հուլյները և լատինները ընդունեցին քրիստոնեությունը, Ավետարանի հետ պիտի ընդունեին նաև Հին Կտակարանը, որ քրիստոնեության պատվանդանն էր կազմում և հրեաների սրբազան մատյանն էր: Այս պատճառով էլ հրեական այն անունները, որոնք սովորական էին Հին Կտակարանի մեջ, գործածական դարձան նաև հուլյների և լատինների մեջ: Բայց հուլյները և լատինները, ունենալով նաև սեփական մեծ քաղաքակրթություն, հարուստ լեզու և մեծահարուստ հին գրականություն, շկարզացան հրաժարվել այս բոլորից, և նորի հետ պահեցին նաև հինը: Այսպիսով, քրիստոնեության մեջ ընդունվեցին, մի կողմից՝ հրեական (եբրայական) և, մյուս կողմից՝ հունական ու լատինական անունները: Եվ այն բոլոր ազգերը (հայ, վրացի, ռուս, գերմանացի, հունգարացի, անգլիացի և այլն), որոնք ընդունեցին հունա-լատինական քրիստոնեությունը, ընդունեցին նաև հրեական, հունական և լատինական անունները: Ուր որ կային հին կյանքին սեփական անուններ, մեծագույն շահով ջնջվեցին՝ իբրև կռակաշտության մնացորդ, տեղի տալով նոր կրոնի՝ քրիստոնեության բերած հուլյն-լատին և իւրայական անուններին:

Այժմ մասնավորենք մեր խոսքը հայոց գործածած անունների մասին:

Ո՛չ մի բան այնքան հավատարիմ կերպով չի ներկայացնում մեր պատմական կյանքի զանազան ելևէջները, մեր կրոնի ուղղությունը օտար ժողովուրդներից, ինչպես և մեր ներքին ձուլումները, որչափ հատուկ անունները:

Մենք դիտենք, որ հատուկ անունները երկու տեսակ են՝ տեղաանուններ և անձնանուններ: Տեղանունները ավելի հարատև, հաստատուն և տևական բնույթ ունեն, քան անձնանունները: Որեւէ լեռ, լիճ, ծով ու գետ մշտնջենական կյանք ունի. որեւէ քաղաք կամ դղուղ հարյուրավոր ու հազարավոր տարիների կյանք ունի. հետեւյալը և նրանց անունը ընդհանրապես մնայուն և տևական է: Բայց անձերի կյանքը առ առավելն մի դարի տևողություն ունի: Անցնում է սերունդը, փոխվում են գաղափարները, փոխվում են ազդեցությունները և անուններն էլ նրանց հետ միասին անհետանում են, տեղի տալով նորանոր ձևերի:

Անձնանունների տևականությունը որոշ շահով կախված է մի քանի հանգամանքներից, որոնք են.

1. Բառի կարծւթյունը.—Չափազանց երկար անունները շուտ են մոռացվում կամ գոնե այնքան են կրճատվում, որ այլևս անճանաչելի են դառնում.—Արեղնագով, Ագաթանգեղոս իրենց երկարության պատճառով հաջողություն չեն գտել կամ շուտ են մոռացվել: Առաջինի շափ երկար է Աստվածատուր, որ թեև շատ սովորական անուն է, սակայն ո՛չ մի տեղ չի պահված իր բուն ձևով. այլ զանազան կրճատումներով դարձել է՝ Ասատուր, Աստուր, Աստիկ, Ասո, Մատուր, Մատի:—Առհասարակ սիրելի են երկավանկ անունները. երկուսից ավելի վանկ ունեցող անունները կրճատվում են. սրա համար է, որ Մարտիրոսը դառնում է Մարտո, Մրտո, Մարտիկ.—Մկրտիչը դառնում է Մկր, Մկօ, Միկիտ, Միկիչ, Մուկուչ.—Հոփսիսմեն դառնում է Հոտոփ, Հոտոմ, Հուոի.—Նդիսաբեթը դառնում է Նդիս, Նիսսա, Նիսո, Սաբեթ, իսկ եվրոպական լեզուների մեջ էլ՝ էլիգ, էլիգա, իլգա, Իգաբելլա, Զաբել, Բելա և այլն:

2. Բառի ներդաշնակութունը.—Յուրաքանչյուր ազգի և ժողովրդի գեղարվեստական ճաշակի համաձայն՝ խժալուր և տգեղաձայն համարված անունները բնականաբար շուտով ջնջվում են, իսկ ախորժելի հնչյուն ունեցող անունները միշտ ավելի են փնտրվում:

3. Նշանակության գեղեցկութունը.—Անիմաստ կամ տգեղ համարված մի անուն ավելի շուտ է հնանում և քաշվում ասպարեզից, քան թե նշանակությամբ գեղեցիկ մի անուն.—Վարդունի շատ հին անուն է, գոյություն ունի 5-րդ դարում, հիշվում է Հայսմավորքի մեջ և դեռ երկար պիտի ապրի: Այսպես նաև՝ Շուշան կամ Շուշանիկ: Նույնչափ ախորժելի են Մանիշակ, Սիրանուշ, Հրանուշ, Վարսենիկ և այլն, մինչդեռ Ագապի, Եվպրաֆսիա, Հեղինե, Կատարինե մոռացված ու անհետացող անուններ են արդեն:

4. Այն հանգամանքը, որ պատահաբար այն անունը կրող անձերը եղել են նշանավոր և անմոռանալի մարդիկ, պատճառ է դարձել, որ այն անունները երկար ապրեն. այսպես՝ Արգար, Վարդան, Հայկ, Ներսես, Սահակ, Մեսրոպ անմոռանալի անուններ են, որովհետև մեր պատմության մեջ ունեցել ենք այս անուններով կոչված նշանավոր անձնավորություններ. իսկ Վասակ, Հուլա, Մերութան մեռած, անգործածելի անուններ են, որովհետև այս անուններով գտնված են նշանավոր մատնիչներ և դավաճաններ: Անունը ինքնին այստեղ նշանակություն չունի. Վասակ բառը իրապես ավելի գեղեցիկ է, քան Վարդան. բայց ուրացող Վասակի վատ հիշատակը մոռացնել է տվել այդ անվան գեղեցկությունն ու ներդաշնակությունը:

5. Կրօնական կամ ազգային գաղափարները.—Սրանք ժամանակի բերմունքի համեմատ են. կար ժամանակ, երբ կրոնական զգացմունքը կյանքի գլխավոր վարիչն էր. այն ժամանակ անունները ավելի կրոնական էին, ինչպես՝ Աստվածատուր, Թորոս, Կիրակոս, Մարկոս, Ղուկաս, Մատթեոս, Պետրոս, Պողոս և այլն: Կրոնական զգացմունքը անցավ գնաց և տեղի տվեց զուտ ազգային շրջանին: Դա էր անցյալ դարի կեսին: Այն ժամանակ կրոնական անունները այլևս անախորժ դարձան և նրանց տեղ սկսեցին հայ ազգային անունները—Վարդան, Սովակնդ, Զարեհ, Գուրգեն, Արտաշես, Հրաչյա, Զարմայր, Պարույր և այլն:

Եթե ուզենանք հայ անձնանունները դասավորել իրենց ուրույն խմբերով և ներկայացնել այն ազդեցությունները, որոնց ենթարկված են նրանք մեր հնագույն շրջանից սկսած մինչև այսօր, կտեսնենք, որ նրանք կալմում են 15 խումբ, որ համապատասխանում են 15 շրջանի, որոնք հետևյալներն են՝ ժամանակագրական կարգով.

1. ՆԱԽԱՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Նախահայկական անունները պատկանում են այն ժողովրդին, որ գրավում էր Հայաստանը: Հայոց լեզուն, անշուշտ, շատ բան վերցրեց նրանցից. այս կարգին են պատկանում մեր տեղանունները: Գրեթե ստույգ է, որ Հայաստանի տեղանունները ամենամեծ մասամբ նախահայկական (խալդյան) փոխառություններ են. ինչպես՝ Արարատ, Վան, Արենշ, Կարին, Մասիս և այլն, և այլն, որոնք հայերենով շեն կարող մեկնվել ամենևին: Քիչ առաջ բերված պատճառաբանությամբ՝ շատ ավելի սակավաթիվ են անձնանունները: Սրանց մեջ կարող ենք հիշել Արամ և Մանավազ: Առաջինը, անշուշտ, ծագում է խալդյան Արամե նշանավոր թագավորի անունից: Երկրորդը շատ նման է հնչում Մենվաս արքայական անվան, բայց դա պատահական է և Մանավազ իրանական անուն է: Մի կողմ ենք թողնում այն բազմաթիվ անստույգ ձևերը, մասնավորապես նախարարական տոհմանունները, որոնք զանազան հեղինակների կարծիքով՝ ծագում են նախահայկական խալդյան անուններից:

2. ԱՆՄԱՆՈՔ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Խորենացին իր Պատմության Ա գրքում տալիս է հայ անունների մի խումբ, որոնց ծագումը բոլորովին անհայտ է. Այս

կարգին են պատկանում Հայկ, Արմենակ, Արամայիս, Ամասիա, Հարմա, Արա, Դարդոս և այլն, և այլն, որոնք սուպհոլպես հայերեն չեն, քանի որ շեն կարող մեկնվել հայերենով: Թե արդյոք սրանք էլ պատկանում են խալդյան շրջանին և կամ հայկական անունների մնացորդ են և կամ փոյուղական որևէ լեզվից են փոխ առնված և կամ թե վերջապես Խորենացու հնարածներն են (դո՞ւնե մի քանիսը), կարելի չէ գիտության այժմյան վիճակում ստուգապես որոշել: Ստույգ է ինձ համար, որ Մուշեղ, հայոց պատմության մեջ այնպես սովորական մի անուն, փոխ է առնված հայկական Մուշիլի անունից: Այս անունով են կոչվում հայկական մի քանի թագավորներ (տե՛ս իմ Հայոց լեզվի պատմություն, Ա հատոր, էջ 149):

3. ԲՈՒՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Բուն հայկական անունների առաջին շրջանը ընկնում է Արշակունյաց ժամանակ: Ազաթանգեղոս, Բուզանդ, Կորյուն, Խորենացի, Փարպեցի և Եղիշե ավանդում են մեզ այս կարգի բազմաթիվ անուններ, որոնք կրկնվում են նաև հաջորդ պատմիչների մոտ: Այս անունները զուտ հայկական են, որովհետև մեկնվում են հայերեն լեզվով. ինչպես՝ Արձան, Տիրայր, Այրուկ, Աստղիկ, Գյուտ, Թաթիկ, Թաթուլ, Թոռնիկ, Իշխան, Եղբայր, Երանյակ, Զարմայր, Բազուկ, Գռուկ, Առնակ և այլն: Բուն հայկական անունների մեջ շատ սովորական են կենդանիների և թռչունների անունները, ինչպես՝ Ալյուծ, Այծեմնիկ, Կուրյուց, Արտույտ, Գառնիկ, Եզնիկ, Յլիկ, Ընջուղ, Մրջյունիկ և այլն:

Բուն հայկական անունները, ինչպես ասացինք, պատկանում են Արշակունյաց շրջանին, ավելի որոշ խոսելով՝ նախաքրիստոնեական հայության: Քրիստոնեությունից հետո սրանք սկսում են կամաց-կամաց տեղի տալ. Մեծ Անիշխանության կեսից հետո, արարական տիրապետության և Բագրատունյաց թագավորության ժամանակ շափազանց սակավաթիվ են դառնում և Ռուբինյանց ժամանակ բոլորովին անհետանում են: 19-րդ դարի կեսից հետո, երբ սկսեց հայկական զարթնումը, բուն հայկական անունները նորից կենդանացան և նրանցից լավագույնները, այսինքն իմաստով գեղեցիկները, պատմության էջերից դուրս բերվելով, նորից գործածվել սկսեցին՝ ոմանք կրոնական, ոմանք էլ աշխարհական շրջանակներում, ինչպես՝ Տիրայր, Կուրյուց, Եզնիկ, Գառնիկ, Զարմայր, Երանյակ, Իշխան, բայց ոչ Մրջյունիկ, Յլիկ, Արտույտ և այլն:

4. ՊԱՀԼԱՎԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Պարթևական ազդեցությունը հայոց վրա շափազանց մեծ է: Պահլավերենը հայ ազնվականության լեզուն էր. պայատականները և նախարարները այդ լեզվով էին խոսում, դիվանական հարաբերությունները այդ լեզվով էին կատարվում: Զարմանալի չպիտի թվա ուրեմն, եթե ասենք, թե հին հայոց անունների որոշ մասը, որոնք մենք զուտ ազգային անուններ ենք համարում, պարզապես պահլավական փոխառություններ են. այսպես, օրինակ, Վարդան, Վահան, Ռագարատ, Ատրեբրսեհ, Գրաստամատ, Զարեհ, Սեպուհ, Զոհրապ, Խոսրով, Խոսրովիդուխտ, Համազասպ, Արտաշես, Գիսակ, Գուրգեն, Անուշ, Աշխեն, Առաստամ, Արշակ, Սանատրուկ, Արտավազդ, Տրդատ, Վրամշապուհ և այլն, և այլն:

Պահլավական անուններն էլ իրանյան տիրապետության անկումից հետո սկսեցին մոռացվել. Ռուբինյանց իշխանության ժամանակ ամենամեծ մասամբ ջնջված են արդեն. մնում են միայն նրանք, որ ներկայացնում են մեր պատմության ամենամեծ դեմքերը, ինչպես՝ Վահան, Վարդան, Տրդատ և այլն: Հայկական զարթնումին նորից կենդանացան նրանք և այսօրվա հայության ամենասիրելի անուններն են:

5. ԱՍՈՐԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Քրիստոնեությունն ընդունելուց հետո, հայերը առաջին անգամ ընկան ասորական ազդեցության տակ: Հունաստանը հեռու էր, իսկ Միջագետքը շատ մոտիկ: Բազմաթիվ ասորի քարոզիչներ կային մեր երկրում, ուր նրանք իրենց լեզուն տարածում էին եկեղեցու բնակից: Եկեղեցական պաշտամունքի լեզուն ասորերենն էր. Ավետարանը ասորերեն էր կարդացվում. հայ երիտասարդները իրենց ուսումը Եդեսիայի դպրոցումն էին ստանում. Աստվածաշունչը առաջին անգամ ասորերենից թարգմանվեց: Այս ժամանակաշրջանում մեր մեջ մտան մի խումբ ասորերեն անուններ, ինչպես՝ Արշամ, Արգաթ, Եղիշե, Գաղիշո, Բարզափրան և այլն: Ասորական ազդեցությունը կարճատև եղավ. շուտով վրա հասան հունական և հետո զուտ հայկական քաղաքակրթությունը, որոնք խեղդեցին ասորականը: Ասորական անուններն էլ ջնջվեցին և նրանցից հազիվ մեկ-երկուսը կյանք ունեն այսօր. այն է՝ Արգաթ և Եղիշե, որոնք ապրում են շնորհիվ այն հանգամանքի, որ ներկայացնում են մեր առաջին քրիստոնյա թագավորի (ըստ ավանդության) և մեր ամենից սիրելի բանաստեղծ պատմագրի անունը:

6. ԵՐԲԱՅԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Երբայական քաղաքակրթությունից խորապես ազդված ազգերի մեջ գտնվում ենք նաև մենք: Եղմարիտ է, թե այս ազդեցությունը անմիջական հարաբերությանց արդյունք չէ և հույների միջոցով հասել է մեզ, բայց այնքան սաստիկ է եղել այն, որ շատ տարրեր ձև չպիտի ունենար, եթե անմիջական հարաբերության ծնունդը լիներ: Քրիստոնեության և Աստվածաշնչի միջոցով երբայեցեցեց անցել է մեզ անձնանունների մի մեծ թիվ, որ 1600 տարուց ի վեր մեր ամբողջ կյանքն է լցնում: Ադամ, Եվա, Աբել, Աբրահամ, Սեթ, Սահակ, Դանիել, Գաբրիել, Դավիթ, Ծալայի, Հակոբ, Զաֆարիա, Սողոմոն և այլն, և այլն հայ ժողովրդի բոլոր խավերի համար այնպես ծանոթ, այնչափ սովորական, այնքան հայացած և այն աստիճան ընտանի անուններն են, որ դեռ դարեր ու դարեր պիտի ապրեն. և հազիվ թե կարելի լինի ասել, որ երբևիցե պիտի կարենան ջնջվել հայության և աշխարհի միջից:

Երբայական անունները անցել են մեզ Աստվածաշնչի թարգմանության միջոցով, և որովհետև մեր Աստվածաշունչը թարգմանված է հունարենից և ո՛չ թե ուղղակի երբայեցեցեցից, ուստի այս անուններն էլ կրում են հունական կնիք: Այստեղ ամենացայտուն կետը հետևյալն է—հունարեն լեզվի մեջ չկա շ ձայնը. ուստի ուր որ երբայերենը ունի շ, հույներ դնում է ս: Մենք էլ, թեև ունենք շ ձայնը, բայց հետևելով հունարենին՝ դնում ենք ս: Այսպես, օրինակ՝ երբայեցից ասում է Երաշիմ, իսկ մենք ասում ենք Երասաղեմ: Այս երևույթը ընդհանուր է բոլոր եվրոպական ազգերին:

7. ՀՈՒՆԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Հույներ քրիստոնեության տարածիչ և համաշխարհային քաղաքակրթության դայակն է եղած. չկա աշխարհիս մեջ մի ազգ, որ հունական քաղաքակրթությանը որևէ բանով պարտական չլինի: Չինացիք անգամ հունարենից փոխառյալ բառեր ունեն: Առանձնապես մեր ազգը ամենամեծ շափով ազդված է հույներից: Եթե մեր նախաքրիստոնեական քաղաքակրթությունն ամբողջապես պարթևական քաղաքակրթությունն էր, մեր հետքերիստոնեական քաղաքակրթությունն էլ լիովին հունական է: Մեր գրականության մի մասը հունականի ընդօրինակությունն է. մեր առաջին գրքերը հույն հեղինակներից են թարգմանված. և այս բանը շարունակվել է մինչև Ռուբինյանց թագավորությունը. Աստվածաշունչ, Ավետա-

րան, Մաշտոց, Վարք Սրբոց, Հայսմավուրք, Խորհրդատետր՝ հունարենից են թարգմանված կամ հունականի օրինակով խմբագրված:

Այսպիսի խոշոր ազդեցության բնական արդյունքն է նաև հատուկ անունների մի առատ թիվ, որ 4-րդ դարից սկսած մինչև այսօր տիրապետում է հայ կյանքի վրա. օրինակ՝ Անաստաս (հարություն), Ղևոնդ (առյուծ), Վասիլ (թագավոր), Գեորգ (երկրագործ), Գրիգոր (արթուն), Քեոզորոս (աստվածատուր), Փիլիպոս (ձի սիրող), Կիրակոս (տերունի), Հովսիսիմե (անկյալ), Ագապի (սեր), Ստեփան (պսակ) և այլն:

Ճ. ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Վերևում ցույց տվեցինք, թե անձնանունները առհասարակ կրոնական բնույթ ունեն և ըստ այնմ կրոնակից ազգերից առնվելով՝ նրանց կրոնի հետ էլ տարածվել են:

Ի նկատի ունենալով այս տիեզերական երևույթը, տարօրինակ է, անշուշտ, այն հանգամանքը, որ հայերը, նույնիսկ քրիստոնեության ամենից պայծառ տարիներում, ընդունել են կրոնապես իրենց թշնամի ազգերի անձնանունները, ինչպես արաբների և թյուրքերի: Չգիտեմ թե ի՞նչպես պետք է մեկնել այս երևույթը: Անշուշտ մահմեդականները շատիպեցին մեզ, որ մենք բռնի կերպով ընդունենք իրենց անունները: Երևի այս էլ գերիշխան տարրի բնական ազդեցության արդյունքն է, ազդեցություն՝ որ ամեն ձևի ու ամեն հանգամանքի մեջ էլ իր գործը տեսնում է, և փոքր, նվաճված ազգերը իրեն է քաշում, իրեն է միացնում:

Մեր հին պատմության մեջ ծանոթ արաբական անուններ են Աբլխարիպ, Արուսահլ, Համամ, Մլնև և այլն: Ոմանք նաև գործածված են հայ թարգմանության մեջ, ինչպես Ճննդուկ, որ արաբական Համամ համանիշի թարգմանությունն է:

Գ. ԼԱՏԻՆԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Ռուբինյանց օրով, հարաբերությանց աճման հետ, շատացավ նաև լատինական անունների գործածությունը, ինչպես՝ Անտոն. Լեոն, Զաբել, Ալիս, Հեթում, Օգոստինոս և այլն: Ռուբինյանց պատմության անկումով լատին անունները շնչվեցին և այսօր հազիվ մի քանիսը կենդանի են նրանցից:

10. ՀԱՅ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Քրիստոնեության տարածումից հետո, երբայական և հունական անունների հեղեղման ժամանակ, ծագեց հայոց մեջ մի նոր միտք, այն է՝ թարգմանել օտար քրիստոնեական անունները: Հունական Անաստաս անվան դեմ զրին Հարություն, Ապոստոլի դեմ՝ Առաքել, Քեոզորոսի դեմ՝ Աստվածատուր, Ստավրիի դեմ՝ Խաչիկ, երբայական Մերի դեմ՝ Մխիթար և այլն: Այս երևույթը, անշուշտ, հունագետ հայրերի գործն էր և ազգային նախանձախնդրության մի ձեռնարկ հայոց մեջ: Ուշագրություն չեն դարձրել նրանք այն հանգամանքի վրա, թե արդյոք այլ թարգմանված անունների բնաձևը իրական գործածական է հայոց մեջ, թե ոչ: Օրինակի համար՝ Անաստաս, Քեոզորոս և այլն հայոց ծանոթ անուններ են եղած, բայց Ապոստոլ, Առաքել և այլն գործածական չեն եղած մեր մեջ: Թարգմանության հետ գուցենկացարար մտել են նաև նոր նմանակերտ անուններ, յուրյն էլ քրիստոնեական կյանքի բացատրություններ, հայ ժողովրդի մտքին ու սրտին մտախի ու հասկանալի բաներ, որով մեր անձնանունների բառարանը կրկնապես բնագործակվել է: Այսպես են՝ Համբարձում, Զատիկ, Գալուստ, Մարգար, Տիրատուր, Խաչատուր, Քրիստոստուր, Խաչերես, Մերոն, Կարապետ, Մկրտչի, Ավետիս, Ավագ, Մաքրուհի, Սրբուհի, Տիրուհի և այլն, և այլն, որոնք, սկսած այն օրից մինչև այժմ, ավելի կամ նվազ չափով գործածական են մեր մեջ: Մեր մտավոր զարգացման պատմության տեսակետով շատ հետաքրքիր էր որոշել, թե ե՞րբ է այս անունների ծագման ժամանակը:

11. ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Հայ կրոնական անուններից դուրս կան բազմաթիվ ուրիշ անուններ, որոնք թեև հայերենի մեջ կազմված անուններ են, բայց քրիստոնեական հավատալիքների շուրջը չեն պատվում, այլ իրենց իմաստով ներկայացնում են ավելի իրական կյանքը և շատ անգամ ներկայացնում են աշխարհիկ բանաստեղծական սիրուն պատկերներ: Օրինակ՝ Թուխձամ—մազերը սև, Շաղոսկի—որ ոսկի է շաղում, Վարդիթե—վարդի թերթ, Հերիմնագ—հերթ ինչքան նազես անում: Այս շարքի անուններից են՝ Զանազան, Վարդերես, Լույսպարոն, Նուրաև, Վարդմպու, Անձրեվարդ, Նուրվարդ, Նուրիկին, Վարդանուկ, Քնարիկ և այլն:

Հայ հասարակ ժողովրդի, շինականի բնիկ, հարազատ, յուրա-

կերտ անուններն են սրանք, որ եկեղեցական դասի պաշտած կրոնական անունների և ազնվական դասակարգի սիրած օտար անունների շրջանակում բացառիկ փայլով ցուում են:

12. ՍԵԼՉՈՒԿ-ՔԱՔԱՐԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Հայ ժողովրդական անուններին գրեթե ժամանակակից են այն բազմաթիվ անձնանունները, որ հայ ժողովուրդը փոխ է առել թաթար, սելջուկ և նորապարսիկ մահմեդական ազգերից: Հայ ժողովուրդը ընդհանրապես շատ լավ գիտեր այդ լեզուները, որով շատ դյուրավ թափանցում էր անձնանունների ներքին իմաստին և նրանց մեջ տեսած գեղեցիկ պատկերներից հրապուրված՝ վերցնում ու որդեգրում էր նրանք: Օրինակ՝ Ասլան—առյուծ, Զիվանչի—մատաղ առյուծ, Բահալու—թանկագին, Բայրաֆ—զրոշակ, Գուլբահար—գարնանային վարդ, Գուլղաստա—վարդի փունջ, Գուլմելի—վարդերի թագուհի, Գուլնիգար—վարդանկար, Հախբանդա—ծառա Աստուծո, Հախնազար—Աստվածատես, Եթար—բավական է, Քամամ—կատարյալ, Քանգրիղուլի—Աստուծո ծառա, Քուրֆանտա—նորահաս նուրար, Խուբլումելիֆ—(թաթարերեն) երջանիկ կամ օրհնյալ թագավոր:

13. ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Բոլորովին նոր ժամանակի փոխառություններ են սրանք, որ առնված են ֆրանսերենից, իտալերենից և անգլերենից. գործածական էին բացառապես արևմտահայոց, հատկապես կաթոլիկ հայոց մեջ, ինչպես՝ Ժոզեֆ կամ ճուզեփո (Հովսեփ), Ճիվան (Հովհաննես—իտալական Զիովաննի), Վալանտին, Ալբերտ, Էդուարդ, Վիկտորիա, Էմեն, Վերմին, Ադոլֆ, Իտադոլֆ և այլն, և այլն: Սրանցից իտալական ձևերը արդեն անհետացան արևմտահայոց մեջ, իսկ մյուսները շատ գործածական չեն այժմ, բացի իգական անուններից, որոնք արականներից ավելի սիրելի են դարձած այն պատճառով, որ իգական անձնանունների մի ճոխ մթերք պակասում է արևմտահայոց մեջ: Վերջին ժամանակներս Կովկաս էլ մուտք գործեցին եվրոպական անունները, ինչպես՝ Էմմա, Էլեոնորա (կրթաւոր՝ Նորա), Զուլետա, Օֆելյա, Վալենտինա, Էդուարդ, մինչև իսկ՝ Նապոլեոն, Համլետ, Հենրի և այլն:

14. ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Վերջին ժամանակներս զուտ ռուսական անունները սկսել են քաղմանալ ռուսահայ աշխարհում (Կովկաս և մանավանդ Ռուսաստան): Ռուսահայերից ոմանք ռուսական համապատասխան մի անուն փնտրում գտնում են իրենց վաղեմի անվան տեղ և այս ձևով էլ գործածում առհասարակ. այսպես՝ Նիկողոսը դառնում է Նիկոլա, Գևորգը՝ Գեորգի կամ Եգոր, Հովհաննեսը՝ Իվան, Գրիգորը՝ Գրիգորիյ և այլն:

Այս աշխատանքը այնքան է առաջ գնացած, որ բոլորովին անհամապատասխան անուններ էլ շատ անգամ լծորդվում են իրար պաշտոնապես, բավական է, որ հրկու բառերի մեջ նմանահնչյուն մի տառ կամ մի ձայն գտնվի: Այսպես՝ Մկրտիչը դառնում է Նիկիտ, Հուրուրյունը՝ Արսեմ կամ Արայում, Սահակը՝ Սալա, Մարտիրոսը՝ Մարտին, Վաղարշակը՝ Վոլոդյա, Արշակը՝ Արկադիյ և այլն, որոնք հրապարակաւ ո՛ր մի անունով չունեն ամենին: Այս «արվեստի» մեջ նշանավոր են հոտակապես նոր-նախիչեսնախի հայերը:

Առանձնապես հարգի և սովորական են փաղաքշական անունները, ինչպես՝ Միշա (Միքայել), Սաշա (Աղեքսանդր), Մաշա (Մարիամ), Թոդյա (Թեոդորոս), Լիզա (Եղիսաբեթ), Կոլյա (Նիկողայոս), Կատյա (Կատարինա) և այլն:

Նոր ռուսական անուններ են՝ Վլադիմիր, Օլգա, Օլյա, Օլիգկա, Դուսյա, Կունյա, Մարուսյա և այլն:

15. ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

Այս անվան տակ դասավորում եմ այն հայերեն անձնանունները, որոնք հայկական ազգային ինքնագիտակցության զարթնումից հետո սկսեցին գործածվել մեր մեջ, այն է վերջին 80-ամյամիջոցում: Այս ազգային ինքնագիտակցությունը, որ մերժելով զուտ կրոնական և օտար անունները, պատմության էջերից դուրս բերեց գրեթե մոռացված հայ պատմական անունները և նրանք ընդհանուր գործածության դրեց, շրջակայանցավ միայն դրանցով և սկսեց ստեղծել հատուկ անուններ, բոլորն էլ զուտ հայերեն լեզվով և հայ ազգային գաղափարների շրջանակում:

Ահավասիկ այսպիսի նոր անունների մի փոքր ցանկ—Հայաստան, Արաֆսի, Մասիս, Արարատ, Արմենուի, Հայկունի, Ագատ, Սիրանուշ, Վարսանուշ, Հրանուշ, Հրազդան, Հրայր, Հրա-չունի, Բեկրունի, Վշտիկ, Մարտիկ (ո՛չ թե Մարտիրոս բառից կրթչունի, Բեկրունի, Վշտիկ, Մարտիկ «ո՛չ թե Մարտիրոս բառից կրթչունի, Բեկրունի, Վշտիկ, Մարտիկ «կուլոդ»), Հայկազն, Հայկառամ,

Աղավճի, Արծվիկ, Հասմիկ, Քնարիկ, Արփեճիկ, Ազնիվ, Սիրական, Լուսիկ, Լուսեքագ, Գեղունի, Ազատունի, Փայլակ և այլն:

Անունները կախում ունեն նաև տեղից ու հանգամանքից: Հայության բոլոր հատվածները, թե՛ Հայաստանում և թե՛ գաղթավայրերում, միշտ մի միակ տիրապետության հպատակ շեն եղել և հետևաբար մի ազդեցության չէին ենթարկված: Պահպանված անունները կարող էին Հայաստանի արևելյան մասերում տարածված լինել, մինչև հունական անունները՝ ավելի արևմտյան մասերում, իսկ ասորական անունները՝ հարավային մասերում: Տեղական զանազանությունը ավելի որոշ է ներկայումս. Կովկասի հայերը գործ են ածում ռուսական անուններ, որոնցից ո՛չ մեկը չի մտած արևմտյան Հայաստան և գաղութները: Հունգարիայի, լեհաստանի և Ռումինիայի հայերը բնականաբար ունեն հունգարական, լեհական և ռումինական անուններ, որոնք մեր մեջ իսպառ մուտք չեն գործած:

Հանգամանքներն էլ մեծ ազդեցություն ունեն անունների տարածման վրա—բարձր դասակարգը, իբրև նորություն ու փայլի սիրահար, սովորաբար հինն ու բնիկը շուտ է մոռանում, օտար անունները ավելի է սիրում և նրանց առաջին փոխառուն է, մինչդեռ հասարակ ժողովուրդը իր ունեցածին ավելի հավատարիմ է: Պահպանված անունները առաջին անգամ ազնվական դասակարգի մեջ մտան. թափափորները, իշխաններն ու նախարարները սիրում էին կոշիկի Արշակունի ու Սասանյան արքայական տների անուններով: Ասորական, հրեայական և հունական անունները կրոնական դասակարգի մեջ մուտք գործեցին նախապես և նրա միջոցով տարածվեցին ժողովրդի մեջ: Դրա համար է, որ երբ մեկը ընդունում է կրոնական կոշում, նրա աշխարհական անունը (մանավանդ եթե հեթանոսական է) հանում են և տեղը դնում կրոնական անուն, որ լինում է հունական, եբրայական կամ ասորական: Այսպես՝ երբ Տրդատը թողեց արքայական գահը և ճգնավոր դարձավ, կոշիկը Հովհաննես: Ռուբինյանց Հեթում սպարապետը երբ թողեց սուրը և վանք մտավ, կոշիկը Անտոն: Այս սովորությունը շարունակվում է մինչև հիմա: Հայ ազգային անունները գլխավորապես Կոստանդնուպոլսում հնարվեցին և կամաց-կամաց դեպի Արևելք տարածվեցին: Երբ ես ծնվեցի (Կոստանդնուպոլիս, 1876 թ.) կարծեմ երկրորդն էի, որ Հրաչյա անունն ստացա. մինչդեռ այժմ Հրաչյա անունը սովորական է դարձել: Եթե գնանք մի խուլ գյուղ, մեր լսած սովորական անունները պիտի լինեն եբրայական, հունական և թուրքական անունները. իսկ բուն հայկական, պահպանված, եվ-

րոպական, ռուսական և հայ ազգային անունները՝ հազիվ երբեք: Մինչդեռ Կոստանդնուպոլիս, Երևան և ուրիշ կրթված կենտրոններ (Քիֆլիս, Ջմյուռնիա), առաջիններն արդեն անգործածական են դարձել և ավելի այս վերջինները գոյություն ունեն:

Նախորդ հոդվածում ես խոսեցի անունների ծագման մասին: Իմ ասածների ամփոփումը այս է.—Անունը այն միջոցն է, որով հասարակության մի անդամը (անհատը) զանազանվում է մնացյալ անդամներից: Ամեն անուն մի բառ է, որ ունի իր որոշ նշանակությունը: Անունները հաճախ ազգից ազգ փոխ են առնվում և ընդհանրանում: Հայերը թեև ունեն իրենց բնիկ սեփական անունները, բայց դրանք շատ քիչ են: Մեր գործածած անունները մեծավ մասամբ օտար են. պահլավերեն, պարսկերեն, հունարեն, եբրայերեն, թյուրքերեն և զանազան եվրոպական լեզուներով, որոնց մեջ դնում ենք նաև ռուսերեն անունները:

Այժմ խոսում եմ ազգանունների մասին:

Երբ համայնքը փոքր է, անունը բավական է անհատը համայնքի մնացյալ անդամներից զանազանելու համար: Օրինակ, մի գյուղում, ուր 10—20—30 տնվոր միայն կա, երկու սեռը բաժանելով, նրա կեսի շափ միայն տղամարդ և այնքան էլ կին պիտի լինի: Ուստի եթե մի 100 անուն լինի, այդ թիվը բավական է. ամեն մարդ էլ կիմանա, թե ո՞վ է Կարապետը, կամ ո՞վ է Գրիգորը:

Բայց երբ համայնքը մեծանում է, տների թիվը բարձրանում է 100-ների և 1000-ների, այն սակավաթիվ անունները այլևս բավական չեն: Ուստի կամ պետք է անունների թիվը շատացնեն, ինչ որ անում են, և կամ անուններին պիտի ավելացնեն զանազանիչ մեծ երկրորդ միջոց: Զարգացման այս առաջին աստիճանը կազմում է ածականը: Անվան վրա դնում են մի ածական: Վերցնում են նույն անհատի արտաքին կամ ներքին նկարագրից հատկանշական որևէ կետ: Օրինակ. հոռոմայեցվոց ինքնակալներից մեկը կոչվում էր Հուլիոս. սա մի սովորական անուն էր հոռոմայեցվոց մեջ. կային շատ Հուլիոսներ. ուստի այս Հուլիոսը մյուս Հուլիոսներից զանազանելու համար կոչեցին Հուլիոս Կեսար:—Ի՞նչ է նշանակում կեսար.—Կեսար նշանակում է փոքր ճղած: Երբ Հուլիոսի մայրը երկունքի մեջ էր, ծնունդը շատ դժվար եղավ. բժիշկները ստիպվեցին ճղել մոր փորը և երեխային այնպես դուրս բերել. Հուլիոսը կոչվեց փորը ճղած Հուլիոս: Այնուհետև Հուլիոս Կեսարը մի մեծ ինքնակալ դարձավ և նրա Կեսար վերագրիչը նշանակեց «մեծ ինքնակալ». այս է կայսր բառը:

Ածականով անուններ շատ սովորական են թե՛ պատմության և թե՛ մեր հասարակ կյանքի մեջ. օրինակ՝ Լենկ-Քիմուր (Կաղ Քիմուր), Իվան Գրոզնիյ (Իվան Ահեղ), Աշոտ Ողբամած, Գայլ Վահան, Աշոտ Երկաթ, Գող Վասիլ, Յլիկ Ամրամ, Քոռ Քաթոս, Չուլախ Սարգիս, Փալքառա Մարտին, Խապրասնի Գորգի և այլն:

Ածականներից հետո կարելի է դնել անհատի տեղը, ծնված կամ բնակված քաղաքը. այսպես՝ ունենք Գրիգոր Խորեհրդապետ, Մովսես Խորենացի, Գրիգոր Տաթևացի, Մովսես Խորենացի, Խաչատուր Տառնացի, Գեորգ Սկևացի, Ներսես Լամբրոնացի և այլն:

Երրորդ միջոցն է հայրանվան գործածությունը. արսպես՝ Գրիգոր որդի Հովհաննու, Տրդատ որդի Խոսրովու, Սմբատ որդի Աշոտի: Քյուրքերի մեջ՝ Հյուսիսն օղլի Ալի, Ալի օղլի Սուլեյման և այլն: Արաբների մեջ՝ Հասան իբնի Ալի, Ալի իբնի Վեհափ, Մեհմեմեդ իբնի Սուլեյման: Ամենքիս հայտնի է ուսաց մեջ ընդունված սովորությունը, հայրանունը իբրև պատվանուն. — Նիկոլայ Ալեքսանդրովիչ, Վլադիմիր Սերգեևիչ, իգականի մեջ՝ Աննա Գրիգորիևնա, Սոֆիա Գերասիմովնա և այլն:

Այս երեք միջոցներն էլ կարող ենք կոչել անհատական կամ ավելի շուտ մականուն, քան թե ազգանուն: Ազգանունը այն է, որ դրվում է մի գերդաստանի ամբողջ անդամների կամ սերունդների վրա և կարող է դարեցդար շարունակվել: Այսպես՝ Մամիկոնյան, Բագրատունի, Արծրունի, Գևունի, Սլկունի, Խորխոռունի, Հովհաննի, Ջյունական և այլն, և այլն, հին հայոց նախարարական տոհմերը, որոնք շարունակվել են երկար դարեր և արաբական շրջանում հետըզհետե վերջացել:

Կան ազգեր, որոնք հայրանվան վրա կանգնում են և ազգանվան չեն անցնում. այսպես էին Քյուրքերը և պարսիկները, որոնք գիտեին միայն Հյուսիսն օղլի Ալի կամ Հյուսիսն Փուսերի Ալի. և միայն վերջին քսանամյակում, հետևելով եվրոպական կարգերին, անցան ազգանվան: Հետաքրքիր է կարծեմ իմանալ, թե ինչպես պարսիկները անցան ազգանվան: 1918 թվականին էր, պարսից կառավարությունը հայտարարեց, թե այսուհետև տիտղոսները պիտի ընչվեն և ամեն մարդ իրեն համար մի ազգանուն պիտի ընտրի: Ամեն մարդ ընկավ մտածողության խորքը և մի որևէ տեղից մի բան հնարեց և թերթում հայտարարեց, թե ես այսինչ ազգանունն եմ վերցնում: Այլևս ոչ ոք այդ ազգանունը վերցնելու իրավունք չունի: Երկու տարի տևեց այդ գործողությունը և ամեն ընտանիք կամ գերդաստան տարբեր ազգանվան տեր դարձավ:

Արաբներն էլ կանգնել են հայրանվան վրա և որովհետև միայն հայրանունը քիչ էր զանազանելու համար համայնքի զանազան անդամները իրարից, ավելացրին նրա հետ նաև մի մականուն և այն անձի ո՛ր տեղացի լինելը: Արաբների մեջ կա նաև մի ուրիշ տարրիկ՝ սովորություն, որ միայն արաբներին է հատուկ: Ծնթաղրենք մի մարդ Հասան անունով, սա ենթադրենք թե Հյուսիսից որդին է, ուստի լինում է Հասան-իրնի-Հյուսիսին. նա ասենք Բաղդադ քաղաքից է, ուստի լինում է Հասան-իրնի-Հյուսիսին-էլ-Բաղդադի, նա ունի մի մականուն, ենթադրենք Ֆաթթահ. ամբողջը լինում է Հասան-իրնի-Հյուսիսին-էլ-Բաղդադի-Ֆաթթահ: Բայց այսքանը քիչ է. նա ամուսնացավ, ունեցավ մի որդի Ալի անունով. հայրը այժմ իր վրա վերցնում է ապու-Ալի, այսինքն «հայր Ալիի» տիտղոսը և դառնում է Հասան-իրնի-Հյուսիսին-էլ-Բաղդադի-ապու-Ալի-Ֆաթթահ: Որդիները շատացան. նա ունեցավ երկու որդի ևս, մեկը Մուսթաֆա և մյուսը Սուլեյման: Ուստի այդ մարդը դարձավ Հասան-իրնի-Հյուսիսին-էլ-Բաղդադի-ապու-Ալի-ապու-Մուսթաֆա-Սուլեյման-Ֆաթթահ: Արաբ պատմության և դրականության մեջ շատ ենք պատահում այսպիսի կանգունաչափ անունների. օրինակ՝ մի բանաստեղծ կա, որի անունն է՝ Իզզ-էդ-դին-Արգուլ-Ֆուտա-էլ-Արգուլ-Վահապ-Ամադ-էդ-դին-իրն-Իրրահիմ-էլ - Սենճանի: Եղիպտոսի սուլթաններից մեկի քարտուղարն է Շեյխ-ար-Ռայիտ-Սաֆի-ադ-Ֆավա-իրնի-արու-Մաալի-իրնի-Շարաֆի: Արաբ ուղեգիրներից մեկը կոչվում է Աբու-Արգալլահ-Մուհամմեդ-բին-Արգուլլահ-բին-Մուհամմեդ-բին - Իրրահիմ-էլ-Վաթի-էդ - Գանջի-իրնի-Բատուտա-Նեմմ-էդ-Գին: Մի արաբ բժիշկ կա, որի անունն է Ջիա-էդ-դին-ապու-Մուհամմեդ - Արգալլահ-բին-Ահմեդ - էն - Նուրաթի-էլ-Մալաթի: Արաբ պատմիչ Իբն-Խալլիթանը իր Վեֆայաթ էլ Ասյան գրքում (Թրգմ. Գ. Մուրլյան, Կահիրե, 1935 թ., էջ 8) այսպես է անվանում իսրայելացիներից մեկի անունը. — էլ էմիր Կութեյբա բին արի Սալիհ Մուսլիմ բին Ամր բին էլ Հոսեյն բին Ռարիա բին Խալիդ բին էսիդ էլ Խեյր - բին Կուլալի բին Հիլալ բին Սալամա բին Սաալարա բին Վաիլ բին Մասան բին Մալիք Աասար բին Սաադ բին Կայս Ալլան բին Մողար բին Նիզար բին Մուադդ բին Ադնան էլ Բահիլի: Սա այդ մարդու ամբողջ ցեղաբանությունն է: Իբն-Խալլիթանը մի ուրիշ անգամ էլ տալիս է մի իշխանի երկար անունը և հետո էլ ավելացնում է. «մնացյալը չեմ հիշում»: Դժբախտաբար ես էլ էլք չեմ հիշում:

Հայրանունները կարող են կրկնվել, այսինքն դնել պապի և պապի հոր, գուցե և պապի պապի անունը

Արարական սովորությունը քիչ-քիչ կամ մասամբ տարածվեց հպատակ կամ կրոնակից ցեղերի վրա. օրինակ՝ Մադագասկարի թագավորներից մեկը կոչվում է Անդրիանամպոյինիմերինա: Իսպանացիք էլ սիրում են կազմել երկար անուններ: Մի առակ կա: Հարավային Ամերիկայում մի իսպանացի գիշերը անտառում կորցրել է ճանապարհը. ստիպված թակում է մի անգլիացու դուռը և ննդրում է, որ իրեն թույլ տա գիշերել. անգլիացին մութ տեղը պատուհանը բաց արած հարցնում է ո՞վ է: Իսպանացին պատասխանում է. — Տերնանդո-Դելլոս-Վեստոս-Սեովանդես-Դելլոս-Մինկոս-Սանթա-Կուզենո-Դելլոս-Անտիխոնոս:—Մեր տունը փոքր է, այդքան մարդու տեղ չկա,—ասում է անգլիացին և պատուհանը փակում:

Ուրիշ ազգեր ճանաչում են անուն, հայրանուն և ազգանուն. օրինակ՝ չինացիք, որոնց բառերը շատ կարճ են, հետևում են այս սովորության. հիշենք չինական անուններից՝ Կոն Ֆու-ցի, Լի Հունգ-չանգ, Սուն Ցան-ցեն, Շի Հոանկ-թի, Շուն Յու-յուե և այլն: Սրանց մեջ առաջին վանկը ազգանունն է, երկրորդը՝ հայրանունը և երրորդը՝ անունը: Ռուսաց մեջ էլ, ինչպես հայտնի է, գործածական և անունով և հայրանունով ազգանունը. օրինակ՝ Խվան Ֆեոդորով: Պալի և այլն:

Եվրոպացիք լայնորեն օգտագործում են ազգանունը: Անունը ֆրանսիացոց մեջ այնքան անարժեք բան է, որ անուն ասելով հասկանում են ազգանուն, իսկ անվան համար գործ են ածում փոքր անուն (petit nom): Մի անձ կարող է ունենալ 3—4 անուն, բայց միայն մի ազգանուն: Այսպես Փարիզի իմ դասընկերներից հիշեմ՝

- Edouard-Marie-Antoine-Aude.
- Louis-Marie-Jean-Bodin.
- Lucien-Etien-Albert-Broche.
- Charles-Jean-Marie-Brou.
- Pierre-Paul-Narcisse-Fernand-Chilot.
- Joseph-Jean-Baptiste-Vendryès.

Այս ընդհանուր ծանոթություններից հետո մասնավորենք մեր խոսքը հայոց ազգանունների վրա:

Հին հայոց մեջ հասարակ ժողովուրդը երկի գործածում էր անուն-հայրանուն. իսկ ազնվականները կրում էին ազգանուն: Ազգանունները հնագույն շրջանում ձևանում էին ունի մասնիկով, որն

առջևի ուղ դարձավ եան (յան). 6-րդ դարում հայերը պարսիկներից վերցնում են հոգնակի աճ, եան (յան) մասնիկը և դարձնում են նրանց նման ազգանուն, նույնիսկ իզաֆեթի պարսկական օրենքով, ներսես կաթողիկոսի գրած թղթի մեջ ստորագրում են ի միջի այլոց հետևյալ իշխանները.

- Համազասպ ի Գուգվառամեան
- Սամէղ յԱրտաւազդան
- Գրիգոր ի Հմայական
- Սահակ ի Վարդանան
- Դատոյ ի Քարշուղեան
- Զարակ ի Գալաուհան
- Վարազ-Յոհան ի Յոհանան
- Վարդան ի Մուշեղեան
- Սահակ ի Հմայակեան
- Աշոտ ի Վարազտիրոցեան
- Մուշեղ ի Հմայակեան
- Վրի յԱրտաշրան
- Սահակ ի Մանուէլեան և այլն, և այլն:

(Գիրք թղթոց, էջ 74):

Ես պարսկական ազդեցության շրջանն է: Արարների ժամանակ ազգանունները վերանում են, ըստ որում իշխանական ցեղերը շնչվում են: Ավելի ուշ՝ թյուրքերի ժամանակ, նույնպես ազգանուն չկա: Տաճկաստանում, իմ մանկությանս ժամանակ, հայրանունն էր միայն գործածվում ազգանվան ձևով. օրինակ՝ ես դպրոցում արձանագրված էի Հրաշյա Հակոբյան (հորս անունով) և խոսակցության մեջ հաճախ կրճատ ձևով ասում էին Հրաշյա Հակոբ: 1888 թվականից հաճախ կրճատ ձևով ասում էին Հրաշյա Հակոբ: 1888 թվականից հարկոց մտավ ազգանվան դրուժյունը: Հոգաբարձությունը պատվիրեց բուրիս, որ տուն գնանք և մեր ծնողներից հարցնելով ու իմանալով՝ ազգանուն բերենք: Ընդհանրապես աշակերտները իրենց պապի անունը դարձրին ազգանուն, ուրիշներ մի ինչ-որ մականուն և այլն: Հետաքրքիր է իմ ազգանվան պատմությունը: Ես տուն գնացի և հարցրի, թե մեր ազգանունը ի՞նչ է: Հայրս առաջարկեց վերցնել իր հոր անունը՝ Հարություն և կոչվել Հարությունյան: Ես այն ժամանակ 12 տարեկան էի, բայց արդեն ունեի ինչ-որ լեզվական ճաշակ: Իմ ճաշակով անունից կազմված ազգանունը հավանաբար ուստի մերժեցի Հարությունյանը և ուրիշ բան ուզեցի: Հարցառույս ասաց, որ իրենց ցեղը Ռոտոսթոյում կոչվել է Հյուպեր-

յալ օղլու, ուստի առաջարկեց գրել Հյուպրյուֆյան: Ես այն ժամանակ Հյուպրյուֆ բառի ծագումը չգիտեի, չգիտեի, թե դա էլ անուն է Հյուպերիֆ, որ շատ քիչ է գործածվում: Երևանում մի բանի տարի առաջ եղել է Հյուպերիֆ անունով մեկը: Ես չհավանեցի նաև Հյուպերիֆյան ազգանունը և մերժեցի: (Կոստանդնուպոլսում մականունը հաճախ շփոթում են ազգանվան հետ և փոխանակ ասելու ազգանուն, ասում են մականուն, թյուրքերեն լաղաբ, այսինքն փուտանուն): Ես հորս հարցրի, թե քեզ ի՞նչ ծաղրական անուն են տալիս. նա ասաց. «Ինձ ասում են Կոնին Ակոր»: Ես հավանեցի այս անունը և վերցրի Կոնինյան ազգանունը, որի իմաստը անծանոթ էր: Ներկայացա հոգաբարձության և ասացի, թե իմ ազգանունն է Կոնինյան: Հոգաբարձուներից մեկն ասաց, թե Կոնին բառ չկա, պետք է լինի Կոնիկ և ազգանունս շինեց Կոնիկյան: Մի ամբողջ տարի դպրոցում կրեցի Կոնիկյան ազգանունը: Ընկերներս շարունակ ծաղրում էին ինձ կոչելով կոնիկ, մոնիկ, տոնիկ, խոնիկ, բոնիկ: Տարին լրացավ, տարրական դպրոցը ավարտեցի և մտա միջնակարգ: Ես կոնիկից ձանձրացած, որոշեցի փոխել ազգանունս: Կոնիկ բառի գրաբարն է անառ, որ ինձ շատ բարեհնչյուն թվաց և ազգանունս դարձրի նոր դպրոցում՝ Անառյան, որ ընդունեց նաև հայրս:

Սրանից 42 տարի առաջ, էջմիածնի Ճեմարանում, երբ ես այս դեպքը պատմեցի, Մանուկ Արեղյանը ասաց ծիծաղելով. «Մի տանկահայ շտեխանք, որ շինծու ազգանուն չունենար»: Ճիշտ է, բայց Արեղյանի ազգանունն էլ շինծու է: Նա նախապես կոչվել է Աղբեղյան, այսինքն թյուրքերեն բառով «սպիտակ բեղավորյան»: Արեղյանը անդուրեկան է գտել իրավամբ Աղբեղյանը, միջից դ կտրել է և դարձրել է Արեղյան, որ հին հայոց նախարարական տոհմերից մեկի անունն է:

Ես անհատական մի դեպք պատմեցի. բայց դա ցուցանիշն է մեր հասարակական երևույթներից մեկի: Հայրանունից ազգանվան անցնելը մեր առաջադիմական քայլերից մեկն էր:

Այսօր մեր մեջ ամեն տեղ ազգանունը ընդունված է, պետականորեն ճանաչված և հաստատված մի բան է, որ կարելի չէ ուզած ըրպեին այնպիսի հեշտությամբ փոխել:

Մեր ազգանունները կազմված են 4 ձևով:

Առաջինն է անունով ազգանուն. այսպես՝ Հովհաննիսյան, Գրիգորյան, Կարապետյան, Ներսիսյան և այլն: Սրանց հետ կարելի է գնել Տեր կամ Մելիֆ ձևով ազգանունները. ինչպես՝ Տեր-Կարա-

պետյան, Տեր-Գրիգորյան, Տեր-Հովհաննիսյան, Տեր-Մարտիրոսյան կամ Մելիֆ-Արաբամյան, Մելիֆ-Շահնագարյան, Մելիֆ-Փարսաղանյան և այլն: Այս բոլորը կազմված են առաջին անգամ մեկի պապի և կամ պապի հոր անունով: Իրանք բոլորն էլ ուշ ժամանակի արտադրություն են. ուստի շեք գտնում նրանց շարքում Հրաչյայան, Արտավազյան, Վառապետյան, Մերուսանյան և նման ազգանուններ, որովհետև այդ անունները շատ հին են:

Այսպիսով, անունով ազգանունները կազմված են բնականաբար արական գծով. բայց կան ազգանուններ էլ: որոնք կազմված են իգական անուններից: Այսպես Մանանդյան կազմված է Մանանդ անունից, որ կնոջ անուն է: Նույնպես Նայունջ, Շուշանյան: Կինում են ընտանիքներ, ուր կինը ավելի ազդեցիկ անձնավորություն է լինում, քան տղամարդը. այս դեպքում ասում են ոչ թե Կարապետի կամ Գրիգորի տղան, այլ Մարիամ բաջու կամ Քախուշ խանովի տղան և այլն: Այսպիսով ձևանում է իգական անունից ազգանուն:

Ազգանունների երկրորդ ձևն է փուտանունով կամ մականունով կազմված ազգանուն: Մեկին տվել են մի ծաղրանուն, այդ ծաղրանունը անցել է որդիներին և կազմվել է ազգանուն: Այսպես են օրինակ՝ Երկայնյան (կամ թյուրքերեն Ուզունյան), Կարնիկյան, Կոլոտյան, Շիրինյան (քաղցր), Կարագաշյան (սև ունքերով), Ղա-րագյոզյան (սև աչքերով), Թոփալյան (կաղ), Վոլախյան (թևը կտորած), Տերպետեյան (թափթփած), Խաչանյան, Պոտնագյան (մեծ քրոզ), Չորթանյան (ժյատ մարդ է եղել, որ միայն շորթանով է ապրել), Գերվիշյան (անփուլթ): Այս կարգի ազգանունները երբեմն գործը անհամություն են հասցնում. օրինակ՝ գրականության մեջ հայտնի է պոլսեցի կաթոլիկ մի վարդապետ՝ Պոլսուէյրի-յան (վիզը ծուռ), Եվդոկիայում կար Յաղլըղաթմեթեյան (յուզոտ խմորեղեն շուտողյան): Նշանավոր են նոր-նախիջևանցիք իրենց տարօրինակ, հաճախ անվայել ազգանուններով. ինչպես՝ Զարաբաշյան (գլուխը ճղված), Խապախալաշյան (դղումգլուխան), Այոյան (արջյան), Թիլիշյան (աղվեսյան), Բուղայան (ցուլյան), Թացփեշյան (քիթը միշտ վազել է, շորի ծայրով սրբել է, անունը դրել են Թացփեշյան): Մի փաստարան կար Փոտշեշյան (փորը միշտ բշել է), մի հերասանուհի կար Գոտտայան, մնացույթը քաղաքավարության սահմանից բոլորովին հեռանում է: Ինչպես նկատում ենք՝ այս ազգանունների մեծ մասը թյուրքերեն է:

Ազգանունների երրորդ ձևն է բնավայրով, երկրի անունով ազգանուն: Այսպես ունենք՝ Վանցյան, Ստամբուլյան, Հալաբյան, Շամ-

լըյան, Իզմիրլյան, Խրիմյան, Սպարտալյան, Օրտույան, Տրապի-
զոնցյան, Բաղեջյան, Պայպուրթյան, Երևանցյան, Աճեմյան (աճեմ
նշանակում է պարսիկ. երբ Կովկասը պարսից իշխանության տակն
էր, ով որ այս կողմերից գաղթում էր Կոստանդնուպոլիս, Տաճ-
կաստան, կոչվում էր Աճեմյան, իբր պարսկահայ). մեր դասախո-
սական կազմում ունենք Աղուզումցյան. Աղ ուզում «սպիտակ խա-
ղող» անունով մի գյուղ է եղել, գաղթել են այդ գյուղից և ստացել
այս մակդիրը:

Ազգանունների շրրորդ ձևն է արհեստի անունով ազգանուն,
սա շատ մեծ թիվ է կազմում և սովորական է հատկապես տաճ-
կահայոց մեջ. օրինակ՝ Ոսկերչյան, Գույումճյան, Զարգարյան, Ար-
ծաքանյան, Հեֆիմյան, Սնիսյան, Բերբերյան, Ժամկոչյան,
Սուեյան, Քերթնյան, Թոփմանյան, Դեհնյան, Զիլինգարյան, Նալ-
բանդյան, Մեհանանյան, Զուտնանյան, Սաբունյան, Հյուսյան,
Գուրգարյան, Պլտեհիկյան, Աշնյան, Խալիփախյան, Բոյանյան,
Ներկարարյան, Կրասիլնիկյան, Դեմիրճյան, Խասապյան, Քերես-
տեհյան:

Սրանք էլ ընդհանրապես թյուրքերեն են. մի քանիսը միայն
հայերեն են:

1900-ական թվականներին, Համիդյան ուժիմի հայահալած
արշավանքի ժամանակ, երբ Եվրոպայի հասարակական գործիչ-
ներից ոմանք սկսել էին վերլուծել հայկական հարցը և որոնել նրա
բուն պատճառը, կային նրանց մեջ այնպիսի շարամիտ կաշառված
մարդիկ, որոնք հայերին մեղադրում էին, որ նրանք վաճառական
ժողովուրդ են: Այդ անարդար բացատրության ժամանակ գտնվեց
ֆրանսիացի մի գրող, Pierre Quillard, որ «Pro Armenia» թերթում
մի հոդված գրեց այդ առթիվ: Նա ասաց. «Սխալ է այն կարծիքը,
թե հայերը վաճառական ժողովուրդ են և ապրում են ուրիշներին շա-
հագործելով: Այո՛, կան հայոց մեջ վաճառականներ, բայց ժողո-
վրդի մեծամասնությունը գյուղերում երկրագործ և քաղաքներում
արհեստավոր է»: Սրան իբրև ապացույց մեջ է բերում մի ցանկ
այդ շրրորդ կարգի ազգանունների, ինչպես հիշեցի ես էլ: Ելնե-
լով այն տեսակետից, որ ազգանունը առնվազն մի քանի հարյուր
տարիների հնութուն ունի, նա հաստատում է այն միտքը, թե հա-
յերը արհեստավոր են և եղել են միշտ՝ տաճկական տիրապետու-
թյան երկար շրջանում: Այսպես ահա ազգանունների քննության
հասարակ առիթը օգտագործվում է ընկերական և հասարակական
երևույթների բացատրության համար:

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ա

- Արեղեան Մ. — Գէորգ Դ Մեծագործ, Վաղարշապատ, 1899:
Արեղեան Մ. — Հայ ժողովրդական առասպելները, Վաղարշապատ,
1899:
Աբրահամյան Ա. — Խորենացուն վերագրվող աշխարհացույցի հե-
ղինակի հարցի շուրջը, Երևան, 1940:
Աբրահամյան Վ. — Արհեստները և համբարական կազմակերպու-
թյունները Հայաստանում, Երևան, 1946:
Ազոց Գիվէր — Աշխարհագրութիւն շրից մասանց, Վենետիկ,
1805:
Ալիշան Հ. Ղ. — Արուսահլ հայ. Վենետ., 1895:
Ալիշան Հ. Ղ. — Այրարատ, Վենետիկ, 1890:
Ալիշան Հ. Ղ. — Արշալոյս քրիստոնէութեան Հայոց, Վենետիկ,
1901, (Բ. տպ. 1920. գործ եմ ածել Ա տպ.):
Ալիշան Հ. Ղ. — Կամենից, Վենետիկ, 1896:
Ալիշան Հ. Ղ. — Հայապատում, Վենետիկ, 1901:
Ալիշան Հ. Ղ. — Հայաստան յառաջ քան զլինելն Հայաստան, Վենե-
տիկ, 1904:
Ալիշան Հ. Ղ. — Հայ — Վենետ., Վենետիկ, 1896:
Ալիշան Հ. Ղ. — Հին հաւատք Հայոց, Վենետիկ, 1895:
Ալիշան Հ. Ղ. — Ցուշիկք Հայրենեաց Հայոց, Վենետիկ, 1869—1870:
Ալիշան Հ. Ղ. — Շիրակ, Վենետիկ, 1881:
Ալիշան Հ. Ղ. — Շնորհալի և պարագայ իւր, Վենետիկ, 1873:
Ալիշան Հ. Ղ. — Սիսական, Վենետիկ, 1893:
Ալիշան Հ. Ղ. — Սիսուան, Վենետիկ, 1885:
Ալիշան Հ. Ղ. — Տեղագիր Հայոց Մեծաց, Վենետիկ, 1855:
Ալոյսյանեան Ա. — Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ, հտ. Ա և Բ, Կահի-
րո, 1937:

- Ակիենեան Հ. Ն. — Գաւազանագիրք կաթողիկոսաց Աղթամարայ, Վիեննա, 1920:
- Ակիենեան Հ. Ն. — Կիրիոն կաթողիկոս վրաց, Վիեննա, 1910:
- Ակիենեան Հ. Ն. — Հինգ պանդուխտ տաղասացներ, Վիեննա, 1921:
- Աղանեան Գիւտ Բն. — Կարնոյ գաղթը, Քիֆլիս, 1891:
- Աղանունի Մկրտիչ եպիսկոպոս — Սաղիմանակն գրիչներ. տե՛ս «Տաթև» տարեցոյց, 1925, 288—295:
- Աղեբսանդրեան Ա. — Համառօտ պատմութիւն 12 կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ, Վենետիկ, 1906:
- Աղեբսանդրեան Ա. — Համառօտ պատմութիւն եպիսկոպոսական Աթոռոց Կիլիկիոյ, Վենետիկ, 1906:
- Աղեբսանդրեան Ա. — Պատմութիւն ականաւոր քաղաքին Սեբաստիոյ... Վենետիկ, 1911:
- Աճառեան Հ. — Իբն-ի Բատուտա, Երևան, 1940:
- Աճառեան Հ. — Մի քանի սրբագրութիւններ Փաւստոսի և Փարպեցու մէջ (յատուկ անունների մասին). «Արքտ.» 1911, 225—229:
- Աճառեան Հ. — Ցատուկ անուններ, «Ոստան», 1911, 765—775:
- Աճառեան Հ. — Ստրարոն Հայոց մասին, Երևան, 1940:
- Աճառեան Հ. — Ֆրրղուսին Հայոց մասին, Երևան, 1942:
- Այվազեան Աբրահամ — Շար հայ կենսագրութեանց, Պօլիս, 1893:
- Այվազեան Աբրահամ — Ցանոսի յաղագս պապի:
- Անաստաս վարդապետ Հայոց — Վասն վանօրէից որ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, Վենետիկ, 1896:
- Առաքել վարդապետ — Դիզակի մելիքութիւնը, Վաղարշապատ, 1913:
- Աստուածատրեան Սահակ վրդ. — Պատկերացոյց, էջմիածին 1910 և Երուսաղէմ 1913:
- Աստուրեան — Քաղաքական վերաբերութիւններ ընդմէջ Հայաստանի և Հռոմայ, Վենետիկ, 1912:
- Ալգեբեան Հ. Մ. — Դաւանութիւն Եկեղեցւոյն Հայոց, Վենետ., 1845:
- Ալգեբեան Հ. Մ. — Լիակատար վարք սրբոց, 12 հատ., Վենետիկ. 1810—1815:

Բ

- Բարզէն կաթողիկոս — Պատմութիւն կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ, Անթիպիս, 1939:
- Բաղուրան — Կիպրոս կղզի, Նիկոսիա, 1903:

- Բառաբան սուրբ գրոց, Պօլիս, 1881 (անանուն հեղինակի):
- Բաւմաբեան Կ. — Լեոն Ե. Լուսինեան, Փարիզ, 1908:
- Բարխուդարեանց — Աղուանից երկիր և դրացիք, Քիֆլիս, 1893:
- Բարխուդարեանց — Պատմութիւն Աղուանից, հատ. Ա, Վաղարշապատ, 1902, հատ. Բ, Քիֆլիս, 1907:
- Բժշկեանց Մ. վրդ. — Ճանապարհորդութիւն ի Լեհաստան, Վենետիկ, 1830:

Գ

- Գաբրրեան — Հանգանակ հաւատոյ, Վիեննա, 1891:
- Գաբրրեան — Սրբազան Պատարագամատոյցք Հայոց, Վիեննա, 1897:
- Գաբրրեան — Տիեզերական պատմութիւն, Վիեննա, 1849—1852. հատ. Ա 1849, հատ. Բ 1852:
- Գալաճոս — Միաբանութիւն Հայոց Ս. Եկեղեցւոյն:
- Գալէմֆեարեան Հ. Գր. — Կենսագրութիւն Սարգիս արքեպիսկոպոսի, Վիեննա, 1909:
- Դալստեան Աշ. — Մոնղոլական շրջանի հայ դիւանագիտութեան պատմութիւնից, Լենինական, 1945:
- Դարագաշեան — Քննական պատմութիւն Հայոց, Քիֆլիս, 1895:
- Գեյլեր — Հայոց Եկեղեցւոյ սկզբնավորութիւնը, Վենետիկ, 1898:
- Գեյլեր — Համառօտագրութիւն Բիւզանդական կայսրների պատմութեան, Վաղարշապատ, 1901:
- Գովրիկեան — Հայ արձանք կամ յիշատակարաններ հին և նոր Եղիսարեթուպոլսոյ Լայա քաղքէն, Վիեննա, 1904:
- Գրիգորեան Պ. Պար. — Պատմութիւն անցից որ եղև ի Կ. Պօլիս, 1818:
- Դուշակեան Թորգոմ պատրիարք — Հնդկահայք, Երուսաղէմ, 1941:

Դ

- Դարդել Յովն. — Ժամանակագրութիւն Հայոց, Պետերբուրգ, 1891:
- Դաւիթ-Բէկ Մ. Ս. — Լուսինեանք, Վիեննա, 1900:
- Դուրեան Եղիշէ — Ազգային պատմութիւն, Երուսաղէմ, 1934:
- Դուրեան Եղիշէ — Դասական մատենագրութիւն, 1935:
- Դուրեան Եղիշէ — Հայոց Հին կրօնը, Երուսաղէմ, 1933:

Դուրեան Եղիշէ — Ուսումնասիրութիւնք և քննադատութիւնք. Երուսաղէմ, 1935:

Դուրեան Եղիշէ — Պատմութիւն հայ մատենագրութեան, Երուսաղէմ, 1933:

Ե

Եզեանց Կարապետ — Բռնի միութիւն, Պետերբուրգ, 1884:

Եզեանց Կարապետ — Հաւաքածոյ վաւերագրաց յարարերութեանց հայոց ընդ մեծին Պետրոսի, Պետերբուրգ, 1898:

Եսայի կաթողիկոս — Պատմութիւն Աղուանից, Երուսաղէմ, 1867:

Երեմեան Ս. — Նոր-Ջուղայի փէ-րդ դարու որմանկարչական յուշարձանը, Նիւ-Եորք, 1942:

Երեմիա Չլէպի — Ստամպուլոյ պատմութիւն, հրտր. Թորգոմեան, Վիեննա, 1913:

Երեմիա Չլէպի — Օրագրութիւն, հրտր. Նշանեան, Երուսաղէմ, 1939:

Երիցեան — Կովկասի հայք, Թիֆլիս, 1894—1895:

Երիցեան — Պատմութիւն... Ներսիսեան դպրոցի, Թիֆլիս, 1898:

Զ

Զարբանալեան Գ. — Հայկական մատենագրութիւն, Վենետիկ, 1883:

Զարբանալեան Գ. — Հին դպրութեան պատմութիւն, Վենետիկ, Գտպ. 1897:

Զարբանալեան Գ. — Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց, Վենետիկ, 1889:

Զարբանալեան Գ. — Նոր մատենադարան, Վենետիկ, 1878:

Զարբանալեան Գ. — Պատմութիւն հայկական տպագրութեան, Վենետիկ, 1895:

Զարդարեան — Յիշատակարան, Պոլիս, 1910—1911, հատ. Բ:

Է

Էֆսէրեան Ն. ֆճ. — Յիշատակարան... Ս. Խաչ եկեղեցւոյ Սկիւտարու, Պոլիս, 1927:

Ը

Ընդարձակ օրացոյց ազգային հիւանդանոցի, 1900-ից սկսած, Պոլիս:

Ըստկարեան Հ. Վ. — Եկեղեցական պատմութիւն, Վիեննա, 1872:

Թ

Թէոդիկ — Ամէնուն տարեցոյցը, 1912, 1924:

Թէոդիկ — Տիպ ու տառ, Պոլիս, 1912:

Թէոդորեան Ս. վրդ. — Պատմութիւն Մուրատեան վարժարանի, Փարիզ, 1866:

Թորոմանեան Թ. — Հայկական ճարտարապետութիւն, Երևան, 1942:

Թորգոմեան — Երեմիա Չլէպիի Ստամպուլոյ պատմութիւն, Վիեննա, 1913:

Թորգոմեան — Ներքողեան Ամիրտովյաթ բժիշկին, Պոլիս, 1922:

Թորգոմ եպիսկ. [Գուշակեան] — Եգիպտոսի հայոց հին և արդի եկեղեցիները, Կահիրէ, 1927:

Թօրէն Մարիուս — Երկաթէ դիմակով մարդը, Պոլիս, 1870:

Ի

Իգմիրլեան Մ. եպիսկ. — Աղթամար և Սիս, Պոլիս, 1881:

Իպն-Խալիլեան — Վէֆայաթ էլ-Ասեան, թրգմ. Գ. Մըսրլեան, Կահիրէ, 1935:

Լ

Լէօ — Անի, Երևան, 1946:

Լէօ — Գրիգոր Արծրունի, Թիֆլիս, 1902—1905:

Լէօ — Հայկական տպագրութիւն, Ա և Բ հատ., Թիֆլիս, 1901:

Լէօ — Հայոց պատմութիւն, հատ. Ա, Թիֆլիս, 1917:

Լէօ — Յովսէփ կաթողիկոս Արղութեան, Թիֆլիս, 1902:

Խ

Խալաբեան — Ղազար Փարպեցի և գործք նորին, Մոսկվա, 1883:

Խաչատրեան — Հայաստանի սեպագիր շրջանի պատմութիւնը. Երևան, 1933:

Խաչկեան Յ. ԲՆ. — Գաւազանագիրք... Նոր-Ջուղայի, Կալկաթա, 1876:
 Խրայեան Կ. — Ծովք-Կէօյճիկ, Մարտէլլ, 1927:

Մ

Մոցիկեան Սմ. Մ. — Վեհափառ Հայրիկը, Բագու, 1898:

Կ

Կարապետեան Պ. — Հնգադարյան յիշատակարան Սամաթիոյ, Պոլիս, 1935:
 Կարապետ Եսլիսկոպոս — Նիւթեր հայ մելիքութեան մասին, Բպրակ, Դօփեանք և Մելիք-Շահնազարեանք, էջմիածին, 1914:
 Կիւլէսէրեան Բարգէն [Եսլիսկ.] — Հայաստանեայց Եկեղեցին Ե դարու մէջ, Պոլիս, 1912:
 Կիւլէսէրեան Բարգէն վրդ. — Յիշատակարան Պասմաճեան Գրիգոր վարդապետի, Պարիզ, 1908 («Բանասէր»):
 Կղեմէս Վ. Կալանոս — Միաբանութիւն Հայոց Ս. Եկեղեցւոյն ընդ մեծի Ս. Եկեղեցւոյն Հռոմայ, Romae, 1690:
 Կոմմագինացի — Փիլարտոս հայր, Հալէպ, 1930:
 Կոստանեան — Տէր Պետրոս Ա Գետադարձ, Վաղարշապատ, 1897:

Հ

Հայկունի Ս. — Բագրևանդ ջրաբաշխ գաւառ, Վաղարշապատ, 1894:
 Հաննա Երուսաղեմացի — Գիրք պատմութեան... Երուսաղեմի, Պոլիս, 1731:
 Հապէշեան Հ. — Սաղմոսարան՝ գրուած Լևոն Գ Թագաւորի համար ՉԼԲ Թ., Վիեննա, 1922, էջ 12:
 Հացունի Հ. Վ. — Կարևոր խնդիրներ Հայ Եկեղեցւոյ պատմութենէն, Վենետիկ, 1927:

Ղ

Ղազիկեան Հ. Ա. Ղ. — Հայկական նոր մատենագիտութիւն, Վենետիկ, 1909:

Ղաֆաղարյան Կ. — Աւանի երկլեզվյան ժածկագիր արձանագրութիւնը, Երևան, 1945:
 Ղաֆաղարյան Կ. — Պատմահնագիտական գիտողութիւններ Նորբերդի Կյուրիկյան իշխանութեան մասին, «Տեղեկագիր Արմֆանի», 1940, № 4, էջ 165—180:
 Ղուկասեան Հ. — Բողոքականութիւն Կովկասի Հայոց մէջ, Քիֆլիս, 1886:

Ճ

Ճանիկեան — Հնութիւնք Ակնայ, Քիֆլիս, 1895:
 Ճնտոյեան — Առձեռն ժամանակագրութիւն, Վենետիկ, 1880:

Մ

Մ. Ն. — Փաւստոս Բուզանդ, Վիեննա, 1890:
 Մալխասեանց — Խորենացու առեղծվածի շուրջը, Երևան, 1940:
 Մալխասեանց Ս. — Մովսէս Խորենացու Հայոց պատմութեան աշխարհաբար թարգմանութիւնը, Երևան, 1940:
 Մալխասեանց Ս. — Ուսումնասիրութիւն Փաւստոս Բիւզանդի պատմութեան, Վիեննա, 1896:
 Մանանդեան Յ. — Գտնիլի յունարէն արձանագրութիւնը. Երևան, 1946:
 Մանանդեան Յ. — Դաւիթ Անյաղթի խնդիրը. Վաղարշապատ, 1904:
 Մանանդեան Յ. — Երատոսիլենսի ստադիոնը և պարսից ստադրոնը, Երևան, 1934:
 Մանանդեան Յ. — Խորենացու առեղծվածի լուծումը, Երևան, 1933:
 Մանանդեան Յ. — Խորենացու առեղծվածի լուծումը, Երևան, 1934:
 Մանանդեան Յ. — Մանր հետազոտութիւններ, Երևան, 1932:
 Մանանդեան Յ. — Տիգրան Բ և Հոռմը, Երևան, 1940:
 Մանանդեան Յ. — Ֆեոդալիզմը հին Հայաստանում, Երևան, 1934:
 Մառ Ն. — Հայ-վրացական յարաբերութիւններ, Քիֆլիս, 1898:
 Մառ Ն. — Մկրտութիւն հայոց, վրաց, արաբ, և ալանաց ի Ս. Գրիգորէ (=արաբ. Ագաթ). թրգմ. Յուսիկ արքեպիսկոպոս, Վաղարշապատ, 1911:
 Մելիքեան-Բէկ Լ. — Վրաց աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին, Ա., Երևան, 1934, Բ. 1936:

- Մինդրատեանց Թ. — Նկարագիր աղետից Երուսաղեմի, Պոլիս, 1860:
- Մխիթար վրդ. Եւ Ա. Տիգրանեան — Կանոնք Դունոյ Ս. Ժողովոյն, Վաղարշապատ, 1905:
- Մխիթարեան Արէլ Եպիսկոպոս — Պատմութիւն ժողովոյ Հայաստանեայց Եկեղեցոյ, Վաղարշապատ, 1874:
- Մխիթարեան Խ. վրդ. — Համառօտ պատմութիւն Երուսաղեմի, Երուսաղէմ, 1867:
- Մկրեան Յովն. քհ. — Կենսագրութիւն Մ. Թաղիադեանց, Թիֆլիս, 1886:
- Մովսէսեան — Լոռիի Կիրիկեան թաղաւորներու պատմութիւն, Վիեննա, 1923:
- Մուրադըլզեան — Ուղեորութիւն... Մատթէոս Բ-ի, Վաղարշապատ, 1909:
- Մուրատեան Եղապար — Քննական պատմութիւն Արշակ Բ-ի և տնօր Պապ սրբոյն, Ագեքսանդրիա, 1900:
- Մուրատեան Մ. Եպիսկ. — Նրկու խօսք, Պոլիս, 1888:
- Մսերեանց Մ. — Պատմութիւն կաթողիկոսաց էջմիածնի, Մոսկվա, 1876:
- Մսրիկեան Գէորգ. — Ականաւոր հայեր Եգիպտոսի մէջ, Գահիրէ, 1948:
- Մամբեան Յ. — Ստուերք հին դէմքերու, Պոլիս, 1903:

Յ

- Յակոբեան Յ. — Ուղեգրութիւններ, Երևան, 1932:
- Յակոբեան Յ. — Ուղեգրութիւններ, հատ. 2, Երևան, 1934:
- Յովնանեան — Պատմութիւն տիեզերական ժողովոց, Վիեննա, 1847:
- Յովսէփեան Բ. վրդ. — Յաջորդութիւն պատրիարքացն Երուսաղեմի, Պոլիս, 1872:
- Յովսէփեան Գ. — Գրչութեան արուեստը հին հայոց մէջ, Վաղարշապատ, 1913, էջ 5—10:
- Յովսէփեան Գարեգին արքեպիսկ. — Խաղրակեանք կամ Պոռեանք, հատ. Ա, Վաղարշապատ, 1928:
- Յովսէփեան Գարեգին արքեպիսկ. — Հաւուց թառի Ամենափրկիչը, Երուսաղէմ, 1937:
- Յովսէփեան Գարեգին արքեպիսկ. — Մի էջ հայ արուեստի և մշակոյթի պատմութիւնից, Հալէպ, 1930:

- Յովսէփեան Գարեգին արքեպիսկ. — Նիւթեր և ուսումնասիրութիւններ հայ արուեստի և մշակոյթի պատմութեան, Ա. Երուսաղէմ, 1935, Բ. Նիւ-Յորք, 1943, Գ. Նիւ-Յորք, 1944:
- Յուշարձան, Վիեննա, 1911:

Ն

- Նաթանեան Պ. — Արտօսը Հայաստանի կամ տեղեկագիր Բալուայ... Պոլիս (չիք թիւ):
- Նաթանեան Պ. — Տեղեկագիր ընդհանուր վիճակին Սերաստիոյ, Պոլիս, 1877:
- Ն. Մառի անվան կաթինետի աշխատություններ, Երևան, 1945—1946, № 1, 2:

Շ

- Շահագիզ Ե. — Հին Երևանը, Երևան, 1931:
- Շահագիզ Ե. — Պատմական պատկերներ, Թիֆլիս, 1903:
- Շահխաթունեան Յովն. եպիսկ. — Ստորագրութիւն Կաթողիկէ էջմիածնի, էջմիածին, 1842:
- Շահնազարեանց Կ. վրդ. — Դաշանց թղթոյ քննութիւնն ու հերքումը, Պարիզ, 1862:
- Շահիձե — Գրախօսական իմ Անձնանունների բառարանի. «Տեղեկագիր Ակադեմիայի», 1944, № 5:
- Շեմազանեան Գ. — Երևելի հայկազունք ի Պարսկաստան, Ռոստով, 1890:

Ո

- Ոսկեան Հ. — Մատենագրական քննութիւններ, Վիեննա, 1926:
- Ուրուրեան — Պատմութիւն հայոց գաղթականութեան ի Վիլնոնոյ քաղաք, Վենետիկ, 1891:

Չ

- Չամչեանց Հ. Միքայէլ վրդ. — Պատմութիւն Հայոց, հատ. Ա, Բ, Գ, Վենետիկ, 1784—1786:

Պ

- Պ. Մ. — Վարքագրութիւն Յարութիւն ամիրայի, Քէոզոսիա, 1872:
 Պալենեան Ս. վրդ. — Աթոռ Ս. Պետրոսի, Վիեննա, 1853 (թրգմ. Սլալս):
 Պալենեան Ա. — Պատմութիւն կաթողիկէ վարդապետութեան ի Հայս, Վիեննա, 1878:
 Պետրոսեան — Հայ հին և միջնադարեան գրականութեան համառոտ բերլիոգրաֆիա, Երևան, 1941:
 Պէրպլերեան Ա. — Պատմութիւն Հայոց, Պօլիս, 1871:
 Պոյնուէրեան (Ասկէրեան) — Հասունեան քաղաքականութիւն, Տփղիս, 1868:
 Պոտուրեան Հ. Մ. — Ատաղձ հայ վանքերու պատմութեան, Տաթև, 1927, էջ 182—188:
 Պոտուրեան Հ. Մ. — Զարդանկարր Աւետարանի Մլբէ թաղուհու, Վենետիկ, 1902:

Պ

- Պալալեան Ս. արևելիսկ. — Ընտանապարհորդութիւն ի Մեծն Հայաստան, Տփղիս, մասն Ա—Բ, 1842—1858:

Ս

- Սարգիսեան Հ. Բ. — Ազախանգեղոս և իւր բազմադարեան գաղտնիքն, Վենետիկ, 1890:
 Սարգիսեան Հ. Բ. — Անանիա թարգմանիչն և իւր գրական գործոց նմոշներ, Վենետիկ, 1899:
 Սարգիսեան Հ. Բ. — Եղիշէի և Զաքարիա կաթողիկոսի ի թաղումն Քրիստոսի ճառերն, Վենետիկ, 1910:
 Սարգիսեան Հ. Բ. — Երեք թագաւոր մոգերու զրոյցն, Վենետիկ, 1910:
 Սարգիսեան Հ. Բ. — Ուսումնասիրութիւնք Հին Կտակարանի անվավեր գրոց վրայ, Վենետիկ, 1898:
 Սարգիսեան Հ. Բ. — Ուսումնասիրութիւն Մանիքէա-Պաղիկեան թոնրակեցիներու աղանդին և Գրիգոր Նարեկացու թուղթը, Վենետիկ, 1893:
 Սարգիսեան Հ. Բարսեղ վրդ. — Քննադատութիւն Յովհան Մանգալունույ և իւր երկասիրութեանց վրայ, Վենետիկ, 1895:

- Սեդրակեան — Ամուսնական խնդիրներ, Մոսկուա, 1892:
 Սեդրակեան Ա. Եպիսկ. — Հայաստանեայց Եկեղեցու պատկերչարգութիւնը, մասն Ա, Պետերբուրգ, 1904:
 Սեդրակեան Ս. վրդ. — Հնութիւնք հայրենեաց ի գաւառին երրնջակու, Վաղարշապատ, 1872:
 Սեդրակեան Ա. Եպիսկ. — Յովհաննէս Եպիսկոպոս Շահխաթունեանցի կենսագրութիւնը, Պետերբուրգ, 1898:
 Սիմէոն կաթողիկոս — Զամբու, Վաղարշապատ, 1873:
 Սիրմէեան Արտաւազդ արքեպիսկ. — Պատմութիւն Հալէպի ազգային գերեզմանատանց և արձանագիր հայերէն տապանաքարերու, Հալէպ, 1935:
 Սիրմէեան Արտաւազդ արքեպիսկ. — Պատմութիւն Հալէպի հայոց, հատ. Ա և Բ, Պէյրութ, 1940—1946:
 Սմբատեանց Մ. Եպիսկ. — Նկարագիր Ս. Կարապետի վանից երրնջակայ և շրջակայից նորա, Տփղիս, 1904:
 Սմբատեանց Մ. Եպիսկ. — Նկարագիր Ս. Ստեփաննոսի վանաց Սաղիանի... և Շամախույ թեմի, Տփղիս, 1896:
 Սմբատեանց Մ. Եպիսկ. — Տեղագիր Գեղարբունի ծովազարդ գաւառի, Վաղարշապատ, 1896:
 Մուանձտեանց Գարեգին վրդ. (Եպիսկ.) — Գրոց ու բրոց և Սասունցի Դաւիթ, Պօլիս, 1874 (ոչինչ շկայ):
 Մուանձտեանց Գարեգին վրդ. (Եպիսկ.) — Թորոս աղբար, հտ. Ա, Պօլիս, 1879, Բ. 1884 (ա ցուցակ ձեռագրաց):
 Մուանձտեանց Գարեգին վրդ. (Եպիսկ.) — Հնոց և նորոց, Պօլիս, 1874:
 Մուանձտեանց Գարեգին վրդ. (Եպիսկ.) — Մանանայ, Պօլիս, 1876 (վերջում, էջ 340—398 կայ ժամանակագրութիւն Վանայ մինչև 1781 թ.):

Վ

- Վարժապետեան Մ. — Յուշիկք Զէյթունի, Մարզուան, 1912:

Տ

- Տաշեան Հ. Յակոբոս վրդ. — Ազաթանգեղոս..., Վիեննա, 1891:
 Տիգրանեան Ս. — Հայոց իրավունքի պատմութեան ներածութիւն, Երևան, 1924:

- Տէր-Մինասեան Ե. — *Նշխարներ (Թրգմ.), ներածութիւն և ծանօթութիւն, Երևան, 1946:*
- Տէր-Մինասեան Ե. — *Հնդհարկային և արևելահայկան պատմութիւն, հատ. Ա, էջմիածին, 1908:*
- Տէր-Մինասեան Ե. — *Հայոց եկեղեցու յարաբերութիւնները Ասոր-
ւոց եկեղեցիներին հետ, էջմիածին, 1908:*
- Տէր-Մինասեան Ե. — *Ոսկեդարի հայ գրականութիւնը, Երևան,
1946:*
- Տէր-Միքայէլեան Ա. — *Հայաստանեայց եկեղեցին և բիւզանդական
ժողովոյ պարագայք, Մոսկուա, 1892:*
- Տէր-Մկրտչեան Կ. վրդ. — *Հայկականք, ԺԳ—ԺԹ, Վաղարշապատ,
1899—1903:*
- Տէր-Մովսիսեանց Մ. վրդ. — *Ուղևորութիւն Մկրտիչ կաթողիկոսի,
էջմիածին, 1894:*
- Տէր-Յովհաննէսեան Զ. — *Պատմութիւն Նոր-Ջուղայու, Նոր-Ջուղա,
1881:*
- Տէր-Յովհաննէսեան — *Ժամանակագրական պատմութիւն Ս. Երու-
սալեմի, Երուսաղէմ, 1890:*
- Տէր-Պողոսեան Գրիգոր — *Նկատողութիւնք Փատոսոսի պատմու-
թեան վերաբերեալ, Վիեննա, 1901:*

Ի

Իսաֆֆի — *Խամսայի մէլիքութիւնները, Թիֆլիս, 1882:*

Փ

- Փափագեանց Իգ. — *Պատմութիւն եկեղեցական, Վենետիկ, 1848:*
- Փիրղալեմեան Ղ. վրդ. — *Նօտարք հայոց, Պոլիս, 1888:*
- Փիրղալեմեան Ղ. վրդ. — *Չորս ընկերք, որ է ճանապարհորդութիւն
Վանայ մինչև Կոստանդնուպօլիս, Թիֆլիս, 1882:*

Ք

- Քէլեան Բ. — *Պատմութիւն Ս. Փրկչի հիւանդանոցի, Պոլիս, 1888:*
- Քօսեան Հ. Յ. վրդ. — *Քարձր Հայք, հատ. Ա, Վիեննա, 1925:*
- Քօսեան Հ. Յ. վրդ. — *Հայք ի Զմիւտնիա, Ա և Բ հատ., Վիեննա,
1899:*
- Քիւրբեկեան Վ. — *Հայկական Կիլիկիա, Նիւ-Եորք, 1919:*

Ո

- Օրբելի Յ. — *Անոյ աւերակները (Թրգմ. Յուսիկ արքեպիսկ.), Վա-
ղարշապատ, 1911:*
- Օրմանեան Մաղափա արքեպիսկ. — *Առգապատում, հատ. Ա Պո-
լիս, 1912, Բ Պոլիս, 1914, Գ Երուսաղէմ, 1927:*
- Օրմանեան Մաղափա արքեպիսկ. — *Աթոռ Հայաստանեայց, Վա-
ղարշապատ, 1886:*
- Օրմանեան Մաղափա արքեպիսկ. — *Հայոց եկեղեցին, Պոլիս, 1911:*

Տ

- Տիրդուսի, ժողովածու, Երևան, 1934:
- Տրիկ. ժողովածու, Երևան, 1937:

ՕՏԱՐ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՎ ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

A

Aslan K.— Etudes historiques sur le peuple arménien, Paris, 1909.

H

Häbschmann— Armenische Grammatik, Leipzig, 1930.

Häbschmann— Die Altarm. Personennamen.

I

Iorga N.— Brève histoire de la petite Arménie, Paris, 1930.

J

Justi F.— Iranisches Namenbuch, Marburg, 1895.

Օ

Օրբելի.— Христ. Восток, Т. III, 1915 г., стр. 95—100.

M

- Macler F.*— Catalogue des manuscrits arméniens de la Bibliothèque Nationale, 1908.
Mourier— Histoire de Georgie, Tiflis, 1886 (հին դար):

S

- Surmeyan Ardavazt Mgr.*— La vie et la culture arméniennes à Alep au XVII siècle, Paris, 1934.

T

- Ter-Mekertchian K. T.*— Die Paulikianer, Leipzig, 1893.

ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

(DICTIONNAIRES DES NOMS PROPRES)

- Dictionnaire historique, géographique, philologique et critique pour servir d'annotations à l'histoire d'Arménie (*Յորհնացու անուանացանկն է դարձրած մանրամասն բառարանի*). Paris, 210 էջ, երկսիւն. չունի թուական:
Fick— Die gr. Personennamen, 2-րդ տպ. 1894:
Förstemann— Altdeutsches namenbuch, 1916 (1000 էջ):
Pape-Benseler— Griechische Eigennamen (*լատուկ անուանաց. շատ ընտիր*):
Schulze— Lateinische Eigennamen.

ՉԵՌԱԳՐԱՑ ՑՈՒՑԱԿՆԵՐ

ա) Հայերեն

- Ա. Բ. — Կերլայ հայաբաղբին մայր եկեղեցւոյն հայերէն ձեռագրաց ցուցակը. ՀԱ 1913, 690—697, 1914, 219—228 և 667—674 (շար.):

- Ձեռ. Արգ. Յովն. — Ցուցակ Տփիսիսցի Արգար Յովհաննիսեանի հայերէն ձեռագրերի. կազմեց Տ. Ն. Տինկ, Հայպցիք, 1903:
 Ձեռ. Ազուլ. — Ցուցակ ձեռագրաց Ազուլիսի և շրջակայից. կազմեց Մեսրոպ վրդ. Մաքսուտեան. «Արարատ», 1911, 117—127, 218—224, 314—318, 384—388, 460—465, 562—568, 759—766, 846—854, 1003—1012:
 Բասմաբեան Կ. Յ. — Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Ազգային մատենադարանին Պարիզի. «Բանասէր», 1899, 78—82, 161—167, 253—259: 1900, 141—152:
 Ձեռ. Բեռլին. — (Տե՛ս N. Karamianz..., օտար լեզուներով ձեռագրաց ցուցակների բաժնում):
 Ձեռ. Բուլգ. — Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց ի Բուլգարիա. կազմեց Հ. Հ. Ոսկեան, ՀԱ 1937, 570—580:
 Ձեռ. Դուբեան — Ցուցակ ձեռագրաց Դաղեան Խաչիկ վարդապետի. մասն Ա, Վաղարշապատ, 1898 և մասն Բ, Վաղարշապատ, 1900 (Ա մասում, էջ 89 բ կայ շատ կարևոր մի ցանկ. «Կարգ կաթողիկոսացն Աղուանից զկնի Կիրակոսի պատմագիր վարդապետի, որ է վերջինն Տէր Ներսէս ամս 26»: Այս ժամանակազրութիւնը ամբողջապէս մոծիկ եմ բառարանիս մէջ):
 Ձեռ. Թաւր. — Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Թաւրիզի. կազմեց Աճառեան, Վիեննա, 1910:
 Ձեռ. Թեհր. — Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Թեհրանի. Հ. Աճառեան. ՀԱ 1935, 307—315, 393—408:
 Ձեռ. Կաթոս. — (Տե՛ս Каталогъ книгъ..., օտար լեզուներով ձեռագրաց ցուցակների բաժնում):
 Հայզկերի համալսարանի (Օր. 5494 (11 177) հայերէն ձեռագիրք. Հ. Ն. Ակիսեան, ՀԱ 1937, 313—351):
 Ձեռ. Լվով. — Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց համալսարանի մատենադարանին ի Լվով. կազմեց Հ. Ն. Ակիսեան, ՀԱ 1936, 501—512 և 1937, 111—150:
 Ձեռ. Կարին. — Մայր ցուցակ ձեռագրաց մատենից գրադարանի Ս. էջմիածնի..., Կարինեանց, 1863, Թիֆլիս:
 Ձեռ. Կես. Աձաձ. — Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյն Կեսարիոյ և Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն Գըրշէհրի. կազմեց Տ. վրդ. Պալեան, Պօլիս, 1893:
 Ձեռ. Կես. Սարգ. — Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Ս. Սարգսի վանուց ի Կեսարիա, կազմեց Տ. վրդ. Պալեան, Պօլիս, 1892:

- Ձեռ. Հալէպի Ա.** — Արտաւազդ արքեպիսկ. Սիրմէեան, Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Հալէպի [Ա], Երուսաղէմ, 1935, 415 էջ:
- Ձեռ. Հալէպի Բ.** — Մայր Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Հալէպի, կազմեց Արտաւազդ արքեպիսկ. Սիրմէեան, հտ. Բ, Հալէպ, 1936: Հայերէն ձեռագիրներ ի Սոֆիա, ՀԱ 1926, 342—345. կազմեցին Պօղոսեան և Քիրտեան:
- Հ. Յ. Թ.** — Հայերէն ձեռագիրք ի Քրաքաւ, ՀԱ 1887, 55—57:
- Մ. Տ.** (Եսն) — Ազգային ձեռագիրք ի Պաղտատ, ՀԱ 1889, 269—270:
- Ձեռ. Մաղն.** — Յուցակ հայերէն ձեռագրաց ի Սիօն և Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցեաց ի Մաղնիսա (վիճակ Զմիւռնիոյ). կազմեց Տ. վրդ. Պալեան, Զմիւռնիա, 1898:
- Ձեռ. Միւնիս.** — Յուցակ հայերէն ձեռագրաց ազգային մատենադարանին ի Միւնիսէն, Գալմփահարան, 1892, Վիեննա:
- Յովն. Անեցի** — Ազգային ձեռագիրք ի Կերլա. ՀԱ 1890, 19—21 և 1895, 300—305:
- Ձեռ. Ներս.** — Կանայեանց Ս., Յուցակ հայերէն ձեռագիրքների Քիֆլիզի Ներսիսեան հոգեորդարանոցի, Քիֆլիս, 1893:
- Ձեռ. Նոր-Ռայազ.** — Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Նոր-Ռայազէտի կազմեց Հ. Աճառեան, Վիեննա, 1924:
- Ձեռ. Պետերք.** — Հայկական ձեռագիրք ճեմարանի Արեւելյան լեզուաց ի Պետերբուրգ (Ն. Մառի):
- Ձեռ. Սեք.** — Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Ս. Նշանի վանուց ի Սեքաստիա. կազմեց Քորզոմ. եպիսկ. Գուշակեան. ՀԱ 1922, 461—471, 1923, 69—74, 1924, 118—123, 245—249, 322—334, 514—520, 1925, 125—133, 257—264, 373—379, 470—476, 574—582, 1926, 43—49, 236—245, 333—341, 455—460, 543—551, 1927, 36—43, 142—145, 309—317, 432—434, 1928, 490—504, 1929, 11—14, 142—146, 267—271, 349—360, 472—478:
- Ձեռ. Սանաս.** — Աճառեան, Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Սանասարեան վարժարանի ի Կարին, Վիեննա, 1900:
- Ձեռ. Սանաս. շար.** — Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Սանասարեան վարժարանի ի Կարին. ՀԱ 1912, 55—61, 1921, 173—181, 486—493, 580—584:
- Սիրմէեան Արտաւազդ արքեպիսկ.** — Նկարագիր Օշին թագաւորի ձեռագիր ժամագիրքին, Անթիլիաս, 1933 (տե՛ս Հեթ. Ժմնկ.):
- Ձեռ. Սևան.** — Ն. Մառ, Յուցակ համառոտ ձեռագրաց վանուց Սևանայ, Մոսկովա, 1892:

- Ձեռ. Վասպ.** — Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Վասպուրականի, կազմ. Ե. Լալայեան, Քիֆլիս, 1915:
- Ձեռ. Վատիկ.** — Յուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Վատիկանու ի Հռովմ. կազմեց Յ. վրդ. Տաշեան (ՀԱ 1892, 211—214, 244—247, 273—275, 339—343):
- Ձեռ. Վենետ.** — Մայր Յուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Միխիթարեանց ի Վենետիկ, հտտ. Ա. 1914, Բ. 1924, Վենետիկ:
- Ձեռ. Վիեն.** — Տաշեան Հ. Յ. վրդ., Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Կայսերական մատենադարանին ի Վիեննա, Վիեննա, 1891:
- Տաշեան Հ. Յ. վրդ.** — Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Ս. Կարապետի վանուց Ֆոնուզի, ՀԱ 1894, 49—52:
- Քիրտեան Յ.** — Հայ. ձեռագիրք Նիւ-Նորթի 42 փողոցի գրադարանի, ՀԱ 1928, 407—410:
- Քիրտեան Յ.** — Յուցակ հայերէն ձեռագրաց անձնական մատենադարանի, ՀԱ 1929, 208—220:
- Ձեռ. Օլմիցի.** — Օլմիցի (Չեխիա) քաղաքական գրատան հայերէն երկու ձեռագիրները. կազմեց Հ. Հ. Ոսկեան, ՀԱ 1924, 510—513:

բ) Օտար լեզուներով

- Bodleian** — Catalogue of the armenian manuscripts in the Bodleian library (կազմեցին Ս. վրդ. Գարունեան և Conybeare), Oxford, 1918.
- Cuendet** Notice de 2 manuscrits arméniens vus à Genève, REA 2, 117—119.
- Karamianz N.** — Verzeichniss der armenischen Handschriften. Berlin, 1888.
- Каталогъ книгъ и рукописей библи. Лазар. Инст. вост. яз.** Москва, 1888, 69—81.
- Кучукъ-Іоаннесовъ** — Древне-армянскія рукописи. Матер, Арх. Кавк. III, Москва, 1893, 92—105.
- Кучукъ-Іоаннесовъ** — Коллекція старинныхъ арм. рукописей... въ Кишиневъ и Григоріополъ. Труды вост. комм. ИМАО, Т. II, 3, Москва, 1903, 50—60.
- Macler F.** — Notice de manuscrits arméniens... de la Péninsule Ibérique et du Sud-Est de la France, par F. Macler, REA, T. 1, pp. 63—80, 85—116, 237—272, 411—417, т. 2, pp. 7—64, 235—291.

- Macler F.**— Rapport sur une mission scientifique en Galicie et en Bukovine. REA 7, 11—177 (*Տույց. Ձեռ.*):
- Manus. Bibl. nat.**— Catalogue des manuscrits arméniens (Bibl. nationale), F. Macler.
- Manus. Brit. mus.**— A catalogue of the armenian manuscripts in the British. Museum, Conybeare, London, 1913.
- Rapport Arm.**— Rapport sur une mission scientifique en Arménie..., Paris, 1911.
- Tübingen** Verzeichniss der armenischen Handschriften der Königlich-Universität's bibliothek. F. N. Fink, L. Gjandschezian, Tübingen, 1907.
- Тумановъ А.** Армянскія древнія рукописи Монастыре св. Өоми. Сборн. Матер..., Тифлисъ, 1901, т. 29, стр. 1—18.

ԿՈՐԻՍՊՈՆԵՆՏ ԵՎ ԲԱՐՈՒՐՈՒՄԸ ՀԱՆԴԵՍՆԵՐ

- Ակադեմիայի տեղեկագիր, 1919 № 1:
- Արարատ, 1868 ա:
- Բազմալիզ, 1843 ա—4:
- Բանասեր, 1899, 1900, 1901:
- Բաները Հայաստանի գիտական ինստիտուտի:
- Բիրական, 1898, 1899, 1900:
- Գիտական ժողովածու (Արմֆանի), Երևան, 1941:
- Գիտական նիւթերի ժողովածու, № 1, Երևան, 1941:
- Երևանի Պետական համալսարանի Մառի անուան կարիներտի աշխատութիւններ, № 1 (1945):
- Զեկույցներ Հայկական ակադեմիայի, 1944, № 1—4, 5, 1945, II, № 1—3, 5:
- Էջմիածին, 1944ա, № 1—12, 1945, № 1, 2. մայ. հն. հլ. դեկտ. 1946 հնվ. փետր. մարտ, ապր.—մայիս, հուն.—հլ., 1948 հուլ.—օգ.—սեպտ., 1947 № 11—12, 1948 № 1—4:
- Կեանք և գիր, տարեգիրք, Կահիրէ, 1948:
- Հանդէս ամսօրեայ, 1887 ա—89, 1937:
- Հ. Ս. Խ. Հ. Պետական համալսարանի Գիտական տեղեկագիր, № 1 (1925), ~, 3, 4, 5:
- Հ. Ս. Խ. Հ. Պետական համալսարանի Գիտական աշխատութիւններ, № 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16—18, 19:

- Նիւթեր Հին Հայաստանի պատմութեան, Երևան, 1935:
- Շողակաթ ժողովածու, Ա. Վաղարշապատ, 1913:
- Տաթև, տարեցոյց, 1927 (Գ տարի), 1928 (Դ տարի), Հալէպ:
- Տեղեկագիր գիտութեանց և արվեստի ինստիտուտի, № 2 (Երևան, 1927):
- Տեղեկագիր Հայկական ակադեմիայի, 1944, № 1—4, 5—7, 1945. № 1, 2, 3—4, 5, 6—8 (վերջ): 1946, № 1—3, 4, 6:
- Տեղեկագիր ՍՍՏՄ Գիտութիւնների ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալի, Երևան, 1940 (ամբողջ), 1942, № 1—7 (21), 1941, № 1—9 (14), 1943, № 2, 3:
- Օրագիր հնութիւնների պահպանութեան կոմիտեի, REA (Revue des études arméniennes), т. I (1920), II (1922), III (1923), IV (1924), V (1925), VI (1925), VII (1927), VIII (1928), IX (1929), X (1930).
- ZAPh, т. I (Marburg 1903), т. 2 (Marburg 1904).

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ ՊԱՐՔԵՐԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒՈՒՄ

- Ալլոյանեան Ա.— Հայ գրչագիրներ (Կեսարիոյ). տե՛ս իր «Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ», Բ. էջ 1837—1910:
- Խ(աչկոնց) Դ.— Շարական մը (Տիրիկ գրված), «Բիւրական», 1898, էջ 624—626:
- Պալեան Տ. վրդ.— Ձեռագիր հին Աւետարան մ'ի Կեսարիա. ՀԱ 1898, 244—248 (Օշին մարաշխտի շքեղ Աւետարանն է 1274 թվի. որի մասին տե՛ս և Macler, REA 6, 169—176):
- Մ[եան] Ս.— Համառոտ ցուցակ էնկիւրիի ձեռագիրներուն, «Բիւրական», 1900, 102—103:
- Macler F.— Feuilletts égarés... et retrouvés, REA, 8, 19—32.
- Macler F.— Ile de Chypre Notices de manuserits arméniens, Paris, 1923.
- Macler F.— Notices de deux tétraévangiles arméniens enluminés, de la collection Romanoff (Tiflis). REA, 1, 129—138.
- Macler F.— Notice d'un tétraévangile arménien de la collection Lanna (Prague), REA, 6, 27—31.
- Macler F.— Quelques feuillets épars d'un tétraévangile arménien, REA, 6, 169—176.

Meillet et Sirarpi Ter-Nersessian— Le psautier arménien illustré, REA, 9, 137—181.

Rapport Belgique.— Rapport sur une mission scientifique en Belgique, Hollande, Danemark et Suède, par F. Mac-ler, Paris, 1924.

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՍՏԵՆԱԴԱՐԱՆ ՎԻԵՆՆԱՅԻ*

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145.

* Մատենադարի հատորները նշված են իրենց հերթական համարներով: Չնայված հատորները ընդգծված են:

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վ	5
Տ	135
Բ	182
Ց	182
Փ	182
Ք	213
Օ	232
Ֆ	246
Թաւելուած	257
Հայոց անձնանունները	340
Մատենագիտութիւն	363

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ
ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ
ԲԱՌԱՐԱՆ

Ե. ՀԱՏՈՐ

Ա. տպագրութիւն՝ Երևան 1961

Բ. տպագրութիւն՝ Պէյրութ 1972

هـ. اجاريان
قاموس أسماء
الأعلام الأرمن
الجزء الخامس

H. ADJARIAN
ARMENIAN
PERSONS
NAME
DICTIONARY
Fifth Volume

دار كيليكيا CILICIA ԿԻԼԻԿԻԱ

مكتبة - نشر - قرطاسية ԳՐԱՏՈՒՆ - ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱՏՈՒՆ
BOOKSTORE , STATIONARY & PUBLISHING HOUSE
SYRIA - ALEPPO - SULEIMANIE TEL: 4642339 - FAX: 4600139 - P.O.Box: 6523
e-mail: cilprint@scs-net.org www.ciliciabooks.com